

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

7.

JÓKAI MÓR

A FEHÉR RÓZSA
(1854)

A JANICSÁROK
VÉGNAPJAI
(1854)

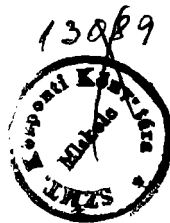
AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1962

Sajtó alá rendezte
GERGELY GERGELY

Lektorálta
FÁBIÁN PÁL
LENGYEL DÉNES

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1962

Printed in Hungary

A FEHÉR RÓZSA

I. A ZSIBÁRUS

Régidők, száz meg száz év óta foly a harc a siiták és szunniták között.

Perzsia, India, Teherán a siiták földje, Törökország, Arábia, Egyiptom és a berber ország a szunna híveie.

Sok vér, sok pénz és sok átok és sok árulás pazaroltatott már el, és mégsem derült ki, hogy a siitáknak van-e igazuk, vagy a szunnitáknak. Az a kérdés, hogy a próféta halála után következett helytartók közül melyik volt az igazi szent: Ali, Abu-Bekr, Omár és Ozmán. A siiták azt állítják, hogy csak Ali volt az, a szunniták pedig azt hiszik, hogy mind a négyen azok voltak. És bizonyára nagy bohók a siiták, hogy inkább engedik magukat ezrével leaprítatni, minthogy megengednék, hogy isten neki, legyen hát ezzel a három névvel is több a szent naptárban.

A főmufti már három fetvát sújtott Mahmud sah ellen, s ugyanannyi hadsereg rohant a vitéz szunnita fajokból az eretnek siiták tartományaira; a derék, vitéz nagyvezér Damad Ibrahim már elfoglalta tőlük Taurist, Erivánt, Kermandsahánt, Hamadánt, s Sztambulban alig beszélnek egyébről, mint az ő győzelmeiről, amiket már arról is meg lehet tudni, hogy a győzelmi híreknél a janicsár őrsereg sokkal élénkebben érezeti harcias erényét mind a békés lakosokkal, mind a még békésebb szultánnal, aki egyébiránt nem sokat törődik sem velük, sem a szunnával, sem Damad Ibrahim győzelmeivel, nagyon meglevén elégedve szüntelen viruló tulipánjaival és szeráji hölgyeivel, kik még szebbek és szebben virítanak a tulipánoknál.

Az esthajnal utolsó sugárait bocsátja Sztambul minaréjire. A héthalmok városa nagyszerű megható képül tűnik fel az alkonyfényben, alant a sugáros égtől lángoló Boszporusz, melyben a szeráj s a Pera és Galata külvárosok házsorai s a tarkára festett pillangószínű tündérpaloták tükrözik magukat, melyek hosszú, tekervényes, keskeny utcákat képezve, vonulnak fel egyik halomról a másikra, és mindegyik halom oly zöld, mint ha csak a természet osztályt követelt volna a lakosoktól; nem olyan, mint a nyugati városok, kikövezve, kiséperve, csupa kő és kémény minden; itt minden csupa zöld, a bástyák beültetve szőlővel, olajfával, a gazdagok házai előtt gránátalmák, ciprusok a szegényebbek, kiknek kert nem jutott, házaik tetejére vitték fel a virágokat, vagy legalább az ablakba ültettek egy szőlőtőt, mely azután befutotta az egész házat, s közbe csak kétszáznyolcvan mecszet ragyogó kúpjai emelkednek ki tündöklő az örökzöld közül, majd minden utca végén ott van a temető, benőve mind buja fűvel és sűrű ciprussal; csak a turbános sírkövek mutatják, hogy ott szomorú nyugalom helye van, s ami a kép hatását növeli, az egészen uralgó Aja Szófiamecszet roppant kúpozata, mely valamennyi palotán keresztül tekint le a Boszporusz aranytükrébe. Az aranytükrör nemsokára érctükkörré válik, a nap eltűnik, s a sötétkék égtől ércragyogványt kölcsönöz a nyugvó tengeröböl; a kiöszkők, a bezesztán elsötétülnek, a rumili hissár és anatóli hissár tömör alakjai rajzolódnak még a csillagos égen, s az idegen kereskedők hánjain s a közminareteken itt-ott meggyújtott lámpákat kivéve, tökéletesen elsötétül az egész roppant város.

A müezzin a naplemente utáni naámát éneklé a mecsetek karcsú tornyaiból, mindenki siet hazajutni, mielőtt tökéletesen beáll az éj; a hajcsárok csengős öszvéreiket két oldalt rakott tömlőkkel kergetik a szűk utcákon; a vízfordók, terhészek ríogatják a szembejövőket, széltiben elfoglalva az utcát a vállakra tett póznával; a kutyák egész csordástól jönnek elő a temetőkről, s marakodnak a piacon hagyott hulladékok felett.

Minden igazhívó iparkodik minél hamarább biztos zár és fődél alatt lenni, s nagy istenkísértésnek tartaná a müezzin reggeli énekeig bármily ürügy alatt elhagyni háza küszöbét. Kivált annak, ki ez időben az Etmeidán piacon keresztül merne menni, nagy vakmerőséggel vagy nagy tudatlansággal kellene bírnia, miután e piacra három kapu nyílik a jenicserik kaszárnyájából, akik pedig ha jókedvükben vannak, nemigen szokták válogatni a tréfákat, mikkel a kezeik közé akadt idegent mulattassák. E helytől tehát minden igazhívó müzülmán megőrzi az ő lábait, kötelessége levén ismerni a koránnak azt a versét, miszerint „bolond az, aki keresi azt a veszedelmet, mely nélkül ellehet”.

Már a takarodót is elverték a fatáblán fabotokkal, midőn az Etmeidánra vezető utcák egyikén két férfi találkozik.

Az egyik oláh gúnyába öltözött idegen, hosszú sarukkal, széles tüszővel oldalán, mintegy negyven évesnek látszik, s amennyiben arcvonásait és termetét a félhomályban kivehetni, erős, jól termett férfi, meglehetősen elhízott arccal, melyen e percben nem csekély nyomai látszanak a félelemnek és azon kényelmetlen tétovázásnak, mely valakit egy idegen nagy városban meg szokott lepni, melyet legelőször lát.

A másik tisztességes müzülmán mintegy harminc év körül, sűrű szénfekete szakállal s szenvedélyes izgatag arcvonásokkal, miknek jellemét igen jól tükrözi vissza a két villogó fekete szem. Turbánja oly mélyen van lehúzva homlokára, hogy szemöldéit egészen lenyomja, ami még dacosabbá teszi tekintetét.

Az idegen az Etmeidán felé látszik tartani, ez pedig arról jó. Amaz engedi őt maga mellett elmenni, magát a falhoz vonva, s csak akkor meri megszólítani, midőn látja, hogy nincs íránta semmi rossz szándokkal.

— Kérnélek, ha meg nem haragudnál emberséges muzulmán, nem mondanád meg nekem, merre van az Etmeidán-piac?

A megszólított egyszerre megállt, s kemény tekintetét a kérdezőre szegezve, haragos hangon felelt:

— Csak eredj előre, mindjárt ott fogsz lenni.

E szóra megrogytak a kérdező inai.

— Jaj nekem, érdemes műzülmán, kérlek ne haragudjál, nem azért kérdeztem én az Etmeidánt, mintha oda akarnék menni, hanem hogy oda ne tévedjek. Idegen vagyok ezen városban, s féltemben éppen oda közelíték, ahova nem akarok. Kérlek, ne hagyj itt magamban, minden ház be van már zárva, a hánokba sem eresztenek sehol, vezess el magadhoz, nem leszek terhedre, elhállok az udvarodon vagy a pitvarodon, csakhogy az utcán ne maradjak az éjszaka, mert félek nagyon.

A megszólított török egy gyékényből font tarisznyát vitt az egyik kezében, azt most felnyitotta, s egy pillantást vetett bele, mintha magában tanakodnék rajta, hogy vajon az estebédre bevásált hal és hagyma elégséges lesz-e két ember számára, azután egyet bölintott fejével.

— Tehát jer, és kövess!

Az idegen kezét akart neki csókolni, s nem győzte hálálkodással.

— Előbb fogadd el, azután köszönd meg, mert addig nem tudod, hogy mit köszönsz. Nálam igen szűk vendégségre találsz, mert én szegény ember vagyok.

— Ah, én is igen szegény vagyok, nagyon szegény — sietett felelni a jövevény, a görög fajnak azon ravasz alázatosságával. — Az én nevem Janaki, mészáros vagyok Jassiban. A legényemet minden marháival együtt elfogták a kavaszok: azért jöttem Sztambulba; koldus vagyok, ha vissza nem adják.

— No, Allah segítsen. Siessünk, mert már sötét van.

Azzal maga elől menve, elkezdé vezetni a török vendégét azon küismerhetlen tekervényes zezzugos sikátorokon keresztül, melyek a Hebdomon palotához vezetnek, hol a görög császárok hajdani fényhelyén most a népség legszegényebb,

leggrondább osztálya lakik, az utcák oly keskenyek, hogy két átelleni háztetőnél a felfutó tök és szőlő indái összekapaszkodnak, s természetes mennyezetet alkotnak, s többnyire csak gyalog emberek által járhatók.

Egyszer, midőn éppen egy hosszú, vékony sikátorba jutottak, szemközt jövő rikácsoló dal zaja üté meg füleiket; valami részeg ember lehetett, de akárki volt, rettenetes tüdejének kellett lenni, mert úgy tudott ordítani, mint egy bölénybika, s mintha még nem volna megelégedve az ordításával, az útjába eső házak ajtait sorba döngette ökleivel.

— Jaj, érdemes müzülmán, az talán valami jókedvű jancsár lehet? — rebegé megijedt hangon a jövevény.

— Bizonyosan az. Békességszerető ember nem ordíthat így.

— Nem jó volna, ha visszafordulnánk?

— Más úton kettőre találhatunk. Tanuld meg azt, hogy utadból soha vissza ne fordulj, mert másfelől szerencsétlenségbe lépsz.

Eközben mindig közelebb értek az ordítóhoz, s nem sokára látható lőn annak alakja is.

A termet nem vált szégyenére a hangnak. Roppant, hat láb magas herkulesi férfi volt az, vállig felgyűrt ujjakkal, dolimánjának zavart állapotja s a félrecsúszott turbán gyaníttaták, hogy aligha kelletténél többet nem vett be abból a nedvből, melyet a próféta megtiltott.

— Gel! Gel! Ne míktár dír! Gel! (Jer, hányan vagytok?) — danolt tele torokbul a jancsár, az utca egyik oldalától a másikhöz tántorogva s kivont handzsárjával hadazva maga körül.

— Jaj nekem. Derék müzülmán — szabódott szepegve az oláh mészáros —, nem lennél olyan jó, hogy vennéd el a botomat, mert még meglátja nálam, s azt hiszi, hogy verekedni akarok vele.

A török átvevé a mészáros botját, ki félni látszott attól.

— Hm, pedig ugyan jó botod van, a feje szegekkel ki-

verve s ólommal beöntve; kár, hogy nem tudsz vele bánni.

— Örülök, ha békességben lehetek.

— No hát csak gyere a hátam mögött egész bátorsággal, és rá se nézz, mikor elmegyünk mellette.

Az oláh úgy akart tenni, de a janicsár már messziről szemt vetett reá, s amint ez vezetője ködmenébe fogózva el akart mellette surranni, egyszerre útját állta, s iszonyú markával megragadá gallérát, és odarántá magához.

— Khair evetlesszin domusz! (ne siess, disznó) gyere ide csak egy szóra, most vettem egy jatagánt, hozd ide a nyakadat, hadd próbálom meg rajta, éles-e.

Az ember rögtön félholt lett az ijedelemtől, s egész készséggel kezdé a nyakravalóját leoldozni, csak azon hebegve, hogy hát az ő négy gyermekére azután ki fog majd gondot viselni.

A vezető dacosan veté magát közbe.

— Gel! (menj) részeg filkó! Hogy merészled vendégemre tenni kezedet? Nem tudod, hogy átkozott az, aki az igazhivő vendégét megsérti?

— Ninini! — szól kacagva és csúfolódva a janicsár.

— Elment az eszed jámbor balukdzsi (halász), hogy a próféta kertjének virágaival, Begtas fiaival kiköss? Elmenj utadra, míg egy darabban mehatsz, mert ha sokáig itt maradsz, majd megtanítalak, hogy kell elhallgatni!

— Ereszd el vendégemet békével, s azután menj utadra te is.

— Mi bajod emberséges müzümán, bánt téged valaki? Mashallah! Mi bajod tenéked abból, ha én egy kutyának fejét levágom? Foghatsz helyette tízet mást az utcán.

A török látva, hogy ittas emberrel nehéz szavakkal boldogulni, közelebb lépett hozzá, s megfogta azt a kezét, amelyben a jatagán volt.

— Mit akarsz te? — kérde a janicsár, egészen elszörnyedve e vakmerőségen.

— Gel! Eredj utadra.
— Tudod-e, hogy kinek a kezét fogtad meg? Az én
nevem Halil!

— Az enyim is Halil.

— Halil Peliván az enyim. (A birkózó).

— Az enyim meg Halil Patrona.

A janicsár egészen fel volt böszülve az ellenzés miatt.

— Te féreg, te pokrócon ülő szatócs, te madzagkereskedő! ha el nem bocsátasz rögtön, elvagdalom kezedet, lábadat, orrodát és füledet, úgy akasztalak fel.

— Én pedig, ha el nem bocsátod vendégemet, úgy ütlek főbe ezzel a bottal, hogy itt fekszel le.

— Engemet? Te? Bottal? Engemet, Halil Pelivánt valaki bottal meg mer ütni? Ide üss te kutya, te tisztátalan állat, te müzümánok söpredéke, ide üss, ha mondom!

S mutogatta dacos képpel felhányt fejét, hogy oda üssön, ha van bátorsága.

Halil Patronának pedig volt bátorsága, s a kezében levő ölmos bottal olyat sújtott a janicsár fejére, hogy annak arcát elborította a vér.

Peliván elordította magát az ütésre, s megrázva véres homlokát, mint a rosszul talált medve rohant Patronára, s miután még egypár ütést karjaira és vállára kiállott, miközben még a handzsárt is kiejtette kezéből, megragadta ellenfelét rettentő karjaival, s feldobta a levegőbe, s azután magához szorította, olyan öleléssel, mint a boa constrictor. De ekkor tűnt ki, hogy Patrona sem az utolsó férfi küzdés dolgában, mindkét kezével megragadta az óriás torkát, s oly erővel szorította azt össze, hogy az kis idő múlva tántorogni kezdett, végre hanyatt bukott, amikor aztán Patrona mellére térdelt, s annyit kitépett szakállából, amennyi elég volt neki is, annak is emlékül. Peliván bor- és vereségtől elgyalázva ott aludt el az utcán. Patrona pedig holtra rémült vendégével sietett lakát elérni.

Néhány szűk folyosószerű menedéken áthatolva és azután

még mindenféle kerteken és búvóhelyeken keresztül-kasul járva, végre saját házához ért Halil Patrona.

Ha utcaajtóról beszélénk, nagy járatlanságunkat árulnók el e helyen, miután ott, ahol Patrona lakott, még csak eszmében sem létezett semmiféle utca; hanem mintegy másfélezer faház úgy volt egymás hegyére-hátára építve, hogy kiki a szomszédja folyosóján, udvarán és tornácán keresztül juthatott csak saját házába, s miután egész házsorok népei rendszeren a legtítkosabb, ravaszabb egyetértésben szoktak élni, minden ház úgy volt rendezve, hogy abból rögtön a szomszéd házába lehetett átlépni, néhol a háztetők is egyenlőek, másutt a pincék is egymásba nyílnak, hogy ha valakit hirtelen üldözőbe vesznek, egy perc alatt a háztetőkön, a szobákon, a pincéken keresztül úgy eltűnhessen, hogy senki észre ne vegye.

Halil Patrona háza is fából volt, mint a többi; egyetlen szobából állt az egész, de abban elérték sokan, volt benne tűzhely is, s ha éppen válogatós volt a vendég, igen szép fekvése eshetett a ház tetején, mely szinte be volt növe szőlőlugassal. A bútorzat benne nem volt valami éppen nagyon pazar; egy gyékény a szoba közepén, egy szőnyeggel leterített pad a szögletben, néhány fatányér és fatál egy korsóval valami fapolcon s egypár igen egyszerű főzőedény a tűzhelyen, ebből állott minden. A szoba tetejéről csüggött alá egy cserépmécses, azt Patrona ősi tűzkővel és taplóval meggyújtotta, egy gömbölyű teknőben vizet hozott vendége számára megmosdani, a hosszú korsóban pedig italnak valót a kútról, s azután elővévő a gyékényszatyort, s kirakva annak tartalmát a gyékényre, odaülteté magát szembe a jámbor Janakit, hogy vendégeskedjék.

Nem volt ugyan egyebe, mint egypár apró hala és néhány szép rózsapiros hagymája, de azokat úgy el tudta dicsérni, hogy azokat a halakat hol és hogyan fogják? mi módon sűtik? miféle porcogókat lehet találni bennök, amik a legkedvesebbek? s hogy abban a hagymában mennyiféle íz van? több van benne, mint az ananászban, s aztán az a jó friss tiszta víz! az

egész alkorán tele van a tiszta víz magasztalásával, és ezeket Patrona mind könyv nélkül tudta, s annyi érdekes mesét tudott mondani a pusztában eltévedt utazókról, kik epedve sóvárogtak egy csepp vízért, s Allah könyörült rajtuk, és elvezette őket az oáz forrásaihoz; — hogy vendége nem képzelt egyebet, mint hogy a legpompásabb lakomában részesül, és jól esett neki étel és ital, és megelégedve kelt föl a gyékényről.

Ahmed szultán — szegény — aligha kelt föl ily elégedetten szörbettel és cukros gyümölcsökkel rakott szofrája mellől, mely körül kétszáz odalisk táncolt és énekelt!

— Már most eredi alunni — monda Patrona vendégének —, tudom, hogy az álom a legnagyobb öröm, mellyel Allah megajándokozta az embereket, mert az ébrenlét más embereké, csak az álom a mienk; ha jót álmodtál, örülsz, hogy jó volt; ha rosszat álmodtál, örülsz, hogy csak álom volt. Szép langyos az éjszaka, a háztetőn alhatol; ha a kötélhágcsót felhúzd magad után, nem félhetsz, hogy valaki háborítand.

Janaki megköszönt mindent, s felmászott a tetőre. Ott már el volt számára készítve a szőnyeg és bőrvánkos, melyen alugyék. Nyilván egyetlen szőnyeg és vánkos, mely a házban találtatott, s a vendég észrevevé, hogy ezek ugyanazok, miket odalenn a szobában látott, s lekiáltott Halilhoz:

— Emberséges csorbadzsim, (házigazdám) te felhoztad nekem szőnyegedet és vánkosodat. Hát te magad min alszol?

— Ne törődjél velem, muszafir (vendég), előveszem a *másik* szőnyegemet és *másik* vánkosomat, s alszom azon.

Janaki letekintett a padlás hasadékaiban a szobába, s látta, hogy miután Halil erősen megmosdott, s kétszer oly erősen imádkozott, vevé a gömbölyű teknőt, azt megfordítá, lefeküdt a gyékényre, a teknőt feje alá tevé, s kezeit összedugva keblén, csendesen elaludt a prófétában.

Másnap reggel, midőn Janaki felébredt s leszállt Halilhoz, egy pénzt adott át neki, melyet neveznek ott arany dinárnak.

— Íme, fogjad e pénzt, derék csorbadzsi, és ha megengeded, hogy még ma is hajlékodban maradjak, készíts mindkettőnk számára ebédet.

Halil sietett a pénzzel a piacra, bevásárolt mindenféle ennivalót, és lelkiismeretes dolognak tartotta volna csak egy réz aspert is megtartani az e végre adott pénzből, hanem készíté vendége számára piláfot (török eledel, rizs juhhússal főve), hozott neki a sütőktől és cukorral bánó mesteremberektől mézes lepényt, dulcsászt, pisztáciákat, édes paprikákat dióval megtöltve és mézben kifőve, s más egyéb kellemetes dolgokat, miknek látására és ízletére Janaki ordítani kezdett, hogy ennél Ahmed szultán sem eszik különbet. Halil csak arra kérte, hogy ne igen emlegesse a szultánt, és ne kiabáljon olyan nagyon.

Azon éjjel ismét felfekteté vendégét a tetőre, s minthogy a múlt éjjel az nagyon sokat forgolódozott fekhelyén, gyanítá, hogy nincs ilyen keményen fekvéshez szokva, s lopva alája dugta a szőnyegnek levetett kaftánját.

Másnap reggel ismét adott Janaki egy arany dinárt Halilnak.

— Hozz nekem íróeszközöket, mert levelet akarok írni valakinek, és ma azután isten hírével elhagyom házadat, és tovább megyek.

Halil elment, bevásárolt, visszatért. Beszámola az adott pénzzel: ennyi volt a kalem (írótoll), ennyi a műrekob (tinta), ennyi a műhür (pecsét) ára. A többit visszaadta Janakinak.

Ez felment a tetőre ismét, ott írt, a levelet lepecsételte, letette a szőnyegre, és azután véve ismét a botját, és megkérte nagy háládatos köszönés mellett Patronát, hogy vezesse ki őt a perai útra, ahonnan aztán majd eligazodik.

Halil megtevé szívesen a vendég kérelmét, s kikísérte őt egész a járható utcáig. Amint Janaki megpillantá a Boszporuszt, látva, hogy már onnan majd eligazodik, hirtelen felkiálta:

— Nézzed, nézzed. Most jut eszembe! A levelet, melyet írtam, ott feledém nálad a tetőn, a szőnyegre téve, mellette egy

erszény pénzt, melyet a levéllel együtt el kellett volna küldennem. De már nem érek rá visszatérni, kérlek szaladj haza, s vedd a levelet és pénzt, s vidd el annak, akinek címezve van. Azután áldjon meg az isten.

Halil rögtön visszafordult nagy sietséggel.

— De aztán átadd ám annak, akinek szól a pénz! — monda a görög.

— Olyan bizonyos lehetsz felőle, mintha magad adtad volna neki.

— És ígérd meg nekem, hogy kényszeríteni fogod azt, akinek a levél címezve van, hogy a pénzt elfogadja.

— Ki nem jövök addig a házából, amíg keze írását nem adja, hogy átvette, amidőn ismét ezen jársz, megtalálándod nálam.

— Isten veled, jámbor műzümán.

— Szalám alek.

Halil futott egyenesen haza; felhágott a tetőre, ott találta a szőnyegen mind a levelet, mind a pénzt, nagyon megörült rajta, hogy azalatt el nem lopták, s mindkettőt gyékénytáskájába téve, anélkül, hogy sokat nézegetné, futott vele a bazárra, ahol egy ismerőse volt pénzváltó, aki egész Sztambulban minden embert ismert, hogy majd attól megtudja, hol lakhatik azon ember, akihez a levél írva van, melyet az idegen bízott rá.

Evégett odanyújtá a pénzváltónak a levelet, hogy adjon neki utasítást, anélkül, hogy maga sokat nézegetne rajta.

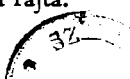
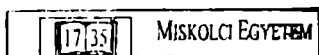
A pénzváltó megnézte a levél címét, s csodálkozva monda:

— Halil Patrona, farsangjuk van-e most a gyauroknak, hogy magadból bolondot csinálj? Hiszen tudsz te olvasni?

— Tudok ám, de nem hiszem, hogy ismerném azt az embert, akinek ez a levél szól.

— Még tegnap ilyenkor legalább ismerhetted, mert az magad vagy.

Halil csodálkozva vevé át a levelet, melyet eddig meg sem nézett, s valóban saját nevét olvasá rajta.

— Akkor az bolond, aki nekem ezt a levelet adta, hiszen egy erszényt is kellene átadnom.

— Íme, arra is a te neved van írva.

— De mikor nekem semmi közöm sem a levélhez, sem az erszényhez. Bizonyára örült volt az az ember, aki ezeket rám bízta.

— Legjobb lesz, ha feltöröd a levelet és elolvasod, ekkor megtudod, hogy mi közöd van hozzá.

Valóban ez a legegyszerűbb mód megtudni az embernek, hogy mi köze egy levélhez, ha feltöri és elolvassa.

A levélben pedig ez volt írva:

„Jámbor Halil Patrona. Nem vagyok én szegény ember, mint neked mondtam, sőt inkább isten kegyelméből elég gazdag. Nem is azért járok én alá s fel a világban, mintha marháimat vették volna el, de elrabolták egyetlenegy lednyomat, aki kedvesebb volt nekem minden kincseimmél, s most azután járok nyomrul nyomra, hogy őt feltaláljam, s ha lehet, kiválthassam. Te jót tettél velem. Birkóztál érettem a részeg óriással, megosztád tanyádat, saját ágyadba fektetted, magad háltál a földön, még kaftánodat is alá tette; fogadd el kérlek háladatoságom fejébe ezt a kis erszényt, melyben vagyon ötezer piasztér, hogy majd ha egyszer ismét visszakerülök hozzád, jobb állapotban találhassalak; az isten segítsen meg mindenen, háladatos szolgálj Janaki.”

— Mondám, hogy ő a bolond, nem én! — kiálta fel a levelet elolvassa Halil. — Csak nem fog nekem valaki három vereshagymáért ötezer piasztert adni?

Lármájára többen gyülekeztek oda, Patrona és a pénzváltó ismerősei, s sokáig tanakodtak egymás közt, hogy melyik hát a bolond: Janaki-e, aki ötezer piasztert ad három hagymáért, vagy Patrona, aki nem akarja azt elvenni?

Csakugyan Patrona maradt a nagyobb bolond, mert most meg elindult felkeresni azt az embert, aki neki e pénzt adta; hiszen keresheti azt már! Hamarább megtalálhatja valakit, aki ugyanannyi pénzét ellopta.

A nagy csavargásban egyszer ugyanazon helyre talált jutni, ahol harmadnapja Halil Pelivánnal birkózott. Megismeré a helyet. Egy tócsa vér, ami az óriás fejéből kifolyt, most is ott látszott az utca közepén, s a mellette levő ház falára volt írva mindkettőjük neve; hihetőleg mikor felocsúdott a jancsár, saját vérebe mártott ujjával írta fel azt a falra emlékezetnek okáért, Halil Patrona nevét alól, Halil Pelivánét felül.

— Ez így nem jól van — mondá magában Halil —, te voltál alul, nem én, s kapván egy veres tégladarabot, felül írta vele a nevét.

Késő estig lótot-futott, nem találta Janakit sehol, s úgy telezavarta a fejét mindenféle gondolattal, hogy mikor este felé az Etmeidánon halat vásárolt, egy cseppet sem csodálkozott volna rajta, ha azt hallja, hogy minden pontyot ezer piaszterért adnak.

Átlátta, hogy csakugyan meg kell tartania a pénzt. És amiatt egész éjjel nem tudott aludni.

Másnap ismét kiballagva a bazárra, újra azon ház előtt ment el, ahova tegnap a nevét fölírta. Íme, Peliván neve megint az övé tetejébe volt írva.

— Már ezen segíteni kell, — monda Halil, s odahíva egy teherhordót, annak a hátára felállt, s legeslegfelül az eresz alá írta a maga nevét, ahova azután Peliváné nem férhetett; s már ebből is látszik, hogy Halil Patronában van valami titkos ösztön, hogy ő nem szeret alul állani, nem szeret magánál magasabb embereket ismerni, s amint végigmegy az épülőfélben levő Csiragán palota előtt és találkozik a padisáhval, s amint III. Ahmed szultán, Damad Ibrahim a nagyvezér és a kiaja bég és a kapudán basa és a főimám, Ispirizade kíséretében elvonul előtte, s ő alázattal hajtja meg fejét a porba előttük, mintha valami azt súgná szívébe: „Lesz idő, amidőn ti valamennyien így fogjátok fejeiteket a porba hajtani előttem, mint én most, Halil Patrona, a zsidó, elöttetek országok, világok urai!”

Szerencséje azonban Halil Patronának, hogy arcát fel nem emeli, amíg a nap urának kísérete előtte elvonul, mert meglehet, hogy Halil Peliván, ki a szultán előtt megy kivont pallossal, ráismerhetne, s nemigen sokat kérdezősködnék senki is utána, hogy ennek vagy amannak a zсібárusnak miért hasították ketté a fejét?

II. GÜL-BEJÁZE (FEHÉR RÓZSA)

Halil Patrona zsbárus boltja ott állt a bazáron. Nemigen jövedelmes kereskedés volt; dohányt, csibukot és pipaszárokat árult. Áfiont (mákony) nemigen tartott, pedig ez akkor kezdett legkeresettebb cikk lenni Törökországban. Meg is látzott rajta. De Patrona felfogadá, hogy ő e lélekbódító szert nem fogja boltjában megszívni soha, s amit Patrona megfogadott, azt ő meg is szokta tartani. Sokszor összeült szomszédjaival efelett beszélgetni, s elmondta nekik, hogy az áfiont mind a sejtán (sátán) küldé az igazhivőkre, és az nem egyéb, mint a dzsinek (rossz szellemek) által elhullatott rútság, mit a müzülmánok nem átallanak szájukban forgatni, lenyelni, felszíni, és ettől következik a romlás mind rájuk, mind maradékaikra, és az egész mozlemin népre! A szomszédok helybenhagyták beszédeit, de azért ők csak árulták az áfiont, mert abból volt a legnagyobb haszon; s azért, ha valaki elvágta a torkát késsel, tehát sohase áruljanak többet kést a boltban? Látszék, hogy Patrona nem született kereskedőnek. Azonban ami kevés haszna származott, az neki untig elég is volt, és sohasem jutott eszébe, hogy valamire szüksége volna, ami nincs.

Nagyon meg volt tehát akadva, midőn most egyszerre ötezer piasztert kapott, hogy mit tudjon azzal csinálni? Amit ő óhajtott, azok mind igen távol eső dolgok voltak. Szeretett volna hajóhadakat vezényelni a tengeren, hadseregeket a táborban, városokat építeni, basákat tenni le és fel, uralkodni, parancsolni; hanem arra mind kevés ötezer piaszter; ez olyan sok volt és olyan kevés ránézve, hogy nem tudott vele mit kezdeni.

Boltja éppen azon részére nyílt a bazárnak, hol egy rostélyal különválasztott helyen a legalacsonyabb fajú kimustrált rabszolgákat szokták elárverezni. Naponkint látott Halil tíz-hús ilyen emberi árucikket boltja előtt eladni. Ez nem volt előtte valami különös dolog.

Nem azok az érzékeny jelenetek voltak ezek, miket a költők olyan szépen le tudnak írni, midőn a gazdag derbendi kalmár elhozza a szépség tündéreit a kéjnek, a gyönyörnek játékszerül, a szép cserkesz és georgiai szüzeket, kiknek arcuk elpirul a férfitekintet előtt, s szemük könnybe lábad, midőn hozzájuk szólnak; ide csak az unott, hányt-vetett portékát, a kelletlen jeszíreket (rabszolga) szokták küldeni, csak a kérges arcú szerecsen rabnók, az elvénuilt mérges dajkák, az emberi barmok szoktak jutni, kiknek mindegy, akármely gazdánál szolgáljanak, kik egykedvűen hallják a kikiáltó szavát, aki éveikről, tulajdonságaikról beszél, s engedik a vásárosok által fogaikat megnézetni, karjaikat, lábaikat próbálgatni, s az egész dologgal legkevesebbet törődnek.

A legközelebbi Pazárgün napján (vasárnap), hogy Janaki Haliltól eltávozott, ismét künn ült a szatócs boltja előtt a bazárban, midőn a kikiáltó megjelent a vásárban, egy lefátyolozott rabnót vezetve kézen fogva, s végigkiabált az utcán:

— Emberséges műzümánok! Íme egy odalisk a felséges szultán háreméből, ki a nagyúr parancsára nyilvánosan eladatik. Neve az odalisknak Gül-Bejáze, fehér rózsa, éveinek száma tizenhét, fogai mind megvannak, lehelete egészséges, bőre tiszta, haja sűrű, tud táncolni és énekelni, s mindenféle női munkákat. Aki többet ád érte, annak eladatik, s ára a der-visék között fog kiosztatni; kétezer piasztert már ígértek érte, jöjjetek ide és nézzétek meg, ki ád többet érte!

— Allah őrizzen meg bennünket ily gondolattól, hogy mi e leányt megvásároljuk — mondának az okos kalmárok. — Az annyi volna, mint készpénzen venni meg a nagyúr haragját. S bölcsen visszahúzódtak boltjaikba. Nagyon jól tudták ők,

mit tesz az: egy elutasított odaliszkot a szultán háreméből valakinek házába fogadni. Jobb volna annak, aki ilyesmit merészel, mind a négy ártó angyal nevét szobája falaira írni vagy a talizmánra gázolni papucsával, mint felvenni egy virágot, melyet a szultán elhajított, hogy azt megszagolja.

A kikiáltó egyedül maradt a bazár közepén a rabnővel, a kereskedők még boltjaikat is bezárták. Köszönik alássan, még ajándékba sem kell az ilyen szerencse.

Csak egy ember maradt boltja előtt, csak egynek volt bátorsága megtekinteni a kikiáltott rabnőt, és ez volt Halil Patrona.

Talán megszánta azt a rabnőt. Látszott, mint reszket szegény a sarkig érő fátyol alatt, melyből bár nem látszott ki egyéb, mint szemei, de e szemekben meglátszott a könny.

— Jer, hozd be őt boltomba — szólt Halil a kikiáltóhoz —, ne leplezd le az utca közepén.

— Nem lehet — szólt a kikiáltó —, fejemre van parancsolva, hogy a bazár közepén, ahol a többi közönséges rabszolgákat szokták eladni, vegyem le arcáról a fátyolt, s kiáltsam ki az árát mindenki láttára és hallatára.

— Nem tudod, mit vétett ezen odaliszk, amiért ilyen csúfosan eladatik?

— Halil Patrona — szólt a kikiáltó —, sokkal jobb lesz mind az én nyelvemre, mind a te füleidre nézve, ha az ilyen kérdésekre nem felelek. Én teszem, amit nekem parancsoltak, leleplezem az odaliszkot, elmondom, mit tud, mire alkalmas, nem ócsárlom és nem magasztalom, senkit sem biztatok, hogy vegye meg, és senkit, hogy ne vegye meg. Allah mindnyájunkkal szabad, s az történik velünk, ami régóta elvégeztetett.

E szavakkal leemelé az odaliszk fejéről a fátyolt.

— A prófétára! ez szép delnő! Milyen szemek! Az ember azt hiszi, hogy beszélnek, s ha sokáig néz beléjük, többet tanul, mintha az alkoránból olvasna; milyen ajkak! Szeretnék kívül

maradni a paradicsomon, hogy ez ajkakat láthassam mindig. És minő halovány arc! Jól nevezték őt Gül-Bejázénak. A fehér rózsához hasonlók arcai. Látod, harmat is van rajta, mint a rózsán szokott lenni. A szemek harmatja. Milyenek lehetnek e szemek, midőn mosolyognak? minő ez arc, midőn elpirul? minő ez ajk, midőn beszél, midőn sóhajt, midőn édes vágytól remeg!

Halil Patrona egészen el volt ragadtatva.

— Ne vidd őt tovább — szólt a kikiáltónak —, és ne mutasd meg senkinek, úgysem meri őt megvenni senki. Én olyan árt adok érte, aminőt más sem adna, ötezer piasztert.

— Legyen úgy — szólt a kikiáltó, lefátyolozva újra a delnőt —, ám te lássad, hozd a pénzt, és vigyed a lyánt.

Halil bement az erszényért, átadta a kikiáltónak, egy pénz sem hiányzott belőle; az kezébe tévé az odalisk kezét, és ott hagyta azt nála.

Halil Patrona rögtön bezárta boltját, fogá az odaliskot kézen fogva, s elvezeté őt magával szegényes, magányos lakáig.

A leány nem szólt az egész úton.

Hazaérkezve, Halil leülteté a lyánt tűzhelye mellé, s nyájos, szelíd hangon monda neki:

— Íme, ez itt az én házam; amit látsz benne az enyim és tiéd; igaz ugyan, hogy mindaz kevés, de nem tartozol vele senkinek; ékszersz, füstölőt nálam nem találsz, de járhat szabadon, és senki nem néz utánad. Íme itt két piasztér, ebből készíts ebédet mindkettőnknek.

A jámbor műzümán azzal visszatért a bazárra, s egyedül hagyá a hölgyet házánál, s csak este tért vissza ismét.

Gül-Bejaze ezalatt vacsorát készíté számára, ami két piaszterből kitelt, Halil tányérát odatevé a gyékényre, maga leült a küszöbre.

— Nem ott, itt mellettem ülj — monda Halil, s megfogá az odalisk remegő kezét, s odaülteté őt maga mellé a vánkosra, s rakott eléje a piláfból, és kínálta megható szóval, hogy egyék.

Az odalisk szót fogadott. Még egy szót sem szólt ekkorig, csak mikor elvégezte az evést, odafordula Halilhoz, és alig hallható hangon rebegé:

— Hatod napja, hogy nem ettem.

Halil csodálkozva kiálta fel:

— Hatod napja! Irtózatos! S ki volt, aki ennyire kínozott?

— Magam akartam úgy, meg akartam halni.

Halil fejét csóválta.

— Ilyen ifjú és már meg akar halni. És most nem akarsz meghalni többé?

— Szemeiddel látod.

Halil nagyon megszereté a lyánt; sohasem volt neki senkije, akit szerethetett volna, s amint ott ült vele szemközt a lyán nagy, sötét szempillái árnyékot vetve fehér arcára, azon méla hallgatag ajkakkal, azt hívé, tündért lát maga előtt, kinek varázsa által új emberré érzi magát alakulni.

Halil nem emlékezett rá, hogy valaha örült volna, hogy szíve dobogását észrevette volna; és most, midőn a szép hölgyet látta maga mellett ülni, úgy dobogott az, úgy örült.

Ah, bizonyára jól éneklí a költő: „két világ van, egyik a nap alatt, másik a hölgy szívében”.

Sokáig elnézte szép rabnőjét gyönyörködve, arcát, bübajos szemeit, hűri termetét; az mind mind olyan szép volt.

S ha gondolt rá, hogy e szépség mind az övé, hogy ő ura, birtokosa e lénynek, ki parancsára keblére omlík, s éjhaja sátorával eltakarja, és bársony karjaival átöleli, hogy ez ajkak nemcsak pirosak, de édesek is, s hogy e kebel nemcsak hófehér, de forrón is dobog, óh akkor eszét kezdé veszteni a gyönyör, a vágy miatt!

És mégsem tudta, hogyan szólítsa őt meg. Sohasem volt még rabnője, nem tudta, mit mondjon neki. Az ő nyelve nem volt édes hízélgéshez szokva, nem tudá, mit kell mondani a nőknék, hogy szeressenek.

— Gül-Bejaze . . . — rebegé halkan.

— Parancsolj uram.
— Az én nevem Halil. Nevezz engem úgy.
— Parancsolj Halil.
— Ne mondd, hogy parancsoljak. Úlj mellém. Még közelebb hozzám.

A leány odaült mellé. Egészen hozzá közel.

És most még kevésbé tudta Halil, hogy mit mondjon neki?

A leány szomorú, egykedvű volt, de nem sírt, mint rabnők szoktak. Halil úgy szerette volna, ha beszélne a leány, mondaná el élte történetét, szomorúságának okát, akkor talán könnyebben szólhatna ő is; vigasztalná, s a vigasztalás után megjönne a szerelem.

— Mondjad nekem, Gül-Bejáze, miért történt az veled, hogy a szultán a bazárban eladatni parancsolt?

A leány feltekintte Halilra azokkal a nagy fekete szemekkel; mikor hosszú szempilláit fölemelte, mintha az éjszaka nyílna meg két fekete nap előtt, s azután sokáig nézett rá merően, szomorúan.

— Azt majd te is meg fogod tudni, Halil — felelt neki suttogva.

És Halil mindinkább hevülni érzé szívét ily közel a legforróbb, a legégetőbb lánghoz; szemei kápráztak ennyi szépség láttára, megragadá a leány kezét, és ajkaihoz szorítá azt. Oly hideg volt e kéz. Annál több ok, hogy azt ajkain, keblén melengetse fel, de a kéz csak hideg maradt, hideg, mint egy halott keze.

Vajon a kebel, az ajk is oly hideg-e?

Halil szenvedélyittasan ölelé át a leányt, és amint keblére voná és magához szorítá, hosszan, édesen, a leány halkan rebegett magában:

— Szűz Mária . . .

És a leány hosszú fekete haja leomlott arcára, s amint Halil félresimítá azt a szép arcból, hogy meglássa, ha

pirosabb lett-e az az öleléstől, íme az még fehérebb volt. Eltűnt belőle minden élet, a szemek le voltak csukva, az ajak zárva és elkékülve. Holt, holt, halott! . . .

Halil nem akarta hinni. Azt vélte, a leány csak tetteti magát. Szép keblére tévé kezét. Nem dobogott az. A leány nem érzett semmit. Tehetett vele Halil, amit akart. Egy holttest feküdt keblén.

A forró szenvedélylángra egyszerre jéghideg borzadály hatotta át Halil szívét, reszketve tévé le a leányt, s ijedten rebegé:

— Ébredj fel, nem bántalak, nem bántalak.

A könnyű kaftán le volt csúszva kebléről, azt ismét betakarta, s félelmesen nézte a szép hullaarcot.

A leány egy perc múlva nehéz sóhajjal nyitá meg ajkát, ezután nagy sötét szemei nyíltak meg ismét, ajkai újra visszanyerék az előbbi pír, szemei a búvájos ragyogást, arca a fehér rózsza gyöngéd elevenségét, szép keble ismét szállt, emelkedett.

Felkelt a szőnyegről, melyre letévé Halil, s a szerte heverő edények eltakarításához fogott, s csak néhány perc múlva mosogá Halilhoz, ki bámulatából nem bírta magához térni:

— Már most tudod, miért adatott el engem a padisah a bazarban? Amint engem férfi ölelése érint, azon percben holt vagyok, és holt maradok, amíg ismét el nem bocsát, és ajkai megfagynak rajtam, és szíve visszaborzad tőlem. Az én nevem nem Gül-Bejáze, hanem Gül-Ölü (holt rózsza).

III. AHMED SZULTÁN

A nap a szeráj ablakain keresztül sütött már, a két ulema, ki a szultánnal együtt szokott imádkozni, éppen most távozott el, s a kapu agaszi és az anaktár oglán (főajtónálló és kulcstartó) sietnek nyitni az ajtókat, melyeken keresztül a padisah öltöződő teremébe szokott lépni, ahol már készen várnak reá az udvar legnevezetesebb személyei: a khasz-oda basi (főöltöztető), a csahodár, ki a szultán felső köntösét adja fel, a dülbendár, aki a sált köti a derekára, a berber basi, aki fejét megborotválja, az ibrikdár aga, aki megmossa a kezeit, a peskirdzsi basi, aki megtörülgeti, a serbedzsi basi, aki italát tartja készen, és a tirnakdzsi basi, aki körmeit elmetéli. Mindezek a legnagyobb hódolat- és tisztelettel hajolnak a földig, midőn a padisah orcáját megpillantják, ki a számtalan faragott ajtókon keresztül öltöző szobájába lép.

Egyszerű hatszegletű terem az, magas, arany rácsos ablakokkal, minden szépsége abból áll, hogy falai ki vannak rakva ametiszttal, miknek jácintszínéből élénken ragyognak elő a topázból és dalmatinból rakott arabeszkek. A padisah nagy kedvelője a drágaköveknek; öltözetének minden darabja gyémánt-, rubin- és gyöngyöktől ragyog, s ujjai nem látszanak a szikrázó gyűrűktől. Ő e pompában örömet leli. És arca illik ennyi fény közé. Szelíd, nyájas, tündökletes arc, mintha egy atya lépne gyermekei közé. Nagy mélázó szemei enyhén nyugosznak meg mindenki arcán, szép sima homlokán semmi ránc nincs, látszik, hogy nem szokta azt redőkbe vonni, hogy nem haragszik soha; hosszú, tömött, fekete szakállában egy

Ősz szál sincs, látszik, hogy nem szokott búsulni, hogy igen boldog.

Valóban az. Huszonhét éve ül már a trónon. Meglehet, hogy e huszonhét év alatt történtek birodalmában olyan változások, amiken nem volt oka örülni, de Allah azon különös áldásban részesíté őt, hogy az ily szomorú dolgokkal nem törődött, hanem, mint minden bölcs, örült annak, ami örvendetes; szerette a szép virágot és a szép asszonyt; volt is neki mind a kettőből elég. Kertje pompásabb volt, mint „ragyogó” Szolimán alatt, s hogy szerája nem volt örömtelen, bizonyítja az, miszerint ez ideig harmincegy gyermeknek lett boldog édesatyja.

Ma különösen jó álmainak kellett lenni, vagy a szultána asszeiki (kedvencnö), a felülmúlhatlan szépségű Aldzsalisz regéi lehettek nagyon mulattatók, vagy tán egy új teljes tulipán nyílt ki az éjjel, mert mindenkinek odanyújtja kezét csokolásra, s midőn a berber basi elkészíti alája a vánkost, megveregeti annak csattanó piros orcáját, melyet az érdemes basi még zárai borbélylegény korában szerzett, s azóta olyan szépen megnövelt, hogy gyönyörűen odaillik vele berber basinak.

— Allah gondoskodjék rólad, hogy szádnak sohase legyen panasza kezed ellen, derék berber basi. Mi új dolog történt tegnap óta a városban?

Úgy látszik, hogy a berber basik Sztambulban is nevezetesekek arról, hogy szeretik a napok eseményeit figyelemmel kísérni, s azokat másokkal közleni, azon unalom enyhítésére, melyet a borotválkozás rendszeren előidéz.

— Ha érdemesítesz arra, leghatalmasabb és legkegyelmesebb úr, hogy amit leghaszontalanabb szolgád érdemetlen uráján kibocsát, azt mennyei szózatokra méltó füleidbe beveld, elmondom azt, ami legújabban történt Sztambulban.

A szultán gyűrűível játszik, miket egyik ujjáról a másikra vont.

— Megparancsolád legnagyobb kegyelmű padisah — szólott a berber basi, letekergetve a gyöngyös kaukot (turbán-

tekercs) a nagyúr fejéről —, miszerint tudakozzam ki, mi történt tovább Gül-Bejázéval, miután háremedből elvitetett. Reggeltől estig és estétől reggelig kutattam házról házra, tudakozódtam, hallgatóztam, füleltem, állótözetben a kereskedők közé vegyültem, beszédet kezdtem, szaglálóztam, míg végre kitudtam a dolgot. A leányt sokáig nem merete megvenni senki, mert illendő, hogy amit a világ leghatalmasabb ura elhajít, azt senki fel ne merje venni, és ahová ő pipája hamvát kiveri, azt a helyet mindenki kikerülje, és rá ne merjen arra gázolni. Íme azonban mégis akadt egy vakmerő férfi a bazáron, kit megvesztegetett a leány szépségének látása, s megvette azt a kikiáltó kezéből ötezer piaszteren. Ez volt minden pénze, ezt is csodálatos módon kapta egy idegen mészárostól, kit házába fogadott.

— Mi neve e férfinak?

— Halil Patrona.

— Mi történt tovább?

— Az ember hazavitte a leányt, kinek szépsége bizonyára mindenkit el fogna ragadni, aki még nem tudná, hogy mik történtek vele a szerájban és a kiaja bég s Damad Ibrahim fővezér kioszkjában és a fehér herceg háremében. Valóban gyönyörűség látni e leányzót, és könnyen eszét vesztheti miatta, aki még nem tudja róla, hogy a szép virágszál csak nézni és nem letörni való, hogy azon szép és a paradicsom húrjait megszégyenítő alak egyszerre holt és merevvé válik, amint férfi keze érinti őt, és e halálhidegségből sem a padisah napként melegítő arca, sem a nagyvezér haragja, sem a szultána asszeiki korbácsütései, sem a fehér herceg könyörgése nem bírta őt felbreszteni.

— És utánajártál, hogy mi történt ezen leánnyal tovább?

— Áldott legyen minden szó, mely ajkaidról engemet illet, óh nagy padisah! Igenis, utánajártam. A jámbor szatócs hazavitte a leányt magához; örült neki, hogy mindenét odaadhatta érte. Maga mellé ülteté. Vacsorált vele együtt, akkor át akarta ölelni, keblére vontá, és íme a leány holtan rogyott karjai

kötő, mint szokta mindig, valahányszor férfi ér hozzá, valamely bűbajos varázsoló szót ejtve ki ajkain, melytől őrizzen meg minden igazhivőt a próféta; azon szent asszonynak neve ez, kinck képét a gyaurok zászlóikon viselik, s nevét kiáltják, midőn az igazhivőkkel harcolni szállnak.

— Haragos volt-e a vevő?

— Nem, sőt inkább megnyugodott benne. Ez idő óta békében hagyja a leányt. Úgy tekint, mint egy tündért, mint az örülteket szokás, akiket nem bánt senki. Szabadon jár-kel házában. Halil nem engedi semmi durva munkát végezni, inkább maga tesz helyette mindent, úgy hogy azok között, akik őt ismerik, már példabeszéddé kezdé válni a neve, hogy Halil rabszolgálot vett magának, s maga lett annak rabszolgája.

— Ez valóban nevezetes eset — monda a padisah —, tudd meg tovább is, mi kifejlése lesz e dolognak! A teszkeredsi basi (titkár) jegyezzen fel mindent, amit elmondasz, örök emlékeztetre.

A berber basi e beszéd alatt ügyesen végzé a padisah fejével hivatalos működését, s azután jött az ibrikdár aga, megmosá annak kezét, a peskiridzi basi megtörülgeté azokat, a tirnakdzsi basi elvagdala körmeit, a dülbendár felköté fejére a gyöngyös kaukot s derekára a hosszú keleti sált, a csuhodár ráadá a turquoisoktól nehéz biniszt (felső gúnya), a szilihár felköté bogláros kardját, s azután a szokott főhajtások mellett mindnyájan eltávoznak előle, csak a khasz-oda basi és a kapu agaszi maradtak mellette.

A khasz-oda basi jelenté, hogy a szeráj előcsarnokaiban térdhajtva várakozik a szultán legalázatosabb két szolgája: Abdullah a főmufti és Damad Ibrahim a nagyvezér, kik fontos országos ügyben kívánnának szót terjeszteni a nagyúr elé.

A szultán még nem adott feleletet, midőn a háremhez vezető ajtókon keresztül belép hozzá a kizlár aga (eunuch főnök) tisztességese fekete, hasított ajkú nemes úr, kinek azon

szomorú kiváltsága van, hogy a szultán háremében szabadon járhat ki s be, és abban neki semmi öröme nincsen.

— Mit kívánsz hű szolgám, kizlár aga? — szólt eléje menve Ahmed, s felemelve őt a földről, hová előtte leborult.

— Legkegyelmesebb padisah. A virág nem tud ellenni nap nélkül, a virágok legszebb, legillatosabb szála, a szultána asszeki óhajtja látni orcádat.

E szókra még szelídebb, még mosolygóbb lett Ahmed arca; inte a khasz-oda basinak és a kapu agaszinak, hogy vonuljanak ki a másik terembe, a kizlár agát pedig visszaküldé, hogy vezesse elé a szultána asszekit.

Gyönyörű damaszkuszi hölgy volt Aldzsalisz. A természet minden szépséget pazaron ruházott reá; bőre fehérebb, mint az elefántcsont és simább, mint a bársony. Hajfürtei mellett csak árny volt a legsötétebb éjszaka, s telt, mosolygó orcájának színe megszégyeníté a hajnalt s a feselő rózsát, s ha e szemekkel Ahmedre pillantott, mikben egész gyönyörvilága égett a paradicsomi örömknek, a padisah édes villámoktól sújtva érzé szívét, s ha e bűvös-bájos ajkak megszólaltak, ki volna az, aki ellent tudjon neki mondani? Ahmed bizonyára nem. Óh nem. „Kérjed országom felét.” Ez a legkisebbike azon hízlegéseknek, mikkel őt el szokta halmazni. Ha őt ölelheti, ha égő szemeibe nézhet, ha őt mosolyogni látja, elfeledi Sztambult és a hadsereget és a háborút és az idegen követeket, s ez nagy áldás a prófétától.

A kedvenc szultána azon csábító mosollyal járult Ahmed elé, mely örökké ellenállhatatlan volt reá nézve, s nem engedé a szultán ajkain megjeleni a tagadó választ.

Minő sürgető kérése lehetett, hiszen csak hajnalban vált el tőle a padisah, minő álmod láthatott azóta, melynek megvalósulását óhajtja?

A szultán kezénél fogva vezeti őt bíbor ottománjáig, s megengedi, hogy lábaihoz leüljön; a szultána összefonja kezeit a padisah térdein, s felvetve arcára szemeit, szól:

— Leányodtól, a kis Eminától jövök, ő küldte hozzád, hogy csókoljam meg helyette lábaidat. Valahányszor tégedet látlak, felséges kán, mintha az ő arcát látnám, s valahányszor őt szemlélem, mintha a te arcod állana előttem. Úgy hasonlít hozzád, mint a ragyogó csillag hasonlít a tündöklő naphoz. Három évet tölte be már, most lép a negyedik esztendejébe, s még sincs férjhez adva. Ma reggel, hogy arcodat elfordítád tőlem, álmot láttam, mely a következő volt: leányaid hárman, Aisah, Hadissza és Emina ültek a nyílpiacon, pompás csillogó sátorok alatt; három sátor volt egymás mellett, egyik fehér, másik violaszín, harmadik naftazöld; ezekben ültek a herceg-asszonyok ezüstszövetű kapanidzsákba öltözve, a gömbölyű selmikkel fejükön, s a hét szerencsés karika által felékesítve, melyek egy nőnek boldogságot hoznak, és amelyek az istifán (diadém), a nyakkötő, a fülönfüggő, a gyűrű, az öv, a karperec és a kösöntyű.* Mellettük ismét számtalan sátor, háromféle kék, háromféle zöld, miket az emirek, defterdárok, reiszfendik, muderriszek és sejkék nagy serege foglalt el. És a szeráj előtt három magas pálmafa volt felállítva, melyet elefántok húztak nagy kerekeken, és három kert, melyben minden virág cukorból vala készítve, és ekkor elkezdék a fővezérek az ünnepélyt, a kézcsók után a főmufti végrehajtá az egybekelést, melyen a vőlegényt a kiaja, a menyasszonyt pedig a kizlár aga képviselte, és azok mind megajándékoztattak. Ekkor jöttek a vőfélyek a nászajándokokkal, száz teve virággal és gyümölcscsel megrakva, egy elefánt arannyal, drágakövekkel és tündöklő fátyolokkal; két eunuch smaragddal kirakott tükrököt hozott, pompásan felnyergelt lovakat a miri ahorok (lovászok). Ezek után jöttek a nagyvezér kísérői, és dzsiridhajításban gyönyörködtették a bámuló szemeket, jöttek ismét a tömlőhordók, s egy sátorban faembereket és egy eleven kentaurt játszottak, és az egyiptomi kard- és abroncstáncosok, az indu szemfény-

* E hét jelt kapják menyasszony-ajándokul.

vesztők és kígyótáncoltatók, akik után következett a főmufti, s orcádnak színe előtt a korából egy versezetet olvasott fel, és azt megmagyarázta szépen. Ezután jöttek az arzenálból való emberek, kik egy egész vitorlás gályát húztak nagy hengereken, és utánuk a topidzsik (tüzérek), kik szinte hengereken egy várat szállítottak elé, ágyúkkal megrakva, és azokból lövöldöztek. Ismét erre az egyiptomi ópiumevők tánca következett, amely igen csodálatos, akik után ismét majmok és medvék játszottak furcsa dolgokat; mindezekre következett a céhek elvonulása és a janicsárok megvendéglése, legvégtére a pálmák ünnepe; amidőn azok a szeráj kapujáig vitettek a cukorkertekkel együtt, és a lámpaünnepély, melyben tízezer színes lámpa ragyogott húszezer nyíló tulipán között, úgyhogy azt lehetne hinni, hogy a lámpák virágoznak és a tulipánok világítanak; a rumili hiszár és az anatóli hiszár ágyúi mennydörögtek közben, s a Boszporusz egy lángtengerré látszott válni a fénylő hajóktól s a szikrázó tűzjátékoktól. Íme ilyen álma volt legalázatosabb rabszolgárodnak Dzsemahir 12. (jún. 15.) hajnalán, amely szerencsés nap az ozmanlik előtt.

Hasonló álmokat igen unalmas dolog volna végighallgatni, de Ahmed gyönyörűségét lelé azokban; őt az ünnepélyek boldogíták, és semmivel sem lehetne annyira megnyerni kegyét, mint valami új, feltűnő ragyogó pompával, aminőt még elődei nem ismertek. Aldzsalisz azáltal lett kegyencévé, hogy a tulipánok és lámpák ünnepélyét feltalálta, melyet minden évben megültek, s a „pálmák ünnepélye” ismét új eszme volt és a „cukorkerteké” szinte. Ahmed elragadtatással ölelé keblére a kedvenc szultánát, s megesküvék neki, hogy álmát teljesíteni fogja, s úgy bocsátá őt vissza a hárembe.

A kizlár aga bebocsátá a künn várakozó két főurat. Elöl lépett be a főmufti, utána Damad Ibrahim, a fővezér, mindkettő hófehér rengő ősz szakállal, komoly, tiszteletgerjesztő arcok.

Ott lehajoltak a szultán előtt, megcsókolák köntöse szegélyét, s leborulva maradtak előtte, míg fel nem emelék őket.

— Mi hoz benneteket a szerájba, derék országnagyok? Mint illet, a főpap kezdé a beszédet.

— Legkegyelmesebb és leghatalmasabb úr. Légy kegyelemmel irántunk, amidőn életed örömeit szavunkkal háborítjuk; mert ámbár áldás az álom, de jobb az ébrenlét az álomnál, s aki rejtegeti maga előtt a veszélyt, annyit tesz, mintha önmagától lopna. Tudva lesz előtted, legdicsebb padisah, miszerint néhány év előtt tetszett Allahnak megengedni, hogy a lázadó Esref Perzsia törvényes fejedelmét, Tamasip sahot elűzze fővárosából. — A fejedelem bujdosóvá lett. A fejedelem anyja rongyokba öltözött közszolgálgó gyanánt tengette életét Ispahánban. Az ozmán fegyverek nem engedheték a bitorlónak, hogy rablott trónján nyugodtan ülhessen, s diadalmas hadseregeid, miket Ibrahim vezér s az „erényes” Küprili utóda, Nuumán Küprilizáde vezérlett, elfoglalák Perzsiától Kermandzsahánt, s birodalmadhoz csatolák. Íme azonban a prófétának tetszik csodák történéseit engedni. Egyszerre előtámad az elveszettnek hitt Tamasip sah egy maroknyi hadsereggel, s három csatában Damaghan, Derechár és Ispahan mellett tönkreveri Esref kánt, őt magát futtában a lovak taposták el. Most a visszatért fejedelem visszaköveteli az ozmán birodalomtól az elfoglalt tartományokat, s fővezére, Szafikuli kán nagy hadsereggel közeleg Küprilizáde ellen. Az ozmán fegyverek napját sötétség fenyegeti. Leghatalmasabb úr! Ne engedd dicsőségeden e csorbát esni; mi a fővezérrrel már összegyűjtöttük a hadsereget, mely készen áll a Boszporusz partján minden percben hajóra szállani; pénz és eleség ezerötszáz teve hátán előre küldetett a határok felé Nuumán számára. Csak egy szavadra van szükség, s fegyveres kézzé válik az ország, melynek csapása egy másik országot ejt el; csak egy intése kell szemeidnek, s a földből támadnak

elő a harcosok, mintha a négyszáz év alatt elhullott ozmán hősök mind egyszerre kikelnének sírjaikból, hogy a próféta zászlóját megvédjék; de a zászlót neked kell kezvedbe ragadnod, legdicsebb padisah, mert fegyvereinknek csak jelenléted adhatja meg a diadalt; azért kelj, övezd fel derekadat Mahomed kardjával, és szállj le a seregek közé, melyek óhajtva várják arcod láthatását, mint óhajtja a nap feljöttét, kinek hosszú az éjszaka és aludni nem bír.

Ahmed szelíden tekintte le a beszélőre, mintha azalatt, míg ez beszélt, egészen másról gondolkoznék, s egy szót sem hallana azokból, amik hozzá mondtak.

— Hű szolgálaim — szólt nyájasan mosolyogva. — E mai nap szerencse napja rám nézve. A szultána asszeiki álmot látott e hajnalon, mely méltó, hogy valósíttassék; Isztambul utcáin fényes ünnepély volt, ki volt világítva az egész város, lámpák és tulipánok ragyogtak a puszpángfák kertjeiben és az „édes vizek” körüli kiöszkők udvarain, s mozgó pálmafák és cukorból készült kertek vitettek körül a piacokon, az utcákon kerekenjáró gályák és várak sétáltak végig. Ez álom oly szép, hogy valósulásra vár.

A főmufti meghajtá magát mellén keresztbetett kézzel.

— Allah akbár! Allah kérím! Az isten hatalmas. Legyen úgy, ahogy parancsolod. Keljen fel a nap ezután nyugoton, ha úgy kívánod.

Azzal a főpap visszavonult, és elhallgatott.

De előlépett az agg fővezér, Damad Ibrahim, s kaftánja szélével megtörölve könnyes szemeit, szomorúan állt meg a padisah előtt és szólt.

— Óh uram! Allah külön napot rendelt az örömré, külön a szomorkodásra, s nem jó azokat egymással össze-
tévesztetni. Semmi ok sincsen jelenleg az örömré, de a bánatra annál több. Az ország minden részeiből gyász hírek érkeznek, mint fekete hollók, midőn zivatar közelg: tűzvész, ragály, földrengés, vízáradás, vihar rémíti a népet. Csak e héten

égett le Sztambul legszebb része, a hodzsza basa mellett, alig néhány hete az Ejul külváros az egész part mentében, midőn a város másik része kivilágítottatott Murad herceg születésére. Kallipoliszban a villám a lőpormalomba sújtott, s hatszáz munkás repült a légbe. A Kiagadkhane patak egy éjjel úgy megáradt, hogy az egész édes vizek völgyét elöntötte, s a fölállított ágyúkat elragadta, s íme nézzed: legújabbán Szantorin sziget mellett egy új sziget emelkedett ki a tengerből, három hónapig folyvást nőttön-nőtt, és amíg megnőtt, Sztambul alatt reszketett a föld. Óh uram, ez nem jó jelenség nekünk, s ha van füled szolgálid tanácsát meghallani, bőjtöt rendelj és hamvazó napot az örömnünnep helyett, mert Sztambulra gonosz napok közelgenek. Ellenség szava hallatszik határainkon körös-körül, a Ton (Duna) partjáról, mint a Prut vize mellett és Eriván hegyei közül, mint a szigetek felől, s ha tíz keze volna minden muzelmánnak, mind a tízre jutna egy kard, hogy azzal védelmezze országodat. Ám neheztelj ősz szakállamra, és büntess meg vakmerőségemért; én lángok között látom Isztambult, valahányszor ünnepélyre van az kivilágítva, s ijedtséggel kiáltok hozzád és a prófétához: segítetek!

Ahmed szultán folyvást kegyesen mosolygott. Hangja édes volt, mint a folyóméz, midőn felelt.

— Nemde tenéked, derék Ibrahim, van egy fiad, akit Omárnak híznak, aki meghaladta már a negyedik évet? Nekem is van egy leányom, aki már három éves, Emine. Él az én lelkem! hogy addig fel nem kötöm a próféta kardját és a veszcély zászlaját kezembe nem fogom, amíg őket össze nem házasítám. Régen egymásnak voltak ők szánva, s érdemeid szaporodása sietteti egybekelésüket. A szultána asszekinak esküvel fogadtam azt fel, s visszafelé esküdni nem lehet, mint ahogy tesznek a hitetlen tűzimádók, kik ha fogadást vagy esküt tőnek, visszafelé elmondják azt, s azt hiszik, hogy azáltal fel vannak oldva alóla. Igazhivőhöz ez nem illik.

Én megígértem ez ünnepélyt, s akarom, hogy ez pompás legyen.

Ibrahim felsóhajtott, s búsan köszönte meg a nagyúri kegy ez újabb tanúbizonyságát. Ráért volna ugyan ez későbbre is maradhatni: hisz a vőlegény csak négy, a menyasszony csak három éves.

— Allah kérim! Az isten ne engedje megrövidülni árnyékodat, hatalmas padisah! — szólt Damad Ibrahim, s azzal megcsókolva a nagyúr kezét, eltávoznak mind a ketten.

A szeráj kapujában borúsan monda a főmufti a nagyvezérnek:

— Jó lett volna nekünk kettőnknek nem öszülni meg.

Ahmed pedig a bosztandzsik (kertészek) kíséretében sietett a puszpángfák kertjébe tulipánjai közé.

IV. A RABNŐ RABJA

A jámbor Halil Patrona egész példabeszéddé kezdte már válni, a bazáron nem is nevezték másképp, mint a rabnő rabjának; ami egyébiránt éppen nem ártott neki, mert annál többen mentek be hozzá csibukot és dohányt vásárolni, minthogy mindenki szerette volna ismerni azt a müzümánt, aki egy valóságos pénzen megvett rabnőt még csak kezével sem érint, hanem végez helyette minden házi dolgot, mintha az vette volna meg őtet.

Patrona szomszédjában lakott Musszli, egy veterán janicsár, ki időtöltésből a papucsfoldozás művészetét gyakorolta.

Ez gyakran látta Halilt holdvilágos éjszakákon a háztetőre fellopózni, ahol Gül-Bejáze aludt, s ott két lépésnyire leülve tőle, elmélázni, órákig, éjfélekig, a késő hajnalig; homlokát tenyerébe fektetve nézte, bámulta azt a gyönyörű termetet, azt a szép halovány arcot, és gyakran közelebb csúszott hozzá, oly közel, hogy ajkai annak arcától alig voltak egy gondolatnyi távolra; akkor ismét visszakapta fejét, és ha olykor fel talált ébredni a rabnő, inte neki, hogy csak aludjék tovább, nem háborítja senki.

Halil mindezzel a beszéddel nem törődött, arca ugyan még valamivel halványabb volt, mint azelőtt, de ha valaki szemtől szembe mert volna vele tréfálni, tapasztalandá, hogy karjai most sem gyöngébbek, mint valaha.

Egy napon szinte ott ült boltja ajtajában, keveset ügyelve az előtte járókelőkre, s oly irányt adva messze kibámuló

szeineinek, hogy valamennyi feje fölött ellásson, amidőn valaki, aki egészen csendesen lépett oda hozzá, nagy nyájasan megszólítja:

— Kedves csorbadszim!

Patrona odatekintett, s Janakit látta maga előtt, egykori rejtélyes vendégét.

— Ah te vagy az, muszafirom. Ugyan kerestelek két álló nap azután, hogy eltávoztál, vissza akartam adni ötezer piaszt eredet, melyet nagy bolondság volt tőled nekem ajánlódnod. No de jól van, már most nem kereslek, mert azt a pénzt mind elköltöttem.

— Örülök ezt hallani tőled, Halil, remélem, hogy sorodon javítottál velem. Elfogadsz-e ismét egy napra vendégnek?

— Kész örömmel. Csakhogy kettőt kell megígérem: először, hogy semmiféle ravaszsgot el nem követsz avégett, hogy nekem valamit megfizess, amit ingyen adok; másodsor, hogy nem kívánsz nálam maradni éjszakára, hanem átvándorolsz tanyázni az én derék szomszédomhoz Musszlihoz, aki szinte magányos ember és papucsokat faldoz, s ilyenformán igen tiszteletre méltó férfi.

— És miért nem hálhatok te nálad?

— Mert tudnod kell, hogy most már ketten vagyunk a háznál, én és egy rabnő.

— Hát nem tesz az semmit, Halil. Én elhállok a tetőn, te pedig leviszed a rabnődet magadhoz.

— Az nem lehet, Janaki, az nem lehet.

— Miért nem lehet?

— Mert inkább elhálnék abban a veremben, melybe a tigris beleesett, inkább aludnám a hyppopotamus fészkében, vagy egy csónakban, melyet kajmánok és krokodilusok őrzenek, inkább töltenék egy éjszakát egy pincében, mely tele van skorpióval és skolopendrummal, avagy a szüremi toronyban, melyet a dzsinek látogatnak, s jobb volna az eleven

baziliszkusszal ülnöm szemtül szemben, mintsem töltenék egy éjszakát ezen rabnővel egy szobában.

— Bámulatra gerjesztesz, Halil. Tán csak nem te vagy az a nevezetes műzülmán, kiről már Perában is beszélnek, hogy rabnőt vett, és azt szolgálja.

— Te mondad. De jobb lesz, ha nem beszélsz róla többet. Mindennek a te ötezer piasztered az oka, egészen meg vagyok rontva azóta; az eszem visszafelé jár, s ha jönnek hozzám vásárosok, kérdéseikre olyan feleletet szoktam adni, hogy nevetnek rajtam. — Beszéljünk inkább terólad. Megtalálad-e már leányodat?

Most Janakin volt a sor felsóhajtani.

— Kerestem mindenütt, nem találtam sehoh.

— Hogyan vesztetted el?

— Egy szombat napon több társnéival a Márvány-tengerre ment egy vitorlás ladikban, mulatozni. A zene és énekhangok odacsaltak egy török kalózt, s az a békességes ország közepében elrablá mind a lányokat, s oly titokban el tudta adni, hogy nyomára nem juthatok sehoh. Már azt kell hinnem, hogy a szultán szerájába vitetett.

— No onnan ugyan pedig sohasem kapod ki.

Janaki nagyot sóhajtott, s fejét búsan megcsóválva kérdezé:

— Gondolod, hogy sohasem juthatok hozzá, ha ott van?

— Ha-ne-ha egyszer a janicsárok vagy a dzebedzszik vagy a bosztandzszik egyet gondolnak, s a szultánt leteszik.

— Ki merne ilyesmire még csak gondolni is, Halil?

— Bizony én mernék, ha az én leányom volna ott a háremben, az én akaratom és az ő akarata ellen. Hanem az nem neked való dolog Janaki. Te nem ontottál más vért soha, mint tulok- és ökörvért, hanem annyit mondhatok, hogy ha én olyan gazdag ember volnék, mint te, még a szerájából is ki tudnám hozni leányomat. A gazdagság nagyobb erő, mint a vitézség.

— Kérlek, ne beszélj olyan fennhangon. Szomszédjaid valamelyike meg találja hallani, s leüt, hogy pénzemet elvegye. Pedig sok pénzt hordok magammal, s mindig félek, hogy elrabolják tőlem. A bazár előtt vár egy szolgám egy öszvérrel. Annak a hátán van két tömlő aszalt pálmaszilva. Neked megmondom, hogy azon tömlők félig arannyal vannak töltve, s csak azon fölül van a pálmaszilva. Szeretném azokat nálad letenni. Rabnőd nem nyúl hozzá, ugyebár?

— Bátran otthagyhatsz; ha meghagyod neki, hogy ne nézzen rájuk, be fogja hunyni szemeit, mikor azon megy.

Ezalatt bezárta boltját Patrona, s elvitte vendégét magához; útközben beszólt szomszédjához, az emberséges janicsárhoz, aki papucsokat foldoz. Musszli szívesen ajánlkzott Halil vendégének éjszakai szállásadásra. Patrona azonfelül meghívta őt magához egy kevés jóízű piláfra s néhány serleg tiltott nedv elköltésére, melyre az érdemes janicsár még szívesebben ajánlkzott.

Azzal beléptek Halil házába.

Gül-Bejaze éppen a tűzhely mellett állt, és Halil vacsoráját főzte, amint ez vendégével együtt bejött az ajtón, s hallva a lépéseket, visszafordítá arcát.

Ezen pillanatban elordítá magát a görög jövevény, s hosszú süvegét magasra hajtva, odarohant a rabnőhöz, és térdre borulva előtte, kezeit, karjait, azután halovány orcáját összevissza csókolá, és a leány odaomlott vállára, és átölelte a férfi nyakát, és sírt mind a kettő, és egyik rebegette e szót: „leányom!” a másik: „atyám!”

Halil csak bámult, és nézett rájuk.

Janaki pedig folyvást térden állva, ég felé emelé kezeit, és hálákat adott istennek, hogy lábait ide vezérlé.

— Allah akbár! áldott legyen az úr — szólt Patrona is, odalépve hozzájuk. — Íme, akit oly régen kerestél, nálam kellett őt feltalálnod. Magasztald istenedet, mert illetetlenül nyered őt vissza tőlem.

— Nem jól mondad Halil — szólt az apa örömtől ragyogó arccal. — Nem fogod őt nekem visszaadni, sőt inkább itt marad nálad örökre. Mert ha háromszor, három irányban körüljáróm is ezt a földet, nem találnék számára olyan férjet, mint te vagy; azért mondd, mi árát szabad neki? hogy őt kiválthassam, és mint szabad nőt adjam át neked.

Halil nem sokat gondolkozott a váltságdíjon, hamar készen volt vele. Egy tekintetet vetett Gül-Bejáze mosolygó ajkaira, és egy csókot kért azokról.

Janaki megfogá leánya kezét, és az ő kezébe tevő azt.

Halil már kezében tartá a forró sima kezecskét, érzé annak biztató szorítását, látta a lányt mosolyogni, látta ajkait csókra nyújtani, és még mindig nem hitt szemeinek, még mindig attól remegett, hogy amidőn ajkaival érinteni fogja, a leány ismét el fog halni, halovány lesz és hideg, csak amidőn végre ajka ajkihoz forrott, és keble keblén dobogott, és érzé a visszaadott csókot és a szív meleg dobogását, akkor hívé csak el boldogságát, és azután hosszan-hosszan tartá őt kebléhez és ajkát ajkihoz szorítva, és boldogabb volt, mint akik a paradicsomban vannak.

És azután leültették maguk közé a lányt, egyfelől az apa, másfelől a férj, kezükbe vették kezeit és hízelnének neki és ölelték. A leány csókot és ölelést kapott, akár jobbra, akár balra hajolt, és arca nem volt halovány többé, hanem égő piros, mint az átváltozott rózsza, melyre Thisbe vére hullott. Ígérte atyjának és férjének, hogy sokat, igen sokat fog nekik beszélni oly dolgokról, minőkről sejtelmük nem volt soha.

Az ablakon keresztül, a vékony rácsozaton át nézte e jelenetet az emberséges berber basi.

Még javában élvezék örömeik mámorát, amidőn bedugja fejét az ajtón a sokszor emlegetett szomszéd, az emberséges Musszli, s meglátva ezt a jelenetet, vissza akará húzni ábrázatját, de észrevette őt Halil, s nagy vígan rákiálta:

— Gyere be, gyere! Jámbor szomszédom, ne tarts semmitől, látod, vígan vagyunk.

A jámbor szomszéd szépen tartózkodva belépett, dugdosva kezeit a kaftánja keblébe, mert szurkosok valának azok igen nagy mértékben, ámbár szüntelen mosta, de nem akart lemenni róluk a szurok; a turbánja tekercsébe pedig most is oda volt szúrva az ár, s nagyon szépen vette ott ki magát, mint valami kócsagtoll; természetesen neki is, mint minden csizmadiának, a legrongyosabb papucs volt a lábán.

Midőn meglátta Gül-Bejázét Halil ölében s magát Halilt örömtől sugárzó arccal, összecsapá a kezeit, és elkezdett csodálkozni, mindjárt gondolva, hogy nagy változásoknak kellett itt ma történni.

Halil pedig kényszeríté, hogy üljön közéjük, és Gül-Bejázét megsókolta, és monda:

— Látod, kedves szomszéd, ezt most az én feleségem; és ezentúl szeretni fog engem, és én nem leszek az én rabszolgálóm rabja. Ezen tisztas férfiú pedig az én nőm atyja. Azért üdvözzölj őket, s azután egyél és igyál velünk.

Musszli odalépett Janakihoz, és megsókolá annak vállát; azután Gül-Bejázéhoz fordulva, kezét a földhöz és homlokához értette, s leült Janaki mellé az eléhozott váncosokra, és lakmározott velök.

Janaki elküldé magával hozott legényét a pástétomsütőhöz, Musszli átszaladt házához, és hozott át egy ezüsttel kivert tamburát, melyet nagyon jól tudott verni, és igen érzékenyítőn tudott mellette énekelni, s így bor és zene és szép hölgy csókja mellett vígan folyt le Halil nászestéje.

A vigalmat az ablakon keresztül nézte az érdeemes berberbasi, s alig bírta fékezni csodálatát, midőn látta, hogy Gül-Bejáze sem a csóktól, sem az öleléstől nem rogy össze halottan többé, mint ezt a háremben tevő, sőt arca pirosabb, mint a hajnal.

Végre nem állhatá tovább a kíváncsiságot, az ajtóra került, s belépett a mulatozók közé.

Együgyű baltadzsinak (baltás, favágó) volt öltözve, elég ostoba képe is volt hozzá, hogy többet senki se nézzen ki belőle, s nagy alázatosan mutatta be magát:

— Allah kérim! Szalám aleikum! Az isten adjon áldást a ti mulatságaitokra; olyan vígan voltatok, hogy kihallott a temetőbe, midőn arra mentem. Ha meg nem bánanálak benneteket, örömet itt maradnék, míg megengeditek, s hallgatnám a zenét, melyhez ezen derék műzümán olyan szépen ért, s azokat a szép regéket, miket amaz égből aláhozott huri zengedező ajkai mesélnek.

Musszli ittas volt a bortul, Gül-Bejáze és Halil a szerelemtől, egyiknek sem volt semmi kifogása az idegen szavaiban, csak Janaki nem élt sem borral, sem szerelemmel, ő volt józan, s fülébe súgá Halilnak:

— Vajon ezen idegen nem kém, vagy nem tolvaj-e?

— Hogy gondolsz arra? — monda négy szemközt Halil —, hiszen látod, hogy milyen emberséges baltadzsi. Ül le, derék műzümán, és tarts velünk.

A berber basi szót fogadott. Evett és ivott, mint aki három nap óta éhezik, el volt ragadtatva Musszli tamburája által, s felnyitott szájjal hallgatta az általa elmondott mesét a *fősvény papucsairól*, s akkorát kacagott rajta, mint aki sohasem hallotta még ezt.

— Már most mondj te nekünk valami regét, asszonyok legszebbike — szólt a hölgyhöz fordulva ekkor, s Gül-Bejáze megcsókolva férjét, egy cseppet ivott az eléje nyújtott serlegről, hogy ajkai nedvesek legyenek, és mondott regét:

— Volt egyszer egy gazdag kereskedő, nem tudom már hol, Pérában vagy Galatában vagy Damaszkuszban. A neve sem jut eszembe, nincs is arra semmi szükség. Egyetlenegy leánya volt ennek, akit igen nagyon szeretett, akinek minden kívánságát teljesíté, s még a szellőtől is megőrizte.

— Nem tudod, hogy e leányt hogy hívták? — kérdező a berber basi.

— De igen, Irénének hívták, mert görög leány volt. Janaki megjedte e szóra. Leánya tán saját történetét akarja elbeszélni, mert hiszen ő kapta e nevet a keresztségben. Az ugyan nagy gondatlanság volna idegen emberek jelenlétében.

— Iréne egy napon ifjú barátneival a tengerre ment csónakázni; énekeltek, dalolgattak, az idő szép volt, a tenger sima; midőn egyszerre a sima tengeren kalózvitorla jelen meg, s egyenesen a csónakázó leányok felé csap, s mielőtt azok elérhetnék a partot, mindnyáját elfogja, és rabul magával viszi.

Szegény Iréne! még csak istenhozzádot sem mondhatott szerető atyjának; elgondolá, midőn a rabló vitorlája sebesen repült vele, s mindig messzebb látta távozni a várost, melyben lakott, hogy ott őt most várják — várják! Atyja kinn áll az ajtóban, s minden érkezőt megkérdez, ha nem jön-e még leánya. Otthon vigalmat rendezett számára, minden vendég együtt van már, csak ő nincsen; majd kimegy a tenger partjára, s végignézi a sima, fényes víztükröt szeméivel, és kérdi a haboktól: leányom hol van, ki tud felőle?

(A férj és apa szemei önkénytelen megteltek könnyel.)

— De ne sírjatok hát, milyen bohók vagytok ti, hisz ez csak mese! Halljátok tovább. Az elrabolt lányt Sztambulba hozta a rabló, s egyenesen a kizlár agához vitte, aki a padisah háreme számára szokta a rabnőket összevásárlani. Az alku rövid volt; a kizlár aga kifizette, amit a kalóz kért, s azzal átadá Irénét a szeráj rabnőinek, kik őt rögtön illatos fürdőkhöz vitték, s csodálkozva magasztalták arcát, természetét, szépségeit. És midőn Iréne e magasztalásokat hallá, szívében elborzadt. Tehát isten azért adott neki bájokat, hogy azok miatt áldozatul vesszen el? Jobban szerette volna ekkor, ha púposnak, kancsalnak, feketének született volna, ha arca ragyás volna, mint a

jégesőverte víz és teste bélpoklos, hogy undorodnék el tőle, aki látja, oh! mert jobban undorodott ő magától így.

Ekkor cifra köntösöket adának reá, fülébe gyémánt függőket akasztottak, derekát drága sállal fonták körül, karjaira, lábaira arany kösöntyűket csatoltak, s így vivék be őt a titkos terembe, melyben a padisah hölgyei voltak együtt. Ez pedig régen-régen volt, ki tudja, melyik szultán alatt, akit atyáink sem ismertek.

Fény és pompa, virágok és szőnyegek ékesíték a roppant termet, melynek boltozatja drágakövekkel volt kirakva, és a padozat csupa merő gyöngyházból állt, hogy csillogott, mintha csupa merő szivárvány volna összetörve, s annak darabjaiból volnának a földön kirakva virágok és madarak a legcsodálatosabb formákban, mely miatt szőnyegeket nem volt szabad a padozatra rakni, s hogy a hideg padon át ne hűtsék a delnők lábaikat, apró zsámolykák álltak készen, melyeket lábaikra kötöttek, s azokon állva sétáltak végig a teremben. Ezeket nevezik kobkobnak.

— Ej, ej — szólt aggódva Janaki —, oly elevenen írod le a szeráj belsejét, hogy szinte félni kezdek tőle. Ha az ember ezt hallgatja, annyit tesz, mintha a szultán háremébe vetne egy pillanatot, s annak jobb volna előre meghalni.

— Hiszen csak mese ez és képzelt terem, amelyről beszélek. A terem közepén volt egy nagy szökőkút, és abból illatos rózsavíz szökölt magasra, arany labdákkal játszva; a falakon földig érő velencei tükrök, mikben gyönyörű odaliszkok bámulták termeteik alkotását, az oszlopokon száz meg száz lámpa ragyogott, mindenféle színekben, s tündéri világítást adott a teremnek, melyen valami átlátszó kékes köd látszott derengeni, az ámbra és burnut füstjéből támadt ez, melyet a delnők hosszú argilákból szívnak. De jobban mint minden pompa és ragyogvány lepé meg Irénét a szultána asszeki alakja, kihez vezetteték. Egy magas, ideges termetű hölgy ült a terem végén emelt dívánon, termete derékban

karcsú, de vállban széles és gömbölyű, hófehér nyakát és karjait igazgyöngy füzérek köríték, gyémántos kapcsokkal, drágaköves turbánjába magas kócsagforgó volt tűzve, mely még büszkébb tekintetet adott fejedelmi alakjának; nagy fekete szemcivel igazgatni látszott az egész világot.

— Ejnye, ejnye — szólt közbe Janaki —, olyan elevenen írod le, hogy szinte félek rá hallgatni, legalább csak egy kis fátyolt hagytál volna meg az arca előtt.

— Hiszen régen történt ez, ki tudja melyik szultán alatt? . . . A rabnő a szultána asszeki elé vezettedék, ki kétszáz rabnőtől környezve, kis kedvenc törpéjével játszadozott, körülle énekeltek, táncoltak és füstölőt hintének, fölötte egy nagy cukorból készült gyümölcsfa volt, melyen mindenféle alakú és színű cukorgyümölcsök függtek, s mikből gyakran szagattott le a szultána, s megkóstolá egy kevésé, ami megmaradt, a kis törpének adta, az megevett mindent. Irénét itt egy fekete eunuch fogadá el, ripacsos fekete képű férfi, kinek felső ajka fel van hasítva, úgy hogy fogai kilátszanak.

— Éppen mint a mostani kizlár agának! — kiálta fel kacagva Musszli. — Mintha csak őt látnám magam előtt.

— A szerencsen parancsolá Irénének, hogy boruljon arcra a szultána előtt. Iréne leborult, és amíg ott arccal a földön feküdt a szultána előtt, e szavakat mondá magában: „Boldogságos szent szív! Isten anyja, szűzek védője, láss meg engemet ezen helyen, és midőn hívlak, szabadíts meg engem.” A szultána ezalatt parancsolá rabnőinek, hogy bontsák le Iréne hajfürteit, s amidőn sarkig omló hajától eltakarva ottan előtte állt, meghagyá, hogy fessék ki orcáját pirosra, mert nagyon halavány volt, szemöldeit feketére, és haját kenjék be illatos olajjal, nyakára és karjaira pedig fűzzenek igazgyöngyöket. Iréne nem tudta, hogy mi fog történni vele, amidőn a kizlár aga odalépett hozzá, s biztató hangon e szavakat mondá neki: „Légy örömben, boldog hajadon, mert nagy szerencse ért ma tégedet. A bejram ünnep egy

hét mulva leend, s a kedvenc szultána téged választott ki a többi odaliszkok közül, hogy a padisahnak ajándékozzon. Azért örülj.” Iréne pedig szeretett volna meghalni e hírre. Azzal a szultána egy nagy legyezőt adatott kezébe merő pávatollakból, s megengedé neki, hogy folyvást ott lehessen mellette, s a kis törpét ölében tarthassa. Mint később megtudá Iréne, ez is nagy kegyelem jele volt. Hat napig azután halálos aggodalmak között élt ott a leány. Társnéi irigykedtek rá, mert a háremhölgyek nem szeretik egymást, ők csak gyűlölni tudnak. Mindennap látta a szultánt, szelid, nyájas arca iránt önkénytelenül tiszteletet érzett, de ha arra gondolt, hogy őt szeretnie kell, elborzadt lelkében. A szultán legtöbbször a kedvenc nővel töltötte idejét, de néha megesett, hogy egyik vagy másik odaliszknak veté a kendőt, és az nagy szerencsének tartatott, vagy nagy szerencsétlenségnek. Egy szép szőke olasz leány volt ott, kit a nagyúr nagyon látszott kedvelni; egyszer a szép szőke leány elmulasztá szemeit lesütni a szultána előtt, midőn vele találkozott. Másnap Iréne nem látta többé a leányt, s midőn tudakozódott utána, hálótársnéja megsúgá, hogy az a múlt éjjel megfojtatott. S akárhányszor lehet hallani éjféli sikoltásokat a szeráj titkos erkélyén, s utána mintha valami nehéz hullana a vízbe, és másnap rendszeren egy-egy ismerős arc hiányzott a szerájból. Azok mind elbízott rabnők voltak, kik örömüket nem bírták elrejtteni a szultán kegyei felett, s emiatt a vízbe hanyattak. Senki sem kérdezősködött felőlük többet.

Janaki összeborzadva szólt közbe:

— Ugyan jó, hogy mindez csak rege.

— Eljött végre a bejram ünnepe — folytató Gül-Bejáze a regét. Egész nap dörögtek az ágyúk a Boszporuszon. Este kifáradva érkezett a padisah háremébe, amidőn a szultána kezébe a nagyúr kezén fogá Irénét, és odavezeté a nagyúrhoz, s a másnap neki rendeltetett ajándokokkal, arannyal kivarrott jószágokkal és befőtt gyümölcsökkel együtt őt is átadá a

padisah gyönyörűségének. A nagyúr nyájasan tekintte a leányra, míg az, mint az oroszlánya kalitkájába vetett őz, reszketett előtte, és midőn a szultán megfogá kezét, hogy őt keblére vonja, e szókat suttogá: „Szűz Mária . . .” És íme, azonnal elhalványult a leány, szemei lezáródtak, és holtan rogyott le a földre. Nem első volt az ilyen jelenet a háremben, az idehozott hölgyek mindegyike rendszeren az ájuláson kezd; a rabnők rögtön futottak hozzá, testét illatos szerekkel dörzsölik, átható szeszeket töltöttek arcára, jeges vizet csepegtettek szívgödörébe, mind hasztalan! A leány nem ébredett fel, és holt maradt másnap reggelig; ahová letették, ottmaradt. Másnap ismét maga elé hozatta őt a padisah; elébb hízelgő szavakat mondott neki, megajándékozá szép ruhákkal, kősztyűkkel, arany istifánnal, a rabnők körülfüstölék bódító illatokkal, megfüröszték hevítő ámbra és nárdus fürdőben, vérlázító italt adtak neki inni. Mindhiába. A Szűz Mária nevére ismét megszűnt minden vérforgás szívében, lerogyott, elhalt, és föl nem ébredett semmi mesterségtől; ez így történt harmadnap is. Ekkor a szultána asszeki dühre gerjedett ellene, s azt mondá, hogy ez nem isten műve e leányon, hanem gonosz indulatból tettei magát halottnak, s rögtön parancsolá, hogy meg kell kínozni a rabnőt. Elébb jéghideg márványlapra tették a leányt egészen öltözetlenül; nem reszketett! Azután lassú pártúz fölé tarták vasrostélyon. Nem mozdult meg. Azután veres hangyákat kerestettek elő a puszpángfák kertjéből, azokat bocsáták el testén. A leány meg sem szisszent mérges harapásaikra. Végre hegyes tűket szurdaltak körmei alá, és a leány még arra sem mozdult meg. Ekkor dühében korbácsot ragadt az asszeki, s maga addig verte azzal a leány testét, míg bele nem fáradt, de lelket még sem tudott bele verni.

— Allahra mondom! — kiálta az elbeszélésnél Halil, öklével az asztalra ütve — azon szultána megérdemlené, hogy bőrzsákba varrva, a Boszporuszba vettessék.

... Hisz ez csak mese — szólt Gül-Bejáze, megsimogatva a jó Halil Patrona állát és folytatá. — A szultán megparancsolá, hogy el kell Irénét távolítani a háremből, mert nem akarta az eleven halált látni maga körül; s a szultána odaajándékozá őt a padisah kis öccsének, ki a szultán testvérének fia volt. Szép halavány ifjú volt a herceg, mint rendesen szoktak lenni azok, akiket az asszonyok nagyon szeretnek. A sveráj külön részében tartatott ő fogva, mert bár minden öröme megvolt, pompa, gazdagság, rabszolgák vették körül, de a sverájt sohasem volt neki szabad elhagyni. A szultána maga vezeté hozzá Irénét, gondolva, hogy a leányon ülő varázst legkönnyebben meg fogják törni az ifjú szép szemei. A halvány herceg el volt ragadtatva a leány látásától, hízelt, rimánkodott előtte, kérte, hogy ne haljon meg csókja, csókolás elől. Hiába. A leány ismét elalélt az első érintésnél, mintha hullát csókolna, aki ajkát érinté. A herceg ráborult, s arra kérte, hogy térjen magához. Nem hallá az, és nem felelt. Végre maga is megszánta őt a szép szultána asszeki, a könny, a rimánkodás, mely nem hatott a halottra, az ő szívét indítá meg; odahajolt a halavány hercegre, átölelte őt gyöngéden, keblére vonta szeretettel, és elkezdé vigasztalni, megcsókolva ajkát és szemeit, s a herceg megvigasztalódott, és nagyon örültek egymásnak, nem volt senki más jelen, csak az alélt leány, ki csak annyi volt rájuk nézve, mint egy halott.

— Űm — mormogá magában a berber basi —, ezt is jó volt megtudni.

— Másnap odaajándékozá a halvány herceg Irénét a fővezérnek. A fővezér is nagyon örült a leálynak, elvivé őt pincéjébe, megmutogató a három nagy kádat, mely tele van arannyal és drágakövekkel, s azt mondá, hogy ezt mind neki adja, csak őt szeresse, megmutogatta neki a tömérdek drága ókszer, melyet a palota eresze alá eldugva tart, és azokat is neki ígérte, kínálta az édes vizek mellett épült palotáival, minden csókért egy palotát.

— Tüzet ezen palotákba! — kiálta fel hevesen Halil.

— No no, fiam, legyen eszed — szólt Janaki, maga is sejteni kezdve, hogy ez alighanem több mesénél. A berber basi is szörnyen fülelt a nagyvezér által eldugott kincsek emlegetésére.

— Irénét a kincsek látása sem hódítá meg. A szent szűz nevét soha sem hallgatá el, midőn férfi arca közeledék arcához, és az mindig csodákat tett.

— Én azt hiszem — szólt Halil —, hogy azok nem csodák voltak, hanem e hölgyben volt erős az akarat, és holtak tetteté magát minden kínozásra.

— Végtére az határozatott a rabnő felől, hogy ki kell őt állítani a bazárra, a nyilvános rabszolgák közé, és eladni a többet ígérőnek. És ekkor megvette Irénét egy szegény zsidó, aki mindenét érte adta; egy hó lefolytáig érintetlen hagyá rabnőjét a vevő, és a leány, kit sem kínozás, sem nagy urak kegyelme, sem kincs, sem hó gerjedezés meg nem hódított, megszerette a szegény szatócsot, és többé nem rogy össze holtan, midőn forró ajk érinti arcát.

Ezt mondva átölelte férjét Gül-Bejáže, s megcsókolá, és szemébe mosolygott azokkal a nagy ragyogó szemekkel.

— Ez ugyan szép történet volt — mondta Musszli nyelvélvel csettentve —, kár, hogy tovább nem tart.

— Óh, ne búsulj, jámbor müzümán, — szólt felállva helyéből a berber basi. — Van folytatása a mesének. Csak hallgassatok rám. A padisah eladatván a leányt a bazáron, rábízta Ali Kermeszre, az ő berber basijára, hogy látna utána, mi történt ez odaliskkal tovább? És a berber basi megtudta, hogy a leány csak tetteté magát midőn elájult, és a berber basi visszavitte őt a szerájba, mielőtt férjével egy éjet töltött volna. Mert én vagyok Ali Kermesz! És te vagy Gül-Bejáže, azon Iréne nevű rabnő, ki holtak tetteté magát.

Mindenki rémulten ugrott fel helyéből, kivéve Janakit. Ő térdre esett a berber basi előtt, s átölelte lábszárait, s úgy

könnyörgött neki, hogy tegye mind azt hallatlanná, amit leánya most beszélt.

Hlvszt! — rebegé sápadtan Gül-Bejáze, ki egyszerre kijózanodott a mámorból, mit a bor és szerelem idézett szívébe.

Janaki könnyörgött, Musszli szitkozódott, csak Halil nem szólt semmit. Ő hallgatva tartá szorosán magához ölelve nejét, s arra gondolt, hogy előbb le hagyja vágni kezét, mint őt elcseszte.

Janaki roppant kincseket, pénzt ígért Ali Kermesznek, hogy hallgassa el a történeteket, s engedje leányát férjénél maradni.

Leányodat is elviszem, s kincseid is enyimek lesznek. Halál fiatal vagytok mind, akik itt e házban lélegzetet vesztek, mert azon titkoknak hallása, miket e rabnő kifecsegett, elég arra, hogy háromszor meghaljon valaki. Parancsolom, hogy vedd fel fátylod és kövess, ti pedig itt maradjatok, míg a szökevények a valneggel értetek fognak jöni.

Ittvel elrógta magától Janakit, s odalépett a delnőhöz, és megfogta annak kezét. Halil folyvást tartá őt átölelve.

Jöszte velem.

Szűz Mária, szűz Mária! — rebegé a hölgy reszketve.

Védszentednek nincs rajtad hatalma többé. Téged férfi ajka érintett. Jöszte velem.

Itkkor megszólalt Halil, tompa, mély, elbúsult hangon.

Bocsásd el nőmet, Ali Kermesz.

Hallgass eb! Egy óra múlva függsz kapud előtt.

Még egyszer kérlek, bocsásd el nőmet, Ali Kermesz.

Itz felelet helyett egyik karjával ki akará szakítani a férje keléire borult nőt, s másik karját Halilnak feszíté.

Ittze Halil olyat sújtott öklével a berber basi fejéjére, hogy az egy árva szó nélkül menten összerogyott.

— Mit cselekedtél! — kiálta Janaki ijedten. — Megölted a szultán berber basiját!

— Úgy hiszem, hogy megöltém — felelt Halil nyugodtan. Musszli odaugrott Ali Kermeszhez, megtapogatta s a tűz felé fordította.

— Meghalt biz ez. Tökéletesen meghalt. Ejnye Halil, ez szép ütés volt tőled. A prófétára! ilyen ütést nem mindennap látni. Pusztá kézzel, csupasz ököllel így megütni valakit! Ha ágyú hordta volna el, sem halt volna meg tökéletesebben.

— De mit tegyünk most? — aggódék Janaki. — A szultán kerestetni fogja elveszett berber basiját. Tudva van, hogy ide jött áruhában, az eset kitudódik.

— Ne féljetek semmit — biztatá őket Musszli. — Könnyű itt a tanács. Mielőtt kitudódnék a dolog, elmegyünk az Etmeldánra, beállunk a janicsárok közé. Ott keressen azután bennünket valaki. Ott legbiztosabban leszünk. Tavaly történt, hogy a lázadó Dzsefir kán, kit még a külső országokon is halálra üldöztetett a padisah, utoljára azon gondolatra jött, hogy beálljon janicsárnak, és itt Sztambulban biztosabb volt az élete a selyemzsinór ellen, mint mikor Rodoszba menekült. Beálljunk mindnyájan janicsárnak, én is, te is Janaki is.

Janaki tiltakozott ez ötlet ellen.

— Csak menjetek ti ketten, majd mi addig leányommal elszökünk Tenedoszba, s ott várjuk be tudósítástokat. Az egyik tömlő pálmaszilvát én elviszem, a másikat osszátok ki a janicsárok között, hogy szívesebben fogadjanak.

Halil átölelé nejét, megcsókolá, megsiratta. Nem sok idő volt a búcsúzásra; a dzsebedzsik, kik a berber basit kísérték, már nyugtalankodni kezdének gazdájok kimaradásán, s halatszott kopogásuk a ház körül.

— Hirtelen, hirtelen! Ne sokat csókolózzatok — sürgeté őket Musszli, hátára véve az egyik tömlőt.

Halil még egyszer egy hosszú csókot nyomott Gül-Bejáže reszkető ajkára.

— Allahra mondom, nemsokára látjuk egymást.

S már most ki jobbra, ki balra!

Musszli elvezeté Janakit egyfelől a házak alatti pincéken keresztül, Halil másfelől a háztetőkön át menekült tova, s egy óranegyed múlva egyszerre értek mind a ketten az Etmeidánra.

V. A TÁBOR

Minő zaj, minő élénkség cz Sztambul utcáin? A nép tömegstől tódul az Aranyszarv kikötői felé. Ifja, véne lelkesült tekintettel látszik buzdítani egymást, tízen, húszan megállnak egy csoportban, s magyarázzák egymásnak a történeteket; az Etmeidánon, a szeráj előtt, a mecsetek kapuiban rajzik a nép, s kíséri utcáról utcára a zászlós dülbendárt, ki trombitaszó mellett hirdeti ki az igazhivőknek, hogy III. Ahmed szultán megizente a hadat Tamasip sah ellen.

Mindenütt lelkesült arcok, harcias kiáltások.

Olykor egy-egy csoport jancsár vagy egy csomó arnót lovas vonul végig az utcán, nagy nehéz, hosszú kerek ágyúkat vontatnak bivalyokkal. Azokat ezernyi népség követi a Szkutari felé vezető útra, hol a tábor már fel van ütve.

Végre-valahára megleégette a padisah a sok ünnepélyt és kivilágítást, s miután mindenféle szelíd ürügy alatt 18-ik Szaferről (2. szeptember) Rebiulevvel elsejére, arról ismét tíz nappal később a próféta születésnapja után halasztá a próféta zászlójának kitűzését, elközelgett a várt, az ígért nap, s az egész hadsereg összegyűlt a táborban Szkutari alatt, csak a szultán megérkezésére várva, hogy a készen álló hajókra szálljon, s a csataterén álló Küprilizáde segélyére siessen.

Az egész Boszporusz egy eleven erdő, mely rengő árbo-cokkal, vitorlákkal van beültetve; ezernyi színes lobogó repked, pattog a reggeli szélben. A roppant sorhajók hármás fedezetel, hosszú evezősoraikkal, mint száz szemű tengerszörnyek látszanak úszni száz lábbal a vízszinen, ágyúik döngése böm-

bőlő visszhangot költ a Boszoporuszra néző paloták homlokán.

A part hosszában mindenütt fegyveres nép; fénylő kardok, kopják ezre verik vissza a nap fényét. Az egész zöld tér be van ültetve minden színű sátorokkal, fehér a főmufti számára, világoszöld a vezéreké, skarlátszín a kijáké, sötét-kék a főországbírák, emírek, a mekkai, medinai és sztambuli bírák, a defterdár és nisandzsi sátrai, lilaszín az ulemáké, világoskék a muderriszeké, lazúrkék a csausz agáké és sötétzöld a Mir Álem, a szent zászló vivőié,* melyek közül legmagasabb dombra feszítve tűnt ki a padisah narancsszín sátora, arany és bíbor függönyökkel s bejárása elé letűzött kettős és hármas lófarkakkal.

Még naplementekor nyoma sem volt az egész tábornak, egész éjszaka verték a sátrakat, s reggelre, mint egy tünemény, készen állt az egész. A síkságot elfoglalták a szipáhik, a sereg legszelbebb, legdélcegebb lovasai, parthosszant álltak a topidzsik, sorbahelyezett ágyúikkal, vagy el voltak helyezve a dombokra, szélről volt helyezve az arnót lovasság, a tatárok s a horáni drúzok; középett illeté a hely a sereg színét-javát, a büszke jancsárokat.

S valóban jól látszottak azt tudni, hogy ők a sereg java, s még csak közeledni sem volt szabad hozzájuk más seregosztálynak, nem hogy összeelegyülni velök, legfellebb egy-egy delinek (örjögő) engedék meg, hogy fanatikus elmeredésben soraik között előre-hátra ődöngjön.

Az egész sereg harcvágytól van lelkesülve, s ha olykor tömeges ordításokat hallani, mikbe egész dandárok összhangzó kiáltása vegyül, az a hadizenet kihirdetésére történik; míg a hajóhad ágyúk dörgésében nyilvánítja tetszése örömet.

Ahmed szultán ezalatt reggeli imáját végzi, mint ahogy azt napról napra pontosan megszoká.

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. osm. Reiches.*

Az éjt nem tölté háremében, hanem együtt tanácskozott vezéreivel a dívánnak azon titkos teremében, melynek arany kúpozata van. A tanácskozmány eredményét senki sem tudá rajta és a vezéreken kívül, és mégis, midőn imateremből kilépett, a kizlár aga már ott várt reá, s egy peccétnyomó gyűrűt nyújtott át a szultánnak.

— Legdicsőbb padisah! Az asszonyok legbájosabbika küldi e gyűrűt neked. Jól tudod, hogy e gyűrű köve alatt mi volt? Halálos méreg volt ez alatt. Most nincsen ott. Üdvözlétét küldi neked a szultána asszeki és szerencsekívánatát a harchoz. Üdv neked. Az őrangyalok kísérik minden léptedet. A szultána elzárkózott magányos szobájába, s azon órában, melyben te a szerájt elhagyod, beveszi a mérget, melyet pohárban felolvasztott, hogy meghaljon.

A szultán nagyon elkomorodott.

— Miért búsítasz engem ily szavakkal?

— A szultána szavait mondom, legnagyobb padisah. Azt mondja ő, hogy ha te most a harcba mégy, sohasem térsz vissza többet, és ő nem akar azon uralkodónak rabnője lenni, aki utánad a trónra lép.

— Miért búsítasz engem e szavakkal?

— Nyelvem átkozza meg ajkamat, és fogaim harapjanak nyelvembe, amiért ezeket mondom. A szultána parancsolta így.

— Menj vissza hozzá, és mondjad neki, hogy jöjjön ide.

— Ez izenet halála lesz, uram, Élve el nem hagyja szobáját.

A szultán elgondolkozott, s azután mélázva kérdezé:

— Ha házad ég, és benne van kedvesed: arra fogsz-e gondolni, hogy elébb a tüzet oltsd, vagy kedvesedet megszabadítsd?

— Bizonyára az oltás ráér, és a kedves megszabadítandó.

— Te mondad. Minő ágyúlövések ezek?

— A tábor üdvlövései.

— A szerájba is lehallanak-e?
— Elnémítja azokat ott a dal.
— Vezess Aldzsaliszhoz. Neki nem szabad meghalni.
Mit ér az ég, ha nincs többé nap, mit ér az egész világ, ha a legkedvesebb elvész. Eredj előre, és mondd, hogy sietek hozzá.

A kizlár aga eltávozott. Ahmed magában suttgó:

— Csak egy percig, csak egy pillantatig, csak ameddig egy hosszú csók tart, csak egy óráig, csak egy éjszakáig, csak egy álomig még. Azután is jókor lesz a hideg, fagyos csataterre menni.

Azzal háremébe sietett.

Ott ült a szultána, széjjelszórt hajakkal, megtépett ruhában, ékszer nélkül, hímzetek nélkül, szürke gyászruhában. Előtte az asztalon kis pohár, átlátszó kék nedűvel. Azon nedv bizonyára méreg. Rabnői körüle a földön heverve sírtak, és körmeikkel tépték orcáikat s kebleik havát.

A padisah odajárult hozzá, s gyöngéden keblére ölelte.

— Miért akarsz énelöttem meghalni világok világa?

A szultána eltakará arcát kezeivel.

— Szeret-e nyílani a rózsza, mikor tél van? Nem lehull-e a levél, ha az ősz szelei ráfúrnak?

— De még az a tél messze van, mely téged elhervaszt.

— Óh Ahmed, mikor valakinek a csillaga lehull, kérdik-e attól: ifjú vagy-e, szép vagy-e? Tetszik-e az élet? Mashallah! Holt ember az! Az én csillagom a te orcádon ragyog, s ha azt elfordítád tőlem: haljak meg akkor én.

— S ki mondá neked, hogy én elfordítám tőled arcomat?

— Óh Ahmed, a szél nem mondja: én hideg vagyok, mégis érezzük azt. Te elvived szívedet tőlem messze, messze, midőn még közel voltál. Az én szívem veled van a távolban is; ott vagyok hozzád közel, de te messze vagy, midőn mellettem állsz is. Ez nem Ahmed, aki velem beszél. Ez csak Ahmed teste. Lelke másutt jár, véres harcmezőkön, hideg fegyverek közt.

Azt hiszi, hogy e zászlók, e fegyverek, ez ágyúk őt jobban szeretik, mint a szegény, elhagyott, elfeledett Aldzsalisz.

Egész sor ágyúk tüze hallatszott a szeráj előtt.

— Hallod, mint szólnak hozzád? Az ő szavuk erősebb, mint Aldzsaliszé, credj, kövesd hívásukat. Eredj, amerre ők mutatják az utat. Aldzsalisz szava nem versenyez velök, mi az én szóm? Gyöngé, erőtlén hang. Eredj! Ott is veled fogok lenni. S midőn a zászlók hosszú sörényei előtted lengenek a diadal mezején, gondold, hogy Aldzsalisz lobogó haját látod magad előtt, ki, hogy lelkével követhessen téged, megszabadítá azt testétől.

— Óh ne mondd ezt, óh ne mondd ezt, — rebege a, szelíd szultán, magához ölelve az édes-kedves termetet, s ajkait lezárta ajkával, mintha meg akarná őrzeni, hogy lelke el ne repüljön.

Döröghettek már az ágyúk künn a Boszporuszon, hirdethették a csaszok nagy trombitaszó mellett a hadizenetet várhatott a tábor népe Szkutari síkjain, Ahmed szultán sokkal boldogabb volt Aldzsalisz karjai között, mintsem arra gondolhatna, hogy most a próféta zászlaját kezébe vegye, vérszomjas tömegeket vezetendő a fáradalmas csatatérre.

Az odaliskok serege kobzot, mandolint ragadott, s édes búbájós éneket zengtek a boldog fejedelmi pár körül, míg odakünn Sztambul utcáin dörögve gördültek végig az ágyúk, s a nép fellázadt fanatizmussal ordított harcot, háborút a támadó siiták ellen.

Az első jancsárezred bográcsa körül azalatt zajosan megy a dolog. Ezek a bográcsok nevezetes szerepet szoktak játszani Törökország történetében. Ezek körül sereglett a jancsárság, midőn harcot vagy harácsot követelt, midőn gyűlöletes basák fejét kérte, midőn a próféta zászlajának látását kívánta, s annyiban félelmesek valának e bográcsok, hogy a megszorult vezérek és padisáhk rendesen arannyal voltak azokat kénytelenek megtölteni, vagy tulajdon vérükkel.

Egy csoport nyugtalan jancsár áll a bográc körül, mely magas háromlábú vasállványra van föltéve, köztük Halil Patrona és Musszli. Mindketten jancsáröltözetben, kerek turbánokkal, mikbe fekete kócsag van tűzve (fehéret csak a vezérek viseltek), mezítelen lábszárakkal, miket csak térdig fed a rövid, bő bugyogó. Halilon alig ismerné meg valaki a tegnapelőtti szatócsot; merész, bátor tekintete, határozott beszéde, s a tegnap és ma elpazarlott pénz, melyet Janakitól kapott, kedvencévé tették őt új társainak. Musszli még most is ittas, oly kétségbeesett önfeláldozással ivott egész éjjel az új bajtárs egészségéért; valamennyi régi bajtárssal, s a jancsár aga sátora előtt nem restell kiabálni fennhangon, hogy ha olyan vitéz ember Hasszán, hát bújjék ki onnan a sátor alól, ne őrizze a medve bőrét, vagy pedig adja át a fehér forgóját Halil Patronának, majd az vezetni fogja őket az ellenség ellen.

A jancsár aga jól hallja ez ordítózást, de azt is hallja, hogy még a sátora előtt őrt álló jancsárok is kacagnak rajta, s hallatlanná teszi az egészet.

Ezalatt egy csoport lovas csausz közelít az első jancsár-czred bográcsa felé, melynek vezetőjében Halil Pelivánra ismerünk. Allah felvitte a dolgát, csausz-vezetővé emelkedett.

Az óriás megáll a jancsárok között, s dörgő hangon kérdi:

— Melyiteket hívják itt a közjancsárok közül Halil Patronának?

Patrona előlép.

— Úgy hiszem Halil Peliván, hogy nem szükség nagyon megerőtötned az eszedet, ha rám akarsz ismerni.

— Hol van a te társad, Musszli?

— Nagyságolj engem, csauszkutya! — ordít Musszli. — Nagyságos úr az én nevem, nem tudod? Amíg te jancsár voltál, te is nagyságos úr voltál, most pedig csauszkutya vagy. Mért jöttél Begtas virágos kertjébe?

— Gyomlálni. Ti ketten egymáshoz kötözve követni fogtok engem.

— Nézzétek, barátim — szólt Musszli társaihoz —, ez az ember részeg, holt részeg. Alig áll a lábain. Hogy merészszezs te olyat mondani, hogy két jancsár, Begtas kertjének két virágszála téged kövessen, midőn a zászlók előttünk lobognak?

— Nekem parancsom van a kapu kiajától, hogy titeket eléje vigyelek.

— Ne úgy mondd, izmidi farkas! Ő jöjjön mielőnk, ha dolga van velünk! Micsoda, bajtársim? Nem jól mondom-e, hogy a kapu kiaja kötelessége volna itt lenni a harcmezőn, a táborban, nem pedig a mienk ott lenni őnála. Nincs-e igazam? Ő jöjjön ide.

Ötletét általános ordítás helyeslé. Jöjjön ide, ha egy jancsárral akar beszélni; mikor hallotta azt, hogy egy jancsárt a táborból kiszóltottak volna?

Peliván alig fékezhetette haragját.

— Ti ketten gyilkosok vagytok, megöltétek a szultán berber basiját.

Általános kacaj hangzott fel rá. Tudta azt már mindenki. Musszli elmondta azt a történetet százszor, mindenféle változatokkal, leírva, hogy ütötte agyon egy ökölcsapással Halil Ali Kermeszt, hogy esett le annak egyszerre az álla, s hogy nyaklott össze egy állóhelyében, ami a jancsárok előtt mind igen nevetséges dolog volt.

Erre öten-hatan kezdtek egyszerre felelni Pelivánnak.

— Nincs több berber egész Sztambulban, hogy ezért az ezért olyan zajt csináltok?

— Minő káromlás ez? Két jancsárt kérni egy borbélyért!

— Hogy soha egyéb mulatságod ne legyen a paradicsomban kapu kiajáddal együtt a borotválkozásnál.

Végre előlépett Patrona, s kérte társait, hogy engedjék őt beszélni.

— Hallod-c, Peliván. Te énnekem ellenségem vagy, jól tudom; légy is az, nem bánom. Nem is azért felelek neked, mintha menteném magamat, hanem csak azért, hogy ha visszamégy a kiajádhoz, tudj neki értelmes választ vinni, ami magadtól nem telnék. — Igenis, én megöltem Ali Kermeszt, egyedül öltem meg. Senki sem segített. Most felcsaptam a jancsárok közé, és itt állok, ahol ha Allahnak úgy tetszik, hogy halálért halállal büntessen, szabad velem. Meghalhatok, és halálommal is az ő neve fog dicsőülni. Legyen meg akaratja. Azért ő övezze fel derekát az érdemes kiaja és mindazon urak, kik a padisah árnyékában pihennek, kössék fel kardjaikat, és jöjjenek közénk valahára! Én és társaim mind, az egész jancsár sereg, készek vagyunk egytül egyig elhullani egy intésükre a csatamezőn, de egyetlenegy sincs a jancsárok között, aki térdét meghajtsa a hóhér előtt.

A csengő érchagon elmondott szavakat az egész ezred tetszésordítása követte, mely zaj alatt iparkodott Musszli szinte egy pár izenetet csatolni Patronához.

— És mondd meg uraidnak, a te kiajádnek és annak az ősz nagyvezérnek és a hosszú szakállú muftinak, hogy ha a próféta zászlóját és a szultánt el nem hozzák ide a táborba még ma, holnap már egyiknek sem lesz szüksége borbélyra, ha csak fejeik hiányában a talpaikat nem akarják megborotváltatni.

Peliván közben folyvást Patrona szemei közé nézett; valami kárörvendő gúny látszott tekintetében, hogy Halil önkénytelen kardja markolatát kereste kezével.

— Ne félj, Patrona — szólt hozzá gúnyosan —, Gül-Bejázét nem fogják többé a szerájba vinni. Elfogták őt ipáddal együtt a szökés közben, s a hitetlen görög mészároszt bevetették a közönséges gonosztevők börtönébe; azon némbert pedig, kit te nődnek nevezsz, ama becstelen nók tömlöcébe zárták, kiket a kegyes szultán az ország minden részeiből összehajtatott, hogy ne rontsák a muzulmán erkölcsöt; ott van ő is.

Patrona, mint az ingerelt tigris, melynek kalitkája egyszerre felpattant, ugrott ki társai sorából e szóra. A kard egyet villant kezében, s ha még egyszer akkorára nőne is Peliván, jaj volna neki. A csauszvezér azonban hirtelen kengyelvasát vágta lova oldalába, s kacagva vágatott el csauszaival a dühöngő Patrona elől, s midőn jó messze elnyargalt, visszafordulva gúnyhahótával kezdte kiáltozni a jancsárok felé, kik közül öten-hatan kergetésére indultak.

— Hah, ez bennünket gúnyol! — kiáltá Musszli, mire a jancsárok, kik legközelebb álltak, látva, hogy gyalog utol nem érik a csauszokat, a legközelebbi ágyútelephez futottak, erővel elvettek a topidsiktól egy mozsarat; azt, ahogy tudták megtöltötték, s utánasütötték a futó csauszoknak. A kilőtt golyó a fejük felett süvöltött el, s azután messze éppen egy őrtűz közepébe esett le, mely körül jámbor bosnyákok sütkéreztek, s szemek közé rúgta a paraszt, innen ismét felugorva szépen átyukasztotta a bosztandzi basi sátorát, két ablakot ütve rajta, s még azután háromszor-négyszer megugrott, felriogatva az útjában fekvő csoportokat, s végre sebes gördüléssel futott végig a földön, utoljára egy pálinkaáruló boltjába hengeredve be s összetörve ott számtalan mennyiségű üvegeket.

Peliván itt kapta meg a golyót, s elvitte azt magával a kijaához, s elmondván a küldött üzeneteket, megmutatá a tizenkétfontos gömböt is, hogy ilyenekkel kísérik a jancsárok mondásaikat.

Peliván azt várta a kijaától, hogy az nagy haragra fog gerjedni, e dolgokat hallva legalábbis megtizedelteti a vétkes jancsárezredet; azonban a kija harag helyett rémületbe jött. Ő e vakmerő válaszokban már a lázadás hadizenetét látta, s ijedten futott a nagyvezérhez, magával vivén a tizenkétfontos golyót.

Ibrahim megérté a mondottakat, s a golyót bársonnyal bevont ládába zárva, elvitte a szerájba, és ott előhivatva a

kizlár agát, kezébe adta azt, és meghagyta neki, hogy vigye azt a szultánnak.

— A hadserereg küldi ez ajándékot a legdicsebb padisáhnak. Olyan kincs az, mely addig semmit sem ér, míg birtokunkban van, csak akkor becses, ha kifizettük azt, káros pedig, ha nekünk fizetnek vele. Mondjad a leghatalmasabb szultánnak, hogy ha az egyet kevésnek találja, a hadsereg majd többet is fog küldeni, s átadoul nem választ sem engem, sem téged.

A kizlár aga nem tudta mi van a szekrényben, s bevitte azt a gyönyörűség termeibe, s az izennettel együtt átadá Ahmednek.

A szultán az asszeki jelenlétében bontá fel a szekrényt, s íme meglátta benne a nehéz ágyúgolyót, s most értette Ibrahim izenetét.

Elke mélyéig elszomorodott, midőn azt megérté. Ő oly jó, oly szelíd volt mindenkihez, sohasem iparkodott senkinek bánatot okozni, s őt hogy szomorítja mindenki. Megirigyelték már édes örömeit, s még e titkos örömhelyen sem engedik megnyugodni.

Megölelé, megcsókolá a szép szultánát, s könnyel szemében rebegé:

— Halj meg tehát szép virágom, hervadj el, múlj el előlem. Halj meg, ha tudsz; legalább ne legyen szívemnek hova visszavágygni.

A szultána kétségbeesve veté magát lábaihoz, omlatag hajfürteivel s fehér karjaival fűzve át Ahmed térdeit, s kérte zokogva, hogy ne menjen el ma, csak ma ne szálljon a táborba. Gonosz álmok hadd múljanak el, miket a múlt éjjel látott.

Nem lehetett maradni többé. Hasztalan volt sírás, kétségbeesés. A szultán elhatározá, hogy menni fog. Egy percig tétovázott még csak, egy percig tartott lelkében azon gondolat, hogy hát ő csak játékszer-e hadserege kezében, s nem azért van-e kard az oldalán, hogy azon fejeket, melyek ellene fölmelednek, leüssé azzal? De rögtön letett e gondolatról;

tudta, hogy nem volna azt képes kivinni. Soknak, igen soknak meg kellene halni akkor, mégiscsak jobb lesz, ha ő engedelmeskedik.

— Csak te halj meg, szép virágszál — suttogá a szultánához, ki őt zokogva kísérte a hárem ajtajáig, s ott lefejtve vállairól az ölelő karokat, a tanácsszobákba sietett.

Aldzsalisz azonban nem halt meg, hanem titkos folyosókon át felkeresé a halvány herceget, és vigasztalást talált utála.

— A szultán nem hajtott rábeszéléseimre — monda a fehér hercegnek, ki őt ölébe vette. — Elmegy a táborba. Ha még csak egy napig tartóztathatnám vissza, a lázadás kitör ellene — s akkor az ő uralkodása elmúlt, s következzel utána te.

— Ne aggódjál, még időt nyerhetünk; izenj ki hozzá a kizlár agától, hogy el ne mulassza a korán-szúrást.

— Helyesen szóltál — monda Aldzsalisz, s menten elküldé a tanácsszobába a kizlár agát.

A nagyvezér, a kapudán basa, a kiaja, a főmufti és az Aja Szófia seikje, Ispirizáde valának együtt a szultánnal, ki éppen rendeletet adott a szilihárnak, hogy kösse fel oldalára Mahomed kardját.

— Legnagyobb padisah — szólt arcra borulva a kizlár aga, a szultána asszeiki figyelmeztet, hogy el ne mulaszd, mielőtt elhatározod magadat, tanácsot kérni Allahtól a korán-szúrás által, miként őseid tevék előtted, valahányszor béke és harc közt választának.

— Helyesen mondád — szólt Ahmed, s parancsolá a főmuftinak, hogy hozza elé az alkoránt, melyet nagy országos kérdések alkalmával a szultánok jóslat- és tanácsadásra szoktak felhívni, olyformán, hogy tüvel beleszúrtak annak lapjaiba, s amely lap utolsó volt az átdöföttek között, a keresztülszúrt sorban kellett lenni a jó tanácsadásnak.*

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. osm. Reiches.*

A tanácsterem minden asztalán állt egy alkorán, számra tizennégy azon egy szobában. Egynek gyémántokkal volt kirakva táblája, ezt hozá elé a mufti, s kezébe adta a szultánnak a tűt, hogy végezze vele a kegyes szertartást.

Ibrahim ezalatt nyugtalanul tekintett a teremben levő három nagy pompás órára, melyek egymás mellé voltak állítva, mindegyik három negyedét mutatott már tizenkettőre, és a szertartás annyi időt elvett.

A szultán kinyitá a könyvet, ott ahol a tű megállt, és íme az átszúrt sor ezt mondá:

„Aki fél a kardtól, annak ellensége a kard, mert jobb a rozsdavette kard a kézben, mint a fényes a hüvelyben.”

— La Illah, il Allah! Egy az Isten! — szólt fejét meghajtván Ahmed, s megcsókolá az alkorán sorát. — Készítsétek paripáimat. Isten akarja úgy.

A kizlár aga visszament a hírmondással Aldzsaliszhoz és a fehér herceghez.

A korán-szúrás is tervök ellen sikerült.

— Figyelmeztess a szultánt — szólt Aldzsalisz, még egyszer visszaküldve a kizlár agát —, hogy útra ne keljen a győzelmi Szúrem nélkül.

A kizlár aga még a tanácsteremben találta Ahmedet, s figyelmeztette a Szúremre.

Ez egy szent könyörgés, melyet a főimám szokott elmondani a mecsetben, mielőtt a padisah személyesen a csatába menne, hogy Allah adjon fegyvereinek diadalt.

Az idő rövideje miatt most az Aja Szófia helyett csak a szeráj kápolnájában végzik az imát. Ispirizáde olvasá fel a Szúremet, de oly hosszasan, oly vontatva tevé azt, mintha készakarva az időt akarná vesztegetni; úgy, hogy mire elvégzik a szertartást, éppen akkor ütötte valamennyi óra a szerájban a tizenkettőt.

Ibrahim sietteté a szultánt, hogy csak minél előbb szálljon a készen álló hajóra, mely őt a herceggel együtt Szkutariba

fogja szállítani; azonban a lépcsők alján, a szeráj külső udvara előtt, ahol a szultán lovai állottak, melyek őt a kerti kiöszkőn át a tengerig fogják vinni, útját állotta a kizlár aga, s levetve magát előtte a földre és lova zablájába kapaszkodva, hevesen kezdte kiabálni:

— Uram, tiportass el engem lovad patkóival, de halld meg szavaimat! A déli óra elmúlt, s a délutáni órák szerencsétlenség órái minden kezdetre nézve, és igaz müzümán semmit el nem kezd, amire Allah kezéből jön az áldás, ha a dél elmúlt. Íme holttestemen gázolj keresztül, de ne mondd, hogy senki sem volt, aki veszedelmedben meg nem állított.

III. Ahmed lelke tele volt minden ábrándos indulattal, a hit, remény és szeretet, mely másokat erőssé tesz, nála babona, könnyelműség s gyönyörvággyá fajult, s elgyöngíté szívét.

A kizlár aga szavára ismét kiemelé lábát a kengyelből, melybe azt nagy gondolkodva tette a rikiabdár térdén, s elhatározottan mondá:

— Holnap megyünk.

Ibrahim kétségbe volt esve ez új ingadozás miatt. Nehány szót súgott Izmail aga fülébe, mire az alig várva, hogy a szultán felmenjen a lépcsőn, lovára veté magát, és elnyargalt Szkutariba.

Azalatt a fővezér és mufti iparkodtak a szultánt a díván-teremben tartani.

Háromnegyed óra múlva visszaérkezett Izmail aga; portól és izzadságtól belepve jött a szultán elé.

— Legdicsőbb padisah. A táborból jövök. Hajnal óta mindenki talpon áll, és várja megérkeztedet. Ha estig meg nem érkezel a táborba, egy az isten! hogy a sereg nem marad Szkutariban, — hanem bejön Sztambulba!

Ez rémületes szó volt. A sereg bejön Sztambulba!

És III. Ahmed jól érté, mit jelent az. Nagyon emlékezett még azon szavakra, miket huszonhárom évvel elébb

izent a sereg elődének, Musztafa szultánnak, ki adrinápolyi háreméből nem akart kijönni Sztambulba. „Ha halott volnál is, holtan idejöhetnél két nap alatt!” És ami erre következett: a szultán letaszított a trónról, utána ő lépett annak zsámo-lyára, s most ugyanazon vihar ingatja azt az ő lábai alatt, mely elődét megdönté.

— Mashallah! Isten akarhatja legyen meg — monda Ahmed, megcsókolva Mahomed kardját, s egy óranegyed múlva, a próféta zászlaját maga előtt vitetve, hajóra szállt.

A szerájban az órák sorba mind egyet ütöttek, amidőn a huszonegy ágyúlövés hirdeté, hogy a szultán a próféta zászla-jával együtt megindult a táborba.

És a délutáni órán nem hiszi Allah áldását a keleti nép.

VI. A VIHAR KITÖRÉSE

A Boszporuszon kedvezőtlen szél fútt, úgyhogy a szultán csak estefelé érkezett meg Szkutariba, s ott tengerparti palotájába szállott, vele a vezérek, a mufti, a hercegek és Ispirizáde.

Azonban egész éjjel lehetett hallani, ha a közelebbi zaj elcsendesült, a távolabbi zúgást, morajt, mely a tábor felől jött, s melynek okát senki sem tudta megmagyarázni.

A nagyvezér többször küldött futárokat a jancsár ágához, megtudakolni, hogy miféle lárma az ott a táborban? Hasszán azt felelte, hogy ő maga sem tudja miért zajongnak, miután már kihirdetté, hogy a szultán és a szent zászló megérkezett.

Ibrahim erre azt parancsolá neki, hogy fogassa el mindazokat, akik csendesen nem akarnak maradni. Hasszán elfogatott néhányat, akik keze ügyébe estek, a többiek azért mégsem hallgattak, s a zaj kezdett már terjedezni Sztambul felé is.

Éjfél tájon érkezett egy csausz a kiajához, jelentve a vezérnek, miszerint Tebriz felől futamodó katonák jönnek, akik azt beszélik, hogy Küprilizáde serege Tamasip sah által szétveretett, s ők annak maradványaiból menekültek ide, a sereg azért zúg, azért zajong.

A kiaja fölkelte a nagyvezért, elmondva neki a rémhírt.

— Az nem lehet — kiálta Ibrahim. — Küprilizáde nem hagyta magát megverni, néhány nap előtt küldtem neki fegy-

vert és segélycsapatokat, azokkal tarthatja addig magát, amíg a derék-sereg megérkezik.

— És ha mégis igaz volna? Ha a szultán vonakodása miatt elkéstünk volna, s azóta Hamadán, Kermanszahán veszve van?

— Akkor Allah kezében vagyunk mindnyájan. Eredj imádkozni és aludjál.

Ugyanez órában három szofta költé fel a főmuftit és Ispirizádet, s egy pergamenre írott levelet hoztak eléjük, melyet a középmeccsetbe hajítva találtak. A levél, mintha puska-porral lett volna írva, alig volt olvasható.

Felhívás volt ez a müzümánokhoz, hogy fogjanak kardot Mohamed védelmére, de midőn ellenségre mennek, vigyázzanak, hogy a legnagyobb ellenség itthon ne maradjon, aki nem más, mint a szultán miniszterei.

— E levél megérdemli, hogy a tűzbe vettessék, szolt Ispirizáde, s a tűzbe veté azt, és azután lefeküdt aludni nyugodt lélekkel.

Másnap csütörtöki nap volt, szeptember huszonnyolcadika. Egy év előtt ugyanezen napon halt meg a szultán tizenegyedik fia, ezt tehát olyan napnak tartá, melyet meg kell ünnepelni, s általános pihenést rendelt a táborban, melyet trombitaszó mellett kihirdetének.

Többen a vezérek közül komolyan vevék a pihenést; a jancsár aga kiöszkjébe távozott, a kapudán basa a csatormán át Csengelkőiben fekvő jószágára evezett, éppen most kapván egy hollandi kereskedőtől igen szép tulipánhagymákat, melyeket saját kezeivel akart elültetni. A reis effendi az édes vizek melletti nyári lakába sietett, újra meg újra elbúcsúzni odaliskjaitól, s a kiaja Sztambulba ment vissza. Ünnepet tartottak mind.

De más ünnep volt a sors által e napra rendezve.

Korán reggel napfeljöttkor tizenhét jancsár állt meg a Hazid-mecset előtt, élükön Halil Patrona.

Mindnyája kezében meztelen kard volt; közepett Musszli állt, a félholdas zászlót emelve.

A népség helyet adott nekik, s engedé Patronát a mecset lépcsőzetére felállni, s midőn a lármatülkők recsegése elhangzott, hallható volt a szatócs rengő, átható szózata, mely az egész kalán piacon végighangzott.

— Mütülmánok! Nekünk törvényes követeléseink vannak. Bennünket árulók rontanak. Futó menekültek hozzák hírtül a csatatérről, hogy Küprilizáde serege szétveretett, négyezer lovast és hatszáz eleséggel terhelt tevét a perzsák elfogtak, a vezér maga Erivánba futott, Hamadan, Kermandzsahan ellenség földje ismét. És ez mind azalatt történik, míg a nagyvezér és a főmufti lámpatünnepélyeket, pálmák sétáit, kivilágításokat rendeznek Sztambul utcáin, s késleltetik a tábort a vitéz Küprilizáde segélyére menni; testvéreink a mécszárszékre vannak küldve, mi halljuk kiáltásaikat, látjuk zászlóinkat elesni, ellenség kezébe jutni, s a kivont karddal kezünkben nem szabad mentségükre sietnünk. Ez árulás Allah és a próféta ellen! Azért aki igazhivő, hagyja el rögtön a mindennapi munkát, vessetek félre árt, kalapácsot és gyalut, ragadjatok helyette kardot, zárjátok be a boltokat, és jöjjetek zászlóink alá. Éljen a szultán, halál az árulókra!

A nép dühödt ordítással fogadta e szavakat. Patronát felkapták vállaikra, s keresztül vitték a bezesztán boltozatos vásárpiacon. Mindenki sietett bezárni boltját, a város egyszerre fenekestől felfordult, mint mikor az állóvizet felkavarják, mindenféle nyugvó csoda és salak kavarodik felül, úgy özönlött egyszerre az utcákra valami ismeretlen csőcselék, mely minden nagy városban vegetál, anélkül, hogy tudnának felőle a rendes lakosok, s csak akkor lep meg feltűnésével, midőn valamely rázkódás a felszínre juttatja.

Ordítva, dühöngve követék Halilt mindenütt, csak olykor hallgatva el, midőn ő kísérői vállaira emelkedve megszólalt. Mennydörgő szavára elnémult a zaj.

És most éppen a jancsár aga háza elé jutottak.

— Hasszán! — szólt rövid címzettel Halil, a bezárt kaput megdöngögetve öklével. — Társainkat, azért mert zúgtak, elfogattad. Most ordítást hallasz zúgás helyett. Add ki őket!

Hasszán nem szerette az ilyen jeleneteket, hirtelen rongyokba burkolta magát, s a kert hátsó ajtaján kiszökve a Boszporuszra, ott egy rossz csónakra ült, s a táborba menekült.

A jancsárok betörték kapuját, kiszabadították társaikat. Halil felültették Hasszán lovára, s úgy vonultak nagy diadallal az Itmeidánra; egy perc alatt fegyveres néppel volt tele a tér, a kanzárnyából előhozták a kul kiaja üstjét, s azt felállították a közepén. Ez volt a szokásos jeladás a felbőszült szenvedélyek harcára.

— Nyissátok fel a börtönöket — ordítá Halil —, bocsásátok ki a rabokat. Adjatok a gyilkosok kezébe kést, a gyújtogatók kezébe kanócot. Menjenek ölni, gyújtogatni. Halálnak, stralomnak napja van ma.

Ha a népség rohant a börtönökre, feltörte a rostélyokat, gyilkosok, gonosztevők csordái rohantak elő az utcákra, és aki legutoljára jött ki a börtönből, az Janaki volt, Patrona ipa. Ott is megállt az ajtóban, mintha félne vagy szégyenkednék, míg Musszli oda nem ugrott hozzá, s erővel ki nem húzta.

— Ne búsulj, muszafir! Fogj kardot, és állj mellettem. Itt semmi baj sem fog érní. Most a poroszlókon a sor!

Halil ezalatt azon börtönhöz jutott, melybe becstelen nők voltak rekesztve, kiket a szultán egy kegyes parancsából minden városból összeszedtek, s ide zártak.

Kinyiták a kapukat, s beordították a csarnokokba, hogy tesszen, akinek a szabadság kedves. Mint egy kísértetes raj ömlött ki e szóra a zsvajgó némbertömeg. Azon asszonyok, kik fedetlen orcával járnak a nép között, akik kifestik szemöldököt, ajkukat mások mulatságára, s kiket rút szenvedélyek miatt, mint a dühödte ebeket, elzártak a világtól, hogy meg ne

mérgezzék a népet. Némelyik közülök megvénült már azon idő alatt, hogy fogsága tart, de a lángoló szenvedély tüze most is fellobog beesett szemeiben. Hah! Minő pestis van rászabadítva a müzümán népre! Fogsz-e e viharon nyargalni tudni, Halil, melynek szárnyakat adottál?

Ott áll ő a kapuban. És várja, mikor fog ez undok nők csoportjában az ő lelkének tiszta bálványa, a szép, az ártatlan Gül-Bejáze előjönni? Milyen soká marad. Mind kijöttek, mind szétfutottak már, csak egy-egy elkésett alak rohan még ki a börtönből a többiek után, kit a riadal hangja öltözetlenül kapott, s félig fedett testtel, szétszórt hajakkal rikácsolva száguld tova. Csak Gül-Bejáze nem jön.

Halil aggódva száll le az utálatos fészekbe, melybe csak néhány gömbölyű ablak a tetőn vet gyér világot.

— Gül-Bejáze, Gül-Bejáze! — suttogja halkán, széttekintve a börtönben, s suttogó szavára valami fehér tömeget lát megmozdulni a szögletben, a fal mellé húzódvá. Odalép. Egy beteg nő az, ki előle rejti arcát. Szelíden elvonja kezzeit arcáról, és nejét ismeri meg benne. A szégyen nem engedé neki, hogy megszabadítsa magát. Inkább ott maradt a börtönben.

Halil fuldokolva a fájdalomtól emelé őt karjaira. A nő nem szólt, és nem nézett rá, csak arcát férje keblébe rejté, és zokogott.

— Ne sírj, ne sírj — hörgé Halil. — Akik meggyaláztak téged, porba fognak csúszni előtted még ma, esküszöm Allahra! És akik játszottak a te szíveddel, játszani fogsz te az ő fejeikkel, és az a gögös szultána, aki kezét éreztetted veled, csókolni fogja a te kezeidet! Ezt én mondom, Patrona Halil! kinek neve legyen megátkozott minden müzümán előtt, ha valaha hazudott!

Azzal kivivé ölében nejét a néptömeg közé, s ott felmutatva e halvány, megtört alakot, szólt:

— Ime müzümánok, ez az én nőm. Kit elraboltak tőlem menyasszony éjjelén, s kit itt kell most megtalálnom a förte-

lem és átok tanyájába zárva! Szóljon közületek, aki férj: kegyelmezne-e annak, aki így bánna nejével? . . .

- Halál fejére! — ordítá a böszült tömeg, s perc múlva tovább ömölve, mint a gátját szakasztott vízár, egy palota elé jutott.

Kinek a palotája ez? — kérdezé Halil a néptől.

Damad Ibrahimé! — kiálták néhányan a tömeg közül.

Kinek a palotája ez? — kérde Halil újra, bosszúsán megrázva fejét.

Többen elérték a kérdést, s felkiáltának rá:

A tied, Halil Patrona!

Úgy van, a tied! ordítá rá a tömeg, s azzal megrohanták a palotát, kapuit bedönték; odavivé fel Patrona ölében tartott nejét, s felkeresve a nagyvezér háremét, *parancsolá* Ibrahim odaliskjainak, hogy boruljanak arcra úrnőjük előtt, s parancsait teljesítsék. A kapu előtt pedig tiszteletőröket állított.

Könn harci lárna, dobriadal és csatakürt hangja; és ott az égén vihart egy megtört beteg nő gyöngye lélegzete szöktetja . . .

VII. TULIPÁNBIMBÓK ÉS EMBERFŐK

Szeptember közepén nyíló tulipánokat látni valóban nem mindennapi dolog. Amin a leghíresebb kertészek oly soká hasztalan törték fejüket, végre sikerült a kapudán basának rájönni.

Mint idézhetni elő mesterséges tavaszt ős derekán, s rászedni a tulipánhagymákat, hogy májusnak nézzék szeptembert s akkor kezdjenek el virágozni?

Előbb saját melegágyat készítettett, melybe a legtáplálóbb föld, ami a Libanon hegyei között ezredéven át egymásra hullott cédrusfák leveleiből támadt, az antilopék ganaja, mely oly hevítő és növényélesztő, hogy ahol elhull a sivatagban, a sívó homok között apró oázocskák támadnak körüle, virággal és zöld fűvel benőve, — égett és porrá tört fekete márvány, melyet csak a Holdhegyek (Aegyptus) között találni, kevertetett össze, amiből egy puha, porhanyó és mégis nedves melegágy támadt, s ebbe ültette el a kapudán basa a tulipánhagymákat a tavaszi elvirágzás után, mind saját kezével, mutatóujját beledugva s morzsánként hintve rá a földet.

Ekkor havat hozatott a Kaukázushegy tetőiről, ahol az nyáron át is áll, egész hajókkal a Fekete-tengeren keresztül, s hóval takarátá be az elültetett tulipánokat, s ha az olvadt, ismét új havat tett rá; ilyenformán a megcsalott tulipán azt hitte, hogy most tél van, s amint azután augusztus végével egészen elhagyták rajta olvadni a havat, azt képzelte, hogy itt a tavasz, s kidugta az átmedvesült, átmelegült ágyból sárgászöld csíráját.

A próféta születése napja előtt már mintegy ötven darab himbónak eredt, melynek mindegyike győzelmesen elfoglalt városok- és csatahelyekről volt elnevezve. Ekkor azonban a kapudán basának tengerre kelle szállani, hogy a hajóhadat vezényelje, s éppen a legérdekesebb ponton volt kénytelen odahagyni tulipánjait.

Íppen azon estén, midőn a szultán megérkezett Szkutariba, jött hozzá egyik kertésze azon örvendetes tudósítással, miszerint a Belgrád, Napoli, Morea és Kermandzsahán holnap ki fognak nyílani.

Mennyi nyughatatlanságot okozott ez a vezérnek! Ő nem fogja látni kinyílásukat! Mint szerette volna, ha ellenkező szél még egypár napig visszatartóztatná a hajóhadat.

Amit a szél meg nem tett, alkalmat adott rá a szultán önepe; a másnapra határozott pihenőnap megengedé a kapudán basának, hogy Csengelköibe evezhessen, nyári palotájába, ahol csoda tulipánjai nyílnak ősz kezdetén.

Mind látvány várt reá! Mind a négy ki volt már nyílvá.

A Belgrád halványsárga volt, világoszöld csíkokkal, és ami csíkok alul haloványsárgák voltak, azok felül rózsaszínbe olvadtak át, s amik felül világoszöldek voltak, azok alul sötét lilaszínbelen végződtek.

A Napoli egy teljes tulipán volt, melynek szétdőlt haragyon vörös szirmai, sárga szegéllyel, tán azon ezerötyszáz velenűt képviselhették, akik ott elhullottak.

A Morea volt a legszínváltozatosabb. Alapja sötét csokoládé-szín, melyen zöld és rózsaszín csíkok vonulnak végig, s a zöld ismét pirosba megy át és a rózsaszín májszínűbe s minden csíkon ismét egy-egy világossárga vonal fut végig. Kívül jobban uralkodnak a zöldes színek, belül inkább a pirosak.

De a legritkább, legpompásabb volt a Kermandzsahán. A tibeti dalai láma kertjéből elorzott kincs ez: hófehér, egy vonás nincs rajta, s oly teljes, hogy az eredeti hat szírom lefelé kénytelen fordulni.

A kapudán basa el volt ragadtatva a gyönyörűség által. Mindezen tulipánokat ő a szultánnak szánta, melyért a leggazdagabb tartomány, tán Aegyptus kormányzatát fogja nyerni. Azért megrendelék, hogy hozzanak pompás kínai porcelán edényeket, mikbe a virágokat átültesse, saját kezeivel jól alámarkolva a földbe, nehogy a hagymákat meg találja sérteni.*

Amint éppen ott térdelt a tulipánok között, besározott kézzel, jön lélekszakadva egy bosztandzi hozzá, s nem várja, hogy odaérjen, már messziről kiált felé:

— Uram, kelj fel gyorsan, mert Sztambul fellázadt.

— Rá ne lépj a tulipánjaimra, te bolond! Nem látod, hogy majd ráhágtál egyre?

— Óh uram, a tulipán minden évben kivirul egyszer, de ha az emberre ráhágtak, jass Allah, nem kel az fel többet. Siess, mert a lázadók felfordítják ezalatt a várost!

A kapudán basa szép csendesesen, óvatosan helyezé át a két kézzel kiemelt virágot a porcelán edénybe, s körül megnyomogatá a földet, hogy ne inogjon benne.

— Mit beszélsz, fiam?

— A sztambuli nép fellázadt.

— Micsoda nép? A vargák, a szatócsok, halászok és kenyérsütők?

— Igen uram, ezek mind fellázadtak.

— Majd mindjárt odamegyek és lecsendesítem.

— Óh uram, úgy beszélsz, mintha amaz öntöző edény-nyel ott elolthatnád a meggyulladt várost. Ám te lássad.

A kapudán basa még azután egész vidám szívvel megöntözteté az átültetett tulipánokat, s rábízva azokat négy bosztandzsira, meghagyá nekik, hogy a csatornán keresztül vigyék azt Szkutariba, a szultán palotájába, ő maga pedig lovat nyergeltetett, s egyes-egyedül, senkitől nem kísérve,

* Hammer-Purgstall, G. d. o. R.

belovagolt Sztambulba, ahol akkor éppen halált kiáltottak fejére.

Szemközt találkozott a kiaiával, aki egy rongyos két-kerekű kibitkába bújt el, s egy orosz fuvarost ültetett maga elé, hogy ne lássák. Ez rákiáltott a kapudán basára, hogy be ne menjen Sztambulba, mert ott halál várakozik reá. A kapudán vállat vonított rá. Az minden fogalmán kívül esett, hogy a pékek és csizmadiák seregétől mint lehet megijedni? Sőt még bízatta a kiaiát is, hogy térjen vissza, s megjelenésükkkel állítsák vissza a rendet, amit azonban ez a paradicsom minden gyönyörűségéért meg nem fogadott volna, hanem kérte a fuvarost, hogy csak hajtson vele sebesen Szku-tari felé.

A kapudán megígérte, hogy ő is nemsokára ott lesz, sőt minthogy a kiaiának nagy kerületet kell tenni, ő pedig egyenesen Sztambulon keresztül megy, hihetőleg hamarabb odaér, mint amaz.

— Oda: Ábrahám kebelébe, a paradicsomba — gondolá magában a kija és elvágtatott. A kapudán pedig lovagolt nagy bizton be a városba.

Messziről szemébe tűnt a reizs effendi palotája, melynek oldalára nagy messziről olvasható betűkkel volt felírva:

„Halál a főmuftira!

Halál a nagyvezérre!

Halál a kapudán basára!

Halál a kija bégre!”

Hm — gondolá magában a kapudán. Ezt bizonyosan valami szofta írhatta, mert a csizmadiák nem tudnak írni. Szép írása van, szeretném megfogadni teszkeredzsimnek.

Amint közelebb lovagolt a palotához, nagy néptömeget látott az előtt összeseregleni, kik között egy lovas kikiáltó trombitált hosszú tárogatóval, egyikével ezen mérföldekre hallatszó, lázító szavú török kürtöknek, amik minden sztambuli lázadásnál használtatni szoktak.

A kőrtszóra összecsbődült népnek ilyen szavakat hirdete a kikiáltó:

— Isztambul lakosai, igazhivő müzölmánok! A mi parancsnokunk, Halil Patrona jancsárok főnöke nevében és Szulali Hasszán, sztambuli bíró nevében hirdetem tinéktek, hogy minden igazhivő müzölmán zárja be boltját, tegye le kézi munkáját, és gyülekezzék a piacokra; akik pedig kenyérsütők és mészárosok, azok be ne csukják boltjaikat, hanem nyitva tartsák, mert aki ellenkezőleg cselekszik, annak boltja közragadmánnyá fog tétetni. Akik pedig hitetlen gyaurok laknak Sztambulban, azok maradjanak házaikban békén, és ki ne mozduljanak onnan, és senki sem fogja őket ott bántani. Ezt hirdetem én tinéktek, Halil Patrona és Szulali Hasszán nevében.

A kapudán végighallgatta a hirdetményt, ekkor odarontott lóháton a kikiáltóhoz, s kivevén kezéből a tülköt, úgy veré azt annak hátához, hogy szintúgy döngött, s akkor dörgő szóval kiáltá az egybegyűlt néphez:

— Semmirekellő csőcselékhadak! Piszkos naplopók, iszaptaposó kecsgegefogók, szurokharapó papucsfoldozók, guggon ülő áfionevők, ti aspergyűjtögető, singgel mérő kupeczek! ti csomótaszigálók, ti ringy-rongy, aludttejtől részeg szemétnépek. Én szólok hozzátok Abdi, kapudán basa, s csak azt sajnálom, hogy nem kérhetem kölcsön valamely gyaur magyarnak a nyelvét, hogy összeszidhatnálak benneteket úgy, illendő káromkodásokkal, ahogy megérdemlenétek. Mi kell nektek? Nincs mit enni inni? Meguntátok a békét, s háború kellene? Háború ugyebár? De ti magatok nem mennétek oda? Ti csak itthon szerettek hadakozni asszonyok és szűzek ellen, s ostromot futni nem várak, hanem boltok ellen? Takarodjatok haza, ahonnan eljöttetek, mert akit egy óra múlva az utcán találok, annak feje az igazság sátorá* elé fog gördítettetni!

* Így hívták a szultán sátorát a nyílt piacon, mely elé szokták a kivégzettek fejét hengeríteni.

Így mondván megugratta lovát Abdi basa, s a legsűrűbb néptömegben keresztülnyargalt. Ez ijedten oszlott szét előtte, s a kapudán büszke önérzettel látta, mint bújnak az emberek a házaikba, s tisztulnak el az utcákról és háztetőkről.

Ellenállás nélkül nyargalt be a városba. Minden utcaszegletben megfűtta az elvett kürtöt, s tartott az odagyűlt népnek válogatott mondásokat, mely azokat mindenütt szótonzlatá.

Majd a beosztánra jutott, ahol minden bolt be volt zárva.

Nyissátok ki boltjaitokat, ebek! — ordítá Abdi a csoportozó kereskedőkre. — Talpaitok viszketnek talán, vagy föléteket s orraitokat untátok meg viselni? Kinyissátok minden boltot rögtön, mert aki zárva hagyja azt, boltajtaja elé akasztatom fel!

A kalmárok megszeppenve engedelmeskedtek.

Innen lovagolt ki at Atmeidánra.*

Tömve dugva volt az egész húspiac népséggel; veszett ordítástól nem lehetett hallani a szót, amit egy-egy rekedt szónok beszélt a többinek, kit a szökőkút oszlopára felállítottak.

Azonban a kapudán által megfűtt kürt recsegő, sivító hangja túlhangzá az ordítást, s minden arcot arra fordított, ahol ő állt.

Kengyelébe fölemelkedve, rettentő szóval kiálta Abdi:

— Megbolondult nép! Órült kezek, melyek tulajdon fejtek ellen támadtatok! A földet akarjátok-e beszakasztani, hogy ennyien álltatok egy csomóba? Ki veszett meg közületek, hogy mindnyájatokat összeharapdáljon? hogy szakadna le rátok az ég, hogy esnének rátok ezek a házak, s temetnének oda, hogy válnátok egyszerre négy lábú állatokká, s ne tudnátok egyebet, mint ugatni. Húzzátok le fejeiteket, nyomorúk,

* Megkülönböztetendő az Etmeidántól.

és takarodjatok haza, és egy kiáltás ne jöjjön utcáitokról, mert ha megmoccantok, Allah árnyékára esküszöm, halommá löve-tem Sztambult, és senki abban többet nem lakik, mint a kígyók és denevérek és a ti elátkozott lelkeitek, kutyák!

És senki nem mert ellene mondani. Hallgatták a szitkot, félrebújtak előle, utat csináltak neki. Nem volt ott Halil; lett volna csak ő ott, majd tudott volna neki felelni.

Itt is szerencsésen keresztülgázolt a zendülőkön Abdi, s fölkeresé végre az Etmeidánt.

Most már nemcsak az első, hanem az ötödik jancsár- ezred bográcsa is fel volt állítva, melyet a táborkovácsoktól hoztak el, s egy csoport jancsár, ki a táborból szökött ide, állt a két bogrács körül.

Abdi basa oly véletlenül termett ott közöttük, hogy csak azon vették észre, midőn hirtelen rájuk ordított:

— Letegyétek a fegyvereket!

Ijedten tekintének mind a kapudánra. Hogy jöhetett ez ide? Senki sem merte kardját kivonni ellene, de nem is engedelmeskedett senki. Patrona itt sem volt jelen.

A piac közepére volt letűzve a zendülők zászlója. Abdi basa egyenesen odalovagolt. A jancsárok csak néztek rá elbámulva.

Egyszerre azonban kiugrik közülök Musszli, s megelőzve a kapudánt, magához ragadja a lobogót.

Abdi basa valódi tengerészi nyugalommal szól hozzá:

— Nyújtsd nekem e zászlót, fiam.

Musszli még nem tért annyira magához, hogy felelni tudjon, de fejével inte, hogy „nem”.

— Nyújtsd e zászlót, jancsár! — szól újólág merőn szemé közé nézve Abdi.

Musszli csak nem felelt, hanem a lobogót szépen a zászló-nyél körül tekergeté.

— A zászlót add ide! — ordítá harmadszor recsegő han- gon Abdi, s kardját rántotta ki.

Erre Musszli kopjás végét fordítva a zászlónak, mellyel a földbe volt tűzve, monda:

— Tisztellek, Abdi basa, és nem bántalak, ha elmégy. Jobb is szeretném, ha gyaur ellenséggel csatázva estél volna el, mert megérdemlenéd, hogy dicsőítve legyen neved, de e zászlót ne kérd tőlem, mert ha közelebb jössz hozzám, ugyan az oldaladba rontom a csúnyábbik végét.

E szóra egyszerre a janicsárok mind felugráltak, s körülállták a vitéz Musszlit kardjaikat kivonva.

— Sajnálak benneteket, derék janicsárok.

— Mi is sajnálunk téged, dicső kapudán basa — monda Musszli.

A kapudán ezzel elhagyta az Etmeidánt. Látta, mint oszlott szét előtte mindenütt a tömeg, ahol megjelent, de azt is tapasztalá, hogy háta mögött ismét összecsoportosult az, midőn eltávozott.

Ezeket csak fegyver fenyíti meg, gondolá magában, s keresztülnyargalt a városon, anélkül, hogy valaki egy ujjal is bántaná.

Künn a táborban ezalatt nagytanács tartaték. A lázadás hírére, melyet a megmenekült kiaja és a jancsár aga rémszínekkel festettek le, a szultán összehívatá a vezéreket, az ulemákat, a nagyvezért, a muftit, a sejkeket és a hodzsagiánokat part melletti palotájába.

Egy órával elébb azon palotában lakó testvérnénjével tanácskozott sokáig, a bölcs szultána Khadidzsával.

A jó tanács drága volt itt.

A fővezér azt kívánta, hogy a szultánt Brusszában hagyva, az egész hadsereget indítsák rögtön Tebriz felé, az ellenségre. Ha még Abdullah basával egyesülni lehet, minden meg van nyerve, s hagyják Sztambult magára, csináljanak a lázadók

amit akarnak, ha az ellenség meg lesz verve, akkor majd rájok kerül a sor.

A mufti nem hitte, hogy e hadat csatára lehessen vezetni most. De azt mégis óhajtotta, hogy távolítsák el Sztambultól, nehogy a lázadás szelleme átragadjon.

A kiaja azt tanácsolá, hogy alkuba kellene ereszkedni a lázadókkal, s úgy csendesíteni le őket.

A szultán helybenhagyólag inte fejével. A Khadidzsa szultána is azt tanácsolá.

Csakhogy a kiaja úgy érté ezt, hogy alkudozásba ereszkedve könnyű lesz a lázadás főnökeit egyiket a másik után elveszteni, a Khadidzsa pedig úgy értelmezé, hogy a szultán kibékítheti a zendülőket, ha a gyűlölt kiaja béget kiadja nekik, s ha azok még a többit is kívánnák, a többit is odaengedi. S ez nagy különbség!

A szultán a kiaja tanácsát találta legjobbnak.

E pillanatban lépett be a tanácsterembe Abdi basa, a kapudán.

Mindenki bámulva tekinté rá. A kiaja előadása szerint ennek már ezer darabra kell tépve lenni.

Bejött ugyanazon hidegvérrel, mellyel az egész fellázadt városon keresztüllovagolt. Az ajtónállóktól tudakozódott, ha nem érkeztek-e még meg küldöttei a tulipánokkal? Még nem. „Vajon hol maradhattak? Én azóta egész Sztambult megjártam.”

Azzal a szultánt üdvözölve, annak intésére helyet foglalt a vezérek között.

Azok bámulva néztek rá, mintha most is azt hinnék, hogy csak szelleme jár közöttük.

— Te Sztambulban voltál? — kérdé tőle végre a nagyvezér.

— Ez órában jövök onnan.

— Mi kívánsága van a népnek? — kérdé a padisah.

— Ehetnék és ihatnék.

— De vért ihatnék — suttogá a főmufti magában.
— És mi panasa van?
— Az, hogy a kard magától nem hadakozik, hogy a föld nem terem magától kenyeret, s hogy az ereszről nem csorog bor és kávé.

— Ilyen könnyen beszélsz e tárgyról, Abdi? Mint gondoldod elcsendesíthetni e zajt?

— Nagyon egyszerű az. A sztambuli vargák és szatócsok nem érdemesek egy lövés kartácsra. Kár is volna értük szegényekért. Soknak közülök felesége, gyermeke van. Akik forralják őket, azok a táborbeli jancsárok. Vezetőik e táborból vannak. Azokkal, kik Sztambulban izgatják a népet, kár volna vesződni, hanem elő kell őket hívatni ezredenkint, s minden tizediket főbe lövetni. Ez segíteni fog.

A vezérek mind elszörnyedtek. Ki merné azt tenni?

— Én így tennék — szólt Abdi röviden, s aztán elhallgatott.

A szultán vevé fel a szót:

— Mielőtt megérkeztél volna, a kiaja bég tanácslatára elhatározók, miszerint a próféta zászlajával és a hercegekkel együtt visszamenjünk Sztambulba.

— Az is jó — szólt Abdi —, dicső megjelenésed elnémítandja a zajt. Tűzsed ki a próféta zászlaját a szeráj kapuja fölé, a főmufti és Ispirizáde nyissák meg az Aja Szófia és az Ahmedie mecseteket, s hívják imára a népet. Damad Ibrahim maradjon künn a hadseregnél, hogy szükség esetén a lázadók megzabolásására siethessen. A kiaja bég gyűjtse össze a szerájt őrző dzsebedzsiket, csauszokat és bosztandzsikat, s tisztítsa ki általuk az utcákat; ha egyik sem sikerül, az én ágyúim a tenger felől engedelmességre fogják őket tanítani.

Ahmed szultán megcsóválta fejét.

— Mi más határozánk. Tinectek nem szabad éntölem elmaradnotok. Velem fog jönni a nagyvezér, a főmufti, a kapudán basa és a kiaja.

És amíg neveiket sorra számlálta, egyikre sem tekintett a megnevezettek közül a padisah.

E négy férfi neve volt az utcaszegletekre felírva. E négy férfi fejét kérte a nép és Halil Patrona.

Mit vétettek a népnek? . . . Ők voltak a legmagasabbak akkor, midőn szerencsétlenség érte az országot. De mit vétettek Halilnak? . . . Ők okozták Gül-Bejáze szenvedéseit . . .

A vezérek meghajták fejeiket.

E pillanatban érkezének meg Abdi küldöttei a tulipánokkal. Odahozák azokat a padisah elé, ki szépségük által el volt ragadtatva, s rendelé, hogy vigyék el Sztambulba a szultána asszekinek, jelentve, hogy ő is nemsokára megérkezik. Abdinak pedig megveré vállait, és könnyekkel szemében esküvék, hogy őt tartja legkedvesebb emberének.

A kapudán megcsókolá a szultán köntösét, s azután hátul maradt Ibrahimmal, Abdullahval és a kiaiával, s nagy szelíden mosolyogva monda nekik:

— Abdullah, derék Ibrahim és te kija; — mind a négyünk feje nem ér ez órán túl egy fületlen gombot.

Damad Ibrahim búsan hajtá le fejét, s csüggedten sóhajta:

— Szegény — szegény *szultán!*

Azzal követték Ahmedet mind a négyen a hajóhoz. Semmiről sem voltak bizonyosabbak, mint arról, hogy Ahmed mindnyájukat fel fogja áldozni, s azután maga is utánuk bukik.

VIII. FELFORDULT VILÁG

Sztambulban már ekkor Halil Patrona volt az úr.

A lázadók főnökei a középmeccsetben gyűltek össze, s onnan küldözék szét parancsaikat.

Hat órakor este (a keresztyén számítás szerint 10 órakor) érkezett meg a hajó a szultánnal, a hercegekkel, a főurakkal és a szent zászlóval a parti kiöszk mellé, az ágyúk kapujánál.

Benn a szerájban senki sem tudott a külső dolgok állásáról semmit. A városban körös-körül hangzott a zaj, a kürtölés, a temetőben szerteszét égtek az őrtüzek. „Miért nem küldhetek egypár gránátot közéjük a tengerről!”, sóhajta fel a kapudán. Hogy elcsendesülnének mindjárt!

Amint a kizlár aga, Elhadzs Besir az érkező vezérekkel találkozott azon szoba előteremében, melyben a próféta köpenye őriztetik, rejtélyes mosolygással dörzsölé kezeit, ami rút arcához s hasított ajkaihoz éppen nem illett, s midőn kérdé tőle a padisah, hogy mit kívánnak a zendülők, azt felelte reá, hogy ő valóban nem tudja.

Mosolygása, kezeinek dörzsölése, mikről a hüvelykujjakat egykori kegyetlen gazdája valami csíny miatt levágatta, mind oly félelmes előjelek voltak a jelenlevőkre.

Elhadzs Besir aga már ekkor tizennégy év óta viselé hivatalát, s nyolc nagyvezért teremte, és ugyanannyit tett le hivatalából.

Mint lehessen megtudni a zendülők kívánatát?

Damad Ibrahim azt gondolá, hogy legjobb lesz az egykori sztambuli bírót, Szulali Hasszánt kerestetni fel, kinek

nevét együtt hallá említetteti a kikiáltó által Halil Patronáéval a kapudán basa.

Szulalit nyári lakában találták, s az első hívásra megjelent a szerájban. Mondá, hogy nevével visszaéltek a zendülők, s ő azok kívánatairól mitsem tud.

— Tehát vedd magad mellé a hasszeki agát, hús bosztandzsival, s keressétek fel Halilt, és tudjátok meg mit kíván! — ezt mondá a padisah.

— Kár fárasztanod az érdemes embereket, dicső szultán — szólt keserűen Abdi basa. — A lázadók kívánságát megmondhatom én, mert olvastam a falakra írva. Négy főhivatalnok kiadatását kérik: engemet, a főmuftit, a nagyvezért és a kiaját. Adass ki minket, csakhogy ne adass át élve, hanem öless meg elébb, és szájuk be lesz tömve. Jóllaknak velünk. Tudod, hogy semmi vadállat sem dühös, ha egyszer jóllakott.

A szultán nem tekintett föl, de úgy tett, mintha nem hallotta volna, amit a kapudán beszélt, s a hasszeki agának parancsolá:

— Keresd fel Halil Patronát, és üdvözöld őt a padisah nevében.

„Üdvözöld Halil Patronát, a padisah nevében!” A szatócsot, a dohánykereskedőt a minden országok urának, a fejedelmek fejedelmének, a sahok, kánok, dejek s nagymogulok uralkodójának nevében!... Ki hitte volna ezt három nap előtt?

— És tudósítsd róla, hogy minden jogos kívánataik megadatnak, ha megígérik, hogy azután szét fognak oszlani.

A hasszeki aga és Szulali Hasszán a hús bosztandzsival az utcákat elálló sűrű néptömeg között utat vertek maguknak a középmecsetig. Útközben csak kilenc bosztandzsit vertek agyon a lázadók, tizenegy szerencsésen odaért a mecsetbe.

Ott ült egy leterített tevebőrön, miként egykor Dzsingisz kán, a zendülők vezére, Halil, és parancsokat, kinevezéseket diktált az előtte ülő szoftiknak, kikből teszkeredzsiket választott.

Midőn jelenték neki az őrtálló janicsárok, hogy a szultán hasszeki agája jött el s vele szólni kíván, szárazon viszonzza:

— Várhat. Előbb érdekesebb férfiakon a sor.

Kik voltak ez érdekesebb férfiak?

Az öreg Szulejmán mester, kit erővel húztak ide házából, melynek padlásán elbújt. Halil most fratta számára a kinevezést, melyben őt reisz effendivé emeli.

Halil Patronán most is a közjancsár viselet volt, a kék dolimán, a térdig érő salavári, meztelen hagyott lábszárakkal, csupán turbánján volt a fekete forgó kicserélve fehérrel, s oldalán függött a nagyvezér kardja, kinek palotáját Galata külvárosban ezelőtt egy órával rombolták a földig.

E kard markolatába vésett pecsétnyomóval hitelesíté az okiratokat Halil.

Szulejmán után következett a nyereggyártó Mohammed. Derék, izmos ember volt, maga megbirkózott kettővel, hárommal; ezt megtette agának Halil.

Azután következett valami Orli nevű csausz, ezt ki-nevezte főtábornoknak; Ibrahimot, egykori iskolamestert, a „bolondos” melléknévvel megtette Sztambul főbírájává, s amint megpillantá Szulalit, odainté őt a csauszok közül, és monda:

— Te fogsz lenni Anatoli főországbírája.

Szulali meghajtá magát e kegy előtt.

— Köszönöm Halil. Tégy belőlem, amit akarsz, hanem előbb halld a padisah izenetét, melyet ő rám bízott, mert még nagy kétségben vagyok: vajon te vagy-e az úr minden mozlimok felett vagy Ahmed szultán? Azért mondd meg nekem, mit kívántok a szultántól, és ha jogos és méltányos a kívánat, és ti megígéritek, hogy csendesen szétoszoltok, meg fog az adatni.

Halil Patrona felállt Szulali előtt, s szigorú, mozdulatlan arccal felelt:

— Kívánatunk rövid. A négy fő árulót, kik az országot ért csapásnak okozói, kívánjuk kiadatni. Ezek: a kul kiaja, a kapudán, a mufti és a nagyvezér.

Szulali megcsóválta fejét.

— Sokat mondtál, Halil.

— Ma sokat mondtam. Holnap többet fogok mondani. Ha ma megegyeztek, holnap béke lesz; ha holnap jöttök, nem lesz béke sem holnap, sem holnapután.

Szulali visszatért a szultánhoz és a vezérekhez, kik még mind együtt voltak.

Feszült figyelemmel várták Halil izenetét.

Szulali nem merte azt egyszerre elmondani. Csak egyenkint hullongatá el.

— Megértém a lázadók kívánatát. Ők a kiaja bég kiadását követelik.

A kiaja haloványabb lett, mint a viaszkép.

— Oly régi hű szolgám volt — sóhajtja Ahmed. — Ám lakjanak jól vele.

A kiaja szédelegve lépett a bosztandzsik közé.

— Továbbá követelik... — szólta Szulali.

— Még többet is?

— Követelik a kapudán basát.

— Őt is! Legvitézebb bajnokomat — kiálta fel fájdalomosan Ahmed.

— Mashallah! — szólta vidáman a kapudán, övék vagyok, s azzal elhatározott bátor tekintettel lépett a bosztandzsik közé. Ne könnyezz érettem, padisah! A bátor a vesztőhelyen is hősi halált fog halni, s téged védve halok meg ott is. Vigyetek bennünket bosztandzsik, ne remegjeteek fiúk! Melyitek tudja jól összerántani a zsineget? No semmit se féljeteek, majd megtanítalak benneteket én, majd elrendezem én a selyemzsinórt. Éljen a szultán!

Azzal kilépett a tereméből, elől menve a bosztandzsik előtt, még kardját sem vetette le.

— Ezután kéri még a nagyvezért és a főmuftit, monda Szulali.

A szultán ijedten kelt föl helyéből.

— Nem, nem lehet az! Rosszul hallgattál szavaikra. Őrült volt, haragjában beszélt, akitől választ kértél. A nagyvezért és a főmuftit ölessem meg én? Megölessem őket oly hibáért, melyet magam követtem el, s melytől ők meg akartak óvni? Vérük az égre kiáltana. Menj vissza Szulali, és mondd meg Halilnak: én kérem, én könyörgök neki, ne kívánja e két ősz szakállt a porban heverni látni; elégelje meg, ha elbocsáttatnak, s száműzetnek, ők bizonyára nem bűnösök. Könyörögj a kapudánért és a kiajáért is; míg vissza nem térsz, ki ne adják őket.

Szulali újra felkereste Halilt. A kapudánt és a kiaját elő sem merte előtte hozni. Tudta, hogy a kapudán fogta el a tengeren menekvő nejét, s a kiaja záratta őt a becstelen asszonyok börtönébe. Csak a nagyvezér és a mufti számára kért kegyelmet.

Halil elgondolkozott. Eszébe jutottak az édes vizek melletti palotában történt jelenetek, eszébe jutott, hogy Damad Ibrahim ölése is kényszeríté Gül-Bejázét a halálos ájulásba menekülni, s nem hallá, mit beszél neki Szulali Ibrahim ősz szakállá felől.

— A nagyvezérnek meg kell halni — válaszolt. — Abdullah ám éljen, és legyen számkivetve. (Hisz ő nem bántotta soha Gül-Bejázét.)

Szulali visszatért a szerájba.

Halil a főmuftit élni engedi, de a másik háromnak halálát kívánja.

Ahmed mint a fölvert oroszlán szökött föl e szóra dívánjáról, s kirántá kardját.

— Ide hát veletek, vitéz lázadók! Akiknek szolgálaim fejci kellenek, jöjjön értök és vegye el tőlem. Nem, egy csepp vérét sem adom egyiknek is, s ha eljönnek érte, meg fogják

látni, van-e még éle Mohammed kardjának? Tűzzétek ki a próféta zászlaját a szeráj kapuja fölé. Aki igazhívő, velem tart. Küldjétek kikiáltókat minden utcára, hirdessék, hogy a szeráj veszélyben van, s kinek Allah orcája kedves, siessen a zászló védelmére! Én összegyűjtöm a bosztandzsikat, és védni fogom a szeráj kapuit.

A két ősz férfi megcsókolá a szultán kezét, kinek, ha e férfias fellobbanása korábban jó, egészen más események lesznek írva a történet könyvébe.

A veszély zászlaját rögtön kitűzték a közép kapu fölé, s ottmaradt az korán reggelig.

Hajnaltájon visszaérkeztek a kikiáltók, jelentve, hogy az Aja Szófia templomon túl nem bírtak vergődni, s hirdetésekre a nép közáporral felelt.

A zöld zászló magányosan lengett a szeráj előtt, senki sem gyülekezett alá, még a szél sem akarta azt mozgatni, lankadtan csüngött alá nyelére.

A zöld zászló kitűzése a szeráj kapujára nagyon ritka eset a történetben. Csak a legnagyobb vész idején szokott az megtörténni, mert ez azt jelenti, hogy itt az idő minden igaz mozleminnek fegyverhez nyúlni, elhagyni tűzhelyét, ekéjét és sietni Allah és az ő felkentjei védelmére, és átok volna azon az ozmán férfin, aki ilyenkor késlekednék, s vérét és vagyonát kész nem volna a padisah lábaihoz tenni.

Ezt tudva fog rémes nagyságában feltűnni azon ijedtség, mely a szerájban levőket meglepte, midőn látták, hogy a kitűzött szent zászló alá senki sem gyülekezik. A kikiáltók harminc piaszter felpénzt ígértek minden katonának, ki a zászló alá siet, s két piaszterrel több napi fizetést a szokottnál. Öten-hatan követték őket, de amennyi jött egyfelől, másfelől ismét annyi elszéledt, délután egy sem maradt a zászló alatt.

Estefelé a második kapura tűzték ki a zászlót, mely felett aludtak a főhivatalnokok, a vezérek a kihallgatási teremben, a főországbíró, Damadzáde betegén feküdt Murad szultán

szobájában, a mufti és az ulemák a bosztandzsik csarnokában. Ahmed szultán egész éjjel nem feküdt le, hanem szobáról szobára járt, nyugtalanul tudakozódva a történetek felől: ha jön-e valaki a hadseregből segítségére? gyülekeznek-e a szent zászló alá? s a hideg veríték ült homlokán, midőn mindenünnen csak leverő választ hallott. A tetőkön őrt állók jelenték, hogy a lázadók őrtűzei sokkal közelebb vannak már, mint a múlt éjszakán, s Szkutari felé egy őrtűz sem látszik, amiből azt gyaníthatni, hogy a tábor is visszajött Sztambulba, s a zendülőkkel közös ügyet kötött.

Ahmed maga is felment a tetőre, meggyőződni az állítások valóságáról, s mondhatlan aggodalom és szorongás közt járt egyik teremből a másikba, szüntelen megnézve a nagyvezért, a kieját és a kapudánt, ha nem alszanak-e. Csak a kapudán tudott aludni, a kieját láz törte, s a nagyvezér imádkozott; bizony nem magáért, hanem a szultánért. Utóbb maga a kapudán is megszánta a padisaht, ki miattuk aggódott.

— Miért költögetsz bennünket annyit, uram? Még nem haltunk meg. Eredj aludni háremedbe, s ne gondold reánk. A zendülőknél csak velünk van baja. Allah kérim! Gondold azt, mintha örökre alunnánk. A feltámadás angyalainak trombitaszavára mi is fel fogunk ébredni, mint a többi! . . .

Ahmed megfogadta a kapudán szavát, s hajnal felé eltűnt közülök. Reggel, midőn keresték, nem jött elő háreméből.

A négy férfi tudta, hogy ez mit jelent.

Korán reggel, még alig pirkadt a hajnal, eljött a maftiért Szulali effendi és Ispirizáde, s meghívák magukkal a reggeli imára.

Az ulemák egybe voltak gyűlve mind, kiket meglátva Abdullah könnyekre fakadt, és zokogva szólt hozzájuk:

— Ime idehoztam ősz szakállomat, és ha nem tetszik nektek, hogy tisztességesen megfehérült ez, ám mossátok meg véremlen, s ha sokalljátok azon néhány napot, melyet Allah még életemhez adott, íme vegyétek el.

Erre mind felálltak az ulemák, s kezeiket fölemelve kiálták:

— Allah őrizzen meg tégedet ettől!

Azzal leborultak imádkozni, s ima végeztével a belső kerten át az eriváni kiöszkbe gyülekeztek mindnyájan, ahol már a nagyvezér várt reájok, nemsokára jött a kaja és a kapudán basa is, legkésőbb a beteg Damadzáde és a medinai bíró, Musztafa effendi és a Szegbán basa.

— Holt embert láttok magatok előtt — szólt a nagyvezér, Damad Ibrahim az érkező főurakhoz. — Én el vagyok veszve. Mi négyen feláldoztatánk. A főmufti talán meg fogja menteni életét, de mi hárman nem látunk több hajnalsillagot. Nem lehetett másképp. A szultánt meg kellett mentenünk, s azt csak ezen az áron tehattük.

— Régen mondtam ezt — szólt a kapudán basa. — Még tegnap ki kellett volna holttesteinket adni a lázadóknak; attól félek, hogy ma már késő lesz, attól félek, hogy a szultán is elveszett. Nem kellett volna kitűzni a veszély zászlóját, hanem megölni bennünket rögtön.

— Ti hárman távozzatok a hóhérok szobájába — szólt a nagyvezér társaihoz —, én is nemsokára követlek benneteket, de meg kell várnom míg a kizlár aga jön, és elkéri tőlem az ország pecsétjét, s addig teljesítnem kell hivatalos kötelességeimet.

A három férfi búcsút vett Damad Ibrahimtól, megölelték egymást, s a bosztandzsik által elvezettetének.

Most még az a kötelesség várt a fővezérré, hogy az ulemákból új muftit válasszon. Azok elébb Damadzádét kiálták ki, ez azonban betegségét vetve ürügyül, nem fogadta azt el, ekkor a medinai bírót választák, s fehér palást hiányában zölddel ruházták fel.*

Ezután kiválaszták maguk közül Seid Mohammedet és Amadzádét, hogy a szultán titkos üzenetét hallgassák meg a kizlár agától, és vigyék át Halil Patronának.

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. osm. Reiches*.

Damad Ibrahim jól tudta ez üzenet titkát — s áldá Allah-t, ki meghatározza az emberi életnek végét.

Ahmed szultán ott ült a gyönyörűségek teremében, mellette a szép Aldzsalisz, előtte a négy nyíló tulipán, miket Abdi basa ajándékozott neki tegnap.

A négy tulipán olyan szépen nyílik most is.

Aldzsalisz átöleli a szultán nyakát, s homlokát megcsókolja, mintha el akarná bűvölni lelkéből azon gondolatokat, melyek nem hagyják nyugodni, nem hagyják örülni, nem hagyják szeretni.

Csak e tulipánokon vesz el szeme, úgy ápolgatja, úgy takargatja azokat. Alig veszi észre, hogy Elhadzs Besir, a kizlár aga előtte áll, s egy hosszasan beírott pergament tart eléje.

— Uram, olvasd át az ulemák választát, melyet azok Halil Patronának adtak, és ha tetszésed szerinti az, erősítsd meg neved aláírásával.

— Mi kell nekik? — kérdi halkán a szultán, kis kését elővonva övéből s hegyével körülszurkálva a tulipánok földét, hogy porhanyó legyen az.

— A zendülők teljes biztosítást kérnek arról, hogy üldöztetni nem fognak.

— Legyen meg nekik.

— Azonkívül kérik a kiaja bég kiadatását.

A szultán levágott egy tulipánt a késsel, s odanyújtá azt a kizlár agának.

— Nesze.

Az bámulva vette el a tulipánt, és folytató.

— Továbbá a kapudán basát.

A szultán a tulipánok legszebbikét vágta le.

— Ím fogjad.

— Kérik a főmufti száműzetését.

A szultán tövestől tépte ki a harmadik tulipánt, és odaveté.

— Ezt is.

— És a nagyvezért.

Az utolsó tulipánt cserepestül hajtá a földre Ahmed, s azután eltakarta arcát.

— Ne kérj többet. Látod, hogy mind odaadtam.

Azzal odanyújtá neki pecsétgyűrűjét, melybe névvonása volt vésvé, s a kizlár aga ráüté azt az okiratra, s azzal egyedül hagyta Ahmedet ismét.

A nagyvezér a szeráj kertjében sétált alá s fel. A kizlár aga idejött őt felkeresni, vele voltak Halil Patrona követei: Szulejmán, az általa tett reisz effendi, Orli és Szulali. Ezek jelenlétében járult Elhadzs Besir hozzá, s megcsókolván a szultán által aláírt okiratot, átnyújtá azt neki.

Damad Ibrahim homlokához és ajkaihoz érinté az iratot, s azzal átolvasva, visszanyújtá azt ismét, és levonta ujjáról az ország pecsétjét, s átadta a kizlár agának.

— Legyen bölcsőbb és szerencsésebb, aki ezután viselni fogja. Üdvözöld a szultánt. Ti pedig vigyétek hírül Halil Patronának, hogy láttátok Damad Ibrahim háta mögött bezárulni a hóhérok termének ajtaját.

Azzal széttekinte a nagyvezér, hogy kivel kísértesse magát odáig, midőn hirtelen odaugrott mellé egy kajkdzsi (hajós-, legény), s kérte, hogy ő hadd kísérje a nagyvezért a bakók termébe.

A legénynek éppen olyan hosszú ősz szakála volt, mint a nagyvezérnek.

— Honnan ismeresz te engem? — kérdé Damad Ibrahim az öreg legénytől.

— Együtt harcoltam veled, uram, Belgrád alatt, mikor még mindketten fiatalok voltunk.

— Mi neved?

— Manoli.

— Nem emlékezem reád.

— De én emlékezem rád, mert kiváltottál a fogságból, s ápolált, midőn sebesült voltam.

— Tehát ezért kísérsz most a bakók szobájáig; köszönöm.

Mindezt azalatt beszéltek, míg a kerten át az érintett szobáig értek, ahova Manoli bement a nagyvezérrel.

A kizlár aga s a lázadók követei ott vártak, míg Manoli visszajött. Kezeit szemein tartá. Bizonyosan sírt. A másik, a nagyvezér, benn maradt.

— Holnap holttestét fogjátok látni — mondá a kizlár aga a reisz effendinek, s azzal visszabocsátá őt és társát Halilhoz.

— Inkább élve kapnánk meg őket — szól barbár kegyetlenséggel a csauszból lett főúr távoztában.

Még azon este visszaküldé Halil Szulalit azon izenettel, hogy a főmuftit szabadon bocsáthatják.

Az öreg éjfél után hagyta el társait, s még alig hajnalodott, már újra hívaték a nagyúr elé.

Ahmedet egész éjjel nyugtalanítá a kizlár aga a reisz effendi azon mondásával: „Inkább élve kapnánk meg őket!”

— Nem, nem — mondá a szultán —, élve nem fognak hozzájuk jutni. Nem fogják őket kínozni, széttéphetni. Inkább haljanak meg nálam egy pillanat alatt, félelem nélkül, rövid fájdalommal, megsiratva, megkönnyezve.

— Úgy sietted halálukat, uram, nehogy reggelre kelve életüket követeljék tőled.

— Várjatok még. Várd meg a reggelt. Éjszaka hogy ölnétek meg őket. Éjszaka be vannak zárva az ég kapui. Éjszaka el vannak szabadulva a sötétség rémei. Hogy ölnétek meg valakit éjjel! Várjátok meg a hajnalt.

Alig mutatkozott az első fényvonal a láthatáron, már megjelent a kizlár aga a szultán előtt.

— Uram, itt a reggel.

— Hivasd a muftit és Szulalit.

Azok megjelentek.

— Vigyétek meg a halált azoknak, akik rá vannak szánva szólt Ahmed.

Mindkettő térdre esett előtte.

— Miért e sietség uram? — könyörge lábait csókolva a vén ulema.

— Mert a lázadók élve akarják őket kiragadni.

— Úgy van — bizonyítá Elhadzs Besir, a kizlár aga —, a kiöszk előtti tér tele van már lázadókkal.

A szultán összeborzadt.

— Siessetek, ne jussanak élve kezeikbe.

— Óh uram — könyörge Szulali —, engedd meg nekem elébb, hogy az Aja Szófia imámjával lemehessek, megnézni, vajon valóban tele van-e az utca lázadókkal?

A szultán inte, hogy menjenek.

Szulali, Hasszán és Ispirizáde sietve bocsáttaták ki magukat a szeráj kapuján, futottak a kiöszk felőli térre, senkit sem találtak ott. Nem elégedtek meg egy látással, meg akartak győződni felőle: más oldalról nem jönnek-e zendülők, s körülkerülték a szerájt.

A szultán ezalatt a perceket számlálta, és nyugtalan volt, hogy mégsem jönnek.

— Ezóta kétszer megjárhatták volna a kiöszkig vivő utat és vissza — monda a kizlár aga. — Bizonyosan a zendülők kezébe estek, s azok visszatartják őket, hogy hírt ne hozhassanak.

A szultán kétségbe volt esve.

— Siess, siess — kiáltá a kizlár agának, s maga futott, menekült a belső szobáiba.

Tíz perc múlva visszaérkezett az imám, és Szulali, s jelenték, hogy körül egy lélek sincs, aki a szerájt fenyegetné.

A kizlár aga a kapu alá vezette őket. Egy kétökrös szekér állt ott, gyékénnyel beterítve. A gyékényt felemelé előttük, s a hajnal derengő fényénél három hullát láttak maguk előtt: a kiaját, a kapudánt és a nagyvezért.

* * *

A boldog Gül-Bejáže ott ül Halil ölében, s andalogva ringatózik annak ölelő karjain. A pompás palota ablakain áthangyanak a diadalkiáltások, melyek Halilt éltetik, ki Sztambulnak a az ozmán birodalomnak ura e percben.

Gül-Bejáže rebegve sugdos Halil fülébe, mint szeretne ő a pompás palota helyett Anatoli csöndes olajligetei között a magányos, egyszerű házban lakni.

Halil elsimítja neje homlokáról az omlatag hajfürtöket, elmondhatja magának még egyszer újra azon lázasztó jelenségeket, amik történtek vele a szerájban, a kapudán fogságában és a beutelen nőк börtönében. Miért ébresztgeti úgy a gyűlöletet?

A nő iszonyodva mond el mindent. A férj lábai előtt láthatom kosár tele virággal. Ajándékba hozta ezeket Halil.

De a kosarak fenekén még becsebb ajándék van.

Vezzi az első és elhárítja róla a virágokat. Egy véres fő van a kosár fenekén.

Ki ez?

Gül-Bejáže borzadva rebegé Abdi basa nevét.

A másik kosárról is lehull a virág: véres fő van ott is.

Hát ez kicsoda?

Iz a kajaja bég -- nyögé a hölgy iszonyodva.

Most a harmadik virágos kosarat vevé elő Halil, s lebontva róla a friss virágokat, egy ősz, fehér szakállú főt mutatott Gül-Bejážének, mely a kosár fenekén feküdt behunyva szemekkel.

Hát ez kicsoda? — kérdé Halil.

Gül-Bejáže gyöngéd termete reszketett az erős férfi karjai közt, midőn ez kényszeríté őt a véres fejeket nézni. És midőn a harmadik főre tekinté, csodálkozva csóválá meg fejét.

Nem ismerem ezt.

Nem ismered őt? Nézd meg jobban. Talán a halál változtatta el arcvonásait? Ez Damud Ibrahim, a nagyvezér.

Gül-Bejáže bámulatra nyitott szemekkel tekinté férjére, s azután sietett mondani:

— Valóban az, Damad Ibrahim. Igen, igen, senki sem más. A halál tette ismeretlenné arcát.

— Mondám neked, hogy akik szíveddel játszanak, játszani fogsz az ő fejeikkel; kell-e még több?

— Óh nem, nem, Halil. Én félek ezektől is. Én félek e néma fejeket látni.

— Tehát takard be őket virággal, s azt fogod hinni: virágkosarakat látsz.

— Engedd őket eltemetni Halil. Ne akard, hogy féljek tőled, engedd, hogy szeresselek ezután is. Bár eljőnnél velem Anatoliba, ahol senki sem tudna rólunk semmit.

— Mit szólsz? Most menjek el, midőn a nap nem bír lemenni miattam, s az emberek nem alhatnak el nevemnek hangzása miatt? Nem akarsz-e e dicsőségben fürödni te is?

— Óh Halil. Együtt nő ki a rózsza és a pálma a földből, mégis a pálma nagyra nő, s a rózsza kicsiny marad. Engedj megvonulnom csendesen melletted, engem csak szerelmedben osztass, dicsőséged legyen egészen a tied.

Halil gyöngéden ölelé, csókolá meg a nőt, s minthogy ő kívánta úgy, eltemetteté a három főt a palota kertjében, három terebélyes rozmarinbokor alá.

Azután elbúcsúzóck Gül-Bejázétól, a nép küldöttei már vezérükért jöttek, hogy kövesse őket Zulejmája mecsetbe, ahol a szultántól jött követek várnak válaszára.

Halil, hogy könnyebben eljuthasson a mecsetig, s ne legyen kénytelen az utcákon tolongó nép közt keresztülvergődni, a csatornához sietett, s a legelső kaikba beült, s parancsolá a hajósna, hogy evezzen vele a Zulejmája átellenéig.

Útközben a hajós arcára talált tekinteni. Öreg ósz férfi volt ez.

— Jó öreg — szólt Halil —, hogy hívnak téged?

— Manoli a nevem, kegyelmes úr.

— Ne nevezz kegyelmes úrnak engem. Látod ruhámról, hogy én csak közjanesár vagyok.

— Óh én jobban ismerlek: te vagy Halil Patrona, akit Allah éltesen soká.

— Te is oly ismerősnek látszol előttem. Éppen oly hosszú fehér szakállad van, mint Damad Ibrahimnak, ki nagyvezér volt.

— Sokszor hallottam ezt, uram.

A Zulejmája átellenébe érve, parthoz hajta csónakát a hajós. Halil egy arany dinárt nyomott az öreg markába, s ez megcsókolta a kezét érte.

Halil sokáig nézett az öreg arcára.

— Manoli!

Parancsolj, uram.

Látod felkelni a napot ott a hegyek mögött?

Igen, uram.

Mielőtt az árnyék visszatérne ezen hegyek oldalára, te mögöttük légy, és több napfelkölte téged itt ne találjon.

A hajós meghajtá magát keresztbe tett karokkal, és eltávozott csónakával.

Halil Patrona pedig sietett a mecsetbe.

A szultán köldöttei vártak reá. Sejk Szulejmán lépett elé.

Halil. A három férfi holttestét átadók a népnek. Fejeiket tehozzád küldök.

Kik voltak azok? — kérde Halil sötéten.

— A kiaja bég hullája az egyik. Az kivettetett az Atmeidán kapuja elé a keresztútra.

És a másik?

A kapudán basáé, ezt kitevék a khór-khóri szökőkút elé.

És a harmadik?

— Damad Ibrahim a nagyvezéré; az kivetteték a szeráj előtti piacra, éppen azon szökőkút elé, melyet maga építtetett.

Halil Patrona éles tekintettel nézett a sejk arcába, és hidegen viszonzta:

— Tehát tudd meg azt sejk Szulejmán, hogy most hazudtál, azon harmadik holttest nem volt Damad Ibrahim nagyvezéré, hanem egy Manoli nevű hajóslegényé, ki hozzá hasonlított, s aki magát érte feláldozá. A nagyvezér pedig megszökött, és nem fogja senki tudni, hová lett. Ezt mondd meg otthon azoknak, akik küldtek.

IX. LEMENŐ ÉS FELKELO NAP

Az áldozatok holttesteit már az utcákon heverték.

Ahmed szultán összegyűjté az ulemákat a kupoly teremében. Arca szomorú volt és levert.

Mielőtt idejött volna, sorra csókolá gyermekeit, és midőn tisztes fiára, Bajazidra került a sor, s látá, hogy az könnyezik, azt kérdezte, mi baja, a gyermek így felelt: „Atyám, jó dolguk van azoknak, akik teneked ellenségeid, és szomorú azoké, akik tégedet szeretnek. Mi sors vár akkor mireánk, akik legjobban szeretünk? Testvérnénéink között nem egyet fogsz találni szörke gyászruhában, nézd Ummettullah arcát, nézd Svabila szemét, Bizma tekintetét. Özvegyek és árvák ők, kiknek férjeit, ipáit megöletted. — Hogy titeket mentselek meg rebegé Ahmed, keblére ölelve őket. — Meglásd, hogy nem mentettél meg bennünket”.

Ezen szavak visszhangzottak Ahmed lelkében örökké.

Pelült a trónra, körül az ulemák elfoglalták a kördívánokat, szemközt ült vele Ispirizáde, a főimám. Emellett állt Szulali.

- Ime az áldozatok vére kifolyt — szólt Ahmed bús, hangtalan hangon. — Leghűbb szolgálmat feláldozám. Most szóljatok: mit kívánnak még a zendülők? Miért fújják még tárogatóikat, miért égetik őrtüzeiket? Mire várnak még?

Polyvást visszhangzott lelkében fiának mondása:

„Jó dolguk van azoknak, akik teneked ellenségeid, és szomorú azoké, akik tégedet szeretnek.”

Senki sem felelt szavaira.

— Feleljetek. Mit mondotok reá?

Újra mély csend. Egyik ulema a másikra nézett, többen elkezdék Szulalit rángatni, aki állt: hogy feleljen. Erre aztán ő is leült.

— Beszéljetez tehát. Én nem azért hívtalak benneteket ide, hogy egymásra és reám nézzetez, hanem hogy adjatotez választ.

Az ulemák hallgattak. Némán ültek ott körül, mintha nem is élő emberek, hanem csak bebalzsamozott hullák volnának, minőket a fáraók sírboltjaiban találni a királyi ravatalok körül sorba ültetve.

— Csodálatos ez — szőlt Ahmed, midőn tovább egy óra-negyednél az egész tanács hallgatott, és senki sem válaszolt neki. — Megnémutatotez-e?

Ekkor fölemelkedék helyéből Ispirizáde.

— Ahmed!

Ez volt a rövid megszólítás, mellyel a szultánt illeté.

— Halil Patrona kívánsága az, hogy lépj le a trónról, és add át azt Mahmud szultánnak . . .

Ahmed felegyenesült ülő helyéből. — A kimondott szavak után minden hang elmúlt a teremben, s e rémletes csendben elszőrnyedve látták az ulemák a padisaht trónja lépcsőjén állani, amint kinyújtott kezét az imám felé tartá, és szemeit rászegezte, és ajka nyitva volt, és egy hang sem jött ki rajta.

És sokáig állt így a trónon, kinyújtott kézzel, nyitott ajakkal, kőmerev szemeit az imámra szegezve, hogy akik látták, az iszonyattól rendültek össze, és Ispirizáde kővé válni érzé tagjait, s feje körül forogni a világot e rettenetes kép előtt, mely reá nézett, reá mutatott. Egy néma átok volt az, egy néma, szótlán, megvető ígélet, mely istenre és az ő ártó angyalaira bízza, hogy kívánatának szavakat adjanak, és olvassanak szívében, és teljesítsék azt, amit ő elmondani nem bír.

Az egész gyülekezet reszketve omolt végre a padisah trónja elé, és sokan odacsúsztak lábaihoz, és azt könnyeikkel nedvesítve, kiáltának hozzá:

— Óh uram, bocsáss meg nekünk! — Egy órával előbb egyhangúlag határozták el, hogy Ahmednek le kell köszönni, és most egyhangúlag kérték bocsánatát. — De már megtörtént.

A padisah átkozó keze lassankint lehanyatlott, szemei félig lezárultak, ajkai összecsucódtak, s palástja zsinórjába akasztva kezeit, nézett le sokáig az ulemákra, azután csendesesen leszállt a lépcsőnkön. Midőn lenn volt, a trón mellett, reszkető, tompa hangon mondá:

— Én megszűntem uralkodni. Jöjjön utánam, aki jobb. Nem kérek semmit, csupán csak egyet: esküdjenek meg az ozmán birodalom *mostani urai*, hogy gyermekeimet nem fogják bántani. Esküdjenek meg az alkoránra. Menjen el kettő közületek, s vigye meg Halilhoz e kívánatomat.

Újabb mély hallgatás követte Ahmed szavait, az ulemák a föld felé szegzék szemeiket, s egy sem mozdult, hogy az üzenetet megvigye.

— Gyermekeim halálát is kívánják talán? Vagy egyitek sem mer odamenni, hogy velők beszéljen?

Egy szélütött öreg reszketeg ulema volt ott, Mohammed Dervis, aki végre megszólalt.

— Óh uram, kinek volna bátorsága beszélni az ordító oroszlánnal, ki tudna alkudozni a sívó számum viharával, avagy ki menne követségbe a felháborodott tengerhez, hogy vele beszéljen?

Ahmed sötéten, csüggedten tekintte széjjel az ulemákon, arván a hallgatag kétségbeesés volt kifejezve.

Szulali megszánta a szultánt.

— Én el fogok hozzájuk menni — monda biztatólag.

- Maradj itt addig, uram, míg visszatérek. Bizony mondom, hogy vissza nem jövök addig, míg meg nem esküsznek arra, amit kívántál.

Most Ispirizáde is felszólalt, hogy ő is együtt megy Szulalival. Nem volt elég ereje lelkének kiállani a szultán tekintetét addig, míg Szulali visszatért; inkább elment a lázadókhoz ő is. Különbén is jól értették ők már egymást.

Halilt az Atmeidánon találták a sátor alatt a követek. Szulali odalépett hozzá, s átadta a szultán üzenetét.

De nem úgy adta azt át, ahogy Ahmed mondta; nem kérve, nem esedezve, nem keserű lemondással, mint Ahmed tevő, hanem szigorúan, merészen, ahogy Ahmednek kellett volna tennie.

— A padisah saját és gyermekei életét esküvel akarja biztosítani — szólta az egybegyűlt népfőnököknek. — Azért esküdjetek meg az alkoránra, hogy őket kímélni fogjátok; esküdjetek meg társaitok nevében is. A padisah el van határozva: ha megtagadjátok az esküt, ő az egész szerájt minden benne levőkkel együtt a levegőbe röpítendi.

A lázadók meg voltak döbbenve ez üzenetre, csak Halil Patrona mosolygott. Jól tudta ő, hogy e fenyegetés nem Ahmed szívében fogamzott. Az ő szelíd lelke nem volna képes erre. Karjait összefonta, és mosolygott.

Ekkor a főimám arcra borula előtte, s alázatos hangon szólta hozzá:

— Ne halljad társam szavait Halil. A padisah alázatosan könyörög neked életedért és gyermekei életeért.

Halil összeráncolta szemöldekét és haragosan kiálta rá:

— Kelj fel, ulema, és ne borulj a porba a szultán nevében énelőttem. Akik őt meg akarják ölni, nem cseleksznek vele oly gonoszat, mint te, aki őt megalázod. Szulali mondott igazat. A szultán nagy tettekre képes. Én tudom, hogy a szeráj pincéi lőporral vannak megtöltve, s nem akarom, hogy a sejk ul-izlám s a próféta utódainak virága elveszzen. Én íme esküszöm az alkoránra, hogy sem általam, sem társaim álta semmi bántódása Ahmed szultánnak nem leszen, sem az ő fiainak, sem leányainak, sem leányai férjeinek, és aki ellenük fel-

cimelné kezét, annak fejét én magam hasítom ketté, lelkét pedig vágják ketté Allah öldöklő angyalai, hogy soha egyik fele a másikra ne találjon. Menj vissza, és legyen béke Ahmed felett.

Szulali futott vissza az izenettel. Ispirizáde pedig sietett az Aja Szófia-templomba, előre rendet csinálni az új szultán beavatási ünnepélyére.

Ahmed ezalatt maga körül gyűjté fiait mind a kupolyterembe, s leülve a trón legalsó zsámolyára, odaülteté őket lábaihoz, s várta az izenetet, mely élet és halál felett határoz.

Szulali ragyogó arccal jött be, kezében hozva az alkoránt, melyre Halil és társai megesküvének, s azt a szultán lábaihoz tevé le.

— Élj sokáig, uram, s legyen szívednek gyönyörúsége gyermekeidben.

Ahmed hálateljes arccal tekintte fel, és megköszöné Allah kegyelmét, kitől jő minden jó és tökéletes ajándék.

Gyermekei átölelték, örömkönnyekkel szemeikben, s Ahmed nem feledé el kezét nyújtani Szulalinak, ki azt homlokához és ajkaihoz érteté.

Ekkor elküldé Ahmed a kizlár agát Mahmud szultánért, kinek mellékneve volt „a fehér herceg”, arcának halványsága miatt, hogy hívja őt eléje.

Pélóra múlva Elhadzs Besir kíséretében előjött Mahmud herceg, II. Musztafa fia, kinek atyja éppen így szállt le a trónról Ahmed előtt, mint most Ahmed öléltte.

A szultán felkelt és eléje sietett, megölelte és megcsókolta homlokát.

— A nép téged kíván trónra. Légy kegyelmes gyermekeimhez, mint én kegyelmes voltam a te atyád gyermekeihez.

Mahmud szultán lehajolt nagybátyja előtt, s annak tiszteletre méltó kezét megfogva, megcsokolá.

Ekkor fiainak inte Ahmed, s azok egyenkint odajárulva Mahmudhoz, mindnyájan kezét csokolának neki. Az ulemák a földre borulva maradtak körülök.

Most jobb kézről bocsátva az új uralkodót Ahmed, elvezette őt magával kézen fogva a próféta köpenyének teremébe, ott a trón előtt levette saját fejéről a gyémántos forgót, az uralkodás jelvényét, s tulajdon kezével tűzé azt fel az új szultán turbánjába, s kezét fejére téve megáldá őt.

— Uralkodjál, és légy boldog. Akiket szeretsz, szeresse-nek, akiket gyűlölsz, féljenek. Légy dicső és hatalmas, míg élsz, áldott és magasztalt, ha meghalsz.

Azzal meghajtá magát előtte ő és gyermekei mind háromszor, s akkor kézen fogva két legidősebb fiát, csendes-en, méltóságos léptekkel elhagyá az uralkodás termeit, miket sohasem fog többé látni, és elhagyá egyenkint mindazokat, mik előtte kedvesek voltak.

A kihallgatási teremben átadá a próféta kardját a szilih-dárnak, ki azt leoldá derekáról, a háremhez vezető ajtóban átadá gyermekeit a kizlár agának, megmondva neki, hogy üdvözölje nevében a szultána asszekit, és kérje meg, hogy gondoljon reá, és tanítsa meg nevére apró gyermekeit!...

Mert sem éles kardját, sem a szép Aldzsaliszt, sem a többi édes delnöket, sem gyermekeit nem fogja ő látni többet. Örökre elzárva maradnak azok tőle. Mert a letett szultánt többé sem kard, sem nők, sem gyermekek nem illetik. Ez így történt ezelőtt huszonhat évvel is II. Musztafával; éppen így választák el kardjától, nejétől, gyermekeitől. És erre Ahmed jól emlékezett, mert akkor ő lépett fel a trónra; most ő lép le róla, s csak az történik meg vele utódáért, ami megtörtént érte elődével.

Mahmud szultán előtt pedig arcra borultak az ország nagyjai, s hódolva kívántak neki üdvöt.

Késő éjfélig tartott a hódolók hosszú seregének átvonulása a termeken, az udvari személyzet mind térdet-fejet hajtott az új szultán előtt, a főfő tisztviselők, a papok, az eunuchok; de hátra voltak még a hadsereg vezetői, és hátra volt Halil Patrona.

Rögtön írott leveleket bocsátának mind a hadvezérekhez, mind a zendülőkhez, tudatva velök, hogy Ahmed szultán lelépett, s helyette Mahmud foglalta el a trónt, tehát jelenjenek meg holnap napfeljöttkor a szerájban hódolatukat bemutatni.

A hold régen fenn volt már az égen, s keresztülsütött a szeráj színes ablakain, midőn a főurak eltávoznak, s Mahmud egyedül maradt.

Csupán a kizlár aga várt reá, sötét fekete arcával, mely mintha önmagára vetne árnyékot.

Mahmud mosolyogva nyújtá neki kezét, mit az megcsókolt.

És azután elvezeté őt Elhadzs Besir ama titkos teremek ajtajáig, mikén belül az üdv és gyönyörök virágai nyílnak, s felnyitva azt, bebocsátá az új szultánt rajta.

Csak hárman voltak a szépség tündérei közül, kik inkább választák az örökös szerelemtelen rabságot, mint az új padisah kegyeit; és azok között, akik a belépő ifjú szultánra mosolyogtak, legboldogabb, legragyogóbb arca volt a szép Aldzsalisznak, aki szultána asszeki, kedvencnő maradt a nagy változás után is, mely az egész országot úgy felzavarta, hogy a legkisebb lett a legmagasabb és a legmagasabb esett legalól.

Annyi mosolygó arc közül az övé volt az, mely elé a boldogsága gyönyörében remegő Mahmud gyöngéd elragadtatással sietett, ő volt az, akit keblére emelt, kinek karjaira bízta, hogy dicsősége álmait elringassák, és csókjaira, hogy aggodalmait elfelejtessék.

... Minden alszik már a boldogság termeiben, csak a szerelem van ébren. Mahmud önmagát és országát elfeledő gyönyörben szorítja keblére a bűbájos édes szultánát, ezt a legkedvesebb kincset mindabból, amit e napon nyert; csak a szép szultána borzad el olykor a forró ölelés közepett. Úgy tetszik neki, mintha valaki háta mögött állana és suttogna, s óhajtana, s hideg kezével érintené meleg kebelét.

Tán annak sóhajtását, suttogását hallja, ki mélyen és messze a kék termek alatt ül álmatlanul a „feledség szobáinak” hideg boltozatai között, s vesztett országról és vesztett édenéről gondolkozik . . .

* *
*

Másnap korán reggel megjelentek a hadsereg vezérei, a basák, a sejkék a szerájban — üdvözölni az új szultánt. Csak a lázadók vezetői nem jöttek el.

Amióta Szulali azzal rettenté a zendülőket, hogy a szeráj pincéi löporral vannak megtöltve, tájékára sem óhajtottak menni annak, s midőn Mahmud felszólítását a kikiáltók felolvasták a mecsetek előtt, mintha egy szájból jőne a kiáltás, felelt rá ezer meg ezer hang: „nem megyünk!”

Hallani sem akart senki a szerájban megjelenésről.

— Ez csak kelepce — monda a bölcs reisz effendi —, egy egérfogóba akarnak bennünket becsalni mind, hogy egy csapással ott nyomjanak, mint a mézre gyűlt legyeket.

— Nagyon rövid út volna ez a paradicsomba jutásra — szólt gúnyosan Orli, ki szofta létére nem restelt tiszteletlenül emlékezni a paradicsomról, hová minden igazhívőnek örömmel kell sietni.

Végre a „bolondos” Ibrahim adott tanácsot.

— Legjobb lesz így: válasszuk ki magunk közül a leghaszontalanabb embereket, holmi gyilkosokat, börtönből kiszabadult gyújtogatókat, azokat nevezzük el Halilnak, Musszlinak, Szulejmánnak, öltöztessük fel agáknak, bégeknek, ulemáknak, s úgy küldjük be a szerájba, s ha azután látjuk, hogy azok épségben visszatérnek, akkor magunk is bemehetünk.

Kérdést sem szenved, hogy ez a bolondos tanács általános tetszésben részesült. Mindnyájan helyeselték.

Halil Patrona megvető hallgatással nézte őket, s mikor aztán már ez indítvány határozottá vált, akkor felállt és monda:

— Én magam fogok a szerájba menni.

Ki bámulva, ki nevetve tekintte reá.

Musszli összecsapta kezeit.

— Halil! Álmodol-e, vagy félrebeszélsz? Ezeregyéjszakai tündérhercegnek képzeled-e magadat, aki csodákon és rémeken vágja keresztül magát, vagy meguntad messziről nézni a napot, s közelebb akarsz hozzá jutni?

— Nem a ti gondotok, amit én cselekszem. S ha én nem félek, mi szükség tinektek helyettem félni?

— De gondold meg, Halil, hogy okosabb tréfa volna tőled a kölykező oroszlán barlangját meglátogatnod, s bölcsebb ember volnál, ha a balszórai kénköves üregbe készülnél, vagy ha fogadásból leszálnál a candiai tengerfenék korallerdeje közé egy levetett rézasperért, mint hogy belépj a szerájba, midőn ott senki sincs más jelen, mint ellenségeid, hol még a levegő, még a falról leereszkedő pók is mérges, halálos ellenséged.

— Megölhetnek! — kiálta Halil, mind a két kezével mellére ütve s bátran előre lépve. — Megölhetnek, de azt nem mondhatják, hogy gyáva voltam. Széttéphetik testemet, de amidőn azt fogják írni a krónikákba, hogy Sztambul csőcselék népe gyáva volt, utána fogják írni, hogy egy férfi mégis volt közöttük, aki nemcsak emlegetni tudta a halált, hanem midőn megjelent, szemébe is tudott nézni annak.

— Hiszen, Halil, megállok én is, másik is a töltött ágyú torkával szemben, láttam éles kardot is felém fordulva élégszer, s nem került még ki az a dárda a kovács kezéből, amely azzal dicsekedhetnék, hogy kifent hegye előtt behunytam szememet, de kinek legyen bátorsága ott, ahol tudja, hogy a föld alatt, melyen áll, a pokol van elásva, s csak egy akkora szikra kell hozzá, amekkorát egy pofoncsapás után szokott az ember szeme vetni, s repülünk az ég felé, és ha tele volna mind a két kezünk fegyverrel, pajzzsal, egyik sem oltalmazna meg bennünket, ki akarna itt bátor lenni?

— Én nem hívlak benneteket. Én megmondám, hogy magam megyek.

— De mi nem bocsátunk. Mire gondolsz? Ha te ott fogsz veszni, mi vezértelenül maradunk, széthullunk, elveszünk, mint a nádtető, mely alól kihúzták a csapfát, téged pedig ki fognak nevetni, mint a mesebeli kakast, aki magát nyársra húzta és megsütötte.

— Azt nem fogják tenni — monda Halil leoldva kardját, mit a szerájba nem volt szabad bevinni, s átadva azt Musszli-nak. — Viseld gondját míg visszatérek, s ha nem térek vissza, emlékezzél rám róla.

— Tehát csakugyan még? — kérdé Musszli. — No ha elmegy, akkor én is megyek.

És erre a szóra a többiek is megindultak, s miután látták, hogy Halil csakugyan nem tréfál, elkísérték őt egész a szerájig, oda be ugyan nem mentek, hanem legalább körülfogták a roppant épületet, mely maga egy egész városrészt képez, s roppant üdvordítást emeltek, midőn látták, hogy Halil Patrona csakugyan belépett a szeráj kapuján.

Egyedül, fegyvertelenül, kíséret nélkül ment végig a pártvezér ez idegen, ismeretlen termeken, miknek mindegyik ajtajánál fényes, fegyveres csapatok fogadták, s midőn átlépett az ajtókon, ismét keresztbe vetett koppanyéllel zárták el azokat mögötte.

A kihallgatási terembe érve, ott két kapu agaszi karon fogá, s úgy vezették be a kupolyterembe, ahol Mahmud szul-tán a hódolatokat fogadá.

Rendkívüli pompa uralkodott mindegyik teremben, minőt csak a trónralépés napjain lehet látni, már az előterem, melyet gyékények termének neveznek azon cifra szalmagyékényekről, mikkel az be szokott terítve lenni, most drága perzsa szőnyegekkel volt bevonva; a kupolyterem padozata egy virágágnak látszott, melyen emelkedett hímzéssel varrott szőnyegek terültek ezerszínű selyem és aranyezüst virá-

gokkal, s gyöngybokrétákkal. Az emelvényen álló szófa lábainál igazgyöngyökkel kivarrott terítő tündökölt, mindkétfelől alacsony, gömbölyű íróasztal, arany verettel, melyeknek egyikén drágakövekkel kirakott tárcsa és smaragd s rubintól ragyogó írőeszközök voltak letéve; a másikon fekete bársonyba kötött alkorán, briliántrózsákkal, egy másik alkorán egy kisebb asztalon volt felnyitva, arany és cinóber és ultramarin talik írással készült sorokat mutatva, és tizenhét más alkorán volt a két ablak között ugyanannyi asztalra téve, mind arany kapcsokkal és gyöngyhímzetű kötésekben. A kandalló két oldalán mesterséges faragványú állványokon voltak a felhalmozott díszköntösök, miket ilyen alkalomkor ki szokás akasztani, s hosszában a fal mellett állt alabástrom emelvényeken nyolc ütőóra, különbnél különbféle mesterséges alakzatokkal, melyek mozogtak és muzsikáltak minden óráttésnél, s három nagy velencei tükör sokszorozta a teremben felhalmozott ragyogványt.

Körül pedig a dívánokon ültek a főhivatalnokok, a vezérek, a titkárok, a kérelemlevelek átadói, ki-ki rangja szerinti pompás viseletben, s hivatalához mért gömbölyű, vagy piramis alakú, vagy méhkas formára készült turbánokkal.

De mindannyi fényét elhomályosítá a ragyogvány, mely az új padisahról szerte tündökölt, egy gyémánt- és igazgyöngyösövel látszott elborítva lenni; akármerre fordult, a ruhájára hűszett rózsák, a derekára kötött öv, a turbán forgói és minden fegyverzete szívárványszikrákat látszottak hányni, hogy elvakult aki ránézett, mielőtt orcáját láthatta volna.*

Az arany tróntámla mögött, melyen diónyi karbunkuluskövek villogtak, állt a szolgálattevő tisztek számos serege, kezeiket öveikbe dugva.

E terembe lépett Halil.

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. osm. Reiches*.

A két vezető itt elbocsátá karjait, és Halil egyedül járult a padisah elé.

Arca semmivel sem volt haloványabb, mint máskor, léptei oly szilárdak, tekintete oly merész, mint mindig.

Viselete most is az volt, ami eddig. Egyszerű jancsárköntös, hasított ujjú kék dolimán, minden cifrázat nélkül, rövid, térdig érő salavári, mely a lábszárakat térden alul mezítelen hagyta, fején a megismertető kuka.

Amíg a hosszú termen végighaladt, körüljáratá tekintetét az ott ülő főurakon, és nem talált egyet is közülük, akinek szemeit ki ne tudta volna állni. Felemelt fővel lépett a szultán elé, s izmos, félmeztelen lábát a trón zsámolyára téve, úgy állt ott egy percig, mintha ércből volna öntve, kiáltó ellentét ennyi reszkető pompa, ennyi arcra boruló dicsőség közepett; azután felemelé kezét a szultánhoz s erős, reszketés-telen hangon üdvözlé őt.

— Aleikum unallah! (Isten kegyelme rajtad.)

És ekkor összetevé mellén kezeit, és leborult a trón előtt, s homlokát annak lépcsőjére fekteté.

Mahmud leszállt hozzá, és saját kezével emelte fel őt.

— Szólj, mit tehetek érted? — kérdé tőle leereszkedéssel.

— Amit kívántam, az már teljesült — szólt Halil, és minden szavát, melyet ez órában kimondott, feljegyezte a történetíró. — Kívánatom volt, hogy Mahommed kardja méltó kézbe jusson: ím ez betelt, te a trónon ülsz, melyre én emeltelek. Én jól tudom, hogy az ily szolgálatoknak mi szokott a jutalma lenni, reám gyalázatos halál vár.

Mahmud indulatosan szakasztá félbe.

— Én pedig esküszöm teneked őseimre, hogy semmi bántalom tégedet nem ér, kívánj jutalmat, és az, mielőtt kimondtad, meg van adva.

Halil néhány percig gondolkozott, s szemei ezalatt csendesen néztek végig a sorban ülő főurak arcain. Mindenki azt hívé, hogy áldozatot keres közöttük, akinek hivatalát magá-

nak kívánja. A pártvezér észrevevé e gondolatot a főurak arcán, s még egyszer sorba nézte őket, és azután szólt:

— Uram, dicső padisah! Minthogy az érdem nem enyim, hanem népedé, a jutalom is legyen azé, akié az érdem. Jobbágyaidat egy nagy teher nyomja, melynek neve malikiane; a főuraknak, a basáknak osztogatott élethosszig tartó bérbeadás ez, amiből magas kapuidnak semmi haszna; szüntesd meg e bérbeadást, hogy egyedül a te kezeidben legyen a nép, s ne e gazdag uzorásokéban itt!

És e szavaknál vakmerő mozdulattal mutatott a jelenlevő főurakra.

Azok hallgattak mélyen; a zárt ajtókon keresztül hallatszott a szeráj körül gyülekezett sokaság viharos ordítása. Remegtek a bennlevők, és Halil Patrona úgy állt közöttük egyedül, fegyvertelenül, mint egy bűvész, akiről tudva van, hogy sérthetetlen, megölhetetlen.

A szultán rögtön megparancsolá a csasz agának, hogy a szeráj minden kapui előtt trombitászó mellett hirdesse ki a népnek, hogy a malikiane e naptól fogva el van törölve Halil Patrona kívánatára.

Az emelkedő ordítás, mely nemsokára megreszketetté a szeráj falait, tanúsította a hatást, amit az izenet gerjeszte.

— És most állj hadsereged élére — szólt Halil —, s kövesd néped hívását az Ejub-mecsethez, ahol ősi szokás szerint oldaladra kössék a szilihdárok a próféta kardját.

A szultán kihirdetté rögtön, hogy egy óra múlva az Ejub-mecsetbe fog bevonulni, a próféta kardját felövezendő.

A nép örömiadallal tódult a mecset felé, s sűrűen elfoglalta az utcákat és a háztetőket mind, melyek a szeráj és a mecset között vagynak; a Boszporusz ágyúi dörögve hirdeték a távol hegyeknek Sztambul örömét, s egy óra múlva harogó zene mellett vonult végig Mahmud szultán a főváros utcáin, lóháton ülve; a nép szőnyegeit lobogtatta elé a háztetőkről, s virágokat hányt útjára. Mögötte a délceg ragyogó

urak, vezérek, tanácsosok jöttek fényes öltözetekben, pompás telivérű lovakon, de előtte csak két férfi járult: az egyik Musszli, a másik Halil Patrona, mindkettő egyszerű; fénytelen öltözetben, csupasz lábszárakkal, kerek turbánokkal, kivont kard kezeikben, ahogy közjancsárok szoktak járni.

És a háztetőkön álló nép éppoly hangosan hallatá Patrona nevét, mint Mahmudét.

Az utósó ágyúszó elhangzása tudatá, hogy a szultán az Ejub-mecsetbe megérkezett.

Az Aja Szófia-mecset imámja, Ispirizáde várt reá. Ő kívánta magának ott azon kegyet Haliltól, hogy Mahmudot megáldhassa, és Halil beleegyezett. Amióta a szerájban meg mert jelenni, mindenki az ő szavainak hódolt. A nép már széltére beszélte, hogy a szultán mindent úgy cselekszik, ahogy Halil Patrona kívánja.

Ispirizáde már fenn állt a magas szószéken, midőn Mahmud kíséretével együtt a számára elkészített emelvényen helyet foglalt.

A főpap arca dicsőségtől sugárzott. Kiterjeszté kezeit feje fölé, és háromszor kiáltá Allah nevét. És amidőn harmadszor kiáltá az istent, egyszerre megnémultak ajkai, néhány pillanatra úgy állt mereven, égre emelt kezekkel, nyitott szemekkel, s azután egyszerre lebukott a szószékről halottan.

— „Az Ahmed néma átka!” — zúgá körös-körül az elszörnyedt népség.*

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. os. Reiches.*

X. A HALVET-ÜNNEP

A surgudzsál (a három aranyabroncsos turbán) Mahmud fejében volt már, de a kard, a hatalom kardja Halil Patrona kezében. A nép, melynek kegyence lón, megszokta őt apró bajaiban közbenjárónak tekinteni, s a hadsereg reszketett előtte, és a főurak kedvét keresték.

Az ozman népnél nincsenek született főurak, mindenkit kardja, esze vagy szerencséje emelhet a legmagasb polcra; akárhány fővezér és kapudán basa viselő már e mellékneveket: favágó, kőműves, halász stb. Ezért a mahomedán senkit sem néz le hittársai közül, a legutolsó embert sem, mert tudja, hogy ha ma ő van legfelül, s ez legalul, holnap egyet fordulhat a világ, s az utolsó lett az első.

Az országot még most is a szatócs igazgató, Mahmud szultánnak csak szép hölgyeire van gondja. Ki tudja: más lenne-e másképp? Ha húsz évig el volna zárva szigorú, örömtelen rabságba, s akkor egyszerre azt mondanák neki: „uralkodjál szíveken és országokon!"; nem a szívet választaná-e más is?

A szép szultána asszeeki kívánatára, mihelyt megoszlott a népzajongás, halvet-ünnepet rendelt a szultán.

Ez az asszonyok ünnepe, midőn senkinek sem szabad járni az utcán, csupán csak az asszonyoknak; ilyen boldog nap kétszer vagy háromszor fordul elő egy esztendőben.

Előtte való estén nagy kürtészó mellett kihirdetik, hogy holnap halvet-ünnep lesz. Azon a napon tehát semmiféle rangon levő férfi az utcákra ki ne lépjen, sem háza tetején

meg ne jelenjen, sem ablakait nyitva ne hagyja, mert halálára lesz a kíváncsiság. Az utcákon rendet tartó fehér és fekete eunuchok irgalom nélkül lenyakaznak mindenkit, aki házában nem tud maradni; ugyanez kihirdettetik a sorompónál is, hogy az idegenek tudjanak őrizkedni.

A halvet-ünnep napján a hölgyek levetik fátyolaikat, mely nélkül máskor sohasem szabad az utcán megjelenniök, egyik hárem odaliskjai látogatóba mennek a másikhoz, az utcákon, a vásártéreken tarka sátrak vannak felvonva, mikben szörbetet, violaléből, nádmézből és citromnedvből készült italt és hoszápot, rózsavízben kifacsart aszú szőlő nedvet, másutt cukorsüteményeket, mézpogácsát és tarka csecsebecsét, ami asszonyoknak tetszeni szokott, árulnak, és az áru-lók is mind asszonyok.

Ah, minő látvány volna ez egy férfi szemének! Ezer meg ezer bűbájos szépségű alaktól hemzseg minden utca, a börtöneikből kiszabadult nők vidámak, mint a gyermekek, egy-egy csoportozat énekelve, citerázva megy végig az utcán, pompás pillangó öltözeteik csak úgy röpkednek termeteik körül, szemeikben minden égélj napjai, csillagai ragyognak; dal és hangzatos csevegés hallik az egész roppant városban, s aki látná őket így csoportosan andalogni, kétségbeesve kiáltana fel: „Miért nem vagyok száz! miért nincsen ezer szívem?”

Hát midőn a szultán háreme megindul! Másfélezer odalisk, minden tartományok szépségei, kikért egész vidékek ifjai őrjöngtek; gyöngyökkel és drágakövekkel ragyogó öltözetekben, pompás délceg paripákon, mikén hímzett csojtár lobog. Középen a szép szultána, turbánjában rengő kócsag, melynek virágszálain szikrázó gyémántok libegnek. Gyönyörű termetét könnyű csipkeöltöny fedi, melyen még a telt karok hősziene is keresztül látszik. Úgy ül délceg paripája tigris takaróján, mint egy amazon. Villogó szemeinek tekintése hirdetni látszik a két szultán uralkodónéját, az egyedül

ből az asszonyt egész Sztambulban, kinek joga van azt mondani: „Én férjem neje vagyok!”

A tündéri csoport előtt és mellette kétfelől négyszáz szerencsén eunuch szaladgál kivont pallossal vállakon, betekintve a házak ablakain, melyek előtt elhaladnak, ha nem rejté-magát oda valami kíváncsi férfi?

Táncolva, énekelve vonul végig a tüneményes csoport Sztambul főutcáin, néhol a kanyarodásoknál rövid jajgatás, sikoltozás hallik: az elől száguldó eunuchok valami kíváncsi férfit kaphattak meg; mire a fényes csoport odaér, csak a vérnyomok vannak még az utcán, s táncolva, dalolva mennek rajta keresztül a szép delnők, alig gondolná valaki, hogy ama sikoltozások is nem az örömhangok közé tartoztak.

Az Atmeidánon ezalatt fesztelenebb multság folyik, a népség alsóbbrendű asszonyai vigadnak ott tarka csíkos szőnyegek alatt, mikben méhsert árulnak számukra, s a piac közepén leterített kerek szőnyegen táncolnak az utcai bajadérek, kiket egykor Ahmed szultán összefogatott, s elzáratott a börtönbe, s az általános népmozgalom szabadítá ki ismét.

Kezeikben a csörgős nakara, melyet forgás közben fejeik fölött összecsapnak, lábaikon érc kőöntvényűk, haj és öltöny felbomladozva repked körülök, midőn szilaj taglejtéssel járják a táncok legmerészebbikét, melynek érzéki mozdulataihoz képest még a spanyol bacchánsnők lelkesülése is szende művészet.

Egyszerre egyike az utcai táncosnőknek ujjongva kiált társaihoz, megállítva őket szökellő táncaik közepett.

— Nézzétek! Ott jó Gül-Bejáže! Gül-Bejáže, Halil Patrona neje.

„Gül-Bejáže!” hangzik egyszerre mindenfelől. A bajadérek ráismernek a nőre, ki velök együtt volt a börtönbe zárva, körülöfoglalják, elkezdik ruháit, lábait csókolni, s felemelik őt karjaikra, vállaikra, s úgy mutatják fel a piacon egybegyűlt asszonyoknak.

„Ez itt Halil Patrona neje!” terjed el rögtön a futó hír, a népség közt táncoló bajadérek mindegyike tud felőle valami magasztalót mondani, egyiket ápoló betegségében, többet vigasztalt bánatában, mindegyikhez jó és szelíd volt, és valamennyinek ő adta meg szabadságát, mert őerte törte fel a börtönt Halil Patrona, s megszabadítá őket.

Mindenki odasiet hozzá, a nő nem menekülhet üdvkiáltásaik elől, vállaikon hordozzák körül a többi asszonyok, izmos halkufárnék, tenyeres, vállas némberek a fürdőházakból szegődnek hozzájuk, s utoljára elhatározzák, hogy tisztelet okáért egész hazáig, Halil Patrona palotájáig fogják vinni vállaikon Gül-Bejázét, ki hasztalan rimánkodék, hogy engedjék őt elrejtőzni, elvegyülni, ismeretlenül, mert ő fél, reszket e tisztelet elől. Utcáról utcára viszik őt magukkal, s amerre mennek, mindenkit magával ragad az ittas lelkesülés árja, már előre fut előttük a zaj, hogy azon nő, akit ott a többiek vállaikon hoznak, Halil Patrona neje, az ünnepelt népfőnöké, s mindig sűrűbb, mindig erőszakosabb lesz a tömeg; ha jönnek velük szembe apróbb csoportok, azokat erővel viszik magukkal; gyakran basák, beglerbégek háremei jönnek szemközt. Mindegy. Azoknak is menni kell velök, kísérni Halil Patrona nejét, aki leghatalmasabb ember az országban, s kinek neje legszelídebb hölgy az ég alatt.

Egyszerre, amint a héttornyú vár előtti téren bekanyarodnak, egy másik hatalmas tömeg jön reájok szembe. A szultánnő kísérete az. A másfélezer odalisk s a négyszáz eunuch széltében elfoglalták a tért, de szemközt tízezer ittas némben jó, kiket a bőszült bajadérek vezetnek.

— Helyet a szultánnőnek! — kiáltoznak a kengyelfutó eunuchok a közelgő tömegre — utat a szultána kíséretének!

E parancs teljesítése a kivihetlenséggel határos, az egész szemközti tér tömve van némberekkel, egyik fej a másikat éri, s valamennyi felett látszik egy ingadozó, hajladozó fehér alak, kit magasra kiemeltek.

— Csináljatok utat a szultána előtt! — kiált a menetet vezető khadun-kiet-kuda, egy vén, bibircsós néember, ki a háremre szokott felügyelni.

E szóra előlép a bajadérek legmerészebbike.

— Magad csinálj utat, vén szakállas boszorkány, Halil Patrona hitvese előtt, akinek nem vagy méltó lábai porát csókolni. Kétfelé váljatok, ha velünk nem akartok jönni.

S e szavakkal nagyot ütött csörgős dobjára a khadun-kiet-kuda orra előtt.

Néhány eunuch ekkor azt a rossz ötletet engedte magának eszébe jutni, hogy pallosát felemelje a zajongó némberek ellen, tán hogy utcát vágjon rajtok keresztül a szultána számára.

Ah! nem maradt idejük a kegyeseknek megforgathatni a kardot fejeik felett, egy pillanat alatt ki voltak azok tekerve kezeikből és hátaikhoz verve, a dühödt menádok leverték, földre gázolták az ellenállókat, s egy pillanat alatt a lovagló odaliszkok paripáinak zabláiba kaptak.

A kizlár aga átlátta a veszélyt, melyben a szultána forog, az egész tér el volt lepve bőszült némberekkel, kik hevült arccal, villogó szemekkel rohantak az odaliszkokra, ha itt-ott egy eunuchot elkaphattak, annak egy perc alatt mártírhalála volt, azt széttépték, ízenkint szaggatták széjjel, s véres tagjaival hajigálózta a levegőbe. Elhadzs Besir rá akarta bírni a szultánát, hogy forduljanak vissza, s iparkodjanak a szerájt elérni.

Aldzsalisz büszke, lenéző tekintetet vetett az agára.

— Látszik, hogy nem vagy sem férfi, sem asszony, mert akár egyik volnál, akár a másik, tudnál bátor lenni.

Azzal arany kengyelének hegyét lova oldalába vágva, odanyargalt, ahol a legdühöttebb menádok álltak, s küzdöttek a lovas odaliszkok ellen, egypárt lerántottak paripájáról, letépték ruháit, s csúfra úgy ültették fel ismét lovára, arccal hátrafelé.

A szultána megállt előttük, büszke uralkodó tekintettel, mint egy félistennő.

— Kicsoda azon vakmerő, aki engemet fel mer tartóztatni? — kiálta csengő, átható szózáttal.

A bajadérek egyike odaállt eléje, s egyik kezét csipejére téve, másikkal Gül-Bejázéra mutatott.

— Íme lássad! Gül-Bejáže az, aki téged megállít és kényszerít, hogy neki utat engedj.

Gül-Bejáže, kit a nők vállaikon odahoztak, esengve, rimánkodva, tördelt kezekkel könyörge a szultána előtt, mondva, kezeivel mutatva, hogy ő akarata ellen van itt, hogy ő óhajtaná magát megalázni a szultána arca előtt. Mind nem használt az. Szavait elnyelé a vad bacchánsnők rikoltozása, s Aldzsalisz nem méltatá őt arra, hogy reá nézzen.

— Utcák söpredéke! — kiáltá Aldzsalisz indulatosan. — Melyik gonosz szellem vette magát belétek, hogy azt kívánjátok, miképp a szultána asszeiki kitérjen egy halvány női báb elől?

— E nő elébbvaló, mint te vagy — felelt a bajadér.

— Előbbvaló, mint én? — szólt Aldzsalisz elbámulva. — Miért elébbvaló?

— Mert szebb, mint te vagy!

Aldzsalisz arca haragvörösre pirult e szavakra, míg Gül-Bejázéé fehér lett, mint a lilium, mintha amaz minden pirosságot elrabolt volna ettől. Amott a szégyen, itt az ijedtség. Egy büszke nőnek azt mondani tízezer, húsezer ember előtt, hogy egyike másik nő nálánál szebb!

— És hatalmasabb, mint te vagy — tetézte a bőszült bajadér a gyalázatot —, mert ő Halil Patrona neje.

Aldzsalisz a düh kétségbeesésével emelé fel ökleit az ég felé, és nem tudott mit mondani, a tehetetlen bosszú könnyeket facsart ki szemeiből, s csak e könnyek után bírta rebegni:

— Ez Ahmed átka!

Midőn könnyeket láttak a szultána szemeiben, egy percre elcsendesült mindenki, e néma pillanat csendjében egyszerre a héttornyú vár legmagasabb ablakából egy férfihang kiálta alá:

— Aldzsalisz szultána.

— Hah! férfi! férfi! — ordítá egyszerre az egész tömeg felbőszülten, s egyszerre odatekintének mind, s azután babonás elcsendesüléssel suttogák, rögtön elcsillapuló morajjal:

— Ahmed, Ahmed!

Csak Aldzsalisz nem bírta ajkain kibocsátani e nevet, bár szája nyitva maradt, amint odatekinte.

Ahmed állt ott, a héttornyú vár ablakában, azon Ahmed, kinek kezeiben rettenetesebb hatalom van most, mint midőn a kormánypálcát tartá abban, mert átkok hatalma van az ő ujjaiiban; kinek elég ujjával mutatni arra, akit nem szeret, hogy viruló ifjúságában elhervadjon; ki ha rálehel valakire, bárminő távol legyen az, összeesik és meghal, és senki nem segít rajta; kinek csak ellensége nevét kell kimondani, hogy az kőnökat érezzen minden belső részeiben, s kinek minden tekintetét Allah ártó angyalai őrzik, hogy akire ráveti szemeit, el legyen kárhozva rögtön.

Ispirizáde halála óta jobban félt tőle a nép, mint amíg a trónon ült.

Mély csend fogta el a tömeget. Senki sem mert szólani.

És Ahmed kinyújtá kezét Aldzsalisz felé; akik a szultána körül álltak, szent borzalommal kezdtek távozni mellőle, és ő maga sem merte fölvetni szemeit.

— Köszönts e tiszta asszonyt, Aldzsalisz! — hallatszék Ahmed reszkető szava. — Köszönts Halil Patrona nejét, és takard el előtte arcodat, mert ő férjének hű társa.

Ezt mondva eltávozott az ablaktól Ahmed, hova őt a vaj csalta ki, s a népség felzúdult ismét, s most már nem arra kényszerítik a szultána kíséretét, hogy Gül-Bejáže előtt utat

nyissanak, hanem hogy ők is kísérjék Halil Patrona nejét férje lakáig.

Aldzsalisz düh és szégyen miatt kétségbeesve érkezett vissza a szerájba. Zokogva veté magát a szultán lábaihoz, elmondva a gyalázatot, melyet rajta elkövettek.

Mahmud csak mosolygott az egész beszéd alatt, de ki tudja, mi volt e mosolygás alatt?

— Nem szeretsz-e engem, hogy mosolygasz, midőn én sírok? Nem vérnek kellene-e folyni, midőn az én könnyeim folynak?

Mahmud megsimogató gyöngéden a szultána fejét, s mosolyogva monda:

— Óh Aldzsalisz, ki szedné le a gyümölcsöket *éretlenül?*

XI. LÁTÁSOK A JÖVENDŐBE

Halil Patrona palotája erkélyén ül, melyet neki a szultán és a nép kegye ajándékozott. A nap lemenőfélben van, az Aranyszarv víztükre felragyog, száz meg száz színes lobogó és vitorla libeg-lobog az alkonyi szélben.

Gül-Bejáze ott fekszik mellette az ottománon, szép fejét a boldogság lankadt érzetével hajtja férje kebelére, nagy szempilláit orcájára eresztve, míg hattyúkarjával nyakába kúszik fel. El-elszenderül, de a hő szívdobogás, mely férje keblét emeli, felriasztja mindig. Halil Patrona egy nagy kapsos könyvet olvas, melyben szép talik írással vannak írva cifra betűk. Gül-Bejáze nem ismeri ezt az írást, ránézve idegen jegyek azok, de gyönyörködve nézi a szépen festett rózsaszín és liliumfüzéreket s a tali tarka madarakat, mikkel a kezdőbetűk ki vannak szépen rajzolva, s alig veszi észre, hogy e szép tarka pillangós betűk milyen sötét árnyékot vetnek Halil arcára.

— Minő könyv az, melyet olvassz? — kérdi tőle Gül-Bejáze.

— Tündérregék, bűvös mondák — felel Patrona.

— Ebből olvasod-e azon szép történeteket, miket esténként nekem el szoktál regélni?

— Úgy van. Ebből.

Elmondod majd, amit mostan is olvastál?

— Ha fölébredsz — szól Halil, s gyönyörködve néz a szép delnő arcára, ki ölében alszik el, s tovább fordít a nagy könyvben.

Mi van abban? Mit tartanak e fényesen rajzolt betűk?
Mi a neve ezen könyvnek?

Nem rege az, nem tündérmondák, nem mulattató mesék.

E könyv a „*Takimi Vekai*”.

Ah ne kérdezd a müzümántól, hogy mi az a Takimi Vekai, mert elszomorodik rajta, s a mahomedán nő előtt ne említsd ezt a nevet, mert a könny kiesik szeméből! A Takimi Vekai a „jövendőmondás könyve”, melyet harmadfélszázad előtt megírt Szid-Ahmed-Ben-Musztafa, s melyet ott őriznek a Muhamedije mecsetben, s csak a hatalmasoknak van alkal-
muk azt színről színre látni.*

A pompás virágokkal rajzolt, arany hímmel festett betűk e sötét szavakat tartalmazzák:

„*Takimi Vekai.*” (A jövendők lapja.)

„*Huszonyolcadik napján a Rabi-Estani hónapnak, a Hedzsira 886-ik esztendejében (1481. Kr. után) én, Szid-Ahmed-Ben Musztafa, a szkutari Kaza jek-naibja (helytartó) és hodzsza efterdár (palotai írnök), miután az abdesztánt (ima előtti mosdást) elvégeztem, s kezeimet ég felé emelve a fatehát (az alkordán első fejezetét) elmondtam, felmenék az Ujuk Kúlé tornydba, melyből egész Sztambulra lelátni, s ottan elmélkedni kezdék.*

És íme, megjelent előttem a próféta, és megilleté szemeimet és füleimet, hogy ne lássak és ne halljak egyebet, mint amit ő parancsol látnom és hallanom.

És én leírtam azokat, amiket a próféta nekem mondott.

A gyaurok már látják az idegen hadak sátorait felvonva a Csiragán piacon, látják a félholdat leütve, s a kettős keresztet feldőlítve a mecsetek tornyain, a khaznét (a szultán kincstárát) kifosztva, az igazhívőket a karadzs (kivégettetés) alá vetve.

* Ugyanerről Decsi Ozmanographiájában is van említés, csak hogy szerinte a törökök már a XVIII. század végére várták a jóslat teljesülését.

A fanar negyedekben (hol a görögök lának) már számlálják a napokat, és mondják egymásnak: holnap! ... holnap!...

De Allah az isten, ki megvédi az ottománok paradísait. (Dzsádzkjaik (lovasszerepei) félelmet fognak szétterjeszteni. Allah akbár! Hatalmatlan az isten!

És a bash-ráik (hajóskapitányok), a ráietterik (hajóvezetők), a bas-topodzsik (tüzerkapitányok) meg a beharik (kalózkodók) maguk is osztózni fognak a kincsekben, miket a hitetlenektől vesznek el.

És a paradísok uralkodni fognak tizenhárom nemzet fölött.*

De tényleg sötét felleg a hideg észak felől; egy ellenség jelen meg, félelmesebb és kitartóbb, mint a magyarok, mint a velenceiek, mint a perzsák. Gyöngye még most, mint a balkáni saskesely fiatal, de majd-majd kiterjeszti szárnyait. Előre szilihárda agra, részint agra, (a szultán kard- és kengyelirtói) tegyék köteleseket. Ti serikerek (vezérek) gyűjtsétek össze a redifeket (tartományok). Ama férfiak, kik azon földről jönnek, hol a fenyvek és jegegyek emelik szűk sudarait az ég felé, vágnak bírnak a meleg tájat, melyen az olajfa, a sabagó, a lestiszka, a terebint és a pálmák koronái emelik az eget. Az apók fiaiknak ujjal mutogatják Sztambul, mint prédát, melytől meghízsanak; gyöngye nők vesznek kezükbe a kardot az ozmanlik ellen, és harcolni fognak, mint hősök! ... de még itt nem végződnek az ő napjaik napjai: ellent fognak állani, mint a szalamánra az égő parázs között.

Az évek múltak a világ felett; a győztes tömegesül jönnek ismét, fenyegetőzve, de a diván azt mondja nekik: „olmaz!” Ilyen nem lehet. Az anatóliai fanár és a rumeli fanár magasából idegen hajóhadak közeledtét fogják jelölni.

Sokkal később leend az, minekutána huszonhárom paradísok uralkodott a tizenhárom nemzet fölött, hogy Sztambul alá fog vettetni a hitetlenek jármának. Jaj! Jaj nekünk! Örökké győz-

* E tizenhárom nemzet azon idők szerint: török, szláv, oláh, arab, görög, örmény, zsidó, tatár, arab, szíriai, drúz, kurd és turkomán.

hetlenek maradtak volna ők, ha szilárd léptekkel jártak volna a korán parancsai szerint; de jövendő idő, midőn a régi szokások feledékenységre mennek, midőn új erkölcsök csúsznak a müzümánok közé, mint a csörgőkígyó csúszik a rózsás kertbe. A hit nem ad többé erőt ama jég-emberek ellen, s ők bejönnek huszonnyolc kapun a héthalom városába.

Íme ezt fedezte fel énelőttem a próféta, az El-Asször ima idejétől kezdve a mehereb (napnyugta) idejéig.

Allah adjon üdvöt a világok urainak!"

... Ezt mondja a Takimi Vekai.

Halil Patrona sokszor keresztülvasta már e sorokat, csaknem minden betűjét ismeri már, s arról gondolkodik, arról álmodik, és nem engedi lelkét megnyugodni azon örökké visszatérő eszmének forrongása alatt: ha e jóslatot meg lehetne cáfolni, ha erős kézzel a futó sors kerekébe lehetne kapni, s megállítani azt, és elfordítani másfelé, hogy ami a nap és hold teremtése óta a tóra könyveibe meg van írva, ki legyen törölve onnan, és az őrangyalok más sorokat írjanak helyette.

Az eszme nem müzümánhoz illő; nem a kegyes lemondás eszméje, mellyel a mahomedán a jövendő iránt viseltetik, megnyugodva a sors határozataiban és nem törekedve halandó kézzel mindenható erők ellen küzdeni; nagyravágyó, világokat emelő gondolatok dúltak Patrona lelkében, melyek nincsenek halandókra bízva. Szegénység az ember gondolatja; összerak egy világot a másik tetejébe, ezredéveknek épít; egy lengeteg szellő megüti, és por lett belőle: miért gondol az ember a holnapra napra?

Az éj lassankint leszállt, a déleesti sugár mindig halványabb lett a minarek félholdjain, végre egészen elsötétültek azok, a müezzim kiáltása hangzott a mecsetek tornyaiból.

„Allah kérim! Allah akbár! La illah il Allah, Mohamed rászul Allah!”

(Az isten felséges! Az isten hatalmas! Egy az isten és Mohammed az ő követje.)

S néhány perc múlva kiáltá ismét:

„Jöjjetek el népek az istennek nyugalmába, az igazságnak helyére, jöjjetek el a boldogságnak hajlékába.”*

Gül-Bejázé felébredt. Halil megmosá kezeit, s arcát a mehráb** felé fordítva, elkezdte imádkozni.

De hiába küldte el Gül-Bejázét magától (nőnek nem szabad jelen lenni férfiak imádkozásánál, sem férfinak, ha nők imádkoznak), hiába emelé ég felé kezeit, hiába térdelt és feküdt a földre arccal, szívében más gondolatok jártak, ijesztő, háborító eszmék, hogy magában már azt gondolá, miként már azon isten nem is él, akihez ő imádkozik, hanem amint itt e földön elronták birodalmát, ott az égben is megszüntette az, s háromszor kellett újra kezdenie imáját, mert mind a háromszor félbeszakasztá azt a köhintés, s a félbeszakadt imát folytatni nem szabad. Még egyszer széttekinte az első-tűtült városon, s nagyon elszomorodék rajta, hogy egy félholdat sem látott sehol ragyogni, azzal bement, felkereste Gül-Bejázét, s mesélt neki szép tündérregéket, miket ama talikos könyvből olvasott.

Másnap összegyűjté Halil titkos teremében mindazokat, kikhez bizalma volt.

Köztük volt Kaplan Giráj (tigris), a krími tatár fejedelmi család tagja, Musszli, az öreg Vunli, Mohammed dervis és Szulali.

Szulali írta, amiket Halil mondott.

— Müzümánok! Tegnap az abdesztán előtt olvasék egy könyvet, amelynek neve a Takimi Vekai.

— Jash Allah! — kiáltának fájdalmasan a mohamedánok mind.

* Decsi: Ozmanographia.

** Mutatótáblák, melyek Mekka fekvését jelölik, amerre fordulni kell a mahomedánnak, mikor imádkozik.

— Eme könyvben az ottomán birodalom végromlása van megjósolva. Eljövendő az év, a nap, melyen nem fogják Allah-t dicsérni e földön, és a szökőkutaknál gulyák kolompolása hallik, és a tornyokban csengettyűk és harangok, miknek szavát Allah gyűlöli. Az igazhivők fejével a gyaurok fognak tekézni, és sírjaik tetejébe házakat építenek.

— Mash Allah! legyen meg az isten akaratja — szólt az öreg Dervis Mohammed reszketeg hangon —, akkor mindnyájan a paradicsomban leszünk, fenn a hetedik égben, melynek földje tiszta lisztláng, ámbra, pézsma és sáfrányból vagyon, és kövei hiacintkövek és kavicsai igazgyöngyök, melyet a tubafa boldogságos árnyéka fedez, aranyvirágú, ezüstlevelű, édes gyümölcsű fa, melynek tövéből tej, méz és bor fakad; hol a próféták Mahommed, Jézus és Mózes hajlékai épültek kimondhatatlan szépségben, és minden igazhivő hajlokára lehajolnak a szent fa ágai, melynek gyümölcsei el nem fogynak, meg nem asznak, el nem rohadnak soha, és itt fogunk együtt e fényes paradicsomban lakni, hol minden igazhivőnek palotája lesz, és minden palotában hetvenkét ifjú gyöngye húri fog eléje mosolyogni, ifjú, örökké szép szűzek, kiknek arcán soha ránc nem támad, s kik százszorta érzékenyebbek a földi asszonyoknál.

Halil csendes lélekkel hallgatá végig az ősz Vunli beszédét a paradicsom örömeiről.

— Mind szép az és mind való, amiket mondtál, de eszedbe jusson az, mit a próféta meghagyott a bűnök és érdemek megítéléséről. Midőn az Azráel angyal csendesen elvászta testeinket lelkeinktől, s eltemetnek bennünket, fejünkhöz ültetve a kettős sírkövet, melyre ez van írva: „Dáme Allah hu te ále Remaéti” (isten legyen neki örökké kegyelmes), odajő hozzánk a két vizsgáló angyal, Monker és Nakir. És kérdezni fogják tőlünk, hogy tölténk be a próféta parancsait? Mi felelni fogunk reszkető ajakkal. És amidőn azt fogják kérdeni, hogy védelmeztétek meg az igaz hitet, a

hazát a hitlenek ellen, mit fogunk felelni akkor? Boldogok, akik így felelhetnek: „én meg tettem mindent, ami rám bízott”; az ő lelkeik az Izmail kútjában fogják elvárni a végítéletet; de akik azt felelik: „én láttam a veszélyt, mely az ozmán népet fenyegette, hatalmamban volt segíteni, és nem tevém azt”; annak testét vasvesszőkkel verik meg az angyalok, s lelkét bevetik a Morhut vermébe, s ott fog vesztegelni az ítéletnapig. És midőn az Izrafil angyal tárogatója megszendül, s megjelen a csodakép Sába hegyéről felírva az emberek homlokára e szót „Múmem” (hivó) vagy „Gyaur” (hitlen), midőn eljön az Aldallaja (Antikrisztus), s eltörli az ozmánok népét; midőn leszáll a Krisztus a mennyből, s megöli Aldallaját, midőn eljönnek a Góg és Mágóg hadai, s kiirtják a Krisztus hívőit, és kiússzák a folyók vizeit, s végre mindenkit leöldös a Móhdi, akkor a hegyek romlásánál, a csillagok hullásának napján, midőn Gábriel és Micháel őrangyalok felnyitják a sírokat, és Allah színe elé vezetik a reszkető halovány arcokat egyenkint, kik átlátszóknak lesznek, mint a kristály és minden gondolat meglátszik szíveikben: mit fogtok felelni akkor, ti, kiknek hatalmatokban áll Mahomet birodalmát megtartani, kiknek kezébe adatott a kard és fejébe az ész, hogy tartóssá tegyétek azt, ha majdan kérdezni fogja az ércszózat: „láttátok-e a romlást, és segítettetek-e rajta?” mit használátok akkor elmondanod ősz Vunli és ti többiek, hogy kohasem mulasztottátok el az abdesztán, güfül és tüharet mosódlásit, sem az ötrendbeli namazát imáit; hogy megtartottátok a ramazán böjtöt és a bejram ünnepet; hogy bőven kiosztottátok a zakátot (törvény parancsolta alamizsnát) és a szadakátot (önkénytes alamizsnát); hogy ennyiszor meg ennyiszor zárandokoltatok a mekkai kábához (hol Mahomed született), csókoltatok a bűnbocsátó fekete követ, ittatok a Zenzemet kútból (Hágár kútjából), s megkerültetek hétszer az Arafát hegyét, s hajigáltatok a köveket az ördög ellen a Dzsemret völgyében, ha ezen kérdésre nem tudtok meg-

felelni? Mert ki mit vétett isten ellen, megbocsátja neki isten; ki vétett felebarátja ellen, megbocsáthatja neki az; de aki vétett önmaga ellen, kitől kérjen az bocsánatot? Jaj tinektek és jaj minékünk mindnyájunknak, kik látunk, hallunk és mégis álmodunk. Mert midőn az Alsírát hídra fogunk lépni, melynek beretva élén minden igazhivő átfut a paradicsomba, minket ez egyetlen bűn terhe leránt a mélységbe, le a pokolba és nem az első pokolba, a Jehennába, hol az igazhivők bűnhődnek, nem a Ladhánába, hol a zsidók lelkei tisztulnak, sem a Hotámába, hol a keresztyének vezetkenek, és nem a Száirba, mely az eretnekeké, sem a Szakárba, melyben a tűzimádók átkozzák a tüzet, és nem a Jahimba, mely a bálványimádók bömböléseitől hangzik, hanem a legmélyebb, a legátkozottabb, a hetedik pokolba, melynek neve az Al-Haviját, hol azok fetrengenek, kik csak szájjal vallották a hitet, és szíveikkel nem érzék azt soha; mert hazugságot imádkozánk, midőn azt mondók, hogy imádjuk Allahot, és templomait meg hagytuk fertőzteni!

E szavak megrendíték az egybegyűltek lelkeit. Minden mondat a mozlem fogalmak legsúlyosabbikát adta elő; politikájok, vallásuk, közéletük sarkpontjaira kötött háló volt az, mellyel Halil Patrona megkötözté szíveiket, hogy kezeiket keblőkre téve, meghajoljanak előtte és mondják:

— Parancsolj velünk, és mi tenni fogunk.

Halil Patrona látnoki ihlettel szólt az egybegyűlt férfiakhoz:

— Jaj minékünk, ha azt hisszük, hogy a fenyegetett napok még messze vannak! Jaj minékünk, ha azt hisszük, hogy azon bűnök még nincsenek elkövetve, melyek megrottják az ozman népet. Amíg őseink bősátorokban laktak, a fél világ rettegte nevünket; mióta selyemben, bársonyban jár az ozman nép, ellenségeinek csúfja lett belőle. A palotákban virágokat természetnek, bor, zene és asszonyölés közt töltik napjaikat főuraink, irtóznak a csatamezőtől, és rettenet

kimondanom, Allah nevét káromolják. Ha a gyaurok közt akadnak istentagadók, nem csodálom; a sok világi tudomány elveszi eszöket; de hogy emelheti fel fejét isten ellen egy műzülmán, ki nem tanult egyebet életében, mint isten dicséretét? Midőn a halvet-ünnep estéjén egy sejk, egy utóda a próféta családjának, egy sejk, aki előtt tisztelettel hajol meg a nép az utcán, ily szavakat mondott a bortól ittas hodzsagiának (palotaurak) előtt: „Nincsen Allah, vagy ha van Allah, úgy nem mindenható; mert ha mindenható volna, úgy megtilthatná nekem, hogy azt mondjam: nincsen Allah!”*

Az egybegyűltek elszörnyedve zúgtak fel, s mint távozó szélzúgás, sokára csillapodott el közöttük az iszonyat moraja.

— Ki volt ez átkozott? — kiálta ökleit fenyegetőleg rázva Mohammed dervis.

— Ez volt Uzun Abdi, jancsár aga — felelt Patrona —, ő mondta ezt, és a többiek nevettek rajta.

— Legyenek átkozottak valamennyien!

— A gazdagság rontá meg az ozmanlik szívét. Kik vezetik országunk sorsát, a szultána kegyencei, a kizlár aga rabszolgái, az izoglánok, kiknek fajtalansága Szodoma és Gomorra sorsát hívja fel Sztambulra; ezekből lesznek vezéreink, kincstartóink, s ha néha egy hőst dob közéjük a sors, mint a koromra cseppent víz, ő is fekete lesz; mert a kegyvesztett vezér kincsei, palotái, örömlányai az új kegyencre jutnak, s őt is úgy megrontják, mint az elébbit; és amíg e paloták állnak az édes vizek mellett, több átok születik Sztambul falai közt, mint imádság, azért ha Sztambult meg akarjátok menteni, gyűjtsátok fel e palotákat, mert él az isten, hogy különben e paloták fogják felemészteni Sztambult.

— A szultánhoz menendünk érte — szólott Mohammed dervis.

* Decsi: Ozmanographia.

— Rontassanak le, mert egy igaz sincs azokban. Rendüljön meg az egész kőország; aki csak egy fejjel magasabb a többinél, mind vétkes az. Emeltessenek fel azok, akik legalul vannak. Le a polcról pénzen vett vajdák, kámok, basák, kik pénzért megvették az ország egy részét, s pénzért eladják azt újra. Jöjjenek ismeretlen harcos férfiak helyettök. Meg van vesztegetve még a levegő is, melyben amazok éltek. Egy idő óta Sztambulban alakokkal és oroszlánfőkkel vert aranyak és tallérok forognak a piacon; pedig tudva van, hogy müzülmán pénzekre nem veretnek élő ábrák, nem is fizet nekünk adót sem orosz, sem lengyel, sem svéd, és mégis közöttünk forognak e pénzek. Óh amióta baltadzsi ki hagyta menekülni az éjszaki császárt, a fehér bajuszt (Nagy Péter), azóta jól tudják ők, hogy arannyal és ezüsttel messzebbre és biztosabban célba lehet lőni, mint vassal és ónnal. Új világot kell teremtenünk, senki se maradjon meg a régi közül. Írjatok egy hosszú lajstromot, s vigyétek azt a nagyvezér elé. Ha vonakodik azt elfogadni, írjatok helyette is mást a lajstromra, s vigyétek azt a szultánhoz. Jaj volna az ozman népnek, ha nem találkoznék közötté annyi igaz ember, amennyire szüksége van.

Az összegyűltek ezzel hirtelen hosszú névsort készítettek, melyben az ország minden főhivatalaira új kijelölteket tűztek ki. A kapudán helyére Dzsannüm hodzsát, a belügyminiszter helyébe Musztafa béget, a jancsár aga helyébe Musszlit tették, a mostani bírákat, kamarásokat száműzték, a száműzötteket visszahívták; az idegen műveltségű Maurocordato helyett annak ellenségét, a Dzsihánnak nevezett Rakovicza Richardot neveztek ki Oláhország vajdájának. Moldva hercegévé Ghyka helyébe a pérai mészáros, Janakit tűzték, s a Krím kánja Mengligiraj helyett a jelen volt Kaplan Girájt hívták fel ősei trónjára.

Kaplan Giráj köszönettel nyújtá kezét Halilnak e bizalomért.

És különös! Amint Halil megszorítá a kám kezét, úgy tet-
szék neki, mintha valami villanyos rándulást érezne karjaiban.

Mit jelent ez?

Ekkor eléje állt Musszli.

— Most engedd, hogy ez írással én mehessek a nagy-
vezérhez. Te már egyszer voltál a szerájban, most engedd
nekem azt a dicsőséget, hogy én is bebizonyíthassam bátor-
ságomat, ne akarj minden dicsőséget a magad számára elra-
gadni, engedj másnak is valamit. Aztán ez nem is illenék tehoz-
zád, hogy izeneteidet magad hordozd a díván elé. Lám a gyaur
fejdelmek sem jönnek magok, hanem követeket küldik.

Halil Patrona érzékenyen nyújtá kezét a jancsárnak.
Jól tudta ő azt, hogy nem dicsvágy az, ami belőle szól, hanem
azért akar őhelyette menni, mert megeshetik, hogy e követelés
átadóját rögtön lefejezik.

Musszli még egyszer nagyon kérte Halilt, hogy bízza e
követelések átadását mind őreá, s e kérést annyira büszkeségévé
tette, hogy Halilnak nem lehetett azt tőle megtagadni.

Musszli azonban furfangos ember volt. Jól tudta, hogy
ennyi követeléssel előállni egyszerre nagyon kockázatos vál-
lalat volna, azért is a maga természetes eszével akként osztá fel
a dolgot, hogy a meglepett nagyvezér levegőhöz ne jöhessen,
s ha az első kérést megadta, a másodikat meg ne tagadhassa.

Az új nagyvezért melléknevén Kabakulak, goromba fülű-
nek nevezte a köznép, minthogy nagyot hallott, ami nagy
szerencse volt Musszlira nézve, mivel hogy ő különben is
nagyon szokott kiabálni.

Eleinte éppen semmit sem akart hallani Kabakulak, mint-
ha tökéletesen megsiketült volna, hanem mindent háromszor
mondattott el magának; de mikor azután olyasmit mondott
Musszli, hogy ha te nem akarod hallani, amit mondok, majd
elmegyek a szultánhoz, s elmondom annak, erre egy kissé
megnyíltak a fülei, s kegyesebb lett, és nyájasan kérdezé Musszli-
tól, hogy mivel kedveskedhetik neki?

Musszli bátorságát a kénytelen ordítózás még jobban fokozta.

— Azt *parancsolja* neked Halil Patrona! — kiálta Kabakulak fülébe.

A vezér hátrakapta fejét. A kiáltástól-e vagy annak értelmétől?

— No no, fiam, ne kiabálj úgy a fülembre, *mintha süket volnék*; mit kér tőlem Halil Patrona?

— Ne igazítsd ki a szavamat, vén bagoly. (Ezt azonban csak lassan mondá el Musszli.) Azt, hogy Dzsanzüm hodzsát nevezd ki kapudán basának.

— Jól van, jól van fiam, hiszen magam is úgy akartam, régen el volt ez határozva, hazamehetsz.

— Dehogy mehetek . . . Oláhországnak új vajda kell.

— Van már, van már, fiam. Maurocordatónak híják, ki tudod mondani? Maurocordato.

— Nem is fárasztom vele a nyelvemet. Hanem azt ki tudom mondani, hogy Dzsihán.

— Hát minek neked ez a Dzsihán?

— Oláh fejedelemnek.

— Megkapjátok, hát te mi akarsz lenni?

Musszli janicsár agának volt felírva a lajstromon, de szégyenlett magáról beszélni.

— Csak te ne bánts engem, Kabakulak, amíg érdemesebb emberekről van szó. Kívánjuk a Krím fejedelmét levettetni s helyette a száműzött Kaplan Girájt nevezd ki.

— Majd megküldjük Mengligirájnak a felmentést.

— De ne majd, hanem mindjárt! Rögtön, azonnal és minden haladék nélkül.

Musszli olyan mozdulatokkal kísérte ékesenszólását, hogy a nagyvezér jónak látta meghátrálni előtte.

— Van-e még valami bajod? — kérde aztán Musszlitól, ki most elhallgatott, mert elfelejtette a többi kívánatokat.

— Van hát! — szólt ez, s azzal leült szépen a földre, kikereste kebléből a rábizott lajstromot, s kiterítve azt a földön, egyenkint sorba mondá Halil Patrona kinevezéseit.

A nagyvezér valamennyit helybehagyta. Még csak ellenvetést sem tett reájok.

Legutoljára hagyta Musszli Janaki kitűzetését.

— Ezt pedig moldvai vajdává kell tenned.

Kabakulak egyszerre megsüketült. Nem hallotta a kérelmet.

Musszli odament hozzá és hangtölcsért csinálva markából, azon keresztül kiálta fülébe:

— Janakit mondtam.

— Úgy! Hallom, hallom. Azt kívánod, hogy a szultán konyháját ő lássa el *vágott ürü-* és marhahússal. Meglesz, megkapja.

— Hogy Izrafil angyal trombitáljon a füléidbe! — monda lassan Musszli —, nem mézszárszékről van a szó, hanem arról, hogy moldvai fejedelemmé tedd.

Kabakulak jónak találta ezúttal meghallani a kívánságot, s komolyan felelt:

— Nem tudod mit kívánsz; a padisah éppen négy nap előtt adá e hivatalt Ghyka hercegnek, aki igen bölcs és előkelő ember, s szavát nem másíthatja meg.

— Bölcs és előkelő ember? — szólt csodálkozva Musszli. — Mit értsek én ez alatt? „Hát mi különbség van egy gyaur meg a másik gyaur között?”*

— A szultán cselekvé, s az ő tetteit tudta nélkül meg nem másíthatom.

— No hát eredj a szultánhoz, s másítsa meg, amit tett ő maga, különben tégy, ami tetszik, „csak arra vigyázz mindeknek felett, hogy a Halil Patrona kedvét meg ne szegd”.**

* Musszli saját szavai a *Histoire des deux rebellion* szerint.

** Ugyanaz.

Kabakulak szerette volna már, ha Musszlit nem látja, míg ez egyre kereskedett a lajstromban. Emlékezett rá, hogy még valamit bízott rá Halil, csak azt nem tudta, hogy mit?

— Úgy, igaz! eszembe jutott már. Azt parancsolta Halil Patrona, hogy azokat a csúf palotákat, melyek az édes vizek mellett vannak, szabad legyen felgyújtogatni.

— Kérjetelek még arra is engedelmet méltóságos gyűjtőgatók, hogy Sztambult kirabolhassátok.

— Nagyon rosszul beszélsz Kabakulak, ha így beszélsz. Halil nem azért akarja a palotákat felgyújtani, mintha kedve telnék benne, hanem azért, hogy a vezéreknak ne legyen hová elbújniok, virágokat ültetni és buja gyönyörökbe elmerülni, midőn éppen táborba kellene szállaniok. Majd ha nem lesz minden basának saját paradicsoma a földön, többen fognak kívánczolni a mennyei paradicsom után. Ezért akarja a bujaság házait leégettetni Halil.

— Sokáig éljen. Ezt is meg fogom mondani a szultánnak.

— Hát csak eredj szaporán. Én addig itt fogok várni a szobádban!

— Itt fogsz várni?

— Miattam ne búsulj. Megrendeltem, hogy hozzák utánam ebédemet, kávé és dohányt majd adsz te, s ha holnap reggelig ki találsz maradni, elhállok itt a szőnyegen.

Kabakulak átlátta, hogy veszett emberrel van dolga, aki innen meg nem mozdul, amíg tökéletesen ki nincs elégtve. Lett volna ugyan módja a legrövidebb kielégítésnek: beszóli-tani egypár csauszt, s a fickónak lábához tétetni a fejét, de ily merényletekhez nem volt még elég tiszta a láthatár. A zendülők csoportjai még ott künn táboroztak a téreken. Előbb le kellett őket csillapítani, s csak azután lehetett ellenük fordulni.

A nagyvezér nem tehetett egyebet, mint hogy egész őszintén elérteszté a szultánnak Halil Patrona követeléseit.

Mahmud mindent helybenhagyott.

Már egy óra múlva kezében voltak Musszlinak a kívánt kinevezési és száműzési fermánok és hattí serifek.

Csupán a kiöszkők elpusztítása módjára nézve jegyzé meg a szultán, hogy „ne gyűjtsák meg azokat, ezáltal nevetségnek téve ki magukat a keresztyén népek előtt, hanem bontsák szét falaikat, s vagdalják ki a mulatókerteket”.

És három nap alatt százszáz pompás kiöszk döntetett halomba az édes vizek mellett, s a pompás virágkertek növényeit a vízbe hányták, és a szerelmi andalgások ligeteit kivágták tőből; most már csak romjai látszanak még a tündéri városnak, melyben egykor a földi gyönyörök minden nemei tanyáztak, s miket Halil Patrona három nap alatt elrontatott, hogy amint egy az isten, úgy paradicsom is csak egy legyen, és az ne legyen a földön, hanem az égben, s tanuljon küzdeni érte, aki el akarja nyerni.

XII. EMBER REMÉNYEI

Mikor már olyan magasra ment a csillag, hogy feljebb többé nem mehet, és mikor már tudja, hogy innen csak lefelé lehet még esni! . . .

. . . Minden úgy történt, ahogy Halil Patrona egykor álmodá. Ott állt a hatalom tetőpontján, ahonnan országokat, világokat lehet igazgatni. Vezéreket tett le és fel, hadseregeket küldött idegen tartományok [ellen, fejedelmeket erősíté meg székeikben, és magas urakat látott lábainál hízelegni.

Egész napokat elült az ozmán történetírók könyveit olvasva; a híres Rasídot és a bölcs Cselebizádét, s azután a térképeket tanulmányozta, keresztül-kasul húzva azokat minden színű vonalokkal, s pontokat rakva bennök, miket csak ő értett. És e vonalok, e pontok messze-messze behatoltak Ukránia, Podolia közepébe. Ő tudta, mit akart velök.

A tervek, miket ő készített, századok számára voltak előre alkotva — pedig mi az ember élete?

Gondolataiban ezredéves erőt gyűjte a megifjult ozmán birodalomnak. Újra látta azt hatalmas karjaival kiterjeszkedni keletre, nyugotra, de legkivált észak felé. Látta, mint hódolnak meg előtte a legtávolabb népek, s mint takarják el szemeiket az őrző angyalok a diadalmas kard vakító villanásai elől, s sietnek más sorokat írni a jövődők könyveibe, mint amelyek eleitől fogva meg vannak azokban írva.

Ember reményei! A szellő rájok fuvall és elenyésznek.

De nagyobb öröm, de magasabb remény dagasztá Halil keblét, midőn a világ zajától megválva, felnyitá titkos teremének ajtaját, s belépett rajta.

Minő hangok azok, amiket oly jól esik lelkének hallani? — Miért áll hallgatózva a szőnyeg mellett? Mit hall?

Egy gyermek csevegése az; egy csecsemő gyermeké. Gül-Bejáze néhány nap előtt fiat szült, éppen azon évnapon, melyen őt nőül vette.

E gyermek volt Halil örömeinek legtisztább fele, reményeinek legmagasabb csillaga. Ahova ő nem emelkedheték, e gyermek fog emelkedni egykor, gondolá magában; amit ő ki nem vihetett, végrehajtandja ez, a boldogabb, a dicsőbb korszakot, amit ő meg nem érhetett, ez fogja megérni, s örök hírt hágy maga után az ozmán történetekben, mint a Küprili család, mely másfél századon keresztül csupa hősoket és bölcs, erényes férfiakat adott a birodalomnak.

Gül-Bejáze azt akarta, hogy Ferhádnak vagy Szendernek nevezzék el a gyermeket, ahogy szokás szegény emberek fiait hívni; de Halil Behram nevet adott neki, amit a hősoek viselnek: mert ő egykor nagy dolgokra lesz hivatva.*

Ember számításai, ember reményei! Ma tele virággal a fa, holnap tövéből kifacsarva fekszik a földön.

* Sokak előtt talán felötlő fog lenni az, hogy Halil, aki maga müzülmán volt, Gül-Bejázet nőül vevé, s azt nem kényszeríté vallását elhagyni. Felvilágosításul helyén leend Mahommed próféta bizonyáglevelének ide vonatkozó cikkeit idézni: „XIV. A müzülmánokhoz férjhez menendő asszonyok sohase kényszeríttessenek valásuknak elhagyására, és közönséges isteni szolgálatjukban soha se háborgattassanak. XV. Senki el ne tiltsa őket a templomaikba járástól. XVI. Valaki ezen szabadság-levelemet megrontja, eltávozik Istentől és az apostolok parancsolatitól stb. XVIII. És utoljára azt parancsolom, hogy e törvényeket világ végzeteig egy müzülmán se merészelve megrontani.” E levelet írta a seregek vezére, Ali Abu Taleb fia, melyet tizenöt tanú jelenlétében maga a próféta sajátkezűleg írt alá a mecsetben, a Hedzsira 2-dik esztendejében, Moharrem 3-dikán.

Ki pöröl Istennel, avagy kitől hágy az Úr magának tanácsot adni?

Halil lábhegyen lép neje ágyához, ki gyermekével játszik; nem veszi őt észre előbb, mint midőn már ott van. Mint örülnek egymásnak! A csecsemő egyik kezéből a másikéba vándorol, ölelik, csókolják; mind a ketten újra élnek benne.

Majd az ősz Janaki is belép, arca mosolyog, de azért örökké szomorú dolgokat beszél; amióta vajdának kinevezték, elmúlt minden kedve az élethez; mintha azt érezné, hogy ettől már csak a halál által fog megszabadulni. Különös kedve telik benne, örökké rossz jóslatokat mondani.

— Vajha felnővelhetétek e fiút. De ti nem fogtok oly sokáig élni. Olyan ember, mint te Halil, nem élhet sokáig; én pedig nem akarok tovább élni, mint te. Meglásd, ha láthatod, meghalok, amikor te meghalsz, és fiad kétszeresen árva lesz.

Ilyen szavakkal búsítja őket. Szinte jólesik nekik, midőn végre egy szegletbe leül, és bújában elalszik; amióta úgy aggódik, szüntelen álmos.

De újra nyílik az ajtó, s belép rajta a szeráj asszonyainak őre, a khadun-kiet-kuda, két rabnő kíséretében, s pompás virágos porcelán ibriket hozva a betegágyas nő elé, alázattal mondja el üzenetét:

— A szultána valideh üdvözöl általam, s küldi a szörbetet.

Ezt csak a szultán kegyencnőinek szokta küldeni az anyaszultánnő (valideh), midőn gyermekágyat fekszenek, s nagy megtiszteltetés volt ez Halil nejeire nézve — vagy nagy megaláztatás a szultánára.

Igen, ez utóbbi volt az.

Ahmed szultán parancsára küldé a szultána szörbetet.

— Látod — szólta Halil nejehez —, „a világ hatalmasai csókolják lábaid porát, nem mind a bazáron vannak a rab-szolgák; az elsők lettek az utolsók. Örülj a jelennek, én feje-delemnőm, s ragadd meg a szerencsét röptében.”

— „A szerencse, Halil — szól szomorú mosollyal a nő — hasonlít a Boszporusz angolnáihoz, akkor csúszik ki, midőn azt hiszed, hogy fogod azt.”*

És Halil azt hívé, hogy kezében tartja azt.

A legfőbb hivatalokat mind barátjai, szövetségesei bírták, maga a szultán lekötelezettje volt, mert hiszen ő hozta őt ki a héttoronyból a trónra.

Pedig már ekkor ásták a vermet, melybe őt elejtsék.

A szultán, ki nem tűrheté azon gondolatot, hogy egy nyomorult szatócsnak tartozzék köszönettel, a szultána, ki nem feledheté a Gül-Bejáze miatti megaláztatást, a kizlár aga, ki befolyását féltette Haliltól, a fővezér, ki kénytelen volt engedelmeskedni, rég vártak már az alkalomra, melyben őt elveszejtsék.

Egy napon a negyvenezer jancsár, húszezer szipahi és tizenhatezer topidzsi között harminc szekér pénzt osztatott ki a szultán, miután azok felajánlák magukat kibékülni a szerájjal, s a próféta zászlója alá gyűlni, a felkelt nép pedig, két föltétel alatt megígérte, hogy szét fog oszlani: hogy büntetés senkit se érjen közülök, s számukra három zászló hagyassék meg, hogy ha ellenük valamit támasztának, ismét összegyülekezhesse- nek. Minden megígértetett nekik. Halil Patrona pedig a díván- tanács tagjai közé számíttatott.

Huszonheten a népvezérek közül hívtak meg vele együtt a tanácskozmányokban részt veendőket. Halil Patrona volt valamennyi lelke.

Ő bátorítá őket nagyszerű, világfordító merényletekre, s midőn lelkesülten beszélt előttük, hősokeket támaszta maga körül a jámbor szatócsokból és halászokból, hogy úgy tetszett, mint- ha ők volnának a hadvezérek, és mellettük a basák és hodzsagiánok a halászok és szatócsok.

Mindenki bámulta őt, barátai, szövetségesei közül.

* Poujoulat Baptist, *Histoire de l'empire Ottoman.*

Csak egy nem tudott kibékülni azon gondolattal, hogy ő egy porban született szatócsnak köszönje hatalmát; — a tatár kám, Kaplan Giráj.

Ez volt elárulója.

Ő tudósítja a nagyvezért Halil terveiről, ki rá akarta bírni a szultánt, hogy izenjen hadat Oroszországnak, amiért az Perzsiát fegyverrel segíti. Moldva és a Krím lennének a kiindulási pontok, honnan a fenyegető északi ellenség szárnyait meg lehet törni, s meghazudtolni a Takimi Vekai ijesztő jóslatát.

Kaplan Giráj tudatá a szándékot Kabakulakkal; Halilnak e merész eszme után nem volt szabad élni többé.

Elhatározzák, hogy a nagyvezérnél tartott ülés alatt meg fogják őt gyilkoltatni.

Évégre kiválogatják a legmerészebb jancsárok közül azon tisztet, kik leginkább bosszankodtak Halilra a hatalom bitorlása s a fölöttük gyakorlott erőszak miatt, s azokat mint a dívántanács tagjait, odavivék a gyűlésbe.

A jeladás az volt, hogy amidőn Halil el fogja mondani indítványát az oroszok ellen indítandó harcra nézve, akkor Kaplan Giráj ellenvetések teend, mire Halil tűzbe fog jönni, s erre a kám kardot ránt ellene, mire a jancsár tiszték egyszerre felkelnek mind, s Halil szövetségeseit mind leaprítják.

Ily jól elkészített kelepcebe lépett be Halil és társai nem is gyanítva semmit a vésről, mely fejeik felett függ.

A nagyvezér középen ült, mellette jobb felől Kaplan Giráj, a balfelől hely, mint tiszteletülés, Halil Patrona számára volt fennhagyva.

Körös-körül a jancsárok és szipáhhik tisztjei ültek, kardjaikat kezeikben tartva.

A terv jól ki volt főzve, egy pillanat alatt kellett megtörténni mindennek.

Megérkeztek a népküldöttek, Halil Patronán kívül huszonheten. A jancsártiszték voltak hatvanan.

Kabakulak inte Halilnak, hogy üljön baljára, a többieket pedig úgy ültették, hogy minden két jancsár közé jutott egy. Amint Kaplan Giráj jelt ad, kivonva Halil ellen kardját, rögtön rájuk fognak rohanni, s lekoncolják őket.

— Édes fiam — szól a nagyvezér Halilhoz, miután mindenki helyet foglalt —, kívánatodra ím összegyűjtém a tanácsot, a hadsereg vezéreit, tehát mondd el nekik, amiért hívatad őket.

Halil felállt, és az összegyűltekhöz fordulva szólt:

— Müzümánok, Mahomed hívei! Ha valamelyitek hallaná, hogy háza ég, kellene-e annak sokat magyarázni, hogy siessen azt eloltani; ha azt hallanátok, hogy valamely rabló házatokba betört, s ládáitokat fosztogatja, ha valamely kalóz gyermekeiteket fojtogatná, vagy szülőitek, feleségeitek fejét fenyegetné éles bárdal, elvárnátok-e, hogy biztasson benneteket valaki, s nem rohannátok-e önmagatoktól a rablót, a kalózt megölni? És íme, ami több, mint házaink, vagyonunk, több, mint gyermekeink, szülőink, feleségeink, — a hazát, a hitet fenyegeti végromlással az ellen. Olyan ellen, melynek akarata már van, de ereje nincs még véghezvinni azt, amit kimondott. Olyan ellen, melynél apáról fiúra száll a törekvés, mely nem békül soha, mely vagy megöl, vagy megölettetik. A moszkó az, a moszkó.* Apáink keveset hallottak e névről, fiaink többet fognak hallani, és unokáink sokat fognak sírni miatta. Hitünk ugyan az, hogy meg kell nyugodnunk a sors végzéseiben, de abban csak a gyávák fognak megnyugvást keresni, hogy el kellett veszni az ozman népnek, mert az égben akként határozottatott. Ha a jóslat azt mondja, miszerint jövendő idő, amidőn széthull az ottomán birodalom, mert népe gyáva lesz, nem mitőlünk függ-e, és nem utódainktól, hogy e jóslat messze-messze elmaradjon? hisz e jóslat csak azt jelenti, hogy elveszünk, *ha gyávák fognak lenni*, tehát ne legyünk gyávák soha, és nem ve-

* Törökül: orosz.

szünk el soha. És ha ki van jelölve az ellenség, melynek kardja legfájdalmasabb sebeket fog ejteni egykor Mahomed népein, melynek óriási léptei legvéresebb, legszégyenteljesebb lábnyomokat fognak hagyni a török földön, miért ne előzzük meg mi őt, miért várjuk el, hogy megnőjön, hogy elnyeljen bennünket, amidőn most még mi vagyunk elég erősek őt elemészteni? Az alkalom kínálkozó. A kozákok segítséget kérnek tőlünk a moszkó uralom ellen. Ha megadjuk azt nekik, szövetségeseink lesznek, ha megtagadjuk, ellenségeink. A tatár, a cserkesz, a moldován birodalmunk védbástyái, tegyük hozzá még a kozákokat is, s ne várjuk el, amíg mindezekből ellenségünk számára lesz védbástya, s ő fogja azokat hozni ellenünk. Midőn Azov várát fölépítteté, megmutatta, hogy mit akar. Most mutassuk meg mi, hogy elértettük, és rontsuk le azt!

E szavakkal ismét helyére ült Halil.

Mint ki volt csinálva, Kaplan Giráj kelt fel utána.

Halil semmit sem várt inkább, mint hogy a tatárfejedelem, kinek ő terveiben a legtekintélyesebb szerepet osztá, kinek birodalmát legközelebb fenyegeté a hatalmasodó ellen, hön fogja pártolni indítványát. Annál nagyobb volt tehát bámulása, midőn Kaplan Giráj gúnyos tekintettel fordulva hozzá, ily szavakkal válaszolt neki:

— Nagy baj az egy országra nézve, ha előljárói tudatlanok. Én a jóakaratot tőled elvitázní nem akarom, Halil; de azt nagyon tréfás dolognak találom, hogy te egy török barát jóslata miatt hadat akarsz izenni egy szomszédunknak, ki velünk békességben él, s ki nekünk nem árt, és ellenünk nem törekszik. Te úgy beszélsz, mintha rajtunk kívül senki sem laknék Európában, mintha körös-körül nem hatalmas nemzetek volnának szomszédjaink, kik egy igazságtalanul megkezdett harc esetében ránk rohannának mindannyian; ez onnan származik, mivelhogy te a világot nem ismered Halil, hiszen csak együgyű szatócs voltál, azért hagyj te az országok dolgainak békét, s mi-

dőn regéket és költeményeket olvasgatsz, ne hidd azokat való dolgoknak.

A népküldöttek bámulva néztek a kámra, Halil keserű tekintettel mérte őt tetőtől talpig. Tudta már, hogy elárultatott. Éppen az által árultatott el, akinek egy hős szerepét szánta.

Megvető arccal fordult hozzá. Nem gondolt arra, hogy kelepcébe jutott, úgy beszélt a kámhoz, mintha csak ketten volnának a szobában.

— Valóban igazat mondtál, Kaplan Giráj, midőn szememre vetéd, hogy tudatlan vagyok. Én nem tanultam soha egyebet, mint az alkoránt, nem volt alkalmam olvashatni azon könyveket, melyek megcáfolják azokat, amik az alkoránban vannak írva, s csak azt tudom, hogy midőn a próféta megindítá a harcot a bálványimádók ellen, nem kérdezősködött a szomszéd népektől: tegye-e, ne tegye-e, és győzedelmeskedett; és azt is tudom, hogy amióta a díván ellenségeivel tanácskozik és szövetkezik, azóta három folyóvizet hajtották át az ozman seregeket, és fogyunk és olvadunk mindenfelől. Én tudatlan, ostoba ember vagyok; nem tanultam alattomos fufangokat, azért ne csodálkozzál rajtam, hogy Mahomed hitét karddal akarom megvédeni, midőn tán más eszközzel is lehetne, amelyet én nem ismerek, s viszont én sem fogok csodálkozni rajtad, hogy te, a krími fejedelmi család ivadéka, félsz a harctól. Úrnak születted, tudod, hogy életed becses. Szépítéd az ellenség tetteit, hogy ne légy kénytelen vele összeveszni. Azt mondod: jó szomszéd, békességes szomszéd, senkit sem bánt, pedig jól tudod, hogy Kermandzsahánból moszkó ágyúk verték el timariótáinkat, s orosz területen át kerültek a perzsák Abdullah basa háta mögé. De az teelötted mind nem ellenséges dolog, te meg vagy elégedve sorsoddal, a harc elvehetné tőled a kámi buzogányt, míg béke idején békével hordod azt; neked mindegy: akárki szolgája légy, csak hogy úr lehess, s bolondnak nevezed azt, aki nem magát szereti legelébb. Igen, Kaplan Giráj, én ostoba vagyok, mert nem félttem nyomorú életemet,

s másvilágon várom jutalmamat. Engem nem neveltek bíborban, bársonyban, de hazaszeretetben, istentiszteletben: míg te elég bölcs vagy megelégedni az élet örömeivel. De jutalmadul megadja érned Allah, hogy aki jó barátod árulója lettél, ellenségeid szolgálja lész egykor, s akit kaplannak (tigrisnek) neveztek eddig, ezután nevezni fognak szicsiánnak (egérnek) . . .

Ha soha előre ki nem lett volna is tervezve, Kaplan Giráj kardjának el kellett hagynia hüvelyét e vérig sértő szavakra. Dühödten ugrott fel helyéről a villogó karddal kezében.

Ah! De most a csodálkozás sora a nagyvezérre s a többi összeesküdtekre került.

A jancsárok, kik a népfőnökök mellé voltak rendelve, meg sem mozdultak helyökből, s a jeladásra egy sem húzta ki kardját.

E tétlenség annyira meglepő volt a beavatottakra, hogy maga Kaplan Giráj is bámulva állt meg Halil előtt, ki keresztbe font karokkal állt helyén, s megvetően tekintte rá. — A jancsártisztek nem követték a jeladást.

— Én nagyon jól tudom — szólt Halil Patrona hideg nyugalommal a kámhoz —, hogy e helynek minő tisztelettel tartozom, azért kivont kardodra karddal nem felelek; mert ámbátor nem ismerem olyan jól az európai szokásokat, miként te, s nem tudom, szokás-e az idegen nemzetek minisztertanácsaiban karddal végezni el a dolgokat? és akként döntetek-e el Angliában vagy Franciaországban a tanácskozások, hogy aki levágja a másikat, annak van igaza és az határozott? hanem annyit bizonyosan tudok, hogy az ozmán dívántanácsban verekedni nem szokás. Majd a tanácskozmány végével szállj le velem a kertbe, ott elvégezhetjük ez ügyet, s egyikünk megszabadul azon gondtól, hogy életét féltse.

Halil nyugodt, hideg viselete megnémítá, lefegyverzé elleneit.

A nagyvezér és a kám bámulva jártaták végig szemeiket a jancsártisztek felett, míg Patrona hívei főnökük körül kezdtek gyülekezni.

— Tehát nincs-e semmi választok Patrona szavaira? —
kérdé végtére Kabakulak.

Azok hallgattak.

— Hát semmit sem tudtok felelni?

Ekkor felálltak a jancsárok mind, és egy közülök előlépve,
monda:

— Halilnak igaza van. És amiket mondott, azokat mi
helybenhagyjuk.

A nagyvezérrel egyet fordult a világ. Kaplan Giráj
bosszúsan taszítá kardját hüvelyébe vissza. A tisztek mind
Halil részére álltak.

Lehetetlen volt akárkinek is észre nem venni a zavart,
mely a tervbe avatottak arcán mutatkozott. Nem lehetett azt
végrehajtani.*

Csak nagysokára tért magához Kabakulak, hogy új esz-
méket támaszthasson.

— Ily fontos határozatok nem történhetnek meg a szultán
tudta nélkül — mondá —, azért holnap gyűljetek mindnyájan
a szerájba, ott a padisah elé terjesszétek kívánataitokat, ott légy
te is Halil és te is Kaplan Giráj.

— Hogy kettőnk közül melyikünk lesz ott, azt csak
Allah tudja — mondja Halil.

— Nem jól mondod fiam, rosszul beszélsz. Rút dolog két
műzülmánnek egymást fogyasztani, inkább béküljete össze,
nyújtsátok egymásnak kezeiteket. Én meg nem engedem, hogy
vívjatok. Mind a ketten jó szándékból beszélte, s az a bűnös,
aki a közügyek kérdésében a magát illető sérelmeket el nem tudja
felcsejteni. Bocsássatok meg egymásnak, és nyújtsátok kezeiteket.

S ő maga összecerőszakolá a két férfi kezét, s két kezével
egymásba szorítá azokat; ámde azt nem gátolhatta meg, hogy
szemeik ne találkozzanak, és ha kardjaikkal nem lehetett,
pillantásaikkal végig ne sértsék egymást.

* Hammer-Purgstall, *Gesch. d. osm. Reiches*.

A tanács eloszlásával egyedül maradtak Halil ellenfelei a nagyvezérnél. Kaplan Giráj fogait csikorgatá dühében.

— Mondtam, hogy ne engedjük őt szólani, mert ha beszélni kezd, mind ellenünk fordítja a kivont kardokat, s varázsló nyelvével kibeszéli az emberek szívéből a haragot.

Tehát holnapra más tervet kelle készíteni.

Harmadnapra volt határozva a dívánülés. Halil Patrona e két napot úgy osztá fel, mint aki sejti, hogy utolsó óráival rendelkezik. Nagyon rövid eszének kellett volna lenni, hogy át ne lássa, miként az ítélet ki van reá már mondva, csak azt nem tudják még, miként hajtsák azt rajta végbe?

Megnyugodott benne, mint igaz műzümánhoz illik. Csak egy aggodalma volt még, amelyet el kellett hártania: neje és fia.

Az utolsó nap estéjén levezeté a Boszporuszon Gül-Bejázét, mintha sétálni vinné őt. A nő karján emelte gyermekét.

Mióta gyermeke volt a nőnek, sokkal bátrabb tekintetet nyert. A legszelídebb állat is merész lesz, ha fia van, még a galamb is megvadul, midőn fiait kikölté.

Halil egy földött csónakba ülteté nejét, melyet egyedül hajtott izmos kezével. A gyermek úgy örült a csónak hintázásainak, azt hívé: bölcsőjének ringása az. A nő szemei majd az égen, majd a szélcsendes víztükrön merengtek. Csillag mosolygott reá mindenfelől. Csendes volt az est.

— Tudod-e hová viszlek most Gül-Bejáže? — kérdező Halil a nőt.

— Ha tőlem kérdenéd, hová vigy? azt mondanám, vigy el engem valahová csendes, félreeső völgybe, melyet magas hegyek zárnak el körös-körül. Építs nekem ott egy kis házikót forrás partja mellett, kis kertet a házikó előtt. — Engedj engem

a cédrusfák lombjai alatt andalogni, hol nem hallik egyéb hang, mint a vadgalamb bűgása, engedj engem a csergő patak partján virágokat szedni, őzikéket lesni, engedj engem ott élni, ott meghalni; élni a te karjaid közt, meghalni virágos mezőben, csergő patak partján. Ha tőlem kérdenéd, én azt mondanám: vigy engem oda.

— Te mondád — szólt Halil, bevonva az evezőket, mert a támadó esti szél kifeszíté a vitorlát, s a csónak magától repült tova; azután odaült neje mellé és monda: Én elküldelek tégedet félreeső, rejtett völgybe, ahol a forrás partja mellett kicsiny házikó áll, melyet számodra szerezek. Ott fogsz élni gyermekemmel együtt.

— És te magad?

— A túlsó partig viszlek magam, ott nyergelt öszvérekkel atyádnak egy agg cseléde vár, aki téged nagyon szeret, az el fog vinni a csendes völgybe, és soha el nem hagyand.

— És te?

— Ezen ládikát elviszed magaddal, pénz van benne, atyádtól kaptam azt, senki átka, senki vére sincs rajta. Ez tied lesz és gyermekemé.

— És te? — kérdezé harmadszor is Gül-Bejáže, s közel volt már ahhoz, hogy sírva fakadjon.

— Nekem vissza kell mennem még Sztambulba. De utánatok fogok menni. Talán holnap, talán holnapután, vagy azután. Lehet, hogy mentül előbb, lehet, hogy nagyon soká. Csak ti várjatok reám. Minden este terítetek számomra, mert nem tudjátok, mikor érkezem meg.

Gül-Bejáže könnyei elkezdtek ölében tartott gyermekére hullani.

— Miért sírsz? — szólt Halil. — Bohó vagy. Az elválás rövid, csak az óhajtás hosszú. Neked jobb dolgod van, mint nekem: mert veled ott van gyermeked, de nekem senkim sem marad, mégis én nem sírok, hiszen majd meglátlak ismét.

Eközben partot értek. A vén szolga ott várt a két felnyergelt öszvérrel. Halil segíté nejét kiszállni a csónakból.

Gül-Bejázé odaborult férje keblére és átölelte őt.

— Ne menj vissza többet, ne hagyj el engem, ne hagyj el minket, jöszte velünk. Mit keressz te ama nagy kietlen városban többé, ha mi nem vagyunk ott? Jöszte velünk, menjünk együtt, tűnjünk el együtt. Hadd keressenek, mint az égről leezett csillagot; nem jó neked ott a magasban lenned.

Halil nem felelt semmit. Neje igazat mondott, de a büszkeség tiltá, hogy gyáván megszökjék, amidőn tudja, hogy ellene törnek; azután megnyugtató hangon monda neki:

— Ne aggódjál miattam, velem talizmán van; miért mosolyogsz? Keresztyén nő vagy, s nem hiszed a talizmánt? Az én talizmánom szívemben van. Már ebben hiszel, ugyebár? Még eddig mindig megsegített ez engem.

És azután megcsókolta nejét és gyermekét Halil, s visszavért a csónakba. Megragadá erős kézzel a lapátokat, s eltávozott a parttól. S amint az esthomályban tovább evezett, látta, hogy még most is ott áll az elhagyott nő gyermekével keblén, s mentül messzebb távozott, annál jobban fájt érte a szíve, hogy mért nem tért vissza hozzájuk, s mért nem csókolta meg őket még egyszer.

★ * ★

Korán reggel Halil Peliván, az óriás, tizenkét bosztandzsi kíséretében megjelent a jancsárok között, s három öszvér hátáról öt kis hordócskába rakott ötezer darab aranyat önte ki a földre, és kiosztá azt a vitézek között.

— Ezt küldi nektek a nagyvezér, derék hadfiak.

A jancsárokkal csak így lehetett beszélni.

— És most én kérek tőletek valamit.

— Mondjad.

— Van-e közöttetek olyan legény, aki nem szeretett soha senkit, aki, ha parancsolják és megfizetik, képes volna megölni

tulajdon édesapját,* aki sem meg nem ijed, sem nem könyörül, sem bölcs szavaktól el nem tántorul?

E felhívásra százan meg százan léptek ki a janicsár had-testből, bizonyozva, hogy ők Peliván kívánatának meg tudnak felelni.

Peliván kiválaszta közülök harminckettőt, a legizmosabb, a legmarconább alakokat, s parancsolá, hogy kövessék őt a szerájba.

Ott felvezeté őket a porcelán terembe, leülteté a drága szőnyegekre, hozatott nekik finom ételt és italt, ciprusi boro-kat s hevítő muskavitot,** tartotta mákonnyal, amennyi kellett nekik.

Nemsokára odajött hozzájuk a nagyvezér, a sánta basa Topál Ozman, a ruméliai országbíró Pacsmagdzsizáde, a cipővarga fia és a tatár kám; és megveregeték vállaikat, megkóstolák ételüket, itt akpoharaikból, s megdicsérve őket, ismét el-távoznak.

A dívántanács az orszlánház termében volt összegyűlve.

Együtt voltak az ulemák, a vezérek, a nép küldöttei, ott volt Halil Patrona is, midőn Kabakulak, Topál Ozman, Pacsmagdzsizáde és Kaplan Giráj megérkeztek.

Első volt Halil, akihez a nagyvezér nyájjas leereszkedéssel szólt:

— A padisah kegyelmét küldi általam neked, s magas jóvoltából kinevez téged Rumili beglerbégjévé.

S azzal két dülbendár előállt a beiktatási fényes kaftánnal.

Halil Patrona egy percig elgondolkozott.

A szultán valóban kegyesen érez iránta. Utat akar neki engedni, hogy magát becsülettel megmenthesse. Magas hiva-

* Igaz ugyan, hogy a jancsárokat keresztyén gyermekekből nevelték eleinte, de már ezen időben apáról fiúra maradt kaszt támadt a hadosztályból.

** Ezt csak a szultán issza, valami rejtélyes ital, amely a férfierőt növeli.

talt ad neki, mely által eltávolítsa őt a fővárosból, s egyúttal nagyravágyását is kielégítse. A szultán valóban kegyelmes szívvel bír. Jutalmat kínál annak, kire vezérei büntetést kérnek.

Csak egy percig tartott e tétovázás. Határozottan felelt azután.

— Én a kaftányt nem fogadom el. Magamnak nem kérem én semmit. Nem jöttem én ide azért, hogy adjakot hivaltalt; hanem, hogy adjakot harcot.

A nagyvezér meghajtá magát előtte.

— Szavad eldöntő legyen. A padisah azt rendelé, hogy amit te fogsz mondani és társaid, az történjék meg. A nagyúr maga a porcelán teremben vár reátok. Ott fog majd kikiáltatni a harc, és az emlékkaftányok is ott adatnak reátok.*

Ezzel az ulemák és Patrona hívei levezettetének az eriváni kiöszkbe.

— Jöjjetek legelébb a szultán kézcsokjára, kik legderekkabb férfiak vagytok — szólt Kabakulak. — Te Halil és te Musszli.

Halil hideg mosolygással szorítá meg Musszli kezét. Ez még most sem tudá, mi történik velök, s csak akkor kezdte magát rosszul érezni, midőn a „hideg forrás kapujánál” a szófaőrök elvették kardjaikat, mivel a szultán elé karddal járulni senkinek sem szabad.

A szófateremben, hol a díván föl volt állítva, van egy aranyráczozatos fülke, melynek függönyein át hagyományos szokás szerint a szultánok hallgatják ki titokban vezérek tanácskozásait, e függönyök mögött most, ha néha hátulról föl emeltetnek, egy női arc tűnik elé. Aldzsalisz az, a szultána asszeki, háta mögött Elhadzs Besir áll, a kizlár aga. Ma különös látvány lesz itt.

Az ajtók függönyei félregördülnek, s belép rajta a két férfi. A szultán trónjáiig lépnek, ott leborulnak a földre, s megcsókolják palástja szegélyét.

* A kaftányosztás minden nevezetesebb szertartásnál elmúlhatatlan.

Mahmud trónjára ül. E percben kezébe csattantva kiált Kabakulak:

Hozzátok elő a kaftányokat!

E szóra egyszerre előrohan a mellékteremből Peliván és a harminckét janicsár kivont pallosokkal.

Mahmud eltakarja arcát, hogy ne lássa, ami történni fog.

— Halil! El vagyunk árulva! — kiálta Musszli, s magát bajtársa elé vetve, testével fogja fel a legelső csapást, melyet Peliván ellene intézett.

— Hiába írtad nevedet az enyim fölé Patrona! — kiált az óriás, megcsóválva feje fölött görbe pallosát.

E szóra kirántja Halil övében maradt törét, s oly erővel hajtja azt Pelivánra, hogy az éles hegyével annak balvállán keresztülfúródik.

De a következő pillanatban őt is lesújtá a halálos csapás.

Fél térdre bukva, égre emeli szemeit és mond:

— Allah akarta így.

Még egy csapás éri, összerogy, ott a földön fekvve, végsőt sóhajtva nyög:

— Én meghalok, de megmaradt fiam.

És meghal.

Azután többi társait is egyenkint vezették be a szófaterembe az eriváni kiöszkből, hogy felkaftányozzák őket, s amint beléptek, egyenkint levágták fejeiket. Annyi ideje sem maradt egynek is, hogy szemeit behunyja a halálos csapás előtt.

Huszonhatan vérzettek el.

Csak hárman maradtak meg ez nap.

Szulali, Mohammed dervis, a Mir Aalem (szent zászló őre) és a sztambuli bíró. Ezek ulemák voltak, kiket megöletni még a szultánnak sem szabad.

Mindhármat kinevezé a nagyvezér szandzsákbégeknek.

Társaik haláláról nem tudhattak semmit, s elfogadják a kinevezést. Ezáltal lemondtak az ulemai rangról.

Így ölettek meg másnap.

Harmadnap a szeráj előtt járó-kelő nép huszonkilenc levágott főt látott meg kopjákra kitűzve a középkapu fölött; mindnyájan nyitott szemekkel, haragos ajakkal látszottak e halálfők bámulni, beszélni a népre, csak Halil Patrona szemei voltak csukva, az ő ajkai lezárva.

Egyetlen nagy jajkiáltás hangzott végig a városon. A nép-ség fegyverre kapott, s tódult az Atmeidánra, három zászlója alá.

Vezérek közül nem voltak már senki, egyedül Janaki még. A többi elpártolt, vagy meghalt. Most őt hozták elő. Halil esetének híre nem idézett benne semmi változást elő, sejtette azt régen, s tudtával történt Gül-Bejaze eltávolítása a városból. Ő maga rendezte el számára a kis völgyi lakot a Taurus hegy menedékei között, melyet kívül s az ottlakókon kívül kevesen ismertek s egy posta-galamb párját elhozá onnan magával, hogy ha a végzet bekövetkezik, ne legyen kénytelen embertől izenni leányának.

Midőn a zajongó nép az Atmeidánra hívta őt, egy vékony hártýára levelet írt leányának, s azt a galamb szárnya alá köté.

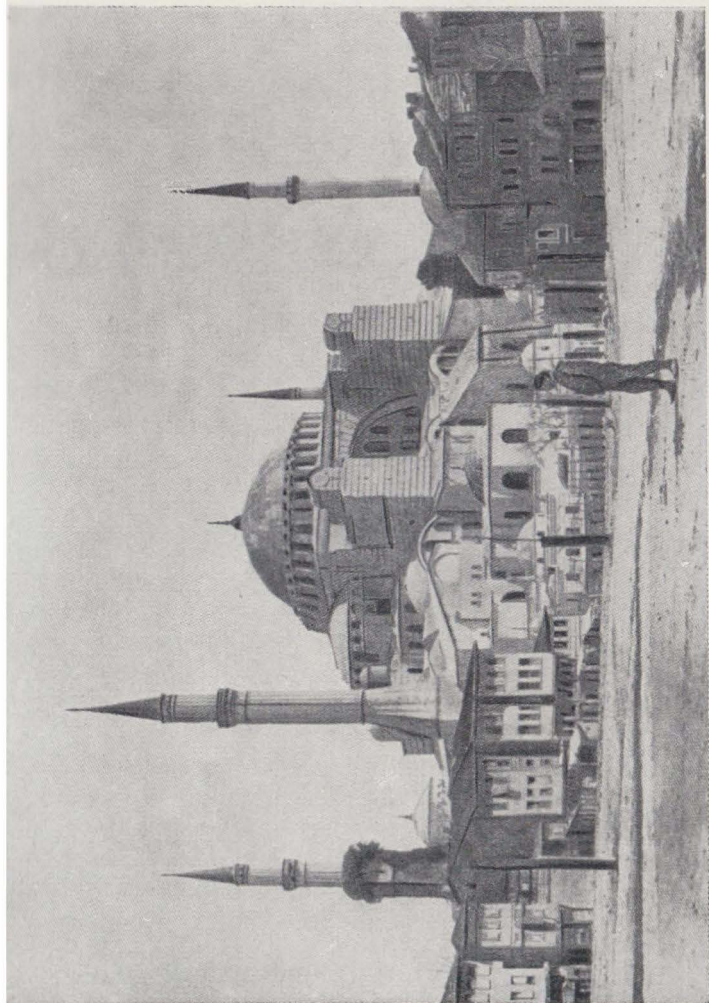
A levélbe ez volt írva:

„Isten kegyelme rajtad. Halilt ne várd, ő meghalt. A janic-sárok ölték meg. És én megmondám, hogy utána fogok halni. Te élj, és vigyázz gyermekedre. Janaki.”

Azzal felnyitá az ablakot a galamb előtt; az gyorsan emelkedék fel, szárnyait csattogtatva a magasba, s ott egy perczig libegve, hirtelen nyílsebesen repült el a hegyek felé.

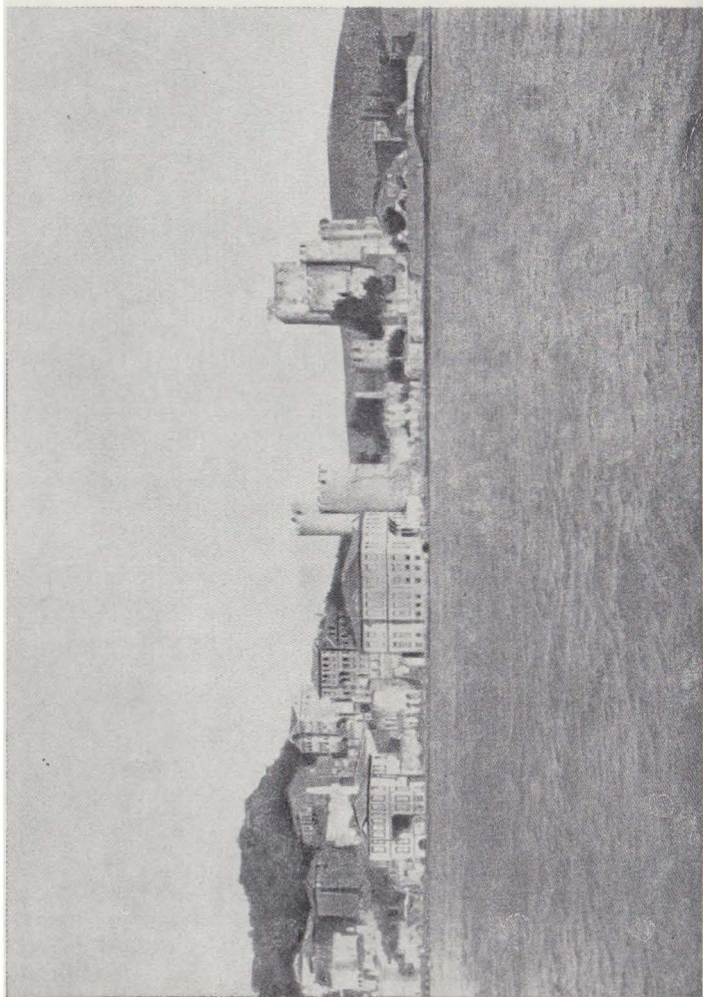
— Szegény Iréne! — suttogá Janaki, kivonva a kardot, mellyel ő bizonyára senkit sem fog megölni; s azzal követé a zajongókat az Atmeidánra.

Sztambulban újra felfordult világ lett. A hetedik janic-sár-ezred, amint a harminckét jancsár véres kardjaival dicsekedve visszatért, rájuk rohant és összeaprította őket. A jancsár agát, Muhsinzádét saját kapujában lőtték keresztül. Kabakulak egy mecsetbe vontá magát. Halil Peliván, kit kul kiájának neveztek

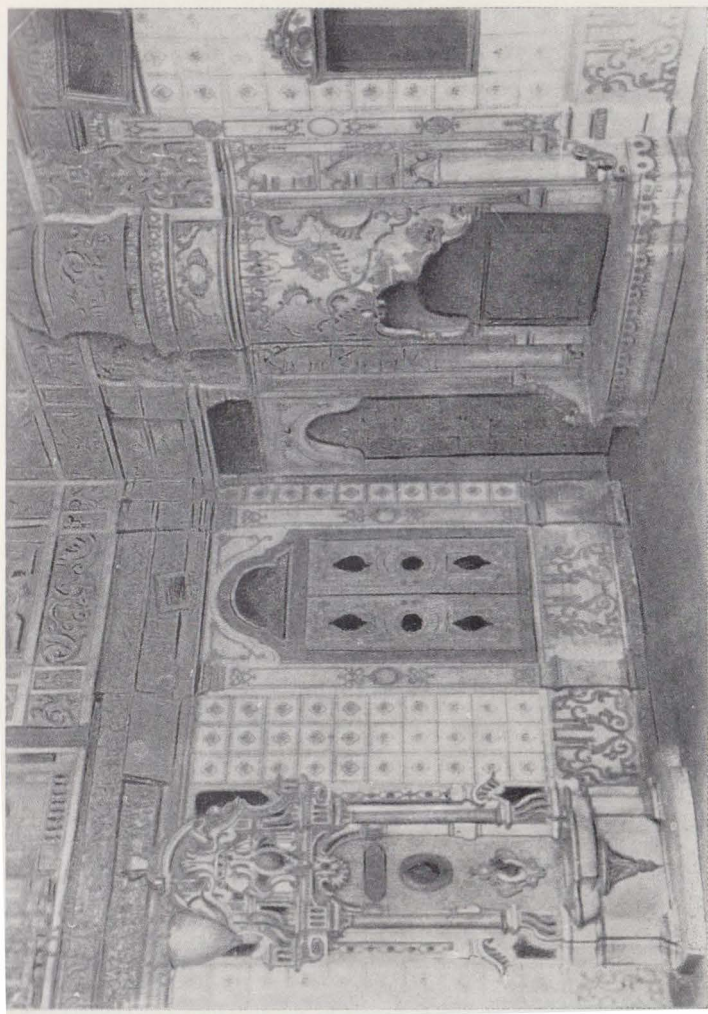

A régi Aja Szófia

II.

Az anatóli hiszár

A szeráj egy részlete

IV.

A kapudán basa öltözeté

ALI PASCHA
Arzt von Janna

Tepeleni Ali basa

JÓKAI MÓR.

JANICSÁROK
VÉGNAPJAI.

REGÉNY.

PEST, 1854.

KIADJASZÁMVÁLDGYULA.

Emich Gusztáv bizománya.

A regény első kiadásának címlapja

Janicsáröltözet

OSMANOGRAFIA,

az az:

A' TÖRÖK BIRODALOM'

Természeti, erköltsi, egy-házi, polgári 's hadi állapottjának, és a' Magyar Királyok ellen vívelt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása.

DECSY SÁMUEL,

FILOSOF. és MEDIC. DOCT. és AZ OD. FRANK-FURTI KIR. TUDÓS TARSASÁG TAGJA
által.

MÁSODIK RÉSZ.

Második, és imitt amott meg-jobbított ki-adás.

Ex Museo
Hungarico

B E T S B E N.

Nyomtattatott Nemes KURTZBOECK JÓSEF Ts. K.
Könyv-nyomtató és Könyv-áros betűvel.

MDCCLXXXIX.

Decsy Osmanografiájának címlapja

ki, egy csatornába bújva menekült meg, s abból három napig elő nem jött, amíg zajt hallott maga fölött.

Harmadnapra elcsöndesült minden.

Egy új név állt elő, mely megbirkózott a feltámadt viharral: a hírhedt Kūprili család legutolsó ivadéka, melynek minden férfija hős volt.

Kūprilizáde Ahmed összegyűjté a szent zászló körül a szerájban lakó tízezer dzsebedzsit, bosztandzsit és baltadzsit, s midőn mindenki kétségbe volt már esve, megtámadta nyílt utcán a lázadókat, megverte őket piacaikon, három nap alatt hétezeren hullottak el csapásai alatt,* s azután békesség lett az országban.

Janaki is elesett. Le hagyta vágni fejét, anélkül, hogy ellenmondott volna.

De Pelivánt és Kabakulakot is száműzték gyávaságuk miatt.

Kūprilizáde Ahmed lett a nagyvezér.

III. Ahmed még azután kilenc évig élt a héttoronyban; mint a hagyomány tartja, méreg által halt meg.

* Poujoulat szerint 16 ezer.

XIII. AZ ÜRES HELY

Minden elcsendesült már, a világ folytatja rendes futását, csak ott a távol kéklő hegyek között él még egy nő, ki semmit sem tud a külvilágról, s ki minden este felhág a magas hegyek ormaira, melyek kunyhóját körülveszik, s epedve, vágyva néz el Sztambul felé, szemeivel kísérve a hosszú kanyargó utat, mely a távolba visz el: ha nem jó-e még rajta, kire ő vár?

Minden este szomorúan tér vissza hajlokába, s midőn vacsorához ül, magával szemközt tányért, poharat tesz, úgy várja azt, aki nem jó. Éjszakára Halil vánkosát maga mellé teszi, és gyermeküket kettőjük közé, hogy ott találja azt, ha megérkezik.

Így foly nap nap után.

Egy reggel megzörgetik ablakát. Örömmel ugrik föl ágyából, hogy azt felnyissa.

Nem Halil az, hanem egy galamb. Postagalamb, — levelet hozott.

Gül-Bejáze fölbontja a levelet, elolvassa azt — és másodszor is elolvassa — és azután harmadszor is elolvassa; s midőn harmadszor is elolvasta, elkezd mosolyogni, és azt suttogja magában:

— Ő mindjárt itt lesz.

E perctől fogva csendes örület fogta el a nő elméjét, egy neme a hallgatag monomániának, melyet előbb nem venni észre, mint amidőn a rögeszmére kerül a sor.

Alkonyatkor ismét kiment az útra, mely a völgyből ki-vezet. Öreg szolgájának megmutatá a levelet, mondva, hogy ebben az van, miszerint Halil ma érkezik meg, tehát jó vacsorát készítsen. Az nem tudott olvasni és elhitte.

Egy óra múlva nagy örvendve jön haza a nő: szinte kipirulva a sietésben.

— Nem láttad őt? — kérde a szolgától.

— Kit asszonyom?

— Halilt. Ő megérkezett. Más úton került el, már idehaza van.

A szolga azt hívé, hogy tán titokban jött meg Halil, s ő is örömmel követé a szobába a nőt, hol két személy számára volt ismét terítve.

— No látod, hogy itt van ő — szólt Gül-Bejáze, az üres helyre mutatva, s odarohant, átölelt egy láthatatlan alakot, forró csókjai hangzottak a levegőben, ittas szemei gyönyörködve nézték a semmit . . .

— Nézd gyermekedet — szólt felemelve fiát —, emeld karodra. Így. Ne csókdold oly erősen, mert alszik. Látod: felcsókoltad. Szakálladtól felébredt, ringasd egy kissé. Szeretted őt ringatni máskor. Így, tartsd öledben. Fáradt vagy? Várj, poharadba töltök. Úgy-e, minő jéghideg víz? most hoztam azt a forrásból.

Azután ételt rakott férje tányérjára, s örült, hogy az milyen jólesik neki.

Vacsora után karjába ölté karját, s nyájasan suttogva, beszélgetve kivitte őt magával a kertbe, a holdvilágos estre; a jámbor szolga könnyezve nézte őt, mint sétál végig egyesegyedül a fák között, s aközben úgy tesz, mintha valakihez suttogna, beszélne. Kérdezősködik tőle, és feleleteket vár, regéket mond neki. Elmondja, mi történt vele amióta elváltak, megmutogatja neki apró madarait, virágait, azután odahívja a lugasba, leülteti maga mellé, kaftánját odább húzza, hogy rá ne üljön, hogy egészen odasimulhasson mellé, s akkor suttogva, epedve beszél vele, s oly boldogan, oly szemérmes örömmel tér vissza, s csak lopva vet egy-egy szerető tekintetet felé. — Kihez?

Odabenn megveti neki ágyát, vánkosát feje alá igazítja; fehér, puha karját feje alá teszi, odaszorítja kebléhez, meg-

csókolja, s azután gyermekét odafektetí kettőjük közé, s csendesen elalszik, még egyszer megszorítja kezét. — Kinek?

Másnap reggeltől estig ismét várja, alkonyatkor újra kimegy az útra, s midőn visszajön, ismét ott találja már őt lakában. Boldog tébolyodás!

Ez így foly napról napra.

Reggeltől estig végzi a nő szokott munkáit, szomszédjai, ismerős emberek nem vesznek rajta észre semmi változást; de amint a nap lemegy, eltávolít magától mindenkit, kerül minden társaságot, mert már akkor Halil ott várakozik reá a kis kertre nyíló szobában.

Pontosan megjelen előtte, amint a nap lemegy. Oly megszokott dolog ez ránézve. Úgy intézi minden dolgait, hogy akkorra üres ideje legyen. Néha igen jó kedve van Halilnak, másszor meg igen szomorú. A nő számtalanszor elmondja ezt öreg szolgálójának; néha azt is megsúgja neki, hogy Halil nagyra-törő tervekben fáradozik, de ne szóljon felőle senkinek, mert az könnyen Halil életébe kerülhetne.

Szegény Halil! Azóta régen omlatag por az ő teste, melynek a halál többé nem árt.

És így vénül meg, így hervad el a „Fehér rózsa”. Egy éjszaka sem marad el házából a kedves vendég. Évekig, hosszú évekig eljár az hozzá minden este.

S midőn fia megnő, eszebíróvá lesz, megfőrfiasodik, minden este hallja anyját egy láthatatlan alakkal beszélni, és minden este hallja, mint mutatja őt be e láthatlan alaknak, s kész-teti, hogy őt üdvözölje, mert ez neki édesatyja. És dicséri a fiút atyja előtt; milyen bátor és milyen jószívű; és összehasonlítja arcaikat. Szakasztott édesatyja; csakhogy Halil már öregszik, szakálla fehéredni kezd. Vénül Halil. Különben egészen fiához hasonlítana.

És a fiú nagyon jól tudja azt, hogy az ő apját, Halil Patronát régen, régen, évek hosszú sora előtt megölték a janicsárok.

A JANICSÁROK VÉGNAPJAI

A SELEUCIAI ÜREGEK

Sivár, kietlen, barátságtalan vidék áll előttünk: a seleuciai üregek völgye.

Igazán remetének való hely, mert az élő világra semmi sem emlékeztet benne, olyan az egész, mint egy nagy bedőlő sír, melynek zöldje a fenekére hullott.

Minden, ami a búskomolyságot neveli, a legsötétebb vallásos rögeszmék, a fekete babona rémképei, a világkerülő embergyűlölet átka látszanak nehéz öröklő ködként e tájon feküdni, melyen isten bal keze működött, megszagatva az óriás sziklákat, terméketlenséggel verve meg a földet, s lakhatlanná téve azt minden élőlény számára.

Ritkán jön e tájra ember; minek is jönne, mit keresne itt? Semmi sem terem e helyen, ami ember számára kedves. Még a vad sem ver itt magának állandó tanyát, csak forró nyaranta téved oda néha a rekkenő meleg elől futva egy-egy pusztai oroslán, elfogott zsákmányát hozva oda elkölteni, s odább megy, ha jóllakott, tulajdon ordítása visszhangjával feleselve.

Különc utasok keresik fel néha a borzalmas vidéket, mely oly nyomasztó behatást szokott mindenikre gyakorolni, miszerint alig várják, hogy végignézve a történelmi emlékeket, ismét kijuthassanak onnan.

Mi van ott látnivaló? Egy romladozott fal, ki tudja ki által és miért építve, s ki által elrontva? Egy magas tömör oszlop, a jámbor Simeon Stylites oszlopa, melyet ő saját kezeivel hordott éveken át össze, s melyen naphosszant szokott ülni

kiterjesztett karokkal, mint egy kereszt, s napjában ezerszer és ötszázszor hajtotta meg magát, fejét lábaihoz értetve. A völgy északi s déli oldalát egy roppant sziklatömeg rekeszti el, oly egyenes, oly meredek, mint egy bástya, s csak a tetején, három-négyszáz ölnyi magasban látszik valami zöld.

És e meredek sziklafal hosszában sorban egymás mellett apróbb-nagyobb üregek százái sötétlenek, mintha valami özönvíz előtti óriás faj ajtókat, ablakokat vágott volna rajta sorban két-három emeletre, hogy palotát csináljon magának belőle.

Az üregek oldalfalai oly szakadékosak, talapja oly egyenlőtlen, hogy alig lehetne emberi kéz műveinek tartani azokat, ha nyílásaik hegyes öblezete s a rendes sorok, melyek szerint egymás mellett következnek, nem bizonyítanák, hogy itt véges erők próbálgaták csodáikat.

Három ez üregek közül diadalívек magasságával bír, egy pedig, mely a szikla aljába van vágva, oly kietlenül magas, mint egy roppant templomboltozat, s erről azt állítják, hogy keresztülmegy a hegy alatt egészen le a tengerig, s akinek bátorsága volna megtenni az utat, ott sok rejtélyes feliratra találhatna, melyek a falakra vannak írva. Ki bírta ez ismeretlen rúnák nyelvét egykor? tán a kaldeok vagy a Mithras-tisztelők; minő rejtett titkok, minő emberemlék előtti események vannak azokban megírva, ki tudna arra felelni?

Hihetőleg temetőnek használták e völgyet régen elmúlt népek, kiket sírboltjaik túléltek, s most annál borzasztóbb a táj, mert a szikla tátongó nyílásai száz nyitott torokkal látszanak beszélni, hogy ide egy elveszett nép van eltemetve.

Különösen ama legsó üregnek azon szokatlan sajátsága van, hogy néha elkezd üvöltő hangokat adni magától; a tetőkön legeltető pásztorok borzadva hallják, mint zúg a sziklatorok, eleinte mintha darázsrajok forrnának benne, később egyre nő a zúgás, mintha a szélvész ördögei tévedtek volna el az üregben, s ordítva üvöltenének, hogy nem találnak ki belőle.

Utána rendesen elkövetkezik a számum szele, mely hihetőleg egy túlsó nyíláson a barlangba hatolva, elébb hallatta itt e völgyben hangját.

De nemcsak ilyenkor, más esetekben is megszólal a barlang. Történt, hogy vakmerő pásztorfiúk bementek a barlangszádába tüzet rakni, s esztelen kiabálással hívogatták a barlanglakó dzsint, míg az üreg egyszerre visszhangot adott, de nem azon szót adta vissza, amit hozzá kiáltottak, hanem csendes halk szózáttal felelt a pajkos gyermekeknek, hogy távozzanak el, és ne gúnyolják azt, amit isten teremtett.

Másszor házasságtörő asszony tévedt oda, bűnös örömeinek takaróul véve a méla sötétséget, s mint rettentek össze a vétkes szeretők, midőn az édes suttogásokat egy hang zavarta meg, mely nincs távol és nincs közel, mely nem szellemé és nem emberé, de jeget támaszt hideg sóhajával a forró vérben: „Allah mindenütt jelen van!”

Egykor rablók tévedtek oda, kik útítársukat akarták e helyen meggyilkolni, amidőn oly ordítás keletkezett a barlangban, mint mikor az ég megzendül, s a gyilkosok világosan hallák az irtózatot: „Allah látott benneteket, a gyehenna lángjai égnek számatokra!” Azok nyavalyás örülettel futottak ki az üregből.

Mindenki a közel lakók közül tudta és hitte a barlangi dzsint, aki senkit sem bánt a jók közül, de megüldözi a gonoszokat.

De nemcsak az ijedelmes szívek ismerik a barlangi látatlan hangot, eljönnek ide a szenvedők, megesezt szívűek is, és a láthatlan dzsin szíveikben olvas, mondani sem kell előtte panaszait, ő tanácsokat ad, és azok többnyire használatosak. Lehet, hogy e tanácsokat akárki más is adhatta volna, de tán ha közönséges embertől jönnek azok, nem tartják meg oly buzgalommal a kérdezők, s nem használnak maguknak általa.

Eljönnek hozzá gyakran jóslatért is, és ilyenkor az ismeretlen lény úgy ki tudja azokat ismerni, akik valódi aggodá-

lommal jönnek hozzá, azok közül, kiket csak kíváncsiság hozott ide, vagy akik próbára akarják tenni. Ezeknek semmit sem válaszol, míg amazoknak gyakran oly találó jóslatokat mond, miknek mély értelmű képszerűsége ígéről ígére teljesedik.

A babonás köznép jó cselekedetnek tartja ez ismeretlen lénynek áldozni. A körültekintők iparkodnak vele jó barátságban lenni, haszontalan beszédekkel nem háborgatják, minden apróságért nem futnak hozzá, sőt volt eset rá, hogy a seleuciai kádi talpára veretett egypár pajkos suhancnak, kik köveket hajigáltak a barlangba.

Az üreg nyílásától befelé haladva, mintegy negyven lépésnyire, ahol már a külvilág alig dereng, van egy nagy kő: valami durva oltárhoz hasonlít, annak közepében egy kis mélyedés, ezt szokták rizzsel vagy tengerivel megtölteni a jámbor lakosok, s másnap midőn visszatérnek, látják, hogy a dzsin elhordta azt onnan, s fizetésül egy-egy ezüst pénzt hagyott a kőmélyedésben, azokból a régi ezüst pénzekből, miket még Törökország ragyogó korszakában verettek, s melyek három annyit értek, mint ez idő szerintiék. Tehát a dzsin készpénzzel fizet, és semmit sem fogad el ingyen.

Azoknak, akik vele beszélni akarnak, mélyebben kell a barlangba hatolni, egész odáig, ahol semmi világosság nem látszik, mert ő csak ott található, ahol teljes sötétség van. Aki méccsel vagy szövétnekkal jön, az nem találja őt sehol, az nem kap feleletet. És amidőn látogatója ott áll a sötétben, a dzsin oly jól látja őt, mintha a napvilág sütne rá, s egy arcmozdulat észrevétlenül nem marad előtte. Annál jobban hiszik, hogy aki így lát a föld sötétjében, az a szívek és jövődők sötétségeiben is tud látni.

Több mint ötven éve már, tehát egy emberemlékezet határa, hogy e csodát ismeri a nép a seleuciai üregben; azóta sok főurak, basák, vezérek, sok bölcsek, papok, ulemák látogatták a dzsin lakását, és az mindent tudni látszott, ami a föld

felett történik. Soknak megjósolá halálát, és akiket nem szeretett, azoknak megmondá azt is, hogy vétkeikért megérdemlik a rájuk következő sorsot.

* *
*

Az ezernyolcszáztizennyolcadik esztendőben éppen a számum elviharzása után történt, hogy egy kalózhajó vitorlázott be a szuadéai révbe, hol még a hajdani Seleucia nagyszerű kikötőjének romjai látszanak.

A kalózhajó francia lobogót viselt, hanem legénysége csupa albánokból állott. A kikötő még fedve volt az elzajlott vihar által partra vert hajók roncsaival, miket most nagy fáradsággal iparkodtak kitatarozni; mindenki bámulva tekintte a teljes épségben megérkező hajóra, melynek csak egy vitorlája sem hiányzott, pedig kalózhajók modoraként sokkal nagyobbak voltak árbocai és vitorláí öblösebbek, mint aminőket hasonló tonnatartalmú rendes hajókra szokás alkalmazni.

Amely órában horgonyt vetett a hajó, a legnagyobb dereglyét tengerre bocsáták, s abba huszonnégy jól fegyverzett timarióta szállt be. A fickók mindegyike ott viselte érdemrendjeit a pofáján, a csaták nyomai megszaporíták zord arckifejezésüket oda nem tartozó vonásokkal.

Azután egy ősz ember szállt a dereglyébe, ki után paripáját is lebocsáták az emelődaru (hajógép) segélyével. Ez volt a parancsnok.

Középtermetű, de izmos agg férfi, túl lehet már a hetvenen és közel a nyolcvan évhez, de lelke és teste most is oly erős, mint midőn még az a szakáll, mely most mint a hattyú szárnya borul le keblére, fekete volt, mint a holló szárnya.

Vállai rendkívüli erőre mutatnak, s arcának merész tartása, szemének villogása, s a bátor, nyugodt tekintet tanúsítják, hogy ez erő nincs gyáva lélekre vesztegetve.

Az evezőcsapások a partra szállítják a dereglyét, de kikötni semmi erőnek sem sikerült; a tenger dagálya oly nagy, hogy

a parton megtört hullám tajtékozva hajítja mindig vissza a dereglyét.

Az ősz férfi egy szemöldintésére hárman ugranak bele a hullamba a hajóslegények közül, a dereglye kötelét vontatva, mind a hármat elrántja az, mintha gyermekek fognának szilaj bikát.

Most az ősz ember egyszerre lovára pattant, kengyelét oldalába vágja, s kiugrat a tajtékot túró hullám közé, háromszor borítja el lovastól a visszatoluló hab. A harmadiknál már partot ért. A népség csodákról beszél; ő pedig senkitől sem kérdezősködve, mint aki legjobban ismeri az utat, egyesegyedül elindul a révparton, s elhagyva azt a hosszú tornyos bástyasort, mely a hegyen végigfutva, körülkeríti a várost, s mint egy óriási antik nyaklánc függ a hegy vállain, — útját a hegyszakadékok felé vevé s azok közt nemsokára senkitől nem kísérve eltűnt.

Alig haladt félóránnyira az olaj- és fügefákkal beültetett hegyoldalok között, melyek a forró szél után még most is tikkadtan lankaszták le lombjaikat, midőn ráakadt azon helyre, melyet kerestt.

Egy otrombán összeábdált viskó volt az, melyet kőből, fából és sárból oly idomtalanul alkotott valami beszélő állat, hogy azt egy fecske is szégyenlette volna magáénak elismerni, nem is említve a hódakat, melyeknek gunyhói ehhez képest valódi építész remek.

De kegyes volt iránta a természet, s befuttatá kúszó indákkal a viskót, ezek aztán, hol az építész fölösleges rést hagyott, azt szépen befedték.

Itt leszállt lováról a jövevény, azt megköté egy fához, s miután az ajtónak nem volt kilincse, elolvasá azt az ákonbákot, ami kívül reá volt írva; szokás szerint valami szent mondás, ami a török szerzetesek kapuira szokott írva lenni.

„Átkozott az, aki az éneklő madarat háborítja.”

A jövevény hallgatózott; hiszen te nem énekelsz, gondolá magában, s olvasá tovább, ami következik:

„Aki zörget az imádkozónak ajtaján, hiába fog zörgetni a paradicsomnak kapuján.”

Az idegen nem is sokat zörgetett rajta, hanem berúgta egyszerűen.

Ott benn térdelt az erdbuhár szerzetbeli barát egy leterített gyékényen, övig nekivetkőzve, előtte egy nagy famedence állt tele tiszta vízzel.

Éppen az abdesztán mosódást végzé.

Észre sem látszott venni a lakába berontott jövevényt, hanem végzé nagy buzgósággal a kegyes szertartást. Először is megmosta kezeit, harmincháromszor mondva el e kegyes igéket: „Áldott az isten, ki a víznek tisztító erőt adott, s hitünket felvilágosította”, azután jobb markával háromszor vizet vett szájába és imádkozék: „Óh uram, óh Allah, ízleltesd meg velem azt a vizet, melyet adtál Mahommed prófétának a paradicsomban, s amely illatozóbb a balzsamnál, fehérebb a tejnél és édesebb a méznél, s mely a szomjazó epedését örökre megenyhíti.” — Ezután a markán keresztül ismét az orra lyukain szítta fel a vizet, s ekképp buzgólkodék: „Uram, szolgáltasd meg velem a paradicsomnak illatját, mely kedvesebb, mint az ámbra és a pézsga, és ne engedd, hogy valaha a pokolnak átkozott bűzét megérezzem.” Ekkor két marokra fogta a vizet s orcáját jól megmosva vele, azalatt ily szavakat beszélt: „Tisztítsd meg uram az én orcámat, amiképp minden prófétáknak s minden hű szolgálóidnak orcáját meg fogod az ítéletnek nagy napján tisztítani.” Még ez sem volt elég, ekkor meg a jobb markába vett vizet, s azt a könyökén végigcsorgatva, fohászokodék: „Uram, add az utolsó ítélet napján az én cselekedeteimnek könyvét a jobb kezembe, mely az elválasztottak keze, és vígy be a paradicsomba.” Azzal bedugta fejét a medence vízbe, s szája kimaradván belőle, módjában volt azalatt ilyen beszédet tartani: „Uram,

véggy környül engemet, midőn előtted megjelenek, irgalmaddal, s ne nyomd az én fejembe a bűnöknek tüzes koszorúját, hanem az erénynek arany koronáját.” Most füleit vette sorba az érdemes férfiú, áhítattal mondván: „Engedd, uram, hogy az én füleim mindenkor örömet hallgassák azokat, melyek az alkoránban vannak írva.” Végezve ezt, meglocsolá nyakacsigáját és torkát, igen célszerűen mondván ez alkalommal: „Uram ,szabadíts meg engemet azon kötelektől, melyek az elkárhozottak nyakaira fognak vettetni”, mely kegyes óvástétel után leült a földre, s jobb lábát áhítatosan megmosván, kiálta: „Óh uram, ne engedd, hogy az én lábaim megcsuszamodjanak az Alsirát hídján, mely a pokol felett a mennyországba viszen”, a bal lábát is megöblíté és fohászkodék: „Vedd el uram az én adósságaimat, s hallgasd meg az én könyörgéseimet.”

Mindezen mondásokat pedig éppen nem lassú hangon, magában dörmögve mondá el a jámbor dervis, hanem érthető, kiáltó szóval, mint illik igazhivő müzülmánhoz, aki nem tartja szégyenletes dolognak az emberek előtt istenhez imádkozni.

Annak utána fogá a medencét és kivivén azt kunyhója elé, az ott tenyésző vadvirágokra kiöntözé, megáldván őket egyenkint és egyetemesen; akkor ismét tele meríté a forrásból friss vízzel, s visszavivén a kunyhóba és a gyékényt túlsó lapjára fordítván, letevé rá a vízzel tölt medencét, melyre a jövevény szinte leveté papucsát, felső kaftányát, letekeré turbánja kaukját s kiemelé fejéből a vörös fezt, s ő is hasonlóul megmosódott.

Azután megcsókolá a dervis kezét, s midőn az kihúzá övéből a hosszú, földig érő olvasót, s elkezdé annak kilencven szemein egyenkint elszámlálni Allah kilencven tulajdonságait, az idegen is utána mondá azokat áhítatosan, s mindezek végeztével együtt éneklé vele két ízben a „La illah, il Allah, Mahomet rászul Allah!” versét, melynek éneklésében oly gyakorlott volt, mint akármely müezzim.

Mindezek a legnagyobb áhítattal megtörténvén, a jövővénny felkelt helyéről, arcáról elmúlt az alázatosság kifejezése, s ismét helyet foglalt azon az elébbi büszke, parancsoló tekintet; míg a dervis most alázattal borult le előtte a földre és rebegé:

— Mit parancsolsz velem, kegyelmes úr, szolgáladdal?

Az idegen hagyá őt ott feküdni, s csendesen felköté kardját.

— Te vagy amaz erdbuhár dervis, kihez engem egy nimetullahita szerzetes utasított, aki lakik Janinában?*

— Szolgálatozra, uram.

Ekkor jobbajával handszárját, baljával egy erszényt vont elő övéből az idegen.

— Látod ez erszényt és e kardot? Ez erszényben van ezer zecchino, ezen kard lapján legalább ugyanannyi megölt ember vére. Én nem kérdelek tőled: ismeresz-e engem; tudod-e nevemet. Lehet, hogy ismeresz, mert hiszen ti mindent tudtok, hanem akkor azt is tudod, hogy engemet még el nem árult senki, akin én meg nem bosszultam volna magamat. Azért ha jutalom kell, hallgass, ha büntetés kell, beszélj.

A dervis kezét szájára téve mutatá, hogy hallgatni fog.

— Most tehát kelj fel, fogd meg lovam zabláját, és vezess el engem azon üreghez, melyben a jóslatmondó dzsin lakik. Te ismerős vagy vele?

— Ismerem uram, de hozzá nem járok, mert rám haragszik; a derviseket nem szíveli, mert ki akarják tanulni; ha én megyek, köveket ejt rám a boltozatból, vagy mély hasadékokba vezet. Azért ha kívánod, odáig elvezetlek, de be nem megyek veled, ha amennyi pénz van ez erszényben, annyi fejem volna is vállamon, melyeket levágj.

* Az erdbuhár és nimetullahita rendek a legszigorúbb életűek a török szerzetek között; az elsőbbség minden héten két nap oly szigorú böjtöt tartanak, hogy nyálukat sem nyelik le; az utóbbiaknál ez csak a próbaéveken át tart, azontúl élhetnek a világ örömeinek.

— Arra nincs is szükségem. Te künn maradsz, és tartod lovamat.

Azzal büszkén lovára veté magát a herkulesi aggastyán, s a dervis megfogva a mén zabláját, elkezdé őt a hegyi úton vezetni a szakadékos sziklatorlatok közé.

A hold fent volt már az égen, mire az üregek sziklájához értek.

Hátulról kerülve, még zordonabb volt a táj. Elöl a vad természetomladék, hátul a sötét cédruserdők, miknek sűrű lombja nappal is éjszakai árnyékot vet, és oldalt a végtelen magasságú sziklatömeg, mely holdvilágnál még magasabbnak látszik, és ez üregek mintha éjszaka még feketébbek s a sziklák, omladékok még kopárabbak volnának; pedig nappal is oly elhagyatott e táj, mint éjjel.

A dzsin üregéhez érve, leszállt lováról az agg férfi, s meghagyva a dervisnek, hogy ott álljon és várja, míg vissza fog jönni, elszántan belépett az üregbe.

A vak sötétség miatt csak apró léptekben lehetett haladnia, óvatosan, de félelem nélkül haladt: lábával elébb megpróbálta az alapot, melyre lépett, s egyik kezét szeme előtt, a másikat pedig handzsárja markolatán tartá. Elszánt, gonosz léleknek kellene lenni, mely őt meg merje támadni.

Néha egy-egy denevér suhant el fülei mellett, gúnyos vihogással, másszor hideg, megmozduló testekre lépett; mit figyelt ő azokra? A méla hallgatás, mely körülvevé, rettentőbb volt a poklok szavánál, és e hallgatástól sem rettegett, ketté merte azt szakítani, erős szóval kiáltva a föld alatti csendbe:

— Jövel élém, jó vagy gonosz szellem, kit Allah elbocsáttott, hogy beszélj élő emberekkel; jövel és szólj nekem!

— Melletted vagyok — susogá e szókra egy hang, mély és tompa, mintha az üres levegő szólana.

Az idegen utána kapott, mintha merész kézzel meg akarná a lelket ragadni; nem talált semmit.

Hang volt az, alak nélkül.

— Beszélj nekem — szólt reszketéstelen hangon az agg.
— Ismered-e sorsomat?

— Ismerlek — szólt a láthatlan hang. — Te egy szegény ember vagy, ki elvesztegetted amid volt, és amid van, az nem a tied.

— Tudatlan lélek vagy — dörmögé a jövevény —, menj vissza sírodba, és aludjál, nem kérdezek tőled többet; — jelen sorsomat sem ismered, hogy ismernéd a jövőt? Menj odúdba vissza, és nyugodjál békével!

— Én ismerlek téged — folytató a hang —, és igazat mondtam. Nemde nem Tepelenti Alinak hívnak-e téged?

A jövevény bámulva felelt:

— Valóban az nevem.

— Nem földönfutó voltál-e tegnap? S nem por és hamu léssz-e holnap?

— Valóban igaz, de e *tegnap* negyven év előtt volt, s e *holnap* mikor lesz?

— Tudod, hogy itt nincs reggel, sem este — felelt a hang —, nekem tegnap az, midőn legutolszor láttam a napot, és holnap, midőn újra fogom látni. Tepelenti Ali, Janina uralkodója, te szegényebb vagy a legutolsó műzülmánánál, ki szörkötéllal övedzi derekát, mert elvesztettél mindent, ami rád nézve becses. Testvéredet, ki védelmedre kelt, megölted; anyádat, ki szeretett, megfojtottad; hazádnak, mely táplált, jobb kezét szakítottad ki; dicsőségedet, mely ékesített, átokká változtattad magadon, s a szerelemből gyűlöletet csináltál magadnak.

— Úgy van. Ezt cselekvém. Nem bántam meg semmit. A nyúl elrágja a virágot, a keselyű elkapja a nyulat, a vadász ellövi a keselyűt, a vadászt levágja az oroszlán, és az oroszlánt megeszi a féreg. Földdé válik minden. Allah hatalmas, ő rendelte így. Mi vagyok én? Nagyobb féreg, mint a többi. Ki pöröl istennel? Mi sors vár reám a jövőben?

— Még tegnap ifjabb voltál nem született fiadnál, holnap vénebb leendsz megholt őscidnél.

— Világosabban szólj, mert szavaid értelmét oly kevésbé látom, mint magadat.

— Aki vétett fegyverrel, meghal fegyver által, így szól Allah. Aki vétett szerelemben, meghal szerelem által. Két kezed van, jobb és bal kezed; két kardod, egy görbe és egy kígyós; két kincstárad, egyik arannyal, másik ezüsttel tele; háromszáz nő van háremedben, de csak egy van, akit imádsz; tizenkét fiad van, de csak három, akit szeretsz. Íme halljad, jól vigyázz életedre, mert ami legközelebb van hozzád, abban van halálod, tulajdon fegyvered, tulajdon gyermeked, tulajdon vagyoned, tulajdon két kezed fog egykor megölni.

— Mashallah! A halál elkerülhetetlen; csak egyet mondj meg: fogok-e én egykor Sztambulban a szcráj kapuján diadalmasan bevonulni?

— Fogsz. Ott állandasz *ezüst állványon* az ujjongó nép előtt.

— És mikor?

— Leend idő, amikor *egyszerre két helyen* léssz, Janinában s Sztambulban egyszerre; a napok meg fogják ezt magyarázni.

— Még egyre felelj, miért említed azon nőt, akit legjobban szeretek?

— Ő fog legelőször elárulni.

— Átkozott! — ordítá Ali, kirántva kardját, s dühösen vágott a hang felé; a kard nagyot süvöltött az üres levegőben, s perc múlva éktelen messzeségből kiálta vissza a hang:

— Már megtörtént az.

— Ah, álom ez. Álom ez! — sóhajta Ali.

— Nem álom — felelt a rejtélyes hang. — Ébren vagy.

— Ha nem álom, adj jelt nekem, melyről megtudhassam, midőn innen kimegyek, hogy nem álmodtam.

— Tedd elébb hüvelyébe kardodat!

— Visszatevém — szólt Ali, de nem mondott igazat, mert csak övébe dugta azt.

— Rejtsd hüvelyébe — szólt a hang.

Ali borzadva tapasztalá, hogy e lény a sötétben minden mozdulatját látja.

— Most nyújtsd ki tenyeredet — szólt a hang egészen közel.

Ali kinyújtá tenyerét. Azon pillanatban egy erős, férfias kéz acélszorítását érzé azon; oly erős, oly sujtoló szorítást, hogy a vér serkedezett ujjai hegyéből.

Azután elereszté őt az ismeretlen lény, suttogva mondván:

— Arcodnak egy vonása nem mozdult kezem nyomása alatt; így csak Tepelenti bírta azt kiállani.

— És így csak egy férfi bírta kezemet megszorítani — monda Ali. — És annak neve Behram volt, Halil Patronának fia, ki negyven év előtt bajnoktársam vala, s azóta elveszett. Ki vagy te?

— Aleikum unallah! (Isten veled!) — monda válasz helyett amaz.

— Ki vagy te? — kérde egy lépést téve előre Tepelenti.

— Aleikum unallah! — hangzék felé a búcsúszó végtelen, végtelen távolból.

A hatalmas basa elmerengve fordult vissza, s midőn a holdfényre kiért, világosan látá kezén még a vércseppeket, miket amaz erős kézszorítás körmei alól kisajtol.

EMINAH

Tündérek, tünemények története!...

Más napsugár, más virágnylás, más szívdobogás, mint amelyet mi ismerünk.

Ha széttekintünk a tájon, klasszikus fönségben látjuk emelkedni az istenek földét: Hellász hegyeit, a sugáros arcú hősök diadalhonát. Ott a hegy, melyről Zeűsz szórta villámaid, és a berek, melyben Aphrodite gyöngye lábát megkarcolá a rózsatövis, s tán a babérfából, melynek kedves elváltozott nimfáját Apollo kergeté, egész erdő vált már. Most is ragyognak még a havas Óta és Ossa napsütötte ormai, ha a nyugvó nap reájok tűzi fényét, most is van még villáma a bérceknél, csak hogy azokat nem Zeűsz szórja többé, hanem Ali Tepelenti, aki basa Albániában és úr fél Törökországon, s a rózsza, melyet Venus vére festett meg pirosra, az ő számára nyílik, és a babér, mely Apollo szerelméből támadt, az ő számára zöldül.

A csendes bérceken nem lát többé a költő fényes istenalakot. Hosszú puskáját vállára vetve ballag itt-amott egy palikár, ki gunyhóját rejtekbe építé, hol Ali Tepelenti rá ne találjon. A magas oszlopcsarnokoknak jó most a földön heverni, Themistocles és Leonidas utódi gunyhókat raknak oda, ahol senkinek se essenek útjába.

A magas Lithanizza hegytetőről láthatni a tündéri városba, mely Albánia fölött uralg. Janina az, a történelmi névvé vált Janina.

Mellette az acherúzi tó, melynek zöld tükreben az egész város látja magát, mintha kettős volna, olyan mély, amilyen magas; a minaretek arany félholdjai a tóban is, az égen is

ragyognak, a fehér tetőtlen házak, egymás fölé emelkedve, egy tömeggé látszanak olvadva lenni egymással és a körülfutó veres bástyafallal, melyről nyolc kapun van kijárás.

De mit nekünk a város minareteivel, bazárjaival, kiöszkjeivel! túl a városon, hol az erdős bércekről alászakadó Cocytus a tóval, melybe ömlik, egy félszigetet képez, itt a földszoroson áll Ali basa megerősített vára, nagy tömör bástyákkal, nehéz, vaspántos felvonó hidakkal, a sáncok árkaiban hegyes éger fa cölöpök s fölöttük két öles víz. A bástyák tetejéről száz ágyú torka ásít le a várostra, ezek az ércputyák, miknek ugatása négy mérföldre hallik, s a falakon untalan számos fegyveres népség őrködik, és a kapu előtt a szemközt meredő sáncok ablakaiból egymásra bámulnak az ágyúk; jaj annak a népnek, amely előttük erővel keresztül akarna menni. A nagy, láncsal elzárt kaput hármassal nehéz vasrácsok védik, s hosszú ereszek alól kerek lövegek villognak elő, mik előtt bombapiramidok vannak rakva.

Az udvar egy nagy félholdat képez, melyen nem látható egyéb, mint harcészület, rombolási eszköz, a félkör alakú kaszárnyákban albán hadőrség tanyáz, míg a félkörrel átellenben egy hosszú pavillon szeli ketté a várat, mely a félkör egyik végétől a másikig ér, s három kapu van rajta, melyeken át a belső várba jutni.

E hosszú épületen nincsenek a várudvar felől ablakok, csupán két sor szűk lőrés látható rajta. Ablakai mind túlvan a kert felé nyílnak, s ott laknak Ali basa három fiának odaliskjai. A háromkapus épületet a három fiú lakja: Omár, Almuhán és Zaid. Ez épület hátulja azon kertre nyílik, melyben a fiak háremhölgyei szoktak mulatozni.

Itt ismét egy hosszú bástya zárja el a kertet, vízzel telt sáncárokkal, melynek érchídján keresztül Ali legbelső várába jutni.

Mi van itt, azt senki sem tudhatta; az érckapu ezüstös arabeszkjeivel örökké zárva látszik, és senki azon be nem megy és ki nem jön, mint Ali és az ő néma eunuchjai és azok a fog-

lyok, kiknek csak a fejeiket szokták kiadogatni; a bástya sokkal magasabb, minthogy a külvár háztetőiről keresztül lehessen rajta látni; hanem ha valaki a magas Lithanizza ormáról tekint le rá, az egy tüneményes kastélyt fog ott belül látni, színes márványfalakkal, miket ezüst rácsozat fed, kékre festett érc kúptetőkkal, miknek hegyes végén arany félholdak vannak, egy toronynak, mely legszelesebb, vörös bádoggal teteje van, ez az egy tető látszik ki az egész belső várból annak, aki alulról nézi; a színes kiöszkök mindenütt virággyakkal vannak körülvéve, s a magasból tekintő jól láthatja azt is, hogy a bástya hosszában szőlőlugasok vannak, s a szökőkutak medencéiben olykor nyári alkonyórákban búváros alakok fürdenek, s megörülhet, amíg őket nézi, vagy még hamarább megeshetik rajta, hogy Ali basa cirkálói megkapják, s levetik a hegytetőről.

E csodás rejtkehelyen volt Ali paradicsoma. Ide gyűjté a kerek világ legszebb virágait, miket föld termett vagy anya szült, mert hiszen a hölgy is virág, letépni, gyönyörködni való, mint a többi. De annyi szép virág között legszebb volt mégis Eminah, Tepelenti kedvenc hölgye, tizenhatéves leánya a delvinói basának, kit úgy adtak Alihoz, miként szokás török hatalmasok leányait, már születése napján eljegyezve valami hatalmas főúrral; mire a menyasszony hajadon lesz, akkorra a vőlegény megöszült.

Halavány, kékszemű virág, mintha nem napsugár, hanem holdsugár nevelte volna; termete, alakja oly gyöngéd, mint a mesebeli tündéréké, akik szárny nélkül repülnek. Hangja csengőbb, édesebb, mint a többi hölgyeké, és amit azok nem tudnak, tud ő úgy szólani, hogy szavát, aki nem érti is, érezze; szőke hajával úgy szeret Ali játszani, kibontani azt hosszú fonadékából s hosszú selyemerdejét arcára teríteni és azt hinni, hogy a paradicsom árnyékában alszik.

A gyermek szereti férjét. Ali szép öreg. Szakálla oly sima és oly tiszta fehér, mint a hattyú pelyhe, arca rózsái még most is elevenek, ajkai ha mosolyognak, nincs az a tigris, mely

szebb fogakat mutathasson az övéinél. És amellet bátor, hős; szerelme nem a vének élhetetlen vágya, hanem egy ifjú hatalmas szenvedélyé.

És Eminah nem tudja azt, hogy ifjak is vannak a világon, ő apján és férjén kívül nem látott soha férfit, s azt hiszi, hogy a többi férfinak is mind olyan szép fehér szakálla, s olyan ezüst szempillái vannak, mint ezeknek. Gyermekkorától fogva háremben, nők és eunuchok közt növekedve, mindazon ábrándos eszmékről, miket ifjú női szívek ideál-képekről szoktak alkotni, még csak távol sejtelve sincs, férjét a legtökéletesebb alaknak tartja, kiért valaha asszonyszív dobogott, s mint túlvilági lényhez ragaszkodik hozzá.

Eminah szemeiben Ali egyike azon jótékony tündéreknél, kik az arab regék tüneményes mondáiban tengerfenékről, föld gyomrából emelkednek elé; százszor magasabbak a közönséges embereknél, tízszer idősebbek és ezerszer hatalmasabbak, kik talizmánygyűrűt szoktak adni földi kegyeltjeiknek, s ha egyet fordul a gyűrű, megjelennek előtte, teljesítik szeszélyeit, kívánatait, felveszik nagy izmos tenyereikre, hagyják lovagolni mutatoujjaikon, bújósdit játszani bő palástjok rejtekében, örködnek felette, ha alszik, elhalmozzák kincsekkel, ajándokkal, és oly szelídek, oly igazságosak annyi hatalom mellett; csak egy lépésükbe kerülne, hogy a várakat tornyostul, bástyástul a földre gázolják, és ők oly óvatosan járnak, hogy az útban levő hangyát is meg ne tapodják; — hiszen egyszer Ali övig ment be a tóba, melybe két szerelmesen enyelgő pillangó csapódott, hogy azokat kiszabadítsa. Óh Ali oly érző szívvel bír, hogy megsiratja a madarat, mely a kalitban véletlen megdermed, s valahányszor egy virágot leszakaszt száráról, mindig ajkához érinti azt, hogy bocsánatot kérjen tőle. S midőn elbeszélte neki, hogy Kilsszura ostrománál mint égtek meg a szegény galambok, a könnyek csillogtak szemében.

Eminah nem tudja, hogy mi az az ostrom, ő csak a szegény galambokat sajnálja. Mint kóvályogtak az égő város fölött,

fehér csoportokban a fekete füst közt, s hullottak bele a tűzbe.

A dolog pedig így volt. Ali ostromolta Kilsszurát, de nem bírta azt bevenni, a védők bátorsága s a hely előnyei nem engedték őt közel is jutni hozzá. Ekkor odaient a lakókhöz, hogy békét köt velök, és elvonul városuk alul, béke jelétül azonban küldjenek neki fehér galambokat. A szorongatott lakosok megkedvelék az ajánlatot, s összefogdosva városukban valamennyi fehér galamb volt, kiküldék azokat Tepelentinek. Ez mindjárt be is vonatta ostromágyúit, mikkel nem sok kárt tehetett, éjjel azonban, mikor már mindenki aludt, hosszú sodronyoknál fogva tüzes kanócokat köttetett a galambok lábaira, s szabadon bocsátá őket. Azok természetes ösztönüknél fogva mind a régi gazdáik házához repültek vissza, az ismerős tetőkre, s egy pillanat alatt láguban állott az egész város, a galambok maguk hordták az égő üszköt tetőről tetőre, a lakosok közül, aki ott nem égett, azt levágták, és a galambok is elvesztek.

Nagyon sokat könnyezett Ali, midőn Eminahnak a kilsszurai galambok regéjét elmondá. Ali érzékeny szívű.

Amit a szív megóhajt, amit a szem megkívánhat, mindene volt a szép nőnek; szobáiban álló tükrök, velencei kristályművek, padlatán Perzsia szőnyegei, e szőtt virágágyak, ablakaiban nyíló virág, éneklő madár, minden lépésit száz szolganő kíséri; napja reggeltől estig vigalom, mulatozás, s minden nap új örömet, új meglepetést hoz.

Harminc terem nyílik egymásból, amely mind az övé. Egyik pompásabb, mint a másik; mire a szem az egyik fényével jóllakott, már a másikat elfelejté, s ha végigment valamennyin, akár megint újra kezdje.

De egy nem tetszett mégis Eminahnak: ha végigment mind a harminc termen, ott még nem volt a szobáknak vége, hanem ott egy gömbölyű rézajtó következett, és az mindig zárva volt előtte, oda sohasem volt neki szabad bemenni. És

az ajtó vezetett azon magas toronyba, melynek vörös bádogg fedele van, ami oly messze állászik.

A kíváncsi nő nagyon szerette volna tudni, mi van az ajtón belül, melyen őneki sohasem szabad belépni, hová Ali mindig egyes-egyedül jár, s mikor belép, gondosan magára zárja ismét az ajtót, s a kulcsot keblén zsinórra akasztva viseli.

Néhányszor meg is kérdezé már Alitól, hogy mi lakik a toronyban, hogy őneki ezt nem szabad látni, s mit mivel ő odabenn egész éjszakákon keresztül egyes-egyedül. — Ilyenkor Ali azt szokta felelni, hogy szellemekkel jön ottan össze, kik őt megtanítták a bölcsek kövét keresni, örökké ifjúnak maradni, jövendőt látni, aranyat csinálni s más egyéb csodadolgokat, miket könnyű volt egy nővel elhitetni, aki még azt sem tudja, hogy a férfiak nem viselnek mind ős fehér szakállt.

Olyankor azután, mikor magára maradt Eminah, százféle tüneményes képeket álmadott mindenféle kék és zöld tündérekéről, kik tűzben, vízben, felhőben megjelennek Ali előtt, hogy őt megtanítsák aranyat csinálni. Úgy féltette tőlük Alit: ha egyszer össze találnák tépni.

És Ali bebizonyítá mindig Eminah előtt, hogy mondása nem üres rege, mert mikor másnap azután visszatért, egész kosarakkal hozták utána a néma eunuchok a készített aranyat és drágaköveket. Ali tehát csakugyan tudott aranyat csinálni, mégpedig ami aranyat ő készített, az egyszerre vert pénz és filigrános ékszer alakban állt elő; és Eminah azt igen jeles dolognak találta, hogy ha már egyszer ama különös szellemek a semmiből aranyat képesek alkotni, egy füst alatt karpereceket és nyakláncokat is készíthetnek abból, s nem kerül nekik több fáradságukba.

Bárki is kíváncsi volna, ily titkokat érezve magához közel, azokat kiismerhetni, hát még egy fiatal elkényeztetett hölgy, ki gyakran a nagy öröm miatt nem alhatik, melyet azon ajándékok látása gerjeszt szívében, mikkel Ali el szokta őt halmozni.

Milyen nagyon szeretné ő e jótékony szellemeket látni, akik neki annyi örömet szereznek!

Többször könyörge már Alinak, hogy vigye őt is magával, midőn a vörös toronyba megy, de a basa mindig úgy elijesztgeté, hogy azon szellemek milyen kegyetlenek az idegenhez, és az asszonyokat rögtön széttépik, miszerint Eminahnak mindig le kelle tenni kívánatáról.

De amit egy asszony feltesz magában, hogy meg kell lenni, ültethetsz arra hétfejű sárkányt, mégis megmozdítja, s ha a félelem hatalma nagy, sokkal nagyobb a tudni-vágyásé.

Egy este egész a rézajtóig kísérte Alit Eminah, s midőn az belépett rajta, észrevétlenül egy kövecset ejtett az ajtó és küszöb közé.

Ilyenformán nem csukódván be egészen az ajtó, a zár nyelve mind a két kulcsfordulásra visszapattant, s míg Ali azt hitte, hogy bezárta maga után az ajtót, valóban nyitva maradt az.

Eminah csak azt várta, hogy férje léptei elhangozzanak, azután csendesesen felnyitá az ajtót, elébb csak annyira, hogy beláthasson rajta, azután, hogy fejét bedughassa, s miután nem látott semmit, ami visszajesztené, belépett, és minden lépésnél óvatosan tekintgete széjjel, ha nem jelen-e meg előtte véletlenül valamelyike a haragos szellemeknek?

Elébb egy hosszú folyosón ment végig, ott egy csigalépcső következett, mely oly sötét volt, hogy csak tapogatózva haladhatott rajta. Valami veszedelmes kíváncsiság nem engedte e sötétségtől visszarettenni, felment a lépcsőn, s nemsokára egy nagy gömbölyű teremben találta magát, melyben egy homályosan égő függőlámpa terjeszte világot.

E terem falai körül márványpadok, vízcsobrok, tölcserék és csodálatos alakú mindenféle műszerek, vasból, bőrből és fából voltak helyezve, miknek a félhomályban mind oly megfoghatatlan különös alakja volt.

Ezek bizonyára azon eszközök, mikkel Ali aranyat szokott csinálni, gondolá magában Eminah, s éppen egy alkalmas fülkét találva a lépcsők kezdeténél, oda behúzta magát úgy, hogy ő láthatott mindent, de őt nem láthatta senki.

Néhány perc múlva nyíltak az átellenben levő ajtók, s belépett Ali és tizenkét néma eunuch fáklyákkal. A terem egyszerre kivilágosult, az eunuchok letűzték fáklyáikat nagy vasfogókba, egy közülök tüzet szított, s abba különféle műszereket rakott, üstben forralt valami nedvet. Ali ezalatt egy tábori székre ült le, és csendes hangon parancsolgatott.

Most mindjárt meglátjuk, hogy csinálja Ali az aranyat?

Most Alinak egy intésére két eunuch kiment egy csapóajtón, s néhány perc múlva láncsörgés hallatszott, újra felnyíltak a csapóajtók, s belépett rajtuk két öreg, sajtáságos alak, hosszú ősz hajakkal, borotvált szakállal és különös öltözetekben, aminőket Eminah sohasem látott.

„Ah, bizonyára ezek lesznek azon szellemek, akik Alinak az aranyat csinálják” — gondolá magában. — „Hanem ugyan meg vannak láncolva. Legalább nem lehet tőlük félni.”

S mint valami félelmes nézőjátékot, bámulá rejtekéből a következő eseményeket.

A két agg idegent Alihoz vezették, ki mosolyogva, kezeit dörzsölve állt eléjük, és sokáig nem szólt hozzájuk, csak mosolygott. Végre az idősebbnek nyájasan megveregeté orcáját.

— Nápolyi kalmár, tehát igazán nem tudod, hová vannak aranyaid elrejtve? — szólt hozzá szelíden.

— Uram — szólt ez kétségbeesett alázattal —, mindeneimet átadám, anim volt. Bizony koldus vagyok.

— Nápolyi kalmár, hogy mondatsz ilyet? Emlékezzél csak rá. Hiszen te hindu árukkal rakottan mentél Toulonba, ott mindent eladtál; visszajövet, hogy találkozáink, nekem ezer aranyat akartál átadni, el is vettem. De hol a többi? Hiszen kereskedőkönnyveidből tizenkétezer arany derül ki.

— Hamisak azon könyvek, uram — szólt siránk hangon a kalmár —, egyedül hitelem fenntartása végett írtam azokat teli valótlan lajstromokkal.

— Kalmár, kalmár. Te önmagadat rágalmazod. Te el akarod velem hitetni, hogy nem vagy becsületes ember. Azt én nem engedem, kalmár. Megbocsátasz, ha emlékezeted egy kissé felelevenítem.

Azzal inte az eunuchoknak, s azok levetkeztetve a kalmárt, a kínpadra vonták, és kínozták két álló óra hosszant.

Irtózat volna elmondani, miket tettek vele. Óh, a kíváncsi asszony eléggé bűnhődött tudnivágyáért. Látnia kellett ez irtózatot, mely megsibbasztá tagjait, hogy a láz kitörte; el-takarta arcát, de a kínzott ordítása keresztülhatott lelkén, és érzékeny idegeit nagyobb kínokra tanítá, mint aminőket ő maga érzett.

Lassanként azonban valami csodálatos fásultság állta el szívét; tagjai megszűntek remegni, szemeit kinyitá, s mozdulatlan nézte végig az egész kínzási műtétet.

Alinak ez kitanult tudománya lehetett. Ő maga rendezé, miket kell fokozatosan alkalmazni; a hüvelykzorítókat, a spanyolcsizmát, a forró olajat, a víztöltést, végre az utolsó kínszert vették elő. A kalmárt nyers bivalybőrbe tekerték, s odafektették az égő tűz mellé.

Amint a tűz által kezdett összezsugorodni a nyers bőr, s lassankint szorítá össze a kínzott tagjait, a gyötrelem tető-pontján kivallá az ember, hogy kincsei hajója alatt egy láncre kötött vasládában vannak rejtve.

Ekkor megszabadíták a kínzó bőrtől; összetörve, tajtékzó ajakkal, vérző testtel, kificamodott tagokkal omlott le a hideg márványra.

— Látod, édesem — szólt hozzá Ali nyájasan —, ettől a fáradságtól megkímélhettél volna engemet is, magadat is.

Azzal inte az eunuchoknak, hogy vigyék félre a kalmárt. Így készít Ali aranyat.

Valóban igen egyszerű neme az alkímiának.

Most a másik férfira került a sor. Ez egy büszke, magas homlokú férfi volt, ki végignézte társa kínzását, anélkül, hogy egy vonás megmozdult volna arcán.

— Hát te mégsem fogod nevedet megmondani, derék bajnok? — kérdé ez utóbbtól Ali.

— Megmondom a tiedet, ördög, Beliál! Sejtán!

— Köszönöm. Nagyon megtisztelsz. De a magad nevét szeretném hallani. Te bizonyosan valami gazdag velencei nobili vagy, kiről nagyon szeretnének valamit tudni rokonai, s nem volnának háládatlanok, ha valaki visszaadna nekik. Én nagyon sokat tartok rád.

— No hát tudd meg: én gazdag nobili vagyok, otthon palotám és kincseim vannak, de te azokból egy parát sem fogsz látni, mert mérget vettem be; látod e kék foltokat kezeimen? Majd mindjárt arcomon is fogod látni. Öt perc múlva halva vagyok.

És úgy történt. A büszke férfi meghalt. Ali tombolt dühében, s a prófétákat káromolta.

És Eminah rejtekhelyéből szüntelen Ali arcát nézte. Mit gondolhatott magában?

A holtat is félrevitték; most újra inte Ali szolgáinak, s azok két átelleni ajtón egy csodaszép leányt s egy deli ifjat vezettek elő.

Amint az ifjú és a leány meglátták egymást, a könnyű kigördült szemeikből. Szeretők voltak. Úgy illettek egymáshoz.

Eminah bámulva látta, hogy másforma férfiak is vannak, nemcsak olyanok, akik ősz szakállt viselnek. A fogoly ifjú szép, szabályos arcán, hosszú omlatag fekete hajfürtein oly gyönyörködve legelteté szemeit. Sohasem látott ő ilyeneket.

Ali odalépett kettőjük közé, és mosolygott mind a kettőre, és mind a ketten mondák neki: „Átok reád!”

És ez volt az egyetlen szó, mellyel minden kérdésére válaszoltak.

Monda az ifjúnak: „Mondj le menyasszonyodról, és élni fogsz!”

Az ifjú felelt: „Átok reád!”

Monda a leánynak: „Szeress engem, légy az enyim, és vőlegényed élve marad.”

A leány felelt: „Átok reád!”

És Eminah önkénytelen susogá utánuk mindannyiszor: átok reád. Maga sem tudta, mit beszél?

Ekkor letérdelpelteté Ali az ifjat, a szolgálk lehúzák felső köntösét. Egyik cunuch felfogá hosszú szép fekete haját, s magasra emelé a levegőben, a másik háta megé állt nagy, éles pallossal.

— Kedvesed e nyomban meghal — kiálta Ali haraggal a leányra —, ha őt meg nem szabadítod. Vagy engemet ölelsz, vagy az ő fejetlen testét.

Eminah utálattal fordult el Ali arcától, melyet e pillanatban rút vágyak éktelenítettek el.

És az ifjú pár egyszerre felelt neki: „Átok reád!” Megesküvének, hogy egyebet nem fognak válaszolni.

Azon pillanatban megvillant az ifjú feje fölött a pallos. A szép fej felszökött a légbé, azután végiggördült a földön, le a csigalépcsőn, s éppen azon fülke előtt állt meg, ahol Eminah volt rejtve, éppen az ő lábainál.

A fejetlen test azon percben végső erőfeszítéssel ketté szakítá láncait, s elbukva a földön, odanyújtá kezét menyasszonya felé, s ez megragadá a kezét, és érzé annak búcsúszorítását, míg a messze elgördült fej ott Eminah lábainál mozgó ajakkal látszott valamit susogni. Eminah lehajolt hozzá, odatartá füleit ajkához és rebege:

— Hallom, hallom, amit mondasz. — És valóban azt hívé, hogy hall valamit. Talán saját szíve beszélt?

Azzal begöngyölgeté a fejet sáljába, s hirtelen visszszökött a toronyból szobájába, elrejtve a szép főt szófája alá.

Azután beparancsolá maga elé odaliskjait, hogy táncoljanak és énekeljenek.

Már közel volt a hajnal, s még mindig tartott a vigalom. Ekkor érkezék vissza a vörös toronyból Ali.

Arca mosolygó volt és szelíd; utána két eunuch hozott nagy háti kosárban aranyt és ékszereket. Mindent odatöltetett Eminah lábai elé.

A hölgy örült, kacagott a kincsek látásán, s Ali nyakába borulva, csókokkal köszöné azokat neki, s maga mellé vonta a szófára.

— Ím a szellemek e kincseket küldik neked — mondá Ali. — De különös dolog történt ma velem, egy ékszer elgurult a földön, s bármennyire kerestük is, nem találtuk meg azt többé.

Eminah kacagva, kötekedve felelt:

— Bizonyosan a dzsinek visszalopták.

Ha mondhatta volna neki:

— Rajta ülsz, Ali basa.

Ali basa ölébe vevé az asszonyt, gyönyörködött szép ártatlan szemeiben, gyermeteg mosolygásában, azt hívé, e szemeken át lelke mélyéig láthat. Ha oda láthatott volna!

Amint ott enyelgett vele, íme belép az odaliskok szobájába a khadun-kiet-kuda, a háremőr, s egy lefátyolozott hölgyalakot hoz magával.

— Kegyelmes asszonyom — szól Eminahhoz —, íme e görög leányzó, hallva jószágod nagy hírét, önkényt eljöve hozzád, hogy orcád fényében élhessen s mosolygásodtól üdüljön.

És leleplezé a leányt.

Eminah ugyanazon lányra ismert abban, kinek vőlegényét Ali basa lefejezteté, s kötekedve szólt a háremörhöz:

— Nézzed, khadun-kiet-kuda, hisz e leány reszket, ha nem fognád, összerogyna.

— A nagy elfogódás teszi ezt, kegyelmes asszonyom.

- De milyen halovány.
- Szépséged árnyéka az rajta.
- Látod! könnyezik is.
- Örömkönnyekek azok.

Eminah marék aranyat ajándékozott a háremőrnek a jó feleletekért, s megengedé a szemérmes leányzónak, hogy orcája előtt megálljon.

Azzal hozatott csemegéket, aranybélű gyümölcsöket, granátvillogású bort, mákonyos nargilát, és ölébe vevé Ali ősz fejét, s kezébe ragadva a mandolint, dalolt neki arab szerelmi dallamokat, meleg, forró, rózsaillesztos, harmatnedűs énekeket; a basa arcára vont a hölgy hosszú selyemszőke haját, mintha a paradicsom árnyékát takarná magára, s énektől, mámortól és mákonytól elaludt.

Amint a basa kezéből kihullott a nargila borostyán szívója, Eminah kiküldé szobáiból a hölgyeket, csupán a most érkezett görög leányt marasztá hátra, odaültetve őt maga elé a zsámolyra, s kezébe adva egy nagy selyem legyezőt, hogy azzal az alvó basát legyezze.

- Mi a neved? — kérdé a leánytól.

A leány tagadólag inte fejével, nem akarta megmondani.

- Miért nem akarod megmondani?

- Mert még odahaza egy testvérem van.

Eminah megérté a feleletet.

— Jöjj közelebb; a múlt éjjel egy álmod láttam. Mintha egy nagy toronyban lettem volna, melynek belsejét tizenkét fáklya világítja meg; bárhova tekinték, borzadály lepott meg, szokatlan, ijesztő tárgyak látszottak szemeim előtt, s ámbár tizenkét fáklya égott, mégis sötétség volt körös-körül, s úgy tetszék néha, mintha ez a sötétség nem volna köd vagy vastag pára, hanem egy fekete emberekből összecsoportosult tömeg, kik olykor szempilláikat emelgetik. Azután mintha Ali basát láttam volna ott veres bársony széken ülni, amelynek arany tigrislábai voltak, és amint lábait törökösen maga alá szedé,

úgy tetszék, mintha a tigrislábak az ő saját lábai volnának. Sok ijesztő alak vonult azután el előttem, végre egy ifjú és egy leány maradtak csak a teremben, akik minden kérdésre azt felelték: átok reád! Ali basa monda a leánynak: szeress engem; az felelte rá: átok reád! és azonnal az ifjú szép feje legördült és futott végig a hideg márványpadlón és egészen odajött lábaimhoz, egy vércsepp papucsomra feccsent belőle, és csodálatos, a vércsepp most is ott van, midőn fölébredék. Nézd meg, valóban vércsepp-e ez, vagy csak képzelet?

És azzal kinyújtá szép kis lábát Eminah, melyet addig öltönye redői letakartak, s megmutatá a görög leánynak.

A leány sírva omolt lábaihoz, és összecsókolá azt.

Nem, nem az úrnő lábát, hanem vőlegénye véré, amely reá feccsent.

— Látod, énnekem e szattyánon keresztül égeti testemet e vér, hát még akinek lelkére hullott az!

Azzal elvoná haját a basa arcáról, s undorral tekintte rá.

Az pedig aludt csendesen, mint ahogy az igazak alusznak.

Hetvennyolc esztendő t élte boldogan, örömben, diadalban, angyalok szerelme közt, és annyi átok, annyi vér, ami agg fejére szállt, nem volt képes egy redőt húzni homlokára, nem egy vonást eltorzítani arcán, meg nem rövidíté egy napját életének, meg nem rontá egyetlenegy álmát, pedig most is áldozata levágott fejével egy ágyon alszik, a vánkos felett az ő feje, alatta a megölté.

Eminah odahajolt reá, feltakará az alvó keblét, mely nyugodtan lélegzett.

— Amaz asztalon áll egy zománcos kés — monda a leánynak. — Hozd ide.

A leány felszökött a késért, s visszatért vele; úgy tartá azt görcsösen összeszorított markában, mintha egy intésre várna, hogy azt szívébe verje neki.

— Nem úgy, nem — szólta Eminah. — Nem éltét, csak a zsinórt vágjuk keresztül. — S azzal kivevé a kulcsot, mely

Ali nyakában függött, levágá azt a késsel a zsinagról. — E kulcs a vörös toronyba vezet; midőn a holttesteket egy csapóajtón lehányták, vízloccsanást hallottam utánok. Tehát a kínzások tereméből az acherúzi tóba lehet jutni. Kötelek vannak ott, nikem leereszkedhetünk, úszni jól tudunk mindketten, hisz te hidriot* leány vagy. A Lihanizza alá érve, az erdők között tovább menekülhetünk. Akárhová, nekem mindegy; farkasok, hiúzok közé, ott is jobb lesz nekem, mint Ali basa közelében. Akarod tenni, amit mondtam?

A leány keble magasan dobogott, önkénytelen borult Eminah vállára, és megcsókolá őt.

— Szabadság! — rebegé örömteljesen; a szabadság jutott legelőször és az öröm.

— Senki sem fog bennünket észrevehetni — monda Eminah, ékszereit lerakva, miket utált, mióta megtudta, honnan kerültek. — A bejram ünnep utolsó éjszakája van, mindenki sietett magát kárpótolni az elmúlt böjtért, alszik vagy vigad minden ember, a várórség nagy része a bejek termeiben mulat, maguk Ali basa fiai mindhárman Muhtár bejnél mulatnak. Elszökhetünk, és azután széles a világ.

A görög leány megszorítá a delnő kezét.

— Együtt megyünk. Testvérem lakik a Corynth hegyei közt. Derék bajnok férfi; őhöz fogunk menekülni.

— Te menj oda. Én Sztambulba bujdosom rokonaimhoz vissza. Most eredj az odaliszkok szobájába, és kérj tőlük szövétneket. Már jól kifőztem magamban a tervet. Ha mind lefeküdtök a háremben, csendesen térj vissza a szövétnekkal. A khadunkiet-kuda csak félszemmel alszik, vigyázz reá, ha kérdi, hová mégy, mutasd neki a basa kendőjét, s azt fogja hinni, ő vár reád.

A görög leány arca mélyen elpirult e szóra, még hazudni is iszonyú volt rá nézve e gondolat.

* Azon időkbén keletkezett szekta a görög szigetlakók között.

Eminah inte neki, hogy távozzék, s midőn egyedül maradt, elővóná a vánkos alól az elrejtett főt, s kis kerek asztalára maga elé helyezve azt, sokáig elnézte annak csukott szemeit s nyitva maradt ajkát; a hosszú fekete hajfürtök kétfelől az asztalra voltak omolva.

A delnő megsimogatá gyöngéd kezeivel a hollósötét fürtöket, végigvóná ujjait a nemes vonásokon, s nem borzadt vissza azoknak jéghidegségétől.

Ott ült a holt fővel szemközt órahosszat, mellette a környék rémura, Tepelenti Ali szunnyadt mély, felkölthetlen álmot; a két rém között a gyermekes nő, ki lelke öntudatában maga sem sejté, mit cselekszik, amidőn Alit elhagyja, és e leányt megszabadítja.

Egy óra múlva visszatért a leány. Csendesen jött, senki sem vette észre, maga Eminah is csak akkor látta meg, midőn a leány a levágott fő elé érve, egyszerre felsikoltott.

Csak egy percig, csak egy villámütésig tartott a sikoly, a hölgy elfojtá azt egyszerre; aki felébredt rá a palotában, azt hivé álmodott, s aludt tovább.

Azután némán, szótlánul borult a menyasszony vőlegénye fejére, és könnyei hullottak anélkül, hogy ajka szót adna.

Eminah megragadá a leány kezét és sietteté.

Az letörle könnyeit, s fogá a levágott főt; és odahelyezé az alvó basa elé, hogy arcaik szemközt állottak, s egy fürtöt levágva homlokáról, megcsókolá a hideg szemeket forrón, keservesen, és azzal felragadva a szövétneket, Eminahval egyfűtt elsietett a hosszú teremsorokon.

Néhány perc múlva a kínzások termében voltak. Üres volt az, a vérfoltok feltörölve, semmi sem emlékeztetett az elmúlt éj borzalmaira.

Fölnyiták a csapóajtót, melyen a hullákat szokták aláhányini. A mély, sötét üreg fenekén úgy zajgott, úgy tajtékzott a tó. Künn bizonyosan zivataros idő van. Minő dolog lesz e szűk víz alatti folyosón keresztül menekülni! Talán a bele-

nányt fejetlen hullák némelyike még most is ott úszkál a hab között; látják-e a napvilágot még valaha, kik egyszer ide lemerültek? Már mindegy. Inkább a mély türegben elveszni, mint Ali basa ölelésében elkárhozni. Hogy irtózott tőle mind a két hölgy; az egyik mert gyűlölte, — a másik mert szerette.

— Ne féljünk — mondák egymásnak, s egy hosszú kötélre, mit kfnzásokra szoktak használni, rákötve a szövétneket, lebocsáták azt a mély kútba, s midőn a víz eloltá a világot, akkor megköték a kötél túlsó végét az ajtó sarkaihoz, s egyenkint lebocsátkoznak rajta.

Vagy megélnék, vagy meghalnak, — Ali basa két talizmánt vesz el egy napon, miket jobban kellett volna őriznie, mint a szeme fényét; egyik az áldás, másik az átok szelleme, kiket ő fogva tartott, és kik elszabadultak tőle.

Azon percben, hogy a két hölgy elmerült az acherúzi tóban, megszűnt a nyugodt álom Ali basa szemein, és elkezdte rémeket látni.

Szokatlan érzés volt ez őelőtte. Ő, kit még álmában is kikerült a kísértet, ki a félelemmel még *nem is álmodott*, kit az álmok angyala sem látott gyávának soha, most egy idegen érzést tanult megismerni, mely gonoszabb minden betegség, minden gyötrellem érzelminél. Félt.

Azt *álmodd*, mintha amaz ifjú szulióta feje, amelyet ő leütetett, s mely elgördült és eltűnt, nem lehetett többé megtalálni, *most ott állana* vele szemközt egy asztalon, s kőszemeivel reá meredve, beszélne hozzá, nevén szólongatva az alvót.

— Ali basa, Ali basa!

Az alvó teste reszketett idegen borzadály miatt.

— Ali basa! — hallá harmadszor is szólni a fő.

Nyögve, kínlódva, egyet vetett magán, ezáltal fejét a párnáról lecsúsztatta, hogy vére mind agyába tolult, s látott azután és hallott még iszonyabbakat.

— Egy, kettő — szólt a levágott fő. És Ali megérté, hogy ez az ő hátralevő éveinek száma. — Íme a te fejednek

sincsen már sem keze, sem lába — folytatá a fő, és Ali kénytelen volt látni azt, amit ő mondott. — Két levágott fő áll egymással szemben, az enyim és tied. Mit tudsz felelni nekem? Mit tudsz szemembe nézni? Két fejetlen alak áll az isten széke előtt, az enyim és tied. Miről ismer reád az úr? Ő kérdi, melyitek volt Ali? Fehér ruhája van a lelkeknek mind. És te eltagadod nevedet, jobbodat szívedre téve. Te vagy Ali, mert a fehérén ott maradt az öt ujj véres nyoma.

Ali álmában kínlódva takargatá kezével kaftánját szívére.

A fej nem tűnt el előle, és ajkai nem zárultak le annak. Tovább beszélt.

— Halld Tepelenti: „Mene, mene, tekel, ufarszin!” A kéz, mely letörli a hatalmasok cselekedeteit, végigvonatik a te tetteiden és lész: nem egy hős, kit a világ bámul, hanem egy rabló, akit megátkoz. Azok fogják áldani halálodat, akiket szeretted, és ellenségeid fognak megsiratni. És isten rendelé azt, hogy pusztulása légy önnön nemzedetnek.

Ali nyögve, hebegve vergődött fekhelyén, és nem bírt fölébredni; egy világ bűneinek terhe feküdt keblén. A földet érzé hánykódni maga alatt, és az eget omladozni fejére nagy fekete felhőivel, és rettegett a haláltól. A fő beszélt tovább.

— Két madár hagyja el ez órában sziklapalotádat; egy fehér galamb és egy fekete holló. A fehér galamb a béke, mely tornyaidról elköltözik, a fekete holló a bosszú, mely bukásod dögszagára visszatér. A fehér galamb a te hölgyed, a fekete holló az enyim, és jaj neked mind a kettőtől!

Ali a kétségbeesés dühével ordíta fel ez álomszóra, s az erőszakos kiáltás megtöré álma bilincseit, felszökött fekvő helyéből, és amint felnyitá szemeit — íme, a levágott fő ott állt előtte az asztalon.

A basa borzadva tekintte szét; még nem tért annyira magához, hogy tudhassa, mi ebből az álom, mi az ébrenlét. Még hallani vélte az enyészetes szót, mely e nyitott ajakról szólt

hozzá, s keze önkénytelen kebléhez nyúl, mintha az öt ujj véres nyomát akarná ott eltakarni.

Az elvágott zsinór akadt kezeibe, melyről hiányzott a kulcs. Ez egyszerre visszaadta eszméletét. Kardját ragadva rohant a rézajtó felé, s tapasztalá, hogy azt a menekvőknek gondjuk volt belülről bezárni, s benne törték a kulcsot, hogy csak erőszakkal lehessen felnyitni.

Visszafordult, végigment az alvók termein. Nehányan az odaliszkok közül felébredtek heves léptei zajára, s meglátva háborodott arcát, ijedten bújtak takaróik alá; az ajtók előtt a néma eunuchok álltak őrt dárdáikra támaszkodva, mintha ércszobrok volnának.

Lefutott a kertbe. Végig az ismeretes sétányokon, s amint a kapu elé ért, megdöbbenve vevé észre, hogy a felvonó híd, mely palotáját fiai lakától elválasztja, le van bocsátva, és senki sem áll mellette őrt.

A topidzsik, a feketék, a bejrám ünnep éjszakáján megtudva, hogy Ali háremébe vonult, átszöktek Muhtár bej palotájába, ki nagy lakomát adott Veli bej és Szolimán tisztelőre, mindhárman összehozák háremeiket, s alant a szolgák, fenn az urak vígan voltak; a zene és szilaj örömök hangjai kihallatszottak a házból, és minden kapuja nyitva volt a várnak, örök és szolgák itt-ott holt részegen heverték az út közepén, elgyalázva a tilos nedvtől; miattok azalatt akár egy egész ellenséges hadsereg költözhetett a várba.

A hideg lég és a düh visszaadák lassankint Ali lelkének acélát. Észrevétlenül lépett be Muhtár bej palotájába.

TÖRÖK PARADICSOM

Ali basa maga építteté az egész janinai várkastélyt, s oly bölcs volt, hogy az építőket, amint a kastély elkészült, minden hír nélkül eltevé láb alól, s így egyedül maga ismeré palotája titkait. Titkos kijárások, hallgatózó rejtekek voltak minden épületben, s az egyes sáncömbök, mik külsőleg oly elkülönözötteknek látszottak, föld alatt járó utakkal úgy össze voltak kapcsolva, hogy a legészrevétlenebből keresztül-kasul lehetett rajtok járni. E sajátságokat később nagyon keserűen tapasztalák Ali basa ellenei.

A három bej palotáját egészen körös-körül lehetett járni egy rejtett folyosón mind földszint, mind az emeleten, s e folyosóról még csak sejtelve sem volt egynek is a bennlakók közül; az öles vastagságú falban volt az, a két ablaksor között, s belőle majd mindenik szobába nyíltak nesztelen ajtók, néhol az ablakok közül, másutt tükrök háta mögött, vagy a felemelt padlat alól, mik kulcs nélkül, rejtett rugók után fordultak el nesztelen sarkaikban, s oly pontosan zárultak, hogy nyílás sehol sem maradt utánuk.

Ali basa ott áll a vigalom termében, anélkül, hogy valaki észrevette volna. Egy nagy corynthi szobor mellett áll, a Mekka fckvését mutató fekete tábla helyén lépett ki. Nem kell tartania attól, hogy valaki odanézzon. Azt a helyet, melyhez imádkozva kell fordulni, kerüli most mindenik szem, s félne találkozni azon arany betűkkel, mik a kába tábláján ragyognak.

Most a vigadás órája van. Most nem kell a mennyei paradicsom, mert itt van a földi; most nem kérdezik sem

Mahommedtől, sem Izrafil angyaltól, hogy minő bor folyik a tubafa gyökereiből, lángolóbb lelkesítőbb az, mely a serlegekben villog; a húrik is eltakarhatják fehér kebleiket, piros arcaikat, micsodák ők azon földi angyalokhoz képest, kik e világi ékességgel ittasítják a halandó szíveket! Aztán Mahommed rossz próféta, nem értett ő a paradicsom elrendezéséhez; nézze meg azt, amit Muhtár bej rendezett, valóban tanulhat tőle.

Mahommed csak azt gondolta ki, hogy hetvenhét húri ölelése fogja örökké boldogítani az idvezült mozlemint; elfeledte a legjobbat: néha-néha, úgy ezer esztendőben egyszer, nem volna-e idvesség, ha a mozlemin szomszédok megcserélnék húrjaik gyülekezetét, s új zamatú csókok által, eddig nem ismert bájak élvezete között kezdődne újra a megdicsőülés. Így már érne valamit Mahommed paradicsoma; az ember szinte alig várná, hogy lejárjon az a kis millennium, s ha azután ezer meg százezer meg milliószor ezer esztendő múlva — mert kitelik az mind az örökkévalóságból — ismét visszajutna az ember az eredeti hetvenhét lyánkához, milyen kedves volna a viszontlátás!

Ezt feledte ki a próféta a maga paradicsomából, és Muhtár bej volt az a boldog, kinek ezt a gondolatot megsúgta a Malach Tavaif tündér a kis bejráj ünnep alatti börtben, midőn aludt, s ki azt rögtön tervbe is vevé testvéreivel.

Mindhárman egy házban laktak, mindháromnak volt külön háreme, és az mind számra, mind szépségre bizonyára meghaladta azt, mellyel a túlvilágon kecsegteti őket Monker és Nakir angyal.

A bejráj ünnep után tehát jó bort adván testvéreinek Muhtár bej, azt mondá nekik:

— Cseréljük el háremeinket.

Szolimán bej rögtön kezet adott, Veli bej elébb nevetett rajta, azután azt mondta, hogy ő nem egyezik bele.

A másik két testvér erősen kikacagá ez együgyűsége miatt; nevelésget csináltak belőle, s azután átvették egymás

hölgyeit, s másnap és a későbbi napokon azzal bosszanták Velit, hogy elkezdék magasztalni előtte az elcserélt odaliszkokat, mindenik elmondá, hogy mi új bájít fedezett fel ez és amaz bajadáren, mily szokatlan villogása a kék szemnek, aki Muhtár bej kegyence volt, s kiért cserébe epedő zsidó lányt adott Szolimán neki, ki ha egyszer átöleled, hozzád tapad, átolvad, mintha két láng olvadna egymásba.

Veli mind mosolygott e dolgokra, de csak azért a fejét csóválta, végre kivallá, hogy háremét ő azért nem cserélheti el, mert van közte egy albán hölgy, akit ő nem vett, sem rabolt, hanem önkényt jött el vele, s annak ő megígérte régen, hogy soha el nem hagyja, és nem is adná azt sem mindkettőjük háremeért, sem egy egész országért, tele asszonyokkal.

A két testvér megnyugtató Velit, hogyha oly igen szereti azt az egyet, vegye ki a többi közül, és tartsa magának, és azután ne különködjék.

Így aztán Veli bej is ráállt az atyafiságos osztályra, s kivéve Xeliant hét, a többit átengedé.

A nagy bejrárm utolsó éjszakáját tűzte ki Muhtár bej a nagy paradicsomi vigalomra, meghívá öccseit magához és magát Mahomedet, a prófétát, hogy tanuljon tőlök idvezülni, s rendezze aszerint a mennyországot. Evégett neki is dívánt tétetett hármójuk közé, poharat, tányért adatott elé, s meghagyá az odaliszkoknak, hogy poharába szorgalmasan töltö-gessenek, s mellé ülven, iparkodjanak őt mulattatni.

A török főuraknál ily kigúnyolása a vallás eszméinek nem rendkívüli dolog; azon időkbén az istentagadás egész a nyílt botrányokig ment; csupán a köznép fanatizmusa és hitbeli kegyessége teszi ezt még egyszer oly kirívóvá.

Ali bég fiai tehát meghívták a prófétát magukhoz vendégül, s rajta voltak, hogy ha megjelen, meg ne unja magát közöttük.

Az odaliszkok sorban énekeltek, táncoltak, s a testvérek ítéltették, hogy melyik a legszebb, melyik a legédesebb közülök?

Mind a táncban, mind az énekben legkitűnőbb volt Rebekka, Muhtár bej szép zsidó hölgye és Lizza a kékszemű bajadér, aki Szolimán kegyence volt. Nem lehet elhatározni, hogy melyiket illeti a diadal. Utoljára együtt táncoltak.

— Nézd — szólta Muhtár, gyönyörtől ragyogó szemekkel —, láttál-e ennél szebb termetet? Mint a bánfa virágos ága, úgy hajlik jobbra-balra, mily negédes, midőn fejét hátraveti, s szemével epedve rád tekint, nem vagy-e oda a gyönyör miatt? Föld szeretnék lenni, hogy lábai rajtam járjanak, vagy levegő, hogy körös-körül ölelhetném minden ízét.

— Valóban gyönyörű — helyeslé Szolimán —, ha e másik nem táncolna mellette, ő volna az első csillag az égen. Ah de egy mozdulata ennek több, mint amannak egész élete. Az csak nő, de ez tündér. Az megöl, de ez halottból elevené tesz.

— Igazágtalan vagy Szolimán — monda Muhtár —, te csak szemed után ítélsz; ha ajkaidtól kérdenél tanácsot, igazabbat mondanának. Ízleld csókjaikat, s akkor mondd, hogy melyik édesebb?

Ezzel inte a két odalisknak. Rebekka, a szép zsidó hölgy szerelmes bágyadással veté magát Szolimán keblére, míg Lizza tündér könnyűséggel ült térdére, s az ittas bej édes mámorral ízelele majd az egyik, majd a másik csókját.

— Rebekka ajka forróbb, de édesebben csókol Lizza. Az kínoz, emez boldogít, Rebekka csókja mákony, mely édes kábulásba hoz, de Lizza csókja édes bor, mely felvidít.

— Legyen Lizza csókja édes bor — kiálta közbe Muhtár —, de Rebekka csókja mennyei muskavit, melyet csak az idvezültek ízelelnek, és aki ízeleli, az idvezül!

S azzal Muhtár bej ragadá ölébe a két odaliskot, hogy ítéletet hozzon ajkaik édessége felől. Irigylésre méltó perpatvar! A perlekedő felek egyike sem tudta, hogy melyiknek ítélje az elsőséget. Végre Veli bejt hívták fel bírónak, ki már

akkor aludt, mellettök ülven a dívánon s elnyomva a bor áldásaitól, Xelianthe ölébe hajtá fejét. A két testvér felkölté őt, hogy tegyen közöttük bíróságot a csókok édessége felől.

Sok bajba került megértetni az álom és mámor kábította bejjel a kérdést, melyet midőn megértett, azt felelte rá:

— Legédesebbek Xelianthe csókjai.

S azzal ismét átölelte a kedvenc nőt, és fejét keblére nyugtatva aludt tovább.

— Eh! — kiálta fel ekkor Muhtár —, mit kérdünk tőle ítéletet, midőn itt ül közöttünk maga a próféta? Tegyen igazságot ő közöttünk!

És e szavakkal az üres helyre mutatott, mely negyediknek volt hagyva, mely helyen arany és ezüst tálon halmozva volt az étel s átlátszó kristályserleg megtöltve borral.

— Jó Mahomed! — szólt Muhtár az üres helyhez beszélve —, te életedben sok szép asszonyt szerettél, a paradicsomban is elég módod van benne, ám jelentsd ki nekünk íme: kettőnk hölgye közül melyik a szebb, melyik az édesebb. Láttad őket táncolni, hallottad énekelni, most ítéld csókjait.

Azzal inte a két hölgynek, s azok az üres dívánra ülve kétfelől, úgy tevének, mintha egy közben ülő alakot ölelnének át karjaikkal, s a legforróbb, a legzamatosabb csókokat szórták a levegőbe.

— Nos, hozz ítéletet Mahomed — szólt ittas merészséggel Muhtár, és felragadta a kristályserleget az üres hely elől, és feltartva azt a levegőbe, felhevült arccal kiálta:

— Íme, idd ki ezen serleg bort annak az egészségére, melyiknek a diadalt adod.

Ali basa borzadva, iszonyattal eltelve hallá e szentségtelen, vakmerő szavakat rejtekéből, s kivonva övéből pisztolyát, nagy csendesen felhúzá annak sárkányát.

— Igyál Mahomed! — kiálta Muhtár magasra tartva a serleget. — Igyál a diadalmas hölgy egészségére. Melyike legyen az: Rebekka-e vagy Lizza?

Azon pillanatban egy dördülés hangzott a teremben, s a feltartott kristálybillikom milliom darabra törve hullott szét Muhtár bej kezéből.

Ijedten ugrott fel mindenki helyéből; mire széttétekintének, senki sem volt a teremben, csak a három testvér és a hölgyek. Csupán azon a helyen, honnan a lövés jött, látszott még a gomolygó kékes füst, mely nehézkesen kezdett omladozni. Körül senki, aki fegyvert viselne, és azon az oldalon sem ajtó, sem ablak, melyen valaki be- és kijárhasson.

Künn a minarékből hangzott a muezzinek hajnali imája: „La illah, il Allah; Mohamed rászul Allah!” (Egy az isten, az Allah, Mohamed Allah küldöttje.)

* * *

Ali basa nem üldözé a szökevényeket. Aznap egész reggelig imádkozék. Be volt zárkózva legbelső szobájában, hogy ne lássa senki, mit cselekszik? Azt tevő, amit hetven év óta soha, — sírt. Egy óráig meg volt törve hajthatatlan lelke. Tehát azon nő, akit jobban szeretett, mint életét, az adja a legelső jelt a közelgető balsorsnak, hogy itt az idő a küzdelemre. Hadd menjen. Legyen az ő fátyola a legelső zászló, mely hadsereget hoz Janina ellen. Tepelenti nem akadályozza meg őt futásában. Egy óráig gondolt reá, és ezen óra siralom órája volt, azután gondolt a vészre, mely jóslatok felhőjében közelgett reá, s szíve megkeményült bele. Ali basa nem azon férfi, aki lekönnyörgi magáról a veszélyt, hanem az, aki szembe megy rá, s azt kérdi tőle: hol késel oly sokáig? Előhivatá a nimetullahita dervist, kit váróban tartott rég idők óta, s jóslatokat szokott tőle kérdeni.

Tepelenti tanácsot nem fogadott el soha senkitől, de meghallgatá az őrtelket, a jósok szavait, csillagokból, indu varázs-

latokból szeretett tanulni, s azoknak mondásai befolyással voltak tetteire.

A dervis roskatag vén ember volt, ki tudja hány éves lehetett, az életet régóta csak a bűvészet tartja benne. — Minden este rézlapokra fektetik száraz, elaszott tetemeit, s bedörzsölik érző inait balzsamokkal, így él meg egy napról a másikkra.

Két néma eunuch vezeti Tepelenti elé, s lábait alája rakva, előtte leültetik.

— Szikhám — szólt Ali a dervishez. — Rossz napok közeledtét érzem. Kardom egy éjszaka megrozsdásodott hüvelyében, paizsom, mely vert aranyból van, végtől végig repedt, egy levágott fő, mely elgurult előlem, úgy hogy nem találtam meg, élém jött az éjjel, s halálomról beszélt, s álmomban fiaimat láttam a prófétával vendégeskedni. Nem kérdem, mit jelentenek ezek. Mert tudom. Miként télen ellepi a varjú-sereg az ó-mecsetek tetőit, úgy fognak reám szállani esküdt ellenségeim. Vén vagyok már nekik, s hallatlan dolog, hogy hetvennyolc évet érhessen egy ember az ozmanlik között, aki gazdag és hatalmas. Jöjjenek. De tudni akarom, hogy ki lesz az első, aki megtámadand. Ennek nevét mondd meg nekem.

A dervis erre egy fatáblát hozatott elé, amilyenen ételt szoktak felhordani, rá egy üres üvegpotharat helyezett, s azon egy vékony bambusznádat fektetett keresztül. Akkor felírta a fatáblára a török alfabet huszonkilenc betűjegyét, s azzal háromszor leborulva szétterjesztett karokkal a földre, ujjai hegyét az üveg körül a fatáblára tevé, s szemeit merően a pohár közepére szegzé.

Mintegy negyedóra múlva elkezdett a pohár zengeni, mint mikor valaki a megnedvesített ujját húzza végig a szélein, a zengés mindig erősebb, hangosabb lett, utóbb a pohár megmozdult a fatáblán, s a keresztbe tett pálcikával együtt elkezdett forogni, végre oly sebesen forgott, hogy a pálcát nem lehetett megkülönböztetni rajta.

Ekkor egyszerre elvevé ujjait a tábláról a dervis, s a pohár rögtön megállt. A pálca hegye éppen a *Ghain* betűn állt meg.*

— Jegyezd meg magadnak e betűt — szólt a dervis. — *Ghain*, G betű.

S aztán újra kezdé e tüneményt, s a forgó pohár egyenként e nevet betűzé ki:

„Gaskho bej.”

Az utolsó betűnél megállapodott, és többé nem fordult el.

— Nem ismerek ily nevű embert — szólt Ali elcsodálkozva azon, hogy ő, kinek annyi hírhedett nevű ellene van, éppen attól tanuljon rettegni, akinek nevét sem hallá.

— Hol lakik e férfi? — kérdé tovább a dervist.

Az újra kezdé a varázslat műtételét, s most a táncoló pohár e szót betűzé ki:

„Sztambul.”

Elég volt.

Ali inte az eunuchoknak, hogy a dervist visszavezethetik.

Ekkor negyven albán katonát hívatott be a várórségből, s fejenként mindenkinek ajándékozott húsz aranyat.

— Ez előpénz. Nekem egy ember halála kell, akinek csak nevét és lakását tudom. Neve Gaskho bej, lakik Sztambulban. Ezen ember feje annyi aranyat ér előttem, amennyit nyom. Amelyitek elhozza, megmérheti azt. Ha csak halála hírére hozzátok, az első, ki azt tudtomra adja, kétszáz aranyat kap; ezeret, aki őt megölte.

Az albánok rövid ideig tanakodtak egymás között, azután megígérték, hogy ha csak valósággal élő ember az a névszerinti bej, halála bizonyos.

Dél tájon maga elé hívatá fiait Ali. Nem szólt nekik semmit aggodalmairól, a múlt éjszaka tüneményeiről és látásairól, hanem odaülteté őket maga körül, kezét egyenként megcsókol-

* A nálunk most divatozó asztaltáncoltatás és kopogó szellemek csodáinak e faja régóta ismeretes volt az arab dervisek előtt.

ván fiai; balról ülteté Muhtár bejt, jobbról Velit, szemközt Szolimánt.

Legelőször Szolimánhoz beszélt.

— Legifjabb vagy és legmerészebb, holnap a tengerre kell szállnod, hogy három hajóval Szicíliába indulj, ott megrakva hajóidat kénkövel, rögtön visszajössz, és egy napot sem mulasztasz.

Szolimán kedvetlenül viszonzta:

— Óh atyám. A tengereken most a passzátszelek uralkodnak, ki merne most hajóval a hullámokra szállni. A tenger minden szörnyei a felszínen úsznak, várva, hogy kit nyeljenek el, s a hajósrém most jár keresztül-kasul a vizeken, ködhajójával, ködembereivel.

Ali basa nem szólt hozzá tovább, hanem fordult Muhtár bejhez.

— Te legravaszabb vagy, még ma elindulsz a szulióta kapitánikhoz, s felszólítod őket, hogy hadaikkal gyülekezzenek fel Janinára, mind sietve. Biztatást, ígéretet, szép szót ne kímélj.

Muhtár bej bosszúsán fordítá el arcát, s a múlt éji mámor-tól nehéz fejét lógatva, durcásan felelt:

— A hegyek közt most olvad a hó. Minden patak folyóvá van dagadva, madárnál egyéb nem járja most a szárazföldet, nemhogy fegyveres hadak mozduljanak ide vagy amoda; várj egy hétig, míg az áradás elmúlik; hiszen nincs ellenség a hátadon, az egész birodalomban még csak egy patkány sincs, mely várad falait fúrja, minek neked most fegyveres nép és lőszerek?

Ali most a jobbról ülő Velinek szólt:

— Te átmegy Mizrimbe, és vásárolsz számomra kétezer lovat. Ezret olyat, mely harcosoknak való, ezeret pedig ágyúk elé.

— Óh atyám — szólt Veli, ki legvénebb és legokosabb volt fiai közt. — Nem akarom azt a kifogást tenni szavaid

ellen, hogy Mizrimben most van a számum kezdete, melynek égető, fojtó lehelete elől futni kénytelen minden élő állat, énértem ugyan nem kár, de lovaid ott veszhetnek, drága lovaid. Ezt tehát nem mondhatom. Hanem azt kérdezem tőled, miért gyűjtesz te hadsereget, lovakat és lőszert minden ok és előre látott veszély nélkül. E hadikészület nem fogja-e a padisaht ellened haragra gerjeszteni, s majd éppen azáltal, hogy védelemre készülsz, hívod fel magad ellen a harcot?

Ali basa felkacagott, ami neki ritkán volt szokása.

— Valóban rajtam a sor, hogy előttetek bebizonyítsam, miszerint nincs igazatok. Ebédeljetek nálam, és legyetek vígan. Ebéd után meg fogjátok látni, hogy a tenger nem viharos, a vizek nem áradtak ki, és a számum nem fojtó. Nekem van talizmánom, mely benneteket erről meggyőz.

Azzal ott vigadott együtt fiaival késő délutánig, ebéd után folyvást suttogott néma eunuchjaival; akkor elvezette fiait magával a vörös toronyba, melynek ajtaját akkorra kinyitattá.

Itt egy teremben állapodott meg velök, melynek egyetlen nagy félkerek ablakán át az acherúzi tóra lehele látni. Az ablak vasrostllyal volt fedve. Itt leült velök a nargilát szívni és kávézni.

A fiak jobb szerettek volna felmenni a tetőre, s ott a szabad kilátáson végezni e délutáni mulatságot, de Ali tréfásan jegyzé meg, hogy a szabadban most hideg és meleg szél fúj. Valaki megizzadhat a számumtól, s meghülhetne a passzátszélről.

Amint ott szürcsölék csészéik nedvét, íme evezőlubickolás hangzik a torony alatt, s a fiak három nagy dereglyét látnak a tó felszínén evezni, melyen háremhölgyeik ültek, a dereglyéket az ismerős eunuchok hajták.

A három bej arca felderült, amint hölgyeiket látták ott a vízen evezni, s Muhtár bej pajkosan súgá Szolimán fülébe:

— Vajon az öreget nem kellene-e szinte a társaságba venni?

Ali meghallá a sűgást, s almosolyodott rajta.

— Valóban szép hölgyeitek vannak — monda fehér szakállát végigsimítva. — Nem csudálom, hogy úgy szerettek idehaza lenni, s hideget, meleget találtak a szélben, ami pedig nem egyéb, mint Allah lehelete, és ami istentől jó, az nem lehet rossz. Hanem hölgyeitek szépek. Én a múlt éjjel egy álmot láttam. Elöttem a próféta jelent meg, és azt mondá, miszerint ti felszólítátok őt, hogy mondja meg, melyik hölgyeitek közül a legszebb, a legédesebb?

A fiak bámulva és megrettenve néztek össze.

— A próféta azt válaszolta — folytató Ali mosolyogva —, hogy hozzá nem illik, miszerint ő jőjön a ti hölgyeitekhez, hanem menjenek azok őhozzá. Tehát én elküldöm őket a paradicsomba.

— Mit teszesz? — kiáltának mind a hárman megrémülve.

Ali egy ezüst sípbal éles fűttenést tett, s e jelre mind a három dereglyéből kiránták az eunuchok a rejtett csapokat, mik azoknak fenekébe voltak fűrva, s magok kiugrálva a vízbe, ott hagyták a dereglyéket a tó közepén.

A hölgyek rémülten sikoltának fel, amint a víz minden oldalról a dereglyékbe kezdte tódulni. Egy rémítő halálordítás tölté be a léget.

Muhtár dühösen rohant az ajtónak, s azt zárva találván, tchetlen erővel készült kifeszíteni; míg Szolimán az ablak vasrostélyzatát ragadá meg két kezével, s azt hívé, hogy az egész tömör épületet képes lesz megrázni karjaival. A kék-szemű albán leány és az epedő zsidó hölgy, mindkettő halálfélelemmel nézett fel a zárt ablakra, szép tagjaikat már a hullám kezdte nyalni.

Csak Veli bej állt mozdulatlanul. Hisz ő semmit sem vctett, hisz az ő szép görög hölgye nem bosszantá a prófétát az orgiák szerelmi versenyében; egyedül őt szerette, egyedül ő általa volt szeretve, és az is ott vész el a többi között.

A dereglyék mindig jobban elmerülnek a kiáltás mindig kétségbeesettebben hangzik; a három fiú látja hölgyei halálát, s nem rohanhat őket megszabadítani, csak egyet sem menthetnek meg; most egy végső jajkiáltás! a dereglyék elmerültek, néhány percig tarka fátyolokkal, turbánokkal s fehér karokkal és omlatag fürtű fejjel van ellepve a víz, azután csak a turbánok úszkálnak egyedül a vízen.

Szolimán kétségbeesetten zokogva rogyott le az ablaknál, míg Muhtár egyre dühödten rugdalta az ajtót, mintha saját lármájával akarná elnyomni a haldoklók segélykiáltását. Csak Veli bej nézett némán, keserűen az utálatos habokra, melyek egy perc alatt három mennyországot nyeltek el.

Távol, nagyon távol látszik az emelkedő hullámok tetején, mintha valami fekete úsznék. Ki tudja mi az? Talán egy e hölgyek közül. Egy percben eltűnik a hullámvölgyeletben, másikon ismét felvetődik; vajon melyik lehet az? Mindig messzebb, messzebb távozik. Vajon megmenekülend-e? A görög hölgyek jól tudnak úszni.

Ekkor felkelt helyéből Ali basa, s mosolyogva monda fiainak:

— Bizonyára úgy hiszem, hogy többé nem lesz rátok nézve sem a tengervihar, sem az áradó víz, sem a számum szele oly ijesztő, mint volt órák előtt. Induljatok minél hamarább. Mire visszajöttök, új háremet fogtok itthon találni, mely elfeledteti a régit.

Azzal elhagyá őket.

Szolimán és Muhtár rögtön útnak indultak. Jaj annak, akin ők most a megbántó helyett bosszújokat fogják tölteni!

Csak Veli bej maradt még ott az ablaknál, és nézte a vizet, amíg elsötétült az est, és gondolkozott Ali basáról. Testvérci átkokat szórtak apjukra, ő egy szót sem mondott. Azok ki fognak békülni hamar; — ő soha.*

* Ez tény Tepelenti Ali életéből, hogy fiai háremeit, minthogy azokra nagy befolyással voltak, az acherúzi tóba fojtatá.

GASKHO BEJ

A villám a futó embert sújtja.

A balsors egy mérges eb, mely az után szalad, aki előle fut.

Ali basa albán darabantjai Sztambulba érve, tudakozódni kezdének Gaskho bej felől.

Egy jámbor férfiú volt az, hivatalára nézve a szeráji izoglánok felügyelője, különben igen kegyes és békességes müzümán; kedélyére nézve valami a flegmatikus és melan-
kolikus között, úgy, hogy a tenyerére tett szimpatétikus lemez alig emelte fel a két végső részét, míg Tepelenti Ali tenyerén egyszerre összekunorodott az, s előre hátra szaladgált. — Hasonló babonás tréfákban gyakran gyönyörködtek azon időkben a müzümánok.

Alakjára nézve Gaskho bej tökéletes mintaképe lehetett a farnesi Herkulesnek, vállalai csaknem aránytalanok voltak többi természetéhez; fél kezével a szélmalom vitorláját meg bírta állítani, a szultán trónörököse születésnapján egy hatfontos ágyút vállára vett, s ott sütteté el, és kemény piasztereket harapdált ketté, mikor jókedve volt.

Hogy e rettentő crejét valaha emberek vesztére használta volna, azt ez ideig nem állíthatjuk, sőt a legtürelmesebb embernek ismeré mindenki; az udvari izoglánok, kiket vívni tanított, viadal közben, csupa kötekedésből, mintha csak tévedésből történnék, olyanokat húztak rá a tompa kardokkal, hogy szintúgy zengett, és azért Gaskho bej mindig megdorgálta őket szépen, de nem a kapott ütegért, hanem az

ügyetlen vágásért. Soha ő háborúban sem járt, s nagy emberi dolgot véltek elkövetni, akik őt oda nem ereszték, miután előre nem látható veszedelem lehetett volna az, amit ő mívele, ha komoly harcra kerül a sor.

Odahaza a legjámborabb családapa volt. Gyakran találák őt négykézláb, amint kis négyéves fia, Szidali, a hátán lovagolt, s apjával mindenféle kegyetlenségeket elkövetett. Nem is csinált egész nap egyebet, mint a szerájban az izoglánokat tanítgatta dzsiridhajigálásra, s odahaza a fiának csinált papiros madarakat, sárkányt eregetett, és vak-vak-varjút játszott vele. — Ami ideje e két foglalkozásból fennmaradt, azt pedig arra fordítá, hogy a Gökk-sü (édes vizek) melletti nyári palotája ablakán kikönyökölve nézegetett a világba, hosszú szárú pipáját a földig eresztve, s ha azután, végezve e foglalkozást, valaki azt kérdezte volna tőle, hogy mit látott? bizonyára azt felelte volna rá, hogy semmit sem.

Pedig estenden a Gökk-sü ligeteiben a legélőnkebb zajgás van; a nyaraló basák, bégek háremei kijönnek a platánok alá, s hintáznak és táncolnak és énekelnek, a vándor perzsa karómászók ott mutogatják szemfényvesztéseiket, s a nagyságos janicsárok ide járnak ki egymással verekedni, minden pénteken délután egész rivális odák csoportoznak ide, mint kölcsönös egyezési csataérrre, s gyakran két három halottat hagynak a mulatási mezőn.

Gaskho bej mindezekről kevés tudomást látszik magának venni; csibukja lenn van a földön, minden szíppanásnál nagy kékszürke füstgomoly tódul ki annak kráteréből, e füstgomoly annyiféle alakot vált míg az ablakig felér, s Gaskho bej oly elmélyedve tudja nézni ezeket a változó füstalakokat, mintha könyvet akarna írni a pipafüst filozófiájáról, s eközben arra sem ügyel, hogy háza előtt már harmadszor meggy kereszttül két albán fegyveres, magas, felül szélesedő süvegekkel s fekete gypjas gubákban, kik mindannyiszor nagyon látszanak ránézni, néha közel lépnek hozzá, s ha szemközt jövőt

vesznek észre, mintha megijedtek volna, szedik magukat, és odább állnak.

Csak néha árul el ravasz figyelmet Gaskho bej arca, mintha valakire ügyelne, aki háta mögött van. A kis Szidali az, ki azzal mulatja magát, hogy amint Gaskho bej az ablakon kikönyökölve az ottománon térdel, apjának felé fordított meztelen talpaira tompa nyilakkal lövöldöz. Az eltévedt nyíl gyakran a bég fején koppanik meg, s Gaskho ilyenkor rava-szul mosolyog fiacskája bosszúságára.

Be is alkonyodott már, a népség tisztulni kezd a platánok alól. A két albán darabont ismét jön Gaskho bej felé, ki most éppen oly füstfelleget fútt ki csibukjából, hogy sem eget, sem földet nem lát tőle.

De a két albán bérenc jól látja őt, s kétfelől az ablakhoz állva, kihúzzák pisztolyaikat, s egyik jobbról, másik balról célba veszik mind a ketten három lépésnyi távoból Gaskho bej halántékait.

De a kis Szidali hamarább lőtt, s most az egyszer a nyíl úgy találta el apja talpát, hogy az ijedtében s a csiklandás miatt egyszerre hátrakapta fejét, s azon pillanatban két lövés dördült el, s egyik golyó jobbra, másik balra fúródott az ablak szemöldökfájába.

Gaskho mozdulata oly véletlenül történt, hogy a két albán bérgyilkos, kik azt hitték, hogy golyóik a bej agyában fognak egymással találkozni, midőn azt sértetlenül látták, az ijedtségtől mereven álltak ott, mintha a földhöz volnának szegezve. Mire pedig eszökbe jutott volna a futás, már akkor Gaskho bej kívül volt az ablakon, egy szökéssel előttük termett, megragadá egyszerre mind a kettőt rettentő ökleivel, s mintha csak kitömött alakokkal játszanék, mind a kettőt térdei alá gyúrte, s anélkül, hogy egy szót vesztegetne rájuk, saját szíjaikkal összekötöze őket, úgy hogy mire Szidali sikoltozására cselédsége összefutott, mind a két bérgyilkos félholtan hevert a földön, mert ahol Gaskho bej megfogdosta őket, ott mindenféle csontnak kelle törni.

Innen egyenesen a kapu kiajához vitték őket. Maga Gaskho bej is elment. Sokáig nem bírt magához térni, csak azt kiáltozta az egész úton: „hallatlan, hallatlan!”

— Hallatlan eset ez uram — szólta a kapu kiajához érve.
— Hogy egy békességes műzümánt, midőn pipázik, és gyermekével mulatozik, orozva főbe akarjanak löni. Hallatlan ez! Hiszen ha valaki meg akar ölni, hát legalább mondja meg előbb, hogy megmosd hassam, imádkozhassam, és gyermekemet eltávolíthassam. De éppen amidőn csibukomat szívám; ez hallatlan eset.

Úgy látszik, leginkább rosszul esett neki az, hogy csibukozás közben akarták megölni.

A kapu kija azonban még emellett azt a sérelmes pontot is találta ez esetben, hogy vajon mi joga van minden bolond embernek a másikat megölni akár imádkozás előtt, akár imádkozás után, s evégett kérdőre voná a bérenceket, hogy ki fogadta őket fel Gaskho bej meggyilkolására.

Azok az első bambuszütésekre rávallottak Tepelentire, elmondva tisztán annak megbízását.

A kapu kija előtt hihetlenné látszott e vallomás; miért haragudnék Tepelenti Gaskho bejre, ki saját maga kivallá, hogy Alit nem ismeri máskülönben, mint híreből, s őt mint vitéz embert mindig nagyra becsülte, és soha szóval sem sérté meg.

A két bérenc azonban vallomása hitelére még azt is kivallá, hogy kívülök még harmincnyolc fegyverese van itten Alinak, kik mind ugyanazon megbízással jöttek Sztambulba.

Rögtön csauszokat küldének ki az egész városba, elfogatni a léírt albánokat. Őt vagy hat elbújhatott vagy megszökött közülök, a többit összefogták.

Mindannyinak vallomása teljesen összhangzó volt. Minden körülményt, az ígért összeget, a mondott szavakat oly egyformán adták elő, hogy semmi kétség sem maradhatott,

miszerint Tepelenti volt az, aki őket kiküldte Gaskho bej meggyilkolására.

Az eset nagy zajt csinált minden körökben. Alit éppen oly jól ismerék, mint Gaskho bejt, a janinai hős hatalmáról és kincseiről, ez erejéről és szelídségéről volt hírhedett, amazt irigység, gyűlölet, ezt szánalom, részvét ismerteté.

A hodzsagiának, a palotaurak, Ali nagyságának régóta irigyei, a dívántanács elé hozták az ügyet, s nagy viták folytak afelett, vajon minő eljárást kell a hatalmas gyilkosbérelő ellen követni? S a kupolyterem vezéreinek véleménye sokáig meg volt oszolva, ha vajon menten megragadják-e Alit szakállánál fogva, vagy pedig rávegyék Gaskho bejt, hogy elégelje meg, ha azoknak az arnót gyilkosoknak fejei az igazságtétel sátora elé fognak gördíttetni, Alinak pedig majd tudtára adják kéz alatt, hogy ha van még esze, ne vesztegessen sem az aranyat, sem a lőport ily csendes, ártatlan emberekre, mint Gaskho bej, aki neki sohasem vétett, és ezután sem fog vétetni.

Ezt akarták az okosabbak és ez okosabbak közt volt maga a szultán is.

— Ali nekem éles kardom — monda Mahmud —, ha kardom valakit véletlenül és akaratom ellen megsértett, kettétörjem-e azt azért?

Azonban a basa ellenei titokban felbőszíték Gaskho bejt, hogy egyenesen Alin követeljen elégtételt.

A jámbor óriás már hetek óta saját nevét hallva emlegetni, megvadult, mint az űzött bika, elhitte, hogy ő nevezetes ember, hogy ő van egyedül hivatva Epirus zsarnokának szarvait letörni, s annyira el volt merülve híressége álmaiban, hogy midőn leckét kelle adni a szerájbeli ifjaknak a vívásból, szorakozottságból úgy elverte őket, mintha mind Ali basa katonái volnának.

A békeszerető vezérek ígértek neki házat, kertet, szép lovakat, rabnőket; mind nem kellett az neki, ő Tepelenti

fejét követelte, s égre kiáltozott, hogy oly soká húzzák-halasztják ezt a dolgot.

Mahmud szultán pedig bölcs férfi volt. Nem kellett neki a csillagjósokat, a máguszokat, a seleuciai üregeket megkérdeznie a jövőről, hogy lássa, ismerje azon zivatarokat, miknek elővessége izenetül állt az égen.

— Nem ismeritek Alit, és nem ismertek engem — monda azoknak, kik ítéletet sürgettek nála Ali ellen. — Ha én azt mondom: Alinak veszni kell, el fog veszni ő, és ha e paloták reám szakadnak is, és az ország fele meghal is miatta; ha pedig Ali azt mondja: „nem!” bizonyára nem fog ő meghajolni, és inkább felfordítja az egész országot, hogy nem marad egy kő a másikon, mintsem megadja magát. Azért nem tudjátok, hogy mit kívántok, akik engemet és Alit harcban akartok látni egymással.

Az izgatók ezzel nem elégedtek be, hanem kiosztának néhány erszény pénzt a janicsárok között, s ráuszták őket a kapu kiaja palotájára, hogy követeljék Tepelenti fejét.

A kiaja jókor észrevév a zajt, s ideje maradt a szerájba menekülhetni, melyet hirtelen eltorlasztottak a jancsár urak elől, megmutogatván nekik az ágyúk torkait, melyek a kapuk fölül ki voltak szegezve.

Ilyenkor a jancsárok nem találván célszerűnek az ágyúk torkának menni, akként tölték bosszújukat, hogy felgyújták a várost, s leégették egy egész városnegyed, és kifosztogatván az égő házakat, ezt teljes elégtételnek találták.

Másnap azonban, midőn a szultán, elcsendesülvén a megszokott zendülés, kíséretével együtt kilovagolt a leégett városnegyed megsemmisítő, a szeráj téren álló szökőkút előtt egy lefátyolozott női alak veté magát lova lábai elé, s a kalifák kalifája lovának zablóját megragadta merész kézzel.

A szultán visszarántá lovát, hogy rá ne gázoljon a nőre, s gondolván, hogy az tán egyike a tegnapi leégettnek,

parancsolá a vele volt teszkeredzsinek, hogy adjon kezébe egy erszény pénzt, és bocsássa őt a próféta nevében.

— Nem pénzt, uram, hanem vért! vért! — kiálta a nő, s hangja csengéséről leheté gyanítani, hogy a nő még fiatal.

A szultán csodálkozva kérdezé az asszony nevét.

— Én Eminah vagyok, a delvinói basa leánya, Tepeleti Ali felesége.

— És ki az, akinek vérét kívánod? — kérdé a szultán, megütődve azon, hogy e hatalmas férfi kegyenc nejét lova lábai előtt a porban heverni látja.

— Az ő fejére kérek halált — szólt szilárd hangon a nő. — Ali Tepeleti fejére, kinek gychennavárából föld alatt folyó vizeken keresztül szöktem el, hogy őt előtted bevádoljam, és ha te nem ítélsz fölötte, megyek istenhez, és bevádolom őt ott.

A szultán elszörnyedt.

Rettentő eset az, hogy egy asszony elvádolja saját férjét, aki őt kedvezéseivel halmozta el, és nagy gonosztevőnek kell lenni annak, kit az isten legszelídebb madarai, a galambok megtámadnak.

Inte a vele volt kizlár agának, hogy vegye felügyelése alá a nőt, s vigye a szerájba a khadun-kiet-kudához. Maga pedig azonnal visszatért palotája kapujából, s a dívántanácsot egybehívatá.

A szultán elborzadt a nő vádjait hallva, ki miután a görög leánnyal szerencsésen kiszökött Ali basa várából, néhány nap alatt a szulióták által Ali minden kegyetlenségeit megtudá, s egyúttal azt is tudtul adá, miszerint Delvinóban most halt meg egy gazdag örmény asszony, kinek Gaskho bej ifjúkori ábrándja volt, s az minden vagyónát, mely Albániában van, a bejnek hagyományozta. Erről még maga sem tudott semmit.

Mi természetesebb, minthogy mindenki rögtön megtaláltnak hívé a kulcsot, mely felnyitja a gyilkolási merénylet rejtélyét. Ali meg akarta öletni Gaskho bejt, hogy albániai birtokát elfoglalhassa.

FÉRFI A VESZÉLYEK KÖZÖTT

Janina basája harminc napig egymás után nem hallott egyebet rossz híreknél, s mialatt kétszer megtelt a hold, kétszer fogyott el az ő hatalma.

Az első Hiób-hírnök volt a Sztambulból megmenekült arnót lovas, kit Edrenéig üldöztek a szultán tatárjai, s ki hírül hozá, hogy a Gaskho bej elleni merénylet nem sikerült, s az elfogott bérgyilkosok kivallák megbízójuk nevét.

— Íme saját kardommal vágtam meg magamat — kiálta fel Ali —, a seleuciai jóshang igazat mondott. Valóban igazat mondott.

És még több is beteljesült abból.

Néhány nap múlva hallá hírét, hogy Eminah a szultán elé veté magát, s ítéletet kért férje fejére.

— Valóban előre tudtam ezt — sóhajta Tepelenti —, a jós megmonda mindent. Hanem azért mégis a szeráj kapujában fogok állani ezüst állványon.

Másnap rá jött a hír, hogy Gaskho bej neveztetett ki janinai basává.

— Úgy cselekesznek, mintha meghaltam volna — susogá az ősz, oly keserű érzettel, mintha még egy ifjú élet küszöbén állana. — Eltemetnek, mielőtt meghaltam volna, megosztoznak örökségemen, mielőtt rájok hagytam volna. Pedig a szeráj kapujában fogok egykor állani ezüst állványon.

És azonnal kiküldé csauszait Tepelenti a tartományában levő városokra, az elöljárókhöz, felszólítva mindazokat,

hogy akinek fia van, fiát, akinek testvére van, testvérét küldje fel haladéktalanul.

Azután parancsot adott ki, hogy minden nélkülözhető igás barmot hajtsanak fel a hegyek közé, a tengerekről minden bárkát gyűjtsenek a durazzói kikötőbe. A janinai várkonyt ágyúk és bombák rémletes soraival rakatta meg, s akkor megízené a hadkerületeknek, hogy seregeiket küldjék Janina alá.

Legalább nem jött neki váratlanul, ami reá következék.

Legalább ideje volt elébb kitűzni a veres zászlót, mint a rémízenetet vevé Sztambulból, hogy a nagyúr által kimondatott fejére a halál.

Ah, Tepeleti Ali nem olyan könnyen adja oda azt az ősz szakállát! A vadászok jól látszanak tudni, hogy minő oroszlánra indultak ki. Egy nagyúri fermán a száműzött Pehliván Baba basát nevezte ki Lepanto urának, Szolimán basa lett Trikala kormányzója, s a hozzá tartozó hét hegyszoros őre, Durazzo helytartójává Mohammed bej tűzetett ki, kinek atyját Tepeleti ölette meg. Tehát előkeresték legerősebb, legkeserűbb ellenségeit. Ah ez nagyszerű vadászat fog lenni.

Ali összehívátá fiait, kik közül Veli volt Lepanto ura, Szolimán Trikalé és Muhtár Durazzo basája; megmutatá nekik a térképen, hol fekszenek tartományaik, s ha azokat elvesztették, mi marad számukra fenn. Azzal mindháromnak saját maga köté oldalára kardjaikat, s rájok bízta, hogy harcoljanak úgy, mint férfiak.

A két ifjabb tűzzel esküvék, hogy diadallal fogják viselni fegyvereiket; csak Veli bej hallgatott szomorúan.

— Te nem vagy-e az én fiam? — kérdé tőle a vén hadastyán.

— Allah akarta, hogy az legyek — felelt Veli —, harcolni fogok én is. Nem teérted, nem is magamért, nem is az életért, nem is azért, ami a halálon túl van, hanem azért, mert Lepantóban kiseded gyermekem van, és a várat ellenség

ostromolja. Ez a kis gyermek mindaz, ami engem még ezen a világon érdekel; harcolok úgy, mint ahogy egy apa harcol fiáért. Kimentem őt, ha lehet. Dicsőségeddel, romlásoddal nem törődöm. Ha azt a hírt találod hallani, hogy elleneid Lepantót bevették, és fiamat megölték, akkor azon kardodra, melyet reám bízál, ne számíts többé.

E szókkal elfordult apjától Veli, s halk léptekkel eltávozott.

Amint ily csendesen látta őt maga előtt haladni Tepelenti, azon kezde gondolkozni, hogy ne vonja-e ki övében levő pisztolyát, s ne lőjje-e le, mielőtt elhagyná Janinát? Hiszen előre tudott már mindent. Saját neje, saját fiai, saját fegyvere! Hanem azért mégis a szeráj előtt fog ő állni ezüst állványon.

Több mint húszezer főre menő hadserege állt fegyverben, albánok és szulióta görögök.

Vitéz hadsereg, midőn harcolni kell. De vajon kiért fog harcolni: érte-e vagy a szultánért?

El fogják-e feledni neki azok a bajnokok, kik őt ostromolva látják, megölt testvéreiket, elrabolt aráikat, leégett falvaikat? Nem tudja-e minden ember, hogy Tepelenti Ali kincseket gyűjtött teljes életében, jó tetteket soha? És most ezen kincsek lesznek veszedelmére.

Az idők meghozták a választ. — Még messze voltak ellenségei, midőn Brakori hegyei közt, hol Alinak egy unokaöccse, Zaid fegyvereseket gyűjtött, egy leány vezetése alatt felkeltek a szulióták, s leölték Ali embereit az utolsóig. Az utolsót azért hagyák meg, hogy legyen aki elvigye Alinak Zaid levágott fejét, tudtul adva neki, hogy ezt azon leány küldi, akinek nátkáját szeme láttára levágatta, és küldeni fog még többet is.

Ez jeladás volt Ali görög hadainak. Ott Janina alatt, szemei láttára, hagyta el Zunga kapitány az albán tábor, s midőn Trikalában megjelent a nagyúr serege, s Gaskho bej hírnöke a két tábor közé lovagolt, nyakába akasztva viselvén

a fermánt, s fegyverre szólítá a jobbágyokat a basa ellen, az egész tábor átment Gaskho bejhez. Egyedül, kíséret nélkül futott el Szolimán, Ali legkisebbik fia, anélkül, hogy apjától nyert kardját megpróbálhatta volna, s útjában elfogatott.

De még hátra volt a másik kettő. Muhtár bej hatalmas hajóhaddal állt a durazzói kikötőben, s Veli bej haragszik bár atyjára, de vitéz bajnok, s neki fia van Lepantóban, és azt meg kell szabadíthia.

Nemcsak fia, még más is van ott. Ama kegyetlen gyilkolás napján, melyen Ali basa fiai háremhölgyeit a tóba fojtatta, egy megmenekült a sok közül, és az Xelianthe volt. A hölgy is szerette Velit, s tudtára adá, hogy él. Veli bej elszállítá őt Lepantóba, s ott tartá kisleányával együtt, hogy apjától távol legyen.

Sietve közelgett a bej Lepantóhoz, éjszaka érkezett a város alá, s már messziről láthatá, hogy vára, melyben kedvesei vannak rejtve, lángok között áll.

Ha későn talált jönni!

A bűszült tigris vad dühével veté magát az ostromló Pehlivanra, s az éjféli harcban elverte őt Lepantó falai alól; az albánok dühödten küzdöttek vezérük mellett. Mit használt? Megmenték a várat, de lángok között álla az már; Veli bej fájdalomában ordítva rohant be a kapun, alig ismerve rá a helyre, amelyet nemrég hagyott el.

Kereste azt a pavilont, melybe gyermekét és nejét rejté. Az fából volt egészen, réz tetővel; valami olvadt sötétvörös éretőmeg csillogott az üszöghalom közepett. Veli ordítva rohant oda, s katonáival félrevonatra az égett gerendákat és üszköket, egymás mellett két feketére égett csontvázat talált; a korallkarperecekről, miket a tűz nem birt megémszteni, megismeré, hogy azok neje és fia voltak.*

* „Augsb. Allgem. Zeitung” 1820.

Egy szót sem szólt többet senkihez. Kardját hüvelyébe dugá, s még azon éjjel fegyvertelenül átlovagolt a megvert Pehliván Baba basa táborába, s átadá magát elleneinek.

Serege felbomolva futott vissza ezután Janinába, hírül vivén apjának, hogy Veli bej, győzelem után, önkényt adta meg magát a szultánnak.

Mindenki elpártolt tőle, városai megnyiták kapuikat az ellenség előtt, legjobb barátai elárulák, két fia elpártolt már, még hátra van a harmadik. Muhtár bej legderekabb közöttük, ő legmerészebb és legjobban szerette apját.

Két nap múlva jön a hír, hogy Muhtár bej az egész hajóhaddal megadta magát Durazzo előtt a kapudán basának.

— Megmondá a jós előre — felelt rá Tepeleti nyugodtan. — Így végeztetett az égben; de azért utoljára mégis ott fogok a szeráj kapujában állani ezüst állványon.

AZ OROSZLÁN A RÓKABŐRBEN

Csapás csapásra jó ellened, öreg hadvezér! Hadseregeid átpártolnak az ellenhez, barátaid elhagynak egyenkint, gyermekeid elárulnak, váraidat feladják kardcsapás nélkül, szövetségeseid ellened fordítják a fegyvert, s a jó vontcsövekből, miket magad hozattál francia gyárakból, Janina falairól lövöldözik le a szulióták albán őreidet.

Ah a szulióták! Mint tudnak ők harcolni. Ha most is melletted emelnék a kardot, hogy hullana soronkint az ellen! Éppen úgy hullanak most a te hadaid. Két testvér vezeti őket, egy leány és egy férfi, a férfi neve Kleon, a leány neve Artemisz. Valahányszor e nevet meghallod, mintha mindig kétszínűnek szívedbe, mert a leány volt az, kit szerelmednek feláldozni vágytál, mert ez volt az, kivel nőd megszökött, és mert e nevet sohasem hallod anélkül, hogy legvitézebb hadaid vesztét ne hallanád.

Mint az öldöklő Azrael angyal jár ő hadriadal közepett, fehér zászlóját hordva a golyók záporában, s egy sem találja őt. Szemed láttára üti fel bástyáidon a győztes lobogót, s neked még csak arra sincs erőd, hogy óhajtani tudnád elését, sőt ahol őt látod jönni elől, megtiltod az ágyúzást, és nem engedsz feléje löni.

Közelg a vész Janina ellen minden oldalról, ki kell ürítened a serleget, Tepelenti, egész a seprejéig, egész az utolsó keserű cseppig, és végre? . . . Végre mégis a szeráj előtt fogsz állni ezüst állványon . . .

Egy éjszaka megütik a dobot Janina hét kapuja előtt, s

a Lithanizza magasából kilőtt bomba éppen a város piacán pattanik széjjel.

Fel, fel, albánok! akiben még harci vér van, a hét kapunak ágyúkat feszített az ellen. Ali tomboló paripáján ül, kezében jó csata kardja, mely sok vészbe beleszólt már. Akárhányszor állt már úgy Ali, hogy nem volt egyebe annál az egy kardnál, s azzal visszaszerze mindent.

Egy perc alatt rendben áll védő serege; megnézi az ellen csatarendjét, s mosolyra vonul el arca. Gaskho bej, a jámbor vezér, mészárszékre hozta seregeit, egy óra alatt semmivé teszi őt Ali, hogy hírmondó sem megy vissza belőle. Csata-terve méltó az agg vezérhez. Akárki lássa, azt fogja mondani: nincs menekülése az ellenfélnek! Csak ti jertek. És mégis, mégis, el kell neki veszni. Az első lövésre, mielőtt kardját kihúzta volna, hadserege megadja magát az ellenfélnek, ha csak egyszer kilőtték volna fegyvereiket, övé a diadal; de nem, a sereg meghódolt, s a jól elrejtett tűztelepek ágyúit saját maga ellen fordítják vissza.

Mindennek vége! Csak hétszáz albán lovas maradt meg Alival, a többi áttért, vagy el hagyta fogni magát.

Az ősz oroszlán megcsóválja kardját feje fölött, s széttekintve maroknyi csoportján, ércszóval kiált hozzájuk:

— Lássátok meghalni Alit!

S azzal kinyargal Janina piacára, a hétszáz lovas kíséri híven.

Az ellen valamennyi kapun tódul a városba már, de a piac elzárja az egyik városrészt a másiktól, s a diadalittas csapatok ott gonosz aratókra találnak, kik körülrakták magokat spanyol sorompókkal, s végigkartácsolnak a hosszú szűk utcákon az utolsó tizenkét ágyúval, melyet Ali basa némái kezelnek; hű jelképei a halálnak.

Ali basa megveté lábát Janina közepén. Csak hétszáz embere van és tizenkét kerekas lövege; ellenfelének húszezer embere és kétszáz ágyúja, és Gaskho bej mégis minden tudo-

mányával sem képes Alit elhajtani Janina piacáról, s midőn a város egyik felét már bírja, a másik felét nem tudja elfoglalni. Ha ökölre kerülnének, egy kezével lesújtaná a vén hadas-tyánt, de nem tud hozzáférni: ahhoz ész kell, nem erő.

Ekkor az ostromló meggyújtatá körüle a várost, de Ali nem mozdult meg helyéből, s a szél Gaskho bej ellen vitte a lángot, ki már saját magát kezdé kiszorítva látni, midőn a két szulióta testvér, Kleon és Artemisz, csapatjaik élére álltak, s nekiindulának vakmerőn a vérpiacnak.

Tepelenti megismeré a leányt a fehér zászlójáról, amint a széles közép utcán tömött csapatjával, ő maga legelől, közeledett felé. Négy álgúy volt nekik szegezve, töltve láncos golyókkal és tört üveggel.

Ali elborult arccal néze eléjük, azzal hüvelyébe taszítá kardját, s inte a tűzereknek, hogy csatolják fel ágyúikat, fogják a lovakat elé, s meneküljenek a várba. Egyet sem lövetett rájuk.

Amint Ali hátat fordított, vérszemet kapott egyszerre az ostromló had; minden utcán rohantak futó csapatja után, s midőn Ali a hídra ért, a szipáhik és timarióták mint két raj egymással összekeveredve éppen a hídfőhöz jutottak, s diadalordítással toltak utána. A hídon elkezdődött a harc; ember ember ellen küzdött, csak a rövidebb fegyverek, buzogány, handzsár dolgozhattak a tömegben, mely kétfelől forgott alá a túltömött hídról, mint a hangyák egy vékony nádszárlól. Hatszáznak az albánok közül sikerült a várba menekülhetni; akkor Ali parancsára lecsapódtak az érckapuk, száz kívül maradt a hídon, ezeknek el kelle veszni, a túlnyomó tömeg elborítá őket. Tíz-húsz timarióta között harcolt egy-egy albán. A híd rengett a harc alatt, s hajladozott a sűrű tömegek súlyától. Ekkor a sáncok két oldalán egyszerre megdőrdültek az ágyúk, mik a hídnak voltak szegezve. A harcolóktól elpett híd cölöpei keresztül-kasul törve dültek ki, s a híd albán s török harcosokkal együtt leszakadt a mély árokba.

Alant hegyes karók voltak a mély víz alá rejtve, s a parton maradt ostromlók elborzadva vevék észre, hogy a vízbe omlott tömeg közül senki sem jön fel a víz színére, hanem a víz kezd lassankint veresebb, veresebb lenni, végre egészen vérpiros, amint a holtak vére megfesté.

S átellenben a bezárt kapu állt előttök.

Ah, Tepelentit nem oly könnyű megfogni, mint ti gondoljátok.

Mindenütt győztetek, egész az utolsó pontig. Ez már az utolsó, és mégsem győztetek semmit, mert az utolsót nem bírjátok.

A vár megközelíthetetlen; sáncai a tó közepébe vannak építve, s azokból a sötét négyszegletű lyukakból hatvanfontos ágyúk seprik végig a víz színét, hajóval meg nem közelítetek azt. A száraz felől száz ágyú védi a bástyákat; ki bírna áthatolni a hármas árkon.

Alit meg nem fogjátok ott. Hadkészlete, elesége végtelen időkre elég, s hogy megmutassa, mennyire el van szánva, az ostrom első hetében kőműveseket állított a vár egyetlen kapujához, s befalaztatót az magára. Már most nincs többé a váron ajtó. Még csak megszökni sem lehet belőle.

Tehát ott fog ő maradni, befalazva, mint egy sírboltban, elevenen eltemetve. Onnan csak az égbe vagy a pokolba van még útja; a száraz felőli kijárást a szulióták őrzik, még ha röpülni tudna is, nem menekülhetne tőlük.

A hadjárat be van fejezve, a győztes Gaskho bej beiktatja magát, mint Janina basája. Egész Epirus meghódol, és megtagadja a bukott vezért, Sztambulban hálakönyörgéseket tartanak az Ejub-mecsetben és a Szófia-templomban a kivívott győzelemért, melyet ágyúk dörgése közt hirdetnek ki a csauszok a köztérekén, s Európa minden hírlapjai bámulva hirdetik, hogy a hatalmas, rettegett kalandor, a hetvenkilenc évig mindig győztes hadvezér, a magasra nőtt pártfőnök, ki már kétségbe kezdé hozni, hogy ki az úr Törökországban: a szultán-e,

vagy ő, ki Napóleonnak szövetségese volt, kinek néhány hó előtt még Anglia harmincezer tallér értékű arany étasztalt küldött ajándékba, kinek kincshalmaza több, mint valameny-nyi keleti podestáié, egyszerre semmivé lett, letöretett, várába bezárattott. Most már csak az van hátra, hogy meghaljon.

Ez is bekövetkezik nemsokára. Egy éjszaka két merész albán lovag hosszú köteleken alábozsátkozik a sáncokról, s egy fenyődarabon kiúsznak az acherúzi tó felől, s még azon éjjel felkeresik Gaskho bejt.

Tepelenti Ali meghalt. Ezt az örömhírt mondják legelőször a bejnek. Meghalt bánatában, meghalt szégyenében. Talán mérget is vett. Holnap a három órai ramazát után fogják a várban eltemetni. Halála előtt összehívatta alvezéreit, s megesküdtetette őket, hogy a várat az utolsó leheletig, az utolsó emberig védeni fogják. Kincsei a vörös toronyba vannak lerakva; több mint harminc millió piaszter. Azokat rájuk hagyta mind. De mit ér azoknak e tömördeek kincs, ha nem mehetnek ki vele abból a fészekből? Meg nem adhatják magukat, mert Ali minden török szentekre megesküdtetette őket, hogy védni fogják halála után is a várat, de a legénység más értelemben van; az örömet menckülne a várból, ha bűnbocsánatról biztosítanák.

Gaskho bejnek csak ki kellett nyújtania kezét, hogy Janina várát, a bevehetetlent, kétszáz ágyúval s roppant kincseivel martalékul vegye.

Korán reggel ott lebegett a szürke, holdatlan zászló Janina veres tornyán, a halál jele, s a víz felőli lövegek harminchármat lőttek, a visszhangzó hegyeknek hirdelve, hogy Tepelenti Ali meghalt. A váron belül hallatszott a posztóval bevont dobok tompa robogása, s ki lehete venni az imámok halotti énekét.

Gaskho bej és táborkara a Lithanizza tetejéről nézte a basa temetését. Egy figyelőtorony (obszervatórium) állt a tetőn, melynek erkelyéről az udvarra lehete látni, s a pompás

teleszkópiumok, miket a szultán Bécsből kapott, hatalmas szolgálókat tettek a nézőknek, azokon keresztül mindent a legjobban ki lehet venni, ami a várudvaron történik, kivált egy távcső oly közel hozta a tárgyakat, hogy az imámok kezében kitarva állott alkoránból a kezdő versek talik betűit el lehet olvasni.

Közepett egyszerű ravatalon ott feküdt Ali basa. Valóban ő maga volt az. Akárki nézze bár, ő maga fekszik ott, meghalva, hidegen, mozdulatlanul; vezérei könnyezve állnak körülé, s szolgálói, akik elmennek mellette, lehajolnak kezeit megcsókolni.

Künn a városban megtudták a szulióták Ali halálát, s üdvözlétül egy bombát lőttek be a várba. Azonban a bomba kanóca rövid volt, s az még a levegőben szétpattant.

Az obszervatóriumból jól láthaták, mint rebbent meg az udvaron álló tömeg a fejeik felett szétpattanó bomba dörögésétől, s mint pillantának fel valamennyien azon kis gömbölyű fehér felhőre, csak a középén fekvő halott maradt hidegen, nyugodtan. Őt nem rendíté meg többé a szétszakadó bomba dördülete.

Az imámok felveszik őt vállaikra, s a gyászének zengése mellett, a dobok halk ronogása közt elviszik őt nyitott sírjáig. Bizonyára a sír meg van ásva.

A mozlem halottat nem teszik koporsóba, hanem sírját deszkázzák ki félig, hogy a halál angyalainak helyök legyen őt fölültetni, midőn eljönnek tetteiről számot kérni.

Bizonyára Ali Tepelentit letevék a sírba.

A várórség hármat lőtt fegyvereiből, az imámok énekeltek három verset, azután előjöttek a kapások, s ráhányták a földet a halottra, egy nagy márványkő lap állt ott, azzal lenyomatták a sírt, két turbános sírkövet állítva fejtől, lábától.

Bizonyára eltemették Alit.

Midőn az imámok, a vezérek eltávoztak a befedett sírtől, Gaskho bej a Lithanizza tetején magához hívatá az obszervatórium őreit, és ezt parancsolá nekik:

— Ahova most e látcső szegezve van, reggeltől estig ott álljon egy ember, kit negyedóránként felváltson más, és soha ama sírkövet szeme elől el ne bocsássa. Éjszaka, midőn lemegy a hold, minden öt percben egy világító röppentyűt kell kilőni, hogy a vigyázók láthassák a sírkövet, és soha szem elől el ne bocsássák azt, és őt minden órában tudósítsák.

Hogyan? Gaskho bej attól fél, hogy az öreg hetvenkilenc éves Ali még föltámadhat sírjából, s leemelje halott kezével magáról azt a nehéz márványlapot? Vannak emberek, akikről nem lehet elhinni, hogy meghaltak, és ha el vannak temetve, még akkor is félnek tőlük.

Késő estig minden órában jött a tudósítás Gaskho bejhez, hogy a sír változatlanul maradt, és egész éjjel nem nyúlt ahhoz senki.

Bizonyára meghalt Tepelenti; tökéletesen meghalt.

Másnap korán reggel különös dolgot meséltek Gaskho bejnek.

A topidzsik kaszárnyájában, hol a kerekesek ágyúkat állottak, egy dobos legény, amint maga mellé letette a dobot, s két verőjét a szélre helyezte, egyszerre azt kezdi észrevenni, hogy a két dobütő-pálca magától elkezd mozogni a kifeszített bőron, mintha valami láthatatlan kéz riadót akarna verni; a legénység csodát kiabál, s azt hiszi, hogy dzsin van a dobban.

Gaskho bej nem hitte a dolgot, míg maga oda nem ment a kaszárnyába, s íme, saját szemeivel láthatá, hogy a két dobverő eléggé kivehető mozgással vibrálva ütögeti a dobot, előre hátra rezegve rajta, s aprózott pörgés hangját hallatva.

— Csodálatos dolog ez — monda a bej, s rögtön hívatá az imámokat, hogy őrizzék ki a dzsint azon dobból.

Azok rögtön munkához fogtak; hoztak füstölőt és szent könyveket, befüstölék a dobot orrtekerő illatokkal, s olvastak rá ördögűző szavakat rikácsoló hangon. Bizonyára ha ördög van abban a dobban, és annak orra és füle van, meg kell neki szökni ez illattól és lármától. Amíg kézben volt a dob, addig

nem mozdult a verő, de amint letették a földre, újra kezdte ama rejtelmes robogást.

Az imámok ordítottak rettenetesen.

Az obszervatórium főnöke szinte jelen volt e tüneményen. Ő mint renegát francia, tudományos képzettséggel bírt, s ahelyett a dzsinekről nem volt fogalma.

Midőn látná, hogy az imámok éppen nem boldogulnak szellemeikkel, félreszólítá Gaskho bejt, s fülébe súgá:

— Én nem tudom, mik azok a ti dzsineitek, és hogy mire való az a nagy lárma és fertelmes bűzölés, hanem azt tudom, hogy ez a dobverés mit jelent ama láthatlan kezeztől.

— Nos?

— Ez azt jelenti, hogy menjünk innen, mert alattunk tűzagnát áznak, amiatt reszket a föld, s azért vibrálnak a dobverők.

Gaskho bej elmosolyodott. Neki éppen olyan kevés fogalma volt a tűzagnákról, mint a renegátoknak a török boszorkányokról.

— Milyen babonás vagy te, derék musir! — monda, vállára veregetve a lenézett franciának.

Ez nem is sokáig időzött ott, hanem iparkodott mentül hamarább visszajutni a Lithanizza tetejére.

Mintegy másfél órai lárma után végre sikerült az imámoknak elkergetni a dzsint, a dob elcsendesült, a kedélyek megnyugodtak, a katonáknak utasításul adatott, hogy egy kardot tegyenek keresztbe az ajtó elé, akkor a szellem nem mer többet visszajönni, s azzal megnyugodott mindenki a végzetekben.

* * *

Átellenben Janina várkapujával, az összelőtt híd fejenél állt egy erős kőépület, sáncokkal és karózzal körülvéve, mely most a szulióták kezébe jutott. Ez épületet választá a két görög testvér lakhelyéül. Ők kívánták, hogy legközelebb legyenek Alihoz, ők nem engedik őt sem lélek, sem madár

képében megmenekülni, nagy ostromágyúik a befalazott kapunak vannak szegezve; vagy megadja magát, vagy temetőjét leli a várban.

És íme, temetőjét lelte az náluk nélkül is. Hiába köszörték ellene fegyvereiket, a halál kardja gyorsabb volt, hamarább levágta. Nem ejthették el a csatában, nem verhették szívébe a bosszúállás késeit, nem vihették ősz fejét a vérpadra; csendesen kellett neki kimúlni, ágyában fekvé, háborítatlanul, mint ahogy az igaz emberek szoktak meghalni.

Kleon és Artemisz kedvetlenül ülnek a váracs teremében egy pisle mécs lobogásánál. A leány elfeledé pikkelypáncélát leöltetni, s összefont karokkal jár a teremben fel s alá. Semmi női vonás nincsen arcán, oly hideg az, mint egy szobor képe.

— Tehát meghalt, tehát meghalt.

E mondatot ismétli, ismétli, ismétli egyre magában, s elmerengeni látszik fölötte.

— Meghalt Ali és nem az én kezem által.

Kleon feltűnőleg hasonlít testvéréhez, s ifjú arca még alig különbözik a leányétól, de szemciben egészen másnemű láng lobog. Sokkal félelmesebb amannak arca, sötét gondolatokkal teljes, az övé nyílt és szabad, tele rajongó reménnyel.

— Győzelmem díját veszítém el, hogy Ali meghalt — szólt az ifjú felsóhajtva. — A vén róka megszökött vasam elől a pokolba. Óh, oda is utána mennék, ha lehetne, hogy megragadjam ősz szakállát, melyet testvéreim vérében fűrésztötte.

— Íme itt van ősz szakállam! — szólt e pillanatban egy hang a terem mélyéből, s a két testvér előtt ott állt Tepelenti Ali.

Elborzadva vetének magukra keresztet az ifjú testvérek, s a borzalom a földhöz szegze lábaikat és tagjaik megmerevedtek, amint a felhítt kísértet ugyanazon sűrke ruhában, melyben két nappal elébb eltemették, ott állt meg szemek előtt.

— Íme, itt van Tepelenti Ali.

Azzal tenyerébe csattantott a rém, s a terem minden szögleteiből rejtekajtok pattantak fel, s állig fegyverzett albánok

ugráltak be a terembe, s mielőtt a két testvér fegyvercihez nyúlhatott volna, megragadták őket, s egymáshoz kötözték.

Az pedig valóban Tepelenti Ali volt, aki előttük állt.

Eltevék őt a föld alá, bizonyára őt tevék el, de a föld alatt ismerős utai voltak Alinak; az egész temetési látványt ő maga rendezé el, s sírja fenekéről a föld alatti utakon át kijött, s midőn legnagyobb volt az öröm és megnyugvás a megszálló seregben, akkor ütött rajta.

Egy szilárdul épült alagút vezetett ki a sáncárcok vize alatt a várból, s annak kijárási a hídfő váracsába nyíltak. A bennelevőket úgy lepte ott Ali, hogy egy lövést nem tehetek ellene: álmaikban, lefegyverezve nyomattak el a szulióták.

Fel, fel Gaskho bej, fel Mohamed aga; lóra kapitányok! fogd kardodat Pehliván basa! Itt a veszedelem. Rossz éjszaka ez az alváásra.

Ki akar aludni?

Egyszerre rettentő csattanás rázza meg a földet, mintha sarkaiból fordult volna ki a világ, s a napvilágnál fényesebb láng között, mely a csillagokig látszik felcsapni, egész kerekcső álgyúkok látszanak repülni. A topidzsik kaszárnyája légbe vetetett. A minarékek lehullanak a rémítő rázkódástól; köröskörül halomba omlott minden ház; egy perc alatt a fél város rommá van döntve, s a másik percben égő gerendák s szétzaggatott véres tetemek zápora hull vissza a romokra a vérrel és üszökkel fertőzött égből.

Ali basa így adja tudtokra elleneinek, hogy feltámadott! Föld alá ment, s most a föld alól kezdi a harcot.

Kinek van kedve őt meglátni?

Gaskho bej, az óriás tetem félig öltözetlenül, ahogy ágyából kiugrott, rohan végig az utcán, s annyira megzavarodott, hogy saját maga után kérdezősködik. A felriadt katonák rémülettől megőrülve futkosnak összevissza, zavargó kiáltozással, ki fegyverét, ki lovát nem találja. És hangzik fejeik fölött a rémkiáltás: Ali! Ali! rettentőbb a mennydörgésnél, mely

tűzet szór rájuk az égből. Ott jön az eltemetett basa fehér lovon, fehér szakállal, ki akar szemébe nézni? A bomlott tömeg százával hull az albánok kardcsapásai alatt, a vér patakban foly Janina utcáin, s Ali basa, a holt, az eltemetett vezér, halálfélelmet önt a küzdők szívébe. Nincs, aki ellene tudjon állni.

Csak Pehliván, az erős küzdő, képes még meggátolni, hogy a roppant ostromló had a maroknyi arnót néptől szét ne veressék. Kívül a városon összegyűjti a futókat, s míg Ali fegyveresei benn a városban mészárolnak, ő hirtelen minden kapun pihent, rendezett csapatokkal nyomul elő, s megállítja a vén vezér győzelmét.

Hiszen elég is volt.

Háromezeren fekszenek halva az ostromlók közül, s az ágyúk elrontva, légbe vetve mind, a szulióta csapat vezéréivel együtt elfogva; ilyen munkát végzett Ali feltámadása éjszakáján. Ideje, hogy visszavonuljon.

Pehliván elfoglalta újra a várost, s hadait felállítja a piacon, és nem üldözte tovább Alit.

Gaskho bej haraggal támadt reá:

— Miért nem üldözöd őt váráig?

— Alit üldözni nem jó — felelt a tapasztalt vezér. —

Hagyd őt futni, ha futni akar.

Gaskho bej erre nagy haraggal ragadá ki a kardot Pehliván kezéből, mert saját kardját elhagyta valahol, s maga mellé vevén a szipáhik dandárját, úzni kezdé a távozó ellenfelet.

Ali egész nyugalommal halad vára felé, mintha nem is törődne az utána rohanókkal, pedig azok számra hatannyian vannak, mint az övéi.

Midőn oly közel ér hozzá Gaskho bej, hogy szavát meghallhatja, visszakiált rá Tepelenti:

— Rossz helyen jársz, derék bej. Ez a föld az enyim, és ami alatta van, az is az enyim, és te azt nem tudod.

E szóból természetesen, hogy semmit sem értett Gaskho bej mindaddig, míg Ali intésére egy röppentyűt lövének fel a magasba, mely jeladásra a várbeliék egyszerre meggyújták mindazon tűzknákat, melyek a város utcai hosszában voltak ásva. Még a boldog időkben készítetté azokat Tepeleti, vízvezetőket fúratván, s egyúttal oly magasra építette azoknak boltozatait, hogy lőporral is meg lehessen tölteni.

Saját csapatait mind a hídfőhöz vonta össze, s midőn egyszerre, amilyen hosszú volt az utca, végigrepedt, s a kárhozatos lobbanás égbe hajigálta az üldöző csoportokat, ő gyönyörködve nézte a váracs magasából a romlást, s utolsó volt, ki az alagút rejtajtaján eltávozott. A jajkiáltás még sokáig áthallatszott a várba. Az ostromló seregnek egyharmada elveszett ez éjszakán. A többi elhagyta a pokolra épített várost, s kívül a mezőkön s a magas Lithanizzán foglalt helyet.

A feljövő nap iszonyú látványt mutatott. Janina városa nem volt többé; a szép magas házak, a kúpos mecsetek, a karcsú fehér minarék, a roppant kaszárnyák!... mindezek helyett csak egy halomra dűlt alaktalan tömeg látszott, itt-ott feketén a lobbanás lángjától, összetört gerendák, széttépett tetemek, miket feketére perzselten elhajigált az iszonyú pukkanás, heverték a romok között, s a bástya oldalából egy csatorna nyílásán szomorúan csorgott alá a tóba valami sötétvörös patak, amint az a romok közül innen-onnan kiszivárgott.

★ * ★

— Szegény gyermekek, milyen csendesen alszanak.

Így szólt Ali.

A vörös torony rejtékében feküdt egymás mellett a két szulióta testvér, Artemisz és Kleon. Aludtak egymást átölelve, és nem ébredtek fel Ali tekintetétől.

— Ne költsétek fel őket — szólt Ali a némákhoz fordulva —, hadd aludjanak még.

S azzal nézte őket tovább mosolyogva — mint alusznak oly csendesen.

Pedig azt sem tudják: lesz-e még ez álomból fölébredés?

Ali nem költé fel a szendergőket. Háromszor küldött megnézetni, ha nem ébredtek-e még fel, egyszer sem engedte őket háborítani. Végre az ifjú kezén megcsördült a lánc, s felébredtek rá mind a ketten.

— Acrocorynth utcáin jártam — szólt az ifjú, nagy ábrándos szemein végighúzva kezeit —, s láttam a Parthenont újra felépülve.

— Thermophylaeknél álltam én — szólt a leány —, s ezenekint hullott előttem az ellen.

— És most a vérpadra fogunk lépni — sóhajtja Kleon, hallva, mint nyitják börtönük vasajtáját.

— Légy erős — szólt a leány, megszorítva testvére kezét, mely az övéhez volt láncolva.

Az eunuch-némák körülfogták őket, s odavezeték Ali basa elé.

Még mindig halotti köntösében ült a dívánon a basa; minden bútora hamuszínű lepellel volt behúzva, és semmi arany, semmi csillogó fény nem volt a teremben.

A két testvér odaállt elé, egymás kezét szorítva.

— Kedves gyermekeim — szólt a basa érzékeny reszkető hangon —, ne nézzetek egymás szemébe, nézzetek énreám.

Azok a szokatlan hangú és értelmű szavakra mindketten reá tekintének, s csak most vevék észre, hogy az agg vezér búsan, csüggedten néz reájok, s szemei telve vannak könnyel.

Ali inte a némáknak, s azok levevék a testvérek kezeiről a láncokat.

— Íme, szabadok vagytok és mehettek hazátokba vissza — monda Ali.

Az ifjú mintegy villanyos ütésre rezsent fel e szavakra, s arcát az öröm melege futotta át.

— Miért örülsz? — szólt szigorú tekintetét vetve reá Artemisz — nem látod, hogy e szörnyeteg gúnyolódik? Csak örömét akarja azáltal növelni, hogy bennünk reményt gerjessen, s kínosabbá tegye a halált. Mit alakoskodol vén ördög? Öless meg bennünket gyorsan vagy kínosan, az mindegy, de ne gúnyolj.

Tepelehti áhítattal emelé szemeit az égre.

— Lelkem nyitott könyv legyen. Ti szabadok vagytok. Szabad szulióták: mi ismerjük egymást. Sokat vétettem ellenetek, de ti bosszút álltatok rajtam. Én elégettem falvaitokat, ti váraimat pusztítottátok el érte. Én sarcot vetettem földeitekre, s ti tartományaimat vettétek el tőlem. Neked vőlegényedet ölettem meg, téged elraboltalak szülőid házából: te legkedvesebb unokám fejét vágattad le, s legkedvesebb nőmet raboltad el. Most egyenlők vagyunk, és egyikünk sem tartozik a másiknak semmivel. Menjetek békességgel innen.

Annyi őszinteség, annyi töredelmes, bűnbánó fájdalom volt e szavaiban Alinak, hogy a haragvó szűz csodálkozó részvétellel kezdte rátekinteni.

— Te bámulsz arcom változásán — szólt Ali, észrevéve szavai hatását Artemisz vonásain. — Te nem ilyennek láttál engem egykor. Azon Ali nincs többé, meghalt, eltemették, egy bűnbánó térdepel előtted, ki múltjának bűneitől borzad, s köntösöd szegélyét csókolva kéri bocsánatodat.

És valóban Ali térdre roskadt Artemisz előtt, hogy ruhája szélét megsókolhassa, s zokogva hullatá könnyeit a leány lábaira, hogy az önfeledten hajolt le hozzá, és fölemelé.

Mégiscsak nő volt, és megszánta azt, aki sír előtte.

— Halljátok, amit mondok — szólt a basa —, nehogy azt higgyétek, hogy Ali megtévelyodott. Én az éjjel egy tüneményt láttam; egy szép, magasztos ragyogó hölgy szállott le hozzám a fényes ég megnyílt közepéből, körülrepkedve szárnyas gyermekarcok sokaságaitól; a hölgy oly nyájas, oly szelíd tekintettel néze le reám, arcáról isteni világ sugárzott,

s a föld minden virágai őfelé fordíták kelyheiket, mintha ő volna a nap. És a mennyei hölgy karján egy gyermek ült, de olyan gyermek, kinek tekintetétől az ősz férfi is összeroskad; a gyermek feje körül csillagokból fűzött koszorú, s arcának mosolygása maga volt az idvesség. És amidőn reszkető kezeit fölemelém hozzájuk, a mennyei nő és gyermek kinyújták kezeiket felém, és hangzott a hölgy ajkáról édes, kimondhatatlan édes hangon e szózat: „Tepeleti Ali, én hívlak tégedet!” és én reszketve omoltam előtte térdeimre.

A két testvér önkénytelenül roskadt Ali mellé térdeire, áhítattal rebegeve:

— Üdvöz légy boldogságos szűz!

Ali basa folytatá a látmányt.

— Arcra borulva fogadám a fényes tünemény szavait, midőn ismét szólalt hozzám, oly fájdalmas hangon, mely a szívet járta bennem keresztül: „Ali Tepeleti, tekints fel ráni”. S midőn felemelém arcomat, íme, hét éles kardot láték a mennyei hölgy szíve felé fordulva, s a rémülettől zsidbadni érzém karomat. „Ali Tepeleti! — szóló harmadszor is a hölgy — e kardokat te ütéd az én sebeimbe, és az én vérem a te fejedre hull alá”. — Én nyögve válaszolék: „Hogy-hogy cselekedtem én azt, midőn nem ismerlek téged?” És ő felelt: „Aki üldözi az enyimeket, engemet üldöz, és aki megrabolja az én templomomat, engemet rabol meg; nem te rontád-e le a tepeleni, durazzói és tripolizzai egyházakat?” — „Esküszöm, hogy újra fölépítendem azokat”, felelék én, kezemet szent fogadásra emelve. S íme, e szóra egy kard kihullott a hölgy szívéből. — „Nem raboltad-e el a szulióták gyermekeit — kérdé újra a mennyei jelenés —, hogy belőlük mozlimeket nevelj?” — „Esküszöm, hogy keresztényékké teszem őket újra.” — E szóra kiesett szívéből a második kard. — „Nem te ragadozod-e el a hajadonokat, hogy őket háremedbe vidd?” — „Esküszöm, hogy szülőiknek átadom őket.” — És lehullt a harmadik kard. — „Nem te gyűjtél-e roppant kincseket

az árvák és özvegyek örökségeiből?” — Én mindinkább földre sújtva felelék: — „Legyenek e kincsek a te szolgálataidra.” És így számlálta el fő bűneimet egyenkint, s így esküvém én azoknak helyrehozását kemény, törhetlen esküvéssel, s mindannyiszor lábaimhoz hullott egy kard. Végre csak az utolsó volt még vérző szívében, midőn azt kérdezé tőlem: „Nem halálra kerested-e ama két szulióta testvért, kik oltárom leghívebb védelmezői, nem fogva tartod-e őket börtönödben, s nincs-e szívedben haláluk elhatározva?” Én ijedten tevém kezemet szívemre, mert valóban e gondolat benne volt, s tusakodva rebegém: „Óh, mennyei tünemény, legerősebb ellenségem e két ifjú testvér, esküdt elleneim, kik halálomra törnek; ha te parancsolod, kezeikbe teszem ősz fejemet, s legyek én az ő hatalmukban, ne ők az enyimbem.” — És e szóra kihullott szívéből az utolsó kard is, és ő felelt: „Tepelenti Ali, vedd e kardokat kezedbe, és cselekedjél úgy, amint mondad.” — Ezzel felszálla ismét az égbe, a felhők bezáródtak utána, és én egyedül maradtam a hét karddal kezemben, melyekre hét fogadás volt írva. — Ezen tüneményt láttam én a múlt éjszakán, és most gondolkozatok szavaimról.

A testvérek lelkük mélyéig meg voltak rendülve a mondottaktól. A mozlem férfi oly áhítattal, oly rajongó lelkesüléssel beszélt e tüneményről, hogy annak valóságáról kételkedni nem lehet; arcának megilletődése, szemének könnyei, reszkető hangja bizonyíták, hogy érezi, amit beszél.

A testvérek meg voltak hatva az ősz férfi vízióitól, ki kézen fogva őket, elvezeté magával kincstárába, megmutogató nekik a felhalmozott aranyat, ezüstöt, a vert pénzt, mely kádakra volt rakva és a rudakban álló öntött éreet.

— Parancsoljatok kincseimmal, s azok szolgálataitokra álljanak.

És azzal kiválogatott gyémántjai közül több százezret érő darabokat, s azokat Kleon és Artemisz kezébe adta e szavakkal:

— Ezeket a *hetaeria* hadi pénztárának küldöm.

Hogyan? Mit akart Ali, hogy e titkos szövetséget említé, melynek tűzakkái éppen úgy el voltak ásva egész Törökország alatt, mint az övéi Janina alatt? Tán e tűzakkákat is fel akarta vettetni?

Bizonyára Ali kezei Sztambulig és Bukarestig érnek!

Majd elvezeté a testvéreket fegyvertárába; ezrével voltak a legjobb angol és francia fegyvergyárművek hosszú ládákbá lerakva ott.

— Lássátok, egy egész országot fel lehet fegyverezni Janinából.

A két testvér felsóhajtott, mindeniknek egy gondolatja támadt.

— Tepelenti — szólt a leány.

— Parancsolj vélem.

— Te minekünk sokat ártottál, mi is ártottunk neked sokat; tegyünk úgy, mintha most látnók először egymást.

— Én rég megbocsátottam tinéktek.

— Én elfeledem, hogy e helyen vőlegényemet megöletted, s te felejtse el, hogy megöltük fiadat. Jusson eszedbe pedig az, hogy nemcsak mi vagyunk foglyok e várban, hanem te magad is az vagy, körülzárva ellenségeid hadseregei által.

— Egyedül én vagyok itt fogoly — szólt Ali lemondással. Allahra esküvém, s a szent hölgynek fogadtam, hogy szabadon bocsátlak benneteket és társaitokat mind. Mi történik azután velem tovább, azzal nem törődöm. Ali megért a halálra. De tirátok küzdelmes napok várnak még, s ha egyszer jövend idő, midőn feleiteknek kincsre és fegyverre lesz szüksége, jusson eszetekbe, hogy az Janinában mindkettő van elég.

Artemisz kénytelen volt Ali szavainak valóságáról meggyőződni. — A basa saját kezeivel választott ki két szép damaszki kardot fegyverei közül, s azokat a testvérek oldalaira köté. Mint tért azoknak lelkébe a meleg önbizalom, fegyvert érezve oldalaikon!

Azután levezeté őket fogoly társaikhoz, kiket a várudvarra kibocsátatott; tudtokra adá, hogy szabadon fognak bocsáttatni, s akkor hozatott bort és piláfot az ujjongató fogolytömegnek, s együtt hagyá őket saját arnautáival enni és inni, kik a bor kibékítő hatalmánál fogva nemsokára összeültek, s örök barátságot esküdtek egymásnak.

Ekkor előhozatá Ali a legválogatottabb célbalövő szuronyos fegyvereket, s kiosztá a fogoly szulióták között; nem félt tőle, hogy egy pillanatban ellene fogják azokat fordítani. Azután megcsókolá a két testvér homlokát, s megáldva őket, elbocsátá békével ama titkos alagúton, mely a városba vezet . . .

Künn ezalatt Gaskho bej táborában különös hírek kezdtek szárnyalni. Egypár elfogott albán harcos, kit a házak kutatása közben leptek meg, midőn Ali visszavonult, megdöbbsentő felfedezéseket kezdte hallatni vallatói előtt.

Hogy a bej táborában levő szulióták mind egyetértenek a janinai basával, egykori urokkal.

Valóban azt mindenki tapasztalá, hogy Ali basa soha nem lövetett a szuliótákra, hanem inkább elhagyta a csatatért.

A foglyok még többet is vallottak.

Hogy Kleon és Artemisz titkos összeköttetést tartottak Alival az alagúton keresztül, s önkényet fogatták el magukat.

Úgy kell lenni. Bizonyíták azok, akik a legelső rohamot túlélték. Ali a hídfő tornyából támadt elő, anélkül, hogy az ott levő szulióták egy lövéssel is jelt adtak volna.

Azt is állíták az elfogottak, hogy a következő éjszakán egy újabb támadást fog intézni Ali az ostromló sereg ellen, s akkor a bej táborában levő keresztyének mind mellé fognak állani.

E mondák mind ijesztőbb változásokkal kezdtek elterjedni az egész hadseregben, itt-ott kisebb verekedések történtek keresztyének és mozlimék között; az ozmanlik fenyegetni kezdék a rajah harcosokat, s azok féltükben mindenütt összetartó csoportokba vonultak.

Gaskho bej és Pehliván basa hirtelen haditanácsot hívat-
tak össze e nyugtalanító jelenségre, és ott elhatározzák, hogy a
görögöket le fogják fegyverezni.

Évégett egy tömegbe állíták őket a tábor közepén, körül-
fogva ozman hadsoroktól, s akkor nekik szegezve az álgyúkat
kihirdeték előttük, hogy le fognak fegyvereztetni, s ha ellen-
állanak, összelövetnek.

A szulióták és albánok rémülten hallák e hirdetményt.
Látták a vérszomjú tömegeket magok körül, és arra gondoltak,
hogy mennyiszor megtörtént már, miszerint a fegyvert valaki
letette a kezéből, hogy életét megmentse, holott éppen e fegy-
verrel menthette volna azt meg, s e tétovázásukban kiválasz-
tának maguk közül tizenkét ifjat, kik menjenek el a vezérhez,
és kérjék tőle számon e félemlítő eljárása okát.

Gashko bej különben is dühös volt már. Az ifjak merész
beszéde még jobban felbőszítette; mind a tizenkettőt kivitette
a tábor közepére, oda a felállított hadsorok elé, s megparan-
csolá, hogy fejezzék le őket, kihirdetvén, hogy mindenki
így jár, aki egy szóval mer ellenkezni a kimondott parancssal.

A tizenkét ifjút ott levetkeztették társaik szemeláttára, s
a szokott fejlevágó óriást odaállíták hátuk mögé, hogy térdre
buktatván őket, egyenkint ütögesse le fejeiket.

De még egyét sem ütötte le, midőn Janina felől nagy
lárma támad. A szabadon bocsátott Kleon és Artemisz csapatja
jött onnan, kik még a janinai toronyból látták a veszélyt, mely
hitfeleiket fenyegeti, s éppen akkor értek oda, midőn Gaskho
bej parancsának kiviteléhez készültek a csauszok.

A szulióták itt és amott megpillanták egymást. Egy
óriási ordítás tölté be a léget. Fájdalom volt az és düh s a két-
ségbeesésben kitörő ijedség. Azok előlről, ezek hátulról rá-
rohantak a mozlim csapatokra. Egy pillanat alatt egy zúr-
zavaros tömeggé volt bomolva Gaskho bej egész tábor, hol
albánok és szipáhiak, szulióták sáimsok és timarióták vere-
kedtek minden terv, minden harci cél nélkül, ellenséget és jó

barátot nem ismerve. Hasztalan tűzék ki a zászlókat az alemdárok, hasztalan ordították magukat rekedtre a szpahilár agák és a csorbadszik, és maga az óriási Gaskho bej is. A hadsereg oly tökéletesen fel volt bomolva, ahogy semmi ellenség nem lett volna azt képes semmivé tenni. Dél felé a szulióták Kleon és Artemisz alatt elfoglalták a Lithanizzát, Gaskho bej pedig kétségbeesetten futott el egész Durazzóig. Mikor odaért, nem volt vele az egész hadseregéből több tizenkét csausznál. Az egész ostromló had elszéledt amerre utat látott, kereketlen álgyúkat, s feldűlt szekereket hagyva mindenütt maga után.

Ali basa pedig szép csendesen mosolyogva nézte a janinai vörös toronyból, hogy veri az ellenség magamagát, hogy bomlanak szét az ostromló hadak ezernyi és ezernyi tömegei, anélkül, hogy ő egy álgyúlövést vesztegetne rájuk.

Mondám, hogy sokszor volt Ali már úgy, hogy nem volt egyebe annál az egy kardnál, és azzal az egy karddal visszaszerze mindent.

AZ ALBÁN CSALÁD

Most hagyjuk egy kissé pihenni a hírt, hunyjuk be szemünket azon harcok elől, mik itt következnek; hagyjuk elhangzani füleink mellett egy Ulysses, egy Ypsilanti, egy Kolokotroni neveit, kik mind a szultán trónját ingaták meg, s kiket a janinai basa mind édes testvéreinek nevezett.

Vonuljunk mi e véres harcok alatt Dodona ligeteibe, hol egykori szent jóslatok téveteg hangjai még mindig megzendülnek a csendes ábrándozó előtt. Keressük fel ott ama csöndes kis völgyszakadékot, hová sem a jó, sem a rossz hír el nem szárnyal soha, melynek lakosai nem tudnak egyébről, mint ami fenyőfáikon innen történik; hozzájuk még az adószedő szpáhi is csak egy században egyszer vetődik a kivetett harácsért.

Halil Patrona feleségének háza nem áll már többé a csergő patak mellett, még a sírt sem tudja senki, melyben a szép, a tündéri Gül-Bejáže lakott: Gül-Bejáže — fehér rózsza, nem nyílik az egész völgyben; ezt a nevet nem is ismeri ott senki, csak a legvénebb anyóka, mikor a fonóban körülülük a leányok, tud mesélni regéket, miket anyjától vagy nagyanyjától hallott ő is, egy tébolyodott asszonyról, aki itt e völgyben lakott, s minden este asztalt terített, minden éjjel ágyat vetett egy láthatatlan szellemnek, kit rajta kívül senki sem látott, s kit ő férjének nevezett.

Ez őrtült nőnek volt egy fia, akit Behramnak neveztek, derék, vitéz, bátor ifjú; sokszor megkergette társaival az epirusi rablókat, akik a völgybe lecsaptak, s teheneiket elhajtották.

Mellette lakott akkor az özvegy Khamkó asszony, kinek férjét agyonverték Tepelenben, és ki fiával, a kis Alival ölében, menekült a hegyek közé.

Azelőtt jó, szelíd asszony volt Khamkó, de amint az örült nővel kezdte társalogni, ő is oly háborodott lett, mint az; gyűlölni kezdé az egész világot, s számtalanszor monda olyan örült dolgokat, hogy szeretné meggyújtani négy részlein az országot, hogy a lángok négyfelől csapnának össze rajta, s benne égne minden ember, a jók a gonoszokkal együtt. — Allah ne hallgasson meg ily szavakat.

Behram igen szelíd férfi vala, már akkor több, mint huszonhat éves, a kis Ali még alig több tizenhatnál; de már ekkor is vad, szilaj fiú volt, s napokig elcsavargott hegyeken, völgyeken át, s midőn hazajött, rendesen hozott anyjának valami pénzt vagy drágaságot haza. És senki sem tudta, honnan veszi azt, csak Behram, kinek a fiú mindent megvallott, mert nagyon szerette.

Ali az epiróta kalandorok társaságába keveredett, s velök együtt eljárt a falukat sarcoltatni, gazdag kalmárokat meglesni az úton, s osztozott a könnyen szerzett ragadmányban azokkal.

Valahányszor pedig pénz nélkül jött haza Ali, Khamkó anyja mindig pörpatvarral támadt reá, s nem hagyta nyugodni, míg új, szerencsésebb rablókalandba nem kezdett.

Behram szomorúan látta ifjú bajtársát e veszélyes úton, s valahányszor egyedül maradhattak, mindig telebeszélte lelkét igaz, józan gondolatokkal, miknek hatása meg is látzott Alin, mert apródonkint el kezdte maradozni a rabló járatokból, s hogy anyjának mégis pénzt mutathasson, juhait, kecskéit adogatta el, később eladta hosszú, ezüstveretes puskáját. Utoljára nem maradt egyebe a kardjánál. Khamkó asszony szidta Alit kegyetlenül, s ha enni kért, elkergette; a fiú eltévelygott az erdőkben, a cserjéken, ott élt sokáig erdei gyümölcssel; végre nagyon megéhezett, s elbúsultában egy

Örmény csapláros magányosan álló háza elé vetődék, ki éppen kinn állt az ajtójában. Ali úgy lépett eleibe, mint egy éhségtől veszendő szilaj farkas, s kardját kezében tartá. Az örmény ősz, tisztos férfiú volt, s amint meglátta Alit, azt kérdé tőle: „Mit akarsz fiam?” Ali elszégyenlé magát az ősz tisztos tekintete előtt, s lesüté szemeit s azt mondá: „El akarom neked adni ezt a kardot”. Pedig azon szándékkal volt egy perc előtt, hogy megölje őt vele. Az örmény elvevé tőle a kardot, s adott neki érte tíz zecchinót, azonfelül meg is vendéglé. Ali kard nélkül tért haza anyjához.

Khamkó asszony fegyvertelenül látva fiát, elszörnyedve kiálta fel:

— Hova tetted kardodat?

— Eladtam azt — felelt Ali elszántan.

Az anya felsikoltott e szóra dühében, s vevén egy botot, elveré azzal Alit úgy, amíg csak bele nem fáradt. A nagy, izmos fiú engedte magát ütni, és nem sírt, s nem szólt, és nem védte magát.

— És most láss guzsalyhoz! — kiálta rá Khamkó asszony; fonj szöszet, és tanuld az orsót pörgetni, ne edd itthon a kenyeret hiába. Az olyan férfi, aki kardját el tudja adni, nem való egyébre, mint hogy rokka mellett üljön.

És Ali leült fonni.

Két napig állotta ki a gyalázatot, mit anyja elkövetett rajta, harmadnap visszament az örményhez, akinek eladta kardját, azt orozva saját kardjával meggyilkolta, házát kirablá, s felgyújtotta, s azontúl lett belőle olyan híres rabló, hogy rettegte az egész környék.

Khamkó asszony még azután sokáig élt, s mindaddig rontotta Ali lelkét, s addig tanítá őt gyilkolni megilletődés nélkül, amíg a fiú egyszer őt magát is meggyilkolta, s éppen annyit törődött anyja vérével, mint a többiekével, kiknek vérébe anyja parancsára mártogatta kezeit.

Ezen fiúból lett Janina basája, Tepelenti Ali.

Mennyi árulás, esküszegés, rablás, orgyilkolás után jutott ő e polcra! Hányszor nem volt már egybe annál az egy kardinál és ravasz eszénél. De mégis sokszor eszébe jutott hatalma legfényesebb korszakában ama két csendes gunyhó, hol ő és Behram laktak, kinek híret sem hallá azóta, s elgondolkozik rajta, mi lett volna őbelőle, ha Behram szavaira hallgat, ha csendes, nyugodt életet fog élni? Bizonyosan nem ily hatalmas ember, mint most; de nem-e boldogabb?

Egyszer, midőn már igen nagy úr volt, fel is keresé a kis völgyi falut, melyben együtt rejtőztek. Híre sem volt már akkor Behramnak; elbujdosott, ki tudja hová, talán meg is halt azóta.

MAHMUD TOLLA

Midőn II. Mahmud alatt a mekkai zarándokkaravánt a lesben álló vehabiták kirabolták, a szultán megrendelé a mekkai és medinai bírának, hogy küldjenek rögtön a vehabiták tanyáira, s készpénzen váltsák ki az elfogott derviseket tőlük.

A vehabiták kiadák a foglyokat a küldött váltságdíjért, de annyira ragaszkodtak az alku értelméhez, miszerint csak a foglyokat kelle kiadniok, hogy még a rajtok levő ruházatot is megtarták maguknak, s nem hagytak elvinni egyebet a csupasz testnél.

Igy kelle őket Mahmudnak még ruhával is ellátni.

Volt a megszabadítottak közt egy dervis a nimetullahita szerzetből, ki a történet után felmene a szultánhoz, s monda neki:

— Szegény uram, te. Legszomorúbb úr minden kalifák között; legnagyobb szenvedések fia minden szultánok között, akik előtted uralkodtak és utánad uralkodni fognak; köszönöm tenéked, hogy engemet megszabadítottál az eretnekek kezei közül,* azért íme ajándékba hozom neked azt, amit midőn ruhátlanul hagytak, mégis el tudtam hozni közülök.

S azzal egy fekete írónádat adott át a szultánnak, s midőn Mahmud kérdezé, mi módon tudta azt elrejtteni a rablók szemei elől, elmésen megmagyarázá, miszerint sűrű fekete szakálla közé dugta azt, és ott senki sem vette észre.

Mahmud elfogadá a dervis ajándékát, s odatevé azt, hol többi ereklyéi állottak, és azután sokáig nem gondolt reá, és egészen el is felejtkezett róla.

* A vehabiták a mohamedán vallás eretnekei.

Egyszer azonban, midőn egyik kedvenc hölgye kíváncsiságból rávevé, hogy mutogassa meg neki a palotában levő ereklyéket, amint a dervis által ajándékozott tollhoz értek, hirtelen felsikolta a hölgy, s azt mondá, hogy azt a tollat mozogni látta.

A szultán erre odatekinte, s minthogy ő nem látott semmit, tréfás szavakkal illeté kedvenc hölgyét, s tovább mutogatótá neki sorra a századok óta lerakott ereklyéket, miket tizenhárom szultán gyűjtött a khaznéba,* s azután megengedé hölgyének, hogy válasszon azon ereklyék közül egyet magának, amelyik legjobban tetszik neki.

Voltak ottan becses darabok, mik egy-egy ország jövedelmével felértek, drágakövekkel kirakott, ritkaságuk által becses emléküek, de azok közül a kegyencnő egyet sem választta magának, hanem a szultán nagy bámulatára azt az egyszerű fekete írónádat kérte magának.

Mahmud csodálkozva engedett odaliskjja kívánatának, s minthogy az ettől el nem állt, odaadá neki az írónádat, mely egyszerű bambuszkóróból készült, s nem volt rajta éppen semmi nevezetes.

Az odalisk elvivé magával szobájába a tollat, és azután reggeltől estig várta, hogy fog-e mozdulni újra?

De a toll egész nap, egész éjjel nyugodtan feküdt ahová letették, s az odalisk már bálni kezdé, hogy kíváncsisága tárgya helyett nem inkább valamely becsesebb ajándékot kért magának, amidőn egy estve meglátogató őt a szultán virágos kamrájában, s amíg egymással édesdeden beszélgetének, egyszer a szobában, hol rajtuk kívül senki sem volt jelen, neszt hallanak, mintha valaki nagy sietve írna, s a toll percegése hallatszanék a kiterített pergamenen.

Odatekintének mind a ketten, s íme, a bámulattól elállott szavuk: az írónád félegyenesre volt fölemelkedve, ahogy

* A szultánok kincstára.

szokás azt a kézben tartani, s írni látszott magában az alatta levő pergamenen.

A hölgy reszketett a borzalomtól, míg a szultán, ki nem volt félelmes és babonák embere, azt hívé, hogy tán egy pók köté fonalát a toll túlsó szárához, s annálfogva emelkedik és mozog az a légben, s hogy erről meggyőzze kegyencnőjét, ő maga odament, és a toll fölé nyúlt, hogy a képzelt pókhálót elszakítsa. De nem volt ez sehol, s a toll csak írt magában egyre.

A szultán maga is csodálkozni kezdett e tüneményen. Amit a toll oly szorgalmasan látszott írni, az rejtett írás maradt, mert hegye nem volt tintába mártva. A szultán ekkor próbát akart tenni vele, s az ott levő alkörmösbe, mellyel török hölgyek ajkaikat szokták festeni, belemártá a toll hegyét, s azután letevé azt a sima tiszta lapra, mire az ismét fölemelkedék, s világosan, tisztán érthető betűkben leírá e szókat:

— „Mahmud! Mahmud!”

A szultán reszketni érzé szívét, midőn nevét olvasá maga előtt, s borzalommal kérdezé: — Mit kívánsz tőlem?

Az újra e két szót írta le: „Mahmud, Mahmud!”, és azzal lefeküdt.

— Az én nevem az — monda a szultán —, hát te láthatlan szellem, ki vagy?

A toll újra felegyenesedék, és e nevet írta Mahmud alá: „Halil Patrona”.

Mahmud megrettent e névtől: egy ősei által megöletettnek neve volt az, s ha egy szellemnek jelenléte már magában is irtóztató, mennyivel inkább egy meggyilkolt szellemeé.

— Mit akarsz e helyen? — kérdé a szultán elborzadva.

A toll felelt:

— Inteni téged.

— Veszély fenyeget talán engem? — kérdé a szultán.

A toll ezt írta rá:

— Közel van.

— Honnan jön e veszély?

Most hosszú sort írt a toll, és e sorban ez volt írva:

— Keletről nagy, nyugotról nagyobb, délről még nagyobb, északról legnagyobb és itthon mindeniknél nagyobb.

— Hol lesznek harcai az igazhivőknek? — kérdezé a szultán.

— Az egész országban! — volt a válasz.

— Minő városok mellett?

— Minden város mellett és minden városban.

— Meddig tart e harc?

— Kilenc esztendeig.

Akkor számláltak ezernyolcszázhuszat, és körül Törökország minden határán még semmi veszély sem volt.

Még egyet kérde a szultán.

— Mondd meg énnekem, győzni fogok-e én e harcokban?

A toll írta:

— Te nem.

— Kik lesznek elleneim?

Itt a toll megállt, mintha valamin gondolkoznék, azután e szót írta le:

— Máskor.

A szultán nem érté a választ, s újra feltevé a kérdést, most ezt írta a toll:

— Másutt kérdezz.

— Hol?

— Egyedül.

Tehát nem akart e kérdésre a szultán kegyencnője jelenlétében válaszolni. Nem bízott benne.

A szultán alig hiheté, hogy nem álmodik, még kedvenc nője is odalépett, s Mahmud vállára hajolva rebegé:

— Kérlek téged, erős szellem, fogsz-e nekem is felelni?

A toll válaszolá: „Fogok.”

A nő kérdezé:

— Mondd meg énnekem: fog-e engemet Mahmud halálomig szeretni?

A szultán megütődve monda:

— A prófétára! hogy tudsz ily kérdést intézni hozzá?
Pedig mit kérdezhetne egy szerető asszony sürgetőbbet?

A toll csendesen remegve írt:

— Fog szeretni halálodig.

— S mikor halok meg?

Erre a toll nem felelt semmit.

Hiába kérdezé a kegyencnő: hány év, hány hó, hány nap múlva? A szellem nem mondott rá semmit.

— S mi által halok meg? — kérdé a nő.

A szultán megrémült ez esztelen kérdésen, s el akará onnan távolítani a nőt, de egy perc alatt kiírta a toll a választ.

— Meggyilkoltatol.

A nő sápadt lett, mint a viaszkép, s rebegve kérdezé:

— Ki gyilkol meg?

Mindketten félelmesen, visszafojtott lélegzettel várták, mit felelend a toll, és az jól figyelmezve, nehogy hiányos betűt fessen, írta a pergamenre:

— Mahmud.

A kegyencnő ájultan rogyott a szultán karjaiba, ki őt ölécbe véve, a kerevetre tévé, s sokáig tartott, míg magához bírta téríteni, vigasztalva őt bölcs beszédekkel.

— Gonosz, ingerkedő szellem lakik e nádiban; ki csak azért űzi előttünk varázslatait, hogy szíveinket rettegésbe hozza. Hiszen azt mondá, hogy holtig szeretni foglak, hogy ölnék tehát meg én? Hazug szellem lakik e tollban.

Pedig maga is reszketett a szultán.

Azon éjjel nem jött álom az ő szemekre, s reggel erővel elvevé kegyencétől az íronádat Mahmud, s azt mondá neki, hogy a tűzbe fogja azt vettetni.

De nem vetteté a tűzbe.

Sőt gyakran elővév é azt a szultán, s miután néhányszor hamis jóslatokon kapta a szellemet, kezdé az egészét egy mágikus bohóságának tekinteni, mely avégre rendeltetett a jó sorstól, hogy az embereket különössége által mulattassa, és gyakran szerze általa mulatságot egész háremének, összegyűjtván az odaliszkokat, s kényszerítván a bővös tollat írni feleleteket mindenféle apró kérdésekre: „Hány éves a vén khadun-kiet-kuda? — Hány zecchinó van a kizlár aga erszényében? — Hány órakor ébredt fel a szultán? — Mikor érkeznek meg a szultána tulipánjai? — Hány fejet löktek ma a tengerbe? — Él-e még Szádi, a költő? — stb. stb., vagy kényszeríték Hugo Victor keleti verseit nekik lefordítani törökre, arabra, perzsára. — A toll mindent végzett türelmesen. Az odaliszkok igen kedves játékszernek tarták, s a kedvenc szultána el is felejté már a gonosz jóslatot, mit számára leírt.

Egyszer történt, hogy a nagyhírű kalózvezér, Microconchals, ki az Archipelagust rablójáival régóta nyugtalanítá, s a szultán valamennyi flottáival tudott dacolni, Candia előtt a sík tengeren egy brit hadihajóval találkozott, s azt elég esztelenül három gályával megtámadta, s egy óra alatt mind a három hajója fenékbe lövetett, s ismeretes zászlóin kívül semmi sem maradt a víz színén, melyeket is a győztes angol kapitány, Murrison magával diadaljelül elvive Sztambulba, s ott azokat felküldé a dívánba.

A szultán öröme határtalan volt a bosszantó kalózvezér halála felett, öröme megtetszék a háremben is, mert éjszakára fényes lámpaünnepélyt rendezett, s másnapra a díván elé hívatá Murrison kapitányt, hogy őt kegyeivel és ajándékaival elhalmozza.

Éjszaka tehát nagy vigasság volt az odaliszkok közt. A szultán maga is ittas volt az örömtől, a bortól és a szerelemtől, s a szultána öröme elbizottságában mulatságul vevé a bőbájós írónádat, s kényszeríté azt bohó feleletekre: hogy szám-lálja meg, hány szála van Mahmud szakállának? hány lova

van az istállókban, hány katonája a tengeren? s végre kacagva kérdezé tőle, mondja meg neki: hány óráig fog ő még élni?

Ah, hiszen egy egész örömteljes élet áll még előtte. A szultán mégis fejét csóválta: ilyen kérdésekkel nem kellene istent kísérteni soha.

A toll nem akart írni.

Ekkor bosszúsán kiálta rá a kegyencnö: Felelj! vagy kényszerítelek megszámlálni a Fekete-tenger cseppjeit, ami innen Szukumkaléig van. Felelj, hány óráig élek én?

A toll erre ingadozva felemelkedék, és a papíron jártában olyan hangot adva, mintha sírna, nyögne, félreismerhetlen jeggyel írta le ezen számot „8”. És körülkeríté azt, hogy tudtul adja, miszerint nem következik több.

Kacagtak mindnyájan; ez a szellem szereti a tréfát, s most bosszút akar állani a szultánán a kínzó kérdésekért.

Ekkor volt éjfél után három óra. Annyit ütöttek az órák minden teremben. Azután ismét táncolni, énekelni kezdtek az odaliszkok, s eunuch-bohócok fabábokat játszódtattak egy függönyös játékszínen, mely a háremlakókat nagyon mulattatá. De a kegyencnö fejéből nem ment ki az a nyolcas szám, s amint a szobákban levő órák ismét sorban négyet ütöttek, előveteté a tollat, s arcán hitlen gúnyt tettetve, de szívében borzalommal kérdezé tőle: — No most, mondd meg újra, ha még el nem feledted, hány óráig élek én még!

A toll leírta a számot: „7”.

Itt már borzongani kezdének a körülállók. Mahmud szellemtréfának tartá az egészet, s biztatá őket, hogy ne vessenek rajta. S ismét mulattak tovább.

Egy óra múlva sorba ütöttek az órák az ötöt. Most egyedül lopta félre magát a kegyencnö, s asztalára helyezve az író-nádat, az előbbi kérdést ismétlé előtte:

A toll e számot írta: „6”.

Tehát minden órában eggyel kevesebbet. A szultán észrevette kegyencnöje szomorúságát, s hogy elverje gondolatait,

kényszeríté őt alvószobájába menni, ott a szultána két órai édes álmot aludt a szultán keblén, akkor a szultán felkelt, átment öltöző szobáiba, mert ma dívánánácsot kelle tartani.

A kegyencnő felébredvén, legelőször is az órákra nézett, s látta, hogy már hét óra. Sietett rögtön felkeresni a tollat; s remegve kért tőle választ.

Most a toll már csak „4”-et írt.

A szultán maga elé hívatta Murrissont.

Az angol tengerész már akkor is tudta, hogy a vizek kívülről urat nem ismernek, s hosszú kalandozásai kelet és dél országaiban annyira hozzászoktaták őt a barbár tartományok fejedelmeihez, hogy őket voltaképpen kíváncsisága tárgyai-ként tekinti, kiknek balga szertartásait végignézte, ahol hozzá-férhetett, s ha másképp nem lehet, együtt csinálta azokat velök, csakhogy naplójába írhasson rólok.

A dívánba hívás semmivel sem volt Murrissonra nézve érdektelenebb, mintha elefántvadászatra hívták volna, vagy a sakker-kvakkerek titkos gyülekezetébe, vagy Mongolfier úr veszedelmes léghajójába. Fölvéve karmazsinpiros öltönyét, tollas háromszegletű kalapját, s lekísértetve magát a tiszteletére küldött izoglánok által, a pompás mennyezetes hatevezős kájikig hagyá magát vitetni.

A szökőkutak kapuján bevezeték, s néhány percig várni engedve az oroszlánfők teremében, megengedék neki, hogy kebléből elővont tárcájába futólagosan lerajzolja a körüle fekvő tárgyakat.

Ezalatt elvették kis rövid kardját, minthogy a szultán elé fegyverrel menni nem szabad, s adtak rá egy bő, nyuszt-prémes kaftánt. Észre se vette a jegyezgetés közben, csak azután csodálkozott el magán, hogy talpig zöldbe van öltözve, s a tolmács baljára állva bevezeté a hét vezérek termébe, hol a szultán vezéreivel félkörben ült.

Murrisson szép illedelmesen üdvözlé a padisaht, ahogy tán György királyt üdvözölte volna, avagy X. Károlyt.

— Hajolj le egész a földig — egész a földig, uram,
— suttogá fülébe a tolmács.

— Goddam. Azt nem teszem. Ez egyenruhában nem szokás a földre feküdni.

— Azért adtuk föléje a kaftánt — sугá féltréfásan a tolmács. — Ez itt szokás.

— Rossz szokás — mormoló Murrison, s néhány percig gondolkozva azon ötletre jött, hogy kalapját elejté, s mintha az után nyúlna, hajolt meg a földig, de kárpótlásul azután úgy kiegyenesedék, hogy ha a palota rászakadt volna sem hajtotta volna meg a fejét.

A szultán pár rövid szót monda a tengerésznek, melyből a tolmács egy cifra üdvmondatot tudott lefordítani, bebizonyítandó, hogy ő a szultán kimondhatatlan érzelmeinek is magyarázója. — Elmondá a tengerésznek, hogy ő egy rettenetes víziló, tengeri elefánt, ki dicső agyaraival ama szemtelen krokodilusokat agyondöfte, hatalmas patáival elgázolta, és ormányával agyonpaskolta; ezért megérdemli, hogy a felséges úr köntösének szárnyai befedjék. Azért kérjen jutalmul amit kíván, legyen bár az országának fele stb.

Ha valaki ilyenkor csakugyan az ország felét kérné, bizonyosan azt a felét kapná, mely a föld alatt van. Murrison megköszönte az ajánlatot, s azt kérte, hogy *mutassa meg neki a szultán kedvenc hölgységét.*

A tolmács ezt hallván, elsápadt — még sápadtabb lőn a szultán, arcának izmain meglátszottak a rángások, melyek a rögtöni visszas érzelmekre támadnak, azután sűrű nagy szemöldök mélyen lehúzva, halálos sérelemmel tekintte a tengerészre, széles melle hörgött nehéz sóhajától.

Az angol csak azt restellte, hogy nem viszonzhatja a szemöldökjátékot, az övé világosszökek, s kissé nagyon magasra voltak rakva.

A tolmács azonban nagyon sokat tudott beszélni e hallgatásból.

— Óh, dicső gyaur, nemzeted rózsafája, a tengereken futó vízi pók, ne kérj ily esztelenséget a nagyúrtól — nézzed haragos szemeit, s kérj más akármit, kérd legritkább kincsét, rabnőit mind — csak kegyencnöje arcát ne kívánd látni. Te nem tudod mi az.

Murrisson vállat vonítva monda: Nekem nem kell kincs, sem rabnő, csak a kegyencnőt kívánom látni.

Mahmud reszketett, de nem szólt. Nagy sötét szeméibe két könnyecsepp tódult, s azután csendesen gördült végig szép férfias arcán.

A vezérek erre felugráltak, s zavart kiáltásaikból kivehető volt, miszerint nem mást kívánnak a szultántól, minthogy legott fojtassa meg a vakmerő hitetlent.

A tolmács kétségbeesve veté magát a tengerész lábaihoz.

— Óh minden cethalak fejedelme te! Hitetlen eb! Látod mint fekszem lábaidnál én, igazhívő, a te lábaidnál, borívó gyaur, mért fogsz engemet szavamnál, melyet a szultán adott általam neked? Nem szégyened magad, lábadat a fejedelmek urának nyakára tenni? Kívánj mást akármit!

Hasztalan. A tengerész arcán egy szöglet sem változott. Újra hidegvérrel ismétlé: „A kegyencnőt kívánom látni.”

A vezérek dühödt ordítással rohantak reá, s Murrisson elégnék tartá a fenyegető roham előtt szétvetni mellén a ráadott kaftánt, s előtüntetni fél világtól rettegett egyenruháját, s a reá aggatott érdemjeleket, alexandriai és trafalgári diadalok dicső emlékeit.

A szultán lelépett trónjáról, kezével inte a vezéreknek, néhány szót súgott a kizlár aga fülébe, mire az eltávozott.

E súgott szó végigment a vezérek sorain, mire valamenyien meghajták magukat, s a terem három ajtaján háromfelé távoztak, helyettök két fekete lépett be vörös fezzel, fehér ruhában, kezeikben széles görbe pallos.

Csak a szultán maradt ott és a tengerész.

Az órák a szeráj termeiben három negyedét tizenegyre ütöttek. A kegyencnőnek a dervis tolla azon kérdésre, hány óráig él még? ezt írta: „ $\frac{1}{4}$ ”.

Azon percben lépett be a kizlár aga. A kegyencnő reszketve ment eléje, mint az eltévedt báránka a szemközt jövő farkas elé.

A kizlár aga mélyen meghajtá magát, s a háta mögött álló szerájfelügyelőnőt előre inté.

— Végezte-e a namazát előtti mosódást a szultána?

— Igen, uram.

— Övezz dereka körül három sor gyöngyöt, s turbánjába tűzz paradicsommadarat gyémántos forgóval. Add reá aranyszövetű kaftánját!

A kegyencnő némán engedett magával mindent történni.

A felügyelőnő arcára vonván a lengeteg apró arany csillagokkal hintett fátyolt, elvezeté őt azon ajtóig, mely a porcelán-terembe nyílt. Ott elbocsátá őt a kizlár aga, mutatva, hogy merre menjen.

Mindenütt kettős őrszemek álltak az ajtóknál, a legutolsó, melyen beléptek, csak szőnyeggel volt fedve. Ez volt a kupolyterem ajtaja, hol a szultán a tengerészt elfogadta.

A kegyencnő nem láthatta a tengerészt a trón magas emelvényes szárnyai miatt, csak a szultánt látta ott ülni a dívánon. Odasietett hozzá, s amint eléje lépett, egyszerre megpillantá az idegent, ki hideg, kíváncsi szemeit ráfüggeszté. Összeborzadt, s félsikollyal ejté ki e szót: — Gyaur! és fátyolát sűrűbbre vonva, a szultánhoz akart menekülni.

Mahmud ekkor megfogá egy kezével a hölgy remegő kezét, s a másikkal levevé az idegen előtt legkedvesebb hölgye arcáról a fátyolt.

A hölgy felsikoltott, mintha kígyócsípés érte volna arcát. Majd a szultán térdeihez omlott, s irgalomért esdekelve tekinté a nagyúr arcára. A minden kalifák kalifájának szemében

emberi fájdalom nedve ragyogott. Szegény szultána! Ki ne szánta volna őt?

Murrisson udvarias bókkal hajtá meg magát, s tolmács nem létében a jól ismert török üdvözlettel köszönté őt: „Szalám aláküm.” A hölgy szokatlan bájai csak annyi hatást gyakoroltak a tengerészre, mint honának bármely szép delnője, valamely udvari bemutatáskor.

A hölgy kínosan vonaglott a szultán lábainál, ki megeléglvén kínlódását, betakarta őt fátyolával, s inte a kizlár agának. Az felemelé a hölgyet, s elvezeté a trón függönyei mögé. Ugyanekkor a két eunuch őr is eltűnt a trón mellől.

A szultán hallgatott és eltakarta szemeit.

Néhány percnyi mély csend után a tengerésznek úgy tetszék, mintha hosszú-hosszú sóhajt hallana a függönyök mögül. A szultán minden tagja összerándult. És azután elkezdtek a szeráj órái ütni, és ütötték a tizenegy órát.

Ekkor felállt a szultán helyéből, s felsóhajtva mondá: — Allah határozta így — azzal leszállt a dívánról, s tiszta olasz nyelven kérdé Murrissontól: — Láttad őt? Szép volt?

Murrisson meglepetve azáltal, hogy a szultánt, ki különben csak tolmács által szokott szót váltani, olaszul hallja beszélni, bámultában nem talált egyhirtelen szavakat a kérdésre.

— Most jer, lásd őt még egyszer — szólt a nagyúr, s azzal odainté a függönyökhöz.

Murrisson visszadöbbsent. Az egy perc előtt rózsapiros hölgy ott feküdt halványan, élettelen elterülve, ajkai, szemei bezárva, keble mozdulatlan. Szép gömbölyű fehér nyakán körös-körül vékony veres vonal látszott. A selyemzsinór helye!

— Ah ez kegyetlenség — kiálta fel, magáról megfedkezve a tengerész.

A szultán hidegen viszonzá:

— Amely nő arcát keresztyén férfi tekintete éri, annak meg kell halnia. — Azzal inte a tengerésznek, hogy el van bocsátva.

Murrisson sietett ki a teremből, rögtön felszedeté horgonyait, s éjjel kivitorlázott az Aranyszarvból, mindenütt üldöztetve a szép szultána emlékéből, kit szemleinek egy tekintetével megölt.

* * *

— Lásd, lásd — mondá a szultán ölébe véve a meggyilkolt hideg tetemét, valót mondott a dzsin: *Mahmud szeretett haldlódig és Mahmud ölt meg.*

E szavakat elmondá kétszer-háromszor is a halottnak, azzal letetvé a trón lépcsőjére, megszaggatá öltönyeit keblén, s könnyes szemekkel tekintve föl az égre, sóhajtja: Mármost következék a többi!

És azután elkövetkezék a többi. — Jött keletről, jött nyugotról, északról és délről a veszély; nagy, orszáfgorgató vihar, mely az erős ozmán tölgyet gyökerében megfacsarta, lombjait letördelte.

Janinai Ali basa volt az első, ki meggyújtá az országot nyugotról, s vérbe, lángba borítá Moreától Szmirnáig. — Északról Ypsilanti keresztes lobogói hoztak új ellenséget Mahmudra, s a „szent sereg” kiáltása a Duna partjairól Athene falain és Olymp szikláin visszhangzott. Sztambulban a féktelen janicsárhad készíté minden vereség hírére vérfürdőt a sztambuli görögök közt. És midőn tetőpontját érte minden veszély, keletről a perzsa sah ütött be az omladozó birodalomba, s elfoglalta a kincses Bagdadot.

És Mahmudnak még volt kedve élni. Élni és uralkodni. Kisebb lélek elvetette volna királyi pálcáját, s elvonult volna a csendes Arábia boldog pálmái közé, tudva, hogy végtelen harc vár mindenünnen reá, tudva, hogy győzni nem fog, tudva, hogy ami legközelebb áll hozzá, legfélelmesebb ellen-

sége. Egy alásott lőporos verem volt a trón, mely körül örült emberek szaladgálnak égő csóvával.

És Mahmudnak volt még kedve rajta ülni.

Gyakran kilopózott éjszakánként háreméből. Egyedül, senkitől sem kísérve, az ó-szeráj tetejéről órákig elnézte a csillagok futását, elhallgatta az éjszakai verekedést, halál-sikoltásokat Sztambul utcáin, látta, mint támad egyszerre két-három helyen tűz, Perában és Galatában — a janicsár urak töltik ott kedvöket. És érezte azt a kegyetlen, hideg metsző szelet, mely elkezde északról fújni, hogy a szeráj termeiben fázódva ölték magokra takaróikat a gyöngé keblű odaliskok. Sohasem érezte még ember Sztambulban e hideg szelet. Honnan jön ez, és mit jelent?

Mahmud tudta, honnan jön az, és mit jelent, s volt kedve szemébe nézni a jövőnek, melyből egyetlen sugár sem hozott számára reményt.

A CSERKESZ ÉS CSALÁDJA

Kasi mollaht még az időben nem nevezték mursidnak (vallásfőnök). Egyszerű sejk volt ő Himriben, déli Cserkeszföld egy kis helységében, hol még ekkor a moszkónak csak távolról hallák hírét.

Az egész természet egy megerősített várat képez Himri körül. Rengeteg bércek kettős tömör fala húzódik el mellette kétfelől kopáran, végtelenül emelkedve, mentül távolabb, annál magasabbra.

Ez örök árnyékos völgykebelből emelkedik ki egy harmadik sziklatömeg, mely kétfelől meredek, lépcsőzetes falat képez, s azután hosszan kinyúlva a többi bércek közül, végre egy szakadékos ponk homorultán végződik, melyet két rohanó hegyi folyam összetalálkozása védelmez, mély örvényt ásva alatta a kivájt sziklák között. E bércevonallal gerincén több ezer hold buja mező vonul végig, hosszan, keskenyen.

A kinyúló sorok tetején egy több száz lábnyi magas sziklatalajzat látszik, oly szabályos, mintha óriási kockákat raktak volna egymás tetejébe, s e sziklatalajzatra a legcsodálatosabb természetjátékkal látszanak bástyák, tornyok, végfalak építve, úgyhogy messziről úgy tűnik fel, mint egy erős vár, s valóban önkénytelen támad első tekintetre azon gondolat, hogyha e tetőkre négy ágyút felállítának, néhány száz ember hadseregek ellen megvédené magát; a ponk hátulján pedig, hova a vízeséstől közelíteni nem lehet, nyugodtan ellegelészhetne évekig a védsereget tápláló juh- és tehén-csorda.

Bohó gondolatok! Kinek jutna eszébe Himrit megtámadni, ezt a kis cserkesz falut, alig ötszáz lakosával, kiknek nincs egyebök, mint teheneik, kecskéik és szép leányaik. Ki jönne Himri alá ágyúkkal és hadsereggel a legjámborabb emberek ellen, kik életökben egyebet sem tesznek, mint sajtot és szironyos kecskebőrt készítenek, s vitézségüket csupán a nyájaikat pusztító medvék ellenében gyakorolják, s hosszú, messzelövő puskáikkal csak a kőszáli kecskét irtják.

Nem is építették ők házaikat a természet csodája vár tetejébe, hanem szépen a sziklák alá, rendesen összerótt faderekekéből, gömbölyű hársfáktól körülvéve, galambdúcos tetőkkel, virágos kertekkel körös-körül, s nemhogy ágyúkkal kergetnék a jövevényt, sőt elfogják őt az úton, falujukba vezetik, megvendéglük, marasztalják, s ha a jövevény szép fiatal férfi, titokban meg is könnyezik távozását a legszebb szemek, mik valaha mosolyogtak és könnyeztek.

Ki álmodta volna azok közül, kiket Himriben a bűbájós szép cserkesz leánykák dalolása ringatott édes álomba, hogy lesz idő, midőn e bércfalak itt körös-körül ezer és ezer idegen véréből fognak végigpirosítani, kik ide jövének meghalni, és megtalálták, amit kerestek?

Az érdemes sejk háza semmiben sem különbözik a többi lakosokétól. Egészen fából van összeróva az is, három szoba egymás hosszában, elöl két öreg diófa.

Kasi mollah kinn ül a szobrokon nyugvó eresz alatt, melyet két oldalról befutottak a nagy kardos bab indái, s tizenkét vékony kecskeszíjat felakasztván egy horgas szegre, nagy szorgalommal és komolysággal fon azokból korbácsot.

Mellette a földre terítve van egy medvebőr. Azon ül maga alá szedett lábakkal egy sajátságos külsejű idegen, kinek ha arcán s viseletén meg nem látszanék is, az ajtó előtt összekötött öszvérekről megtudhatnók, hogy nem e helységhez tartozik.

Ez egy görög kereskedő Szmirnából, minden évben meglátogatja Circassiát, kecskebőröket vásárolva, mint ő mondja. Szmirnában három palotája van; alig hihető, hogy ezeket kecskebőrökön szerezte volna. Elég az hozzá, az öszvérek most is meg vannak rakva egész köteg szironyos és prémes bőrökkel, s a kalmár áldomást iszik a cserkesz által lőtejből készített keserves italból, mely áll előtte, s melynek kellemetlen szagát jó latakia dohánya füstjével iparkodik elverni.

A cserkesz ráadásul készíti számára azt a hosszú öszvérhajtó ostort, tizenkétféle színű bőrből, szép körmönfont kígyóbőr formára, a végébe pedig szép fehér lószőrt fon, s midőn készen van, mutatványul nagyokat pattant vele, hogy a kalmár alig győzi a szemeit őrizni előle.

— Szép ostor, jó ostor — mond végre, csakhogy hagyja már abba gazdája a pattoztatást.

— Hogy jó ostor-e, azt még majd ezután fogom megpróbálni — szól a cserkesz, anélkül, hogy tojásdad barna arcán az egykedvűség valami vonást változtatna. S azzal nyelet kezd készíteni az ostornak, kivervén azt kacskalingos vékony rézsodronyokkal s ólomcsillagokkal szépen.

— Hogyan próbálsz meg, hogy jó-e az ostor? — kérdi tőle a kalmár.

— Majd ha a gyermekek hazajönnek.

— A te gyermekeid?

— Igen, azok. A más gyermekeire mi gondom?

— Tán csak nem akarod rajtok megpróbálni az ostort?

— Hát kin máson? A gyermeket ostorozni kell, hogy jó legyen, hogy rendez szokják, hogy hiábavalóságokon ne járjon az esze; azért is jó az, hogy hozzászokik a kisebb fájdalom által a nagyobbhoz, s mikor aztán felnőtt ember korában csapás éri, el tudja azt viselni. Engemet is mindig vert az apám, maig is áldom érte, hogy vert, mert jó ember lett belőlem; a gyermek mind tele van rossz indulattal, s jót tesz vele, aki azt korbáccsal kihajtja belőle.

A görög hosszú olajszíni arcán valami különös mosolygás vonult e szavakra végig; látszott, hogy csak magának mosolyog, azután fölveté csalfa szénfekete szemeit a sejkre, s kétkedőleg kérdezé tőle:

— De ok nélkül csak nem vered meg gyermekeidet?

— Óh, van arra ok mindig. A gyermek mindig tesz valami hibát, csak utána kell járni, s aki ezt elmulasztja, úgy cselekszik, mint aki sajnálja a gyomot kitépni kertjéből.

— Kasi mollah — szólta a görög, orrlyukain hosszú két füstfelleget fúva elő. — Én az mondom neked, hogy tenedek nem valók gyermekek, mert nem értesz a nevelésükhöz, és az egész cserkeszföldön senki sem ért a gyermekneveléshez.

— Mért vannak legszebb leányaink s legvitézebb fiaink a földön?

— De mennyivel szebbek volnának e leányok s vitézebbek e fiak, ha ott neveltetnének, hol a fehérkeblű Briseis és Achilles podasz-órkűsz (gyorslábú) hős utódai élnek. Óh Hellász! . . .

A görög egzaltációba kezdett jönni e klasszikus neveket kiejtven, s bújában olyan füstöt fújt csibukjából, hogy elég lett volna betakarni az egész Olympot.

— Azt mondom én neked Kasi mollah — folytatá azután —, hogy a gyermekek isten ajándékai, s aki a gyermeket veri, mintha az isten ellen emelné ostorát, mert az ő kezei fedezik a kisedek testét. Te csak bünt követsz el e gyermekekkel. Add őket énnekem.

— Te keresztyén vagy, én pedig muzulmán, hogy nevelnéd te az én gyermekeimet?

— Ne érts félre, kérlek. Én nem tartanám őket magamnál, sőt gondom lenne számukra oly helyeket találni, hol őket magas kitüntetésben részesítenék, előkelő basáknál, sőt lehet, hogy magánál a padisahnál is, vagy legalább az ő vezéreinél, kik a cserkeszeknek mindnyájan nagy tisztelői.

— Köszönöm, Midas, köszönöm; nem adom őket senkinek.

— Kérlek, kérlek, ne nevezd engem Midasnak, ez fatális név, ami nekem nem kell. Megtanulhattad volna már tíz esztendő óta, amióta bőrdet vásárlom, hogy az én nevem: Leonidász Argyrocantharides, én közvetlen utódja vagyok azon hős Leonidasnak, ki a Thermopylaeknél elesett háromszáz spártai vitézzel, s egyik nagyapám Issusnál esett el nagy Sándor oldala mellett, kiről egy perzsa satrapa halálos csapását fogta fel; ha nem hiszed, nézd meg ezt a régi pénzt, meg ezt a másikat, meg az egész marékka, meg ami ez erszényben van, melyek mind Macedó Fülöp alatt verettek, részint pedig Kantakuzenus Mihály és Constantinus Porphyrogenneta alatt, akik mind hatalmas görög császárok voltak Konstantinápolyban, melyet most Sztambulnak neveznek, és építették a szent Zsófia-templomot, ahol most a dervisek imádkoznak, s aztán nézd meg azokat a képeket, amik azon pénzekre vannak verve, ha nem hasonlítanak-e hozzám egy hajszálig? — Így van. — Mármost csak ne is add vissza e pénzeket, hanem add ide inkább azt a két gyermeket nekem.

A cserkesz, ki azon szín alatt vette át az erszényt, hogy a pénzen levő képeket hasonlítottassa a kalmár arcához, ez ajánlatra újra torkonköté a zsackót, s visszatette azt a kalmár ölébe.

— Köszönöm, — szólt szárazon —, én kecskebőrt árulok, de nem emberbőrt.

A kalmár arcán a meglepetés vonaglásai látszottak e pillanatban. Valódi mesterségét nem minden ember találta ki ilyen hamar, vagy aki kitalálta, nem szokott ilyen kíméletlen lenni érte. Alább, délszakon a georgiaiak sokkal szelídebb emberek, azokkal még alkudni is lehet leányaikra, sőt foglalót is vesznek fel nagyon kicsiny gyermekeikre. Tíz-húsz arany dénárért meg lehet tőlük kapni két-három éves korában a gyermeket, akiért azután tíz év múlva ugyanannyi ezer piasz-

tert adnak a méltóságos basák. Innen építi Leonidász azokat a palotákat Szmirnában.

— Oktalan beszédekét mondasz, érdemes csorbadszim — szól kissé magához térve a kalmár. — Bebizonyítom, miért? Először: mert hiszen nem adod el a gyermekeket; másodszor: mert miért ne adnád el? Hátha egy medvebőrt viselő cserkesz eljön a leányodért, s kéri, hogy add neki, nem eladod-e annak? Csakhogy az legfeljebb tizenkét tehenet meg annyi szamarat ad érte. Én pedig ezer piaszterért kérem derék hatalmas bégek, vagy talán maga a szultán számára, s te ezeket mind kicsinyled?

A sejk arcán bosszús ingerültség kezd mutatkozni. Azt jól tudá, hogy a kalmár most neki szofizmát mondott, de egyszerű eszével nem bírta felfogni az álokoskodást. Pedig világos, hogy abban nagy különbség van, ha medvebőrös cserkesz veszi-e meg az eladó leányt tizenkét tehenen, vagy a ruméliai helytartó bég ezer aranyon? De mégis a medvebőrös részén van az előny.

A görög azonban figyelmes szemmel látszott tanulmányozni a cserkesz arcvonalait, s szavainak hatását leste azokon, mint a kísérlettevő orvos, ki gyógyszereit próbálgatja in anima vili.

— Pedig tudom, hogy el fogod őket adni, Kasi mollah — folytatá újra megtöltve csibukját —, bizonyosan más kalmárnak ígérted már. Nono, te hamis ember. Derbendi meg bagdadi kalmárok bizonyosan többet ígértek értök; azok tehetik, mert ők kereskedést űznek vele. A csalárd örmények! Megveszik a gyermekeket potom árért, s eladják már nyolckilenc éves korukban a basáknak, hogy húsz évnél többet egy sem ér meg, addig ki mellkórban, ki ideglázban elvész. Ezt én nem cselekszem. Én becsületes ember vagyok, ki csak a szeretet munkáit végzi, és mindenekfölött igazságos. Elég legyen azt mondanom, hogy ott születtem, a hol Aristides lakott. Számptalan őszám volt az areopagusban, és egy anyai

nagybátyám archon volt. Azért ne képzeld, hogy én minden bolond ember kedveért megteszem azt, amit teérted. Én csak választott jó barátaimmal teszek szívességet, előttem szentek a barátság kötelékei. Castor és Pollux, Theseus és Pyrihous elég magasztos példákat szolgáltatnak élém a barátság hatalmas ereje felől. Ahol csak én megfordultam, engemet mindenütt áldottak, csakhogy a lábaimat nem csókolták. Egy georgiai földműves leánya, kit apja *rám bízott*, most az egyiptomi helytartó feleségének első szolgálója. Nagy dicsőség az, hallod! Egy szegény kecskepásztor fia, kit a pizsokból vettem ki, most a szaloniki basa első pipatóltója. Magas hivatal az, hallod. Ami volt Jupiternek Ganymedes ama klasszikus időkben . . . hajh! A könny kiesik szememből e szóra. Óh, Hellász!

A cserkesz engedte jó barátját sírni, s elégnék találta annyit felelni rá, hogy sötét lombos szemödeit a lehető legmélyebben lehúzta szeméire, azután vett egy kalapácsot, s a készített ostor nyelét körülkopogtatta nagy haraggal, beleverve sodronyt és rézpitykéket.

— Kasi mollah, eddig csak tréfáltam, de már most komolyan beszélek — kezdé Leonidász Argyrocantharides egy hanggal magasabban a szót, hogy a kalapácsolástól is lehessen hallani. — Gyermekeid sorsáról komolyan kellene gondolkodnod. Én jó barátod vagyok, régi ismerősöd, én javadat akarom. Úgy szeretem gyermekeidet, mintha tulajdon gyermekeim volnának, a könny kiesik szememből, mikor elválok tőlök. Mi lesz belőlök, ha felnőnek? Jól van, no. Tudom, hogy amíg te élsz, jó dolguk van, de hát azután? Te meghalhatsz ma vagy holnap, ki tudja? Az isten keze mindnyájunkkal szabad. Mondok egyet, nem tréfa, nem az ujjamból szoptam. Én bizonyosan tudom, hogy Topál basának tudtára esett már, miszerint teneked két szép gyermeked van, valami gaz erzerumi kalmárok árulták el előtte, kik itt valamit vásároltak nálad, s ő már felpénzt is adott rá nekik, hogy gyermekeidet számára elhozzák. Pedig az egy pizskos, durva, bélpoklos ember, akinek

félelmes dolog még a lába nyomába is lépni; fertelmes, rút ember és kegyetlen. Ezt én bizonyosan tudom. És ama kalmárok elfogadták az alkut, és nyakukra fogadták, hogy esztendő alatt elviszik neki gyermekeidet. Mit mondasz? Azt mondod, hogy le fogod őket hajigálni innen a mélységbe? Nem olyan bolondok ám azok, mint én vagyok. Nem úgy tesznek azok, hogy idejöjjenek hozzád barátságos ajánlattal, mint én, hanem rálesnek gyermekeidre, mikor azok az erdőre járnak, s mikor senki észre sem veszi, felkapják a ló hátára, s elvágtatnak velök; azt sem tudod meg, melyik ég sarka alatt keresd. Vagy pedig, mikor az úton mégysz velök magad, cselet vetnek, magadat főbe lönek szépen, s gyermekeidet elhurcolják. No hát. Jó mulatság lesz-e az? Csak ne fordulj el tőlem.

A cserkesz nem tudott felelni, nála a szó drága dolog volt, hanem magában gondolt sokat. Amíg a kalmár beszélt előtte, ő gondolataival tovább ment. Ő már látta gyermekeit az utált márványcsarnokokban, ott látta őket állani szégyenletes cifra öltözetekben szolgálva a mosolygó kényurat, ki gyenge arcukat kezeivel érinti, s a vér arcába tódult, mintha látná gyermekeit e mosoly előtt pirulva remegni. — Ah, e gondolatnál elkezdte a kezében levő ostorral oly hangosan pattogni, hogy a görög felfordult ijedtében a medvebőrön, s füleit markába takarta.

— Ne harangozz azzal az ostorral, édes fiam, mind szétkergeted az őszvéreimet! Hiszen jó már az ostorod, elhiszem, csak ne próbáld meg többet. Köszönöm, csavard össze, majd elteszem. Ejh! Jó, hogy ki nem ütötted vagy egyik szememet. Ennek ugyan erősen örülök. De szóljunk hát okosan. Hiszed-e, hogy én becsületes ember vagyok, vagy sem?

A cserkesz a fejét sem biccentette rá.

— Jól van; természetesen hiszed, ezt hinned kell. Pausanias óta nem volt áruló nemzetem közt; az volt az utolsó igaztalan görög, és azt is befalzták a templomba. Én tiszta

lelkű ember vagyok, azt te jól tudhatod. De még más is vagyok, amit te nem is gyanítasz. Ohó! e kopott, préme-hagyott kaftánban lakik valaki, akit te nem is sejtessz. Ohó, én tudom csak, hogy mi vagyok én? Urakkal, sok országok uraival vagyok én ismeretségben, akiknek hírét sem hallottad. Ebben a tenyeremben tartom Hellászt, ebben a másikban Ozmaniát, az egész világot megrendítem, ha megmozdulok. Miért cselekszem én mindezt? Óh, a ti szent árnyaitokért Miltiades, Themistocles, Lysippus és Demosthenes! A ti árnyaitokért óh Solon, óh Lykurg, óh Pythagoras! És jövőnd idő, melyben én azt be fogom bizonyítani mind. A te emléked, Athéne, lelkesít engemet, hogy kincseket halmozzak jövőnd idők számára; te szent szabadság istennője suttogod fülemben, hogy befolyást szerezzek ügyednek a magasok, úgy mint az alacsonyok között! — Itt lelkesülten ugrott fel a kalmár, s tenyerét a cserkesz felé nyújtá: Kasi mollah! Ti ugyanazon járom alatt nyögtök, mely alatt mi; fogjunk kezét hódítóink ellen, olvasszuk meg lassankint vezéreik szívét a legerősebb tűz, a cserkesz és hellén hajadonok szeméinek tüze által, és fogjuk meg őket a virágos hálóban.

Kasi mollah nem csapott a lelkesült kalmár tenyerébe, hanem oda sem fordulva hozzá, hidegen viszonzta:

— Nem sajnálom tőled azt az italt, melyet eléd tettem, jó kalmár, de úgy látom, hogy kezd a fejedbe menni, különben nem beszélnél oly badar dolgokat, hogy te a szabadság ösztönéből akarsz eladni szabad embereket ellenségeidnek. Nem is jól mondtad, hogy mi járom alatt nyögünk, mert az nem igaz; a cserkeszt nem hódította meg senki, de ha úgy volna is, nem szorulnánk leányaink szeméire, hogy azok harcoljanak helyettünk. A gyermekekről pedig többet ne beszélj, mert azokat nem adom. Aki meg akarja venni, elutasítom, aki el akarja csábítani, elverem, s aki el akarja rabolni, azt megölöm. Ezt mondd meg azoknak az erzerumi kalmároknak is. És többet nekem ilyet elő ne hozz!

E szókra nagyon meghosszabbodott a kalmár arca. Bújában oly erővel kezdte színi a csibukot, hogy a képe kétfelől behorpadt, s a szemöldökei felmentek a homlok közepére. A fejét rázogatta néha mozsárnagyságú piros fezével, s mind összeégette a körmeit pipája tüzét nyomogatván, s csak olykor-olykor biccentett egyet fejével, ráhagyva bölcsen.

— Jól van, Kasi mollah. — Derék ember vagy. — Majd meglátjuk.

A nap hanyatlóba jött már, s a hegyek közül hazatérő juhnyájak kolomphangja kezdett a sík mezőn hangzani, mely Himri előtt a sziklatetőn terült.

Ötven darab hófehér fejőstehén ballagott csendesen Kasi mollah háza felé, egyenkint lépve be a sövénykapun; az utolsó nyomában jöttek a sejk gyermekei, kik a nyáját őrzeni voltak az erdőn.

Mintegy tizenkét éves lehetett a fiú, egy évvel fiatalabbnak látszott a leány, annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy arcaikat élben meg nem lehetett volna különböztetni. Hasonló hosszú fekete haj mind a kettőnél, mely csodálatos karikákban göndörült le vállaikra, gyöngéd arcszínezet, gyermeteg hamvassággal, oly bársonyszerű finom, mintha soha napon nem járnának, pedig még csak főveget sem viselnek. A fiú arcán annyi leányi gyöngédesség s a leányén annyi erő és kifejezés látszik, hogy öltözeteiket elcserélve, el lehetne őket téveszteni, s ha a leányt a cserkesz szűzek annyira ismeretes vállfűzője nem szorítaná, mely virágkarcsúságú derekát hajladozni engedi, s gyermeteg keblének minden hajlásait kitünteti, bátyjától egyébben alig lenne különböző. Kivált, midőn így összeölelkezve jönnek. A lyánka hófehér karját bátyja nyaka körül fűzve s nedvesen ragyogó ércfekete szemeivel mintegy bátorságot szíva annak arcáról, a fiú átölelve húga nyúlánk természetét s gyöngéd hízelgéssel veregetve annak vállait, míg szemei szelíden nyugosznak meg annak kedves arcán.

— Fölséges két gyermek! — kiálta föl elragadtatva Leonidász Argyrocantharides. Milyen kár volna nekik itt elveszni e világ zugában!

De mi a patvar az, amit a fiú bal kezével hurcol, míg jobb-jával testvérét öleli? Mi ez, szép gyermekek? Ne hozzátok ide. Miféle ocsmány állat ez?

A fiú diadalmas mosollyal áll meg a kalmár előtt, míg testvére apjához fut, s annak térdeire kapaszkodik, és nyakát szemérmesen öleli át, félénken bújva el az idegen elől.

— Nem ismered a medvebocsot — szól a fiú erős, tiszta hangon, s megszólalva, észrevehető kezd lenni ajkai fölött a könnyű sötét pelyhezet árnyéka, mely a férfit mutatja, s föl-emeli félkézzel a maga után hurcolt vadat két hátulsó lábánál fogva. Másféléves medvekölők az, melynek feje számtalan helyen van bezúzva, mi arra mutat, hogy erős tusakodásba került leverése.

— Hol vetted e rút állatot? Ki adta azt neked? — kiált Leonidász, eléje tartva kezét, mintha attól tartana, hogy e csúnya állat még holtan is megkaphatja sovány láb-szárait.

— Hol vettem? ki adta? — szól büszkén a fiú, s azzal int testvérének, mintha maga szégyenlene hőstettével dicsekedni. — Mondd el Milieva.

Az öreg cserkesz mogorván tekintte mind a két gyermekre.

Egyik sem vette észre, hogy apja haragszik.

— Az erdőben voltunk — kezdé a lányka csengő ezüst hangon —, Thomár sípot faragott, és én koszorút fontam fejére, amiért olyan szépen sípolt, midőn egyszerre egy kecske-gödölye futott anyjával együtt hozzánk, s a kis gödölye oda-bújt hozzám, úgy reszketett szegény, az anyja pedig csak bégetett s körülfutkosott, csakhogy meg nem szólalt. Thomár erre széttekinte, s nem messze tőlünk két medvekölököt látott futni, amint az egyik egy szép kis fehér gidát hátára vetve

iramlott tova; ez bizonyosan annak a kecskének a fia volt, mely csakhogy meg nem szólított bennünket. „Thomár”, szóltam én, „ha én férfigyermek volnék, utána mennék azon medvebocsnak, s elvinném tőle a szegény kis gidát.” „S azt gondolod, nem teszem meg?” mondá Thomár, s azzal felragadta botját, s utána a két medvebocsnak. Az egyik észrevette őt, s hirtelen felfutott egy fára, de a másik nem akarta engedni a prédát, hanem szembefordult Thomárral. Hah, láttatok volna azt, hogy csattogott a vad fején Thomár botja, a vér ellepte annak homlokát, s egyszerre elereszté a fehér gödölyét, s az sírva, mekegve futott el anyja után.

A gyermek kis kezeibe tapsolt örömmel, az apa gyöngéden simogató fejét.

— De ám ekkor a medvebocs fogvicsorítva rohant Thomárnak, s fogaival és körmeivel megkapta Thomár kezében a botot. „Thomár! ne hagyd magad!” kiálték én neki. De iszen nem is fél ő a fenevadtól, kirántá kését öve mellől, s a nekirohanó vad fejébe vágta nagy erővel.

— Ohó — kiálta közbe Thomár —, ne feledd ki, hogy magad is odarohantál, s míg én késemet elővehettem, megragadtad két kézzel a medvebocs füleit, s elrántottad azt rólam.

Az apa mindinkább elsötétülő arccal tekintte gyermekére, a kalmár pedig egyre csóválta fejét, s kezével szörnyűködve kapkodott a légbe.

— Oh botor . . . óh vakmerő gyermekek!

— Ez nem volt ám még elég a medvének — folytatá Milieva, beszédes szájacskáját komoly hangokhoz illesztve. — Akkor kiragadá magát mindkettőnk kezéből, s nagy ordítással egy földalatti odúba bújt előlünk. Thomár kését is elvitte magával a fejébe szúrva. Pedig azt a kést Hasszán bégtől kapta, és azt nem volt szabad elveszteni. Mit tett hát Thomár? Utána bújt a medvének, be a szűk odúba, s odabenn torkonragadva, megfojtá és kihurcolta.

A két férfinak a hideg izzadság csorgott végig homlokaikon.

— Akkor aztán megfogta a medvebocs lábát, s minthogy nehéz volt, úgy hurcoltuk el azt ketten; ugyan kellett is sietnünk, mert a vén medve utánunk jött a vérnyomon, s egész a csordáig kergetett, ott lövöldözték le a pásztorok, de a fiát mi hoztuk el.

A kalmár elszörnyedve kiálta fel:

— Óh, gondolatlan gyermekek ti, ti ostobák, hátha összekarmolta volna arcaitokat a fenevad, örökre elcsúfultatok volna . . . Megérdemlenétek valóban, hogy apátok azzal az új korbáccsal jól elverjen benneteket.

Ami meg is történt.

Kasi mollah elszörnyedve kapá kezébe az újdонат öszvérhajtó korbácsot; képzelhetni az ijedségszülte dühöt, mely az apa szívét e hajborzasztó elbeszélésre elállta. Bebújni a medve barlangjába! Mind a kettőt széttéphette volna a vén fenevad, ha ott kapja. Az ütlegek ezúttal méltán kiérdemlettek voltak. Thomár nem is sírt, nem könnyörgött, bármennyire meg volt is lepetve általuk, csak összeszorítá ajkait, s egyenesen állva, könnytelen szemekkel tűrte a kemény szíjkorbács csapásait hátán és vállain, egy szisszenés, egy feljajdulás nélkül.

De Milieva sikoltva veté magát atyja keblére, s könnyei megeredtek bőségesen szép, ragyogó két szeméből; kezeivel átölelte a cserkesz fenyítő jobbját, és oly édesen könnyörgött.

— Ne bánts Thomárt, ne bánts atyám. Hiszen nem ő az oka annak. Én bízattam, én vettem rá, én mondtam neki, hogy menjen utánuk, Thomár csak azért ment, mert én kértem.

Kasi mollah eltaszítá a gyermeket magától, mire az Thomár nyakába borult, s testével befedve testvérét, lángoló arcával kiálta:

— Én vétettem, engem verj meg, de Thomárt ne bánts.

A fiú le akarta őt feszíteni kebléről, s fogait összeszorítva a fájdalom miatt, mondá:

— Nem igaz, engem nem bízott Milieva. Milieva messziről nézte, Milieva ott sem volt. Meg ne üsd Milievát.

A leány pedig erőszakosan átölelte karjaival bátyja nyakát, s nem lehetett őt onnan elválasztani.

Kasi mollah tehát kénytelen volt a leány ellen is felemelni az atyai intő eszközt. De a fiú most megragadta a korbácsot s szikrázó szemekkel mondá:

— Meg ne üsd őt, mert nem vétett. Engem verj ameddig tudsz, de Milievát meg ne üsd, mert úgy elmegyek a házadtól, hogy sohasem látsz többet.

— Eh, rongy kölyök! — kiálta a cserkesz, felbőszítve fia ellenállásától, s kirántva erővel kezéből a visszatartóztatott korbácsot, rávágott azzal a leány vállára.

Milieva megszűnt sírni, csak ajkait szorítá össze, mint azt bátyjától tanulta, s szemeit lehunyá, de Thomár érezé, mint vonaglik a kintől a leány gyöngye teste keblén.

A cserkesz maga is megsajnálta szegényt, de nem akarta azt mutatni, hanem meglátszott, hogy haragja határán túlhajtott, abból, miszerint a korbácsot összehajtogatá nyele körül.

Thomár odahajolt a leányka vállára, s ahol a fájdalmas ütést kapta őmiatta, megcsókolá gyöngéden, és azután megcsókolá a leányka arcát, és az a csók búcsúcsók volt.

Nem szólt senkihez a háznál, csak vevé pásztorbotját és furulyáját, és el-kiment az apai lakból, még csak vissza sem tekintett.

— Atyám — szólt zokogva a leány —, Thomár elmegy örökre innen.

A vén cserkesz nem felelt semmit. A fiú nem nézett őreá vissza, és ő nem a fiú után, pedig mind a kettőnek majd megszakadt a szíve egymásért.

Majd visszajön, gondolá magában. Visszahozza az éhség, meg a bánat.

De a fiú nem jött késő éjszakáig sem. A nap régen le- nyugodott már, zivataros, villámhulló fergeteg támadt, a szél zúgott a távol erdők fái között, a farkasok ordítottak a bérc alatt.

— Atyám, hadd híjam vissza én Thomárt — esdett a leányka, szomorúan nézve ki az ablakon a fekete éjszakába.

— Jöjjön vissza ő maga — szólt a cserkesz, s nem bocsátá ki leányát.

— Hallod, hogy szakad a zápor, a vadak hogy üvölte- nek? Thomár egyedül van odakinn a fergetegben: oly sötét van.

— Jó éjszaka ez olyan fiúnak, aki elhagyta atyját — felelt a sejk, gondolva magában, hogy valamely szomszéd bizonyo- san felfogta a fiút, s menhelyet adott neki.

Éjfél tájra lecsillapult a zivatar, csendes holdvilágos idő lett; a távol ligetek közül halk furulyaszó hangjai tévedeztek a faluig. Nem aludt sem az apa, sem a leány.

— Hallod, apám — szólt Milieva —, Thomár furulyál az erdőn, hadd híjam be.

— Nem furulyaszó az, hanem csalogány — felelt a cser- kesz kemény szívvel. — Aludjál.

Pedig ő sem bírt aludni.

Reggel felé elhallgatott mind a vihar, mind a dal; a vén cserkesz úgy tett, mintha alunnék; Milieva fel-felemelé fejét ágyából, apját nézve, ha alszik-e, s midőn látta, hogy az be- hunyta szemeit, lopva magára szedé ruháit, s lábujjhegyen kiment a házból. Az apa nem mondá neki, hogy ne menjen. Már akkor megbocsátott a fiúnak, hiszen nem is haragudott rá soha. Csak az apai érzelem felgerjedése készíteté őt megfenyít- teni oly vakmerőségért, mellyel éltét kockáztatá.

Rövid idő múlva hallá az öszvérek csengettyűiről, hogy a görög, ki a padláson hált, készülni kezd az útra, s maga is felkelt, és kimene hozzá.

A kalmár nagyon sietni látszott, tiltúl felhányta málháit az öszvérekre, egy-egy darabot ott is felejtett, s egymagában hosszú beszédet folytatott, melyet hirtelen félbeszakíta, amint a cserkeszt meglátta.

— Éppen búcsúzni akartam tőled, csorbadzsim, minek keltél fel olyan korán? aludjál még; ugyan szép nap lett a nagy zivatar után. Szálem alek. Béke veled. Köszöntöm rokonaidat, kedves gyermekeidet. Nem, többet nem fogok gyermekeidről beszélni, amint te kívánod, megígértem, hogy nem szólok, s amit én megígérek . . . Tehát alkunkból nem lett semmi; derék ember vagy, Kasi mollah . . . Jó apa vagy, ritka jó apa, bár minden ember ilyen volna, mint te. Hanem azt jobban sajnálom, hogy szent szövetségünk létre nem jöhetett. A hellén és cserkesz, mindkettő egy közös zsarnok alatt nyög. És aztán ne gondold, hogy magunk vagyunk. Itt az észak felőli szomszéd mindenkor kész bennünket megszabadítani. Többet nem mondok. Okos ember ennyiből is eleget ért. No de ti nem vágyódtok a dicsőség után; tinektek nem voltak dicső őseitek, nálatok nincs egy Marathon, egy Plataea emléke . . . Isten áldjon meg Kasi mollah, sok zergét lőj, mire visszajövök, s olcsóbban add a bőrért. Fogadd e csókot magad számára, ezt a másikat fiadnak, emezt pedig leányodnak. Tehát nem adod el őket. No az isten áldjon meg, Kasi mollah.

A sejk úgy érezte keblét, mintha egy nagy kő szakadt volna le róla, mikor végtére eltávozott a vendég, ki azután még a távolból is kiáltozott rá vissza mindenfélét Leonidászról és a többiekről, de azt már a cserkesz nem hallotta. Bement házába vissza, nehogy úgy lássék, mintha várná gyermekeit.

Leonidász Argyrocantharides pedig nagy vígan füttyörészve haladt öszvéreivel az erdőben, s ott azután, mikor már egyedül volt, elkezdé fennhangon dalolni a hetaeria szabadság-dalát, s ezáltal oly lelkesedésbe jött, hogy még a botjával is hadonászott, csak az volt a szerencsétlensége, hogy senki sem állt előtte, akit megüthessen.

Nagy igaztalanság volna azonban a derék kalmárról olyasmit feltenni, hogy ő becses tüdőjét minden ok nélkül fárasssa; e hangos dalolás közben szüntelen jobbra-balra tekintett. Tudta ő, hogy mit cselekszik.

Ah, valóban jól számított. A nagy egetverő dalt meg kellene hallani mindenkinek, aki valahol az erdőn rejtőzék. Alig halada néhány száz lépésnyire, midőn valami ismerős, könyörgő hang üté meg füleit a sűrű szálfák közül.

— Kérem, igen kérem . . .

Először úgy tett, mintha nem tudná, hogy ki az, s tenyerét arca elé tartva, megerőttette szemeit.

— Ninini, te vagy az, kis leányka; te kis Milieva te, ejnye de jó, hogy talállak, gyere csak ide közelebb.

A leány nem volt egyedül, megtalálta már testvérét, s előreráncigálta, tuszkolta a fiút, ki duzzogva, lesütött szemekkel jött a fák közül elé, mintha szégyenlené magát a görög előtt, ki tanúja volt megveretésének.

Már ekkor Milieva rávette, hogy térjen haza, és kérjen apjától bocsánatot. A fiú beleegyezett. Nem magáért, testvére kedvéért.

— Ejnye bizony jó, hogy talállak benneteket, gyere ide csak kis leány, no ne félj tőlem semmit, valamit súgok a füledbe, hogy bátyád meg ne hallja.

Azzal odahajolt a leánykához az öszvér hátáról, s fülébe súgott, de olyan hangosan, hogy azt a fiú is meghallhassa:

— Édes gyermekem, most haza ne vidd a bátyádat, apád dühös reátok, amiért mindketten elszöktetek, azért jöttem el hamarabb, s azért danoltam oly fennhangon, mert gondoltam, hogy meghalljátok s idejöttök, amikor aztán megmondhatom, hogy jó lesz Thomárnak elrejtienie magát, mert apád éppen akkor vette vállára puskáját, s szörnyen esküdött, hogy kutyákkal hajtatja fel a szőkevény fiút, s ahol megkapja, ott lövi le.

— No hát lőjön le — szólt a fiú dacosan, ki hallá az egész suttoágát.

A jószívű kalmár dorgálva csóváltatá fejét.

— Ne heveskedjél, édes fiam, mert az ártalmas. Sokkal jobb lesz egy kissé elbujdosnod innen erről a vidékről; Milieva pedig menjen vissza, s engesztelje ki azalatt apját. Igaz ugyan, hogy az ő számára is sósvízben áztat Kasi mollah kötélvéget, mellyel meg akarja verni.

— Mit? — kiálta fel Thomár és szemei szikráztak. — Őt ismét megverni, kötéllel!

Többet nem tudott mondani, a két gyermek egymás keblére borult, és sírt keservesen.

— Szegény gyermekek, óh szájalomra méltó árvák! — szólt részvétteljesen Leonidász, megsimogatva szép fejüket. — Látszik, hogy nincs nekik anyjok. Biz a véremmel váltanálak meg benneteket, de hiába beszéltem annak a vad dühös embernek; utoljára még azt is mondá, hogy anyátok hűtelen volt, azért dühösködik ellenetek.

— Jó, tehát nem fog bennünket többet látni — szólt a fiú, átölelve testvérét. — Én elmegyek, de úgy, hogy téged is magammal viszlek.

— Hová? — kérdé megrettenve a testvér.

— Nagy a világ — szólt a fiú. — A hegytetőkről sokszor láttam, hogy még messze lehet innen menni. Megyek olyan messze, amennyire menni lehet.

— De mit fogtok enni, fiam? — kérdé a jámbor kereskedő.

A fiú megakadni látszott e gondolaton, egy percig elpirult arca, de azután ismét visszanyeré bátorságát.

— Te a minap panaszkodtál, hogy öszvérhajcsárod megszökött, s most magadnak kell minden munkádat végezned; fogadj fel engem hajcsárnak, én végzem minden munkádat, s nem kívánok egyebet, mint hogy Milievát is engedd velem jönni, s ne bízz kezére nehéz munkát; én dolgozom őhelyette is.

A kalmár egészen érzékenyült e szókra.

— Óh gyermekek. Minő szavakat kell hallanom? Te gyöngye vagy minden fiúknak, kár, hogy nem Számószban születél, a hősök szigetén. Ne öszvérhajcsár légy nálam, hanem tulajdon fiam és testvéred tulajdon leányom, és ti üljtek az öszvéreken, a szomszéd faluban majd fogadok én hajcsárt cleget; megosztom veletek falatomat, és otthon palotám bel-sejében lakjatok, mintha tulajdon gyermekeim lennétek.

És azzal összeölelgeté őket. A gyermekek meg voltak lepetve ennyi nem várt jószág által, s nem kétkedtek azt elfogadni, csupán Milieva szólt később remegve:

— De aztán vissza fogsz bennünket hozni atyánkhoz?

— Minden bizonnyal. Ő nekem igen jó barátom. Majd hazulról megírom neki, hogy nálam vagytok, és annak ő igen fog örülni. Pompás városokba fogunk innen menni, tengerek mellé, hol egész háromemeletes épületek úsznak a víz színén; ott nekem nagy palotáim vannak, egynek-egynek a pitvarában elférne apátok háza mindenestül, és gazdag kertjeim tele azon édes gyümölcsökkel, miket olykor számotokra hoztam iszákomban; Thomár kap délceg paripát; szeretsz-e lovon ülni, fiú? no ne félj; repül az veled, mint a szél, szőre fehér, mint a hatyú, vagy jobb szereted a feketét? olyan is van nekem; hogy fogsz rajta ülni! a kard csak úgy csattog oldalodon; hátha még kihúzod azt a kardot? fényes damaszkuszi acél, amit derekad körül fonhatsz, úgy hajlik. Mernék fogadni, hogy öt-száz török ifjú közül te hozod el a gyöngykoszorút a dzsirid-hajításban. Mint fog illeni e gyöngy majd Milieva fejére, milyen szépen fog lebegni természetén a selyem köntös, arany virággal áttörve, oldalán a pálmaleveles sál, mikor táncol! Hajh, gyermekek! . . .

— Mikor fogsz bennünket atyánkhoz visszahozni? — kérdezé a leány szomorúan.

— Majd egyszer. Majd ha Thomár híres, hírneves férfi lesz; majd ha a fél világ fogja őt emlegetni, mint vitéz béget, s híre elhatol Himri gunyhóihoz is, akkor fog veled Thomár

jönni az apához. Délceg paripán fog ő ülni, mely aranyos csojtárt hány-vet homlokán, vagy kíséret jó háta mögött, erős vitézek dárdával, pajzzsal, azok fognak kíséreni egy aranyos függő hintót, melyet két öszvér visz hátán, és a hintóban fényes, deli hölgyalak ül; az emberek kiállnak mind a kapukba, és kérdeni fogják: vajon ki lehet e vitéz úr és ez úri asszonyság? A vén Kasi mollah pedig ott fog ülni az ajtóban, s meglátva e fényes urakat, meghajtja előttük magát, és elmondja a száletmet; te akkor leugrol lovadról, Milievát kicmeled a hintóból, s odajárultok eléje. Ő nem fog rátok ismerni; Milieva sokkal pirosabb, termete delibb, neked pedig bizonyosan lesz már szakáll és bajusz arcodon, s kétségtelenül egy vágás helye valami diadalmas csatából. Kasi mollah be fog benneteket vezetni házába nagy tisztelettel, leültet, ti pedig hoztatok ételt és italt szekereitekről, s kényszerítitek, hogy veletek egyék és igyék, akkor azután szóba hoztátok, hogy nincsenek-e gyermekei? mire a könny ki fog esni szemeiből . . .

— Óh! — sóhajtja a leány, elérzékenyülve.

— Nem, nem! még nem szabad magatokat megismertetni vele; a nagy öröm egyszerre megártana neki, megüthetné a guta. Te Milievácska csak hallgass, Thomár hadd beszéljen. Thomár el fogja mondani, hogy ő tud hírt Kasi mollah elveszett gyermekeiről; lassankint beléhozza az öreget, végre aztán nyakába borultok, s elmondjátok neki: én vagyok a te fiad Thomár, a te leányod Milieva! Úgy-e milyen szép lesz az?

A két gyermek feje egészen elbódult e beszédektől. Egész a szomszéd faluig vígan követték a kalmárt. Ott kissé megállapodott Leonidász Argyrocantharides, egy kunyhóban letelepedtek falatozni; a kalmár egy kobakot vett elő, melyben édes erős bor volt, a két gyermek ivott belőle. A bor elvette, ami szomorúság volt is még szívökben, azután ismét útra keltek, az öszvéreket hátrahagyták, kész felnyergelt paripák vártak reájok a kunyhó előtt, azokra felültek, és amíg az öszvé-

reket egyik úton hagyták tovaügetni, fogadott hajcsárok által terelve, maguk addig más útra tértek. Hogy örült a két gyermek a paripáknak!

A bej ezalatt csak várta gyermekeit vissza, s hogy délig meg nem jöttek, tudakozódní kezdé utánuk. Szomszédjai, kik az erdőn jártak, tudaták, hogy látták őket vele, a görög kalmárral menni, annak öszvérein ülve.

Kasi mollah ordítani kezdé e szóra, mint a vadállat.

— Ellopta gyermekeimet! — hörgé kétségbeesve, és azzal futott lováért, fegyvereiért, azt sem várta, míg társai lóra kaphatnak, csak úgy egyenkint száguldtak nyomába, s egy sem bírta utolérni.

Hanyatt-homlok vágatva elért a szomszéd faluig, de ott az öszvérek nyomán hamis útra tévedt, s midőn azokat utolérte, akkor látta, hogy a kalmár gyermekeivel másfelé távozott.

Ismét a kétségbeesés dühével visszanyargalt. Estig le sem szállt társaival a lóról, este megittatták egy patakban lovaikat, azzal ismét továbbrohantak, az egész holdvilágos éjszakán át üldözik a görögöt, s amint hajnal tájon háta mögé tekinté Argyrocantharides, nagy porfelleget látá az úton, mely sebesen közeledett feléje: fénylő dárdák hegyei villogtak ki belőle.

— No gyermekek, most itt halunk meg mindnyájan, mert itt jön apátok, s megöl mind a hármunkat. Hanem üssétek a lovat.

Azok rémülten veték magukat lovaik nyakára, s azzal elkezdődött a kétségbeesett hajha.

A cserkeszek megpillantva a kalmárt, vad ordítással veték magukat utána. Ennek jobb lovai voltak, de amazokéi jobban megszokták a hegyi utakat, s gazdáik jobb lovasok.

A köztük levő távolság szemlátomást fogyni kezdett; a kalmár korbáccsal üté a lovakat, miken a gyermekek ültek. Azok hátra sem mertek tekinteni.

Atyjok kiáltozott rájok, hogy fordítsák el a ló zabláját, Thomár nevét kiáltá, mondva neki, hogy a kalmárt taszítsa

le a nyergéből. A fiú hallá apja szavát, saját nevét, de azt hívé, hogy atyja őt fenyegeti, s annál kétségbeesettebben szorítá a ló oldalát.

Egy meredek hegyi folyam vágta keresztül az utat előttük; ha a görögnek sikerül azon jókor átmehetni, hogy még csak két percnyi ideje maradjon a keskeny híd gerendáit az árokba aláforgatni, akkor mentve van, mert a két meredek part közti tér sokkal szélesebb, semhogy lóval át lehessen ugratni, sekélyesebb helyet pedig egy óra járásnyira nem találni.

Már szinte elérték a hidat, az üldöző cserkeszek alig voltak tőlük három puskalövésnyire, legelől valamennyi közt Kasi mollah. Neki utol kell őket érni, mielőtt a görög a hidat letaszíthatná.

E pillanatban egyet botlott a paripa, melyen Milieva ült, s az egyszerre elbukott és térdben kettétörte a lábát.

— Hah! — kiálta föl szilaj örömmel a bej. — Egyik gyermekemet már visszanyertem!

De mint döbönt meg, midőn azt látta, miként Milieva, ahelyett, hogy ő eléje futna, vagy elmaradna az útfélen, ijedten kiált testvéréhez, kezeit felé emelve, s Thomár nemhogy menekülni kívánna, hanem aláhajol a lóról, s testvérét derékon ölelve, gyors karral maga elé emeli a nyeregbe, azzal egy vad tekintetet vet hátrafelé, s nyargal tovább.

Kasi mollah egyszerre visszarántotta futó lovát, s megállt az úton, hagyta őket futni. Egy lépést sem üldözte tovább. Mire társai odaértek, a görög már túl volt a hídon, s azt is láthaták, mint száll le Thomár segíteni a kalmárnak a híd letaszításában.

Kasi mollah szemeiben két könnycsepp égett. Valóban égtek a fájdalomtól.

És mégis, mégis... midőn ismét nyeregben ült a két gyermek, Milieva összetett kezeit nyújtá atyja felé, mintha igen-igen forrón könnyörögne.

Ki érti ezt?

A jámbor görög nemsokára szerencsésen eljutott Szmírniába, a gyermekekkel, s megtanítatván őket énekelni, lovasolni és szép ruhákban járni, néhány év múlva eladá őket a nagyúri szeráj számára tízezer aranyon.

Amit ő csak amúgy vaktában a gyermekek hitegetésére beszélt nekik az úton, az később mind valóban beteljesült.

Amidőn Mahmud oly csodálatos módon elveszté legkedvesebb háremhölgyét, akkor hozták a szerájba Milievát. A leány volt ekkor mintegy tizennégy esztendőös. A cserkesz leányok ilyenkor már egészen ki vannak fejlődve, s szépségük virágában állnak. Milieva a hárembe lépése napjától kezdve Mahmud kegyenholgye lőn.

Thomár az izoglánok közé soroztatott. Ezek a szeráj külső udvarában nevelt ifjak, kikből a szultán testőrsége alakul.

Ez évben állítá fel Mahmud az eskendzsik hadosztályát, a legifjabbakat kiválogatva a jancsárok közül, s rendes hadsereget idomítva belőlök. Thomár nemsokára egy szakasz vezényletét érdemelte ki magának, és azután ment feljebb, mindig feljebb, míg oly magasra jutott, mint azt a kalmár hitegetve jósolá, s midőn elhozták az idők a napot, melyen Kasi mollahnak újra meg kelle őt látni, már akkor ő Dervent aga volt, a szultán főfőhivatalnokainak egyike, s az igazhivők tisztelettel említék az ő nevét. És Himri faluban is sokszor hangzott már e név, eleget hallá azt Kasi mollah a „bég” mellékcímezzel, s Thomár is hallott eleget Himri faluról és Kasi mollah nevééről, mert apját már akkor nevezték „mursid”-nak, és a mursid nevezet siralmas emlékekkel bírt Moszkau és Pétervárbán.

A BOSSZÚÁLLÓ

Vajon mit mível a vén Tepelenti Ali körülvett fészékében, Janina várában? Megnyugodott-e már azon végzetben, hogy el kell vesznie, vagy küzdeni akar a megszámlált napokért, amik éltéből hátravannak? Tetszik-e neki ez a vérből csinált tenger, melyben a zivatar hányja, s melyből nem lát partot?

Még nem adta meg magát a sorsnak; hazája harcot izent ellene, a szultán aláírta halálítéletét, családjá elhagyta és ellene fordult; de Ali nem engedé kettétörni kardját, hetvennyolc esztendeig volt ellenségeinek ostora, hazája védelmezője, a szultán jobb keze, rokonai patriarchája; a hetvenkilencedikben azt mondák neki a szultán és a rokonok: „halj meg, mert eleget éltél!” és ő felgyújtá hazáját, megingatá trónján a szultánt, és kiirtá rokonait.

A görögök, kiknek egykor zsarnoka volt, most az ő szövetségesei lettek. Tepelenti tartá őket fegyverrel, pénzzel, és ha kellett, jó tanáccsal, rossz tanáccsal.

Három hadsereget tett már semmivé, mik ellene kiküldve voltak.

Ellensége Gaskho bej eredménytelenül veszté el seregét a zendülők elleni csatákban, még csak a várakat tartá birtokában Janina körül, Artát, Prevesát, Lepantót, Tripolizzát és La Gulliát. A hellének mindennap ostromolták valamennyit. Egy napon elhűsztelé Ali, hogy Tripolizzában ötszáz előkelő görög van fogva, kiket a törökök kezesül vivének magukkal. E hírre kétszer nagyobb dühvel támadták meg az ostromlók a várat. Pedig azon ötszáz görögöt maga Ali gyűjté össze,

mikor még Tripolizza birtokában volt, s jól el voltak azok téve már mind; mikor kénytelen volt a várat elhagyni, egy ó-kútba hányta a görögöket, s kövekkel jól lenyomtatá, s pázsittal befedeté a helyet. Ő maga cselekedte azt.

A düh túlnyomó harca alatt kifáradva, harmadnapra megadák magukat a törökök Kleonnak, ki az ostromot vezette; csupán szabad elmenetelt kértek, az meg is lőn nekik ígérve.

Amint azonban a vár átadatott a görögöknek, első kérdésük az volt: hol vannak testvéreink, hol vannak a kezesek? A törökök bámultak, nem tudtak a kérdésre felelni, ők kezesül nem tartottak senkit.

Ekkor egy szulióta felfedezé az ó-kutat, melynek körzete be volt rakva pázsittal, s minő látvány tűnt szemökbe, midőn azt felbonták!

A bosszú vérszomjas dühével rohantak ekkor a lefegyverzett várórségre, s felkoncolák azt az utolsó emberig, nem hagytak egy élő asszonyt, egy gyermeket abban a várban, mind a bástyákról hányták le őket fejetlenül.

Ali basa pedig nevetett Janina várában.

Ő maga több törököt elfogyasztott, mint az egész görög harc.

Midőn Lepantót elfoglalta Ypsilanti Demeter, a várórség szabad elbocsátásra adta fel a fellegvárat; Demeter maga írta alá a szerződést.

S midőn kijöttek a várból a törökök, Ali basa szuliótái rájuk rohantak, s levágták őket mind.

Ypsilanti haraggal veté magát közbe, mutatva a szerződést, melyben a törökök éltét biztosítá.

Kleon felnevetett rá. Alitól tanulta e rút, gúnyos nevetést.

— Hiszen te nem is bántod őket, mi öljük meg, kik nem írtuk alá a szerződést.

Ypsilanti undorral fordult el a mészárlástól, s rögtön hajóra ültetve seregeit, visszahajózott Khioszba.

Ah, a görögök már ekkor sokat tanultak Alitól.

Jaj volt azon műzülmánnak, ki élve kezökbe került, ki nem tudott vitézebb és ravaszabb lenni, mint ők. Az előrehaladó Omer Vrione az egész úton, amerre járt, az útfélen felállított karók között haladt el, mikén borzasztóan kivégzett törökök csontjai fehérlettek, néhol változatosság kedvéért egy-egy keresztfával felváltva, melyen kínhalállal kimúlt zsidók tetemei rémlettek, kezeiknél fogva faékekkel felszegezve, s félig megnyúzva és félig megsütve.*

Ah valóban, a marathoni hősök utódai nagyon messze eltértek ősapáiktól, s igen jól mondá az ismeretes török hadvezér, hogy rossz katona az, ki ráér a csatában megölt ellenség fejét levágni.

Omer Vrione Pulónál találkozott Odyszeusz hadaival. Egykor ő volt Ali basa legjobb hadvezéreinek egyike; Ali nevelte őt pásztorfiúból hadvezérré, Ali tanítá őt meg fegyvert viselni, s most ez is ellene fordult.

A szultán szép hadsereget bízott rá, mellyel Gaskho bejt segítve, Alit várába zární segítsen: nyolcezer ázsiai gyalogvitéz, kétezer szipahi, nyolc ágyúval. A szipáhik vezére volt Zaid, Kasztoria bégje, Ali legkedvesebb unokája, kit húsz év előtt annyit ringatott térdein, s maga elé űltetve a nyeregbe kisgyermekkorában, úgy tanítá lovagolni.

Zaid maga kérte a kegyet, hogy nagyapja ellen vezethesse a lovashadat. Otthon megígéré anyjának, hogy szakállánál fogva hozandja el a vén bűnös fejét.

Tulajdon unokája!

Pulóig jött Omer Vrione, ott a hegyekről aláereszkedve, megpillantá Odyszeusz seregeit, amint a fehér zászlók sorba voltak tűzve a halmokon, s pihenni sem engedve hadait, rögtön megfúvatá a harci kürtöket, s teljes erejével megtámadá a görögöket.

* Lásd az „Augsburgi allg. Zeitung” 1821-ki lapjait.

Egy órai harc után, melyben férfi férfi ellen küzdött, ki voltak vetve a görögök sáncaikból, s elkezdtek lassan a völgybe aláhúzódni.

A timarióták hátramaradtak, s Zaid elkezde a hátrálókat üldözni szipahijai élén. Odyszeusz lépésenként vonult vissza mindaddig, míg Puló alá ért, s ott megállt utcai harcra. Már ekkor lobogója nem fehér volt, hanem veres; annyi jó vitéz vére fecskendezett föl rá, ki védelmében elesett.

Most egyszerre megzendül a Pindus felőli hegyek között a viharos marseillaise danája, melyre a görög harci dalok voltak alkalmazva, s sebesen, mint a záportól áradt hegyi folyam, rohantak alá a szulióták a törökökre, élükön Kleon és Artemisz.

Omer Vrione két tűz közé volt szorítva; késő volt visszavonulni, késő megváltoztatni a csatarendet, az ágyúk nem használtak semmit, a lovasság nem mozdulhatott, s a gyalog ezredek csapatonként vágattak el egymástól anélkül, hogy egyik a másiknak segítségére mehetne.

A vezér látta, hogy nem mentheti meg seregét, legalább nem akarta, hogy maga megmeneküljön; odaveté magát, hol legdühödtebben folyt a harc.

Vad, kérlelhetlen viadal folyt az összekeveredett ellenek közt, a porfellegekben, a vérpatakban egyszerre egy magas, sötét arcú ifjúval találkozik össze Omer Vrione. Megismeré: Kleon volt az. Már egyszer álltak szemközt, ezelőtt három esztendővel, midőn Ali küldé Omar Vrionét a szuliótákat megfenyíteni, akkor Kleon futott ő előtte. Akkor ő kiáltá a futó után: „Állj meg, hadd vigyem el fejedet Tepelentinek.”

S most Kleonnak eszébe jutott a szó, és most ő mondá a basának szemébe: „Állj meg, hadd vigyem el fejedet Tepelentinek!”

És Omar Vrione ott elesett a viadalban, s a szulióta vágta le az ő fejét.

Milyen különös a sors.

Omer Vrione elestével el volt döntve a harc sorsa: a török hadból menekült, ki merre látott, cserbenhagyván minden ágyút, minden zászlót, minden vezért. A lovasságnak nem volt merre kivághatni magát, egy része elhullt, más megadta magát.

Zaid a végveszély percében letépte turbánjáról a kócsagot és elhajítá, kaftánját elcserélé hirtelen egy szolgájával, hogy rá ne ismerjenek, s odaállt a közvitézek sorába. Jobb lett volna otthon maradnod gyermek, mint a vén oroszlán, mint az öreg apa vadászatára jönnöd.

A szulióták körülfogták Zaid csapatját.

— Le a lovakról! — hangzott Kleon éles szava.

A szipahik csúfosan leszálltak lovaikról.

— Melyik a ti vezértek, Zaid? — kérde Kleon előlépve.

Kardja hegyéről csepegett alá a vér.

— Én vagyok az — mondá a szolga, ki Zaiddal öltönyt cserélt, s odaállt Kleon elé.

— Hajolj meg előttem, rab! — kiálta Kleon lábával dobbantva.

A szolga meghajtá fejét a győztes előtt, és azután nem is emelte azt fel többé, mert Kleon leüté fejét véres kardjával, s azután felszúrva azt kardja hegyére, felemelé magasra, vértas társainak kiáltva:

— Íme itt a másik vezér, Zaid, ki minket meghódítani jött. Halleluja!

A győztes sereg utána kiálta:

— Alleluja, alleluja!

És azután feltűzték a két vezér fejét a két kopja hegyére, s úgy vitték végig Puló utcáin, a háztetőkre csoportosult nők és gyermekek előtt kiáltozva:

— Győztünk! győztünk! Ezek az ellenség vezéreinek fejei, az egyik Omer Vrione, a másik Zaid bég. Kyrie eleison!

Kinek volt sápadtabb az arca, mint Zaidnak, midőn nevét hallá kiáltani, s látta, mint csúfolják meg azt a levágtott fejet?

A szulióták visszatértek Janina alá foglyaikkal és győzelmi jeleikkel. Tepelenti meghallva, hogy Zaidot levágták, lemene hozzájuk a táborba, és kérte, hogy adják ki neki a levágot főt.

Kleon sátora elé volt az leszúrva. Nem akarta e diadaljelt átengedni, még egy ideig ragyogni akart vele seregei előtt.

Ali készen volt a jó tanáccsal.

— Vágasd le egy másik fogoly fejét, s tizedd azt helyébe, senki sem fogja azt észrevenni.

Kleon helyeslé a tanácsot, s tüstént kiküldé darabontjait, hogy hozzák be Alinak a kitűzött főt.

Ali megcsóválta fejét, amint meglátta azt, s ujját feddőleg emelve Kleonra, mondá:

— Fiatal vagy te még arra, hogy Tepelentit megcsald, fiam. Tanácsomat káromra akarod használni, s nekem adsz Zaidé helyett más fejét.

Kleon felpattant helyéről.

— E fő nem volna Zaidé?

— Bizonyára nem az övé. Elhiheted, hogy én jól ismerem az ifjút, én neveltem gyermekkorától, térdeimen tanítám lovagolni, s a kardot én adtam először kezébe.

— Hisz énnekem maga mondá az — szólt Kleon a főre mutatva —, hogy ő Zaid, s vezéri köntöse volt.

— Rabszolga ez — szólt Tepelenti közelebből megtekintve a főt —, láthatod: fülei ki vannak hasítva, hogy függőt ne viselhessen bennök, ami csak uraknak szabad.

— Úgy Zaid megszabadult.

— Úgy Zaid itt lesz a foglyok között — monda Tepelenti —, én meg fogom őt ismerni ezer közül. Legkedvesebb unokám volt. Képe most is szívembe van vésvé.

Azzal kimentek a foglyok közé. Alig tekinté végig rajtok Tepelenti, odamutatott ujjával.

— Amott van ő. Nem látod mennyivel halványabb arca, mint a többié?

Kleon böszülten rántá ki handzsárját, s a megmutatott alakra akart rohanni. Ali megragadá kezét.

— Mit akarsz? Csak nem akarod meggyilkolni unokámat saját szemem előtt?

— Te csak fejét kérted. Az legyen tiéd.

— De most életét kérem, Kleon; legkedvesebb unokám Zaid, én neveltem, én szerettem, jobban, mint tulajdon édesanyja, jobban, mint valamennyi gyermekemet. Látod, én megosztom veled minden zsákmányomat, s tőled csak azt kérem, ami az enyim, ami az én testemből való test.

A szerencsétlen ifjú e szavakat hallva, odarohant Ali lábaihoz, s térdeit átölelte, és kezeit összecsókolá, sírva és könnyörögve, hogy szabadítsa meg őt, jó, engedelmes fia lesz ezután.

— Látod, mennyire szeret engem ő is — szólt Ali könnybe lábadó szemekkel tekintve Zaidra, s hosszú ősz szakállával betakará a hozzá menekültet. — Ugy-e Zaid, jó most ez ősz szakáll árnyéka alatt rejtőznöd, melynél fogva Ali fejét anyádnak akartad megvinni?

Kleon megvető gúnnyal tekintte Ali basára. Ali tehát gyöngé ember; Alinak szíve van, Alinak fáj a szíve, ha rokonait megölik. Ez kegyetlen elégtétel volt a görögnek. Kínózni akará a basát.

— Ha nem akarod Zaidot halva látni, eredj innen, élve nem kapod meg őt.

— Mit? — kiálta föl Tepelenti, s főlegyenesedve, kirántá kardját. — Azért, hogy szakállam hosszú, azt hiszed-e, hogy rágázolhatsz? Én véremmel fogom megvédni véretem, s elveszek inkább magam, de őt megölni nem hagyom. Lássuk, örült fiú, van-e kedved levágni saját jobb kezedet?

Kleon meg volt lepetve, nem tudta mit tegyen? Hatalmában állt volna Alit megöletni, de az nagyobb diadal lett volna Sztambulban minden eddigi harcnál.

E pillanatban hírnök érkezék Odysszeüsztől, ki azon

parancsot hozta Kleon számára, miszerint a pulói csatában elfogott török tiszteket küldje el Prevesába, hogy azokkal a Moldvában elfogott *szent sereg* ifjait kiválthassák.

Kleont sértette az egyenes parancs. Ő éppen olyan jó vezérnek tartotta magát, mint Odyszeusz vagy Ypsilanti, s nem tartozott tőlük rendeleteket elfogadni.

Szemeit a hírnökről Tepelentihez fordítva, válaszolt amannak:

— Mondd meg Odyszeusznek, hogy én és katonáim az ellenség tisztjeit még a csatában le szoktuk ölni, csupán egy maradt meg közülök áruhába öltözve, az pedig Tepelenti unokája, ki őt megismerve, visszaköveteli tőlem, s egy órával ezelőtt meg is alkuvánk egymással *százezer piaszterben*. Nemde így van Tepelenti?

— Valóban úgy van — szólt Ali. — A százezer piaszter egy óra múlva kezdedben van.

Zaid örömsikoltással csokolá össze nagyapja köntösének szegélyét, Kleon kezét adott az alkura; egy óra múlva megérkezett kis hordókba téve a pénz, fonttal kimérték a vezér előtt; Ali pedig balfelől karjára fűzve unokáját, saját kaftánját adá fel reá, úgy vezette fel Janina várába.

Kleon büszkén tekintte utána. A vén ember mégis gyöngye ember; hogy könnyörgött, hogy könnyezett, hogy fizetett azért a fiúért, ki legkedvesebb unokája volt.

Egy óra múlva dobpörgés hallatszott Janina bástyáin, s amint a görögök odanéztek, a vesztő karót látták felállítva. Négy fekete hóhér hozta Zaidot hátrakötött kezekkel, ugyanazon kaftán volt rajta, melyet Ali adott reá. Maga Ali pedig egy fekete lovon ült, úgy jött egész a vesztő karóig. Egyet intett, a hóhérok felkapták Zaidot a légbe, s egy perc múlva Tepelenti legkedvesebb unokája, kit annyiszor ringatott térdéin, a legkínosabb halállal volt kivégezve.

Ali hidegvérrel nézte halálát; midőn megtörtént, erős, reszketéstelen hangon kiáltá alá a bástyáról:

— Így vesszenek el Tepelenti rokonai mind, kik ellene kardot vontak; nincsen számukra irgalom!

Kleon a vért fagyini érzé szívében. Ah, sokat kell még neki tanulni a haldoklók jajkiáltásiból, amíg Alit utoléri, azt az embert, aki sír, könyörög és fizet, hogy legkedvesebb unokáját megmentse csupán azért, hogy ő ölethesse meg azt kínos mártírhalállal!*

Csak két fia élt még Alinak oly nagy családjából: Szolimán és Muhtár. Ők voltak a legelsőek, kik apjukat elárulták, az ő árulásuk ejtett rajta legégetőbb sebet. Egy évig visel é sebet szívében Ali. Ez idő alatt nem volt szabad előtte fiai nevét említeni senkinek; mindent, mindent mi rájuk emlékezteté, elpusztított a várból; ha valaki megunta életét, csak Muhtár nevét kellett Ali előtt kimondania, s megérte halálát.

A két elpártolt fiú pedig ezalatt nagy ínségben élt Drinápolyban, mert a szultán megfizeté ugyan az árulókat, de szövethezni nem szokott velök. Az első összeg, mit apjuk vérdíjában kaptak, nagy hamar elkölt víg lakomákra, lovakra, szép rabnőkre, ékszerekre; mikor az elfogyott, nem következett utána másik. A szultán kincstára külön és fontosabb személyek által lön igénybe véve. Tepelenti erős ellenállása, a számtalan veszteség, mit fegyverei a szultán seregén ejtettek, feledségbe temeték fiai jó szolgálatát, kik azért, hogy apjukat elárulák, éppen semmit sem használtak a szultánnak; meg is bánták elégszer *ez elhamarkodott lépést*, midőn a hír Ali győzelméről hozzájuk is eljutott, s midőn a szükség napjai elkezdtek rájuk nehezülni, midőn elfogyott a pénz és a bor, midőn egyenkint eladogatták lovaikat, ékszereiket, utoljára a szép rabnőket is, nem várhatva másunnan segélyt, mint a csodatevő tündérektől, mint az ezeregyéjszakai hercegek.

És lám, a keleti vidám tájakon a tündérek és csodák még most is itthon vannak.

* Tény Ali basa életéből.

Mikor már éppen az utolsó szolgáló árát költötték a bégek, akkor jött rájuk a kincs, özönnel, halommal, ahogy csak a régi mesékben hallani, mikről tudja az ember, hogy sohasem történtek meg.

Egy napon tudniillik, midőn Ali basa Janina bástyáin sétálna alá és fel, az udvarban levő kert ágyai között egy kertészt pillanta meg, ki éppen tulipánokat ültetett.

Tepelenti az utolsó szolgát is jól ismeré várában, nemcsak név szerint, de még azt is tudta: kiben mi lakik?

Ezen kertészszolga neve volt Dirhám, mégpedig azért nevezték így el, mivel sok év előtt mint beteg gyermeket vásárolta őt meg Muhtár bég egy rabszolgakereskedőtől egy *dirhámon*, s nem restelt vele vesződni, kigyógyította, felnevelte, minden jóval ellátta; Dirhám eszerint valahányszor nevét hallá említettetni, mindig eszébe juthatott, hogy milyen keveset ért ő akkor, midőn Muhtár bég magához váltotta, s ahány dirhámmal többet ér most, azt mind őneki köszönheti.

Ali basa elnázta sokáig a bástyáról, hogy ülteti ez ember a tulipánokat; némelyiket gondosan benyomogatja, porhanyó földdel behinti, csíráiknak helyet csinál, s megöntözi permeteg vízzel, másokat pedig csak ledugdos a földbe, betakarja nagy könnyeden, s nem nézi, hogy sokat önt-e rá, vagy keveset?

Ali megjegyzé magának azon hagymákat, miket Dirhám nagyobb gonddal ültetett el, azután leszállt hozzá s beszédet kezdett vele.

— Mi neveik vannak e tulipánoknak?

Dirhám elszámlálta neki azokat: King Georges, Trafalgár, Gruithuysen admirál, Belle alliance stb. stb.

Azonközben egyet-kettőt mindig átugrott, miknek neveit nem mondá meg, és éppen azok voltak a legnagyobb gonddal takargatottak.

— Hát ezeknek neveit nem tudod? — kérdé Ali.

— Elvesztém jegyzékeiket, uram, s a sok név között elfeledtem.

— Látod, és én tudom e virágok neveit; ez itt Szolimán, amaz ott Muhtár bég.

Dirhám arcra veté magát a basa előtt. Ali jól sejtett; Dirhám most is emlékezett a két fiúra, mint ahogy emlékezik a jó eb gazdájára, s visszagondol reá.

A nyomorult ember nem várt egyebet, mint hogy Ali rögtön ki fogja tépni azon hagymákat a földből, s az ő fejét ülteti helyökbe.

Ehelyett Ali kegyesen felemelé őt a földről, s nyájas, érzékeny hangon szólt hozzá:

— Kelj fel Dirhám. Nem illik a szép érzéseket szégyenlenni; te fiaimra gondolsz, hát én hogy ne gondolnék reájok. Megtiltottam az egész várban, hogy senki róluk ne merjen beszélni; mit ér az, ha magamnak meg nem tilthattam, hogy róluk gondolkozzam; mit ér, ha nem hallom neveiket, de látom arcaikat magam előtt? Azt mondja a világ, hogy ők elárultak engem, de én nem hiszem azt, nem hihetem. Mit mondasz Dirhám: lehet-e az, hogy egy apát eláruljanak tulajdon gyermekei?

Dirhám bátorságot vett magának felelni:

— Úttsd le bár fejemet uram, de én azt mondom, hogy ők nem voltak árulók, hanem magok árultattak el; mert ha lehető volna is, hogy apát eladjanak saját fiai, Tepelenti gyermekei nem adhatták el Tepelentit.

Ali basa egy erszény aranyat adott Dirhámnak e szóért, meghagyá neki, hogy este jelenjen meg palotájában, és azon tulipánokat, mik Szolimán és Muhtár neveit viselik, cserepekbe téve vigye fel hozzá.

Dirhám alig várhatta az estét; Ali csarnokában megjelenve, rögtön eléje vezettedék; akkor a basa kiküldött mindenkit a szobájából, hogy csak ketten maradjanak, s elkezdte vele bizalmasan beszélgetni.

— Hallom, hogy fiaim nagy szegénységben élnek Edrenében. A szegénység hagyján, de nagy gyalázatban. Senki sem törődik velök. A nyomorult szipahik, kik egykor fogvacogva ejtették ki neveiket, most nevetnek, ha velök szemközt találkoznak az utcán, s midőn gyalog mennek az élelmi piacra kenyeret vásárlani, az asszonyok fennhangon mondják: hát ezek azon hősök, kiktől Sztambul remegett? Bizonyára ez szégyen, és Ali basa pirul miatta. Tudom, ha még egyszer azt a jó kardot kezükbe vehetnék, melyet én kötöttem oldalukra, nem adnák azt át olyan könnyen Ali basa ellenceinek. Mit gondolsz Dirhám?

Dirhám csak egy igen hallható sóhajtással tudott felelni annak igazolásául, hogy Ali szavait helybenhagyja.

— Halld Dirhám, én ismerlek régen — egy titkom van, melyet rád merek bízni.

— Mintha a föld alá temetnéd, uram.

— A durazzói kikötőben áll horgonyon egy angol hajó, Murrison kapitány alatt. Azon hajón van énnekem letéve ötmillió piaszterem aranyban; nem kevesebb, mint ötmillió piaszter. Nagy összeg. Akármely percben akarnám, kilopózhatom Janina várából, felülhetnék e hajóra, elvitorlázhatnék Angliába vagy Spanyolországba, s élhetnék úri módon, bánatlanul, magam tetszésére. — De minek? Kevés nap van még számomra hátra, miért iparkodnám azokat megmenteni? Itt kell nekem elvesznem, itt meghalnom, ahol nagyvá lettem, s nem szabad hátrálépnem a közelgő pallos elől. E pénzzel más szándékom van nekem, mely régóta ki van főzve nálam, csak az embert kerestem, ki alkalmas legyen annak kivitelére.

— Ki legyen az, uram?

— Te magad fogsz az lenni. Ne tétovázz. A sors kicsinyekből csinál nagyokat. Te ki fogsz menni Janinából, s keresztülmégy Gaskho bej seregein; elérsz Durazzóba, ott megmutatod Murrisonnak e gyűfűt, melyet látva, azonnal tenni

fog mindent, amit te mondasz neki, mert erről tudja meg, hogy az én parancsaim azok. A horgonyt felveszitek, s kedvező széllel elindultok Sztambulba. Nem vitorláztok be az Arany-szarvba, mert bajosabb lenne ismét visszajönni, hanem horgonyt vettek anatóli hiszár mellett; akkor te partra szállsz, s magadhoz véve százezer piasztert, azt polyvás zsákokba rakod, felül a polyvát, és öszvérekre rakva elviszed azt Edrenéig, ott fölkeresed fiaimat, és ruháik szegélyét alázatosan megcsókolod, tudokra adván, hogy én küldtelek. Elmondod azután nekik a Janina alatt viselt harcokat, mindent, amit láttál és hallottál; ha látni fogod orcáikon, hogy beszédedet hidegen fogadják, s nem lelkesülnek föl reá, akkor kiméred nekik a százezer piasztert, megmondod, hogy vegyenek maguknak boltot, állítsanak rőfös kereskedést, vagy kinek mihez hajlandósága van, s iparkodjanak szépen gazdálkodni, és gyarapodjanak, mint illik tisztos férfiakhhoz, élvén hosszú esztendőig; — ha azonban lángra gyúlni látod arcaikat és szemekben a hősi dicsvágy szikráit tündökölni, ha szavaidat nyitott ajakkal, fönndobogó szívvel hallgatandják, és kezeidet forrón szorongatják, és gyakran kapkodnak kardjaik markolatához, ha újra és újra elmondatják veled, amit már egyszer hallottak, akkor mondd meg nekik, hogy a dicsőség útja és Tepelenti karjai még mindig tárva vannak előttük, hogy azon százezer piaszter csak arra való, hogy lovakat és fegyvereket vásároljanak maguk számára, ötvenszer annyi vár reájuk még az angol hajón és ötszázszor annyi Janina vörös tornyában. Amaz ötmillió piaszteren vegyenek hajókat, és azokat fegyverezzék föl titokban. Ez nem lesz nehéz, miután a török flottáról minden görög legénység megszökött. Ingyen is ajánlkozni fognak; ha készen vannak hajóikkal, értesítsék általad Bubliniát, a görög hős amazont, ki harminc hajóval cirkál Candia körül, hogy vonja félre a török hajóhad figyelmét, s akkor evezzenek ki a Beikoszból. Kedvező idővel tíz nap alatt Durazzo alatt lehetnek. Ugyanakkor egyfelől én, másfelől

Kleon, harmadikról Odysseusz megtámadjuk Gaskho bej seregeit, s ha fiaim a tenger felől segítenek, azon napnak alkonyatán egymás karjai között fogunk megpihenni . . .

Dirhám sírt, mint a gyermek.

A basa folytatá utasításait.

— Mindenek felett óvatos légy. Mindent a legnagyobb titokban végezzetek; fiaim a pénzt ne szórják jobbra-balra, hogy észre ne vegyék gazdagságukat, az gyanút és irigységet költene; legjobb lesz, ha az összeget a hajón hagyják, s csak annyit hoznak el rendesen, amennyi éppen szükséges. Midőn Bubliniának izenetet visesz, irass pergamenre akármféle közömbös dolgot: például, hogy gyapjút szállítasz Krétába, s címeztesd azt Argyrocantharydesnek, ki a szultánnak és valamennyi basának jó barátja, s amellet a görögöknek is szállítmányosa. Az üres sorok közé azonban írja fel Muhtár az izenetet Bublina számára vak betűkkel, s midőn átadod azt, kettévágott citrommal nedvesítesd meg a gálicolvadékkal írt sorokat. Azonban megállj, még jobbat mondok. Pokolkövet olvassz fel vízben, azzal írják fel az izenetet kemény tojások héjára, miket azután újra megfőzvé, az írott betűk mind a feltörött tojás belső fehér hártáján lesznek olvashatók. A tojás leggyanútlanabb szállítmány. Így cselekedjél.

Dirhám mindent figyelmesen gondolataiba jegyzett, el-ámulva rajta, hogy Ali basa figyelme így kiterjed minden csekélységre.

— Még egyet — szól Ali, és hangja megtompult az érzelmetől. — Én jól tudom, hogy veszélyes játék, melyre fiaimat felhívom, és nem látható annak vége. Evégett fogd e gyűrűt, ennek kövébe alulról talizmán van vésve. Add át ezt Muhtárnak; mindig ujján viselje, s ha valami nagy, igen nagy veszély találná környékezni — mitől Allah őrizze meg —, akkor nyissa fel e gyűrű kövét, s olvassa el, ami abba alulról van vésve; de csak akkor, ha nagy veszélyben forog, midőn életeért remeg, midőn már nem cserélne vele fejet a legutolsó rab-

szolga, mert egyszer elolvasva, elveszti a talizmán erejét. Most távozzál, és gondoldj azokra, amiket mondtam.

Dirhám megcsokolá a basa köntösét, s fogadá, hogy híven teljesíteni fog mindent. Ali kikísérte őt maga a kertig. Visszajövet azon a helyen kellett keresztülmennie, hová a kivégzett Zaid volt eltemetve; midőn megdobbant az üres föld Ali lábai alatt, megállt egy percre, és magában mormogá:

— Hm. Csak magad vagy?

... Két hét múlva Adrinápolyban találkozott Dirhám Ali fiaival. Murrison hajója elszállítá őt odáig, s Dirhámnak számtalanszor volt alkalmá meggyőződni felőle, hogy az Ali által letett pénz híven meg van őrizve a hajófenékben.

Ott elmondott mindent, miket Tepeleti reá bízott, s úgy tetszék a szegény szolgának könnyező szemein keresztül, mint-ha a bégek fellelkesülnének azon harcok hallatára, miket ősz apjuk viselt, s e meggyőződésben elmondá nekik azt is, hogy Ali ötmillió piasztert küldött számukra, hogy azon hajókat vásároljanak, s fegyvereseket gyűjtve, hogyan és miképpen csatlakozzanak hozzá.

A bégek megörültek az ötmilliónak, mindketten összeölelték Dirhámot, ki váltig iparkodott minden érdemet Tepeletire hárítani, ki a pénzt nagylelkűleg küldé.

— Biz az öreg küldhetett volna többet is — mondá Szolimán —, úgysis minek az neki Janinában? Elébb-utóbb ellenségei prédájára jut.

— Megbocsáss uram — szóló Dirhám —, de nem jut az prédára, ha ti is egyesültök vele.

— Úgy! — szóló Szolimán, és azon percben a két testvér egymás szemébe nézett, mintha egyszerre egy gondolatjuk támadt volna.

Midőn a küldött gyűrűt átadá Dirhám Muhtárnak, gyanúsán kérdezé az:

— Nincsen e gyűrű megmérgezve?

— Hová gondolsz uram? Egész utamban ujjamon viseltem azt; sőt inkább talizmán van benne.

Erre mind a két testvér felkacagott. Alit sokszor kinevették ők babonás hitéért. Azonban a gyűrűt megtartá Muhtár, mert pompás smaragd volt közepében.

Hanem a tojások titka teljesen megnyeré a testvérek tetszését. Ez valóban jeles ötlet volt Alitól, ilyenformán még a basák háremeibe is lehet küldeni titkos üzeneteket — ki gyanakodnék egy tojásra? Ezt legközelebb megpróbáljuk. A szeraszkiek odaliskjainak fogunk beküldeni szerelmi nyilatkozatokat tojásba írva.

Dirhám fejet csóvált, s komolyan kérte a bégeket, hogy mindenekelőtt tegyék magukat összeköttetésbe Bublínival, a khiozi amazonnal, ki olykor elég vakmerő a Dardanelláig nyomulni hajóival, mert ha ezzel nem sietnek, kincseiknek semmi hasznát nem veendik. Edrenében veszedelmes mutatniok, hogy pénzhez jutottak, az angol hajóskapitány pedig egyéb szívességet nem hajlandó tenni, mint hogy pénzüket őrzi, de ha valami bajuk lesz miatta, az meg nem fogja védni, sem őket a török vizekről el nem szállítja.

E bölcs beszéd hatott a bégekre; mintha folyvást egy nyomon haladnának gondolataik, rögtön rábízák Dirhámra, hogy vegyen számukra tehát tojást, pokolkövet és írószereket, s más egyéb haszontalanságot, ami kell. Pénzt is elfelejtettek neki adni, majd vásárol szegény a magából.

Alig húzta ki Dirhám a lábát, a két testvér egymásra tekintte és mosolygott.

— Nekem egy jó gondolatom van — kezdé Szolimán.

— Nekem is — mondá a másik.

— Eszemben sincs, hogy Alihoz visszatérjek.

— Nekem sincs. Nagyon jól emlékezem még Zaid történetére.

— Én azt gondoltam, hogy vásárolni fogunk egy hajót, melyre pénzüket átrakjuk.

— És azt ellátjuk görög legénységgel.

— Azután elküldjük Dirhámot a tojásokba írt izenetekkel Bubliniához, írjunk bele mentül nagyobb dolgokat; hogy mi itt kész hajóhaddal állunk, s ha ő támad előlről, mi hátul rohanunk a kapudán basára. Az a nő örült, elő fog jönni az Archipelagusból, s belevesz a török hajóhadba. A kapudán basa majd ellene gyűjti hadait, s míg a figyelem feléje fordul, mi addig elvitorlázunk szépen, s meg sem állunk Cadixig.

— Helyesen, ott a jó bor és szép asszonyok hazája.

— Ali basa azután várhat bennünket, akár Izrafíl angyal trombitaszaváig.

— És Bublina szinte, — a szultán nem különben. — Hadd üssék egymást.

— Mashallah! Szép az élet!

Így történt tehát, hogy Ali basa fiai, mint a tündérmesék hercegei, egyszerre csodálatos módon gazdagsághoz jutottak, s elég bölcsességük volt e gazdagságot a legvidámabb módon fordítani haszonra. Vérré és fegyverre volt az nekik adva, ők borra és szerelemre fogják költeni; s nem legszebb-e így az élet?

Amint Dirhám visszatért, rögtön megfőzeték a tojásokat keményre, s írtak rá mindenféle nagyszerű izeneteket, kinek mi eszébe jutott; ígérték, hogy szárazon, vízen fognak a görögök segítségére sietni, hogy tűzhajóikkal a flották közepébe vágtatnak, s levegőbe röpitik az admirálhajót, hogy a jancsárokat fellázasztják a szultán ellen, a görögöket a jancsárok ellen, amikben egy betű sem volt igaz. Csak a jó Dirhám hitte azokat és remegett teste-lelke a félelemtől, ha elgondolta, mily nagy dolgokat szándékoznak az ő urai megindítani.

Maga azután kibérelt egy dereglyét, azt megrakta gypjúval, s egy kosárba eltéve a titokteljes tojásokat, megindult az Archipelagus felé.

A jó fiúk kacagtak magukban, kacagtak a jámbor Dirhámmon, a vitéz Bublinián, a bölcs kapudán basán és a mulatságos

jó szerencsén, mely őket csoportosan éri; de senkin sem annyira, mint a vén Tepelentin, ki most azt hiszi, hogy fiai az ő számára hajóhadat gyűjtenek.

De vajon azt hiszi-e?

Amely napon Dirhám elindult Edrenéből, ugyanakkor egy nimetullahita szerzetes furakodott be a szerájba, követelve, hogy a szultán elé bocsássák.

Ugyanazon vén jós volt ez, ki Tepelentinél mutogatta varázslásait.

Mahmud elé érve, megállt előtte merészen, s még csak fejét sem hajtá meg előtte jobban, mint amennyire már azt az idők terhe meggörbeszté.

— Allah küld engem tehozzád — mondá a dervis nehéz, mély hangon, mely minden ércét elveszté már —, nagy veszély közleg ellened, a vihar, mely fejedre készül, még most *egy tojás héjába* van szorítva, s egy tenyereddel elnyomhatod azt, de ha megengeded tojásából kikelni, egész országod sem lesz elég azt befogadni; azért azt izeni tenéked Allah: e napon és ennek éjszakáján és holnap és a jövő éjjel állíttass meg minden hajót, mely az arany szoroson keresztül evez, és motoztasd meg azokat, és valahol egy tojásra akadnak őreid, azt foglalják el és hozzák eléd, mert köztük van azon sárkánynak tojása, mely ha kikel, téged és országodat el fog nyelni.

Ezt mondva, megfordult a dervis, s nem köszöntve a padisaht, sem papucsait le nem húzva előtte, eltávozott, nem is kért semmi jutalmat.

A szultánt meghatotta e merészség, s rögtön parancsot adott a két őrtoronynál, hogy a keresztülmenő hajókat megvizsgálva, minden tojást elfoglaljanak rajtok, és eléje vigyék, hajósaikat letartóztatva.

A sors úgy akarta, hogy Dirhám hajója legyen a legelső, mely a kutatók kezébe került.

Amint a szerencsétlen szolga meglátta, hogy az örök a tojásokat elfoglalják, kiugrott a tengerbe, s bár jól tudott

úszni, belefojtá magát a vízbe, nehogy urai ellen tanúskodni kényszerítsék.

A tojásokat a szultán elé víve, amint azokat feltörék, elszörnyedve olvasák a belső hártýára átírott sorokat. Árulás és lázadás! Az ország egyik határától a másikig elterjedt összeküvés, bonyolódott cselszövény, melynek egyik fonala Janinában, másik a szigetekben, harmadik magában a birodalom fővárosában van. Ez rettentő megtorlást kíván.

A bégek még azon éjjel elfogattak, örömeik közepéből, reményeik paradicsomából hurcoltattak a börtönbe.

Ki árulhatta el a tojások titkait?

Ki más, mint maga Tepelenti?

Esztelenek! Azt hitték, hogy Tepelenti fölött kacagni lehet.

Szolimán elájult, amint tudtára adák, hogy a tojások titka fel van fedezve. Muhtár is érzé, hogy itt van azon perc, melyről Ali megmondta, hogy az utolsó rabszolga nem cserélné el fejét az övével, s most e veszedelmes percben eszébe jutott a talizmán-gyűrű, melyet küldé neki. Hirtelen felnyitá annak smaragdját; azt hívé, legalább gyorsan ölő méreg lesz abban, mely által meg fog menekedni a gyalázatos haláltól. Nem volt abban méreg, hanem e szavak voltak belevésve:

„Ali kezei hosszúk!”

Muhtár megsemmisülve ejté el a gyűrűt; Ali kezét, ezt az engesztelhetlen kezét, mely a világ túlsó részén is rátalál, mely a sírból is kinyúl utána, érzé fejére nehezülni.

Meg kell hálnia és testvérének is.

A reisz effendi elé vitték őket, ott mindketten merőben tagadtak mindent, ami a tojásokra volt írva; de nem tagadhattak egyet: az ötmillió piasztert az angol hajón, és az volt legnagyobb bűnök, és ez veszté el őket.

A szultán követelte Murrissontól a bégek pénzét. Murrisson maga jelent meg a reisz effendi előtt védni a letéteményt, melyet csak annak köteles kiadni, ki törvényes tulajdonosa.

— Az ozmán birodalomban csak egy törvényes birto-
kosa van minden vagyonnak — mondá a reisz effendi —,
és az a szultán. Mindenkinék vagyona, aki meghal, a nagy-
úrra száll, és azzal senki nem rendelkezhetik.

Murrisson helyesnek találá azon ellenvetést tenni, hogy
hiszen a bégek nem halottak, s élők után a szultán sem
öröködik.

A reisz effendi felelet helyett kiküldé őreit egy aláírt
pergamennel, s néhány pillanat múlva ott álltak a bégek
levágott fejei Murrisson előtt ezüst tálakon.

— Ha csak az volt a hiba, hogy még nem haltak meg
— mondá a belügyér —, íme, azon segítve van.

Murrisson kiadott aranyat, ezüstöt, ami nála volt, gyor-
san, és elhagyta még azon órában Konstantinápolyt, hol min-
den szavára egy emberéletnek kelle kialudni.

A bégek fejei pedig három nap és három éjjel voltak a
szeráj kapujába kiteve, közszemléletül a népnek; a lovas
kikiáltók óranegyedenként hirdeték:

„Íme ezek a lázadó Ali Tepelenti fiainak fejeik, kik
Sztambul el akarták pusztítani!”

A nép átokordítása szállt reájok mindannyiszor.

— — — — —
— — — — —

Napok múlva elérkezett a hír Janinába is, hogy Szolimán
és Muhtár bégeket Sztambulban lefejezték.

Ali basa háromszor borult arccal a földre, hálákat adván
Allahnak e kegyelemért. S körül a falakon trombitaszó mellett
hirdetteté ki, hogy fiait, az áruló bégeket Sztambulban lefe-
jezték, — ez jutalma az árulóknak!

És azután három nap, három éjjel — amennyi ideig
a bégek fejeik a szerájban ki voltak téve —, lakoma, zene
és tánc folyott Janina várában, s minden reggel százegyvet
lőttek a bástyákról, ahogy szokták nagy diadalhírek után.

S midőn estendén Ali kiment kertjébe sétálni, s járt alá s fel a virágok között, megdobbant néha lába alatt a föld. Zaid sírja volt ottan, az dörögött; ott megállt a vén dalia, ki egyedül maradt meg kiirtott családjából, s lábával a földdel egyenlővé tett sírra dobogtatva, suttogá magában:

— Nem vagy egyedül többé... nem vagy.

„BEGTAS KERTJÉNEK VIRÁGAI”

A tizenötödik század vége felé, hogy az ozmán félhold állandó helyet vert magának Európa csillagzatai közt, élt a török birodalomban egy jámbor dervis, akit neveztek hadzi Begtasnak.

Ahogy a megalapult birodalom túlömlő hadseregei eláraszták a körülfekvő keresztyén tartományokat, hadzi Begtas mindenütt járt, a diadalmas hadseregekkel, időközben pedig koldulgatott az országban, és alkalmas összeg pénzt kiharácsolt a török nagyoktól vagy a zsákmányosztályt pazarló katonáktól.

Mire való volt a jámbor dervisnek e sok pénzt összegyűjteni s fásasztani magát a Fekete-tengertől az Adriai-tengerig, holott elülhetne naphosszant a kába ajtajában, mely a próféta sírjára nyomtatott kőnek neve, s ott hosszú olvasójáról számlálhatná Allah kilenc tulajdonságait, ami nem igen fáradságos munka, s kapna érte a zarándokoktól ételt, italt és gazdag alamizsnát?

Hadzi Begtas nagy munkát vállalt magára. A török hadseregekkel együtt járva, midőn azok valamely keresztyén helységet megleptek, midőn a lakosságot levágták, s a foglyokat szörkötelekre fűzték, a dervis odavegyült a vérengző hadak közé, s ha meglátta, hogy valamely vad baskir vagy kurd csatár az elhajtott anyja után síró gyermeket a falhoz vágni készül, megfogá kezét, elvevé tőle a gyermeket, palástjával betakarta, megcsókolgatá, és elvivé magával; és így ment elébb-tovább, úgy hogy néha egész csoport

gyermeket vitt el magával, kik mind hosszú lebernyeg palástja alá voltak bújtatva, ahol nem bánthatta őket senki, sőt gyakran még pólyázott csecsemőt is hozott ölében. Azzal ugyan szerették volna tudni, hogy mire megy?

Később kihirdette, hogy valaki egy fogoly gyermeket visz neki, fejenkint mindenikért egy ezüst dinárt ad; az ugyan kevés pénz, de mikor a gyermekfélének éppen nincsen ára; a vásáron az embernek is csak a nagya kelendő. Számptalan gyermeket hordtak össze a jámbor dervisnek.

Ő azokat mind elhordta magával Drinápoly mellett fekvő mecsetjébe; a népek nevettek, és azzal gúnyolták, hogy tán *kertet* csinál belőlük.

Hadzsi Begtas elfogadá a gúnyt, és nevezé a gyermekeket *Begtas kertje virágainak*, és ezt a nevet a késő századok is fenntarták.

A fiatal csemetéket, kik közül a legidősebbek hat-hét évesek lehettek, hadzsi éveken át nevelte fáradatlanul, megtanítá őket az alkoránra, megismerteté velök ama mennyei gyönyöröket, miket a próféta az igaz hitben elhunytaknak ígér, s amellet hozzászoktatá őket a földi sanyarúságokhoz.

Legtöbben e gyermekek közül nem ismertek sem apát, sem anyát, aki ismerte is, elfeledte mire felnőtt; semmi családi szeretet nem köté őket a világhoz, de annál több egymáshoz, ők csak társaikat tanulták szeretni, s valamennyi egy apát ismert, az öreg Begtast; az ő szava szent volt előttük.

Amellet erős munka, folytonos fegyvergyakorlat, úszás, birkózás között teltek le napjaik, a tizenkét éves ifjú már képes volt közülök megküzdeni más felnőtt férfiakkal, s serdült korában egy-egy Sámson volt mindenik.

Ez időben sok veszteséget szenvedtek az ozmanlik a keresztyének fegyverei által. Főerejük jobbára lovasságból állott, mert a töméntelen gyalog gyülevészből tíz sem tett egyet az európai rendes, páncélos, tömegbe zárt gyalog had-

sorok előtt, s várak ostromainál csak arra volt jó, hogy a sáncárcokat hulláival betemesse az utána jövő vitézettek előtt.

Ekkor, mintegy varázsszóra, egy kisded gyalogsapat jelent meg a harcmezőn, öltözetük egészen különböző a többiekétől; fejükön magas, előregöbülő *kuka*, lengő fekete kakastollakkal, dolmánjuk hímzéstelen kék szövet; salavári-jaik csak térdig értek, azon alul az egész lábszár fedetlen; minden fegyverzetük egyedül egy széles görbe kard, ellentétben a többi török hadakkal, kik annyiféle fegyvert hordtak magukon, mintha tíz kézzel kellene hadakozniok.

Senki sem ismerte a fiúkat; mind ifjak voltak még, nem keveredtek a többi csapatok közé, nem veték magukat alá a főhadvezérnek, s nem kértek zsoldot senkitől.

Hanem a legelső ütközetben megmutatták, hogy kicsodák. Egy várat kelle megostromolni, melyet széles folyam vize védett elől. Az idegen ifjúk fogaik közé szorítva széles kardjaikat, átúsztak a vízen, tűzben lángban felhatoltak a bástyákra, s a legelső lófarkas félholdat ők tűzték ki a toronyba.

Ezek voltak *Begtas kertjének virágai*.

Az első csatában meg volt alapítva a vén dervis által nevelt ifjú csapat híre, s míg a második hadjárat elé került, akkorra már hadzi Begtas számtalan kolostor főnöke volt, melyeknek alárendelt papjait Begtas-szerzeteseknek nevezték, s ezek alakítottak, egyenesen a szultán parancsára, elfogott keresztyén gyermekekből egy új gyalog hadsereget, mely vitézsége hírével majdan a fél világot betölté.

Ezek voltak a *jeni cserik* (új katonák), mely név később „janicsárokká” alakult. De még századok múlva is, ha büszkeséggel akart szólani a jancsár bajnok, magát „Begtas kertje virágának” nevezte.

Sok dicső név virágzott fel századok lefolyta alatt e kertben, a szultánok hatalma az ő vállaikon nyugodott, s ha ők lerázták a szultánt vállaikról, le kellett annak esni onnan; amilyen erős szolgálói, olyan erős zsarnokai voltak az ural-

kodónak; vitézségük gyakran aratott győzelmet, de nyakasságuk számtalanszor eltépte a már kész diadalt; hatalmuk nőttével elbizottságuk is nőtt, nem a szultánok, nem a vezérek parancsoltak többé nekik, hanem ők a szultánoknak és vezéreknek, s ha a fellázadt odzsák kitűzték az Atmeidánon az üstöket, zendülésük jeleit, remegve kérdezők a szerájban, mivel kívánják azokat megtölteni, s könnyebben lélegzett az egész díván, ha az volt a felelet, hogy *arannyal*, és nem az volt, hogy *vérrel*: a vezérek vérével. S midőn a nagy bejram után kioszták a piláfot, megrakva a veszélyes üstöket a végzetviselő rizkszás juhússal, remegve nézett szét a szultán, mint fogják azt elkölteni a méltóságos jancsárok? Ha mohón elkapkodták, az örömjel volt, de ha csak finnyásan nyúltak hozzá, ekkor futott a szultán szerájába, és bezárkózott háremhölgyei közé, mert bizonyos volt, hogy a jancsár urak neheztelnek, s jó volt, ha e neheztelésüket csak azáltal éreztették, hogy aznap egy-egy városnegyedet hamuvá égettek.

Két szultán akará e veszélyes kétélű fegyvert kettétörni, mely abány sebet ütött kívül, annyit vágott az ország belsején; de a jancsárok bűvszerű hatalma annyira bele volt már a nép lelkébe szöve, oltva, hogy mindkét uralkodó elveszett a merész kísérletben. Ozmán szultánt a szerájból hurcolták elő, s hátrafelé fordított arccal sánta számárra ültették, úgy hordozák végig a városon, s végre bezárták a fatális hét-toronyba, melyben a török uralkodók és rokonaik szoktak elfeledve, elevenen eltemetve meghalni. Második Mahmud atyja, Szelim pedig a lázadók kardcsapásai alatt hunyt el, és az a kard még éles volt és azok a kezek még erősek, melyek őt megölték, amidőn fia a trónon ült, mely egy szultán alatt sem ingadozott annyira, mint őalatta.

A hatalmas jancsárhadtest csak bűneiben, csak nagyszerű hibáiban élt még ekkor, a régi dicsőség nem lett többé új; egy század óta folyvást csorbát szenvedtek fegyvereik az európai rendszeres hadtudomány túlnyomó összecsapásai alatt.

Begtas kertjének virágait nagyon megviselék az idők; a dicsőség hímes szirmai lehullottak már róluk, csak a tövisék maradtak még meg, ezek sem voltak pedig többé a vitéz csipkebokor tövisei, melyek a kert határait ellenség betörésétől védik, hanem a csalán tüskéi, melyek a gyomláló kertész kezzeit összezicsikkedik.

Semmi vagyon, semmi élet nem volt tőlük többé biztos; a szultán maga legveszélyesebb helyen volt, midőn trónján ült, s a vezérek, az ország legfőbb hivatalnokai mindennap remeghettek életükért, a jancsárok zajgása egy örökké visszatérő betegség volt az ország minden ereiben, mely mérges kelvényekkel tetézte az egykor hatalmas birodalmat.

A díván tanácskozásai az ő ordításaik alatt történtek, s a félelem más tanácsot adott a kupolyteremben ülő palota-uraknak, mint a meggyőződés.

A jancsárok fenyegetései kényszeríték Mahmudot Ali basát fegyverrel támadni meg, s íme midőn Ali lángba borítá az országot, akkor felszólítá a szultán a jancsárokat, hogy siessenek az ellenséget leküzdeni, és ők azt felelték, hogy nem tartoznak másként harcolni, mint ha a szultán maga vezeti őket.

Ehelyett Sztambul falai közt kezdtek háborút; valahányszor egy veszített csata híre érkezett a fővárosba, a jancsárok mindannyiszor a védtelen görögöket rohanták meg, s ezerenként gyilkolák le.

Távol Ázsiából, az ország legvadabb vidékeiről előjöttek a Begtas-papok, s halált, pusztulást hirdettek a mecsetekben a görögök fejére, s maguk ragadták kezükbe a fáklyát, úgy rohantak az őrjöngő jancsárok élén Bujukdere és Péra és Galata ellen, mely városnegyedeket a görögök lakták, s mindennap döngteték buzogányaikkal a szeráj kapuit, új meg új halálítéleteket követelve a héttoronyba zárt fogoly görögök ellen. A szultán hivatalnokai remegve írták alá a követelt ítéleteket, s százankint hullott az áldozat, s midőn az orosz követ, Sztroganov, tiltakozott a mérsárlások ellen, az ő

palotájára rohantak a janicsárok, s aajtáján, ablakain belövéldöztek; — ez lett később csírája azon hosszú háborúnak, mely megrendíté a birodalmat, de melynek a janicsárok kezdetét sem érheték meg...

... Mahmud a császári palota tetejéről nézte a pusztulást, Sztambulnak és birodalmának pusztulását, és nem látott segélyt sehonnan, nem látott semmit, mint őseinek szomorú példáját s birodalma elenyésztét, s midőn elsőszülötté, a nyolc éves Abdul Medzsid fejét simogató, elgondolá magában: ez már nem fog trónon ülni, ez már nem lesz uralkodó, amiként ősei voltak; nem fog parancsolni a fél világnak, mint Omár minden utódai, hanem bujdosni fog a világban, idegen népek szolgája, miként bujdosott a világban Dzsem, akit századok előtt elűztek!

Milyen szomorú a szultán élete!

Mit ér, ha a föld paradicsomai nyitva vannak előtte, ha maga az élet be van zárva? Mit ér neki istennek lenni, ha nem lehet ember? A szultán sohasem ismeri testvéreit; korán, még gyermekéveikben elzárják az utóbb szülötteket a hétéronyba, az elsőszülött velök nem találkozhatik, hanemha a trón lépcsőjén, midőn a lázadó janicsárok kihoznak egyet a börtönből, hogy őt zárják be helyette, s amazt emeljék a trónra. A szultánnak nem lehet neje, csak kedvencnői vannak, százan, ezeren, amennyit akar, s köztük csak az a különbség, amit némely nő szépsége vagy a vakeset, mely gyermekkel áldja meg, hoz számukra, és egyik sem tartatik jobbnak, mint a másik, s egynek sem hivatása, hogy férjét szeresse, elég ha gyönyörrel szolgál neki. Ha aggodalma, ha bánata van a padisahnak, senki sincs körülé, akivel azt közölje, úgy járhat végig háremében, mintha egy üvegkertben járna, melynek virágai mind oly szépek, mind oly mosolygók, de miknek hiába mondja el bánatát, aggodalmait, mert nem értik, mert nem törődnek vele; s tán ha azt mondaná nekik, hogy a világ négy részéből hatalmas ellenségek jönnek Sztam-

bul ellen, még itt-ott egy-egy vágyó sóhajt is hallana; ki feledni nem tudott, egy-egy rablott szűz lehet ott, titkos örömmel gondol arra a boldog órára, midőn megzördül a kéz a háremajtón, mely annak zárjait feltöri, s visszaadja a szép napvilágos szabadságot.

Szolgalázat, nem egyéb, mely a nagy úr előtt térdel; félelem, nem szeretet, mely őt fogadja. Kihez forduljon hát, midőn az ő szívét is körülfogja azon szorongó indulat, mely a hatalmasokkal tudatja, hogy ők is csak emberek: a félelem?

Egyetlen öröme volt Mahmudnak nyolcéves fia; ezt nagyanyja nevelte, a még akkor alig negyvenéves szultána valideh, egy Franciaországban nevelt európai műveltségű hölgy, kihez az ifjú herceg nagyon ragaszkodék, s tőle nyere mindazon vágyakat és nemes ösztönöket, miknek befolyása alatt harminc évvel később új élet támadt Törökországban.

A szultána valideh úgy akarta unokáját nevelni, hogy az egykor méltán foglalhasson helyet Európa többi uralkodói közt, korszerű ismeretek, nemesebb elvek magvait ülteté szívébe, s gyakran elhallgatá a szultán kistia bölcs beszédeit, amint őt térdein ringatá, s míg arca mosolygott reá, szíve aggódva dobogott, nehogy valaki odakünn megtudja azt!

Az ó-török párt minden szavára figyelt a szultánnak, s jobban kellett félnie egy Begtas-szerzetes mutatóujjától, mint a legjobb görög hős fegyveres kezétől; ha valaki megtalálta volna tudni az ulemák közül, hogy az ifjú trónörökös más könyvek tudományaira hallgat, mint az alkoránéra, melyben minden világi bölcsesség bennfoglaltatik, képesek lettek volna a jancsárokat a szeráj ellen lázítani, s megölni az uralkodót és gyermekét.

Még nagyon friss emlékezetben volt Szidi Ahmet emléke, ki a főulemák egyike, a Szófia-mecset imámja volt, s midőn a közelebbi években Katalin cárné seregei és diplomatái csatát csatára nyertek az ozmánoktól mind a harcmezőn, mind a szerződésék terén, e szerencsétlen imám azt tanácsolá

a dívánban, hogy a keresztyének fortélyainak kiismerése végett tanulmányozni kellene a török diplomatáknak a — bibliát; akként okoskodván, hogy valamint a mozlemin bölcsek mind a hadviselésre, mind a státusbölcészetre az alkoránból szedik tudományaikat, hasonlóul a keresztyének a bibliából tanulják azt, s ennek ismeretével a keresztyének minden tudománya elsajátítható;* de e tanácsért keserűen meglakolt a jóakarató ulema, mert száműzetett Khioszba, s ott csekély vétség miatt rangjából letéttelve, minthogy ulemát fegyverrel kivégezni nem szabad, az ottani basa által nagy kőmozsárba tétetett, s úgy zúzatott össze, félelmes inté-sül mindenkinék, akinek eszébe jutna bár csak egy követ is megmozdítani a régi ozmán alkotmányból.

* Poujoulat. *Histoire de l'empire Ottoman.*

A MEGÁLDOTT LEÁNY

Midőn Szmirnából elindult a derék Argyrocantharides Leonidász, egyikén legszebb hajóinak, valami kis baj érte az úton.

Hajóját, mely festett bőroket szállított volna Sztambulba, feleúton zivatar fogta elő, mely elverte a seleuciai partokig, ott sötét éjszaka közepén rávetette egy zátonyra, melyről reggelig nem bírtak megszabadulni, s amint szürkületkor világosulni kezdte a táj, akkor tűnt fel a kereskedő előtt a kellemetlen állapot, melybe hajója jönni talált, dacára Szent Procopiusnak és Szent Demeternek, akik igen szépen voltak kétfelől a hajó mellényére festve. Az egész jármű féloldalra volt már dőlve, s azt az oldalt, mely a hullám felé volt fordulva, minden percben összetöréssel fenyegette a tajtékzó vízroham, olykor-olykor keresztülcsapva a fődélzeten, melyről minden árboc és vitorla szépen le volt már tördelve; a hajó deszkái kezdtek szétmenni eresztékeikből, recsegve, ropogva minden újabb hullámtaszításnál; s ha szomorú volt a hajó sorsa a zátonyon, még szomorúbbá kellett lennie, ha onnan leszabadul, mert előtte a seleuciai partok szirtei állanak, miknek meredek falát oly dühvel korbácsolja a fellázadt tenger, hogy a megtörő hullám néha száz öl magasra felcsap oldalukon. Ide szép volna valami hajóval jutni.

A jámbor kereskedő nagyon sajnálta sorsát, sajnálta azt a szép hajót, mely a világ minden színeivel szép tarkára ki volt festve, sajnálta azt a sok szép kecskebőrt, melyből egyetlen köteget sem engedett volna kivetni a tengerbe könnyebbülés

végezt; inkább süllyedjen el valamennyi; sajnálta magát is, ilyen szépen kezdődő év elején a tengerbe levén kénytelen fulladni; de amit hajójánál, bőreinél és saját életénél jobban sajnált, az a két cserkesz gyermek volt, a drága szép fiú és leány, Thomár és Milieva, akik megértek ez idő szerint ki-ki tízezer aranyat, azért pedig Leonidász saját bőrét is odaadná.

A két gyermeket éppen nagy reményekkel szállítá Sztambulba; festett bőr csak mellékes dolog volt, s íme célja végénél érte utol Kasi mollah átka.

Két dereglyét legénységgel megrakva elindíta a part felé, hogy kötelet vontassanak odáig; mindkét dereglyét szeme láttára zúzta össze a habtorlat a meredek sziklafalon, s a kalmárnak nem maradt hátra egyéb, mint elveszni ott a zátonyon.

Egyik hullám a másik után süllyeszté mélyebbre a roncsot; akik még rajta voltak, kezeiket tördelve imádkoztak vagy káromkodtak, kinek mint véralkata hozta magával.

Cselekedte mind a kettőt Leonidász: imádkozott és káromkodott és pedig vegyesen, s úgy látszott, hogy egyik sem válik hasznára.

A két gyermek pedig egymást átölelve ült az árboc tört oszlopa mellett, s gyönyörködni látszék a felséges zivatarban.

Semmi félelem sem látszott arcaikon; ez a bömbölő szél, ezek a tajtékot túró hullámok nekik kedves mulatságot látszottak nyújtani, a fehér és fekete vészmadarak, ráülve a tornyosuló habra, ott úszkáltak a veszendő hajó körül, vígan csapkodva szárnyaikkal a vizet. Ejh, be jó dolguk van a sirályoknak!

A két gyermek régóta összebeszél már, hogy amint a hajó elmerül, ők a vízbe fogják magukat vetni, és kiúsznak a partra. Hisz az nekik gyönyörűség lesz.

A kalmár kétségbeesve rohant oda hozzájuk, és átölelve őket két karjával, felkiálta keservvel az égre:

— Tízezer arany! Irgalmas mennyország!

A gyermekek azt hívték, hogy a kalmár félelmében meg-
tébolyodott, s vigasztalták őt jó szavakkal:

— Ne búsulj, jó nevelő apánk, nem veszünk mi itten,
s téged sem hagyunk el! Mihelyt a hajó elmerül, kiúszunk
innen a partig; tudunk mindketten jól hullámokat hasítani
erős karral, te pedig fogózzál öveinkbe, s velünk együtt
megmenekülsz.

A kalmár összecsókolá a két kedves gyermeket, meg-
ölelgetve őket gyöngéden; egy óra múlva a szép hajó utolsó
deszkája is elvált a többtől, a szétbomlott gerendákon erre-
arra kapaszkodva hanyódott-vetődött a hajótörést szenvedett
nép, nagyobb részét eltemette a hab, vagy odaverte a kemény
sziklákhöz, vagy behajtotta a sík tengerbe; csak hárman mene-
kültek meg élve: a két gyermek és a kalmár.

Leonidász öveikbe kapaszkodva engedé magát vontatni
a vizek között; legelső volt Thomár, ki a tajtékzó hab által
magasra kiemelve, megpillantá azt a sziklát, melyen egy utána
jövő habtorlat össze fogta volna zúzni, s azzal ellesve a helyes
pillanatot, hirtelen megragadá a szikla tövében hosszan lelógó
fagyökereket, s mindhármukat erőszakosan felhúzta oda.
A hab keresztülhőmpölygött rajtuk, egy percig mély víz alá
temetve őket, a következő pillanatban visszaomlott a hullám,
s ők a sziklaparton voltak.

A kalmár nem volt sem élő, sem halott, úgy kellett őt
a gyermekeknek a földön tovahurcolni, nehogy az újra
visszatérő hab ismét a tengerbe sodorja őket; csak akkor
pihentek meg, midőn egy sziklahasadékhoz érve, ott végre
biztosítva látták életüket; itt is minden percben elborítá ugyan
őket a víz, mely toronymagasságban fecskendezett fel az
ellenálló sziklaparton, de súlyával mégsem érte őket.

Késő estig ott kellett összeszorulva maradniok, sem előre,
sem hátra nem volt menekvés, s csak úgy irigykedve nézke-
tek fel a hojszákra, melyek estefelé hosszú sorban ültek el a
sziklák párkányain, hová nekik nem lehetett menni.

Alkonyatra azonban elcsöndesült a vész, a tenger lelohadt, elsimult, s az a hely, hová a hajótöröttek menekülének, három ölnyire emelkedék ki a tenger színe felett.

Ekkor tekinthetének csak széjjel; a part tört gerendákkal és elúzott hullákkal volt fedve, a szép hajóból és gazdag terhéből csak a halottakat és a romokat okádta ki a tenger.

De a kalmár nem volt kétségbeesve. Letérdelteté maga mellé a két gyermeket, maga kettőjük között térdelt, és imádkoztatá őket háladatosan az éghez a csodás megszabadulásért, s aztán kebléhez ölelve, könnyekkel szemében rebegé:

— Mit bánom én, hogy hajóm elveszett és kelméim elmerültek, csakhogy ti megmaradtatok nekem, én drága szülőtteim, ez nekem elég vigasztalás.

Igazat is mondott a derék kalmár, mert csak eljuthasson Sztambulba, azért a két gyermekért kap annyit, amennyin hajót és árukat vásárolhat, kétszer többet, mint amennyit a tengerben hagyott.

De az volt most a nehezebb kérdés: hogyan elmenni innen e helyről valamerre, ahol emberek laknak? E vészes partokat messze kerüli minden hajós, nincs is mit keresnie e helyen, még csak halászok sem hajtják ennyire bárkáikat, s a menekvőkre vízbefúlás helyett közeleg az éhhalál.

E szomorú helyzetben egyszerre úgy tetszett a menekülteknek, mintha nem messze emberhangokat hallanának, mégpedig élénk szóváltást, férfias mély beszédet.

A két gyermek megörült, gondolván: jó emberek vannak itt közel, de a kalmár megrettent, azt gondolva: hátha rablók.

Thomár azt mondá testvérének, hogy csak maradjon ott Leonidással, majd ő azalatt utánamegy a beszélő hangnak, és megtudja, kik laknak ott.

A bátor fiú egyik szikláról a másikra kapaszkodva, megkerülé a kőszálat, mely mögé el voltak rejtve, s amint annak

túlsó oldalára jutott, egy tág barlang ürege sötétlett előtte, áfonyabokrokkal félig eltakarva. Hihetőleg onnan jött a beszéd, de sem közelebb, sem távolabb nem látott emberi lényt, sem emberek nyomait a földön; a barlang elejét buja zöld moha lepte, melyben a lépés nem hagy nyomot.

Thomár bekiáltott a barlangba, s hogy onnan szó nem jött vissza, bátran bement, lassan előbbre haladt; bement egész annyira, mennyire a külvilágosság behatolt, s miután ott sem felelt hangos kiáltásira senki, ismét visszatért, s ugyanazon az úton, melyen jött, megkerülte a sziklát, elmondva a kalmárnak, hogy embereket ugyan nem talált, hanem egy barlangra akadt, mely legalább éji szállásnak elég jó lesz.

A hallott beszédet csalódásnak tartották.

Azzal egyenkint átsegíték egymást a sziklán, s a barlangba jutottak.

Milieva alig tekintte szét abban, midőn örvendve kiálta fel:

— Nézzed, Thomár, itt két láda van a bokrok között.

Valóban két deszkamálha volt ott, és Thomár csodálkozott, hogy azokat ő meg nem látta.

Bizonyosan a tenger veté azokat oda, valami korábbi összetört hajóból.

Az egyik láda nagyon hasonlított azokhoz, minőkben a hajósok a kétszersültet tartják, a másiknak pedig külső alakja elárulá a pecsétes borokat tartó edényt.

Ha még használhatók volnának!

Egyszerre hozzáfogtak fölnyitásukhoz, s mily nagy volt bámulatuk, midőn a fölnyitott lédában nemcsak hogy penészes nem volt a kétszersült, hanem egészen száraz és ép, mintha csak most hozták volna azt oda; a másik lédában szinte egy üveg sem volt összetörve vagy kipattanva, mind szépen polyva közé takarva álltak ott.

A menekülteknek nem volt sok okuk azon töprenkedni, hogy ki és miért hagyta ott ezen dolgokat? Nehéz volna

valakiről föltenni, ki három napig hányatott a tengeren, s azalatt nem evett és nem ivott, miszerint az egy véletlenül megtalált kenyeresláda és borosüvegek előtt elébb megolvassa az alkoránt, hogy mit parancsol az hasonló esetekről, s vajon nem tiltja-e tisztességes müzülmánnak, hogy azokból egyék és igyék?

A gyermekek elfeledék nyomban a kiállott veszélyt, s az első pohár bor után fáradságtól elnyomva eldűltek a puha ágyon, amit a természet mohából vetett számukra; Leonidász még fennmaradt, célszerűnek találván sorra kóstolni az ingyen borokat, minek következtében vége felé olyan jól kiválasztotta, hogy hová feküdjék, miszerint a feje volt lefelé, a lábai pedig magasan. Így aludtak szépen mind a hárman.

Ekkor újra hallatszottak az emberhangok a barlang távolában, s nemsokára előtűnt a sötét úrból hat ősz, halvány arcú férfi. Amelyik legelől jött, volt a legvénebb, fehér szakálla övéen alul ért, s szája nem látszott bajuszától és szemei a fehér szemöldöktől.

Azon omarita szerzetesek voltak ezek, kiket fogadásuk a legirtózatossá nélkülözésre kötelezett, a napvilág megtagadására. Örök sötétségbe vonulva egy hosszú éjszakává tevék az életet, Allah dicsőségére, és soha a nappal nem látta őket a föld felett.

Már jól elhaladt az éj, midőn a hat omarita kijött az alvókhoz, s míg öten hallgatva álltak körül, a hatodik, azzal a hosszú rezgő ősz szakállal, lehajolt a gyermekekhez, és megnézve arcaikat figyelmesen az éjjeli sötétmély, melyet csak alig enyhített néhány fellegbujkáló csillag világa, halkán suttogá társainak:

— Ők azok.

Azzal hüvelykujját hegyével lefelé fordítva, Thomár fejclágyára tartá; mind a hatan hallgatóztak figyelmesen. Az alvó fiú keble nyugtalanul kezdte lihegni, kezeit ökölre szorítá, arca hevült, ajkai dagadtak; az ősz férfi ekkor hom-

lokára látszott lehelni, mintha valamit sugdosna, s erre megszólalt álmában a fiú, érthető erős hangon mondva:

— Karddal! Ágyúval! Fegyverrel!

A férfiak fejüket *csóválták*, mutatva, hogy helybenhagyják a mondást.

Erre a másik gyermekhez hajlott a vén, s öt ujját néhány-szor végighúzá annak arcán; a lányka keble szemlátomást emelkedék, amint az ősz arcára hajolt és rálehel, felkiálta hevesen, parancsolóan:

— Térdre előttem!

Az omariták ezzel összesúgtak, s ketten vállaikra emelve egyet-egyet az alvók közül, bevitték őket a barlang mélyébe.

E barlang torkolata volt amaz emlékezetes alagút, melynek túlsó kijárása a seleuciai völgyben végződik, fél mérföldnyire a tengertől, egy terméketlen, kietlen pusztavölgyben.

Az omariták szövétnek nélkül jártak-keltek a sötét üregben, mint a vak, ki nem téved el az utcák tekervényein, bár azokat nem látja. A három alvó bővös italt ivott, mely nem engedé, hogy felébredjenek; a férfiak egész a túlsó nyílásig vivék őket vállaikon, s ott letevék ismét a mohára, azon helyen, ahová a napvilág be szokott járni.

Késő reggel volt már, midőn legelőbb a két gyermek felébredt. Egyszerre nyiták fel szemeiket, s első dolguk volt egymást megölelni, megcsókolni.

Felráncigálták azután a kalmárt is, s kitörülve szemeikből az álmat, elkezdék neki gyermekszokás szerint elmondani, mit álmodtak.

— Ah, mi szépet álmodtam — szólott Thomár, s még most is szikráztak bele szemei. — A szultán mellett állottam, ki vállaimra támaszkodék. Előttünk és körülöttünk lázongó sokaság ordított, a szultán halvány volt és bús. Odafordult hozzám, felsóhajtva: mivel engeszteljük meg e felháborodott tengert? Én sokáig nem bírtam szólani, mintha valami nyomta volna mellemet, nehéz, mint a hegy; míg egyszerre kiszaba-

dult ajkaimon a szó, és kiálték: „karddal, ágyúval, fegyverrel!” És azután a padisah saját kardját köté oldalamba, s én berohantam az ordító tömegek közé, és vágtam, vágtam őket, míg nem elfogytak, és utoljára egy learatott mező volt előttem, melyen nem volt egyéb, mint holttestek.

— Bolond álom biz az, minék ettél az este olyan sokat?
— szólt reá Leonidász. Erre Milieva mondá el álmát.

— A bor zavart meg engem is. Elöttem is lázadó tömegek jelentek meg, és nekem úgy tetszett, mintha akkor nem leány lettem volna, hanem fiú. Minden oldalról ellenem rohantak dühöngve, és én nem féltem tőlük! midőn közel értek hozzám, büszkén kiálték reájok: „Térdre előttem! Én vagyok a szultán fia!” És elcsendesedtek mind.

A kalmár kacagott a megfulladásig ez álom felett. Ki álmodhatna ily bohóságokat más, mint gyermek?

— Pedig azt állítják hazámban — szólt Thomár komoly arccal —, hogy ahol valaki először hál, azon a helyen látott álmai beteljesülnek.

— No azt szépen megköszönném — monda a kalmár —, engemet álomban Szalonikiben felakasztottak, mégpedig lábamnál fogva, a fejemmel lefelé.

Ezzel kiküldé a kalmár a fiút a barlangból:

— Nézd meg gyermekem: elcsendesült-e már a tenger, s nem közelít-e valahonnan hajó?

Thomár szót fogadott, kiment a barlangból, s bámulva kiáltá el magát:

— Nézd, nevelő apám, nemhogy hajó volna itten, de még a tenger is eltűnt, csak a fenéke maradt itt.

Valóban, az előtte terülő vidék elég kopár volt arra, hogy tengerfenéknek nézhesse.

Leonidász tréfának vette a fiú szavait, és nem mulatott rajtuk.

— Máskorra tartsd elmésségedet, fiam, és töröld ki szemeidet, s nézz szét jobban.

Erre Milieva is kiszaladt Thomár után, s odaérve összecapta kezeit, gyermeteg csodálkozással kiáltva:

— A tenger elfutott előlünk!

Már ekkor a kalmár is felkelt helyéből, kilépett a barlangból, s alig akart hinni szemeinek, midőn a sivatag kősziklás vidéket látta maga előtt, melyet még csak a harmatcsepp sem látott, nemhogy a tenger!

— Csodák számára tartott meg bennünket az isten! — sóhajtja fel a kereskedő. Látni való volt, hogy egészen más helyen vannak, mint ahol lefeküdtek.

— Bizonyosan a Kaf hegyi tündérek hoztak ide bennünket — monda Milieva.

— Úgy van, tündérek voltak — állítá Leonidász, körültapogatva tűszőjét és érezve, hogy gyémántjai benne vannak. Ha nem tündérek lettek volna, a gyémántokat bizonyosan megkeresték volna ottan.

Most csak az volt még a megtudandó: van-e és merre van kijárási út a sivatagból? A legnagyobb aggodalom elenyészett, a tengerparton vesztetés félelme, a szárazföldön könnyebben találni menekülést.

Rövid keresés után egyszerre lábnyomokat találtak a homokban, e nyomok egész a völgytorkolatig elvezeték őket. Ott már zöldebb kezdett lenni a vidék. A nagy cochenilla kaktuszok erdőként lepték el a sziklákat, s az aszú gyöpön egy-egy szelíd kecske látszott legelészni.

Nemsokára a pásztorra is ráakadtak.

Leonidász inkább megijedt, mint megörült az izmos, marcona alak láttára, ki amint észreavé őket, szemközt jött rájuk, s durva hangon megszólította őket.

— Ti vagytok azon hajótörésből menekvők, akik az éjjel itt a dzsin barlangjában aludtatok?

— Dzsinn? — mondá magában Leonidász. — Gonosz lélek lehetett az.

A gyermekek bátran merték a kérdést igenlenni, s kérték

a pástort, hogy igazítsa őket útba, valami lakott táj felé.

— Csak menjeteK itt a völgy szorosban egyenesen. Nem tévedhettek el. Jobb kézzől fogtok találni egy kunyhót, abban lakik egy erdbuhár szerzetes, aki tovább fog vezetni. Szálem alek.

S azzal a kalmár nagy bámulatára otthagya őket a pásttor. Leonidász nem várt tőle egyebet, mint hogy ki fogja őket rabolni.

Dél felé eljutottak az erdbuhár szerzeteshez.

— Vártalak benneteket — szólt a dervis, amint megérkeztek hozzá. — Nemde hajótörést szenvedtetek, s az éjjel a dzsinnél hálattok?

Egyik csoda a másikat érte velük.

A dervis ételt és italt hozott számukra, és megmosta lábaikat, s midőn mindazt elfogadták, felajánlá magát, hogy elvezeti őket egész Seleucia kapujáig.

A kalmár sokat szeretett volna megtudni csodás megmenekülésük felől, de a szerzetes minden kérdésére az alkoránból felelt, s abból nem értett meg semmit.

Amint Seleuciát megpillanták, a kalmár megköszöné a dervis szolgálatát.

— Nem fárasztalak tovább, derék műzölmán, nem tudom megjutalmazni fáradságodat, jutalmazza meg Allah; én koldus vagyok. Látod, így maradtam, mint az egy ujjam. A tengerbe veszett mindenem.

Tele volt ugyan tüzője drágakövekkel, de nagy bolondságnak tartotta volna szerencsétlenségéből valami hasznot nem húzni, s szép mondásokkal nem fizetni meg a dervist.

Az még a köszönetet sem fogadta el.

— Tartoztam vele. Nem neked, hanem másoknak.

Azzal otthagya őket, egy-egy olvasót ajándékozva mindenik gyermeknek.

Míg a város kapujához értek, a két gyermek elől ment, s egymással halkan suttogott, mikor aztán a népes utcákra jutottak, megfogták Leonidász kezét, s Thomár mondá:

— Mindened odaveszett a tengerben, ki segít meg e nagy idegen városban, hol bennünket senki sem ismer? Engedd meg, hogy mi majd a piacon és a nagy urak házai előtt énekeljünk, azok majd adnak számodra pénzt, amennyivel odábbmehetünk ismét.

A kalmár mélyen elérzékenyült e gyermeketeg ajánlatra, s engedé a gyermekeket énekelni a piacon s a basa pítvarában, ekként gyűjtve annyi pénzt, mennyivel egy várossal odább juthattak. A gyémántokat nem kellett elővennie, a jó gyermekek táplálták nevelő apjokat.

Így jutottak vissza Szmirnába ismét. Ha saját gyermekei lettek volna, sem várhatott volna Argyrocantharides nagyobb szívbeli jóságot tőlük. Maguk koplaltak, csak hogy őt jól tarthassák, fáztak, csak hogy őt betakargathassák, és nem aludtak, hogy ő háborítlanul aludjék, és megalázták magukat, hogy énekeljenek a piacokon, nehogy ő legyen kénytelen koldulni az utcaszegleteken.

Jó gyermekek, kedves gyermekek!

Mihelyt új hajója érkezett a kalmárnak, rögtön elvivé őket Sztambulba; ezúttal nem érte semmi baj az úton.

Ott elvivé őket a kizlár ágához, ki megvizsgálva termeteiket, s meggyőződve ügyességük felől, megvevé őket a kalmár által szabott áron, a fiút a szultán mulattató apródjának, a leányt a szeráji hárem számára.

Hanem annyit meg kell mondanunk a derék kalmár becsületére, hogy mikor eladta őket, zokogott keservesen. A derék becsületes ember!...

TÁNCVIGALOM A SZERÁJBAN

A valideh szultána születésnapja volt.

Mahmud anyja, a szultána, francia nő volt, kinek szülői Martinique szigetén éltek, ifjú korában felküldék őt Párizsba, ott a kegyes nénék zárdájában neveltetik tizenhat éves koráig, akkor visszahívta őt a család a szép déli szigetre Afrika túlsó oldalán. Útközben a hajót zivatar roncsolta össze, s egy más gálya szabadította meg az utasokat, azt pedig a sík tengeren berber kalóz fogta el, s a szép francia leánykát eladták a szultánnak.

A többit aztán tudjátok.

Elle eut beau dire: Je me meus!
De nonne elle devient sultane . . .

Hugo Victor.

Mondhatta ő: Meghalok!
Apácából lett szultána . . .

Azok a szegény virágok, kiket a világ minden részeiből vásárra hordtak össze a nagyúri hárem számára, s akik nem tudnak egyebet mint szeretni, elhalaványultak az európai műveltségű hölgy ragyogó szépsége és szelleme előtt, ő lett Szelim kedvenc neje, ő szülte neki Mahmudot, és fia jobban szerette anyját, mint valamennyi hölgyeit.

A valideh születésnapjára nagy meglepetés várta őt. A szultán titokban intézett el mindent.

*Európai táncvigalmat rendezett a szerájban.**

* Ezt mint igen fontos tényrt hozzák fel Mahmudról a történészek.

Bécsből szabókat hozatott, azokkal legújabb divatú köntösöket varratott odaliszkjainak, eunuchjaival betanítatá a legújabb farsangról ismeretes keringők zenéit, egy menüettet és két francia négyest; ugyanazon táncokat a hölgyek is elsajátíták; a hárembe jártas férfiak, a kizlár aga, az anaktár bej, az ifjú trónörökös Abdul Medzsid, és maga a szultán is barna színű európai öltönyöket kaptak, úgyhogy midőn a szultána belépett az ünnepélyesen világított porcelánterembe, a bámulattól leigézve állt meg. Egy párizsi udvari ünnepélyen képzelé magát, minőket még mint gyermek a Louvre-ban látott; a száz meg száz fiatal odaliszk hullámozó tömegben járt alá s fel, büszkélkedve a legutóbbi évek tarka divatjában, hosszú kesztyűiben s selyem harisnyáiban; a turbánok helyett tollas kalapok s bokréták díszíték a felbodorított pompás hajfürtöket; fedetlen vállal és kebelrel, lengeteg habkönnyű öltözetekben, pillangós festett legyezőkkel, szabadon kacagva, fecsegve mulatott ez új világban a háremek népe, s az egészet csak az tevé különbözővé a mi táncvigalmainktól, hogy a mulatság sötétebb része, a férfialakok hiányzottak belőle.

Ez árnyéklatot csak négyen képviselték: a szultán, a trónörökös, a kizlár aga és a bej. Ezek közül kettő még nem férfi, a másik kettő pedig már nem az. Mind a négyen magyaros feszes dolmányokba vannak öltözve, hosszú fekete pantallókkal, fejeiken vörös fez; a szultán vaskos termetével olyan jó magyar alispáni alakot mutat, senki sem nézné őt egyébként állig begombolt dolmányával; az ifjú herceg deli termetét különösen emeli a feszes öltözet, haja kétfelé van bodorítva divatosan, szétnyílt dolmánya alatt látszik a gavalléros fehér mellény; a kizlár aga ellenben igen mulatságosan viseli magát a szokatlan öltözetben: mindig az övébe akarja dugni kezeit, s akkor veszi észre, hogy nincs az oldalán; kabátja szárnyait pedig egyre húzogatja lefelé, mintha restelné, hogy nem érnek a földig.

A valideh szultána kellemesen van meglepetve. Gyermekeiket képzelettel vissza e látványra, s háládatosan öleli keblére fiát e gyöngéd figyelemért, s az hódolattal csókolja meg az anyai kezét.

Szerelmét sok nőnek osztá a szultán, de tisztelete egyedül anyjé maradt.

Az odaliskok örvendve, hízelve fogják körül a jó szultánát. Sohasem volt ő egyikhez is szigorú, sőt védője, pártfogója volt mindegyiknek, s akiket ő szeretett, azok biztosak lehettek Mahmud kegyének tartósságáról.

Mindenik iparkodik a validehnek megtetszeni új öltözetében. De egy sem tudja azt annyi kellemmel viselni, mint ez az új virágszál, kit csak nemrég hoztak a szerájba, s máris első lett az első között: a szép cserkesz leány. Ez a lengő lépés, ez a galambszerű hajlítása a nyaknak, ez a csáb a vállak, a kebel ingerlő lejtésével, alig engedik elhinni, hogy ez alak nem Párizs szalonjaiból raboltatott, ahol jól tudják, mint kell a divat előnyeit felhasználni. Hajfürtjei à la Valière vannak bodorítva, féloldalt eső választékkal, mi egy kissé férfias kinézetet ad neki, ami műértők tudtával még annyival ingerlőbb.

Mégis igaza volt a görög kalmárnak, a föld semmi feltja sem méltó e helyen kívül arra, hogy Milieva rajta járjon.

A valideh megcsókolja az odalisk homlokát, s maga vezeti őt a szultán elé, ki most nem engedi neki, hogy kezét megcsókolja. — Micsoda gondolat? Európai ruhában kezét csókolni urának?

Ehelyett az ifjú koronaörökösnek engedtetik meg, hogy Milievát karjára öltve körülvezesse a teremben. Milyen szép két gyermek együtt. Abdul Medzsid még alig tizenkét éves, a leány talán tizennégy; ha öltönyeik meg nem különböztetnék, senki sem tudná megmondani, melyik a fiú, melyik a leány?

Majd a rejtett zenekar megpendíti hangszereit; a validehre új meglepetés vár. A régen hallott zeneműveket hallja ismét eljátszani, s bámulata tetőpontját éri, midőn a szultán felhívja, hogy táncoljon vele egy — menüettet.

Minő bohó gondolat. Táncoljon az anyaszultána, fiával a szultánnal? valamennyi nevető odalisk előtt, aki még sohasem látott ilyet. Hol van még egy pár? Igen. A herceg és Milieva lesz az. Átellenben a felséges párral foglalnak ők helyet, s a lassú andalgó zenénél nagy méltósággal lejtik együtt a courtoisie melankolikus táncát; akként hajlongva és bókolva egymás előtt, mint a legjobb hajporos lovagok és szépségflastromos istennők az oeil-de-boeuf korából.

Sohasem láttak még ily jelenetet a szerájban.

A szultána maga is elbámult azon hódító ügyességen, melyet Milieva e táncban kifejtett, tökéletes udvarhölgy volt ő, azon fejedelmi mosolygással, melyről Estrelles Gabrièle oly hírhedett volt. A jó Mahmud annyira is Milieván felejté szeméit, hogy a tánc vége felé egészen elfeledkezék a maga lépéseiről, s minden szabályon kívül magához ölelé Milievát, s kétszer, háromszor megcsókolá orcáját, pedig csak meg kellett volna hajtania magát és kezét csókolni, — nem is neki, hanem a validehnek, aki táncpárja volt.

A menüett végeztével keringőt játszottak az eunuch zenészek, ebbe azután valamennyi odalisk belevegyült, párosával egymásba kapaszkodva, s úgy lejtve a szép háromlépéses táncot, mert a kétlépéses fordulót csak a később haladó kor találta fel. A zenénél hangosabb a vidám zaj, mely a táncolók közt támadt; itt-ott egy pár elbotlott a hosszú tapadó ruhákban, mikhez szokva nem volt, s az utána jövő nimfák halomra hullottak körülök, másik megunta már a táncot, vagy belefáradt, de erősebb s tüzesebb társnéja által hurcoltatott tovább; a vén kizlár aga és a bej középett álltak, ügyelve, hogy valami botrány ne történjék. A dévaj odalisk-sereg egyszerre őket is körülfogta, belekapaszkodtak ketten-

hárman, s vitték őket magukkal táncolni, keringeni; bele-sodorták a vágató rohamba, hogy a két jó úr lélegzetét vesztesse bele.

A szultán és a valideh, a herceggel és Milievával a terem emeltebb részén ülve nézték és kacagták e vidám jelenetet, mentül jobban szóltak a sípok, mentül jobban ütötték a dobot, annál sebesebben ragadták az odaliszkok a két prédára esett urat, — a réztányérok csengtek!

Hah! Hallga! Mit hallasz, jó szultán? Mi zaj vegyül onnan kívülről e vidám zivatarba?

Míntha ott is dobolnának, s szólnának a trombiták, s vigadnának az emberek.

Ejh semmi az, csak képzelődés. Hozzatok a poharakat! ne azokat a szörbetes csészéket, ma a valideh születésnapja van; ma európai emberek leszünk, hozzatok bort és poharakat.

A szultán különösen kedvelte a tokajit és a champagne-i pezsgőt, e két hatalmasság követői voltak rá legnagyobb hatással.*

Meg kellett ízlelniök a bort az odaliszkoknak is, s azután még vígabban ment a tánc, eszeveszettebb lett a víg dal és zene.

Mi ez ismét?

A szultán figyelmez. Mi zaj van a szerájon kívül? Mi vilá-gít be a tetőről a gömbölyű ablakokon?

E dobbanások nem a kettős dob döngései, e kiáltás nem a vigadók lármája, e csöngés nem a réztányérok verése, hanem kardcsattogás és ágyúmoraj és ostromi zaj, s ama világ nem a tűzijáték fénye, hanem az égő üszkőké.

Fel Mahmud az ottománról, el azzal a pohárral, ki azzal a karddal, nem vigalom éjszakája ez, hanem a halálé! Kapuid előtt a lázadás!

A szerájt ostromolják!

* Poujoulat, *Histoire de l'empire Ottoman*.

Tizenkétezer jancsár a sztambuli csöcselékkal egyesülve rohanta meg a kapukat, éppen midőn a zene legvígabban hangzott a kivilágított termekben.

— Halljátok ezt? — kiálta Kara Makán, a janicsárok leghírhedtebb szónoka, ki saját kezével akasztá fel a sztambuli metropolitát palotája küszöbére. — Halljátok e zenét? Itt vigadnak, midőn körös-körül sír az ország. Tudjátok-e, mi a legújabb hír ez éjjel? Gaskho bejt elfogták a szulióták, és semmivé tették janinai seregünket; a kapudán hajóhadát egy asszony gyújtotta fel, s Kermandzsahánt haddal lepte meg a sah. Végenyészet közelg reánk, és az árulás a szerájban lakik. Íme halljátok! Ők táncolnak, énekelnek s borban fürösztik nyelveiket, az ő káromlásuk hozza reánk Allah csapásait; mi jajgatunk, mi vérezünk, és ők vigadnak s kacagnak rajtunk. Ne sírjanak-e ők is, ne vérezzenek-e úgy el, miként testvéreink, kiket mézszárszékre küldtek?

A bőszült tömeg névtelen ordítása felelt a lázító kérdésére.

— Ha az egész országot bejárjátok, nem találtok gonoszabb foltot e helynél.

— Tüzet a szerájra! — ordítá erre egy, utána a többi.

— És ha valamennyi ellenségtől megmenekültetek, akkor vagytok a leggonoszabb ellenség körmei között.

— Halál a vezérekre! Halál a palotaurakra! — dörgé a nép, s egy hang felkiálta Kara Makán mellett:

— Halál a szultánra!

Kara Makán odafordult hozzá, és megfeddé.

— A szultánt ne bánts. A szultán élete szent. Ő és gyermeke az utolsók, kik Omár fejedelmi véréből életben vannak, s bár nem méltó ő, hogy azon trónon üljön, melyet a hős Mahomed utódai számára emelt, de ő az utolsó, azért a szultán feje szent. De halál a reisz effendi fejére, halál a kizlár agára és a kapudánra. Ők okai pusztulásunknak. A gyaurok fejedelmei fizetik őket, hogy hazájokat elpusztítsák. Eze-

ket tőből kitepd, és ha találsz gyermeket családjából, megöld azt is, még a csecsszopót is, hogy az se maradjon, aki megemlegesse!

A nép bőszerűen ordíta a szeráj kapui előtt, melyek be voltak zárva és láncokkal elkötve; a jancsárok megfűtták a lázadási tülköt, a dobok recsegttek, és a szultán odabenn szép lányka ölében nyugtatá fejét.

Hogy elhallgatott a zene, hogy elhalt a csók, a nevetés az ajkakon, midőn egyszerre egy ágyúlövés rázta meg a szerájt.

Egy vakmerő izoglán a vízikaput megrohanó népre lőtt a kiszegzett ágyúval.

A szultán megrettenve hagyta el háremét, s sietett a középkapu fölé, hogy a néphez beszéljen.

Míg a folyosókon végighaladt, szolgálai, hivatalnokai lábaihoz borultak, és térdeit átfogva könyörögtek, hogy ne mutassa most magát a népnek.

Mahmud nem értette őket. A pillanat zavarában nem jutott eszébe, hogy a frank öltözet van rajta, melyet a nép most átkoz és gyűlöl.

Midőn kilépett az erkélyre, a fáklyák és üszkök világánál megpillanták őt a jancsárok.

Egyszerre ujjal mutatott rá minden ember. Egyszerre támadt a gúnyos, a dühös ordítás:

— Nézzétek, ez itt a szultán! Látjátok a kalifák kalifáját! A mozleminek padisahja a gyaurok öltözetében! Ez itt Mahmud, ellenségeinek szövetségese!

A szultán visszadöbbsent a viharzó népdüh elől, s mintegy önkénytelen fordult hátra, sápadtan rebegve:

— Mivel csillapítjuk le e zivatart?

Szolgálai remegő ajkakkal álltak körül, félrehúzódvá mellőle, nemcsak tiszteletből, de félelemből is.

E pillanatban egy merész fiatal izoglán lépett a szultán elé, s bátor, remegéstelen hangon válaszolt kérdésére:

— Karddal, ágyúval, fegyverrel!

Ez Thomár.

A szultán végignézte a fiút, meglepetve annak merészsége által, s azzal sietve ment öltözőszobájába, báli öltönyét fölcserélve uralkodói öltözetével, s úgy jött vissza belső termeiből, és leszállt az udvarra.

Az ágyúk a kapuknak voltak szegezve, a topidzsik nyugtalanul álltak mellettök égő kanócokkal, parancsszóra várva.

Amint a szultán az udvarra lépett, egyszerre néhány száz izoglán fogta körül, elszántan őt az utolsó csepp vérig védeni, Mahmud újra megismeré közöttük Thomárt. Úgy látszott, hogy ő a többiek lelkesítője.

A szultán inte nekik, hogy tegyék hüvelybe kardjaikat. A topidzsiknak megparancsolá, hogy oltsák ki a kanócokat.

Azután meghagyá, hogy nyissák meg a nép előtt a szeráj ajtaját.

Mindenkit eltávolíta magától. Egyedül állt ott a kapu alatt, szultáni öltözetében, méltóságos tekintettel.

Amint a kapu kétfelé nyílt, s a néptömeg fáklyákkal és villogó fegyverekkel kezében berohant az udvarra, egy percre megdöbbenve állt meg a szultán alakja előtt. Nem úgy, mint az idegen öltözetben kigúnyolá. A fejedelmi fenség megbénítá a dühöt, de csak egy percig tartott az. A következő pillanatban már kinyúlt egy kéz a lázadók tömegéből, mely a szultán vállán megragadá a kaftánt.

Mahmud elsápadt e vakmerőségre, és elsápadása veszélyt hozott reá: egyszerre minden oldalról megragadták.

A szultán e pillanatban visszafordult, s megpillantva Thomárt, hátra kiáltá:

— Véd a háremet! — s azzal jobb kezét kiszabadítva, kirántotta kardját, megcsóválta feje fölött, s míg ellenei azt várták, hova fog lecsapni, ő Thomárnak hajítá a kardot, s még egyszer kiáltá: „Véd fiamat!”

A fiatal izoglán felkapta a szultán kardját, s míg a janicsárok tömkelegében az elragadott szultán eltűnt, ő társaival a második udvarba vonult vissza, s annak kapuit eltorlaszolja, dühös védelemmel fogadta a zendülőket. Azt a kardot, a szultán kardját meg kellett ma érdemelni.

Lassankint kétezer izoglán és háromezer bosztandzi gyülekezett a hős ifjú mellé. A janicsárok halommal feküdtek már a kapuk előtt, miket úgy keresztül-kasul lövöldöztek, mint rostákat. Minden rohamot visszavertek a szeráji ifjak.

Miért nem maradt közöttük a szultán? Megvédték volna az egész világ ellen. Most ki tudja hová lett? Talán meg is ölték azóta.

A janicsárok csakhamar átlátták, hogy rájuk nézve semmi sem volt célszerűtlenebb, mint fáklyákat hozni az ostromhoz, így őket jól láthatták a belső szerájból, s minden lövés célba talált.

— Oltsátok ki a fáklyákat — hangzék Kara Makán szava, ki roppant öblös pajzst tartva maga előtt, már a harmadik golyót érzé a tizenkét bivalybőrön keresztül testéhez ütődni.

A fáklyák egymás után kioltattak, s azzal elsötétült a tágas udvar, csak a fegyverek villámlása vetett olykor fényt a küzdő tömegekre.

Éjfél után két óra lehetett, midőn egyszerre szünet állt be, mindkét fél elfáradt, elcsendesült; a janicsárok összesúgtak, végre a mély csendességből Kara Makán dörgő hangja szólt fel:

— Halljátok ti mindnyájan, kik a szerájon belül vagytok; ti is jó harcosok vagytok, mi is azok vagyunk, s bolondság az igazhivőknek egymást kölcsönösen fogyasztani. Mi nem azért fogtunk fegyvert, hogy benneteket megöljünk, sem hogy a szerájt kiraboljuk, a padisaht sem akarjuk megölni, sem a trónörököszt; de ki akarjuk őket ragadni az árulók kezéből, kik őket környülvették, s meg akarjuk szabadítani az országot

a hűtlen vezérektől és tanácsadóktól. Azért adjátok ki nekünk a herceget, a szultán fiát; bizonyára semmi bántása nem lesz, — és mi azonnal elhagyjuk a szeráj udvarát, és nem bántunk senkit annak kapuin belől; ha pedig kérésünket nem teljesítitek, akkor Allah legyen irgalmas mindazoknak, akik az ostromlott falakon belől vannak!

Kizlár aga megvívé a hárembe a hírt, s feszült hallgatással várták ostromlók és ostromlottak a valideh izenetét, mert az övé volt a határozás, mind a négy asszeiki szultána fölött.

Egy óranegyed múlva visszatért a kizlár aga, s jelenté az ostromlóknak, miszerint — a herceget ki fogják nekik adni.

A jancsárok diadalordítással fogadták ez izenetet, míg az izoglánok felzúgtak e szóra. A kizlár aga vállat vonított. Így határozzák a háremben.

— Nem hiába asszonyok voltatok mind — monda bosszúsan Thomár a kizlár agának, s maga a kapuhoz állt, hogy legalább még egyszer megcsókolhassa a herceg kezét, s tán megsúgja neki, hogy ne menjen.

A jancsárok újra meggyújtották a fáklyákat, s a kapuhoz tolongtak, benn sötétség uralkodott.

Nemsokára léptek hallatszottak a sötét folyosón, s két fáklyavivő kíséretében a lépcsőkön alászállt a herceg. Ugyanazon öltöny volt rajta, melyben a bejram ünnepe alatt a Szófia-mecsetig végiglovagolt. Hogy ujjongott akkor a nép előtte. Rózsaszínű selyem bugyogó volt rajta, karsú bokáin sárga topánkákkal, deli termetére zöld kaftán simult nagy arany virágokkal, a sárga selyem mellény szép gömbölyű nyakáig ért, és a zsinórok és gombok tarka pillangókat ábrázoltak, színes drágakövekből kirakva.

Amint a kapu alá ért, inte a fáklyavivőknek, hogy álljanak meg, a kizlár agát visszaküldé, s maga egyedül járulva a kapu elé, parancsolá, hogy nyissák fel a szárnyakat.

Míg ez megtörtént, Thomár odasimult hozzá, s megragadva a herceg kezét, megcsókolá azt, fülébe súgva halkan:

— Ne menj ki. Mi megvédünk, ha itt maradsz.

A herceg megszorítá Thomár kezét, s azt ságá vissza:

— Kell, hogy menjek. Te védj a szerájt tovább is.

Azzal magához ölelé az ifjút, s megcsókolá őt hevesen kétszer.

Thomár megdöbbsent, mit jelentettek e forró, érzékeny csókok? A sötétség nem engedé neki, hogy a herceg arcvonalait kivehesse, s midőn még egyszer vissza akará őt tartóztatni, az hirtelen kiragadta magát kezeiből, s kilépett a sötét bolthajtás alól a jancsárok közé.

Thomár eltakarta szemeit kezeivel, mert nem akarta e pillanatban a herceg sorsát látni. Lehet, hogy a vérszomjú jancsárok az első düh pillanatában rögtön le is gyilkolják őt.

A herceg kilépett a zendülők közé.

A féktelen öröm vér- és diadalittas kiáltásával rohantak azon percben feléje a jancsárok; csak egy kéznek kell megkezdeni, és a többi elvégzi a legvéresebb munkát.

De a herceg bátran, büszkén állt meg előttük, s meglepő vakmerőséggel kiálta rájuk:

— *Térdre elöttem, lázadók!*

Thomár ijedten pillanta e szóra a hercegre. A fáklyák teljes fényt vetének annak gyönyörű arcára. Nem Abdul Medzsid volt az, hanem — Milieva.

A háremben őt öltöztették fel a bejram ünnepi köntösbe; ő lépett ki a herceg helyett, bátrabban, mintha annak született volna. Ki vehetné észre a cserét? Az odalisknak szíve is van eljátszani a férfiszerepet, s nemcsak férfiöltöny az, mely őt átalakította, hanem férfilelek is!

A jancsárok meg voltak lepelve e merész föllépés által.

A gyönyörű fönséges alak ellenállhatlan hódító tekintetével nézett végig a tömegben, büszkén, méltóságosan, mint egy valódi fejedelem.

És akkor halál lebegett annak feje fölött, aki azt merte mondani: én vagyok a fejedelem!

Thomár önfeledve ragadta kardját, és ki akart rohanni testvére védelmére. Társai visszaránták. Mit akarsz? Boldogtalan. Bízd őt sorsára.

Kara Makán vad daccal lépett az álherceg elé, kezében kivont kardja.

— Térdre előttem! — kiálta rá az odalisk, s kezével parancsolóan mutatva rá, merészen szemébe nézett a vad harcosnak.

A marcona alak megrendülve állt meg előtte. Szilaj vadállatként állta egy ideig bővös tekintetét. Vérben forgó szemei lassankint elborultak, keze aláhanyatlott villogó fegyverével, térde megtörött alatta, s az ifjú gyermek lábaihoz hajolva, engedelmesen mondá el előtte a „szalámot”, megcsókolva annak kezét, s letéve lábai elé véres kardját.

Milieva a meghajolt zendülő fejére nyugtatva jobbját, büszkén, felségesen tekinté szét az elnémult lázadókon, s azután felvevé a kardot, s visszaadá azt Kara Makánnak.

— Járulj előttem, és nyiss utat!

Mint varázsszóra nyílt meg előtte a tömeg kétfelé, Kara Makán vállára vetette kardját, s úgy ment az ifjú alak előtt; a népsereg önkénytelen hódolattal nyitott előtte mindenütt utat a szerájtól egész a héttoronyig, kétfelől mentek mellette a fáklyavivők, közöttük oly büszkén lépdelt ő, mintha diadalútra menne. Senki sem vette észre a cserét. A fiatal arc hasonlatossága, a bejram ünnepi ismeretes öltöny, a férfias magaviselet nevelék a csalódást, s azon gyülevész között, mely őt hatalmába keríté, senki sem volt azon tekintélyesebb férfiak közül, kik a herceget közelebből látták, s a csalást felfedezhették volna.

Ugyanazon héttornyú börtönbe, a szultánok és családjaik emlékezetes helyére hurcolták a szultánt is. Azon nyolcszögű teremben, melynek gömbölyű ablakai a tenger felé néznek, nem egy halálsóhaj hangzott el már Omár utódainak

ajkáról, kiket egy hatalmasabb párt vagy egy diadalmas testvér rövidebb vagy hosszabb halálra ítelt.

Reggel volt már, a lázadás moraja ott künn elcsendesült, a szerájt nem ostromolták többé.

Reggel belépett Kara Makán a szultánhoz.

A földön ült a padisah, a meztelen földön. A fejedelmi öltözet volt rajta, turbánjában a kalifák gyémánt forgója, és ő a földön ült, s nem nézett fel a földről.

— Felséges úr! — szólítá őt meg Kara Makán.

A padisah, mintha nem hallotta volna a szót, egykedvűen nézett maga elé, s arcán semmi vonás meg nem mozdult.

— Uram, megjelentem előtted, hogy szóljak veled a mozlem nép nevében.

Beszélhetett, mintha egy márványszobornak beszélt volna.

— Minden zivatar Allahtól jó, uram, és ok nélkül nem történik semmi, amit Allah cselekszik; mikor a villámok széthullanak Adramelek angyal kezéből, nem a légben megsűrűdött átok hitta-e azokat alá? És midőn az élő föld megindul a rajta levő városok alatt, nem az igaztalanul kiontott vér rendítette-e azt meg? Azért a mozlem nép támadását is Allah szerzé, és Allah tudja annak okait. Megőrzöm nyelvemet attól, hogy ez okokat előtted elmondjam. Ismered te azokat ügyis; én nem gyalázom meg a próféta felkentjét szavaimmal. De kérlek tégedet én uram, ígérd meg Allahra nekem és a népnek, hogy cselekedni fogod azt, ami az ozman nemzet uralkodójához illő; ígérd meg nekünk panaszaink orvoslását, és mi visszaültetünk trónodba.

Mahmud fölveté e szóra szeméit a beszélőre, sokáig nézett arcára sötéten, balul, mint a napsötétség. Azután felállt helyéből, elfordult tőle, s tompa, megvetéssel terhes hangon felelt neki:

— A szultán nem felesel szolgálival.

Kara Makán arca vonaglott e szóra. Alig bírta visszafojtani dühét, s tört mondatokban szóla:

— Uram! Az oroszlán is királya a pusztáknak; — de ha kalitkában van, — hallgat őrizőjére. — Ismerheted e kezét, mert eleget harcolt érte, s szaporítá győzelmeid, — és tudhatod, hogy amit e kéz megfog, az vassal van megfogva.

A szultán sokáig gondolkozott. Azután egyszerre valamire látszott eszmélni, mert arca elveszté szigorát, s csendes, engedékeny tekintettel fordult a janicsár vezérhez.

— Tehát mit kívánsz?

Ama megszelídült tekintetben volt a gondolat szülemlése, hogy a jancsárhadnak el kell töröltetni a föld színéről. — „Mit kívánsz?” kérdé szelíden a padisah.

Kara Makán tekintélyes arcot öltött, mint aki át van hatva azon tudattól, hogy ő most országok sorsát intézi el.

— Halljad kívánatainkat. Mi józan műzümánok vagyunk. Nem kérünk lehetetlent. Ha meggyőzhetsz afelől, hogy kérésünk helytelen, elállunk tőle; ha meg nem győzhetsz, teljesítsd azt.

Mahmud ajkai keserű gúnyra vonultak el e bölcs beszéd felett.

— Nem vitázok veletek. Ti parancsoljatok velem. A kalifák kalifája engedelmeskedik szolgálóinak. Hozass pergament és írónádat, és mondd tollam alá, amit kívánsz! A szultán lesz a te íródeákod, nagyságos zendülő.

Kara Makánnak nem volt elég esze e szavak iróniáját elérteni, sőt hízelegve érzé magát ez alázatos szavak által.

Büszke biztonsággal nyúlt keblébe, s onnan egy nagy csomó kész, megírott levelet vont elő.

— Felszabadítalak e munka alóli, felséges úr — monda Mahmudnak, eléje téve az iratokat. — Íme, már készen vannak. Csak alá kell írnod.

— Megengeded, hogy elolvassam? — kérdé keserű mosollyal Mahmud — vagy kívánod a nép nevében, hogy olvasatlanul írjam alá?

— Ahogy tenéked tetszik.

Mahmud feltárta az iratokat egymás után, s az elolvasottakat maga mellé rakta.

— Ah. Ez új szeraszkiez kineveztetése. Nem is olvasom tovább. Helybenhagyatik. A nevét sem kívánom tudni. Helyes az, mihelyt ti kívánjátok.

— Kursidot kívánjuk — magyarázá Kara Makán, látva, hogy a szultán el sem olvassa az iratot.

— Ez a másik jutalmat kér a jancsárok számára. Igen természetes: megadatik. Ingyen csak nem ostromolták a szerájt. Amennyit kívántok, fizesse a főkhaznadár. E harmadik Janina elfoglalását követeli. Megengedem. Hihetőleg az egész jancsár sereg meginduland Ali basa ellen.

— Mihelyt te élére állsz — szólt Kara Makán megzavartanul —, a jancsárok csak a szultán vezérlete alatt tartoznak harcolni.

— És e többi mind hasonló bölcs kívánat — szólt a szultán, alig tekintve egybe-egybe.

Végre az utolsót vevé kezébe, de amint azt felnyitotta, arca elsötétült, s egyszerre talpra ugrott; szemének egykedvű apátiája düh- és haragra vált, öklével a kinyitott írásba ütve, kitörő indulattal kiálta:

— Mi ez? Ti elég merészek vagytok ez iratot elém nyújtani, hogy azt aláírjam?

Kara Makán sokkal inkább készen volt a szultán haragjára, semhogy meg lett volna lepetve általa. Pörgőggel viszonzá:

— Akarjuk azt, és követeljük.

— Tudod-e mi van ez iratban kérve?

— Az, hogy szabadítsd meg országodat az árulóktól, az idegenektől. Az, hogy az orosz követet Sztroganovot ülted hajóra, és küldd haza; az angol és frank hajóknak tiltsd meg a Bejkószba jövetelt, a valideh szultánát küldd messze Damaszkuszba, a nagyvezért, a kizlár agát, a berber basit és a kapudánt pedig ölesd meg, és holttesteiket add a népnek.

A nagyúr megvetéssel hajítja a földre az iratot, s lábával rátapodott.

— Gyalázatos martalócok. Nem vér, hanem pénz kell tinektek, ugyebár? Nem az országot megmenteni, hanem az országot kirabolni kértek ti engedelmet. S azt várjátok, hogy a padisah szentesítse azt! Nem ti emeltétek-e magatok hatalomra a vezéreket? Nem ti vagytok-e okai, hogy ők e hatalmat nem gyakorolhatják? Ha győznek rajtunk a gyaurok fegyverei, nem ti voltatok-e az elsők, kik mindig megfutottatok a csatából, s ha elsüllyed az ország, nem ti vagytok-e az utolsók, akik segélyére jöttök? Nem utódai, árnyékai vagytok a dicső jancsár seregnek, mely nevét véres betűkkel írta fel az idegen népek emlékébe, ti pedig szégyent, gyalázatot írtatok oda. Őljetek meg. Nem első szultán leszek, kit a jancsárok meggyilkoltak, de Allahra mondom, utolsó; mert utánam vagy nem ül senki Omár trónján, vagy ha ül valaki, az titeket kiírt!

A jancsár főnököt csak elemébe hozta magas foglyának ez ellenállása. E dühvel szemben sokkal otthonabb érezte magát, mint az előbbi nyomasztó gúny nyugalmával. Ezt tudta viszonzni.

Felemelé az összegázolt levelet, melyre a vezérek halálítélete volt írva, s letörölve róla a port, ismét odatartá a szultán elé.

— Vagy aláírod a levelet, vagy leszállsz az Omár családja ősei trónjáról, s keresünk a próféta utódai közül mást, aki helyöket elfoglalja.

— Alacsony rabszolga! Felfuvalkodottságodban nem tudod mit beszélsz. A halál Alláhtól jó, és azt senki ki nem kerülheti; de ki volna hatalmas elvenni a királyi pálcát Omár utódaitól, s ki volna elég esztelen azt akarni?

— Láss engemet.

— Látlak. A nap nem lesz mocskos azáltal, hogy a fertőbe süt, tehát nézlek; de azt nem nézem ki belőled, hogy

amíg „hatalmas” Szolimán unokái élnek, a surgodzsál a te fejedet ékesítse.

— Egy intésem csak — és ők nem fognak élni! — kiálta a vakmerő zendülő, gögősen emelve fel a szultán előtt fejét. — Tudd meg, hogy fiad, Abdul Medzsid, kezeink között van.

A szultán összerezzen; egész arcán látható volt a megdöbbenés, mely e szavakra felriasztá.

— Fiam? Abdul Medzsid? Az nem lehet.

— Úgy van az. A szultána valideh adta őt ki kértünkre.

— Óh ez örült gondolat! — kiálta fel a szultán, s hevesen kezdett járni alá s fel a teremben. Abdul Medzsid még igen gyöngye gyermek korában hasonló lázadás alkalmával nyavalyatörőssé lett; ha most kiadták őt a lázadóknak, az annyit tesz, mint őt menthetlenül megölni; ha meg nem gyilkolják is, a rettentő idegkór megöli, elveszti, mint elveszté Mahmud szultánnak már huszonkét gyermekét, kik mindnyájan nyavalyatörésben haltak el. Gyöngye, idegzetes alkotásuk ifjúkorában összeroskadt a folytonos rémület befolyása alatt, melynek a minden kalifák kalifájának gyermekei örökké ki voltak téve; mi fog történni Abdul Medzsiddel, ha a marcona nép kezei közé került?

— Óh, ti pokolbeli emberek vagytok. Gonoszabbak, mint a gyaurok, mint a görögök, mint a moszkók; ti lábaitokat teszitek uralkodótok fejére.

A szultán kétségbeesése elbizottá tevé a janicsárt.

— Vagy aláírod ez ítéletet, vagy fiad fog meghalni kezeinkben!

— Gyávák, nyomorultak — hörgé a szultán. — Akik védték is gyávák voltak. Hát nem volt anyja, aki megvédte volna? Ki kelle őt adni!

— Nem történt semmi veszedelme — szólt Kara Makán —, és jó helyen van; rajtad áll, hogy karjaid között legyen.

Azzal odanyújtá neki a meggázolt iratot.

A padisah lesújtva a visszás érzelmek rohamától, megalázva saját szívének érzései által, ingadozó léptekkel a falhoz

tántorodott, s amint kezével megtámaszkodott a sima márványhoz, egyszerre végigcsúszott azon, és összeroskadt, égő homlokát a hideg kőre nyugtatva.

Beszélhetett tőle azután a jancsár akármit. A szultán nem hallgatott rá, nem felelt rá.

A hatalomra jutott durva harcos végre böszült haraggal kiálta kívülről leskelődő társainak:

— Hozzátok elő a herceget!

A szultán hallá, mint szaporodnak a léptek teremében, kardok csörömpölése vegyült a zúgó hangok közé. Ő nem nézett oda.

— Íme — szólt Kara Makán, odalépve hozzá. — Itt áll fiad, a kivont kard fel van emelve feje fölött. Vagy nevedet látod ez írás alatt, vagy az ő fejét látod lábad előtt.

Mahmud reszketett, de nem felelt, sem arcát oda nem fordítá.

— Írj, vagy meghal fiad! — kiálták egyszerre többen a jancsárok közül.

Ekkor egy csengő, ismerős hang szólalt meg a vad ordítók közepett:

— *Atyám!* Ne hallgass reájok. Hadd öljenek meg engem, ha van bátorságuk, de te ne alkudjál szolgáliddal!

Mahmud meglepetve pillanta fel ez ismerős hangra, s egy deli alakot látott maga előtt a herceg öltözetében és büszke fejedelmi arccal; de ez nem fiának arca, és mégis ismerős, mégis kedves. Ah, ez Miliéva!

Az odalízk észrevette, hogy Mahmud vonásai ellágyulnak, hogy szelíden tekint reá, s mintha félne, hogy a szultán gyöngé talál lenni miatta, kigyulladt arccal fordult hirtelen a jancsárok felé.

— Ti vérengző samsund-kutyák! kik leugatjátok a napot az égről, végezzétek véres munkátokat. Elő ti bátor vitézek, kiknek csak hátaikkal ismerős az ellenség, ketten-hárman rohanjatok reám, ha egynek nincs elég bátorsága hozzá, hogy

szívébe verje vasát Omár utolsó ivadékának. Az én halálom nem fogja kényszeríteni a szultánt, hogy veletek alkudjék; öljetek meg, míg hatalmatok van fölöttem, mert ha énnekem lesz rajtatok hatalmam, én nem fogok elöttetek sírni, miként láttátok sírni Mahmudot és Szelimet, hanem én elpusztítlak benneteket, hogy még az is átkozott lesz, aki hasonló öltözetet visel, minőt ti viseltetek, és aki neveiteket kimondja, halálát hívja az!

Az ingerelt zendülők villogó kardjai emelkedtek a merész gyermek feje körül e fenyegető szókra; egy pillanat, és ő halva fekszik.

De Mahmud felállt, félrehárítá őket a vélt herceg mellől, s elvéve Kara Makán kezéből az iratot és írónádat, nevét aláírta annak.

Milieva megragadá a szultán kezét, hogy meggátolja őt az írásban; de Mahmud szelíden megcsókolá homlokát, s gyöngéd szóval suttagó:

— Inkább az egész világ vesszen el, hogysesem te . . .

Azzal odaveté a jancsárok közé az aláírt halálítéletet.

Az engedmények kivívása után lecsillapultak a zendülők, a szultán közböcsánatot hirdetett ki a vétkesek számára, előcsahosait hivatalra emelte, s a khaznéból pénzt szórattott közējük.

Ezzel ki voltak békülve; a szultánt és a vélt herceget visszavitték a szerájba. Roppant néptömeg kísérte őket odáig, az egész tért az Ibrahim szőkőkút mellett ellepték a jancsárok jelvényes turbánjai, kik a megnyert diadal után most „sokáig éljen”-t kiáltának a megalázott padisahnak.

Mahmud végignézett az ujjongó tömegben, egyik ember a másik mellett, oly szorosán, hogy nem lehetett látni egyebet fejeknél.

És a szultán arra gondolt, hogy milyen szép lesz, ha majd az a sok ezernyi fő mind legördül onnan helyéről! . . .

K U R S I D B A S A

Gaskho bej, a tehetetlen óriás, egy éjszakai rohamban a szulióták foglya lett, seregeit széthajtották Janina alól, s Ali basa korlátlan úr lett Epirusban ismét.

Ekkor, mint az égből esett villám, váratlanul, véletlenül jött egy férfi Thessaloniából, kinek nevét nemsokára a fél világ visszhangoztatá, és e név volt „Kursid basa”.

Szikár, alacsony termetű férfi, arcvonásai nagyon elütnek az ozman faj közönséges jellegétől, vékony arcél, világos szőke szakáll és bajusz, kék szemek hajlékony szemöldökkel egészen idegennemű jellemet kölcsönöznek arcának, mely félreismerhetlen nyomait viseli magán az átható észnek s hideg bátorságnak.

Tízezer harcos követte az új vezért Janina alá, s az első csatában harmincezerre növekedett az. Kleon és Ypsilanti seregei megverettek, s Gaskho bej szétszórt csapatai összegyűltek a győzelmes vezér körül.

Ez időben, míg Ali basa Janinát védte, azalatt a görög felkelők Arta várát ostromolták, melyet Szalikh basa védett kisdéd csapatával.

Kursid előde, Gaskho bej, azt a hibát követte el, hogy egyszerre Janinát is ostromolá, s Artát is fel akarta szabadítani; így mind a két helyen megverték. Az új vezér más tervvel jött elő. Tudta ő jól, hogy egy fej sem olyan magas az egész görög lázadásban, mint Ali Tepelentié, s otthagynya Szalikh basát, minden erejével Janina felé fordult.

Férfi támadt ellened, Ali basa! Olyan vitéz, mint te, olyan ravasz, mint te; ha te róka vagy, ő meg kőszáli sas, mely

a rókára lecsap, s ha te tigris vagy, ő meg az óriáskígyó, mely körülölel és agyonszorít.

Ali sürgette Kléont és Artemiszt, hogy siessenek segélyére. Küldöttei nem jöttek vissza a várba. A görög vezérek nem feleltek izenetére. Más talált volna vigasztaló magyarázatot kimaradásuk felől, de Ali jól tudott sejteni. A görögök azt mondák maguk közt: „hagyjuk az öreg fenevadat vermében reszketni, hadd zárják körül, hadd szorítsák meg. Ő kénytelen életre-halálra védeni azt az ősz fehér szakállát. Majd ha Arta vára el lesz foglalva, majd ha már a végső lehetetet nyögi a gyűlölt szövetséges — mert gyűlölték őt, mint jó barátjukat is —, akkor érte megyünk; kiszabadítjuk, és engedjük tovább élni.”

Tepelenti jól tudta, hogy ekként beszéltek felőle. Jól tudta, hogy gyűlölik, és hogy örömet el hagyják veszni; eddig sem volt a görögöknek egyéb okuk Alival szövetkezni, mint hogy várában roppant kincs, fegyver és hadkészet volt lerakva, s az ő ősz feje volt az egész lázadás forduló pontja.

Tehát e kincsektől, az erős vártól és az ősz fejtől legyenek megfosztva!

Egy napon az Arta előtt táborzó szulióták azon rémhírt vevék, hogy Kursid basa elfoglalta Lithanizzát és La Guliát, a janinai vár két mellékerőségét, s Ali most várába van visszavetve.

Ez megdöbbené őket; ha Janina elvesz, az egész görög felkelés elveszti költségeinek kútforrását. A kincsek, miket Ali pazar kézzel szórt a görögök közé, egyszerre a szultán kezébe jutnak, s akkor annak egy csapással sikerül Epirust letörni.

Hirtelen Bozzari Márk vezérlete alatt megindult egy görög sereg Arta alól, Janinát felszabadítani. Ali megtudta azt előre. Bozzari kémei keresztülszöktek Kursid táborán Janinába, jelentve Alinak, hogy vezérok rögtön jó az „Öt kút” felé, s Ali számára sereget hoz.

— Nincs arra szükségem — felelt a basa hideg mosolygással. — Én három hónapig képes vagyok magamat Janinában bármilyen erő ellen megvédeni. Nagyobb szükség van arra, hogy Artát elfoglaljátok. Azért menjetek vissza, és köszöntétek Bozzari Márkot; ne jöjjön Janina alá, menjen Szalikh basa ellen. Janinában elég Tepeleti maga.

Bozzari megérté a vén oroszlán izenetét: nem akarta ez, hogy Janinába görög sereg vonuljon, inkább maga kívánta védni az utolsó bástyákat. Pedig már nem volt több embere négyszázharminc albán vitéznél. Az ágyúkhöz ennyi is elég. És ha azoknak egy tizede marad csak, a vörös torony védelmére az is elég; s ha a végső rettentő munkára kerül a sor, oda elég lesz Ali egyedül is.

Ide hordatta Ali minden kincseit, minden fegyvereit, ruháit, a fél világ fejedelmeivel folytatott levelezéseit és ifjú hölgyeit. Alant a torony pincéjében ezer hordó lőpor volt felhalmozva; a hordók egyikéből hosszú kanóc nyúlt fel Tepeleti szobájáig, s két fáklya ott égett mindig mellette.

Akinek Ali feje kell, tessék érte jönni.

Bozzari visszatért Arta alá, s nemsokára bevette azt rohammal a görög sereg; az egész várban egy töltésre való lőport nem találtak, a török had csak akkor győzetett le, midőn már utolsó töltényét is kilőtte.

Ali megérté, hogy ismét egy ellenségét látta elhanyagolni: Szalikh basát; még eddig mindazok, kik ellene harcoltak, dühödt gyűlölői valának, személyes ellenségei, irigyei, s keserű gyűlöleténél fogva erős sejtelve volt Tepeletinek, hogy azokat mind maga alá kell gázolnia; de ez a Kursid oly közönyös ember, sem haragjáról, sem ármányairól nem tudni semmit. Ez nem volt soha Ali ellensége, ezt nem volt semmi oka gyűlölni. Mint nyugtalanította e gondolat!

Ali sokszor próbálta azt, hogy midőn valamely ellenségét igen nagyon gyűlölte, s ostrom vagy csata alatt megpillantá őt ágyúlóvsnyyi távolban, ha akkor ő irányozta neki az ágyút,

a kilőtt golyót gyűlölete bűbájos hatalma látszott vezérleni, és megtalálta az célzott emberét ezer lépésnyi távoból is; de Kursid sokszor sétált ott a várfalakhoz közel, az örök egyik ágyút a másik után sütögették ki rá; még csak közel sem jártak hozzá a golyók.

— Hagyjátok el — monda Ali —, ezt az embert mi nem fogjuk megölni.

Mínta egyszerre megbénult volna, elhagyta régi tettereje.

Felszólítá Kursid basát, hogy eszközöljön számára kegyelmet a szultánnál, és ő kincseivel s hadaival újra a nagyúr pártjához fog állani, és a görögök ellen fordul.

Kursid azt kívánta, hogy adja neki föltételeit írásban, s midőn Tepelenti megtevé ezt, akkor Kursid elküldé ez iratot — nem Sztambulba a szultánhoz, hanem Artába a szuliótákhoz, hogy lássák, milyen könnyen elárulná őket Ali.

A görögök utálattal fordultak el Alitól. Ez újabb árulás elcsüggeszté őket diadalaik tetőpontján; látták, hogy Kursid basában hatalmas ellenfelük támadt, ki elég nagylelkű az árulókat nem használni, hanem megvetéssel kiszolgáltatni.

E szellemi fennsőbbiség biztosítá Kursid harcait. A török vezér elég éles eszű volt nem Alinak, hanem a szuliótáknak nyújtani békülő kezét.

Tepelenti hiába várta Janina tornyából a felszabadítására siető segédseregeket; a szulióták megtértek falvaikva, s Artemisz titkos örömmel gondolt arra, hogy ugyanazon veres toronyban, melyben Ali az ő vőlegényét lefejezteté, most maga ül kétségbeeséstől környezve, s botor reménnyel várja, hogy a vérig keserített némben segítse őt ki onnan.

Az epirusi lázadás le volt csillapítva Kursid által, s csak egy pont égett még veszedelmes tűzzel az egész tartományban: a büszke Janina.

CARETTO

Csak annyi helye volt már Alinak, amennyin fejét lehajthatá, hatszor annyi volt az ellen, ki őt éjjel-nappal ostromolta, s a vármű a Lithanizza hegyén és a Gulia szigetén Kursid hatalmában volt már. A vén vezér mégsem adta meg magát.

A várába hányt bombák összeronták palotáit, a pompás márványteremek mind halomba voltak már döntve, szétszaggatva heverték a kioszkok, s eltemetve, feldúlva a pompás kertek.

De Ali basa nyolcvan ágyúból okádtá vissza az ostromlókra bosszúját, s nemegyszer megtörtént, hogy a közelebb hozott ágyútelepek alatt rejtett tűzagnákat lobbantá fel, röpítve ágyúkat és ágyúzókat.

Egy olasz hadi mérnök vezette a vár védelmét, kit legboldogabb napjaiban roppant kincsek ígéretével csalogatott magához Ali, s azután sohasem bocsátá el többé.

Carettónak hitták az olaszt. Az ő tudománya tevé oly erőssé Janinát; a török vezérek ügyetlen lövészeinek vitézsége porba hullott az olasz stratégia ereje előtt. A legutóbbi napokban sokat kérezkedett Caretto, hogy bocsássa őt Ali Janinából el egy fillér nélkül; de az lehetetlen volt többé. Ha Caretto Janina kapuján kívül van, akkor Janinának sorsa az ő kezében van, mert ő ismer minden bástyát, minden tűzagnát, minden rejteket a vár alatt.

Carettónak menyasszonya is volt otthon Palermóban, kit mint gazdag család leányát csak úgy akartak hozzá nőül

adni, ha ő is gazdagságot szerez; azért fogadta el az ifjú az epirusi zsarnok ajánlatát. Most hírt kapott Szicíliaból, hogy kedvesének szülői meghaltak, s az tárt karokkal vár reá, jöjjön szegényen, jöjjön koldusmódra bár, övé leend. És ő nem mehet, mert Ali basa fogva tartja; neki kell rendezni az ágyúkat, neki ott járni az ellenség süvöltő golyói közt, s várni a végenyészetet, míg otthon ő reá vár a szerelmes menyasszony.

Egy napon, amint Caretto az ágyúkat irányozá, egy a Lithanizzából belőtt gránát feje fölött pattanva szét, bal szemét kiütötte. Caretto szomorúan gondolt reá, hogy fogja-e őt kedvese szerethetni ily elcsúfított arccal? Azontúl mindig fekete köteléssel, sebhelyes arcán lehete őt látni, s az ostromlók úgy nevezték őt, hogy „a félszemű gyaur”.

Február egyik derült reggelén ismét dühös ágyúzást intézett Kursid basa a vár ellen. Ekkor érkeztek meg a Cassandra ellen használt ostromlövegek, s háromórai ágyúzás után meglátszott az új tüztelep romboló hatása, az éjszakai bástyatorony halomba volt löve. Ali basa dühödten nyargalt föl s alá a bástyákon, buzdítva, fenyítve a pattantyúsokat, kezében kivont kardja, aki elhagyja helyét, az ő kezétől esik el. Caretto hidegvérrel állt egy sánckosár mellett, onnan intézve a leghatályosabb tüztelep, a harminchat fontos sugárágyúk lövéseit. Minden órában harmincat lőtt minden ágyúja e lövegnek.

Egyszerre elhallgatott az ágyútelep.

Ali basa felindulva rohant oda, rákiáltva Carettóra:

— Miért nem folytatjátok a tüzelést?

— Mert nem lehet — felelt az olasz hidegen, összefonva karjait.

— Miért nem lehet? — ordíta a basa, egész testében reszketve a dűhtől, melyet az olasz hidegvérűsége még magasabbra fokozott.

— Mivel az ágyúk a gyors tüzelés által keresztül vannak tüzessedve.

— Tehát öntsétek le vízzel — kiálta Ali, s már ekkor leugrott lováról.

Caretto meg nem állhatá, hogy ez esztelen parancsra fel ne kacagjon, mire Tepelenti egyszerre odaugrott hozzá, s úgy üté arcul, hogy kalapja messze kirepült a bástyáról.

Ott üté meg Carettót, ahol néhány hét előtt Kursid gránátja megtépte arcát.

Az olasz helyreigazítá a szeméről félrecsúszott köteléket, s hideg tréfával mondá:

— Ugyan jól tevéd, uram, hogy azon oldalon ütél arcul, ahol már kilőtték a szememet, mert meglehet, hogy ha tül-felől ütsz meg, a másikat is kiütöd, s akkor mivel irányoznám az ágyúkat?

Ali azonban úgy tett, mintha nem figyelne rá többet, parancsot adott, hogy öntsék le az ágyúkat hideg vízzel, s azután újra töltötte, s ő maga sütötte el az első.

Az ágyú azon percben kettérepedt, s az egyik mellette álló tüzérnek elszakítá a lábát.

— Mit sem tesz — kiálta Ali —, töltsétek meg a másikat.

Midőn a másik is szertepattant, akkor földhöz csapá a kanócot, s lovára vetve magát, elnyargalt onnan; úgy reszkett minden íze, mintha a hideg láz törné.

Az olasz pedig hidegvérrel parancsot adott, hogy hozzanak mind a négy elrontott ágyú helyett újakat a fegyvertárból, s azokat az ostromlók golyózápóra közepett felállíttatá.

Midőn készen állt a löveg, akkor az ellenség behúzza ostromágyúit, s másnapig egy lövés sem történt Janina ellen.

Tepelenti jól érzé, hogy Carettót halálosan megsértette, s jobban megtanulta ismerni az embereket s az emberek közt az olaszt, mintsem elhihesse, hogy Caretto azon tréfás mondatnál nem gondolt egyebet ama meggyalázó és hálátlan ütés után.

Valóban hálátlan tett volt az. Azt a sebhelyet, melyet őerte kapott, megütni! Megütni egy európai katonatiszt arcát! Ali jól tudá, hogy ez soha meg nem fog engesztelődni.

Még azon éjjel magához hívatott két tüzért, s megparancsolá nekik, hogy szüntelen Caretto nyomában legyenek, őt soha szem elől ne bocsássák, s ha szökni akarna, lőjék azonnal keresztül.

Caretto másnap szokatlanul jókedvű volt. Korán reggel felment a bástyákra, melyeket akkor friss hó lepett el. A tél utolsó mérget látszott kiadni, a hó nagy pelyhekben ömlött alá oly sűrűen, hogy hús lépésnyire nem lehetett látni.

— Ez igazán ostromnak való idő — mondá fennhangon Caretto, a körüle álló törökökhez fordulva —, ilyen vad időben meg nem látjuk az ellenséget, míg bástyáink előtt nem áll. Mernék fogadni, hogy lappangva közelítnek Kursid csapatai e sűrű hóesésben; kedvem volna egy lövést intézni vaktában a bástyákról, hogy felriadjanak.

Többen helyesnek találák aggodalmait. Ott volt maga Ali basa is; nem szólt, de ellent sem mondott.

Caretto felhúzatott egy ágyút a Lithanizza felőli bástyafokra, hosszú köteleket kötöttek az ágyú elé, azoknál fogva vontatta azt fel egy csapat albáni.

— Csak hadd maradjanak a kötelek rajta — szólt Caretto —, mert meglehet, hogy ismét másfelé kell vonatni.

Azonban jó helyen volt ott. Caretto kiszámítá térképéről asztrolábiumával a lövést, utána irányzá az ágyút, s parancsot adott, hogy töltsék meg.

A két tüzér, kiket Ali basa őrizetére rendelt, szemeit le nem véve az olaszról, állt háta mögött, kezeik pisztolyaik agyán. Caretto nem tartozott azt észrevenni, hogy ezek órá vigyáznak, gondolhatta azt is, hogy az ő szolgálatára rendeltettek.

Az ágyút jobbra-balra kellett irányozni, Caretto maga célozott, de az ügyetlen albánok vagy innen, vagy túlhan taszíták a nehéz lafetát; végre a mögötte álló két őrnek kiálta:

— Ugyan segítsetek az ostobáknak!

Azok gépileg lehajoltak a lafetát emelni; „elég!” kiálta az olasz, s azzal tenyerét a gyújtólyukra tette.

— Most lőj! — kiálta a tűzmesternek, elkapva onnan kezét. A kanóc lecsapott, a lövés eldördült, s azon pillanatban megkapta Caretto az ágyú karikáiba hurkolt kötelet, s alávetette magát a bástyáról, végigcsúszva a kötelen.

Az örök a rettenet és düh gyorsaságával rohantak a mellvéd szélére: Caretto a kötel végére jutott már, s két kézzel fogózkodott rajta. Alatta még harminc lábnyi mélység tátongett, a kötel nem volt elég hosszú, s ő ott csüngött két halál között.

— Jöjj vissza! — kiáltának utána az örök, pisztolyaikat fejének szegezve — vagy keresztüllövünk.

Caretto vadul tekintte fel, a kötelék leesett véres szeméről, s oly halálos dühvel nézett rájuk, mint a megsebzett fenevad.

Azzal hirtelen egyet taszított lábával a falon, s mint a visszapattanó golyó, ívet képezve leugrott a mélységbe. Az albánok utánalóttak; egy találta. Alant a bástya fenekén néhány percig mozdulatlanul feküdt a vakmerő olasz, majd hirtelen felszökött, s elkezdte az árok túlsó oldalán kimászni. Csak fél kezét használhatja, mert egyik karja az ugrásban kimarjult. Feszített erővel küzdé fel magát; üldözői lövést intéztek feléje, egy sem ártott neki, a sűrű hóeséstől nem lehetett jól célozni. Végre fenn volt már a parton, még egyszer visszafordult, öklével megfenyegetve a pusztuló várat, s azután eltűnt a sűrű hófuvatban: vaktában lövöldöztek még utána sokáig.

Ali basa szinte lerogyott lováról, midőn hírül hozák neki, hogy Caretto megszökött.

— Most már vége mindennek! — kiálta fel, s kétségbeestében kivont kardját két darabra törte, s elzárkózott a vörös toronyba. A várudvaron sohasem látták őt többet.

Ali jól sejté, bizton tudá, hogy Caretto megmenekülésével hatalmának utolsó maradványa is elveszett; erősítvényei megszűntek bevehetlenek lenni, mihelyt azoknak titkait valaki felfedezé.

Caretto mindazt ismeré, s a „felszemű gyaurt” nagy diadallal fogadták Kursid táborában. Ali basa másnap rögtön tapasztalá, hogy azon kéz, mely őt addig védte, most ellene fordult; egy Caretto által felállított üteg nyolc óra alatt harminc öles rést rombolt Janina előművein; a többi ostromágyúkat mind oly helyekre állították, hová Tepelenti tűzaknái nem nyúltak, s ha újakat ásatott, azokat ellenaknákkal vetteték föl, és végre meglelék a hídfőket összekötő rejtekutait, bár azokat hirtelen betemetteté, s egy dühödt viadalban berohantak azon a várba. Az albánok kétségbeesetten harcoltak, de az ellenség tovább győzte a vérpazarlást, keresztültört e rejtekúton, ugyanakkor hágcsókkal támadták meg a sziget felőli oldalt, s ahol a ledült sánc betemette az árkot, elfoglalták a lövött rést, s a vár udvarán folytatott harcban elhullottak egyenként Tepelenti bajnokai; ő maga hetvenedmagával menekült a vörös toronyba.

Tehát már csak a vörös torony volt számára hátra.

EMINAH

Hat lépésnyi térbe volt bezárva a legyőzött oroszán! Egy szűk torony volt minden birtoka, melynek mind a négy ablakán ellenség nézett be hozzá.

Ott ül ama nyolcszegletű szobában, melyben annyi emlékezetes órája folyt le. Tán midőn tenyerébe hajtja nehéz fejét, azon órák emléke mind végigfut lelke előtt, mint búskomor árnyék.

Körüle kincsei halmaza fénylik. A garmadába töltött arany és ezüst, a nehéz vert arany bútorok, a templomok ékszerei, csillogó drágakövek, szanaszét a padlón, elszórva hevernek. Mintha kavics és homok volna mindaz.

Annyi rokon, annyi harcos közl senki, senki sincs jelen, elhullottak azok ellene vagy mellette viselt csatákban. A hetven harcos közül, kik vele a toronyba menekültek, hatvan-négyen kiszöktek ismét. Kursid bocsánatot ígért a megtérőknek, csak hatan maradtak Ali mellett.

Minek maradt ez a hat is? Ali nem mondta nekik, hogy ne hagyják el.

Az előszobában állnak őrt e hívei, s már régóta suttognak egymás közt valamit.

Végre belépnek Alihoz.

Tepelenti végignéz arcaikon. Zavart tekintetükből, tétova szemeikből ki tudja olvasni, mit akarnak. Nem várja, hogy beszéljenek. Int nekik.

— Menjetek. Hagyjatok el. Utolsók vagytok. Menjetek, merre a többi ment. Meneküljete. Az élet szép. Éljete sokáig

és boldogul. Egy se maradjon itt. Tepelenti meg tud halni egyedül.

A harcosok sóhajtva fordultak vissza, nem merték szemeket ősz vezérük arcához felemelni, nesztelen, szódtanul, lábujjhegyen eltávozott közülök öt. A hatodik meg ott maradt, s sokáig keresve a szót, megszólítja Alit.

— Óh uram, végy erőt büszke szíveden! ne engedd nagy nevedet elveszni. A szultán kegyelmes, hajtsd meg előtte fejedet, és ő kegyelmet ad neked.

A csatár elmondá ajánlatát; Ali csendesen kihúzott egy pisztolyt övéből, s amint utolsó szavát elmondta, úgy lőtte főbe a harcost, hogy az egyet fordult álló helyében, s hanyatt vágva magát, keresztülesett a küszöbön.

Ez volt jutalma, amiért Alinak azt ajánlotta, hogy kegyelmet kérjen.

Már most egyedül volt Ali; ajtók, kapuk nyitva-tárva, ki- s bejárhat rajtok, akinek tetszik. Miért nem jön tehát mégis senki, aki az egyedül maradt vezért elfogja? miért félnek úgy a legyőzött ellenség küszöbétől?

De íme újra lépések hangja döng a lépcsőkön; a tárt ajtón, mit az utolsó csatár holtteste őriz, kit Ali maga ölt meg, egy idegen férfi lép be, az ekskendzsik szokatlan újszerű öltözetében; ez Kursid basa szilihdárja.

Tepelenti engedi őt maga elé jönni öt lépésnyire, akkor int neki, hogy ott álljon meg.

— Szólj, mit akarsz?

— Tepelenti Ali — mond a szilihdár —, add meg magadat. Senkid sincsen többé és semmid e földön. Az én uram, a szeraszkieer Kursid basa, azért küldött engemet tehozzád, hogy vegyem át kardodat, s vezesselek táborába.

Tepelenti hidegvérrel húzott elő kaftánja belsejéből egy pompás arany órát, gyémántokkal kirakott zománcos tokkal.

— Íme — szól csendesen, halkán —, most húsz perc van tíz óra után, fogjad ez órát, s tartsd meg azt emlékül tőlem.

Kursid basát köszöntöm, mutasd meg neki, hogy húsz perc volt tíz óra után, amidőn velem beszéltél, és add tudtára, hogy ha húsz perc lesz tizenegy óra után, és én a torony ablakán kitekintve csak egyetlenegy ellenséges harcost is megpillantok a vár udvarán belől, úgy legyen nekem Allah irgalmas, hogy ezt az egész várat, minden benne levőkkel együtt a levegőbe vettetem. Ezt izenem Kursid basának, akit üdvözlők általad.

A szilihdár eltávozott, s egynegyed tizenkettőre egy lélek sem volt többé a janinai vár udvarán. Egyedül, magában ült a várban Tepelenti Ali, Epirus zsarnoka, még bukásában is hatalmas, kinek senkije sincs többé, csupán saját törhetetlen szíve.

Az éj leszállt Janina várára, de nem az álom Ali szemekre.

Ezen vörös torony volt az, melyben bűneinek óráit eltölté, ezen teremben sóhajták el áldozatai a kínozott élet végső leheletét; és körös-körül a ragyogó kincsek mintha tűzszemekkel néznének Alira, rablás, árulás, hitszegés bündíja az mind; ha szólni tudnának!

Elcsöndesült minden, sötét az éj ember szeme előtt, csak Ali lát benne árnyakat mozogni, véres arcú, halvány arcú rémképeket, kik a sírból föltámadnak, hogy üldözőjüket meglátogassák, és tudtára adják halála óráját.

Ali nem borzad tőlök. Látta őket már máskor is. Aludt szemközt ezzel a levágott fővel, amely hozzá beszélt; hallotta a seleuciai dzsin alaktalan szavát, még most is emlékezett azokra. Nyugodtan nézett végig élte folyamán, miből annyi borzalmas emlék mereszté rá hideg kőszemeit. Nem bánt meg semmit, Allah rendelte így. A nyúl megrágja a fát, a keselyű elragadja a nyulat, a vadász lelövi a keselyűt, a vadászt levágja az oroszlán és az oroszlánt megeszi a féreg. Micsoda Ali? Nagyobb féreg, mint a többi. Ő megemészte sokat, most őt emészti meg a hatalmasb ellen, majd annak is megjön a maga féрге.

Minden beteljesült, amit fejére jóstoltak: tulajdon fiai, tulajdon neje, tulajdon fegyvere harcolt ellene. Csak a nő ne tette volna, a többit elviselné.

„Egy, kettő!” monda a levágott fő, és a két esztendő végperceit járja immár; „a kéz, mely letörli a hatalmasok cselekedeteit, végigvonatik tetteiden és lész: nem egy hős, kit a világ bámul, hanem rabló, akit megátkoz. Azok fogják áldani halálodat, akiket szerettél, és ellenségeid fognak megsiratni, és isten rendelé azt, hogy pusztulása légy önnen nemzedednek.”

Úgy van, úgy lett; a kocka balra fordult, és többé semmi sincs hátra.

Csak a nő ne árulta volna el.

Máskor is látta már Ali az éjfél rémeit, látta őket felkelni a sírból véresen, halványan, de volt szívének egy édes menedéke, a bájos ifjú hölgy, kinck gyermekarcán, angyalszemein elveszté erejét a gonosz igézet; mikor az ő hosszú sűrű hajfürteit ősz fejére takarta Tepelenti, mintha a paradicsom árnyéka alatt pihenne, ott nem üldözheték őt a szívszorongató emlékek. Miért kellett őt elveszítnie?

Legelőször a legkedvesebbet; nemhogy azt hagyta volna meg neki legutoljára a sors.

Még most is jó reá gondolnia. Ez arc, ez emlék halvány világa deríté fel még egyedül elsötétült lelkét, mely oly kietlen, mint kívül az éjszaka.

De ím, mintha világosulna az éj; valami téveteg fény vetődik a falakra, s a tárt teremek ajtóján át váratlan derű tör keresztül.

A basa meglepetve tekint oda; ki látogatja őt ez utolsó órákban? Ki jön elűzni a sötétség rémeit szobájából, szívéből?

Egy halvány nőalak az, arcán mosolygással, szemében könnyekkel.

Odáig jön egészen, ahol Tepelenti ül a földön; fáklyáját letűzi egy vaskarikába a fal mellett, s odalép a basa elé.

Ali mélán tekint reá; azt hiszi, hogy ez is csak álomkép, csak egyike azon tüneményeknek, miket lázas lelke teremt, hasonló azokhoz, kik mellette járnak fej nélkül, véresen.

Eminah az, legkedvesebb hölgye, kinek szavára indult meg a hatalmas kényurat ledöntő zivatar.

Tepelenti nem hisz szemének, nem hisz szívének, midőn őt maga előtt látja; a hölgy megfogja az ősz férfi kezét, s nevéen szólítja őt; a basa még most is azt hiszi, hogy e kéz melege, e hang édessége mind csupa álom.

— Miért jöttél hozzám? — kérdi tőle susogva, vagy tán nem is kérdi, hanem csak úgy álmodja, hogy kérdező.

A kedves, gyermekes hölgy pedig odaül le mellé a földre, mint máskor, ősz fejét ölébe vonja, hosszú szőke haja sátorával betakarja arcát, mint régen, régen, a boldog múlt időkben.

Milyen szép volna még élni.

— Óh Tepelenti Ali, bocsásd el a halál kezét kezeidből s szorítsd az enyimet, lásd mily meleg. Óh Tepelenti Ali, kelj e lőporos hordók halmazáról, hajtsd inkább fejedet az én keblemre, halld mint dobog. Óh Tepelenti Ali, kérj kegyelmet a szultántól, lásd milyen szép az élet.

Ali csak e szóra kezd magához térni; ellenségei fölkeresték azt az egyetlen nőt, akit még szeretett, s azt küldték be hozzá, hogy hízelegje le lelkének haragját, hogy szerelmével lágyítsa meg szívét. Óh milyen jól láttak szívébe.

— Kursid basa megesküdött előttem, hogy számodra megszerzi a szultán kegyelmét — biztatá Eminah —, pecsétes levélbe írta, hogy soha bakó keze által meg nem fogsz halni, hogy erőszakos halálad nem leend, hacsak vitézi párbajban vagy harcban nem. Íme, nézd ez írást.

Ha e percben Ali szívére hallgatott volna, kezét nyújtandotta a kegyelemlevél után, de mint címer felett a korona, állt szíve felett a büszkeség, s hidegen elutasította azt.

— Alit megalázhatta Allah, de magát nem alázza meg Ali.

— Tehát nem akarsz velem élni együtt? — kérde Eminah, könyörgő szép szeméit férjére emelve.

Ali némán inte fejével tagadást.

— Úgy együtt fogok én meghalni veled — monda a hölgy elhatározott hangon.

A basa bámulva tekintte rá.

— Megesküvém — szólta Eminah —, hogy vagy veled tércik vissza, vagy veled halok meg itt. Hallod a csattanásokat? a torony vaskapuit csapták be kívülről, minden kijárást ránk van zárva e percben, s többé, ha akarnék sem mehetnék el innen. Ez ajtók csak Tepelenti szavára nyílnak meg még egyszer. Vagy együtt jössz velem innen, vagy együtt maradsz itt velem; válassz, nekem mindegy.

Ali keblére ölelé a hölgyet, mint gyöngé virágszál tapadt az keblére, ajkát annak halvány homlokára nyomta, s selyem kaftánjával betakargatá gyöngéden, alig hallhatóan susogva:

— Úgy van, úgy van. Együtt fogunk itt meghalni.

Másnap korán reggel trombitahang riasztá fel Janina urát, az utolsó torony urát Janinában, és Kursid basa hírnöke megállt a gömbölyű ablak alatt, és fennhangon elkiáltá a vezér izenetét Ali basához, melyben az felszólítja Tepelentit, hogy adja fel magát önkényet a neje által megküldött biztosításra.

Tepelenti megjelent az ablaknál, Eminah ott csüggött keblén.

— Menj vissza uradhoz — monda a követnek —, és tudósítsd róla, hogy Ali és neje együtt akarnak meghalni; amint fegyveres had lép e vár udvarára, rögtön üszköt vetek a toronyba.

A hírnök félóra múlva ismét visszatért, s odahívá Alit az ablakhoz.

— Ezt izeni neked Kursid basa: ha megadod magadat, jó, ha meg nem adod, az is jó; félóráig még gondolkozhatol életed és halálod felől. Akkor azután ám vess üszköt magad

alá, és vettesd fel tornyodat a levegőbe. Teveled Kursid basa nem sokat törődik; kincseid pedig nem fognak a levegőben maradni, s ha visszahullanak a földre, könnyű lesz azokat összeszedni. Ha azonban félórán túl késedelmeskedel határozatoddal, akkor majd Kursid basa segíteni fog rajtad, s ha te magad nem gyűjtöd fel tornyodat, majd felgyújtatja ő. Azért, amint neked tetszik, tűzz ki fehér zászlót vagy vereset, a te dolgod. Félóra múlva Janina vára nem lát téged.

Ali komoran hallgatá a végizenetet, s válasz nélkül engedé eltávozni a hírnököket.

Eminah reszketve feküdt le egy kerevetre a szögletben. Ali nagy léptekkel járt alá s fel széles teremében. De léptei mind jobban ingadoztak. Csak ez asszony ne volna itt. Csak őt ne látná maga előtt, nem kellene neki félóráig gondolkozni azon, hogy mit cselekedjék? Így azonban perc perc után múlik, s Tepelenti mégsem bírja elhatározni magát. Kétszer kezébe vette már az égő fáklyát, csak egy hajlítás a lőporos hordó felé, és minden megtörtént, de mindkétszer meglátta a reszkető nőt maga előtt, ki oly félve és mégis oly szótlanul nézett reá, s kiesett kezéből a haláladó kanóc; nem, nem képes bevégezni irtóztató munkáját. Már az óra üt, már elmúlt az idő, Ali elszorulni érzi szívét. Vajon teljesíti-e Kursid rettentő fenyegetését?

E pillanatban egy dördülés hangzott a vár előtt, s fél másodperc múlva heves csattanással tört keresztül a torony ércetején, s tömör boltozatán a kilőtt izzó ércgolyó.

A márványpadlatra zuhanva, ott megugrott, s keresztülszökve a lőporos hordókon, magas félkörben vágott le még egyszer a márványra, s ismét felpattanva második szökéssel az átelleni falba csapta magát, mély lyukat fúrva rajta, melyből izzó fényével világított elő, sziporkázva a falban kapott salétromos nedvtől.

Ali meggyőződött, hogy ellensége végrehajtani képes ígéretét.

A megrémült asszony a félelemtől örülten rohant lábaihoz, s fehér fátyolát letépvé fejről, nyújtá a basa kezébe.

Tepelenti elragadá tőle a fátyolt hirtelen, s feltűzve azt egy kopja hegyére, kidugta a kerek ablakon.

Künn az ostromlók diadalkiáltása hangzott egyszerre. Eminah Ali kezeit csókolva borult lábaihoz. Tepelenti többet ajándékozott neki, mint mennyit ember ajándékozhat. Feláldozta érte büszkeségét, hogy ne úgy végezze be életét, mint ahogy idáig folytatá.

— Most menj — szólta felsóhajtva a nőhez —, és mondd meg ellenségeimnek, hogy jöhetnek értem, övék vagyok.*

* A történelmi adatok itt ellenmondásban látszanak lenni, amit a török történelmi munkákban több helyen kénytelen voltam észrevenni. Poujoulat szerint Alit nem biztatták kegyelemmel, s nejét ugyanez a delvinói basa leányának nevezi; az egykorú *Allg. Zeitung* jelentései pedig azt állítják, hogy egyenesen a kegyelmi biztatásra adta meg magát. — Ezt valószínűbbnek kellett tartanom. Ugyanitt a rábeszélő nőt Vasilica, örmény hölgynek nevezik.

AZ EZ ÜST ÁLLVÁNY A SZERÁJ ELŐTT

Kursid basa követői nagy tisztelettel fogadják az ősz bajnokot vára kapujában, hova eljük leszállt, minden tisztelgést megadának neki, ami rangját illeté. Kardját meghagyták nála és többi fegyvereit mind; egyszersmind újra megerősíték szóval, amit írásban adott Kursid Eminahnak, hogy Ali fejére soha bakó nem teendi kezét, és erőszakos halállal nem fog meghalni, hacsak párbajban vagy vitézi harcban nem, ami igaz müzümánra nézve gyönyör.

Jövendő lakhelyéül egykori kedvelt kioszkja La Gulia szigetéen lón kijelölve. Odavitték kedvenc paripáit, szolgálit, madarait, s minden kényelméről gondoskodtak bőven.

Ali engedett magával történni mindent. Sem a hízelgő, sem a fenyegető arcok nem tettek rá hatást; csak nevére tekintett le néha, ki kezére kapaszkodva, nem maradt el tőle soha. Ilyenkor ellágyulás, szelídebb érzelmek látszottak meg arcán. Azután ismét elnézett maga elé, el a távolba, a végtelenbe, talán még most is arra gondolt:

„Mikor fogok állani a szeráj előtt ezüst állványon?”

— — Ezt a végzetet jóslá neki a seleuciai dzsin, és a többi jóslat már mind beteljesült, csak ez az egy volt még hátra.

Amit a muzulmán megígér, az erősebb az esküvésnél. Ki ne emlékeznék a mór főnök történetére, kinek házába az üldözött keresztyén lovag menekült, s tőle oltalmat esdett, a mór megígérte azt; később az üldözők tudósíták, hogy a keresztyén lovag saját fiát ölte meg, és a mór mégsem adta

ki a menekültet, hanem megszőkteté őt üldözői elől, mert megfogadta azt.

„Nagy úr a tenger — mond az akkorán —, nagy úr a vihar és a dőghalál, de legnagyobb úr az adott szó, mely ellen nem találsz védelmet.”

A muzulmán szava megtart, ámde jól vigyázz rá, mert *szójátéka* megöli; ha esküdött a napra, kerüld a holdat, s ha azt ígérte, hogy szeretni fog mint testvérét, tudd meg előbb, nem ölte-e azt meg?

Midőn Szolimán fiává fogadta Ibrahimot, megesküdött előtte, hogy amíg ő él, Ibrahimnak bánása nem leend. Később, hogy Ibrahim kiesett a kegyből, a bölcs ulemák találak egy mondást az akkoránban, mely szerint „aki aluszik, nem él”, és megölették Ibrahimot, midőn Szolimán aludt.

Kursid basa szavát és írását adta, hogy Tepelenti nem fog bakó által elesni, írását a nőnek, szavát az egész sereg előtt, és Ali basa egész tisztelettel szállíttatott a szigeti kioszkjába, meghagyattak fegyverei, az a drágaköves kard, mellyel annyi csatát vívott, mellyel annyszor újra kezdte harcát, sőt bajnokai közül ötvenet kiválasztottak, a leghívebbeket, a legvitézebbeket, hogy tiszteletőrségül szolgáljanak mellette.

Sztambulba pedig egy futár érkezett nagy sietve Janinából, ki tudósítást hozott Kursid basától a szultánnak, hogy Janina Tepelenti kincseivel kézre került, és a vén basa fejét egy utána jövő tatár fogja elhozni három nap múlva.

Pedig azon percben még Tepelenti feje jól állt a maga helyén, ki merte volna azt mondani, hogy az a fej már el van ígérve, oldalán jó kardja, körüle jó fegyveresei, fején a szeraszkiek biztosító esküvése.

Eminah egy percig sem hagyja el őt soha; mindig vele van, mellette ül, ölében vagy lábainál, s keblében hordja a szeraszkiek védlevelét, hogy bárki jöjjön Ali ellen ártalmas szándékkal, szeme elé tarthassa azt, mint egy bővös pajzst, s feltartsa fejről a hóhér bárdját.

Nincs mit óvakodnia. Hóhér nem közelít Tepelenti felé. Sokan látogatják, de azok mind tisztos vitéz urak, musirok, effendik, a sereg előkelői, kik tisztelettel jönnek hozzá, s szép illedelmesen szürcsölik ki szörbetjüket, és szíják illatos csibukjaikat, csak néha szólnak egy-két szót, s mikor jönnek, és mikor elválnak, köszönnek neki muzulmánhoz illő módon.

Mindenfelé szabadon járhat-kelhet az egész sziget körületén, s nem találkozik sehol mással, mint saját bajnokai-val.

Olykor nagy gondolatjai jönnek: tán az ötven emberrel még újra lehetne kezdeni? S azután eszméje a szeráj előtti ezüst állványon nyugszik meg, hol a nép örömradiása között kell egykor állania, s még nem setét előtte egészen az éjszaka, még lát reménysugárt itt és amott.

Csak Eminah tud remegni. Isten azért teremté az asszonyt, hogy a férfi helyett is tudjon félni, s megengedé neki, hogy sejtse előre a veszélyt.

Honnan jöhet az? Minő alakban? Az orgyilkos törében talán? A nő keble között áll és Ali szíve között, az orgyilkos nem férhet hozzá. Méregkehelyben? Eminah maga ízlel meg minden étket, minden poharat, mielőtt az Ali kezébe jutna; a méreg hatalma őt érné előbb.

Pedig mégis közel van a veszély.

Egy napon tudtul adák Alinak, hogy nevezetes látogatója lesz, Mehemed basa, az alszeraskier, Morea kormányzója fogja nála tenni tiszteletét.

Ez nagy megtiszteltetés a bukott vezérre. Ali érzeni kezdé, hogy őt még ellenei is tisztelik. És ki tudja: hátha az ellenek között is lehetnek jó barátok, hátha még Alit nem tartják oly vénnek, hogy hátralevő napjait használni ne tudnák?

E napra fényesen felékesíték a kioszkot, Tepelenti legdrágább kaftánját ölté fel magára, sorba állítá bajnokait mulató laka előtt, s maga lóháton ment az alszeraskier elé, midőn az száz lovas szipahi kíséretében megérkezett.

Mehemed basa magas, erőteljes férfi volt, híres hős csatában és magányviadalban, gyakran szokta próbált ügyességét mutogatni, midőn két ellenséges sereg szemközt vesztegelt, kilovagolva a középre s felhíva vitézi párbajra az ellen legjobb harcosát, s hogy azt rendesen legyőzte, bizonyosága az, miszerint most is él.

A két hős kezet szorított, midőn találkoznak, s ismét visszatérve a kioszkhoz, Ali felvezeté az alszeraszkiert belső szobájába; a kísérők mind kívül maradtak.

Ott gazdagon terített asztal várt reájok, mely körül fiatal odaliszkok szolgáltak fel, Eminah nőcselédjei, ki maga Ali lábainál ült balfelől, s mint szoká, megkóstolt elébb minden ételt és italt, mielőtt azt Alinak adta volna.

Nyájas beszélgetés közt telt el az ebéd. Vége felé befőtt pisztáciákat hoztak, s kínálták velök Mehemed basát.

— Köszönöm — szólta ez —, nagyon szeretem ugyan, de csípős, fűszeres ízők mindjárt bűnös vágyakat gerjeszt bennem, a borital után való kívánságot, melyet a próféta tilt, s mint jó muzulmán inkább nem keresem a bűnhődésre való alkalmat, mint hogy kénytelen legyek bűnömön bánkódni.

Ali felkacagott.

— Egyél bátran, derék alszeraszkiert, s nyugtasd meg lelked aggodalmait; amit én adok innod, az bor és mégsem bor; szőlőnek a nedve, de nincsen kiforrva, hanem azon állapotjában eltéve, ahogy ezt a frankok értik készíteni. Ezt nem tiltja a próféta.* Nekem van még egy ládával palackokban eltéve, melyet még hajdan Bunaberdi (Bounaparte) küldött, ezt ma felbontjuk a te tiszteletedre. Hisz a pezsgő nem bor, csak a szőlő nedve, melyet lefojtottak, mielőtt borrá válhatott volna. Ártatlan, mint a tej.

* A mozlemek nem tartják a francia pezsgőt a vallási tilalom alá foglalt nedvnek.

Mehemed nevetve csóválta fejét, miből látni lehetne, hogy tetszik neki a biztatás; mire Ali inte az odaliskoknak, hogy hozzák fel pincéjéből a palackokat.

Eminah remegve hajolt oda hozzá, és sűgva könyörge:

— Óh ne hozass ma bort asztalodra, veszedelmes lesz az rád nézve.

Ali mosolyogva simogató meg a nő fejét, azt gondolva, hogy ez csupa vallásos érzetből akarja lebeszélni a boritalról, s azzal ölébe vette, és megvigasztalá:

— Nemde, egyetlen virágszálam te, Mózes is próféta volt, mint Mahomed?

— Igenis. Sátora éppen Mahomedé mellett van építve a hívők paradicsomában.

— És pedig Mózes azt mondja: adj bort a megszomorodottak! Bízunk hát ezt a két prófétára odafenn: vétettünk-e az által, ami ajkainkon bement?

Pedig Eminah nem azért rettegett a bortól . . .

Előhozták a palackokat, felpattantak a kiszabadult dugók; Mehemed basa eleinte vonakodott, de azután, hogy poharába töltötték a pezsgőt, nehogy a duzzadó hab kifusson a pohárból, megszánta azt, és sietett kiinni, és nevetett utána, azt állítva, hogy ez mégis olyanforma ízű, mint a bor, de sokkal kellemebb.

Ali egyre töltötte az alszeraszkiek poharát, míg Eminah remegve vizsgálta annak arcvonalmait, melyek az ivás alatt lassankint elkezdtek komorodni.

Némely emberre ez a hatása van a bornak.

Egyszerre lecsapta poharát az asztalra az alszeraszkiek, s egészen dúlt arccal kiálta fel:

— Nem iszom! Nem iszom! Te gyalázatos ember vagy, Ali. Velem bort itattál, és azt hazudtad, hogy ez nem bor, pedig bor volt, utálatos égető ital, mely fejemet elszédíté.

— Kérlek Mehemed . . . — szólt Ali nyugtatólag, mint ahogy ittas embert szokás kérlelni. — Ne légy oly haragos.

— Ne szólj hozzám, kutya! — ordíta az, öklével az asztalra ütve. — Tudhattam volna, midőn hozzád leereszkedtem, hogy kivel van dolgom, te csalárd áruló róka, te istentelen renegát!

Ali villogó szemekkel ugrott fel helyéről, s kardja markolatához kapott e szavakra; de Eminah megragadta karját, ijedten susogta:

— Ki ne húzd kardodat, Ali; ne mutass itt fegyvert. Nem látod-e, hogy ez az ember csak azért jött ide, hogy veled civakodást kezdjen?

Ali egyszerre magához tért e szavakra. Most már jól látta a kelepécét, mely számára készítettett, s nyugodtan visszaült ismét helyére, lábait keresztbe szedve maga alatt, s csendesen kezébe véve csibukját, füstölni kezdett nyugodt arccal.

Mehemed azonban tovább is játszá ittas szerepét.

— Előre tudhattam volna, midőn asztalodhoz leültem, hogy kárhozathoz ülök, te vérengző eb, ki felnyaltad rokonaid véréit, de azt mégsem mertem föltenni rólad, hogy elég vakmerő légy engem ez utálatos itallal megitatni, melynek bűne szálljon a te átkozott fejedre vissza mind.

Ezt mondva, felkapta Mehemed a félig tölt poharat, s ami bor még benne volt, azt egyenesen Ali szeme közé önté, hogy a hosszú fehér szakállon végigcsorgott az.

Ali hidegvérrel inte a szolgálattelvő odaliskoknak, azok medencét és friss vizet hoztak elő, abban megmosta orcáját, szakállát, és egy szóval sem felelt az alszeraszkiernak.

Mehemed megvető arccal állt meg előtte.

— Nyomorult féreg, ki ily bántalmat magadon hagysz száradni; sohasem voltál te bátor, hőstetteid orgyilkolások voltak, akit megöltél, megölted mint bakó; csúszni tudtál csak, de harcolni soha, s ami vér rád ragadt, az megkötözött rabszolgák vére. Utálat reád! Még a győzelem is utálatos, mely ily nyomorult csúszómászó állat fölött kivívatott. Sajnálám

kardomat, ha valaha a tiedhez ért volna. Ám mondják mások azt, hogy Alit legyőzték, én azt fogom mondani: én Ali Tepelentit arcul vágtam.

— Allah egy istenre, azt nem fogod mondani! — ordíta Tepelenti felszökve helyéből, és sebesen kirántá kardját, hogy az villámló kört képezett a légben.

Mehemed egy lépést tett hátrafelé, s elégült mosollyal vonta ki damaszki fegyverét.

— Ali, ne harcolj! Ali, eredj innen! — kiálta Eminah, erőszakosan kapaszkodva Ali fegyveres karjába; Tepelenti eltaszította őt magától, s kardját megvillantva feje fölé, az alszeraszkierre rohant.

Mehemed feltartá kardjával a csapást, s a másik pillanatban Ali vállából vastag vérsugár szökellt felfelé.

Eminah kétségbeesetten veté magát a vívók közé, Alit vérezni látva, s egy karjával átkarolva annak térdeit, másik kezével felmutatá az alszeraszkiere elé Kursid basa kegyelemiratát.

— Nézd, ebben esküvék a vezér, hogy Tepelenti nem fog megöletni.

— Nem *bakó* által — felelt Mehemed —, de *bajnoki kard* elől nem biztosítá őt senki. Jöjj, te gyáva! Bújj elő nőd szoknyája mellől!

Eminah Ali felé terjeszté karjait, az ősz férfi elhárítá őt maga elől, s másodszer rohant Mehemed basára. Mire odaért, szíve keresztül volt szúrva.

Egy sóhajtás nélkül rogyott össze ellenfele lábainál.

A megrémült odaliszkok sikoltozva futottak szét a csarnokokba; künn egyszerre véres viaskodás támadt Ali és Mehemed harcosai között. Ezek többen voltak, nemsokára le volt verve Tepelenti őrsége, s Mehemed elégült arccal lovagolt vissza a táborba; nyeregkápájába volt akasztva a selyemerszény, amely Ali fejét rejté.

Kursid basa kezeit mosá, midőn a főt eléje tették.

Én nem okoztam halálokat. Bakó ellen biztosíthatalak, de hősök kardja ellen nem. Miért ingerled az oroszlánt?

Amely napra meg volt izenve, aznapra megérkezett a tatár Sztambulba, Ali fejével.

Jól ki voltak számítva az ő életének órái, a csillagvizsgáló nem számítja ki jobban, mikor lép egyik csillagzat a másik elé, mint Kursid ellensége halálát.

A szultán örömnünetet rendelt azon napra.

A Csiragán palota, a szeráj, a kikötők mind ki voltak világítva, s Ali fejét ünnepélyes menettel hordozák körül a város főutcáin, és azután kitevék a szeráj középkapuja elé közlátványul egy széles ezüst tálcára.

Ott áll a hát végre ezüst állványon a szeráj előtt.

És beteljesült rajta a mondás, hogy „lesz idő, melyben egyszerre két helyen fogsz lenni: Sztambulban és Janinában!” Úgy történt, Ali holtteste Janinában volt már eltemetve, és feje ugyanazon időben ott állt Sztambulban a szeráj előtt.

Amott egyetlen gyászoló nő sírt a fejetlen hulla fölött, itt százezer kíváncsi tolakodék ujjongva a testetlen fő körül.

Azon kapunál, hol Tepelenti feje volt kiteve, oly nagy volt három napig a tolongás, hogy több ember nyomatott agyon a bámulni kívánóktól, kik mind eljöttek megnézni azt az ősz szakállú arcot, melynek haragos tekintete előtt hosszú ideig reszketett az egész birodalom.

Végre harmadnap estéjén, midőn meggyérült a véres látvánnyal jóllakott sokaság, egy vén sárga arcú szerzetes közelve a szeráj kapuja felé, kinek behunyva tartott szemein meglátszott, hogy vak. Ruházatja egyszerű szőrpalástból állott, mely dereka körül egy gyapotkötéllal volt átszorítva, onnan görgött alá hosszú olvasója; magas mozsár alakú süveget viselt, mely az omariták különös jegye.

A körülállók tisztelő félelemmel nyitottak előtte utat, amint behunyta szemekkel, előrenyújtott kezekkel tapogatózva

előre haladt, s anélkül, hogy valaki vezetné, egyenesen oda-
lépett Tepelenti fejéhez.

Ott megállt, és jobb kezét a levágott főre tette. Senki sem
akadályozta ebben.

És íme ekkor úgy tetszék a körülállóknak, mintha a le-
vágott fő lassan felnyitná szemeit, s a hideg, kőmerev, fény-
telen csillagokkal az érkezőre tekintene.

Csak egy percig tartott az. Az omarita levette kezét
a fejről, a szemek ismét lecsukódtak; talán nem is volt az
egyéb, mint káprázat.

Akkor megszólalt a dervis; mély, nehéz hangja elülte
a körülállók szíveit, akik azt hallák:

— Menjetez Mahmudhoz, és mondjátok meg neki, hogy
én megveszem tőle a fejet, Ali basa fejét és három fiát,
Szolimán, Veli és Muhtár bégeket, és adok neki díjul egy
országot.

— Mely országot adhatsz te? — kérde a fejet őrző csau-
szok vezére.

— Azt, mely előtte legszebb, mely szívének legked-
vesebb, és melyhez legkevesebb reménye van: tulajdon
országát.

A merész szavakat megvívék a szultánnak, s a nagyúr
maga elé viteté az omarita dervist, és bezárkózva vele egyedül,
késő éjszakáig ott tartá magánál. Midőn a müezzim az ötödik
namazatot éneklé (éjfélkor), akkor bocsátá el Mahmud a der-
vist. Mit beszéltek azalatt? Mindenki előtt titok maradt.
A szerzetes kilépve a szultán öltöző szobájából, egy szenet von
ki a füstőlőből, s a fehér alabástrom falra e mondást írta fel
vele:

„Inkább légy fej kéz nélkül, mint kéz fej nélkül.”

Senki sem érté pedig e mondást, egyedül ő és a szultán.

Mahmud megparancsolá, hogy adjanak kilenc erszény
pénzt a dervisnek, és adják át neki Tepelenti és fiainak levágott
fejait.

A dervis a négy fejjel és a kilenc erszénnyel elhagyta a szerájt, a kilenc erszény pénzen megvett egy nagy üres földet a szelimbriai kapu előtt, azt beültetetté ciprusfákkal, s minden ciprusfa tövéhez állított egy fehér turbános sírkövet, százat meg százat egymás mellé, felirat nélkül. Úgy mondá, hogy majd eljönnek nemsokára azoknak tulajdonosai! A temető közepére pedig egy széles sírt hányatott fel, abba temeté el Ali három fiának fejét, középre az apáét. Négy turbános sírkő volt lábtul és fejtül felállítva; a középsőre, a legnagyobbbra ez volt írva:

„Itt nyugszik a hős Tepelenti Ali, Janina basája, várva maga után a többi hősokeket, kik úgy megérdemlék a halált, miként ő.”

A nép zúgott e temető, e felirat miatt; de ami a temetőn belől van bánthatlan az, és ami a sírkőre van írva, ki merné azt onnan letörölteni?

A végzetteljes írás ott maradt négy évig, és a negyedik év megfejté annak értelmét.

Vala pedig e dervis a seleuciai dzsin . . .

A KETTÉTÖRT KARDOK

... Allah kérim ...

... Allah akbár ...

Nagy az Isten és hatalmas! ...

— — — — —
Mit ér az imádság, ha nincs, aki azt meghallgassa többé?
Mit ér a fényes kard, ha nincs, aki csapást osztogasson
vele?

Mit ér a kinyitott könyv, ha nincs, aki annak sorait
megértse?

Félhold nemzetei! itt az idő, midőn nem segít többé sem
a dervisek éneke, sem a görbe kard és a handzsár, sem az al-
korán! Nyugotról, éjszokról idegen népek jönnek, sorba állí-
tott fegyveres férfiak, mint egy ércfal, kiket egyetlen rövid
vezéri szó megindít, megállít, kiterjeszt, tömegbe húz, kiknek
szuronyai előtt szétbomlik a vitéz janicsár rend, mint a szélnek
szórt polyva, s tűzokádó ércsöveik előtt rendre hullnak
Begas kertjének virágai, mint a kaszált fű; azok a bölcs embe-
rek, kik oly egyszerű fekete ruhákban járnak, sokat tudnak,
amit ti nem tudtok, kifognak együgyű kormányférfiaitokon,
megvernek a csatában, megvernek a békekötésben.

Hiába kiáltjátok a próféta nevét, hiába zörgettek a para-
dicsom ajtóján. Zárva van az. Mahomed alszik, és a többi
próféták mind nem törődnek a földi dolgokkal többé; tele
van már a paradicsom, ott is kancsal szemmel nézik az újab-
ban jövőket, kik diadalhír nélkül érkeznek meg a tubafa
árnyékai alá; nem mosolyognak többé az örökké ifjú hűrik

az Alsirát hídján túl a csatában elestek felé; a csatáknak nincsen dicsősége.

Újjá kell születni, vagy meg kell halni immár!

Íme, az ország messzeblátói tudják mit cselekesznek, fiaikat elküldik messze földekre, a gyaurok tartományaiba, hogy tanuljanak ott világi bölcsességet, s nagy változás készül az egész országban.

A vén dervisek, az ó-török barátok ki vannak zárva a szerájból, csak úgy ólálkodva tekingetnek be az őrizett kapukon, s mutogatják egymásnak: „nézd, az idegenek munkáját művelik odabenn; az igazhitű harcosokat szóra tanítják lépni, fegyvert forгатni”. Elhányatták a dzsiridet, e mindig győztes fegyvert, s dárdát szúrattak a puska végébe, mint a hitetlenek szokták, kik nem mernek kardtávolságra közelíteni ellenségeikhez. Vége, vége az ozmán hitnek!

Legféltékenyebben tekinték ez újításokat a Begtas-papok; minden pillanatban lehete őket rongyos, szurtos palástjaikban ácsorogva látni a szeráj kapui előtt, mereven bámulva a ki- és bemenőkre, s ha egy imám haladt el előttük, vagy egyike a megjegyzett hodzsagiánoknak, kik az újításokat kezdték, nagyot köptek utána és fennhangon kiálták:

— Halál a tiltott szó kimondójára.

E tiltott szó volt a „nisandzi” név.

Mahmud atyját e név miatt, mely új rendes katonaságot jelentett, gyilkolta meg a sztambuli nép, s utóda kényszerítve volt megparancsolni, hogy aki e nevet kimondja, megölessék.

A nagyvezért a gyülevész gyakran egész palotájáig kísérte, az utcán végig szidalmazva, s ablakán kiáltozák be:

— Emlékezzél Bajraktár kimenetelére!

Bajraktár tizennégy év előtt volt a szultán nagyvezére, ki újra akarta szervezni a török hadsereget, s emiatt lázadás tört ki Sztambulban, mely tartott addig, míg Bajraktár pártfeleit le nem ölték, őt magát pedig nejeivel, gyermekeivel együtt felgyújtott palotájában veszték el.

Életével játszott az utolsó katonától fel a szultán felkent fejéig mindenki, aki részt vett a szeráj átkos rejtélyes tanácskozmányiban.

Régen rebesgeték már, hogy valami nagyszerű terv van kitörőben, s a Begtas-papok városról városra jártak a török birodalomban, fanatizálva kedvenc gyermekeiket, a janicsárokat, s észrevétlenül Sztambulba gyűjtve őket. Ezen időkből több volt húszezer janicsárnál a főváros falai közt, nem számítva a vízhordók testületét, mely rendszeren közös munkát szokott velük végezni lázadások idején. Mikor a janicsár urak gyűjtogattak, a vízhordók kötelessége volt oltani, azután raboltak együtt; innen a régi ismeretség.

A díván udvarára az imámokon kívül csupán az omarita vak szerzetesek bocsátattak, kiknek főnöke, Behram, gyakran órákig eltanácskozott a szultánnal, midőn az egyedül maradt.

Május 23-a volt 1826-ban, midőn a főmufti hívására az ulemák mind felgyülekeztek a szerájba, s ott egyhangúlag elhatározzák, hogy az alkorán szavai szerint „az ellenséget saját fegyvereivel leküzdeni szabad”.

Hatodnapra ismét összegyűltek, s ekkor a sejk-ul-izlám eléterjeszté a fetvát, melyben kihirdettetett, hogy a birodalom védelmére állandó hadsereg fog felállítani.

Hogy azonban az elátkozott nisán dzsedid nevet senki se mondja ki, három nevet adtak a felállítandó hadtesteknek:

Az első volt ekskendzsi, „rohanók”, ezek voltak a fiatal újoncok.

Második a taalimlűaszke, „gyakorlott férfiak”, a szeráj katonaságából válogatva.

A harmadik név volt ez: „khankiár bigerdi”, ez illeté a jancsárokból válogatandó hadat. Ez a név annyit tesz, mint „a császár akarja!” Jelent pedig a khankiár szó törökül egyúttal „vérontót” is.

Midőn a fetvát alá kellett írni, nagyon kevesen voltak jelen a janicsárok vezetői közül, de a jelenlevők közt ott volt

a janicsár aga, s neve ott állt a sejk-ul-izlam, a nagyvezér és Nedzsib effendi neveik mellett.

Másnap korán reggel bámulva olvasá a sztambuli nép a minden utcaszegletre kiragasztott fetvát.

A végzetes szó ki volt mondva, mely előidézze a véres kísértetet, kinek annyi koronázott fő esett már áldozatul.

Az első nap a félelmes várakozás óráiból állott.

A vihart várta mindenki, és készült reá.

A szultán Beksistas nyári kéjlakában mulatott; úgy mondák, hogy mulat.

A kínos szorongás véres veritékeinek mulatsága volt az.

Palotája egyik szárnyában háremhölgyei, másikban a főpapok és tanácsadók; Mahmud egyik szobából a másikba járt, és nem találta nyugtát sehol.

Százszor leült bölcseivel egy sorban, és olvastatá magának Ezaad effendi, kedvenc történetírója által az ozman nemzet történeteit, de borzalom volt rá nézve azokat hallani. Vérrel van írva az egész világhistoria! Ugyanazok az eszmék ugyanazokat a gyümölcsöket termették mindenha. Hány nagyvezér, hány padisah vére csorgott kétfelől alá a trónról, mely nem ingadozott úgy soha, mint őalatta. Majd ha visszament háremébe, s jöttek eléje tánccal, zenével a bájos odaliszkok, mindenik közt leggyönyörűbb a szép Milieva, kinek egy örömrájában országa rózsatermő tartományát, Damaszkuszt ajándékozá, s elgondolta, hogy tán holnap, tán még az éjjel, e szép mosolygó fejek mind le lesznek onnan vágva, s omló hajfűrteiknél fogva egy halomra hányva, s a gyöngye kedves tetemek a Boszporusz hideg hullámi közt fognak úszni, veszendő étkül a tenger szörnyeinek!

Ki tudja hány perc, ki tudja hány óra van még hátra?

Óránként, percenként jött a tudósítás Sztambulból: hogy a janicsárok fenyegető tömegekben kezdenek csoportosulni s már elkezdték a gyújtogatást, mindennap négy-öt helyen üt ki tűz a városban, de az állandó esőzések gátolják,

hogy nagyobbszerű veszély támadjon belőlök. Így szokott Sztambulban a lázadás mindig kezdődni.

A Begtas-papok bőszült beszéddel fanatizálták a népet a mecsetek előtt, a köztérekken, ingerelve a gyülevészt, mely a vad jancsár haddal tartott, a szultán hivatalnokai, az újításokat pártoló ulemák, szofták és omarita dervisek ellen.

Július 14-e volt, amidőn az Etmeidánon híre futamodék, hogy egy *orta* janicsárság, gyanútól vezetve, körülfogta azon új temetőt, melyet amaz omarita szerzetes elkerítettett, s az ott talált derviseket leölte, köztük azoknak főnökét, Behramot. Találtak nála egy csomó írást, mely világosan elárulá az egyetértést közte és a szeráj főurai között. De találtak övébe tekerve egy érclemezt is, amire arab betűkkel ez volt írva:

„Én vagyok Behram, fia Halil Patronának, az erősnek és Gül-Bejázének, a látnoknak. Apám életében nagy munkát kezdett meg, melyet holta után folytatott. Be lesz pedig e munka végezve, és tökéletességre megy, amidőn én meghalok, és reám többé szükség nincsen. Áldassék az, aki tudja az életnek és halálnak óráit.”

Akik ismerték Halil Patrona életét és végét, jól tudhaták, mi volt az a nagy mű, amit Behram értett, aki atyja halála után száz és kilenc esztendeig élt még, hogy megérje és megérlelje azon eszmék teljesültét, mikbe annak kardja beletörött.

A nép szétszaggatá a dervist, s diadallal osztozott meg véres rongyain, s azzal mint a vért szagolt fenevad, rohant a főurak kastélyaira.

Kit támadjanak *ḡaw* legelébb? Ez volt a kérdés.

Ekkor egy Begtas-pap leszakított az utca szegletéről egy fetvát, mely az új rendszert hirdeté, s felmutatá azt a nép előtt:

— Íme, itt áll a hitszegők nevei közt legelől a kapuszi aga neve. A janicsárok fővezére maga áruló, saját fiai ellen. Halál fejére!

— Halál fejére! — ordítá utána a tömeg, s fáklyákat ragadva, rohantak a jancsár aga palotája felé.

A kapuszi aga meghallá a zajt, s hirtelen egy szolgája köntösét magára vevé, a nép közé elegyült, s észrevétlenül eljutott a porta kastélyáig, hol a nagyvezér lakott.

A nagyvezér éppen vacsorájánál ült, midőn a kapuszi aga berohant hozzá, s megértve a veszélyt, hirtelen eltorlaszoltatá kapuit, s a palota kertjén át családjával és cselédeivel a Boszporuszon átmenekült a túlparton levő Jali kioszkba. Az ostromló tömeg csak az üres falakat találta, azokat lerontá földig.

De a kapuszi aga palotájában hagyta nejeit, gyermekeit; azokat elfogták a zendülők, s legyilkolák irgalmatlanul. Az esthomályban láthatá a vízen keresztül a megmenekült aga, mint lobognak az ég felé palotájának lángjai, s tán hallani vélte azoknak halálsikoltásait, akiket legjobban szeretett.

Néhány perc múlva odaérkezék hozzájuk Nedzsib effendi, az egyiptomi alkirály képviselője, ki szinte menekülve jött el palotájából, s hírül hozá, hogy a lázadók egész Sztambul elfoglalák, s a menekülő főurak családjain tölték irtózatosszűjokat.

Palotája tetején állt a szultán, és onnan nézte a távolból átvöröslő fényt, mely rémesen világítá be az éjszakát, tűz-oszlopokat vetve a sötét Boszporuszra.

Riadó menekvők azon rémhírt terjeszték, hogy a szeráj ég, s a távolból valóban úgy látszott, mintha az égés lobogványa annak kúpfödeles tornyai közül jönne.

Mahmud egész éjszaka imádkozott; két óra éjfél után egy lovas érkezett vágatva Sztambul felől, kinek paripája, amint a Begsistasz ciprusai alá ért, összerogyott. Maga a lovag azonnal a szultánnal kívánt beszélni. Eléje bocsáták.

Mahmud arcán egy pillanatnyi derű sugára látszott, midőn a lovagot megismeré. Thomár volt az, ez időben az ekskendzsik ferikje, a legbátrabb dalia mind a három ozman földön.

Midőn Mahmud elhagyá a szerájt, kiválasztott tizenhat ifjú lovagot kísérői közül, s azokat hátrahagyá palotájában azon utasítással: hogyha zendülés talál kiütni Sztambulban, ami előre látható volt, vágják keresztül magukat ellenségeiken, s siessenek őt tudósítani.

Thomár egyedül érkezék meg, a többi tizenötöt leverték a lázadók; ő utat tört magának, s eljutott a Begsis-taszig.

— A sárkány felemelte mind a tizenkét fejét, uram — mondá a szultán előtt —, itt az ideje, hogy vagy levágd mind, vagy megegyen országostul.

A szultán, ki nagyon szereté az ifjút, saját kendőjével törle le arcáról az izzadságot, s megparancsolá neki, hogy várjon reá oda alant, az étkező teremben.

S azzal imádkozott tovább.

Ötödfél órakor, midőn a nap teljes pompájában kelt föl Ázsia kék hegyei körül, leszállt palotája tetejéről a szultán, s megparancsolá szolgálóinak és fegyvereseinek, hogy álljanak ki a palota elé. Nem volt vele több harcos ezer ekskendzsinél, s még egyszer annyi számú lovász, szilihdár és bosztandzsinál. Ő maga hölgyeit ment meglátni.

Mindazok bámulva tekintének rá, akik arcát ez órában látták. A különben oly szelíd, oly békés kifejezés helyét büszke harag és halállal dacoló bátorság váltotta fel.

Megölelé anyját és a szultána asszekit, azután fiát, a trónörököst. Egy könnyet sem láttak szemeiben ez ölelés alatt. Mindnyájan új erőt látszottak szívni lelkesült szemeiből, nem volt szükség reá, hogy őt biztassa más.

Midőn gyermekét egy kezével, nejét másikkal átölelve tartá, így szólt hozzájuk:

— Én most elmegyek. Utam Sztambulba visz; hogy vezet-e vissza, azt nem tudom. De arra esküszöm, hogy ha visszatérek, mint országom *valódi ura* jövök meg. Mit teendtek ti, ha én el találok veszni?

Milieva arca kigyúlt e kérdésnél, odavezette Mahmudot a terem hátuljába. A szultán egy nagy halom kerevetpárnát és vánkosokat látott ott felrakva.

— Ha Mahmud elveszett — szolt a cserkesz hölgy lelkesülten —, azok, akik szerették, megtalálják utána az utat; ám lássák elleneid: nekünk csak hamvainkat fogják itt találni.

Mahmud megcsókolá a nő homlokát; méltó volt az, hogy trónja zsámolyán üljön.

Azzal leszállt udvarába, a boltozatoknál paripáját vezették elé; a szultán Thomárnak inte, hogy tartsa kengyelét, ráig felhág. Aztán letört egy ágat turbánja mellett lengő kócsagából, s azt az előtte térdelő ifjú fezejéhez szúrta.

— Te vezesd az ekskendzsiket. És most, akinek kardja van, mutassa meg, hogy viselék azt őseink?

E szavaknál kirántá pallosát a padisah, s lovasai élére nyargalva, maga a vezéri helyre állt. Pillanat múlva útban volt a kised csapat Sztambul felé; elől az ekskendzsik két tömegben villogó szuronyokkal, középett a szultán kíséretével, leghátul a lovászok és kertészek.

Mindannyi el volt szánva: meghalni becsülettel, dicsően.

Azonban a fővárosba érve, várakozáson kívül kevés ellenállás fogadta a merész csapatot.

A múlt éjjel küzdelmei kifáraszták a zendülőket, a gyújtogatás bevégeztével hozzáfogtak a rabláshoz, s reggel felé nagy része szét volt oszolva a kávéházakban és egyéb mulató helyeken.

Mahmud egy támadó csapattal sem találkozott egész a szerájig, az utcák ugyan tömve voltak zajongó csőcselékkel, de az minden ellenállás nélkül utat nyitott az ekskendzsik tömött rendei előtt; még csak egy bántó szóval sem illette a szultánt senki is, inkább a bámulat hangjai voltak itt-ott hallhatók. Az emberek el voltak álmétkodva, midőn a padisah egy maroknyi fegyverrel megjelenni látták a tomboló

vihar közepett, s engedték őt egész békével a szeráj kapuin bevonulni.

A minden kapukon keresztültörő ordítás, mely néhány pillanat múlva onnan belülről hangzott, hirdetheté a künnlevőknek, mily lelket öntött a szultán megjelenése a szerájba szorult harcosokba.

Kara Makán megdöbbenve vonta el a lázadók tömegeit a nagyúri palota elől, s a jancsárokat az Etmeidánon csoportítá össze, hol a felfordított üstök mellett ki voltak tűzve a zászlók; az utcaszegleteken a vad Begtas-papok lázíták rekedt ordítasaikkal a nyugtalan tömegeket, s a minarék tetejéről folytonosan szóltak a lázadási tülkök, csak olykor hallgatva el, midőn a nap őt részében az imámok Allah dicsőítésére hívák fel az ozmán népet. A namazát hangjai előtt még a bőszült népvihar is elcsendesült, s csak a végső hangok után kezdte újra.

Sztambul fenékkal volt felfordulva, a szemét a felszínen úszott. A hamálok (a teherhordók testületei), a vízhordók, a csónakosok mind a jancsárok mellé álltak, s roppant számra növeszték a fellázadt tömeget. Minden mecset, minden kaszárnya hatalmukban volt már, maguk a Dardanellák tornyai is megnyiták a jancsárokkal szövetséges jamakok előtt kapuikat, a szultán be volt zárva palotájába.

A jancsárok arról gondolkoztak, hogy ostrommal vegyék be a magas porta épületét, évégett elküldék kikiáltóikat a dzsebedzsik (táborkovácsok) testületéhez, mely nehéz ágyúival a Szófia-mecset táján táborozott, hogy őket az ostrom megkezdésére felszólítsák.

A jancsárok küldöttje rövid dühös szónoklattal hitta meg a dzsebedzsiket a véres mulatságra. Azok sokáig tétovázva hallgattak; egyszerre azonban a tömegek közül egy lövés történt, s a szónok halva rogyott össze. Erre a többi dzsebedzsik rárohantak a jancsár küldöttekre, levertek őket, s midőn valamennyinek a fejét egy helyre hányták, egy-

hangúlag kiáltanak fel: „éljen a szultán!”, s azzal felkerekedtek, felvonultak mindenestül a szeráj elé, ott ütötték fel ágyúikat a lázadók ellenében.

Dél felé harsogó zene mellett érkezett meg a kapudán, Ibrahim, kinnek mellékneve „a pokolbeli”, négyezer hajós katona és negyven ágyúval; néhány óranegyed múlva a Jali kioszk felől lehete látni Mehemed nagyvezér előnyomuló hadait, ki az éj oltalma alatt összegyűjté az ázsiai seregeket, melyek mindig ellenségei voltak a jancsároknak. A jancsár aga elhozá a Tophánában fekvő komparadzsikát. Az érkező tömegek vérszomjas üdvkiáltásokkal fogadják egymást. A vezérek arcán látszott, hogy ezúttal nem fognak egy lépést is engedni, hogy ma vagy a jancsároknak, vagy az ozman birodalomnak végórája ütött.

Ekkor megnyíltak a szeráj kapui, s a főhivatalnokok és az ulemák kíséretében előlépett a szultán.

Az ulemák, az imámok és a hadvezérek félkörben álltak a kapu körül; a szultán a legmagasabb lépcsőn maradt.

Teljes padisahi díszöltözetében állt ott, egyik kezében a próféta zászlóját, másikkban egy kivont kardot tartva.

— Mit érdemlenek a lázadók? — kérdé erős átható hangon a sejk-ul-izlamtól — kik Allah és a vallás feje, a padisah ellen feltámadtak?

A főmufti áhítattal felelt:

— Azt mondja az alkorán: ha az igaztalanok testvéreiket megtámadják, öld meg őket.

— Úgy esküdjetek a próféta zászlójára, hogy kiirtjátok azokat, kik fegyvert emeltek ellenem.

A vezérek megcsókolák a szent lobogót, és esküt tevének, hogy megvédik azt utolsó csepp vérükig.

— És most zárjátok be a kapukat! — monda a szultán, s egyszerre parancs indított Sztambul minden kapuihoz, hogy az ott levő őrségek állják el a kijárást. Innen a két harcos fél közül egyik élve ki nem fog menni.

— Hosszú élet a szultánnak, halál a jancsárookra! —
hangzék ötvenezer ajakról a szeráj előtt.

A szultán maga akarta vezetni a sereget a lázadók ellen, de vezérei lábaihoz borultak, s a próféta nevére kérték, hogy ne tegye ki életét. Legalább kardját adta át a nagyvezérnek, hogy ha ő nem, fegyvere fűrödhessen a lázadók vérében

A kapuk be voltak zárva. E tény borzalommal tölté el a lázadók szívét. Sejték, hogy ezen nap után nem következik másik nap, hogy az engedésnek, a kibékülésnek nincs keze többé, csak a kardforgatásnak, az öldöklésnek.

Mind az Etmeidán körül gyülekeztek, ledönték az utcákon az épületeket, s torlaszokat raktak belőlök. Rossz jel a lázadásra, ha az már védelemre szorul.

Dübörgő dobszó mellett közeledének lassankint a nagyvezér seregei: a jancsárok torlaszai előtt megjelent a dülbendár aga, kezében tartva a szandzsák serifet, s felszólítja a zendülőket, hogy oszoljanak szét, és térjenek meg a szent zászló alá.

A zendülők átka elnyomta szavait.

Kara Makán szava túldörgé az átkot és szidalmat, mit a fanatizált tömeg az ozman vallás megrontói ellen szórt.

— Töröljétek el az új rendszabályt, adjátok ki az istentelenek fejeit, kik a hattí serifet aláírták, a kapuszi agát, a nagyvezért, a főmuftit és Nedzsib effendit! Ezt kívánják a jancsárok ortái és a velök egyesült becsületes jamákok, kajikdzsik és hamálok, kik megmaradtak istenhez hű mozlimeknek.

Háromszor intézte a dülbendár aga a felhívást hozzájuk, mindháromszor ugyane feleletet kapta. A vezérek fejeit kívánták.

Mahmud előde, Szelim, hasonló kívánságra kiadá vezérei fejeit; Mahmud kettétöré fejük fölött a kardot, s a porba vetve kiáltá:

— Amint e kard kettétörtetett, és senki azt többé össze nem forrasztja, akként töressenek ők ketté, és senki föl ne támassza őket.

A következő pillanatban mennydörögtek a pokolbeli Ibrahim ágyúí az Etmeidánon; a rongy faházak sorait keresztültörték a bombák, s az utcákon tört részen át előrohant Husszein basa, mellette Thomár bég az ekskendzsik élén.

Az új harcosok gyűlött alakjára veszett dühvel rohant a janicsár had, de az első pillanat meggyőzé őket arról, hogy a szurony hatalmasabb fegyver, mint a handzsár. Thomár bég maga rohant legelől, szuronyával utat törve magának, s mint az éles ék, befúrva magát a zendülők tömegei közé.

Ez oldalon nem volt szabadulás. Most a kétségbeesés dühével veték magukat a lázadók Ibrahim ágyútelepeire, háromszor nekitódulva a halált okádó tűztelepeknek, s mindháromszor holtakkal tömve meg az utcákat, kiket az irtó kartácsok halomra arattak.

Vége, vége volt mindennek, — Begtas kertjének virágai minden oldalon megverve, meggyalázva az új katonák által, futva menekültek a nagy négyszögű kaszárnyába, mely az Etmeidán háttérét elfoglalá.

Kara Makán nem érte meg a gyalázat óráját; egy ágyúgolyó úgy elhordta fejét, hogy csak övéről ismertek hullájára.

A kaszárnya falain belől még utolsó kétségbeesett harchoz készültek a janicsárok. Késő volt már: a pokolbeli Ibrahim tüzes golyókkal kezdé lövetni a kaszárnyát, s egy óra alatt lángokban állt az egész roppant épület; aki a kapukon belől volt, ott is maradt; ott kelle nekik elveszniök együtt. A lángok ropogása között hangzott a halálordítás, mindig erősebben a láng, mindig gyöngébben a halál szava. A vezérek körülálltak, egynémely szemében rejtett könny is csilloghatott. Mégis vitéz hadsereg volt!

Volt!

Ez a szó beszél sorsáról.

Ezen a napon húszezer janicsár hullott el a padisah parancsára. Akiket el nem ért a golyó és a kard, megölte a zsinég és a bárd, hulláik átadattak a Boszporusznak, s a távol tenger hullámai sokáig hánytak ki fejetlen testeket a messze vidékek partjaira. Ezek Begtas virágai voltak.

A janicsár név kitöröltetett az ozman história lapjairól.

Ruházatjuk, jelvényeik viselése halálbüntetés alatt lön megtiltva.

Kaszárnyáikat alapjaikból felforgaták, zászlóikat összetörték, üstjeiket széthasogatók, emlékükre átkot mondtak.

A Begtas-papok rendje örökre megszüntettetett, klastro-
maik lerontattak, birtokuk az országra szállt.

Így lett vége a századok óta fennállt katonai rendnek, melyet a bölcs Csendereli alapított, s mely annyi dicsőséget szerzett az ozman fegyvereknek.

Most már neveiket sem szabad kimondani többé.

De a véres műtét után újult erővel támadt fel az ozman nemzet, s új életének dicsteljes napjait azon kéznek köszönheti, mely a nemzet két legnagyobb ellenségét, Tepelentit és a janicsárokat letörte.

★ ★
★

Vajon mit szólt Halil Patrona, midőn az Alsirát hídjai előtt húszezeren jelentek meg egyszerre azok utódai közül, kik őt hasonló merényért száztíz év előtt meggyilkolák?

R Ö V I D Í T É S E K

Allg. Ztg.	(Augsburger) Allgemeine Zeitung
BpSz	Budapesti Szemle
D	Délibáb
Ham.-Pu.	Hammer-Purgstall: Geschichte des osmanischen Reiches. Pest 1840.
Hf	Hölgyfutár
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100. k. Bp. 1894—98. — A fehér rózsa: 1894. 7. k. 207—353. l. A janicsárok végnapjai: uo. 206 l.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PN	Pesti Napló
Poujoulat	Baptistin Poujoulat: Geschichte des osmanischen Reichs. Leipzig 1853.
sh.	nyilvánvaló sajtóhiba
VilFigy	Világirodalmi Figyelő
VU	Vasárnapi Újság
I.	első kiadás
	[szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései

A FEHÉR RÓZSA

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

Kézirata nem ismeretes.

Először a D-ban látott napvilágot. [A tulajdonképpeni szerkesztő Jókai volt, de az engedély gróf Festetics Leó, a Nemzeti Színház igazgatója nevére szólt.]

1853. november 6.—december 25. között (XIX—XXVI. sz.) jelent meg *A balkáni harc*. (Történeti regény.) Első rész. *Halil Patrona*. 1730. címen, nyolc közleményben, az alábbi részletezés szerint:

1. november 6. (XIX. sz. 581—94.) Az egész *A zsidó* c. fejezet és a *Gül-Bejáze* c. fejezet „Halil nem emlékezett rá” kezd. szakaszig.
2. november 13. (XX. sz. 618—26.) Az eml. szakasztól a *IV. A rabnő rabja* c. fejezetig.
3. november 20. (XXI. sz. 650—61.) A teljes IV. fejezet. (*A rabnő rabja*)
4. november 27. (XXII. sz. 679—92.) A teljes V. (*A tábor*) és a teljes VI. fejezet. (*A vihar kitörése*)
5. december 4. (XXIII. sz. 708—27.) A teljes VII. (*Tulipánbimbók és emberfők*) és a VIII. fejezet. (*Felfordult világ*)
6. december 11. (XXIV. sz. 739—50.) A teljes IX. (*Lemenő és felkelő nap*) és a X. fejezet. (*A halvet-ünnep*) „Táncolva, énekelve vonul végig” kezd. szakaszig.
7. december 18. (XXV. sz. 771—80.) Az eml. szakasztól a XI. fejezet. (*Látások a jövőndőbe*) „Halil Patrona látnoki ihlettel szól” kezd. szakaszig.
8. december 25. (XXVI. sz. 803—22.) Az eml. szakasztól végig. Az 1853. december 25. XXVI. számban a regény végén a következő előrejelzés olvasható:

„Vége*"

* Jelen regényciklus első része, melynek címe *Halil Patrona*, ezennel be van fejezve. Második része *A janicsárok végnapjai*, olyszerű összeköttetésben van az előbbivel, mint az *Erdély aranykora*, a *Török-*

világgal'. Mindkettőn egy historiai eszme vonul végig; hanem azért mindkettő befejezett egész. — E jegyzetet azért láttuk szükségesnek közleni, nehogy a szerkesztőség azon vád alá essék, mintha oly művet kezdett volna meg az idén, melynek folytatását a jövő évbe is átvieni.
 Jókai Mór"

KÖTETKIADÁSOK

- I. *Török mozgalmak 1730-ban. Első rész: Halil Patrona. 1730.* Pest 1854. Kiadja Számvald Gyula, Emich Gusztáv bizománya 362 l. A lapok jelzése szerint február közepén jelent meg.
- II. *A fehér rózsza.* 1–2 k. Pest 1862. Kiadja Heckenast Gusztáv 1. k. 126 l.; 2. k. 80 l.
 Egybenyomva: *Humorisztikus papírszatelek.* Az OSzK ezt a kiadást Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 25–26-nak veszi, ami a meglevő példányból nem igazolható.
- III. Bp. 1880. Franklin Társulat 202 l. |Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 25–26.|
 Hozzákötvé: *Humorisztikus papírszatelek.*
- IV. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 207–353 l. |Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 7.|
 Egybenyomva az előtte levő *A janicsárok végnapjaival.*
 Ugyanez megjelent nagy 8° alakban, Nemzeti díszkiadás elnevezéssel, és teljesen azonos, finomabb papírra nyomott „amateur díszkiadás”-ként.
 - b) 1905.
Címlapkiadás.
 - c) 1908.
Címlapkiadás.
 - d) 1912.
Címlapkiadás.
 - e) é. n.
Címlapkiadás. Az Összes művei stb. megjelölés hiányzik.
 - f) 10. kiad. 1913.
Címlapkiadás.
- V. a) 4. kiad. Bp. 1895. Franklin-Társulat 187 l. |Jókai Mór: Beszélyek 3. |Előtte, vele egybenyomva *Petki Farkas leányai, Háromszéki leányok, A két százsz*; utána: *Humorisztikus papírszatelek, Észak hondból.*
 - b) 5. kiad. 1906.
Címlapkiadás. Utána: *Humorisztikus papírszatelek.*

- c) 6. kiad. 1906. | Szépirodalmi Könyvtár |
Címlapkiadás, nagyobb alakú papírra, de azonos szedéstükörrel.
- d) 7. kiad. 1907.
Címlapkiadás. Egybenyomva az *Egy asszonyi hajszállal*.
- e) 8. kiad. 1910.
Címlapkiadás.
- f) 9. kiad. 1912.
Címlapkiadás.
- VI. a) Bp. 1928. Franklin—Révai 170—285. l. |Jókai Mór művei.
Centenárium kiadás 51. |
Eléjenyomva *A janicsárok végnapjai*.
- b) é. n. [1944.]
Címlapkiadás. A címlapon: Jókai Mór munkái. Hátlapján:
Franklin-Társulat kiadása.
- VII. Bp. 1957. Szépirodalmi Kiadó 1. k. 95—237. l. Kisregények.
(Nagy Miklós utószavával. Szántó Piroska illusztrációival)
1—2. k. |Jókai Mór válogatott művei|
- VIII. Bp. 1960. Szépirodalmi Kiadó 3—298. l. (Hegedüs Géza utószavával) |Olcsó Könyvtár|

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

Német :

1. A D 1853. dec. 4. 23. sz. a Budapesti Hírek rovatában az alábbiakról tudósít: „a Luna című zágrábi újság melléklapjában Jókai Mór legújabb s lapjaink jelen számában is folytatott regényét *A balkáni harc*ot adja német fordításban.” (733.)

2. *Die weisse Rose. Historischer Roman aus der Zeit des Janitscharen-Aufstandes 1730.* Von Moritz Jókai. Übersetzt von Dr. Maximilian Falk. Pest—Wien und Leipzig 1854. Hartleben Verlags Expedition 204 p.

[Gál János: *Jókai élete és írói jelleme* című könyvének jegyzékében a kiadás éve tévesen 1856.]*

3. *Die weisse Rose.* Wien 1858. 204 p.

4. *Die weisse Rose. Historischer Roman von Maurus Jókai.* Berlin é. n. [1884.] Verlag von Otto Janke 232 p.*

* Csak a *-gal jelzett kiadásokat volt módomban ellenőrizni. A többi adatot Gál János *Jókai élete és írói jelleme* (Berlin 1925.) c. könyvének jegyzetéből vettem, valamint Ferenczi Zoltán: *Jókai idegen nyelvre fordított műveinek jegyzékéből.* (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

5. *Die weisse Rose*. (Halil Patrona.) Historischer Roman aus der Zeit des Janitscharenaufstandes 1730. von Moriz Jókai. Wien—Pest—Leipzig é. n. [1892.] A. Hartleben Verlag 159 p. [A 2. tétellel azonos fordítás.]*

6. *Die weisse Rose*. Historischer Roman von Maurus Jókai. Berlin é. n. Verlag von Hermann Michel 224 p.*

7. *Die weisse Rose*. Berlin, 1921. J. Knoblauch 190 p.

Angol :

1. Halil the Pedlar. Transl. R. N. Bain. London 1892. Jarrold & Sons 276 p.

2. *Halil the Pedlar*. 1901. változatlan lenyomatként.

Finn :

Valkoruusu. Transl. S. Latvala, Otava. Kuopio; Helsinki 1917. 235 p.

Szerb :

1. *Biela ružica*. Historička pripoviedka. Transl. Stjepan Kranjčić. Dragoljub 1868. 13—25. sz.

2. *Biela ružica*. Transl. D. Klaić. Beograd 1893.

3. *Bijela ruža*. Historički roman iz doba Janičarskog ustanka godine 1730. Transl. Digo. Novosti (Zagreb), 1911: 199—253. sz.

Lengyel :

Biała róża. Transl. K. Szaniawski. Warszawa 1885. T. Papracki i S—ka 151 p.

A regény — mint láttuk — több címváltozáson ment keresztül. Első megjelenési formájában, a D-ban *A balkáni harc* néven szerepel, az első kiadásban a *Török mozgalmak 1730-ban* c. regény első részeként *Halil Patrona 1730*. címet viseli, *A fehér rózsza* önálló nevet csak az 1862-es kiadásban kapta. Viszont az eredetivel csaknem egyidőben készült német fordításban már *Die weisse Rose* a címe.

Ugyancsak a regény sorsához tartozik, hogy többször más kötetekhez csatoltan jelent meg, s csak nagy sokára került össze folytatásával, a Janicsárokkal, de akkor is második darabként. Nyilván kisebb terjedelme miatt szorult háttérbe, noha időben megelőzte a Janicsárokat.

A regény e változatos élete több tévedés forrásává lett. Mikszáth Kálmán például azt írja Jókairól szóló monográfiájában: „*A janicsárok végnapjainak* nagy port fölvert sikere sokszorozza kedvét, mind jobban jobban elmélyed a török dolgokba, beutazza Erdélyt, a *Törökvilág Magyarországon* című regényéhez keresve adatokat és hangulatot, de már ugyanekkor a *Fehér Rózsza* meséje is megfogamzik fejében és beje-

gyeztetik kis noteszébe a megírandó regények sorába.” (Jókai Mór élete és kora. Mikszáth Krk 18. k. 192.)

Ennek a megállapításnak két bökkenője is van. Először: sehol sem találtuk nyomát a korabeli sajtóban, hogy „nagy port fölvert sikere” lett volna a Janicsároknak; másodsor: a Fehér rózsza előbb készen volt, mint a Janicsárok.

Ez téveszthette meg Hegedüs Gézát is, amikor azt írja, hogy Jókai a „Déliabáb című lapban megemlékezik Halil Patronáról... Ez a rövid írás volt a magja „A fehér rózsza” című regénynek.” (Utószó *A janicsárok végnapjaihoz*. Szépirodalmi Könyvkiadó 1959. Olcsó Könyvtár 339.)

Tévedése abban áll, hogy Jókai itt nemcsak „megemlékezik” Halil Patronáról, hanem az egész történetet közli, s az itt megjelent „rövid írás” a teljes terjedelmű Fehér rózsza.

Tévedés az is — mint láttuk —, hogy a „következő esztendőkből azután még számos elbeszélés és novella született Jókai teremtményeiben a török múltból, közben az ugyancsak 1854-ben kelt „Török mozgalmak 1733-ban”^{*} című regényes korrajz.”

* (Uo. *Helyesen: 1730-ban. Ez összefoglaló cím, amely mind a két regényt tartalmazza.)

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

A mű létrejötténél több körülmény játszott közre, amelyekre nézve visszaemlékezésében maga Jókai is felvilágosítást nyújt. A Jókairól szóló különböző művek legnagyobb részét megegyeznek abban, hogy a török tárgyú írások keletkezésének két alapvető tényezője van, az egyik politikai, a másik irodalmi.

Világos után a „testvéri” török nép befogadta és menedéket nyújtott a szabadságharc menekültjeinek, s még erős diplomáciai nyomásra sem adta ki őket az osztrák hatóságoknak. Ez olyan széleskörű visszhangot keltett, amelyből egy időben szinte török-kultusz alakult ki. Így nem véletlen, hogy Jókai török tárgyú elbeszélései, regényei legnagyobb részét az ötvenes években születtek.

„A szabadságharc előtt nem írt török tárgyú elbeszélést, csak 1850-ben indította meg hosszú sorozatukat *A nikodémiai kövekkel*, mely *Egy bujdosó naplója* című kötetében jelent meg az év vége felé.” Ebben említés történik Thökölyről és Zrínyi Ilonáról, valamint arról, hogy „Most is jöttek ide Törökországba nagy emberek, kik fejekkel a csillagok között s lábaikkal koronákon jártak’ (Kossuth s bujdosó társai).” „... az időszerűség fordította hirtelen a törökök felé: a török testvérek íme vendégszeretettel fogadták a szegény bujdosó magyarokat, akár csak Rákócziékat.” (Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939. I. k. 221–22.)

Önéletrésében (1895., NK 134–54.) Jókai utal arra, hogy az 50-es években egy szépirodalmi lapvállalkozásba fogott [Déliabáb], de a saját nevén nem kapott rá engedélyt, s a Nemzeti Színház igazgatója, gróf Festetics Leó kölcsönözte oda a magáét. „Ez volt a török—orosz—angol—francia—olasz keleti háború alatt.” „Ezen időközben írtam én az erdélyi fejedelmi és a török uralom alatti történeti regényeimet; a török regényeket és a *Véres könyv* című keleti novelláimat.”

Ez a kései visszaemlékezés azt mutatja, hogy nem feltételezett összefüggés áll fenn e művek és a török események között, hanem némi szándékosság is rejlett a tárgy megválasztása mögött.

Kétségtelen, hogy az 1853–56-os krími háborúnak nem kis befolyása van a török tárgyú darabok létrejöttében, de feltétlenül szerepet játszott az is, hogy „az ötvenes évek első felében, a javában dühöngő abszolutizmus idején jó is volt elmenekülni térben és időben is messze, hol szabadabban szárnyalhatott a gondolat, zavartalanabban álmodhatott a lélek és merészebben allegorizálhatott a képzelet”. (Gál János: *Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925. 102–103.)

Jókai törökök iránti érdeklődését az időszzerű politikai eseményeken túlmenően, s azokkal legalábbis egyenlő súllyal, az egzotikum felé vonzódásából magyarázzák; a „mesés” kelet, az ismeretlen török világ, a színes tarka élet, az „európaiak” számára furcsa szokások, különleges történetek mind-mind megragadhatták Jókai fogékony képzeletét.

Czunya Miklós: *Jókai történetregényei forrásairól* (Bp. 1934. 59 l.) szóló tanulmányában ez utóbbira veti a fősúlyt, de jelentősnek tartja az akkori történelmi helyzetet is. „Nagyon otthonosan érzi magát ebben a színes, exotikus, de sokszor álnok, borzalmas világban — írja. — Itt szabadon engedheti fantáziáját az amúgyis meseszerű események birodalmában... A törökség életének olyan periódusát ragadja meg, amely különben is a „művelt Európa” állandó megfigyelésének, érdeklődésének középpontja volt, a török-világ a XIX. században.” (23.)

Kétségtelenül szerepet játszik e két tényező, de Jókai *szándékossága* nyilvánvaló, még akkor is, ha az eszmeiség „e művek meséi mögött szinte csak bujkál”, mint Sőtér István mondja. (*Jókai útja*. Csillag 1955. jan. 146.)

A kor szívesen fogadta a török tárgyú elbeszéléseket, regényeket, amit mutat az a körülmény is, hogy a lapszerkesztők, kiadók ezek vonzó erejét kívánják kiaknázni előfizetők gyűjtésére. A PN 1853. okt. 14-i számában a *Fővárosi és vidéki újdonságok* rovatában így hirdeti *A fehér rózsát*:

„Beszély és regényíróink egyik legtehetségesebbike, legszorgalmazható írónk, a ragyogó tollú *Jókai Mór*, ki lapunk számára az általunk is méltán magasztalható Magyar Nábobot írja, [!] e nagy regénye mellett is lelt magának időt, hogy a Délibáb számára egy regényciklust írjon. Az új regény címe „A balkáni harc”, mely az 1828/9-iki török–oros háború eseményeit a drinápolyi békéig tünteti majd elénk azon erőteljes vonzó nyelven, mely a Jókai nyelve. A regényben érdekes epizódot fog alkotni a janicsárok kiirtásának története.”

Az okt. 22-i számban e regény vonzóerejét használja fel a D előfizetési felhívásának megújítására. „Hisszük, hogy azok, kik a Délibábot okt.–dec. évnegyedre elő nem fizették, e becses füzeteket meg fogják maguknak szerezni.”

A tárgy népszerűsége mellett szól az is, hogy nemcsak Jókai foglalkozik török történetek megírásával, hanem mások is. Csak magában a D-ban Jókai regényével egyidőben folyik Komáromy Ferenc: *Egy éj Muraközben* c., 1562-ből vett török tárgyú frásának (1853. szept. 25. XIII. sz.), Győry Vilmos: *A chán kegyence* c., *A bahcsiszeráji-szökökút* témáját feldolgozó elbeszélésének közlése. (Itt Mária nem lengyel, hanem magyar lányként szerepel.) (1853. okt. 30. XVIII. sz.)

Hogy mennyire a „levegőben volt” a törökök iránti érdeklődés, azt az a körülmény is mutatja, hogy két korán-kiadás is jelent meg ez időben. Buzitai Szeldmayer Imre és Gedeon György fordításában az egyik, Kassán, 1831-ben. Ez, mint a fordítók törekvésebből kiderül, főleg egyházi célból készült, hogy a „pogány” törökök hitéletébe nyújtsanak bepillantást. A másik mű: *A Korán. A törökök politikai, társadalmi és vallásos törvénykönyvük* stb. címet viseli (kiadta Szokolay István, Pest 1854.).

Sem tartalmi, sem az frásmód tekintetében nincs jele annak, hogy Jókai felhasználta volna ezeket; az utóbbi később is jelent meg, mint *A fehér rózsa*.

A balkáni harc vagy a *Török mozgalmak* címek nem költött eseményeket takarnak, hanem az 1830-ban valóban lejátszódó janicsár- és néplázadások képezik alapjaikat.

A történelmi anyag jó részét Joseph Hammer-Purgstall: *Geschichte des osmanischen Reiches*. Pest 1840. című munkájából is Baptistin Poujoulat török történelméből merítette Jókai.

Baptistin Poujoulat, Jean Joseph François Poujoulat francia történetíró öccse; idevonatkozó műve: *Histoire de Constantinople comprenant le Bas-Empire et l'empire ottoman*. 2 k. 1853. A mű egyidőben német nyelven is megjelent: *Geschichte des osmanischen Reichs von Eroberung Konstantinopls bis zum Tode Mahmud's II.* von Baptistin Poujoulat. Uebersetzt und bis auf die neueste Zeit fortgesetzt von Julius Seybt. Leipzig 1853. (Historische Hausbibliothek. Herausgegeben von Prof. Dr. Friedrich Bülow. 27. Band.)

Jókai minden valószínűség szerint ezt a német fordítást használta, ez volt meg könyvtárában is; ennek ellenére hivatkozásaiban mindig *Histoire de l'empire Ottomant* ír, ami nem felel meg a mű eredeti címének, hanem a német fordításnak franciára visszakövetkeztetett rövidített formája.

Ham.-Pu. 4. kötetének (az 1831-es kiadásban a 7. k.-ben.) 65. és 66. fejezetében, Poujoulat-nál a 14. és 15. fejezetben található meg Halil Patrona története.

Jókai meglehetősen ragaszkodik a történelmi adatokhoz (de nem a történelmi hűséghez), s alakjainak legnagyobb része valóban élő személy

volt. Történeti személy a szatócsból népvézérré lett Halil Patrona s nagy ellenlábas, a szultán testőreinek parancsnoka, Halil Pehlivan (a valóságban így!) is, valamint barátja, a közjanicsár Musszli úgyszintén. Élő alak a mintája Janakinak, a moldvai fejedlemmé tett görög mészárosnak, a tulipánokat termesztő kapudán basának, nemkülönben az Aja Szófia mecset sejkjének, Ispirizadének s magának III. Ahmed szultánnak is.

Jókai természetszerűleg módosította anyagát, bár igyekezett forrásait követni, a szerelmi motívumokat teljes egészében képzeletéből merítette. Gül-Bejáze alakját maga formálta. Az frások mindössze egy „Beyschläferin Patronas”-t említenek, egy „Janitscharenhure”-t. Ez a kitétel azonban csak az európai ember előítélete, aki nem ismeri el a keleti házassági formákat. Ezzel ellentétben állnak azok a gyöngéd szavak, amelyeket Halil a források szerint is mond „ágyasának”, így megvan az alapja annak, hogy Jókai egy szeretetre méltó bájos alakot rajzolhasson, aki olykor még Halilnak is fölébe nő.

Teljesen képzeletbeli alak a hűtlen Aldzsalisz szultána, aki összejátszik Mahmuddal Ahmed ellen.

E források mellett a környezetrajzot Decsy Sámuel, a bécsi Magyar Kurir szerkesztőjének *Osmanografia* című művéből merítette (*A török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának, és a magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása* 3 kötetben, Bécs 1788–89.).

Jókai jól kiaknázza Decsy könyvét, ennek alapján alakul ki benne egy általános kép a török életről és szokásokról, s ezt a képet vetíti elének nemcsak *A fehér rózsában*, hanem más műveiben is. Pl. sok vele azonos jegyet találhatunk *A basi-buzuk* c. elbeszélésben (*Véres könyv*. NK 113–23.) s több keleti tárgyú darabjában is. De erre a forrásra mutatnak Jókai későbbi frásainak török vonatkozásai is, mint pl. az *És mégis mozog a föld* „Volt. Nincs. Lesz” c. fejezetében vagy *Az arany emberben* Timea áttérésével kapcsolatos, a mohamedán szokásokról, vallásról szóló sorai stb.

Két munka is van, amely Jókai török tárgyú műveinek forrásaival foglalkozik, az előbb említett Czunya Miklósé, valamint Linkesch Sándoré: *Jókai két regényének viszonya forrásaihoz*. Bp. 1943. 33 l.

Ezek a tanulmányok — célkitűzéseiknek megfelelően — elsősorban a források és a mű egybevetésével foglalkoznak, s kevés gondot fordítanak a felhasznált anyag irodalmi megformálásának kérdésére. Mind a két tanulmány elsősorban Ham.–Pu. és Poujoulat munkáit veszi vizsgálat alá a Fehér rózsával és a Janicsárokkal kapcsolatban, de jelentőségéhez és terjedelméhez mérten kevésbé elemzik Decsy művének hatását.

A történeti hűség kérdését vizsgálva, fel sem tűnik e szerzőknek, hogy mennyi átvételre alkalmas anyagot hagy kiaknázatlanul Jókai.

Decsy pl. érdekes leírását adja a bejram ünnepen a szultán és kísérete felvonulásának, s ebben megemlíti, hogy akik kérésrel kívántak ekkor a nagyúr elé járulni, azok a figyelem magukra terelése érdekében fejük fölé égő gyertyát tartottak, s hangosan kiabálták sérelmeiket.

Decsy adja a török tisztségek, méltóságok nagyszámú felsorolását is. Miután azonban főként német nyelvi közvetítéssel tanulmányozta forrásait, ezeket rendszeren nagy kezdőbetűkkel írta, de olykor magyarosan is, s innen származik Jókai török neveinek, címeinek következetlen, sokszor megtévesztő és egymásnak ellentmondó használata és írásmódja is. (A német nyelvi közvetítésnek egy másik áruló jele a magyar *cs*-nek *ts*-sel történő jelölése.)

Decsy munkájának — szemben az említett forrásokkal — nem a történetiség szempontjából van szerepe, hanem a miliő megalkotásánál. Decsy adatait eleveníti meg, azoknak ad testet és életet, köréjük sző történetet.

Czunya és Linkesch tanulmányai azonos forrásokra mutatnak rá, noha egy és más kérdésben nem értenek egyet, s kiegészítik, módosítják egymás álláspontját. Eredményeikkel egyetért Szinnyei is, amint azt idézett munkájában (233. jegyzet) írja.

Valószínűnek látszik azonban, hogy Decsyn és az említett forrásokon túlmenően másból is merített Jókai e tárgyhoz anyagot, mert a Fehér rózsában vagy a Janicsárokból nem egy olyan momentum merül fel, amelynek nincs nyoma az említett művekben. Ismerve Jókai széleskörű érdeklődését, bizvást feltehetjük, hogy több művet is használt tárgyi ismereteinek bővítése érdekében, ha nem hivatkozik is e munkákra.

Czunya Miklós bevezetőjében azt fejtegeti, hogy Jókainak a történelem körébe tartozó „regényeiben vagy regényeivel becsúgya arra irányul, hogy cselekvényeiket a valóság hú tükre gyanánt tüntesse fel, nem pedig, hogy hatalmas képzelőerejének méltánylását vívja ki olvasóitól. Mindent elkövetett, hogy „történeti” regényeinek megbízható alapot adjon.” (5.)

Czunya arra a megállapításra jut, hogy Jókainak „több regénye vagy elbeszélése táplálkozik egy-egy forrásból, de azután le is számolt vele, elhagyta, mint bányász a kiaknázott tárnát, s többé nem tért vissza hozzá. Itt-ott akad egy reminiscencia egy régebbi forrásból, ezek az esetek azonban ritkák, elvétve fordulnak elő.” (6–7.)

Ez a megállapítás nem egészen állja meg a helyét, mert pl. az 1890-ben frott *Aki a szívét a homlokán hordja* c. regényében Jókai ismét visszatér a keleti témákhoz, és pl. sokkal bővebb részletezéssel írja le a mekkai zárandoklatot — ugyancsak Decsy *Osmanográfiája* alapján —, mint tette azt *A fehér rózsában*.

Czunya megállapítja, hogy Jókai „egy forráshoz kapcsolódó művei egységes, zárt csoportot alkotnak”. (7.) Tanulmányát ennek alapján forráscsoportonként építi fel, és a Fehér rózsát, valamint a Janicsárokat a Poujoulat és Decsy *Osmanográfiáján* alapuló II. ciklusba sorolja.

Általános megállapításai mind arra vonatkoznak, hogy a történeti adatszerűség nem változtatott Jókai eddigi írói módszerén, megmaradt romantikus írónak.

„Jókai törökjei is beillenek az igen sokszor emlegetett eszményien jó és eszményien gonosz embereinek kategóriájába. Ha elfordul, hogy ruhájukon kívül még jellemükből is kiütköznék a török, arra a legtöbb esetben rámondhatjuk, hogy forrásaiban így találta őket. Őt a csillogó, színes külsőség, öltözet, szokás érdekelte, inkább aláfestette ezekkel azt a bizonyos török hátteret s ez előtt a kulissza előtt játszatja alakjait.” (23.)

Sorra vége a mű és a források közötti viszonyt a következő egyezéseket találja:

1. Gül-Bejaze elbeszélése a szeráj, a háremi életről (Fehér rózsza 46–50.) Decsy *Osmanográfiájának* 1. k. 56. lapján található.

2. III. Ahmed trónfosztása, Mahmud kegyelme gyermekei számára Poujoulat-ból történt „szinte szó szerinti fordítás”.

3. Halil beszélgetése Mahmud szultánnal — Poujoulat-ból való.

4. A „Halvet”, az asszonyok vagy a tulipánok ünnepének leírása Decsy könyvének 1. k. 151. lapján olvasható.

5. A török jóslat, a „Takimi Vekai”, a müezzin esti imára hívásai Decsytól vannak. (1. k. 222. és 2. k. 6.) Hivatkozik is rá Jókai. A „Mehrab” a Mekka felé néző mutatótábla is Decsytól van, említés nélkül. Téves hivatkozás történik Uzun Abdi szavaira: „Nincsen Allah” stb. (Fehér rózsza 133.), nem fordul elő Decsynél.

6. A „Gökk-sü”, az „édes vizek” mellett levő kéjlokok elpusztításának követelése Poujoulat-ból való.

7. Halil nem kívánja Gül-Bejaze vallásának elhagyását, Decsynél 1. k. 329. lapon.

8. Halil szavai gyermekágyban fekvő feleségéhez, amikor a szultána legnagyobb kitüntetése éri (Fehér rózsza 142.) Poujoulat-ból valók.

9. Halil Pehlivan (a forrásokban így!), Halil Patrona gyilkosa gyűlöletét Jókai Poujoulat egy kijelentése alapján szőtte.

10. Janaki, a görög mészáros is Poujoulat-ból való, de nem apósa Halil Patronának, csak Jókai teszi azzá, így megszeéptíti azt a valóságot is, hogy pénzért kapja a moldvai kormányzóságot.

11. A *fehér rózsza* 66., 78., 116. és 149. lapján Jókai Ham.-Pu.-ra hivatkozik, ezeket Czunya nem találta meg a megjelölt helyeken.

Linkesch Sándor említett tanulmánya Czunyaéval szemben, főforrásnak Ham.-Pu.-t tartja. „Ennek IV. kötetében megtaláljuk a regény

minden jelentősebb eseményének indítékát — írja. — A 262—282-ig terjedő lapokon együtt van a regény egész váza s a cselekvény alakulását itt nyomról nyomra követhetjük." Az idekapcsolt 3. lábjegyzetében megállapítja, hogy „Czunya tévesen vonatkoztatja a regényt Poujoulatra. Egy három-soros idézetet kívül semmi sem fűzi a regényt ahhoz a műhöz."

A regénynek csak az V. fejezettől kezdve történeti az anyaga, az I—IV-ig költött, s az a célja, hogy alakjainak egymáshoz kötődő kapcsolatát többoldalúvá tegye, mint ezt forrásaiban találjuk.

Az V. fejezet (*A tábor c.*) s abban a szultán habozása, a próféta zászlajának késedelmes kitűzése Ham.-Pu.-ban ugyanúgy megtalálhatók.

A forrásnak azt a mondatát: „der Sultan missbilligte die Eile des Auszuges mit der heiligen Fahne für heuer, und weigerte sich durchaus, mit der selben nach Scutari zu ziehen" (a szultán helytelenítette a szentzászló kitűzését ebben az évben, és egyáltalán vonakodott Szkutariba vonulni) epizóddá dolgozta ki olyanképpen, hogy Aldzsalisz Mahmuddal játszik össze, és tudatosan késlelteti Ahmed hadba indulását. A korán-szúrás megvan Decsynél, de Ham.-Pu.-nál, amelyre Jókai hivatkozik, nem található.

E forrásból való viszont az a rész, amelyben Izmail aga azzal a hírral érkezik vissza a táborból, hogy a janicsárok hajnal óta talpon állnak, s várják a szultán megérkezését.

A fejezet utolsó sora: És a délutáni órán nem hiszi Allah áldását a keleti nép, Ham.-Pu.-ban (262.) megtalálható.

A VI. fejezet meséje Jókaitól van, a történelemből csak a következőket vette át: 1. a sereg lázongása Szkutariban, 2. Küprilizáde vereségének híre, 3. a középmecsetbe dobott levél, 4. a 17 janicsár megjelenése Halil Patrona vezetésével, 5. a börtönök megnyitása. Ezek Ham.-Pu. 262. lapjáról valók, némelykor szinte szó szerint, mint pl. Halil megjelenése a „kalan-piacon" s beszédének egy része.

A VII. fejezet a forrás ue. helyéről való, tartalmilag minden mozzanatot felhasználva, főként a kapudán basa teteteinek színes leírását. (Linkesch i. m. 7.)

A VIII. fejezet ismét ua. forráson nyugszik részletről részletre. A kizlár aga alakoskodása, Szulali követsége Halil Patronához — némi változással Ham.-Pu.-ból (263.) való.

Halil Patrona üzenetei és kinevezései — némi sorrend cserével — Ham.-Pu.-ban is megtalálhatók. A zöld zászló kitűzésétől kezdve szorosan, forrásához tapadva halad, egészen a három halálra ítélt főhivatalnok kivégzéséig. Nem változtat és nem alakít sem a jellemeken, sem a sorrenden, csupáncsak cselekménnyé formálja a történetíró által elmondott eseményeket. Sok helyt csaknem szó szerint fordít itt is.

Sokszor 1–2 sort több lapnyi terjedelmű történeté bővít. Mindössze 110 sor állott Jókai rendelkezésére e forrásban e fejezet megalkotásához.

A következőkben III. Ahmed lemondása a trónról, Mahmud hatalomra jutása is e forrásból való, valamint Halil beszélgetése Mahmuddal is. „Was kann ich für dich tun? — sagte der Sultan. — Mein höchster Wunsch ist erreicht... nun weiss ich wohl, dass meiner schimpflicher Tod harrrt” — idézi Halil Patrona szavait Ham.-Pu. 261. lapjáról. (— Mit tehetek érted? — kérdezte a szultán. — Legfőbb kívánságom teljesült... de jól tudom: gyalázatos halálom lesz.) Téved tehát Czunya — mondja Linkesch —, amikor e részt Poujoulat-tól való átvételnek tartja. Ugyancsak Ham.-Pu.-ból való a malikiane eltörlése is.

Spirizáde büntetése is megvan Ham.-Pu.-ban. „Itt véget ér a történelmi tények sorozata — állapítja meg Linkesch. — Találunk még a regény további részeiben is a forrással szorosan érintkező helyeket, a következő négy fejezet alapján véve mégis költött mese... A forradalom véget ért, a trónon az új szultán ül. Halil szereplése a történelemben befejeződött”, ám Jókai még folytatja, noha erről már nincs a forrásaiban semmi adat.

A XI. fejezetben Janaki kinevezéséről is szó van. A forrás vele kapcsolatban ezt jegyzi meg: „ein griechischer Fleischer, Namens Janaki, welcher dem Rebellenhaupte Patrona Halil, während des Aufruhres Fleisch auf Borg gegeben und Geld geliehen.” (Ham.-Pu. 272.) (Egy Janaki nevű görög mészáros a zendülés idején húst adott hitelbe, és pénzt kölcsönzött a forradalom vezérének, Halil Patronának.)

Jókai már előbb bevezette Janakit a történetbe, Gül-Bejáže apjává tette, s ezzel módosította a forrás ama kitételét, mely szerint „Janaki a méltóságot ötezer erszény pénzért vette Haliltól”.

Ghyka kinevezésének történetét szó szerint átveszi Ham.-Pu.-tól; valamint a „goromba fülű” Kabakulak is itt található. Halil Patrona halálának oka azonban eltér a valóságtól Jókainál. A történelem szerint Halilt erőszakosságáért és korlátlan uralomvágyáért gyilkolták meg. (Ham.-Pu. 273.) Jókai tollán Halil Patrona idealizált alak, inkább nemzeti hős, mint lázadó. Meggyilkolásának tényén nem változtatott ugyan, de okául az oroszok elleni háború követelését tette. Jókai a Takimi Vekait adja Halil kezébe, amelyből az nemzete számára a „moszkó” elleni küzdelmet olvassa ki. Ez teljes egészében fantázia terméke — mondja Linkesch. (14.) (Vö. 393. 5. pont; továbbá: *Az utolsó budai basa*. Novellák. NK 147.)

Megjegyzi Linkesch a továbbiakban, hogy e fejezetben Jókai többször hivatkozik Decsyre, „az állítólagos egyezések azonban nem lehettek fel”. (14.)

A gyilkosság részletkörülményei megegyeznek a forrásban és a regényben, azzal a különbséggel, hogy Halil Pehlivan e szavakkal támad Halilra: „Wer ist der Kerl, der Janitscharen aga sein will?” (Ki az a fickó, aki janicsáraga akar lenni?)

Gül-Bejaze további sorsának alakulása teljesen költött, ehhez semmiféle adatot nem talált. (15.)

A középponti alakká tett Halil Patrona nagy elgondolásai Törökország átalakításáról nem található meg a forrásokban, s a valóságban sem szólt ilyen terveket.

A két tanulmány — mint láttuk — több egymásnak ellentmondó adatot tartalmaz. Az ellentmondások azonban csak látszólagosak, mert a valóság az, hogy a hivatkozott részek mindkét forrásban megtalálhatók. A forrásoknak több ponton való érintkezése néhány következtetésre ad alkalmat. Legkézenfekvőbb az a feltevés, hogy az egyik felhasználta a másik eredményeit; vagy az, hogy az adatok egy közös forrásból származnak.

Az első feltételezés esetén Poujoulat-t kell olyannak tartanunk, aki merít Ham.-Pu.-ból, mert ez utóbbi jóval előbb jelent meg, és sokkal részletesebben (az 1830-as években megjelent kiadásban 10 vaskcs kötetben) tárgyalja az eseményeket, míg Poujoulat egyetlen nem túlságosan terjedelmes könyvben. Viszont Ham.-Pu. 1774-ig vezeti a török történelem fonalát, míg Poujoulat hat évtizeddel később (1839.) zárja le ismertetését. Ham.-Pu. a címlap megjelölése szerint jórészt eddig felhasználatlan kéziratok és levéltári anyag alapján készült, s rendkívül bő jegyzetanyagot nyújt, míg Poujoulat inkább csak általánosságban hivatkozik az „írásk”-ra.

Az is igaz viszont, hogy Poujoulat nem követi Ham.-Pu. beosztását, s később is folytatja hivatkozásait, amikor már nem támaszkodhatott Ham.-Pu. adataira. Hozzávéve ezekhez, hogy az egyezések rendszerint idézeteikben jelentkeznek — s ez nyilván más helyeken is így van —, felvetik egy ősforrás lehetőségét. Nem látszik azonban valószínűnek, hogy az „ősforrás” egy kész mű lenne, s még kevésbé, hogy azt Jókai ismerte volna, mert akkor bizonyára hivatkoznék is rá. Inkább az lehetséges, hogy a két szerző kézirati és levéltári anyaga volt azonos. Mindenképpen arra figyelmeztet azonban e jelenség, hogy a történelem számára érdemes volna tüzetesebben megvizsgálni a két forrás egymáshoz való viszonyát.

A két mű kapcsolatának érzékeltetésére szolgáljon néhány példa az egyik és a másik forrás előadásában. Az 1703. aug. 6-i janicsár felkeléssel kapcsolatban Ham.-Pu.-nál a következőket találjuk. „, Wenn der Padischach, bestimmt das Volk Mohammed's zu regieren, unter dem Vorwande der Jagd die Hauptstadt verlässt, die Unterthanen mit

schreyenden Auflagen erdrückt, den Schatz verschwendet, ist diess gesetzmässig zuzulassen?' *Entscheidung* : Nein. ‚Wenn Moslimen wider des Imams Grausamkeit aufstehen, sind sie Rebellen?' *Entscheidung* : Nein. ‚Wenn Moslimen wider des Imams Grausamkeit ausziehen, ist's erforderlich, dass andere Menschen dem Imam helfen?' *Ent.* : Nein!" (1831. kiad. 7. k. 81–82.)

(„Ha a Mohamed népén isten kegyelméből uralkodó padisah vadászat ürügyén elhagyja a fővárost, ha alattvalóit égbekiáltó adóval sújtja, a kincset tékozolja, törvényszerű, megengedhető ez?' *Döntés* : Nem. ‚Ha a muzulmánok az imám kegyetlenkedése ellen fölkelnek, akkor lázadók?' *Döntés* : Nem. ‚Ha a muzulmánok az imám kegyetlenkedése miatt kivonulnak, ok ez arra, hogy mások az imámnak segítsenek?' *Döntés* : Nem.”)

Ugyanerről Poujoulat-nál ezeket olvashatjuk: „ ‚Wenn ein Padi-schach, bestimmt, das Volk Mohamed's zu regieren, die Hauptstadt verlässt, um sich den Freuden der Jagd hinzugeben; wenn er die Unterthanen mit unerschwinglichen Steuern erdrückt und den Schatz vergeudet, ist es gesetzmässig, dies zu dulden?' ‚Nein!' erwiederten die Schriftgelehrten. ‚Wenn Moslemin, gegen die Grausamkeit eines Imams, der seine Macht nur zu seiner und seiner Familie Bereicherung braucht, aufstehen, verdienen sie dann den Namen Rebellen?' ‚Nein!' lautete abermals die Antwort.”

(„Ha egy Mohamed népén isten kegyelméből uralkodó padisah a fővárost elhagyja, hogy a vadászat örömeit élvezze, ha alattvalóit teljesíthetetlen adóval nyomorgatja, és a kincstárt elpredálja, törvényes-e ez, tűrhető-e ez?' ‚Nem!' válaszoltak az írástudók. ‚Ha a muzulmánok egy imám kegyetlensége ellen, aki hatalmát csak az ő és az ő családja gazdagodására használja, felkelnek, rászolgáltak ezzel a lázadó névre?' ‚Nem!' hangzik ismét a felelet.”)

A Mahmud szultán és Halil Patrona közötti beszélgetést a következőképpen írják le a források. Ham.-Pu.: „ ‚Was kann ich für dich thun?' fragte der Sultan. ‚Mein höchster Wunsch ist erreicht, indem ich dich auf den Thron gesetzt, nun weiss ich wohl, dass meiner schimpflicher Tod harret.' — ‚Ich schwöre dir bey meinen Ahnen, dass dir nichts Leides geschehen solle, begehre eine Belohnung, sie ist der in voraus gewährt.' ” (I. h. 391.)

(„ ‚Mit tehetek érted?' kérdezte a szultán. ‚Legfőbb vágyam elértem, téged trónra ültettek, s jól tudom gyalázatos halál vár rám.' — ‚Esküszöm őseimre, hogy semmi bántódásod nem lesz, kívánj valami jutalmat s az máris teljesül.' ”)

Poujoulat-nál a következőképpen olvasható ugyanez: „ ‚Was kann ich für dich thun, Chalil?' ‚Ich will nichts', gab dieser mit stolzer Ver-

achtung zur Antwort; ‚Du herrscht und die Verräther sind todt, damit sind meine höchsten Wünsche. Ich weiss wohl, dass nun meiner ein schimpflicher Tod wartet, Maschallah (der Wille der Herrn geschehe)!‘ ‚Ich schwöre Dir, das Dir kein Leids geschehen soll‘, gab Mahmud zu Antwort.“ (Poujoulat 15. kap. 193.)

(„Mit tehetek érted, Halil? ‚Nem akarok semmit,‘ felel ez büszke megvetéssel; ‚Te uralkodsz és az árulók elpusztultak, ezzel legfőbb kívánságom teljesült. Jól tudom, hogy gyalázatos halál vár rám. Masallah (legyen meg az isten akarata)!‘ ‚Esküszöm neked, hogy semmi bántódásod nem lesz‘ felelt Mahmud.“)

Hasonlóan adják elő Janaki történetét is, (hogy pénzen vette méltóságát Haliltól) és még számos más esetet, ugyanakkor Poujoulatnál találunk olyan idézetet is, amely Ham.-Pu.-ban hiányzik. III. Ahmed megválasztásával kapcsolatban Poujoulat-nál ezt olvashatjuk: „Wir wollen Moustapha nicht mehr zum Sultan! Es lebe Achmed III!‘ schrien sie, indem sie die Waffen schwingen.“ (180.) („Nem akarjuk tovább Musztafát szultánnak! Éljen III. Ahmed!‘ Kialtották [a janicsárok], miközben fegyvereiket lengették.“) — Az újabb trónváltás alkalmával, III. Ahmed és Mahmud között, Poujoulat idézi Ahmed szavait, míg Ham.-Pu. csak elmondja hogyan történt az eset.

Több tanulmányában foglalkozik Jókai forrásaival és történelem-szemléletével Rajka László is, akinek véleménye nem mindenben egyezik az eddigiekkel. Rajka Jókainak az *Egy magyar nábob* előszavában tett ama kijelentését, mely szerint az ő ifjúságának török tárgyú munkáit Decsy: *Osmanografiája* alapján írta, „az öreg költő megbocsátható tévedésének” tartja, s azt bizonygatja, hogy Jókai Ham.-Pu.-ba és főként Poujoulat művébe élte bele magát.

Rajkának csak részben van igaza; abban hogy az említett művek valóban nagy hatással voltak Jókaira. Az *Osmanografiából* szó szerint átvett idézetek sorával lehet igazolni azonban, hogy a török élet képének kialakításában döntő szerepe volt Decsy művének, s nem áll meg Rajka kijelentése: „Ismerte ugyan ezt a híres munkát, de Jókainak mindössze néhány, egészen felületes színfoltot adott török tárgyú elbeszéléseihez.” (ItK 1936. 293—304.)

Jókai, egy 1890-ben feltett körkérdésre adott feleletében, hogy ti. szükség esetén mely könyveit mentené meg, melyek nélkül nem tudna megenni, a hét felsorolt könyv között az *Osmanografiát* is ilyennek tartja, ami arra mutat, hogy mennyire fontosnak találta ezt a munkát. (L. Néptanítók Lapja 1925. ápr. 6. 6.)

Azt is kimondja Rajka tanulmánya, hogy Jókai török tárgyú munkáit a törökök iránti rokonszenv és a cári hatalomtól való félelem vezérli. (Rajka: *Az utolsó budai basa*. ItK 1936. 293—304.)

Jókai születésének 100. évfordulóján is jelent meg egy tanulmány a Századokban, amely Jókai történelmi tárgyú regényeinek forrás-felhasználásával foglalkozik. Ebben a török tárgyú művek egyik forrásául szintén az *Osmanografiát* jelöli meg, s hozzáteszi, hogy „hippogriffet” kapott benne Jókai képzelete, s hogy „ez a paripa nem éppen az exakt történet-nyomozás tájai felé röpti utasát”.* (Rédey Tivadar: *Jókai és a történelem. Századok 1925. 113–25.*)

Irodalmi forrásra, hatásra jóformán csak Gál János említett tanulmánya hívja fel a figyelmet. „Alexandre Dumas père néhány regényének (*Comte de Monte Cristo, Les trois Mousquetaires, La Tulipe noire* és a *Le Prince des Voleurs* érdekesebb meséje meg-megkapta a figyelmét és egyes részleteit mintha visszatérni látnók a *Török világban* és a *Fehér rózsában*.” (228.)

* A „hippogriff”-re maga Jókai is hivatkozik a *Fehér rózsával* és a Janicsárokkal kapcsolatban a már említett *A magyar Nábob* „megköltésé”-ben.

IRODALOM

A fehér rózsa az egykorú lapokban jóformán semmi visszhangot nem keltett. Mindössze néhány soros tudósítás található a hírvivatokban, a „Napi események” között arról, hogy a kitűnő tollú írónak ez újabb műve folytatásokban fog megjelenni; vagy arról, hogy kötetben is megjelent. Méltatást, elemzést nem kapunk róla.

A lapok e szűkszavúsága, sőt részvétlensége kétséget ébreszt bennünk aziránt, hogy valóban volt-e Jókai török tárgyú regényeinek olyan szerepük az abszolutizmus korában, mint amelyeneket nekik tulajdonítanak? Valóban enyhített-e valamit mesés tájaival, különös embereivel a jelen nyomasztó terhein, vagy csak a későbbi frások olvasták ezt bele?

A monográfiák és tanulmányok is csak nagyon mellékesen foglalkoznak magával *A fehér rózsa*val, általában inkább Jókai „török tárgyú” műveiről beszélnek.

Zsigmond Ferenc: *Jókai c. monográfiája* szerint (Bp. 1924. 362.): „Jókaira nem maradt hatás nélkül Dumas módszere. Jókai félkézzel Jósikába fogódzik, de másik kezét Dumasnak nyújtja oda . . . különösen pedig a két török tárgyú regény (*Fehér rózsa*, *A janicsárok végnapjai*) a Jósika-genrenak a Dumas-recept szerinti, könnyebb fajsúlyúvá és szórakoztatóbbá, de egyúttal meseibbé és gyökértelenebbé lett változatai.”

Solymossy Sándor: *A nemzetnevelő Jókai c. cikkében* (Néptanítók Lapja (fel. szerk. Kőrösi Henrik) 1925. ápr. 6. 9.) azt írja: „Törökországi művei, *A fehér rózsa* és *A janicsárok végnapjai*, az egész mohamedán társadalom berendezését, szokásait, életviszonyait aprólékos tájékozottsággal varázsolja az olvasó elé.”

Rajka László *Az utolsó budai basa c. tanulmányában* (ItK 1936. 296.) e regények stílusával foglalkozva a következőket állapítja meg: „Az a pompázó, terjedelmes, szónokias, sokszor kiváló gondolatokban és nagyszerű ellentétekben bővelkedő kifejezőmód, amelyet Jókai török tárgyú műveiben önkéntelenül is használ” Ham.-Pu.-ban gyökerezik.

Nagy Miklós a Kisregényekhez (Bp. 1957.) írott utószavában azt állapítja meg e regényekkel kapcsolatban, hogy „a zsarnoki idegen uralom elleni tiltakozás hatja át. A főellenség itt a cárizmus, vele szemben állva hirdeti Jókai Törökország újjászületését.”

A regény történeti hűségével kapcsolatban kijelenti: „nem történeti regény a szó igazi értelmében, noha Jókai több forrásmunkát használt fel . . . A költő a történelmi anyag apró-cseprő tényeihez többnyire aggasztó pontossággal ragaszkodik, de erősen megváltoztatja a jellemeket, jóslatokkal és szerelmi indítékokkal magyarázza a történelmi eseményeket, s Mahmud szultán nagyfontosságú reformjai nála javarészt hirtelen ötletként vagy mulatságos különösségekként jelentkeznek.”

Megállapítja továbbá Nagy Miklós, hogy a regénynek az Ezeregyéjszakára emlékeztető mesehangulata van, s hogy Halil Patrona erős központi alakja jól egybefogja a regényt. (630—31.)

Hegedüs Géza az Olcsó Könyvtárban (Bp. 1960.) megjelent kiadáshoz írott utószavában több ponton eltér a regény eddigi értelmezésétől. Ő is kiemeli a mesehangulatát, hivatkozik a mű forrásaira, de másként értelmezi Halil Patrona szerepét. „Halil Patrona az elnyert hatalom birtokában társadalmi reformtervekkel akarta megújítani a nagyhatalmi helyzetében már jó évszázadja megingott, alaposan elkorhadat szervezetű Törökországot. Ebben a törekvésben azután szembeállkozott a janicsárokkal, akik fegyverrel védték mindazt, ami régi. Így hát Halil Patronának kellett elpusztulnia. Társadalmi-politikai programját egy évszázaddal később Mahmud szultán valósította meg. (Többek közt erről szól Jókai másik regénye, „A janicsárok végnapjai”, amely eszmeileg a „Fehér Rózsa” folytatásának tekinthető, habár kereken száz évnyi köztük az időtávolság, de Halil Patrona emléke, mint eleven hagyomány lebeg annak nem kevésbé romantikus cselekménye fölött.)” (209—10.)

Elmondja ezeket *A janicsárok végnapjaihoz* írott utószavában is (Olcsó Könyvtár Bp. 1959. 339—44.), mindehhez azonban kétség fér. Igaz ugyan, hogy Halil Törökország újjáalakításáról ábrándozik, de az ő „álma” nem a janicsárok kiirtása, hiszen maga is sokat köszönhet nekik, s a malikianet is a népre hivatkozva törölteti el. Pontosan megmondja, hogy a Takimi Vekai jóslatát akarja megcáfolni. (*A fehér rózsza* 128. — „ha e jóslatot meg lehetne cáfolni.”) Törökországot az orosz cári hatalomtól akarja megvédeni úgy, hogy támadják meg Oroszországot. Sok van ebben a szemléletben a regény keletkezésekor uralkodó orosz cári hatalom elleni hangulatból, amely a szabadságharc leverésében való segédkezés miatt élt az emberekben.

Az előzőkhöz hasonló felfogásnak tápot ad a Janicsárok eléggé szeretlen és következtelen záró soraiiban az az odavetett mondat:

„Vajon mit szolt Halil Patrona, amidon az Alsirat hidjai előtt huszezen jelentek meg egyszerre azok utodai kozul, kik ot hasonlo merenyert szaztiz ev előtt meggyilkolák?” (*A janicsárok végnapjai* 379.)

Targyanál fogva idekivánkozik Elek Oszkár: *Jókai és az oroszok* c. tanulmánya (BpSz 1925.), amelynek *Orosz – török háborúk* (123–24.) c. fejezetében a következöket írja: „Jókai, 'Török mozgalmak 1730-ban' c. regényében az oroszok ellen fordulás a jövendölés mozzanatával szövödik össze. Halil Patrona azt olvassa a Takimi Vekaiban, hogy a 'hideg észak felöl' félelmes ellenség támad majd a törökökre. Halil erősen feddi híveit, kemény, harcos életre buzdítja őket, hogy el tudják majd hártani a veszedelmet.”

„Jókai Halil Patronában a lelkes, nemzetéért kínosan töprengő s erélyesen cselekvő ozmán hazafit rajzolja...”

Jókai török tárgyú munkái hatása alatt frott műnek véli Szinnyei Ferenc Györy Vilmos: *A chán kegyence* c. elbeszélését. (Szinnyei: *Elbeszélünk egymásra hatása a Bach-korszakban*. ItK 1932. 5.)

Egy külföldi munka, Hermann Bock—Karl Weitzel: *Der historische Roman als Begleiter der Weltgeschichte* címen (Leipzig é. n. 416 p.) foglalkozik a legkiválóbb történelmi regényeknek a történelmi események sorrendjében való ismertetésével, a prehisztorikus kortól a világháború utáni napokig. Ebben tartalmát nyújtja *A fehér rózsának* is, s ezeket fűzi hozzá: „Jókai, aki az akkori Sztambul életének kitűnő ismerője, ebből a tárgyból írja meg egyikét legjobb regényeinek.” (297—98. Idézi: Lám Frigyes: *Német könyv a történelmi regényről és Jókairól*. It 1932. 44—46.)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A regény szövegének megállapításánál az 1854-ben megjelent első kiadást vettük alapul.

Az 1854-i kiadástól a mai helyesírás javára a JKK I. kötete bevezetésében felsorolt általános típusokban tértünk el. Az alábbiakban csupán a jelen kötetre jellemző sajátosságokat foglaljuk össze:

A ma már túlhaladott, régies betűk helyett a ma használatosakat írtuk. A *cz*-nek *c*-vel történő felcserélésén kívül ilyen esetek még: a *cs*-t olykor *ts*-sel jelöli az I. kiadás; pl. *tsorbadzsi* (talán német hatásra is), *hajtsár* (a *hajt* igéből etimologizálva). — A *dzs* hangot néha *ds*-sel, de többnyire már *dzs*-vel jelöli az 1854-i kiadás, ami azért feltűnő, mert ez írásmódot csak 1903-ban ismerte el az iskolai helyesírás. Például: *peskirdsi basi*; de: *kapanidzsa. Aldzsalisz, Kermandzsahán* stb.

A következő szavak *o*-ját változtattuk *ó*-ra:

birkozik, csóvál, hohér, ohajt, oldalától, oh, ovatosan, proféta, sohajt, sovárogtak, szaglázottam.

Az *ödöngjön* szóban az első *ö*-t írtuk át hosszú *ő*-re.

Néhány szóban hosszú magánhangzót találtunk olyan helyeken, ahol a mai helyesírás rövidet ír, ezeket rövidekkel cseréltük fel: *gyaúr, jőhessen, kópják, órrodát, újjakkal, útat.*

Az alapul vett I. kiadás és a JKK szavai között lévő, korszerűsítésből eredő mássalhangzó-különbségeket általában a szövegváltozatok között egyenként jeleztük. Az alább következő, gyakran előforduló szavakat, amelyeket a mai helyesírás szerint írtunk át, nem vettük fel a szövegváltozatok közé egyenként:

illy, illyen, olly, ollyan, ollyat, vajjon, épen (= most),

aként, beneteket, benlevők, boszankodik, boszu, csep, fenhagyva, fenhangon, hallattára, hijába, jfjenek, juhussal, köny, lábbad, lehellete, leszált, mond (parancsoló mód), őszhangzó, restel, rosz, singel (-vel), szakál, szálljon, szálló, viszhangzott stb.

Az 1854-es kiadás az *ít*-képzős műveltető igék származékait a mai helyesírás szerint két *tt*-vel írtuk; *leaprittami* helyett: *leaprittami*.

A mai helyesírási szokásnak megfelelően írtuk ezeket a szavakat: *lélekzet, mingyárt, valjon, vallyon, külömb, legfelebb, széllyel, felyül, beigtatás*.

A különírás-egybeírás tekintetében a JKK 1. k. bevezetője szerint jártunk el. Itt most a jelen kötetnek alábbi jellegzetes sajátására mutatunk rá:

Külön írtuk a Jókainál ingadozó használatra mutató török tisztségeket jelentő szavakat: *Berber-basi* ~ *berberbasi*, *Kizláraga* ~ *Kizlár aga*, *Tamasipsah* ~ *Tamasip-sah* stb. helyett: *berber basi*, *kizlár aga*, *tamasip sah*.

A török és arab tisztségeket, méltóságokat, címeket — nyilván német forrásai nyomán — nagybetűvel kezdte Jókai, noha jelentésük közfőnévi. Igaz, több esetben maga is ingadozott az írásmód tekintetében, ami nemcsak abban nyilvánult meg, hogy egyaránt írta őket kis- és nagy kezdőbetűkkel, hanem abban is, hogy hol egybeírva, hol kötőjellel, hol pedig különírva találjuk meg e főneveket.

Az I. kiadásban például: *Anaktár Oglán, Asszeki, Chasszeki Aga, Csohodár, Desterdár, Dülbendár, Emir, Ibrikdáraga, Imám, Kadun-Kiet-chuda, Kapu Agaszi, Kapudán basa, Kiaja, Kizlár Aga, Khász-Oda Basi, Kulkiaja, Muderriszek, Peskirdzsi Basa, Reisz Effendi, Seikek, Silihdár- (szilihdár), Teszkeredzsibasi, Tirnakdzsi Basa, Ulema, Valideh szultána*. Ezeket a szavakat mi kisbetűvel írtuk.

Fordított eset is előfordul, amidőn a közismert tulajdonneveket kis kezdőbetűvel találjuk Jókainál, mint pl.: *aranyszarv, fekete tengeren, márványtengerre*. — Ezeket nagybetűre változtattuk.

Előfordul azonban nem tisztségeket jelentő más közfőnevek nagy kezdőbetűvel történő írása is, mint *Abdesztán mosódás, Alkorán, Bajrám (Beirám, Bejrám), Chodzsa, Erdbuhár szerzetes, Hadzsi, Halvet-ünnep, Számum, Tubafa* stb., ezeket kisbetűvel írtuk.

A tulajdonnevek nagy többsége török és görög név, ezeknek mikénti átírásáról a Janicsárok szövegváltozatainál szólunk, itt csak azt jegyezzük meg, hogy az 1854-i kiadásban előforduló régebbi alakok helyett a hagyományos magyar írást alkalmaztuk a következő szavakban:

Ahmed, Aja Szófia, Aldzsalisz, Arábia, Boszporusz, Csiragán Dzszejfir, Jassi, Kallipolisz, Perzsia, Prut, Rodusz, Szantorin, Szkutari, Teherán, Tenedosz. Oszmán nevét (mint népvét is) a Jókai-féle változatokban hagytuk meg.

Érdekes megfigyelni, hogy a NK az 1854-i *Sztambul* alakot következetesen *Stambulnak* írja, holott más tekintetben igyekszik az eredeti alakokat követni.

Az idegen szavak írása tekintetében nagy különbség mutatkozik az egykori jelölés és a mai helyesírási felfogás között. Az általá-

nosan ismert idegen szavak írásánál a ma szokásban levő szabályokat alkalmaztuk. Az alábbiakban az 1854-es kiadásban előforduló alakokat közöljük:

amethyst, arsenál, augustus, bámbusz, basiliscussal, bayadérek, besesztán, centaur, chán, chinai, chodzsa, cyprus, damascus, dey, dictál, dsirid, dülbéndár, fanaticus, fanatismus, herculesi, houri, khasszekei, khánok (vendégfogadók), kiösk, maenádok, minaréji, moslem, moslim, naphta, oaz (oáz), odalisk, padisáh, pharao, politica, proféta, pyramisalaku, shah, seik, seich, september, serail, serály (szeráj), sorbeth (szörbet), zófa (szófa), terebinth, thüharet, yataghán.

A nem latin betűs írású nyelvek szavait, a jelenlegi esetben az arab, görög, orosz, török szavakat, a mai helyesírásnak megfelelően latin betűvel írtuk át, az idegen szó hangalakját és betűsorát is tekintetbe véve.

A *fehér rózsában* elsősorban a török szavak átirása okoz problémát, főként azért, mert azokat más idegen nyelv közvetítésével – német, francia – vette át Jókai, ami eltorzította eredeti alakjukat. Ezek írásában olyan egyenetlenség van, hogy nehéz megállapítani melyik alak áll legközelebb Jókai felfogásához.

A legnagyobb nehézséget a *kh-k-h* alkalmazása okozta, mert ez a hang eredetileg a törökben *kh*-nak hangzott, de az újtörökben már *h*-nak ejtik, de egyes szavakban, mint pl. a *khadun*-ban megmaradt a régi hang. De nem írhattuk minden esetben *h*-val azért sem e szavakat, mert a magyarban többször *k*-nak hangzanak, s pl. a *kasznár* szóban ezt az ejtést őrzi meg.

Az első kiadásban rövid mondatok szerkesztésére, tudatos tagolásra irányuló törekvés figyelhető meg. Ezzel szemben a későbbi kiadások összetett mondatokká alakították át Jókai rövid mondatait.

Lap: Sor:

- 35 : 13 I: „A fejedelem bujdosóvá lett. A fejedelem anyja rongyokba öltözött . . .”
1862. NK: „A fejedelem bujdosóvá lett, a fejedelem anyja rongyokba öltözött . . .”
- 44 : 1 I: – Gyere be, gyere! Jámbor szomszédom. (NK: . . . jámbor . . .)
- 74 : 33 I: – Ime müzülmánok, ez az én nőm. Kit elraboltak tőlem . . . (NK: kit . . .)
- 93 : 19 I: – . . . Eredj aludni háremedbe s ne gondolj ránk. A zendülőknek csak velünk van baja. (NK: . . . a zendülőknek . . .)
- 120 : 21 I: Mindegy. Azoknak is menni kell velök . . . (NK: Mindegy, azoknak . . .)

Lap: Sor:

- 122 : 12 I: ... a szultána arca előtt. Mind nem használt az. (NK: ... a szultána arca előtt, nem használt az.)
A fordított esetre, amikor a későbbi kiadás tagolja az I. kiadás hosszabb mondatait, csak igen kevés példa van.
- 124 : 29 I: „Gül-Bejaze ez alatt vacsorát készíté számára, ami két piaszterből kitelt, Halil tányérát oda tevé a gyékényre ...” (NK: ... kitelt. Halil ...)
- 135 : 28 I: „Eleinte éppen semmit sem akart hallani Kabakulak, mintha tökéletesen megsiketült volna.” (NK: ... Kabakulak. Mintha ...)

Kiadásunk az 1854-es I. kiadás szövegét vette alapul, mint amely feltehetően a legközelebb áll Jókai eredeti felfogásához. Szövegváltozatnak vesszük a D-ban megjelent, az 1862-es második és az NK eltéréseit; a közbeeső 1880-i kiadás azonos a másodikkal. A gyakran előforduló betűváltásokat csak első előfordulásukkor jelezzük.

- 7 : 5 pénz és sok átok (NK: pénz, sok átok)
23 sem velük, (NK: sem velők,)
- 8 : 4 házsorai s a tarkára (NK: házsorai és a tarkára)
5 festett pillangószínnű tündérpaloták (1862, NK: festett tündérpaloták)
- 7 egyik halomról (1862, NK: egyik halomról)
- 13 legalább az ablakba ültettek (NK: legalább az udvarba ültettek)
- 14 mely azután befutotta (1862: mely ezután befutotta)
- 20 roppant kúpozata, (NK: roppant kupoldja,)
- 24 tömör alakjai rajzolódnak (NK: tömör tornyai rajzolódnak)
- 26 közminareteken itt-ott (D: közimareteken itt-ott — sh. —)
- 9 : 7 válogatni a tréfákat (1862: válogatni e tréfákat)
- 18 melyen e percben (NK: melyben e percben)
- 31 rossz szándokkal. (NK: rossz szándékkal.)
- 10 : 16 estebédre bevásált hal (NK: estebédre bevásárolt hal)
- 25 Ah, én is (D, 1862: Óh én is)
- 26 görög fajnak azon ravasz (1862, NK: görög fajnak ravasz)
- 31 Azzal maga elől menve, elkezdé vezetni a török vendégét (NK: Azzal maga elül [1862: elől] menve, elkezdi vezetni a vendégét)
- 11 : 3 mennyezetet alkotnak, s többnyire (NK: mennyezetet alkotnak, ezek többnyire)
- 17 másfelől szerencsétlenségbe lépsz. (1862. NK: másfelől nagyobb szerencsétlenségbe lépsz.)
- 20 látható lőn annak alakja is. (D: látható lőn előttük annak alakja is.)

Lap: Sor:

- 11 : 22 vällig felgyűrt ujjakkal (1862, NK: vällig felgyűrt *ingujjakkal*)
dolimánjának (NK: dolmányának)
27 tele torokból (1862, NK: tele torokból)
28 handzsárjával hadazva maga körül. (NK: handzsárjával
hadonázva maga körül.)
- 12 : 9 gallérát (NK: gallérját)
12 hadd próbálok meg (NK: hadd próbáljam meg)
18 — *Gél!* (menj) részeg (1862, NK: — *Pusztulj!* részeg)
30 látva, hogy ittas (1862, NK: látva, hogy *egy* ittas)
- 13 : 11 el nem bocsátod vendégemet (NK: el nem bocsátod *a* vendé-
gémet)
21 magát *az* ütésre (NK: magát *ez* ütésre)
24 a handzsárt is kiejté (I: handzsárt is kiejté; — sh. —)
25 feldobta a levegőbe (I: feldobta *les*vegőbe — sh. —)
30 kitépett szakállából (NK: kitépett *a* szakállából)
34 14 : 21 Nehány (NK: Néhány)
- 14 : 25 vendége számára megmosdani (1862, NK: vendége számára
mosdani)
- 15 : 9 *aligha* kelt föl (NK: alig kelt fel)
12 eredj aluwni (NK: eredj aludni)
14 Allah megajándokozta (1862, NK: Allah megajándékozta)
15 az álom a mienk; (1862, NK: az álom a miénk;)
20 melyen alugyék (NK: melyen aludjék)
- 16 : 15 sokat forgolódott fekhelyén (NK: sokat forgolódott *a* fekhelyén)
21 elhagyom házadat (NK: elhagyom *a* házadat)
- 17 : 6 akinek szól a pénz! (1862, NK: akinek szól, a pénzt!)
11 akinek *a* levél (1862: akinek *e* levél)
- 18 : 7 és elolvasod (1862, NK: és olvasod)
20 háládatosságom fejébe (NK: háládatosságom *fejében*)
- 21 : 2 pipaszárokat árult. (NK: pipaszárokat árult.)
15 *s azért*, ha valaki elvágta a torkát késsel, *tehát* sohase (NK: *s hát aztán* azért, ha valaki elvágta a torkát késsel, *soha se*)
- 22 : 12 kérges arcú (NK: kérges *szájú*)
21 *a* kikiáltó (1862: *e* kikiáltó)
- 24 : 4 lehetnek *e* szemek (1862: lehetnek *a* szemek)
20 nyájos, szelíd (1862, NK: nyájos, szelíd)
22 látsz benne az enyím (1862, NK: látsz benne, az *az* enyém)
32 mellettem ülj—monda Halil (1862, NK: mellettem ülj, monda Halil)
- 25 : 12 stb. lyánt (NK: leányt)

Lap: Sor:

- 25 : 15 hallgatag ajakkal (NK: hallgatag ajakkal)
26 és bársony karjaival (1862: s bársony karjaival)
- 26 : 9 mint rabnők szoktak (1862, NK: mint a rabnők szoktak)
- 27 : 8 szenvedélylángra egyszerre (1862, NK: szenvedély lángja
után egyszerre)
19 csak néhány perc (1862, NK: csak néhány perc)
- 28 : 9 peskirdzi basi (1862, NK: Peskirdzi Basi)
15 Egyszerű hatszegletű terem (NK: egyszerű hatszögletű terem)
18 topázból és dalmatinból (NK: topázból és almandinból)
- 29 : 8 neki mind a kettőből elég (1862, NK: neki mindkettőből
elég)
- 30 : 31 oh nagy padisah (NK: oh hatalmas padisah)
- 31 : 3 szent asszonynak neve (1862, NK: szent asszony neve)
26 eltávoznak előle, csak (D: eltávoznak előle, csupán csak)
- 32 : 16 a feselő rózsát (NK: a feslő rózsát)
22 ha őt ölelheti (D: ha őt ölelhet; — sh. —; NK: ha ő
ölelheti)
- 33 : 7 még sincs férjhez adva. (NK: még nincs férjhez adva.)
18 És a szeráj előtt három (NK: És a szekér fölött három)
19 melyet elefántok húztak (NK: melyeket ekefántok húztak)
23 melyen a vőlegényt (NK: melyben a vőlegényt)
25 nászajándokokkal (1862, NK: nászajándékokkal)
29 dzsiridhajításban gyönyörködteték (NK: dsiridhajításban
gyönyörködtették)
- jegyzet: menyasszony-ajándokul (NK: menyasszony-ajándékul)
- 34 : 5 és utánuk (1862, NK: és utánok)
kik szinte hengereken (NK: kik szintén hengereken)
7 az egyiptomi ópiumevők (NK: az egyiptomai ópiumevők)
8 akik után ismét (NK: amely után ismét)
17 volt legalázatosabb (1862: volt a legalázatosabb)
27 stb.: szinte (1862, NK: szintén.)
31 Elöl lépett be (NK: Elül lépett be)
- 35 : 9 mintha önmagától lopna (NK: mintha önmagától lopna)
13 A fejedelem anyja (I: A fejedelem anyja —sh. —)
14 közszolgáló gyanánt tengette életét (1862: közszolgáló gya-
nánt tekintette életét — sh. —)
23 a lovak taposták el (D: a lovak taposák el)
32 s fegyveres (1862: és egy fegyveres)
- 36 : 33 ezután nyugaton (NK: ezután nyugaton)
27 megtörölve könnyes szemeit (NK: megtörölve könnyes
szemeit)

Lap: Sor:

- 38 : 4 Ráért volna *ugyan* ez későbbre (NK: Ráért volna *ez ugyan* későbbre)
- 39 : 9 Patrona szomszédjában lakott (1862, NK: Patrona szomszéd-
ságában lakott)
- 22 valamivel halványabb volt (1862, NK: valamivel halványabb
volt)
- 23 szemtől szembe (1862, NK: szemtől szembe)
- 40 : 21 igen tiszteletre méltó férfi (1862, NK: igen tisztességes férfi)
- 26 leviszed a rabnódot (1862, NK: leviszed rabnódot)
- 30 a *hyppopotamus* fészkében (NK: a *behemót* fészkében)
- 31 kajmánok és krokodilusok őrzenek, (NK: kajmánok őrzenek,)
- 34 a dzsinek látogatnak, *s jobb volna az eleven baziliszkusszal*
ülnöm szemtől szemben, mintsem (1862, NK: a dzsinnek láto-
gatnak, mintsem)
- 41 : 28 leányom *volna ott* (1862, NK: leányom *ott volna*)
- 42 : 1 ne beszélj olyan fennhangon (1862, NK: ne beszélj oly
fennhangon)
- 4 egy szolgám egy öszvérrel (NK: egy szolgám öszvérrel)
- 43 : 13 látta a lányt (1862, NK: látta a lányt)
- 26 melyre *Thisbe* vére (1862, NK: melyre *Aphrodité* vére)
- 28 sejtelmük sem volt (NK: sejtelmük nem volt)
- 45 : 13 bortul (NK: bortól)
- 14 idegen szavaiban, (NK: idegen szavai ellen)
- 18 monda négy szemkőzt (NK: monda négy szemkőzt)
- 46 : 17 Atyja kinn áll (NK: Atyja künn áll)
- 33 neki bájokat (NK: neki bájokat)
- 47 : 1 mint a jégesőverte (1862, NK: mint a jégverte)
- 4 derekát *drága* sállal (1862, NK: derekát sállal)
- 13 virágok és madarak (1862, NK: virágok s madarak)
- 15 a hideg padon (1862: a hideg padlón)
- 23 amelyről beszélek (NK: melyről beszélek)
- 48 : 11 törpéjével játszadozott (D: törpéjével játszadozott)
- 14 függtek, *s mikből* (NK: függtek, *amikből*)
- 18 felső ajka (1862, NK: felső ajaka)
- fogai kilátszanak (NK: fogai kilátszának)
- 30 karjaira *pedig* fűzzenek (NK: karjaira fűzzenek)
- 49 : 21 titkos erkélyén (1862: titkos erkélyén)
- 50 : 2 orosz lány (NK: orosz lány)
- 12 elébb hízelgő (1862, NK: előbb hízelgő)
- 25 veres hangyákat (NK: vörös hangyákat)
- 27 tűket szurdáltak (NK: tűket szurdáltak)

Lap: Sor:

- 52 : 3 A berber basi is szörnyen fülelt a nagyvezér (D, 1862: A Berber Basi szörnyen fülelt a nagyvezér NK: A Berber Basi szörnyű módon fülelni kezdett a nagyvezér)
10 volt erős az akarat (1862, NK: volt az erős akarat)
28 mi történt ez odaliszkkal (NK: mi történt az odaliszkkal)
- 53 : 15 mert azon titkoknak hallása (1862, NK: mert azon titkok hallása)
20 folyvást tartá őt átölelve (1862, NK: folyvást átölelve tartá őt)
- 54 : 14 Ott keressen azután bennünket (NK: ott keressen bennünket)
20 Beálljunk mindnyájan (1862, NK: Beállunk mindnyájan)
32 hátára véve az (NK: hátára vevén az)
- 57 : 4 kopják ezre (NK: kopják ezrei)
- 58 : 13 melyet pohárban (NK: melyet a pohárban)
- 60 : 10 lelkével követhessen téged (NK: lelkével követhessen)
- 61 : 11 régi bajtársal, (1862, NK: régi bajtársai)
27 megerőtetned az eszedet (NK: megerőtetned az eszedet)
- 62 : 3 olyat mondani (NK: olyast mondani)
9 Legyen meg akaratja. (D: Legyen meg az akaratja.)
az érdemes kija (NK: az értelmes Kija)
- 63 : 10 Azért ő övezze fel (1862, NK: azért övezze fel)
13 együtt egyig elhullani (1862, NK: együtt egyig elhullani)
21 próféta zászlóját (1862, NK: próféta zászlóját)
22 még ma, holnap már (I: még ma, már)
- 64 : 14 felett (NK: fölött)
20 boltjába hengereáve (NK: boltjába hengeregve)
27 hogy az nagy (NK: hogy nagy)
28 e dolgokat hallva (NK: s e dolgokat hallva)
34 ott előhivatva a (1862, NK: ott előhivatta a)
- 66 : 17 a tanácsszobába a kizlár agát (NK: a tanácsszobába Kizlár Agát)
- 68 : 3 s levetve magát (1862, NK: s levetette magát)
- 70 : 21 menekültek ide (NK: menekülnek ide)
- 71 : 19 Másnap csütörtöki nap volt (NK: Másnap csütörtök volt)
34 Bajazid-mecset előtt (NK: Bajazid mecset alatt)
- 72 : 27 nyugvó csoda (1862, NK: nyugvó csuda)
- 73 : 7 csónakra ült s a táborba (NK: csónakra ült s táborába)
32 kifestik szemöldökeiket (NK: kifestik szemöldökeiket)
- 74 : 7 az ő lelkének tiszta bálványa (1862, NK: az ő tiszta lelkének bálványa)
23 arcát férje keblébe rejté (NK: arcát férje keblére rejté)
- 75 : 6 kérdezé Halil (NK: kérde Halil)
7 kiálták néhányan (NK: kiálták néhányan)

Lap: Sor:

- 76 : 2 Amin a leghíresebb (1862, NK: Amin leghíresebb)
14 csak a Holdhegyek (*Aegyptus*) között (1862, NK: csak a
Holdhegyek között)
15 porhanyó és mégis (1862: porhanyu és mégis)
18 morzsánként hintve (1862, NK: morzsánként hintve)
21 s ha az olvadt (1862, NK: s ha az elolvadt)
77 : 3 városok- és csatahelyekről (NK: városokról és csatahelyekről)
24 tán azon ezerötszáz (NK: tán az az ezerötszáz)
78 : 5 mikbe *e* virágokat (NK: mikbe *a* virágokat)
kezeivel jól alámarkolva (1862, NK: kezével jól alámarkolva)
79 : 7 kapudán vállat vontott rá (NK: Kapudán vállat vont rá)
11 minden gyönyörűségéért (NK: minden gyönyörűségéért)
80 jegyzet: a nyíspiacon (1862, NK: a nyílt piacon)
81 : 5 Minden utcaszegletben megfűtta (D: Minden utcaszegleten
megfűtta; NK: Minden utcaszegletben megfűjta)
7 mely azokat (NK: ami azokat)
18 az egész húspiac népséggel; *s* veszett (NK: az egész halpiau
népséggel; *a* veszett)
22 megfűtt kürt (1862, NK: megfűjt kürt)
28 ennyien állatok (1862, NK: ennyien álltok)
82 : 4 elátkozott lelkeitek (NK: elátkozott lelketek)
33 ordítá harmadszor (1862, NK: ordította harmadszor)
84 : 1 rájuk kerül (D: rájuk kerül)
85 : 21 visszamenjünk Sztambulba (NK: visszamegyünk Stambulba)
88 : 34 előtte ülő szoftiknak (NK: előtte ülő softáknak)
89 : 5 ez érdemesebb férfiak (NK: az érdemesebb férfiak)
10 dolimán (NK: dolmány)
90 : 9 kik még mind együtt voltak (1862, NK: kik mind még együtt
voltak)
33 elől menve (NK: elül menve)
91 : 7 *s* melytől ők (NK: amelyből ők)
92 : 22 átok volna azon az ozmán férfin (D: átok volna azon ozmán
férfin; NK: átok volna az ozmán férfin)
25 Ezt tudva fog rémes nagyságában feltűnni (1862, NK: Ezt
tudva, rémes nagyságában fog feltűnni)
29 két piaszterrel több (D: két asperrel több)
93 : 21 örökre alumnánk (NK: örökre aludnánk)
30 szól hozzájuk: (NK: szól hozzájuk:)
94 : 17 veszély zászlóját (1862, NK: veszély zászláját)
95 : 7 Aldzsalisz átöleli (1862, NK: Aldzsalisz átölelte)
homlokát megcsókolja (NK: homlokát megcsókolta)

Lap: Sor:

- 95 : 28 és folytatá (NK: s folytatá)
- 100 : 1 senki *sem* más (1862, NK: senki más)
3 szíveddel játszanak (NK: szíveddel játszanak)
- 101 : 3 Te is oly ismerősnek (1862, NK: Te oly ismerősnek)
30 azt kivettetek (NK: azt kivettétek)
33 hidegen viszonzá (NK: hidegen viszonzá)
- 103 : cím: Lemenő és felkelő nap (D: Lemenő és feljövő nap)
8 akik tégedet szeretnek (NK: akik téged szeretnek)
- 104 : 1 Mit mondotok reá? (NK: Mit mondatok reá?)
- 105 : 4 bocsáss meg nékiünk (NK: bocsáss meg nekiünk)
- 110 : 9 lőporral vannak *megiöltve*, (NK: lőporral vannak *tele*)
- 111 : 15 hol még a levegő, még a falról leereszkedő (NK: hol még a falról leereszkedő)
- 112 : 16 hanem *legalább* körülfogták (NK: hanem körülfogták)
- 113 : 7 arany és cinóber és ultramarin (NK: arany, cinóber és ultramarin)
- 114 : 3 semmivel sem volt haloványabb (1862, NK: semmivel sem volt haloványabb)
6 dolimán (NK: dolmány)
26 az ily szolgálatoknak (1862, NK: az ily szolgálatnak)
- 115 : 8 a te kezeidben legyen (NK: a te kezekben legyen)
30 mecset között vagynak (NK: mecset között vannak)
dörögve hirdeték (NK: dörögve hírdeték)
- 116 : 1 pompás *telivérű* lovakon (D: pompás tüzvérű lovakon)
8 Az utolsó ágyúszó (NK: Az utolsó ágyúszó)
20 kiáltá Allah nevét. (NK: kiáltá Allah nevét.)
jegyzet: Gesch. d. os. (I: Gesch. d. Os.)
- 117 : cím: A halvet-ünnep (D: Halvet-ünnep)
- 118 : 13 ami asszonyoknak (NK: ami az asszonyoknak)
25 Másfélezer odalízk, minden tartományok szépségei, (D: Másfélezer odalízk, mind tartományok szépségei.)
33 Villogó szemeinek tekintése (NK: Villogó szemeinek tekintete)
- 119 : 16 méhsert (NK: méhsört)
- 122 : 12 a szultána arca előtt. *Mind* nem használt az. (1862, NK: a szultán arca előtt, nem használt az.)
- 123 : 12 azon Ahmed (NK: az az Achmed)
17 senki nem segít rajta (NK: senki sem segít rajta)
- 127 : 15 (a szultán kard és kengyeltartói) *tegyétek kötelességeiteket.* (D: *tegyétek kötelességeiteket (a szultán kard- és kengyeltartói)*)
18 jegenyék emelik szük sudaraikat (1862, NK: jegenyék emelik szüz sudaraikat)

Lap: Sor:

- 127 : 31 Örökké győzhetlenek maradtak volna (NK: Örökké győzhetetlenek maradtak volna)
- 128 : 7 az El-Asször ima (NK: az Él-Asször ima)
29 az éj lassankint (1862, NK: az éj lassanként)
- 129 : 14 az égben is megszűntetett az (NK: az égben is megszűnhetett az)
22 titkos teremében (NK: titkos termében)
25 az öreg Vunli, Mohammed dervis (NK: az öreg Vuodi, Mahommed dervis)
- 130 : 12 melyet a tubafa (NK: melyeket a tubafa)
16 melynek gyümölcsei *el nem fogynak, meg nem asznak*, el nem rohadnak (NK: melynek gyümölcsei el nem rohadnak)
31 Monker és Nakir (NK: Monkár és Nakir)
32 hogy tölték be (1862, NK: hogy töltők be)
34 hogy védelmeztétek meg *az igaz hitet*, a hazát (NK: hogy védelmeztétek meg a hazát)
- 131 : 1 hitlennek (NK: hitetlennek)
- 132 : 21 politikájok, vallásuk (NK: politikájuk, vallásuk)
- 133 : 10 hogy azt mondjam (NK: hogy azt mondtam; 1862: e betű helye üres)
26 mint az előbbi (1862, NK: mint az előbbi)
- 134 : 1 mert egy igaz sincs azokban. Rendüljön meg az egész *kérsország*, (D: mert egy igaz *ké* sincs azokban. Rendüljön meg az egész ország)
8 vert aranyak és tallérok (NK: vert aranyok és tallérok)
24 Dzsaniüm hodzsát, (NK: Dzsamiün Hodzsát)
- 135 : 18 hogy Halilnak nem lehetett (NK: hogy Halil Patronának nem lehetett)
23 az első kérést megadta (NK: az első kérdést megadta)
- 136 : 25 a Krim fejedelmét (NK: a Krim fejedelmet)
- 137 : 16 stb. monda (NK: monda)
29 amit *tett ő* (NK: amit *ő tett*)
- 138 : 1 Musszlit *nem látja* (NK: Musszlit sem látja)
16 leégettetni Halil. (NK: leégettetni Halil *Patrona*.)
33 őszintén eléterjeszté (NK: őszintén előterjeszté)
- 139 : 5 téve ki magukat (1862, NK: téve ki magokat)
- 140 : 1 *feljebb* (NK: *főlebb*)
- 141 : 19 amit a *hősök* viselnek (NK: amit a *fiősök* viselnek)
jegyzet: *s azt* nem kényszeríté (1862, NK: *s* nem kényszeríté)
jegyzet: a Hedzsira 2-dik esztendejében, Moharrem 3-dikán.
(NK: Hedzsira *második* esztendejében, Moharrem *harmadikán*.)

Lap: Sor:

- 142 : 12 — Vajha felnövelhetnétek e fiút. (1862, NK: — Vajha felnövelhetnék e fiút.)
27 volt ez Halil nejére (NK: volt ez a Halil nejére)
34 a szerencsét röptében.” (NK: a szerencsét reptében.”)
- 143 : 13 melyben őt elveszejték. (1862, NK: melyben őt elveszíték.)
- 144 : 11 Halilnek e merész (NK: Halilnak a merész)
13 Elhatározzák, hogy (1862, NK: Elhatározták, hogy)
24 kelepcebe lépett be (NK: kelepcebe léptek be)
- 148 : 8 e vérig sértő (1862, NK: a vérig sértő)
32 bámulva jártaták (NK: bámulva jártatták)
- 149 : 1 — Tehát nincs-e semmi (NK: — Tehát nincs semmi)
12 Lehetetlen volt akárkinek is észre nem venni (NK: lehetetlen volt akárkinek észre nem venni)
22 Allah tudja, — mondja Halil (1862: Allah tudja, — monda Halil)
- 150 : 10 ki van reá már mondva (NK: ki van reá mondva)
13 el kellett hártania: (NK: el kellett hártani:)
32 valahová csendes (NK: valahova csendes)
- 152 : 14 talizmánom szívemben (NK: talizmánom a szívemben)
- 153 : 11 hevítő muskavítot (D: jegyzetben: Ezt csak a szultán issza, valami rejtélyes ital, mely a férfi erőt növeli.)
- 154 : 13 az emlékkaftányok is ott adatnak (1862: az emlékkaftányok ott adatnak)
- 155 : 10 az enyim fölé (1862, NK: az enyém fölé)
- 158 : 7 tér vissza hajlokába (NK: tér vissza hajlékába)
22 amidőn a rögeszmére (1862, NK: amidőn rögeszmére)
- 159 : 18 minő jéghideg víz? (NK: minő jéghideg a víz?)
24 mintha valakihez suttogna (1862, NK: mintha valakivel suttogna)
- 160 : 4 ott találja már őt lakában. (1862, NK: ott találja már lakában.)
15 másszor meg igen szomorú. (NK: máskor meg igen szomorú.)
26 e láthatlan (NK: egy láthatatlan)
32 jól tudja azt, hogy az ő apját (NK: jól tudta azt, hogy az apját)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Magyarzatainkat rendszerint a kifejezések, fogalmak első megjelenési helyéhez fűzzük. Földrajzi, történelmi vonatkozású megjegyzéseink az egykorú Törökországra vonatkoznak.

Lap: Sor:

- 7: cím *A zsbárus* — ugyanez a címe Jókai: *A kőszlű ember fia* egyik fejezetének
- 4 *a berber ország* — a berberek észak-afrikai vándorló pusztai népek, letelepedési helyük nagyjából a mai Marokkó, Algéria, Tunisz, Tripolisz területén volt.
- 8 *Ali* — a mohamedánok negyedik kalifája, apja Mohamed apjának volt a testvére. Nehezen került a trónra, végül i. sz. 661-ben meggyilkolták. Követői főként a šiiták voltak.
- 9 *Abu-Bekr* — Mohamed első utóda, az izlám első kalifája, sz. 573-ban, megh. 634-ben. Apósa és első híve Mohamednek, sokat küzdött az ellenprófétákkal. A šiiták bitorlónak tartották, a szunniták az „igaz” melléknevet adták neki.
Omár — Abu-Bekr után következő kalifa, a mohamedán állam megalkotója, Szíria, Perzsia, Egyiptom meghódítása az ő uralma alatt megy végbe, az állam közigazgatási alapjait is ő vetette meg
Ozmán (Oszmán) — török szultán. A turkomán főnök fia volt, aki 1307-ben függetlenítette magát az ikoniumi szultántól, s az önálló törökök első uralkodója lett. A törökök szentként tisztelték, s róla nevezték el magukat oszmánoknak.
- 15 *(fő)mufti* — mohamedán törvénytudó pap vagy jogtudós, aki vallási és jogi kérdésekben véleményt nyilvánít, tanácsot ad *fetva* — a török bíró (mufti) véleménye, elvi (jogi) döntése
- 18 *Tauris* (Tebrisz) — Azerbaidzsán, akkor perzsa tartomány fővárosa, a belső Perzsiából Törökországba haladó útvonal mellett, sok karavánszerájjal
Eriván — helység a Kaukázus mellett, ma Jereván

Lap: Sor:

- 7 : 18 *Kermadzshán* — megerősített város, egyik kormányzósági fővárosa volt Kurdisztánnak
19 *Hamadán* — a régi Ekbatána romjain épült perzsa város
25 *szerdj* — itt: szultáni palota, annak belső lakosztálya
8 : 15 *kétszáznyolcvan mecset* — a statisztikai adatok szerint több száz mecset van Sztambulban
19 *Aja Szófia* (vagy Hagia Sophia) — Konstantinápoly világhírű temploma, eredetileg Konstantin császár emelte (IV. sz.), de leégett. I. Justinianus császár építtette újjá a VI. sz.-ban, a törökök a XII. sz.-ban mecsetté alakították.
23 *bezesztán* (bedesztán) — a vásártérnek (bazárnak) az a része, ahol az értékesebb régiségeket: drágaköveket, fegyvereket, bútorokat stb. árulják. A sztambuli bazár világhírű volt.
24 *rumili hiszszár, anatóli hiszszár* — Isztambul védelmére létesített tengeri várak; az első a Boszporusz európai partján, az utóbbi vele szemben az ázsiai parton
25 *kereskedők hánjai* — a han: vendéglőt, szállót jelent, de a kereskedők lerakodó házait is
9 : 4 *Etmeidán* — Isztambul janicsárnegyede
6 *janicsarik* — a. m. új sereg; a janicsárok eredeti neve
9 *müzülmán* — mohamedán, muzulmán
10 : 27 *Jassi* — magyarul Jászvásár, romániai város, az egykori Moldva fővárosa
28 *kavasz* — török testőr, fegyveres szolgál
11 : 25 *a próféta* — itt: Mohamed
28 *handzsár* — 25–50 cm hosszú, keresztvas nélküli kétélű görbe szablya
12 : 22 *próféta kertjének virágai, Begtas flai* — a janicsárok nevezték így magukat
28 *Mashallah* (Masallah) — Allah így akarja! A csodálkozás és a tetszés kifejezése a mohamedán népeknél.
13 : 26 *boa constrictor* — óriáskígyó
14 : 17 *szép fekvése eshetett a ház tetején* — az egyszerűbb házak rendszerint lapos tetejűek voltak.
33 *hogyan abban a hagymában mennyiféle íz van* — hasonló Az amazon c. elbeszélésben: „miszerint a heringgel összevágott vereshagymában is tizféle illatot és ízt fedez fel”. (Véres könyv. NK 207.)
15 : 10 *szofra* — földön, padozaton bőrrel leterített étkező hely
32 *csendesen elaludt a prófétában* — magyar értelmezés szerint a. m. meghalt; itt: a próféta nevével aludt el

Lap: Sor:

- 15 : 34 *dinár* — a bizánci dénárból származó kis értékű, sokféle változatban előforduló pénznem
- 16 : 5 *lelkiismeretes dolognak* — mindenütt így szerepel, de értelme: *lelkiismeretlen*
- 6 *asper* (ospora) — a török hódoltsági terület aprópénze, rendszeren rézből, de egyes területeken ezüsből
- 9 *dulsász* — sűrű cukoroldatban eltett gyümölcs vagy virágforrázat
- pisztácia* — a Földközi-tenger vidékén honos, a mandulához hasonló termést hozó örökzöld cserje, termését cukrászkészítményekhez használják
- 29 *perai út* — Pera Isztambul külvárosa az Aranyszarv-öböl keleti oldalán.
- 17 : 16 *Szalám alek* (*szálem alejkum*) — üdv(özlet) nektek! Béke veletek! A mohamedán népek köszönése.
- 18 : 21 *piaszter* — török pénz
- 19 : 28 *kiaja bég* — belügyminiszter
- 29 *kapudán basa* — tengernagy, a török tengeri haderő parancsnoka (*fej*)*imám* — a mohamedánok szellemi feje, a próféta utóda; előimádkozó pap
- 21 : cím *Gül-Bejáze* — ez a név szerepel Byron: *Don Juanjának* V. é. 123. lapján (Ábrányi Emil ford. 2. kiadás) — Jókai szereti a rózsá hasonlatot, a *Sárga rózsza* Klárijának arca „átlátszó hamvassárga”.
- 9 *sejtán* (sátán) — a keresztény vallásban a bukott angyalok (ördögök) feje
- 13 *mozlemin nép* (mozlim) — a mohamedán vallás hívei, muzulmánok
- 14 *áfion* (mákonny) — ópium
- 22 : 7 *derbendi* — Derbend a Kaukázus vidékén, a Káspi-tenger nyugati partján fekvő város.
- 9 *georgiai* — grúz
- 27 *bőre tisztá, haja sűrű, tud táncolni és énekelni, s mindenféle női munkát* — hasonló szavakkal árulja a bazáron húséges bajadérját Szaif *A bajadére* c. elbeszélésben. (*Véres könyv*. NK 129.)
- 24 : 24 *ékszer, füstölőt nálam nem találsz* — a gazdagság, a jólét megnyilvánuló jelei; füstöléssel a szennyezett levegőt — amely az akkori viszonyok között gyakori volt — illatosították
- 28 : cím *III. Ahmed szultán* — uralk. 1703–1730. 1736-ban halt meg, állítólag megmérgezték, ő fogadta be II. Rákóczi Ferencet és bujdosó társait

Lap; Sor:

- 28 : 1 *ulema* — a mohamedán vallási tudományok művelője; területük nagy befolyással volt a török állam életére
- 3 *kapu agaszi* — többféle udvari tisztséget jelent; a hárem külső udvartartására rendelt szolgálat felügyelője (mindig fehér herélt); főajtónálló vagy főudvarmester, a szultán belső embere
- 17 *ametiszt* — drágakő, ibolyaszínű kvarcváltozat
- 18 *dalmatin* (almandin) — féldrágakő, a gránát egy faja, átlátszó vérvörös ibolyába hajló árnyalattal
- 29 : 9 *ragyogó Szolimán alatt* — II. Szolimán el Kanuni (a Nagy vagy Pompás) uralkodott 1520–1566-ig, alatta érte el Törökország fénykorát. Sok hadjáratot vezetett Magyarország ellen is, ő győzött Mohácsnál, s befolyását sokáig fenntartotta. Szigetvár ostromakor halt meg.
- 18 *zárni* — Zára (1918-ig) Dalmácia fővárosa
- 30 : 3 *Reggeltől estig és estétől reggelig kutattam házról házra* stb. — A berber basi nagytársa, hiszen a szultán közvetlenül is megtudhatta volna az eladótól, hogy ki vette meg Gül-Bejázét.
- 31 : 24 *turquoisok* — türközök. Keleten becses drágakő, amulettnek használják.
- 25 *bogláros* (kard) — ezüstbe vagy aranyba dolgozott, kövekkel és gyöngyökkel kirakott vagy zománcos, gúla alakú ékszerdarab, amelyeket utólag állítanak össze valamilyen célra
- 33 : 3 *kán* (kám) — az ázsiai mohamedán fejedelmek címe, később az uralkodó hercegek, majd az előkelőbbek is használták. A török szultánok is viselték, a tulajdonnévhez függesztve.
- 6 *most lép a negyedik esztendejébe, s még nincs férjhez adva* — a szultánok néhány hónapos korukban már eljegyezték leányaikat lehetőleg tekintélyes emberekkel, mert az köteles volt állandóan ajándékokkal kedveskedni menyasszonyának, s halála esetére vagyont is ráfratni; így sok vőlegénye volt a gyerek menyasszonynak, s mire felnőtt, tekintélyes vagyona gyűlt össze.
- 9 *nyílt piac* — valószínűen: nyílt piac, azaz szabad minden kereskedő számára, szemben a kijelölt, meghatározott piac-helyekkel. (L. 80. l. jegyzetét!)
- 12 *kapaniádzsák* — egy köpenyfajta
- 17 *defterdár* — a főadószedő, az adóajstromok és telekkönyvek vezetője a törököknél; fődefterdár: a legfőbb pénzügyi hatóság *reis* *effendi* — a török állami kancellária feje, egyszersmind külügyminiszter. Jókaí tévesen olykor belügyminiszternek veszi

Lap: Sor;

- 33 : 18 *muderrisz* — mohamedán felsőbb iskola tanára; professzor, az ulematestület tagja
- 29 *dzsirid* — hosszú nyelű döfő, hajító harcieszköz
- 34 : 19 *ozmanli* — török; Oszmán szultán nevééről (l. tárgyi magyarázatok 7 : 8)
- 36 : 2 *a próféta zászlóját megvédjék* — állítólag Mohamed egy zászlója, amelyet a kalifák örököltek. Vallásháborúk alkalmával bontják ki, a mohamedán hadsereg köréje gyülekeznek.
- 5 *Mahomed kardja* — Zulfikárnak nevezett kettéágazó csúcsú kard, amely Mohamedé volt, a sorsát eldöntő bedri csatában szerezték, tőle örökölte Ali
- 16 *puszpángfa* (*Buxus*) — dúsan ágazó örökzöld cserje
- 22 *Allah akbár! Allah kérim!* — mohamedán felkiáltás: Az isten hatalmas! Az isten mindenható!
- 34 *Csak e héten égett le Sztambul legszebb része* — Isztambul többször volt tűzvész áldozata, nagyobbak voltak az 1714., 1755. és az 1808-i pusztítások.
- 37 : 4 *Kallipolisz* — város a Dardanellák bejáratánál a Gallipoli félszigeten, az első Európától elvett török város (1300-as évek)
- 7 *Szantorin sziget* — a Kikládok legdélibb szigete, Krétától 100 km-nyire északra
- 32 *hitetlen tűzimádók* — a mohamedánok a perzsákat nevezték tűzimádóknak
- 39 : 9 *veterán janicsár* — a kiszolgált, öreg janicsárookra szükség esetén számított a sereg, sőt állandó zsoldot kaptak
- 40 : 30^m *hyppopotamus* (behemót) — vízi ökör, víziló. A bibliában Jób könyvében fordul elő, innét ismerhette Jókai is.
- 31 *kajmán* — a krokodilusfélék egy neme, csontos has- és hátpáncéljuk van, hazájuk Dél-Amerika
- 33 *skolopendrum* — a százlábúakhoz tartozó ízelt testű állat, egyes faja 20–25 cm-re is megnő
- 41 : 1 *baziliszkus* — a vastagnyelvű gyíkok alrendjébe tartozó állat, feje rövid, fésűs tarajú, farka igen hosszú; a mesékben kígyó alakú, mérges harapású, gyilkos tekintetű csúszómászó
- 25 *dzebedzsi* — vérttel felszerelt gyalogos török katona, rendszerint fegyver- és lőportár őrei
- 26 *bosztandzsi* — a török császári kert őrei, az udvari csapatok, a palotaőrök egy fajtája
- 42 : 5 *aszalt pálmaszilva* — a datolyapálma termése nyersen, főzve és aszalva egyaránt fontos táplálék

Lap: Sor:

- 43 : 26 *mint az átváltozott rózsza, melyre Thisbe vére hullott.* — Ovidiusból ismert szerelmespár: Pyramus és Thisbe történetéből
- 46 : 26 *kizlár aga* — a hárem belső cselédségének felügyelője, mindig fekete herélt férfi, akinek a legtöbb esetben nagy befolyása van a szultánra
- 47 : 24 *A terem közepén volt egy nagy szökőkút... a falakon földig érő velencei tükrök.* — „A gömbölyű terem falai tükrökkel vannak bevonva... A terem közepén rózsaszín márvány-medencében kristálytiszta víz áll, melynek közepéből magasra szökell föl a szivárványló vízsugár” — olvasható az *Erdély aranykorának Azra'ele* c. fejezetében. Az idézettekben kvívi a hárem egész belső életének megelevenítésében végig megtalálható a hasonlóság.
- 30 *burnut* — orr; átvitt értelemben orrfű: burnót
- 31 *argilákból szívnak* — nargilé (argilé); vízipipa a mohamedán keleten
- 48 : 34 *bcjram ünnep* — a mohamedánok évente kétszer megtartott főünnep, amikor a szultán fényes fogadást tart, nagy ünnepséget rendez
- 49 : 13 *egyik vagy másik odaliszknak veté a kendőt* — Decsy Osmanog-
rafiájának (I. Kelekezése, forrásai c. fejezet) 2. k. 66. lapján azt írja, hogy a szultán nem dob kendőt kiválasztott hölgyének, csak ujjával int, hogy kivel kíván maradni.
- 50 : 14 *arany istifán* (stefán) — koszorú alakú ékszer
- 51 : 6 *Szép halvány ifjú volt a herceg* — halvány arcú a *Szinope* c. elbeszélés Bejáz Hassánja is. (*Véres könyv*. NK 103.)
- 15 *Gül-Bejáz*e a szerájban is megőrizte tisztaságát, mint más Jókai alak, pl. Henriette *A szegény gazdagokban*, Evila *A fekete gyémántokban*, Timea *Az arany emberben*, vagy másoknál, pl. Tolnai Lajosnál *A báróné ténsasszonyban* Vilma, házassága idején.
- 33 *édes vizek* — általában szárazföldi vizet jelent, különösebben pedig a konstantinápolyi, a Boszporusz kisázsiai partján levő vizeket, ahol sok török előkelőségnek pihenő palotája volt (Vö. 208 : 12.)
- 54 : 24 *Tenedosz* — sziget a Dardanellák bejáratánál
- 56 : 6 *dülbendár aga* — a szultán belső inasa, a ruhatár őre
- 10 *arnót* — az albánok régi neve a törököknél
- 13 *Szkutari* — Isztambul külvárosa a Boszporusz ázsiai partján
- 24 *sorhajók hármas fedezettel* — a vitorlás hajózás idején a csatahajók legnagyobb fajtája, három egymás felett fekvő fedélzete

Lap: Sor:

- 57 : 8 *nisandzsi* — államtitkár-féle tisztség a török birodalomban
9 *csausz agák* — a török altisztek parancsnokai
10 *álem* — megbecsült zászló, amelyen ezüstdől készített félhold van; az *alemdár viszi*
12 *kettős és hármás lófarkakkal* — a lófarok hajdan a legmagasabb török katonai rangok külső jelvénye volt. A szultánnak 6, a nagyvezérnek és a vele egyenrangú pasáknak 3, a másodrangú pasáknak 2 és a harmadrangúaknak 1 lófark jelezte tisztségüket.
17 *topidzsi* — török tüzér
19 *horáni drúzok* — arab nyelvű nép és vallási szekta a Hauranban és a Libanon nyugati lejtőin
58 : 2 *dlván* — tanács, gyülekezés; elsősorban államtanács
60 : 30 *harács* — mohamedán államokban a nem mohamedán alattvalóktól szedett adó egyik neve
61 : 32 *Begtas virágos kertjébe* — a. m. a janicsárok közé. (Begtas szerzetesről elnevezve, vö. Janicsárok: *Begtas kertjének virágai* c. fejezetével)
62 : 6 *kapu kiaja* — a porta (kapu), a szultán küldötte, megbízottja, a belügyi államtitkárnak megfelelő tisztség
66 : 15 *el ne mulassza a korán-szúrást* — a korán-szúrásról szó esik Jókainak a *Török világ Magyarországon* c. regényének *Az örült* c. fejezetében is
68 : 17 *rikiabdár* — kengyeltartó, főleg a szultán kengyeltartója. Magas udvari méltóság.
33 *emlékezett még azon szavakra, miket huszonhárom évvel elébb izent a sereg elődénék* — a 29 : 3-ban: *Huszonhét éve ül már a trónon*. Ez utóbbi a helyes. (L. tárgyi magyarázatok 28 : címhez)
69 : 1 *Adrinápoly* — Drinápoly
70 : 19 *Tebriz* (Tebrisz) — I. Tauris 7 : 18
71 : 8 *szofta* — jog- v. hittudományi főiskola hallgatója Törökországban
34 *Bajazid-mecset* — II. Bajazid szultánról (1481–1512) elnevezve
72 : 4 *lármatülkök* — a lakosságot összehívó, hirdető, fából vagy szarvból készült kikiáltó kürt; a fogalom ismeretes, de ez az elnevezés valószínűen Jókai alkotása
6 *kalánpiac* — a piacnak kanál árusításra kijelölt része
73 : 12 *kul kiaja* — a janicsár aga helyettese
76 : cím *Tulipánbimbók* c. fejezet Jókai kertészkedésére utal

Lap: Sor:

- 78 : 15 *Jas Allah!* — valószínűleg a Mashallah kifejezéssel azonos értelmű. Vö. 12 : 28.
- 79 : 4 *kibitka* — az oroszoknál használt gyékényfűtetős szekér
29 *teszkeredzsi* — magasrangú török tisztiséget viselők írnokai, titkárai
- 80 : 21 *singgel mérő* — itt lekicsinylő, becsmérő kifejezés, célzás szatócs voltokra; a sing Erdélyben használatban volt hossz-mérték = 0,622 m.
24 *sajnálom, hogy nem kérhetem kölcsön valamely gyaur magyarnak a nyelvét, hogy összeszidhatnának benneteket* — itt Jókai a káromkodásukról híres magyarokat gúnyolja ki.
- 83 : 23 *hodzsagián* (hodzsa) — tanító, mester a törököknél; szultáni nevelő
28 *Brussza* — kisásziai város
- 87 : cím *Felfordult világ* — ilyen címen regénye jelent meg Jókainak 1863-ban
- 88 : 6 *hasszeki aga* — a szultáni palota őreinek parancsnoka
23 *dej* (szó szerint: anyai nagybácsi) — így hívták a janicsárok parancsnokait
- 89 : 10 *salavári* — a Közép- és Közép-Keleten viselt, rendszerint gyapjú szövetből készült bőszárú női nadrág; a XII. sz.-tól férfiak is viselték
24 *Anatoli* — Anatólia (Kisásziában)
- 90 : 2 *Ezek : a kul kiaja, a kapudán, a musti és a nagyvezér.* — Téved Jókai, nem a kul kiaját (a janicsár aga helyettesét) követelik a janicsárok, hanem a kiaja béget (belügyminisztert).
- 102 : 2 *azon harmadik holttest nem volt Damad Ibrahim nagyvezéré, hanem egy Manoli nevű hajóslegényé, ki hozzá hasonlított, s aki magát érte feldőzö.* — Ez a motívum többször előfordul Jókainál, ilyen a Janicsárokban Zaid esete is (284 : 16), vagy hasonló vonást találhatunk a *Jordaki feje* c. elbeszélésben is, és *A köszlő ember fiaiban* pl. Ödön helyett Jenő áldozza fel magát.
- 103 : 2 *kupolyterem* — a szeráj kupola-terme
- 107 : 15 (Allah) *kitől jó minden jó és tökéletes ajándék* — a bibliában szó szerint megtalálható
20 *Mahmud szultán* — (élt 1696–1754) trónra lépett 1730-ban
- 108 : 22 *Ez így történt ezelőtt huszonhat évvel is II. Musztafával* — történelmi tény
- 111 : 13 *candiai tengerfenék* — Kandia város Kréta szigetén az Égei-tenger partján, valamikor az egész sziget (olasz) neve volt.

Lap: Sor:

- 112 : 4 *széthullunk, elveszünk, mint a nádatő, mely alól kihúzták a csapfát* — a magyar szólások között ismeretlen (O. Nagy Gábor közlése)
- 6 *mesebeli kakast, aki magát nyársra húzta és megsütötte* — a magyar mesekincsben ismeretlen (Kovács Ágnes közlése), de ismeretes a külföldi csali-mesékben. Beleszővi *A holdvilágos éj c. elbeszélésebe* Vörösmarty. (L. Új Könyvtár 18. Bp. é. n. [1948] Bev.: Turóczi-Trostler József.)
- 113 : 8 *talik írás* — vékonyszálú, elnyújtott betűkből álló perzsa írás
- 114 : 8 *kuka* — strucctollakból készült főveg, mely csak kivételes tisztségek betöltőinek járt
- 115 : 5 *malikiane* — a holtig tartó bérbeadásra azért volt a szultáni kincstárnak szüksége, mert így a kikötött bérösszeg biztosítva volt. Enélkül alig folyt volna be pénz a kincstárba.
- 27 *Ejub-mecset* — Isztambul északi részében; egy mohamedán szenttől kapta nevét. Itt tartják Oszmán kardját, amelyet a trónra lépő szultán derekára öveznek.
- 117 : cím *halvet-ünnep* — a szabadonbocsátás ünnepe
- 118 : 25 *másfélezer odaliszka* — *Az utolsó budai basában* is ennyit említ Jókai. (NK 148.) Decsy 3–400-at ír, de említ esetet ilyen nagyszámú háremre is.
- 28 *hímzett csójtár* (csótár) — nyeregkaró, amelyet régen a lovas-hadseregnek használtak
- 119 : 14 *Atmeidán* — szó szerint: lóter; az Aja Szófia mecset közelében levő, kb. 300 m hosszú és 100 m széles térség Isztambulban, régi versenyek színhelye
- 20 *csörgő nakara* — kis csörgőkkel körülaggatott kézi dob
- 120 : 20 *beglerbég* (bejler beji = bégek bége) — vezéri rangban levő magas hivatalnok, főkormányzó. Két ilyen volt: a ruméliai az európai és az anatóliai a kisázsiai birtok beglerbégje.
- 24 *hétornyú vár* (Jedikule) — Isztambul délnyugati csücskében, a Márvány-tenger mellett fekvő vár, amely börtönéről híres. Itt raboskodott a magyarok közül Szilágyi Mihály, Török Bálint, Bély Pál és mások; itt őrizték a magasrangú török foglyokat, a trónjukról letaszított szultánokat.
- 121 : 16 *menádok* — a. m. őrjöngők; Bacchusnak, a bor és vidámság ókori istenének ünnepein résztvevő ittas, táncoló-daloló kísézőneinek mítikus alakjai
- 126 : 5 *A Takimi Vekait* Jókai *Az utolsó budai basában* is említi (NK 147.) és megvan *Az első harangszó Sztambulban* is. (Életemből 2. k. 169.)

Lap: Sor:

- 126 : 16 *Hedzsira* — Mohamed menekülése Mekkából Medinába, ahol az első muzulmán gyülekezet megalakult; a muzulmán időszámítás kezdete (i. sz. 622). Mivel a mohamedánok holdhónapok szerint számítják hónapjaikat, az átszámításhoz táblázatra van szükség. 100 évenként 3 évvel közelítik meg a mi időszámításunkat.
- 127 : 19 *fabago* — növény, amelynek virágrügyeit megfelelően elkészítve (kápriként) fogyasztják
- 128 : 17 *tóra könyvei* — Mózes öt könyve, az ószövetség első része. Jelenti a zsidó szertartás könyvét is, a templomban tartott pergamentekercset.
- 129 : 28 *abdesztán* — a. m. kézvíz; itt a test egyes részeinek mohamedán szertartású megmosása
- 130 : 11 *hiacint* — ásvány; nemes cirkon, átlátszó narancssárga vagy vörös színű. Ékkönek használják, festéket is készítenek belőle.
- 12 *tubafa* — a mohamedán hit szerint a paradicsom boldogságfája, amely minden jóval ellátja az igazhivőt
- 27 *Azráel angyal csendesen elváltja testeinket lelkeinktől* — Azráel a mohamedán vallás szerint a halál angyala
- 131 : 3 *Izmail kútjában fogják elvárni a végtéleket* — az igazhivők kerülnek Mekka e kútjába
- 7 *Morhut verme* — a gonoszak e bűzös veremben várnak a végtélekre
- 8 *Izrafil angyal tárogatója* — Izrafil fújja meg a mohamedánok szerint a feltámadás kürtjét.
- 9 *Sáfa hegye* — zarándokhely Mekkában
- 25 *güfül és tüharet mosóddások* — az előbbi közönsülés utáni, az utóbbi a szükséglet elvégzése utáni mosakodás
- 27 *ramazán böjt* — a mohamedánok holdévében a kilencedik hónap minden napjára előírt szigorú böjt
- 30 *kába* — a. m. kocka; Mekkában egy $12 \times 10 \times 15$ m³-es épület, amely felé fordulva végzik a mohamedánok imáikat, ez épület falába illesztve áll a szent meteor, a fekete kő.
- 32 *Zenzemet kút* — Ábrahám kútja (Hágár). A forrás fölé mecsetet építettek.
- 33 *Arafát hegye* — 80 m magas hegy Mekka közelében, ahol a hit szerint Mohamed imádkozott *hajigáltatok a köveket az ördög ellen a Dzsemret völgyében,* — Dzsemret és Aakbe völgye, ahol az ördög megkíséztette Hágárt és Izmaelt, azért úzik a zarándokok kövel az ördögöt. — Az egész mekkai zarándoklás lefolyását később részletesen

Lap: Sor:

- leírta Jókai az *Aki a szílvét a homlokán hordja* c. regényének az *El-Kába yehram* s az azt követő fejezeteiben. A leírás legnagyobb része Decsy *Osmanografijája* alapján készült, néhol azonban túlmegy azon.
- 132 : 5 *Alsirat hídjá* — vékonyabb a szőrszálnál, élesebb a beretvánál, alatta a pokol, felette a hívőknek világító lámpa, amely azonnal elalszik, ha hitetlen lép a hídra, s így a pokolba zuhan
- 18 Az egész leírás legnagyobbbrészt Decsy művéből való.
- 133 : 27 *amíg e paloták állnak az édes vizek mellett, több átok születik Sztambul falai közt, mint imádság* stb. — *Az utolsó budai baszában*: az édes vizek melletti kéjpalotákat le kell rombolni, „Mert amíg egy kéjpalota van az édes vizek mellett, addig nincs gyógyulás az ozmanlik számára.” (NK 150.)
- 134 : 12 *baltadzszi ki hagyta menekülni az éjszakai császárt, a fehér bajuszt (Nagy Péter)* — ennek magyarázatát a Fehér rózsza közlésével egy időben Ham.-Pu. alapján írott, *A pruthi csata* c., szintén török tárgyú novellájában adja meg Jókai. A törökök megverik és elfogják Nagy Péter orosz cárt, de a megvesztegetett, baltadzsiból lett nagyvezér azzal az indoklással, hogy ha fogva tartják a cárt, akkor nincs aki kormányozzon, szabadon bocsátja. (Mikes is említi ezt az anekdotát leveleiben. Szinyei: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939. 227. és jegyzet.)
- 27 *Maurocordato* — görög család, amelyből több havasalföldi és moldvai vajda került ki; egyikük a görög szabadságharcnak volt vezetője
- 139 : 2 *fermán* — parancs, elsősorban a szultán névjegyével ellátott nagyvezéri rendelet
- hatti serif* — szultáni rendelet, okirat
- 142 : 30 *Ahmed szultán parancsára küldé a szultána a szörbetet* — tévedés, már Mahmud a szultán
- 143 : 6 *maga a szultán lekötöztette volt, mert hiszen ő hozta ki a hétértoronyból a trónra* — következtetlenség Jókaitól; maga frja, hogy Mahmud a „fehér” v. „halvány” herceg a szeráj „külön részében tartatott ő fogva”. (51 : 8)
- 144 : 6 *ízenjen hadat Oroszországnak, amiért az Perzsiát fegyverrel segíti* — Mahmud 1733–36 között harcolt is a perzsák ellen, de eredménytelenül, e harc során elvesztette Erivánt és Tifliszt
- 146 : 13 *Azov vára* — Azufról, a polovecek fejedelméről kapta nevét; a doni kozákok lakta fontos erődtény volt a Don balpartján. 1741-ben került török kézre.

Lap: Sor:

- 147 : 28 *timariótták* — a katonáskodásra köteles török hűbéresek egy fajtája (lovasok); birtokuk a timar föld, amelyet tisztségük után kapnak, de nem örök birtokuk.
- 154 : 20 *szófaőrök* — a dívánterem őrei
- 156 : 13 *Taurus hegy* — Görögországból kiinduló hegylánc, mely a tengerben, s a szigeteken át Kisázsziában folytatódik, egészen az Ararát hegyéig
- 157 : 18 *III. Ahmed még azután kilenc évig élt a héttoronyban* — téves megállapítás, 1730-ban mondatták le, s 1736-ban halt meg.

A JANICSÁROK VÉGNAPJAI

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

Kézirata nem ismeretes.

Először a D-ban jelent meg, (Felelős szerk.: Tolnai gróf Festetics Leo. — Emich Gusztáv Könyvnyomdája.) 1854. január 1.—1854. február 19, (I—VIII. sz.), valamint a Hf 1854. március 9.—június 17. (55.—123. sz.) *A balkáni harc.* (Historiai regény.) Jókai Mórtól. *A janicsárok* [Így!] *végnapjai* címen, összesen 46 közlemény, sorszámozva, az alábbi részletezés szerint:

1. január 1. (I. sz. 5—14.) Elejétől a teljes *A seleuciai üregek* c. fejezet.
2. január 8. (II. sz. 38—46.) *Az Eminah* c. fejezet. „Ali basa ölébe vette az asszonyt” kezd. szakaszig.
3. január 15. (III. sz. 69—74.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
4. január 22. (IV. sz. 106—14.) A teljes *Török paradicsom* c. fejezet.
5. január 29. (V. sz. 133—40.) A teljes *Gaskho bej és a Férfi a veszélyek között* c. fejezet.
6. február 5. (VI. sz. 167—77.) *Az oroszán a rókabőrben* c. fejezet „Ali basa folytatá a látományt” kezd. szakaszig.
7. február 12. (VII. sz. 198—204.) Az eml. szakasztól *Az albán család* c. fejezet végéig.
8. február 19. (VIII. sz. 230—35.) *Mahmud tolla* c. fejezet „A szultán maga elé hívatta Murrison.” kezd. szakaszig.

Ezzel a D-ban (a lappal együtt) a közlés megszűnt, s tovább a Hf 1854. március 8-i számában folytatódott. (Tulajdonos és fel. szerk. Nagy Ignác. 1854-ben az 5. évf.-ba lépett.)

9. március 8. (55. sz. 217—18.) a *Mahmud tolla* c. fejezet előről kezdve, „A szultán alig hiheté” kezd. szakaszig.
10. március 9. (56. sz. 221—22.) Az eml. szakasztól „A szultán maga elé hívatta Murrison” kezd. szakaszig.
11. március 11. (58. sz. 229—30.) [A márc. 10-i, 57. sz.-ban nincs közlés. A tulajdonképpeni folytatás most kezdődik.] Az eml. szakasztól „Azon percben lépett be a kizlár aga.” kezd. szakaszig.

12. március 13. (59. sz. 233–34.) Az eml. szakasztól a „ – Lásd, lásd – mondá a szultán” kezd. szakaszig.
13. március 14. (60. sz. 237–38.) Az eml. szakasztól *A cserkesz és családja* c. fejezet „Az érdemes sejk háza” kezd. szakaszig.
14. március 15. (61. sz. 241–42.) Az eml. szakasztól „A görög azonban figyelmes szemmel látszott tanulmányozni” kezd. szakaszig.
15. március 17. (63. sz. 249–50.) Az eml. szakasztól „A nap hanyatlóba jött már” kezd. szakaszig.

A Hf márc. 18–ápr. 6-ig – mint e szám közli – a szerkesztő Nagy Ignác halála miatt szünetelt. A szerkesztést ezután Berec Károly vette át.

16. április 6. (65. sz. 259.) Az eml. szakasztól „Ami meg is történt” kezd. szakaszig.
17. április 7. (66. sz. 266.) Az eml. szakasztól „Reggel felé elhallgatott” kezd. szakaszig.
18. április 11. (69. sz. 281–82.) Az eml. szakasztól „És azzal összeölelgeté őket.” kezd. szakaszig.
19. április 12. (70. sz. 285–86.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
20. április 14. (72. sz. 293–94.) *A bosszúálló* c. fejezet „Omer Vrione elestével el volt döntve a harc sorsa” kezd. szakaszig.
21. április 15. (73. sz. 297–98.) Az eml. szakasztól „Csak két fia élt még Alinak” kezd. szakaszig.
22. április 19. (75. sz. 309.) Az eml. szakasztól „Dirhám bátorságot vett magának felelni:” kezd. szakaszig.
23. április 20. (76. sz. 313–14.) Az eml. szakasztól „– Úgy – szólt Szolimán” kezd. szakaszig.

Ebben a számban közli a szerkesztő, hogy „Jókai munkatársunk” *A janicsárok végnapjai* c. regényével annyira előre haladt, hogy ezután naponként 3–4 hasábot „adandunk” belőle.

24. április 21. (77. sz. 317–18.) Az eml. szakasztól „S midőn estendén Ali kiment kertjébe sétálni” kezd. szakaszig.
25. április 22. (78. sz. 321–22.) „*Begtas kertjének virágai*” c. fejezet „Begtas kertjének virágait nagyon megviselék az idők;” kezd. szakaszig.
26. április 25. (80. sz. 329–30.) Az eml. szakasztól „Az ó-török párt minden szavára figyelt a szultánnak,” kezd. szakaszig.
27. április 26. (81. sz. 333–34.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig. *A megáldott leány* c. fejezet „E szomorú helyzetben egyszerre úgy tetszett a menekülteknek” kezd. szakaszig.
28. április 27. (82. sz. 337–38.) Az eml. szakasztól „Ezzel kiküldé a kalmár a fiút a barlangból:” kezd. szakaszig.

29. április 28. (83. sz. 341.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
30. május 1. (85. sz. 349–50.) *Táncvigalom a szerdában* c. fejezet „Mínő bohó gondolat.” kezd. szakaszig.
31. május 2. (86. sz. 353–54.) Az eml. szakasztól „A szultán végignézte a fiút,” kezd. szakaszig.
32. május 3. (87. sz. 357–58.) Az eml. szakasztól „A janicsárok meg voltak lepelve” kezd. szakaszig.
33. május 4. (88. sz. 361–62.) Az eml. szakasztól „Kara Makán tekintélyes arcot öltött,” kezd. szakaszig.
34. május 6. (90. sz. 369–70.) Az eml. szakasztól „A padisah lesujtva a visszas érzelmek rohamától” kezd. szakaszig.
35. május 8. (91. sz. 373.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
36. május 9. (92. sz. 377–78.) *Kursid basa* c. fejezet végéig.
37. május 10. (93. sz. 381–82.) *Caretto* c. fejezet „A két tüzer, kiket Ali basa” kezd. szakaszig.
38. május 11. (94. sz. 385–86.) Az eml. szakasztól végig s az *Eminah* c. fejezet „Az éj leszállt Janina várára” kezd. szakaszig.
39. május 18. (100. sz. 409.) Az eml. szakasztól „Másnap korán reggel” kezd. szakaszig.
40. május 19. (101. sz. 414.) Az eml. szakasztól *Az ezüst állvány a szeráj előtt* c. fejezet „Amit a muzulmán megígér,” kezd. szakaszig.
41. május 24. (105. sz. 429–30.) Az eml. szakasztól „– Nyomorult féreg!” kezd. szakaszig.
42. május 26. (106. sz. 433–34.) Az eml. szakasztól a fejezet végéig.
43. június 2. (112. sz. 457–58.) *A kettétört kardok* c. fejezet „A szultán Beksistas nyári kéjlakában mulatott;” kezd. szakaszig.
44. június 14. (121. sz. 493.) Az eml. szakasztól „Palotája tetején állt a szultán” kezd. szakaszig.
45. június 16. (122. sz. 497–98.) Az eml. szakasztól „A főmufti áhítattal felelt:” kezd. szakaszig.
46. június 17. (123. sz. 501–502.) Az eml. szakasztól végig.

A regény közlése — mint láttuk — igen szakadozottan folyt, a legkülönbözőbb okok késleltették megjelenését. Az első nagyobb zökkenőt Festetits Leó gróf, a Nemzeti Színház intendánsa tisztségének megszűnése okozta, mert azzal együtt a lap szerkesztése is megszűnt, ui. a D „a nemzeti színház” lapjaként szerepelt, noha csak igen kis mértékben szolgálta ezt a célt, nem sokkal jobban, mint bármely hasonló lap.

A Hf Nyilatkozatot közöl Jókaitól, hogy itt, Nagy Ignác lapjában folytatja a Janicsárokat, s hogy a példányokat a D olvasóinak is elküldik. (Tudott dolog, hogy a D tulajdonképpen Jókaié volt, Festetits gróf csupán a nevét kölcsönözte hozzá.)

A Hf 1854. márc. 8-án, az első közlés alkalmával, csillag alatt a következő szerkesztői megjegyzést hozta:

„Célszerűnek találtuk a Hölgyfutár eddigi tisztelt előfizetői iránti tekintetből a fentcímzett regényt azon szakasznál előlkezdeni, melyben a történet alakulása kezdődik. A megelőző Janinai Ali basa története csak egy episodul tekinthető, mely az egész regény folyamával csak oly tág kapcsolatban van, mint a Balkáni harc első része Halil Patrona, s e cikknél egészen új esemény folyam veszi kezdetét.”

Ez a közlemény a Hf olvasóinak megnyugtatóra szolgált, akik a regény folytatásába csöppentek bele. A megjegyzés nemigen fedti a valót, hiszen már eddig nyolc közleményt hozott a lap, amelyben Alit, Emináht és Gaskho bejt is megismertük, s e részek nélkül sok minden homályban marad az olvasó előtt. Ismeretlen előttük az Alinak szóló jóslat, amely elhatározó lépéseket vált ki belőle. Nem ismerhetők meg az előző fejezetek nélkül Ali fiai sem és egy egész sor más vonatkozás. A közlemény ügyes szerkesztői fogás, és nem irodalomtörténeti igazság.

Nagy kiesést jelent — s az egész lap szünetelését — a szerkesztő változás. Nem tudjuk okát a máj. 11-től máj. 18-ig tartó szünetelésnek, ahonnan kezdve még az eddigiéknél is szakadozottabb lesz a közlés, de valószínűen ez már Jókai betegségével függ össze, ami a jún. 14-i 44. közlemény alkalmával kerül nyilvánosságra, amikor a szerkesztő csillag alatt közli: „Szerző betegsége okozá e hosszas félbenszakasztást éppen a végső szakasznál.”

KÖTETKIADÁSOK

- I. *Török mozgalmak 1730-ban.* Második rész: *Janicsárok végnapjai.* Pest 1854. Kiadja Számvald Gyula, Emich Gusztáv bizománya 506 l. A Fehér rózsza és Janicsárok együttes tartalomjegyzékével.
- II. a) *A janicsárok végnapjai.* Pest 1864. Kiadja Heckenast Gusztáv 295 l. Az OSzK-ban levő példányból nem tűnik ki, de tudjuk, hogy a mű Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás 30—31.-ként jelent meg. (L. PN 1864. szept. 14.)
b) 1881. Franklin-Társulat.
Címlapkiadás.
- III. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 206 l. | Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 7. |
Utána, vele egybenyomva a Fehér rózsza.
Ugyanez megjelent nagy 8° alakban, Nemzeti díszkiadás elnevezéssel, és teljesen azonos, finomabb papírra nyomott „amateur díszkiadás”-ként.

- b) 1905.
Címlapkiadás.
- c) 1908.
Címlapkiadás.
- d) 1912.
Címlapkiadás.
- e) é. n.
Címlapkiadás. Az Összes művei stb. megjelölés hiányzik.
- IV. a) 5. kiad. Bp. 1901. Franklin 287 l.
- b) 6. kiad. é. n. |Szépirodalmi Könyvtár|
Címlapkiadás.
- V. a) 7. kiad. Bp. 1905. Franklin 270 l.
Egybekötve: *Két menyegző, A vérontás angyala, Petőfi, A magyar „úr” Amerikában, A hosszúhajú hölgy c. elbeszélésekkel.*
- b) 8. kiad. 1905. |Szépirodalmi Könyvtár|
Címlapkiadás, az előbbi elbeszélések nélkül.
- c) 9. kiad. 1907.
Címlapkiadás, az V. a)-val azonos.
- d) 10. kiad. 1907.
Címlapkiadás, az V. b)-vel azonos.
- e) 11. kiad. 1909.
Címlapkiadás, az V. a)-val azonos.
- f) 12. kiad. 1912.
Címlapkiadás, az V. a)-val azonos.
- g) 13. kiad. 1913.
Címlapkiadás, az V. a)-val azonos.
- VI. a) 12. kiad. Bp. 1911. Franklin Társulat 271 l. Gergely Imre rajzaival. (Magyar regényírók képes kiadása 22.)
Egybenyomva *Az egyiptusi rózsával.*
- b) é. n.
Címlapkiadás; a sorozat megjelölése hiányzik.
- c) 12. kiad. 1911. 269 l. |Jókai Mór válogatott munkái 38.|
Címlapkiadás.
- VII. a) Bp. 1928. Franklin—Révai kiadás 167 l. |Jókai Mór művei. Centenáriumi kiadás 51.|
Utánnyomva 171—258 l. *A fehér rózsza.*
- b) é. n. [1944.] |Jókai Mór munkái. Franklin Társulat kiadása|
Címlapkiadás.
- VIII. Szemlér Ferenc bevezetésével és jegyzetekkel. Bukarest 1955.
Ifjúsági Könyvkiadó 266 l. |Tanulók könyvtára|
- IX. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó 1. k. 239—440. l.
Kisregények. (Nagy Miklós utószavával, Szántó Piroska illusztrációval.)

- cióival) 1–2 k. |Jókai Mór válogatott művei|
X. Bp. 1959. Szépirodalmi Könyvkiadó 337 l. (Hegedüs Géza utó-
szavával) |Olcsó Könyvtár|

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

Német :

1. Die letzten Tage der Janitscharen. Leipzig 1854.
2. Berlin 1884. O. Janke.

Lengyel :

1. Ostatnie dni Janczarów. Transl. K. Szaniawska. Warszawa a
1886. Wieczory Powieściowe 256 p.
Ingyenes melléklet a Biesiada Literacka c. hetilap 1–16. sz.-hoz.

Szerb :

1. Poslednji dani janičara Istoriski roman [Németből] Transl.
B. Dj. Bujdic. Novi glasnik 1888. 40–69. sz.
2. Janinski Ali paša ili Zadnji dani janjióara. Porjestnički roman.
Transl. C. Vlahovió. Dom i svet. 1891. 3–24. sz.
3. — — Transl. Dušan Klaić. Beograd 1893.

Angol :

1. The lion of Janina, or the last days of the janissaries. Transl.
R.N. Bain. London 1897. Jarrold & Sons
1/a 1911.
Címlapkiadás.
2. New-York 1898. Harper & Co.

Román :

Állítólag megjelent — sőt kiadást is megért — a brassói Gazette
Transsilvanici-ben. Transl. Püklyán. (L. VU 1857. nov. 15.,
valamint Napkelet 1857. nov. 15. és Szinnyei: *Novella- és regény-
irodalmunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939. 1. k. 188.)

Szlovák:

Posledné dni Janičarov. Transl. Anton Plevka. Bratislava 1958. Smena
297 p. A fordításokat nem volt módomban személyesen megtekinteni.
Az adatokat a következő forrásokból merítettem: Gál János és Ferenczi
Zoltán id. munkái (Jegyzetek 385.), továbbá Jan Šlaski: *Jókai lengyelül*.
VilFigy 1958. 38–57. A források hiányaiból magyarázható a cím
kihagyása is.

Mint filológiai érdekességet közöljük az egyik legnagyobb s
legújabb bolgár katalógus adatait:

Еничерете. Истинско преправена приказница (от М. Йокай). Извади на български Ив. Андреов. Част първа. Цариград, в книгопечатницата на „Ц. вестник“, 1849. 397 с. 160.

Печатана и в „Царигр. в-к“, В, 42 — Г, 87, 26 март 49—28 март 1850.

[Българска възрожденска книжнина. 1 част. Наука и Изкуство. София, 1957. 25 с.]

Eszerint a Janicsárok Bulgáriában már 1849-ben megjelent volna, holott a magyar regényt csak 1854-ben írta meg Jókai. Az összehasonlítás során azonban kiderült, hogy a katalógusban jelzett művet tévesen tulajdonították Jókainak, mert annak semmi köze a magyar íróhoz. (Ez adatokra Nagypál Teréz hívta fel a figyelmemet.)

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

A Janicsárok végnapjai keletkezésének körülményei és forrásának egy része azonos *A fehér rózsával*, ezért megjegyzéseink olykor csak hivatkozások e mű jegyzetanyagára.

A Janicsárok megírása is ugyanarra a két alapvető ösztönzőre vezethető vissza, mint a *Fehér rózsáé*. „Mikor a magyar emigráció (1849-ben) törökországi vendégszerető fogadása a rokonszenvet a törökség felé tereli, [Jókai] a törökökre vonatkozó forrásokba merül.” (Négyesy László: *Jókai költői és nemzeti értéke*. Akadémiai Értesítő 34. k. 426–29. füzet. 1925. jún.–szept. 110.)

E véleményben osztozik csaknem valamennyi tanulmány szerzője, s van, aki tovább is megy ennél, s azt véli, hogy „a török világból vett regények valóságos parabolák voltak . . . a bűbajos keleti mesék között ott van a tanulság, hogy volt már halott a nemzet és mégis feltámadt”. (Nógrádi László: *Jókai Mór élete és költészete*. Pozsony—Budapest 1902. 33. skk.)

Nagy lökést adott a törökök iránti érdeklődésnek a görög—török és az orosz—török háború is, ez utóbbi szülte a *Véres könyv* egyes darabjait, s idetorkollik az *Erdély aranykora* és a *Török világ Magyarországon* is. (Zsigmond Ferenc: *Jókai*. Bp. 1924. III. *Uralomra jutása regényirodalmunkban*. 1850—1854. c. fejezet 6. pont. 129. skk.)

„De vonzó volt a XIX. századi török történelem egyik legfigyelemreméltóbb alakjának, Tepeleni Alinak személye is, akinek bámulatot, félelmet és elítélést egyaránt magában foglaló élete nagyban foglalkoztatta a korát.” (Zsigmond i. h.)

Ez a példa már átvezet azok sorába, amelyek alapján Jókainak az egzotikum iránti fogékonyságából vezetik le a török tárgyú elbeszéléseinek és regényeinek keletkezését. E tekintetben is megegyeznek a vélemények: Jókaira nagy hatással volt a „mesés” Kelet. „A nyugati civilizációtól való undor s a régi mesés Ázsia vonzása ez” — írja Zsigmond. (I. h.)

A *Délvirágokban* maga Jókai is azt vallja: „Én nem tehetek róla, ha gondolataim mindig visszavisznek Keletre, ahonnan támad a fény és minden, ami fényes, ahonnan támad a nap is.” (NK 13.) Egy más

helyen még hozzát teszi ehhez: „Keleti tárgyú művei [met]... hasonló szeretettel írtam, mint a saját hazámra vonatkozókat” (*Önéletrajsom*. NK 136.).

Van aki úgy tekinti a Janicsárokat, mint a Jósika hatása alatt írott történelmi regények egyikét, amely kezdete, előkészítése az *Egy magyar nábobnak*, a *Kárpáthy Zoltánnak* és *Az új földesúr*nak. (Bánhegyi Jób: *A magyar irodalom története*. Bp. 1930. 2. k. 156. l.)

Annak elemzésével adós marad a szerző, hogy miképpen függenek össze az említett művek a Janicsárokkal, nem is beszélve arról, hogy a Nábob közlése már folyt a PN-ban, amikor még csak kezdte írni Jókai *A fehér rózsát*. (PN 1853. okt. 14. Fővárosi és vidéki újdonságok.)

Szabó László monográfiájában (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904.) a Janicsárokkal kapcsolatban más ösztönzést is feltételez. A forradalom után írta a Janicsárokat, „alkalmasint ifjúkori reminiszcenciák alapján, mert gyermekkorában olvasta egy hasonló című, sok tekintetben hasonló tárgyú rossz német novella magyarázatát a Társalkodó 1834. évf.-ban”.

Ez a novella Machik József: *A zsidó család vagy a janicsárok eltörlesztése*. (Történeti novella dr. Zehner után szabadon.) Társalkodó 1834. jan. 11 – febr. 12.

Az elbeszélésben a török tisztségek, a fogalmak egy része, Konstantinápoly városnegyedei már azonos neveken szerepelnek, bár – nyilván a fordítás miatt – még nehezebben felismerhető alakokban fordulnak elő. Maga a janicsárok „eltörlesztése” éppen olyan kevés teret foglal el az elbeszélésben, mint Jókainál, itt is a végső jelenetekre korlátozódik. A főhelyet azonban mind a két műben egészen más foglalja el: a Társalkodó novellájában egy egymást híven szerető, hősi magatartású zsidó házaspár története; Jókainál Tepeleli Ali története. De elképzelhető azért, hogy ez az írás is befolyással lehetett a Janicsárokra.

Ugyancsak irodalmi hatást, ill. összefüggést talál Hankiss János is (*Európa és a magyar irodalom*. Bp. 1939–40.) a Janicsárookban, csakhogy ő messzebb keresi annak eredetét. „Hugo Victor, a költő is sokszor lebeg Jókai szeme előtt – írja. – *Az Orientales* egyik darabja *A janicsárok végnapjai* leghatásosabb jelenetére emlékeztet.” (489.)

Megjegyezhetjük, hogy – mellékesen – Jókai maga is említi a regényben Hugo keleti meséit (248 : 12).

Ami a regény forrásait illeti, azok nem egészen azonosak *A fehér rózsáéval*. Ham-Pu. e műhöz már nem szolgáltat anyagot, viszont az Allg. Ztg. cikksorozatban számolt be az 1820-as évek törökországi eseményeiről, különösképpen a középpontban álló Janinai Ali basáról, akinek személyisége nagy hatással volt más alkotókra is. Az egyik legnagyobb csodálója Byron volt, aki járt is nála. Keleti „útjának kimagasló

pontja: találkozása Albánia uralkodójával, az épp oly ravasz, mint ellenségei iránt irgalmat nem ismerő Ali pasával, ki őt 1809. október havában szülővárosában, Tepeleniben fogadja — írja egy Byronról szóló életrajz. — A fehér és piros, aranytól csillogó ruházatú albánok, az őszszakállas, méltóságteljes pasa, ki az idegent igen barátságosan fogadja, környezetének barbár harcias pompája, a költőre felejtethetetlen benyomást tettek.” (Koeppel Emil: *Byron*. Bp. 1913. 31.)

E Byron-életrajzhoz csatolt Függelék (*Byron Magyarországon* címmel, Morvay Győző tollából) szerint járt Ali basánál Széchenyi István is. (305.)

Ugyane tanulmány Alival és magyar vonatkozásaival kapcsolatban még ezeket írja: „Van Jósikának egy ‚Diamante‘ c. történeti vázlata, mely Albániában játszódik le és Tepeleni Alival s annak népével foglalkozik. Ifjúkori lelkesedésének emléke.” (315.)

Kitér Morvay cikke Fáy Andrára is, s megállapítja, hogy Fáy „képzelete néha azokra a helyekre is elkalandozott, hol Byron megfordult . . . ‚A sulioták‘ (1864) elbeszélése Tepeleni Ali országában szerepel. A helyzetek, a helyek leírása, de a személyek jellemzése (Husszein és Irén) is Byron görög-török hőseire vihető vissza. A milieu is hasonló. Romantikus meséjébe beleszötte a görög felkelést, a sulioták lázongásait és Maurokordatos szereplését”. (339.)

Jókaival kapcsolatban azt állapítja meg e tanulmány, hogy „műkásságának megvan a maga orientalista korszaka, mely főleg Byron-tanulmányaira vezethető vissza.” (339.)

De nagy hatással volt Ali basa alakja Victor Hugóra — aki Napóleonnal hozta párhuzamba —, Eugène Sue-re, Dumas père-re is. Ez utóbbi beleszövi Ali halálának körülményeit *Monte Cristo gróf* c. regényébe, a (7. k.) *Haydée* c. (77.) fejezetében mondja el a történetet. Ali pasa itt „Ali Tebelin” néven szerepel, s legkedvesebb neijének — mint az Allg. Ztg.-ban is — Vasziliki a neve. E regény Ali leányáról is szól, akinek neve Haydée, valamint Morcerf gróf tábornokról, aki Janinában szolgált, mint a pasa „hadseregfelügyelője”. (5. k. 53. fejezet.)

Foglalkozik Ali alakjával Jules Verne: *A lángban álló szigettenger* c. regénye is (Bp. 1961. Olcsó Könyvtár). „1821-ben maga Tepeleni Ali lázad fel Mahmud szultán ellen, segítségül hívta a görögöket és szabadságot ígért nekik” — írja. (33.) „1823-ban Tepeleni Alit megostromolják janinai erődjében, s orvul meggyilkolják egy tanácskozáson, [?!] melyet Kursid török tábornok javasolt.” (34.)

Nyilván Jókaira is hatott Ali Tepeleni sok ellentétet magában rejtő alakja.

A Janicsároknak is megvan a történeti alapja, éppen úgy, mint *A fehér rózsának*. Alakjai közül Ali, Ali fiai, Gaskho bej, Mahmud szultán,

Caretto, Kursid basa és Eminah is történelmi alakok, ha erősen megváltoztatott jellemekkel is. Van azonban több költött szereplő is a regényben, mint ahogy az események egy jó része sem fedi a valót.

A mű és a források összevetésével szintén ugyanaz a két tanulmány foglalkozik, mint *A fehér rózsáéval*, Czunya Miklóssé és Linkesch Sándoré. (12. skk.) Mindkét tanulmány szerint két részre tagolódik a regény: az Ali basa történetére, amely az 1820–22-ig terjedő eseményeket foglalja magában, és a janicsárlázadásra, amely az előbbivel csak lazán összefüggő cselekményt ad 1826-ból.

Czunya tanulmánya alapján a következő pontokban foglalható össze a regény és forrásainak viszonya.

1. Az erdbuhár szerzetes mosódásának leírása Decsy: *Osmanografijának* 1. k. 219–21. és a 287. lapján található meg.

2. Gaskho bejről az *Allg. Ztg.* 1820. okt. 4-i sz.-ban olvashatunk. (Mikszáth: *Jókai élete és kora* c. munkájában (Krk 18. k. 42.) megjegyzi, hogy a komáromi újságok között is ismeretes volt e lap.)

3. Vely (Ali fia) bégnek Lepantóba szöktetett felesége, gyermeke, az *Allg. Ztg.* 1820. aug. 15-i számában megtalálható. (Jókai hivatkozik is rá.)

4. „Begtas kertjének virágai”-ra vonatkozó adatok Decsy művéből valók. (1. k. 286.)

5. Ahmed török vezér meggyilkolása a török hadsereg átszervezése miatt Poujoulat könyvének 269. lapján olvasható. (Jókai hivatkozik rá.)

6. A Mahmud anyja tiszteletére rendezett európai „táncvigalom” 1820-ban, Poujoulat 286. lapjáról való.

7. Poujoulat mondja Mahmudról, hogy a champagne-it és a tokajit szerette. (287.)

8. Caretto, az Ali szolgálatában álló olasz hadimérnökéről az *Allg. Ztg.* 1822. febr. 11., febr. 25., márc. 7. sz.-ban ír, itt van meg szökésének módja is.

9. Az Alinak nyújtott kegyelem és annak elfogadásáról Poujoulat 265. és az *Allg. Ztg.* 1822. márc. 12-i, 21-i és 26-i számaiból kapunk hírt.

10. Az Ali elé vetett cselről az *Allg. Ztg.* 1822. márc. 25., 26. és ápr. 2-i számok adnak hírt.

11. Ali élettörténetével (gyerekkorától napjainkig) az *Allg. Ztg.* számos helyen foglalkozik.

12. A janicsárok kiirtásáról szóló rész Poujoulat-nál is — minden kegyetlenségével együtt — ugyanúgy megtalálható a 269–73. lapon.

Czunyával szemben Linkesch 100 esetben talál egyezést a mű és az *Allg. Ztg.* között; a regény I. részében 70, a II. részben 30 alkalommal, s fejtegetéseiben odáig megy, hogy egyedüli forrásul e lapot jelöli meg. „Az 1820–21., 22. és 26. évfolyam számaiban megjelenő

törökországi jelentéseken épül fel [a mű]. A regény felépítése az egymásután következő jelentésekben lépésről lépésre követhető. A többi felhasználta munka csak egy-egy epizód kidolgozásánál volt segítségére Jókainak."

Az igazság az, hogy Jókai különböző mértékben valamennyi forrását felhasználta, azokat megrövidítette vagy továbbfejlesztette, saját elképzelése szerinti egységbe fonta.

Linkesch a regény menetének sorrendjében tárgyalja az egybevetést (mint azt *A fehér rózsánál* is tette). Megállapítja, hogy a bevezetés, az első három fejezet meszeszerű motívumokból épül fel. Nemcsak a históriához nincs köze, de még csak nem is valószerű, amit leír. Bár pontos évszámot is kapunk, ennek sincs semmi jelentősége.

Decsy *Osmanografiájából* valók a szerzetes imádkozás előtti „mosódásának” lefolyása, az *Eminah* c. fejezet földrajzi helyei, a nevek, a később előkerülő forrásadatai. *Eminah* Ali összes feleségeinek vonásait magában foglalja.

Az Ali fiáról szóló fejezet forrás szempontjából a legismeretlenebb, nincs adat, hogy a hárem elsüllyesztése és a nőcsere megtörtént volna. (17.) Jókai a fejezet végén, mint „tényt” említi.

A jóslásokról szóló részt a *Wandermappe* 1833. évf. 6. k.-ból vette Jókai, ahol az Alinál szolgálatban levő és tőle megszökött Ibrahim-Mansour francia nyelvű naplója egy részének németre fordítását találhatjuk meg.

A *Gaskho bej* c. fejezettel kezdődik a regény történelmi szakasza. Az Allg. Ztg. 1820. évf. 130. sz.-ban található a Gaskho bej elleni merénylet leírása. A *Férfi a veszélyek között* c. fejezetet Jókai az említett lap 137., 191., 208. és a 228. sz.-ból állította össze. Az *oroszlán a róka-bőrben* c. fejezetből Ali vereségét, Gaskho bej beiktatását és a várkapu befalazását az Allg. Ztg. 1820. évf. 184., 278. és a 315. sz.-ban találta.

Ali áthalála és feltámadása az 1821. évf. 168. sz.-ban olvasható. Ali szövetsége a szuliotákkal történelmi tény. Kereszténnyé lételeének forrása is az Allg. Ztg. közlésén alapszik. (1821. évf. 107. sz.) Az *albán család* c. fejezet Ali ifjúkoráról, az Allg. Ztg. mellékletében (Beilage Nr. 119 — 1820.) kapunk tudósítást, de Poujoulat is említi a 264. lapon. Ez utóbbi tartalmazza Khamko asszony nevét is, de mit sem tud a kard elzalogosításáról, ezt az Allg. Ztg. közli.

Ali fiainak történetéről ugyancsak e lap ír az 1821. évf. 250. sz.-ban. A történet további része, azzal a különbséggel, hogy az angol kapitányt, aki a kalózok leverésének kapcsán lép be a történetbe, nem Murrisonnak, hanem Fred Adamnak hívják — azonos a Jókai által leírtakkal.

Közben néhány fejezet költött rész, ahol nem épít történelmi adatokra, de a *Kursid basáról* szóló fejezet megint tényeken alapul. Bozzari

Mark esete, Ali kegyelemkérésének története az említett lap 1822. évf.-ának 19., ill. 67. sz.-ban található meg. Caretto történetéről két újsághír is beszámol, s Jókai is így írja meg történetét. (1822. 41. és 66. sz.) A szöveges részleteit szinte teljességében veszi át.

A második *Eminah* c. fejezetnek kevés a történelmi alapja. Eminah neve Poujoulat-nál fordul elő, az Allg. Ztg.-ban Vasilkia szerepel, aki cselből veszi rá Alit, hogy megadja magát.

Poujoulat-ból és az Allg. Ztg.-ból veszi Jókai Kursid követének szavait. Megegyezik forrásaival a leírás az Ali életét biztosító írás tekintetében is.

Az utolsó fejezetben az író ismét egyéj olvasztja a valóságot a mesék világának hihetelenségeivel. A fejezet négy részre osztható. Az első Ali basa sorsa megadása után, a második Mehemed pasa látogatása, a harmadik a jóslat beteljesülése, a negyedik a dervis-jelenet. Jókai csak az első és második rész adatait vette az Allg. Ztg.-ból. A harmadik rész saját fantáziájának terméke, a negyedik Poujoulat-ból való.

Megtalálhatók e fejezeteken belül a látogatások Alinál, a muzulmán ígéretek betű szerinti értelmezésének beszövése, amely jó előkészítője a bekövetkezendő eseményeknek. Az újság szerint Mehmed tört ragad, és azzal szúrja le Alit, ezt Jókai párviadallá bővíti.

A szeráj elé kiállított ezüst állvány Poujoulat-nál csak egy tál. („Er in einer silbernen Schüssel vor dem Haupttor des Serails ausgestellt war.” 267. Egy ezüsttálban volt a szeráj főkapuja elé kitéve.) Módosította Jókai a szelimbriai kapu előtti temető feliratát is, az eredetiben csak Ali-ról van szó, s nincs meg, hogy „várja maga után a többi hősokeket, kik úgy megérdemelték a halált, mint ő”. Azt viszont említi a forrás, hogy bár a nép zúgott a felírás miatt, de a próféta parancsát nem merték megszegni. „Glaubige, stört nicht die Asche der Toten” — mondja a próféta. (269. Hívők, ne zavarjátok a holtak porait.)

A janicsárok kiirtásáról szóló, tehát a regénynek a második részéből a *Táncvígalom a szerájban* c. fejezet nyugszik történeti valóságon. A Mahmud reformjairól szóló részben (287.) van említés az európai táncsztyléről is.

Magának a janicsárlázadásnak a leírását nem közlik a források, de annyi ilyen és ehhez hasonló zajlott le abban az időben, hogy lehetségesnek tarthatjuk Jókai leírását is. Az azonban bizonyos, hogy Kara Makán, a lázadó janicsárok feje költött alak.

A *kettőtört kardok* c. fejezet történeti adatokon nyugszik, Poujoulat *Vertilgung der Janitscharen* c. fejezetében és az Allg. Ztg. 1826. évf. 190. és 193. sz.-ban található meg. Megvannak e helyeken a „nisandzsi”, a tiltott szó, az új katonai elnevezések, a szultáni parancs kihirdetése falragaszokon, a kapuszi aga és a nagyvezér meneküléséről szóló sorok.

Poujoulat-nál található a vezérek esküje a szultánnak: „Tod den Janitscharen, langes Leben dem Grossherrn.” (270. Halál a janicsárookra! Éljen soká a Nagyúr!) Ugyancsak innen való, hogy a vezérek nem engedték a had élére állni. „Der Sultan wollte sich an ihre Spitze stellen. Aber die Wesiers und die Ulemas fielen ihm zu Füssen, und baten ihn sein Leben nicht auf Spiel zu setzen.” (270. A szultán [a hadsereg] élére akart állni, de a vezérek és ulemák lábához borulva kérték, hogy ne tegye kockára életét.)

A janicsárok végleges felszámolásának történetét mind az Allg. Ztg., mind Poujoulat azonosan mondja el, Jókai ezeket követte, a számadatot (20 000 janicsár lemészárlása) Poujoulat-ból vette. (272.)

A forrásokkal való összevetésből úgy látszik, mintha Jókai ragaszkodnék a történelmi valósághoz. Tény — mint látruk —, hogy a legnagyobb mértékben igyekezett hű maradni forrásaihoz, de nem a történelmi hitelességhez. Az adatok átvétele azonban nem biztosítja egyszerűs mind a történelmi hűséget is. Egyébként az átvételekkel és azok módosításával aszerint élt, ahogyan azok elgondolásába beleillettek. Sohasem sikerült azonban tökéletes egységbe forrasztania a történelmi valóságot és a maga elképzelésének anyagát, inkább párhuzamosan haladnak, mintsem egybeolvadnának. Az alakok és korszak inkább hozzá idomulnak, mint a valósághoz, s a hangsúly inkább az érdekességre esik s nem a történetiségre. Forrásai tényeket közölnek ugyan, de jellemeket nem, s egy-két vonás megmásként, elhagyásával másokká lehet alakítani a személyeket, mint amilyenek a valóságban. A Jókai Ali Tepelentije minden kegyetlensége ellenére (sőt talán éppen azzal) nagynak, hősnak tűnik, aki nemcsak mások fölött tud uralkodni, hanem legyűri önmaga érzelmeit is. A valóságban gyáva, életét féltő ember volt, ilyennek ismerték közvetlen környezetében. (Ibrahim-Mansour-Efendi: *Mémoires sur la Grèce et Albanie pendant le Gouvernement d'Ali Pacha*. Paris 1827.)

Eminah alakjának megformálásához Poujoulat-ból ennyi adatot kapott Jókai: „reine und tugendhafte”. (265. tiszta és erényes.) E két jelzőből alkotta meg mesébe illő alakját (és nem következetes magatartását. Alihoz való visszatérését semmi sem indokolja!). Egyébként Eminah már 1810-ben meghalt, így nem lehetett Alinak 1822-ben bekövetkezett meggyilkolásánál jelen.

Gaskho bej alakjának is kevés köze van az Allg. Ztg. „Pasko” bejéhez. Kursid alakját nem dolgozza ki Jókai, nem is viszi a cselekmény előterébe, bár fontos szerepet játszik. Amit Mahmud szultánról ír, abban kevés az egyénítés, nagyjából ráillik bármelyik török uralkodóra, inkább külsőségek jellemzik, mint belső világa.

A két tanulmányírón kívül még mások is foglalkoznak Jókai történelmi regényeinek kérdésével, de nem jutnak túl az említetteken. Az egyik arról beszél, hogy a későbbiek során Jókai már nem ragaszkodik olyan „kínos aggodalommal” forrásaihoz, mint tette a Janicsárok megírásának idején, amikor Ham.-Pu. és az Allg. Ztg. szavait betű szerint követte. (Rajka László: *Jókai és a Rajnai Antikvárius*. Erdélyi Múzeum 1935. 79. sz. 287.)

Van az említett forrásokon kívül egy Ali pasáról szóló korabeli életrajz is, amelyet azonban sem Jókai, sem a kutatók nem említenek. E mű címlapján a következő olvasható: *Biographie des Wesirs Ali-Pascha von Janina*. Bearbeitet nach französischen und englischen Quellen durch — Graf Alcaïni. — Wien und Pesth 1823. (Hartleben) 304 p. A könyv belső lapján Ali könyomatos képe látható.

A mű részletesen foglalkozik Ali egész életével, de nem találni annak nyomát, hogy Jókai felhasználta volna. Mindössze az a körülmény érdemel figyelmet, hogy Ali legkedvesebb asszonyát ebben is „Emine”-nek hívják (23.), szemben más források Vasziliszká-jával.

Megemlítjük végezetül, hogy Ali pasa történelmi szerepével mai művek is foglalkoznak, helyet szentel neki Miller: *Musztafa pasa Bajraktár* Leningrád 1947. 507 p. orosz nyelvű műve is, s hosszan foglalkozik vele a *Historia e Shqipërisë* c. albán történelmi munka is. (Tirana 1959. 433—77.)

I R O D A L O M

A Janicsárokról szóló irodalom csaknem azonos *A fehér rózsáéval*, azért az ott elmondottak legnagyobb része vonatkozik e regényre is. A napisajtó szinte semmi méltatást nem ad a műről, s a monográfiák és tanulmányok csak úgy tekintik, mint átmeneti munkát Jókai jelentősebb művei felé. A rövid és summás megemlékezések inkább elmarasztalólag vélekednek róla, mintsem elismerőleg.

Az első ilyen jelentősebb írás a Gáspár Imrée, aki a Családi Körben (Fel. szerk., kiadó s laptulajdonos: Emilia) *Jókai Mór mint regényíró* címen azt írja e művel kapcsolatban: „Történeti regényeit főlébe helyezzük más regényeinek is, talán az egy ‚Janicsárok végnapjai‘ képez kivételt, a többi tárgyszeretettel, gondosan van írva.” (1878. okt. 13-i sz. 967.)

Mikszáth — szemben elődeivel — Jókai török tárgyú műveiben a képzelőerőt értékeli nagyra. „1854-ben megjelent azonban benne [a Délibábban] ‚A janicsárok végnapjai‘, bűbajos török regényeinek elseje. Semmi sem lehet csodásabb, mint e mesék szépsége, melyek a keleti napfény szemvakító ragyogásában látszottak születni, mint fiatalabb s üdőbb testvérei az Ezeregy éjszakának. E muzulmán világ festésében utólérhetlen, szinte tökéletes, a perzsa szőnyeg színpompájára emlékeztető leírásaival, hasonlataival, nyelvével. Tehetsége sehol se érvényesül ily bravúrral; kolorálja itt a legstílszerűbb, képzelmenek bujasága itt nem túlságos, pszichológiája csak itt nem fogyatékos, jellemei ebben az egyetlen fantasztikus, bűvös és babonás légkörben nem groteszkek.

Hiszen persze, hogy ez is csak csalódás részünkről. De egy esztétikai eszközökkel előidézett csalódás, hol az illúzió mindvégig érintetlen épségben marad meg. Bár tudjuk, hogy ha a magyar embert sem írja le reális hűséggel, kit pedig ösmer, hogyan írná le a törököt hűven, kit nem ösmer? De itt az az előnye, hogy a törököt mi se ösmerjük és hogy úgy tudja elénk teremteni, *ahogy mi képzeljük őt*; — ha valóban úgy írná le aminő, Zola vagy Gogoly tollával, közel sem érne el oly hatást.” (*Jókai Mór élete és kora*. Mikszáth Krk 18. k. 191—92.)

Mikszáth lelkesedése csaknem egyedül álló a Jókai-irodalomban.

Zsigmond Ferenc: *Jókai c. monográfiájában* (Bp. 1924.) a Janicsárokkal szembeni bíráló hang folytatója: „Az egymásnak teljesen ellentmondó egykorú és későbbi adatokat mindet felhasználja, anélkül, hogy a válogató ítélet biztossága révén föléjük tudna azoknak kerülni.”

Ennek következménye szerinte, hogy „az egész mű elolvasása után sem lehet megállapítani, mi hát a véleménye az írónak a véres emlékü basáról”. „Így csik meg az is, hogy az olvasó egyszerre mind a két egymással küzdő félért egyaránt lelkesedik.”

Az írói állásfoglalás tisztázatlansága az oka az ellentmondásos jellemeknek, de még ezekkel is hajlandók volnánk kibékülni — írja Zsigmond —, „ha hideg zuhanyként nem hatna ránk helyel-közzel mindegyik regényben [Fehér rózsza és Janicsárok] a történetírói szenvedése”.

Csak azokat az alakokat ismeri el sikerülteknek, amelyeknek „némi adomai jellemük van”, akik „jóízű alakok”, mint az óriás természetű Halil Peliván, a tulipán kedvelő kapudán basa, a jámbor családapa: Gaskho bej; az álnok görög kalmár: Leonidász Argyrocantharides, de „művészi egységes hatás szempontjából a Fehér rózsza és folytatása: A janicsárok végnapjai Jókai leggyöngébb művei közé tartozik.”

E súlyos ítéletet az eddigieken túlmenően arra alapozza, hogy „az író erkölcsi állásfoglalásra készlet bennünket s azután kiábrándít bennünket”. Pl. elítéljük a gaz kalmár gyermekrablását, de az végül mégis úgy tűnik fel, mintha jót tett volna velük.

A „művészi céltudatosság” hiányát az pótolja e műben Zsigmond szerint, hogy „politikai alapeszmét” rejt a költői cselekménybe, mégpedig olyant, amely iránt nem lehet közönyös a magyar közönség, ez pedig: „az elavult török államszervezet megújulásának szüksége.” (129. skk.)

A bírálat hangját folytatja Gál János is (*Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925.), aki e regény stílusbeli fogyatékoságát említi meg. „Roppant gyorsan dolgozott és a revideálásra, csiszolgatásra nem volt kedve, némi *pongyolaság* csúszott be stílusába. Mondatai nem mindig kerekednek ki, szöfűzéseiben egyenetlenségek maradnak benn s a szóáradat elvizenyősíti a gondolatokat. E tekintetben tán az *Erdély aranykora*, *A janicsárok végnapjai* és a *Török világ Magyarországon* c. regényei ellen emelhető legtöbb kifogás.” (196.)

Egy erényét emeli ki a műnek Rajka László (*Jókai és a Rajnai Antikvárius*. Erdélyi Múzeum 1935. 283–88.), amikor így ír: „De már ott [a Janicsárookban] is jellemzi Jókai munkásságát az egységre törő, világos fogalmazás. A különböző, szétágazó részleteket központi elrendezéssel egy cél szolgálatára rendeli.”

Szinycsei Ferenc monográfiájában (*Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. Bp. 1939.) azt írja: „Ali, akit Poujoulat Cartouche [híres betörő és gyilkos a XVIII. sz. elején], Borgia Caesar, Sardanapal, Machiavelli s egy sarlatán keverékének mond, ellentétes jellemvonásainál fogva kész regényhős volt, Jókai stilizálta, még romantikusabb világtításba helyezte, de nem tudta igazán emberileg érdekessé tenni. Regényében csak vérfagyasztó kegyetlenségeit, vakmerő vitézségét s pokoli ravaszágát látjuk. Emináh, ki elárulja férjét, azután újra szerető felesége lesz, maga a megtestesült lélektani lehetetlenség.

Különben a három évtizeddel azelőtt történeteket egészen meszeszerűen dolgozza fel. Ennyi csodás és pontosan teljesülő jóslat egy elbeszélésében sincs. A magától író toll, mely a szultánnak leírja Halil Patrona szellemének jóslatait, szinte mesének is sok. Van benne elég váratlan meglepetés, hatásra számító ellentét és kegyetlen, mindenféle fajta vérengzés is (pl. Ali karóba húztatja unokáját). Érdekes, hogy a szelíd-lelkű Jókai mennyire szeret vérben gázolni, éppen úgy, mint francia mesterei. — Szerkezete ugyanolyan laza és epizódikus, mint másik regényéé, oka is ugyanaz. [Fehér rózsát.]

Minden fogyatékosága ellenére is bővelkedik sikerült részletekben. A szeleuciai elhagyott vidéknek s barlangjainak leírása álomszerű, Janina várát, Ali háreméé színesen keleties, fiai dözsölésének leírása érzékes, Janina ostromát s a janicsárok lázadását mozgalmas. Általában sok benne a keleties hangulat, melyet a virágos, törökös stílus is fokoz. Még a humor sem hiányzik belőle. A herkulesi termetű Gaskho bej, ki a világ legbékésebb embere s gyöngéd családapa, jó humoros alak, de még jobb Leonidas Argyrokantharidesz [?], a kegyesen beszélő „érzékeny szívű”, fecsegő, hazudozó, furfangos és haszonleső görög kalmár.” (226—27.)

Féja Géza: *A felvilágosodástól a sötétedésig* c. munkájában (Bp. 1942.) ezeket írja: „Jókai a vad török életet éppen úgy visszateremtette, mint a buja török lelket. A „Törökvilág Magyarországon” és a „Janicsárok végnapjai” mese és vércs valóság, regényesség és puritán történelmi hűség: egy elnyomott életet élő író menekülése a keleti mesébe és egy elnyomott realista ember- s történelem-ábrázolásának gyümölcse. Hol buján elfekvő, élvezetekbe és álmokba temetkező, hol pedig bámulatos cselekedetekbe és teljesítményekbe rohanó keleti hatalomvágyat sikerült Jókainak a maga teljességében életre keltenie, az „Ezeregyéjszákának” társadalmi és történelmi súlyt adott. A magyar tudat egyoldalú, száraz történelmi tudósítások útján csak „török vészről” tudott, Jókai tárta fel a valódi török világot: Dzsingisz kán és az „Ezeregyéjszaka” összefogó örökségét, mely századokon keresztül zúdult Európára, mint az árvíz. Ha egy nyomra talált, nem rekedt meg nála, hanem eredetéig követte,

bármilyen messzire is húzódott a nyom. Az „Ezeregyéjszaka” és a török emlékek Kelet kalandos, furcsa világába vezették; Jókai ama néhány magyar író közé tartozik, akik Kelet és Nyugat sokat emlegetett szintézisének tényleges megvalósítói, irodalmi kifejezői.” (234.)

Nagy Miklós azt írja e regényről: cselekménye két fonálon függ, sok benne a „keresett borzalom, a nyers színpadiasság”, de van „egy nem mindennapi erénye: cselekménye ellenállhatatlan sodrással visz a török birodalom két nagy mételyének kiirtásához”. (Jókai Mór válogatott művei. Kisregények Bp. 1957. 2. k. 631.)

A török tárgyú művek „Jókai legromantikusabb képzeletének alkotásai” — mondja Hegedüs Géza. — A keleti színek még jobban csábítják áradó mesélőkedvét a zabolátlan cselekmény-kanyarításra, az alakok és események korlátlan túlzására.” Befejezésként ezt írja: „a történelmi valóság alig kevésbé romantikus, mint Jókai képzelete. Nem csoda, hogy Jókai meglátta és megragadta benne a regény-témát, és — szeszélyesen és játékosan hímezve tovább a történelmi tényanyagot — megírta belőle ezt a szép, romantikus regényt.” (*A janicsárok végnapjai*. Olcsó Könyvtár Bp. 1959. 338—45.)

E regénynek is megtalálta hatását Szinnyei Ferenc. *Elbeszélőink egymásra hatása a Bach-korszakban* (ItK 1932. 1—18.) c. tanulmányában ezt írja: „*A janicsárok végnapjai* XIX. század eleji tárgyának hatása alatt választhatta Szöllösi Benő novellája (*A szép jósnő*. Hf 1854. 250—53.) tárgyául az 1811-i egyiptomi mameluk-lázadást, melyet Mehmed Ali egyiptomi alkirály fojt vérbe. Regényes és patetikus előadása a Jókaiét utánozza.” (8. lábjegyzet.)

S Z Ö V E G V Á L T O Z A T O K

A regény szövegének megállapításához az 1854-i kiadást vettük alapul. Szerkesztési elveink ugyanazok, mint az előző kötetnél. Sajátosan, a Janicsárookra nézve a következőket jegyezzük meg:

Az alábbi szavak o-ját írtuk át ó-ra: *alol, hármójuk, ovatosan, utol, zárkozva.*

Az *ösz* és a *szönyegei* szavakban írtuk az ö-t ő-nck.

A mai szabályoktól eltérően hosszú magánhangzókat találunk a következő szavakban, amelyeket rövidekre írtunk át: *bámúltában, belül, bőjt, bújdosni, harcészület, hevült, jóni, jővel, kútat, leugról, mozdúlanak, órgyilkos, szült, túnt, újjamból.*

A két kiadásban jelentkező mássalhangzó eltéréseket általában a szövegváltozatok között tüntettük fel, külön csak azokról szólunk, amelyek gyakoriak és következetesen az alábbi alakokban fordulnak elő, s melyeket természetesen a mai helyesírásnak megfelelően írtunk át.

Rövidség-hosszúság tekintetében módosítottuk az alábbi szavak írását: *ahoz, bicentett, boszus, boszant, boszuság, csengetyü, ehez, eként, ekép, fentartó, fris, fuladni, gyuladt, jóni, kigyuladt, könyek, küld (felsz. mód), restelt, rosz, szakdálnál, szökelt, ujongott, viszás, viszhangjával.*

A fenti példákkal szemben vannak esetek, amikor az 1854-i kiadás ír olyan helyeken hosszú mássalhangzókat, ahol ma rövidet írunk. Pl.: *hallkan, hijjam, lázzadó, lehelletét, lóggatva, löjjék, mennyasszony, illy, melly, olly* (és származékaik), *porcellán, szóll, szóllő.*

Megemlíjtjük, hogy az 1854-i kiadás az *-ít* végű igék műveltető származékait rendszerint *-t*-vel írja, mi *-tt*-re javítottuk: *állítas, felállítati, megtanítván, szállítatott.*

Az 1854-i kiadással szemben a mai helyesírásnak megfelelően írtuk a következő szavakat: *alugyanak, alugyék, beigatja, érte (érette) higgyétek, hijába, hijjába, hljam, hljjam, közönbős, lélekzett, mindgyárt, mingyárt, paizs, szétszakgat, valjon, valyon, vajjon.*

Nagy zűrzavar mutatkozik az 1854-i kiadásban — és a későbbiekben is — a nagy- és kisbetűk használatában. Jókai, nyilván idegen nyelvű forrásai után, számos közfőnevet ír nagy kezdőbetűvel. Ezek

jó része arab—török méltóságot jelentő szó, de van közöttük néhány tulajdonfőnévből *-i*-vel képzett melléknév is. Előfordul e neveknek kisbetűlkel írott változata is, mi valamennyit a mai helyesírásnak megfelelően kis kezdőbetűvel írtuk. E szavak a következők: *Aga, Alemdórok, Epurusi, Jamakok, Kaftánya, Kaldaeok, Kapu-Kiaja, Khodzsagiánok, Kizldr Ága, Kyrje-eleizon, Nymetullahita, Seik-Úl-Izldm, Szelymbriai*.

A Janicsárookban előforduló alábbi tulajdonnevekben változtattunk a régebbi írásmódon: *Achmed* (Achmet), *Arabia, Páris, Persia, Sicilia, Smirna, Sofia*, (*Zofia*; templom), *Solimán, Sztroganoff*.

Az ógörög szavak írásmódja terén a JKK 1. köteté bevezetésében kifejtett elvek szerint jártunk el.

Az alapul vett szövegben szereplő ógörög nevek túlnyomórészt latinosan írva szerepelnek. Ingadozó írásmód esetén a latinus forma javára térünk el az alapul vett szövegtől: *Argyrocantharides* (1854, NK: *Argyrocantharidesz*), *Demosthenes* (1854, NK: *Demosthenesz*), *Ganymedes* (1854, NK: *Ganymédes*), *Leonidas* (spártai hős; 1854, NK: *Leonidász, Leonidás, Midas* (1854, NK: *Middás*), *Miltiades* (1854, NK: *Miltiadesz*), *Themistocles* (1854, NK: *Themistoklesz*). — Ha Jókai valamely nevet következetesen vagy túlnyomórészt magyarosan írt már (főként földrajzi neveket és keresztneveket), írásmódját megtartjuk: *Artemisz, Athene* (város), *Athéne* (istennő), *Bozzari Márk, Hellász, Kantakuzenus Mihály, Kasztoria, Kleon, Klisszura, Leonidász* (kereskedő), *Lithanizza, Macedó Fülöp, Ossza, Óta, Szaloniki, Számósz, Zeüsz*. — Ha elég határozottan felismerhető a magyaros írásszándék, a latinus írásmód egyes kisebb nyomait nem tartottuk meg, pl. *Khiosz*-t írtunk az alapszövegbeli és NK-beli *Chiosz* formával szemben. — Természetesen nem egészítettük ki a múlt században gyakran használt *Corynth, Lykurg, Olymp* formákat, sőt megtartottuk a nyilvánvalóan rosszul írt, de következetesen szerepeltetett alakokat is, amilyen például az *Odyszeusz* írásmód a latinus *Odüsseus* és a görögös *Odüsszeusz* helyett.

A következő idegen szavakat írtuk magyarosan: *albanok, alchymia, alphabet, apathia, araeopagus, bayadér, bey, chaldeok, damask, exaltatio, granátvillogásu, hellen, herculesi, hissar, historiai, houri, idzoglán* (izoglár), *kaktus, khodzsagian, kiosk, magicus, melancholicus, menuett, millenium, muedzim, nargyla, observatorium, passai, philosophia, phlegmatikus, piláv, proféta, persa, padisáh, rivalis, salon, secta, shawl, sheik, serail, (serailj, szerdl, szerály), sophisma, sorbeth, spahilár, sympatheticus, telescopium, ufarsin, visio, zultán*.

A Janicsárokból az idegen szavak és nevek egy része török eredetű. Ezek írásában nem találtuk meg azt a vezérlő elvet Jókainál, amelyre nyugodtan rámondhattuk volna, hogy ez vagy amaz volt fő törekvésc: éppen ezért az átírás során nagy nehézségekbe ütköztünk, s ebből

fakad egy szóznak többféle írásmódja. Általában ugyanazon elvek szerint jártunk el, mint *A fehér rózsánál*.

Kiadásunk az 1854-es, I. kiadás szövegét vette alapul, s ehhez viszonyítva vesszük szövegváltozatnak a D-ban, ill. Hf-ban megjelent első közlés eltéréseit, valamint az 1864-es második kiadás és az 1894-es NK eltérő közléseit. A közbeeső kiadások az előbbieik valamelyikéből származnak, s eltéréseik nem számottevők. A cím csupán az első kötetkiadásban található névelő nélkül, ezért a névelős változatot tartottuk meg.

Lap: Sor:

- 163 : 24 Egy magas *tömör* oszlop (NK: Egy magas *kőoszlop*)
 164 : 3 *oly egyenes*, *oly meredek*, (NK: *oly meredek*),
 13 *öblezete* (NK: *öblözete*)
 15 *csodáikat* (NK: *csudáikat*)
 21 *vannak írva* (NK: *vannak róva*)
 22 *kaldeok* (D: *Chaldeok*; I: *Chaldaeok*),
 33 *nő* (1864: *nőf*)
 165 : 7 *dszint* (D: *dszint*)
 20 *gyehenna* (NK: *Morhut*)
 21 *számatokra* (NK: *számotokra*)
 28 *láthatlan* (NK: *láthatatlan*)
 166 : 16 *visszatérnek* (1864: *visszaatérnek*; — sh. —)
 20 *mint ez idő szerintiek* (NK: *mint az ez idő szerintiek*)
 32 *azóta sok főurak, basák, vezérek, sok bölcsek, papok, ulemák*
 (D: *azóta főurak, basák, vezérek, sok bölcsek, papok ulemák*;
 NK: *azóta főurak, basák, vezérek, bölcsek, papok, ulemák*)
 167 : 4 *rájok* (D: *rájuk*)
 6 *ezernyolcszáztizennyolcadik* (D: *ezer nyolcszáz tizennyolcadik*)
 29 *szemeinek villogása, s a bátor* (D: *szemeinek villogása, a bátor*)
 168 : 3 *egy szemöldintésére* (NK: *egy intésére*)
 7 *lovára pattant*, (NK: *lovára pattan*),
 14 *újtát a hegyszakadékok felé vevé* (NK: *újtát e hegyszakadékok felé véve*)
 19 *ráakadt* (D, 1864: *rá akadt*; NK: *reá akadt*)
 27 *aztán* (D, 1864: *azután*)
 30 *ákonbákot* (NK: *ácombákot*)
 169 : 3 *imádkozónak* (NK: *imádkozónák* — sh. —)
 17 *Mahommed* (NK: *Mohammed*)
 25 *vele*, (D: *véle*),
 27 *prófétáknak* (NK: *prófétának*)
szolgáidnak (NK: *szolgádnak*)
 29 *ekkor* (NK: *akkor*)

Lap: Sor:

- 170 : 16 Mindezen (1864: Min ezen — sh. —)
25 szinte (NK: szintén)
26 fezt (D, I, 1864: feszt)
30 szemein (NK: szemén)
tulajdonságait (NK: tulajdonságát)
34 műezzim (D: muedzim NK: muczzim)
171 : 25 mert *rám haragszik* (I: mert *rájkám*, — sh. —)
172 : 1 tartod lovamat (NK: tartod *a* lovamat)
6 fent volt (NK: fenn volt)
8 Elől (NK: Elül)
9 sötét cédruserdő, miknek (1864: cédruserdő, miknek
NK: sötét cédruserdő, melyeknek)
12 és ez üregek (NK: és az üregek)
173 : 14 Valóban az nevem (NK: valóban az *a* nevem)
23 övedzi (NK: övezi)
174 : 6–8 Két kezed van, jobb és bal kezed; két kardod, *egy görbe és egy
kígyós; két kincstárad*, egyik arannyal, másik ezüsttel tele,
(1864: Két kezed van, jobb és balkezed, két kardod, egyik
arannyal, másik ezüsttel tele, NK: Két kezed van, jobb és
balkezed; egyik arannyal, másik ezüsttel tele; két kardod;)
11 abban van halálod, *tulajdon fegyvered, tulajdon gyermeke*, tulaj-
don vagyonod, (NK: abban van halálod, tulajdon vagyonod,)
17 állandasz (NK: állandsz)
20 léssz (NK: leszesz)
Janinában s Sztambulban (NK: Janinában és Sztambulban)
27 süvöltött (D: süvültött)
28 kiálta (NK: kiáltá)
175 : 5 mozdulatját (NK: mozdulatát)
22 végtelen, végtelen távolból (NK: végtelen távolból)
25 kezén még a vércseppeket (NK: kezén meg a vércseppeket)
176 : 13 basa (NK: pasa)
14 Venus (NK: Vénus)
15 Apollo szerelméből (1864: Apolló szerelméből)
22 láthatni (1864; NK: leláthatni)
26 minaretek (D: minarék)
177 : 3, 188 : 33 veres (NK: vörös)
14 előttük (1864, NK: előttök)
16 mik előtt (D: mik mögött; NK: melyek mögött)
29 háremhölgyei (D, 1864: háremei)
178 : 12 fürdenek (NK: fürdenek)
30 hosszú selyemerdejét (NK: *lág*y selyemerdejét)

Lap: Sor:

- 179 : 3 szenvedélyé (NK: szenvedélye)
20 mutatóujjainkon (NK: mutatóujjukon)
palástjuk (D: palástjuk)
21 felette (NK: fölötté)
32 csillogtak szemében (D, 1864, NK: csillogtak a szemében)
- 180 : 5 engednék (NK: engedék)
6 alul (NK: alól)
34 És az ajtó (1864, NK: Ez ajtó)
- 181 : 17 álmodott (NK: álmodott)
- 183 : 11 aranyat? (NK: aranyát?)
14 néhány (1864: néhány)
33 el is vettem (NK: el is vittem)
- 184 : 6 emlékezeted (1864: emlékezetedet)
21 víztöltést; (1864, NK: víztöltsért.)
- 186 : 6 A leány felett; (1864, NK: A leányt felett: — sh. —)
11 háta megé állt (NK: háza mögé állt)
26 megragadá a kezét, és érzé (1864: megragadá a kezét s érzé)
28 mozgó ajakkal (1864: mozgó ajkakkal)
- 187 : 8 kacagott a kincsek látásán (1864: kacagott e kincsek látásán)
30 lányra (1864, NK: lányra)
33 összerogyna. (1864: összerogynék.)
- 188 : 11 dallamokat (NK: dalokat)
32 szempilláikat emelgetik (I: szempilláikat emelgetik — sh. —)
- 189 : 15 égeti testemet e vér (NK: égeti testemet a vér)
23 meg nem rontá (D: még sem rontá)
- 190 : 4 kínzások tereméből (NK: kínzások terméből)
11 megcsókolá (NK: megcsókolta)
16 mindenki sietett (NK: mindenki siet)
20 azután széles a világ (NK: aztán széles a világ)
- 191 : 24 fűrtöt levágva homlokáról (NK: fűrtöt levágva annak homlokáról)
- 192 : 13 egyik az áldás, másik az átok (NK: egyik az áldás, a másik az átok)
18 Szokatlan érzés volt ez ő előtté. Ő, kit még álmában is (NK: Szokatlan érzés volt az ő előtté. Ő kit álmában is)
23 Azt álmodá (NK: Azt álmodta)
32 hallott még iszonyabbakat (NK: hallott még iszonyúbbakat)
33 szólá a levágott fő. (NK: szól a levágott fő)
- 193 : 3 Mit tudsz felelni nekem? (NK: Mit tudsz felelni nekem?)
34 e nyitott ajakról (1864: e nyitott ajkakról)
- 194 : 8 Nehányan (NK: Néhányan)

Lap: Sor:

- 195 : 7 legészrevétlenebből (1864, NK: legészrevétlenebbül)
16 mié kulcs nélkül (I: mikulcs nélkül — sh. —)
17 pontosan zárultak (I: pontosan zárultak — sh. —)
21 tartania attól (NK: tartani tőle)
196 : 18 hetvenhét lyánkához (NK: hetvenhét leánykához)
197 : 5 lányt (NK: leányt)
8 de csak azért a fejét csóválta (1864, NK: de azért csak a fejét csóválta)
21, 199 : 17, 27 Mahomed (NK: Mahommed)
198 : 33 perlekedő (NK: pörlekedő)
199 : 21 most ítéld csókjaikat (1864, NK: most ízeled csókjaikat)
28 kristályserleget (NK: kristálysereget — sh. —)
29 feltartva azt a levegőbe (NK: feltartva a levegőbe)
200 : 2 Melyike legyen az: (másutt: Melyik legyen az:)
14–15 Mohamed (NK: Mahommed)
17 szobájában (D: szobájába)
21 közelgető (NK: közelgő)
31 Tepelenti tanácsot (NK: Tepelenti tanácsokat)
201 : 8 Két néma eunuch vezeti (1864, NK: Két néma eunuch vezeté)
202 : 5 aztán újra kezdé e tüneményt (1864: azután újra kezdé e tüneményt; NK: aztán újra kezdé a tüneményt)
203 : 8 kedvetlenül viszonz: (NK: kedvetlenül viszonzá)
204 : 4 Ezt tehát nem mondhatom. (1864: Ezt tehát nem mondtam.)
5 miért gyűjtesz te hadsereget (NK: miért gyűjtesz te hadseregeket)
205 : 7 álmat láttam (NK: álmat láttam)
25 tehetlen (NK: tehetetlen)
206 : 2 a három fiú látja (D, I, 1864: a két fiu látja)
5 néhány (NK: néhány)
19 monda (NK: monda)
208 : 9] odahaza a fiának (NK: odahaza fiának)
30 eközben (NK: aközben)
31 háza előtt (NK: háza alatt)
209 : 9 bosszúságára (1864, NK: bosszúságán)
11 jön (NK: jő)
26 már akkor Gaskho bej (NK: akkor Gaskho bej)
32 sikoltozására (NK: sikoltozására)
210 : 20 hihetlennék (NK: hihetlennék)
21 maga kivallá (I: maga itáldál — sh. —)
32 összhangzó (1864: összehangzó)

Lap: Sor:

- 211 : 3 minden körökben (1864, NK: minden körben)
Ali éppen oly jól (NK: Alit éppen olyan jól)
9 gyilkosbérelő (1864: gyilkosbérleő)
26 A jámbor óriás már hetek óta (1864: A jámbor óriás hetek óta)
29 álmaiban (D: álmaiba)
34 nem kellett az neki (NK: nem kellett ez neki)
- 212 : 1 húzzák-halasztják ezt a dolgot (NK: húzzák-halasztják a dolgot)
4 megkérdeznie (NK: megkérdezni)
9 és ha e paloták (NK: ha e paloták)
17 nehány, (NK: néhány)
20 eltorlaszoztak (NK: eltorlaszoltak)
22 fölé ki voltak szegezve (NK: fölé voltak szegezve)
31 zabláját (D: zablyáját)
- 213 : 6 a delvinoi basa (NK: a nelvinoi basa)
- 214 : 22 rájuk (D: rájuk)
- 215 : 5 várkonyt (1864: varkonyt)
15 indultak (NK: indulnak)
- 216 : 13 állni (NK: állami)
16 Vitéz hadsereg, midőn harcolni kell. (NK: Vitéz hadsereg, ha harcolni kell)
27 hagyák (NK: hagyták)
- 217 : 9 szabadítma (NK: szabadítania)
13 tudtára adá (1864: tudtul ada, NK: tudtul adta)
23 Veli bej fájdalmában ordítva (NK: Vely bej ordítva)
- 218 : 11 egész hajóhaddal (NK: egész haddal)
13 Megmondá (NK: Megmondta)
- 219 : 22 Közelg (NK: közeleg)
üirtened (NK: üríteni)
- 220 : 2 pattanik széjjel (NK: pattan széjjel)
- 221 : 11 legelő (NK: legelő)
12 álgú (NK: ágyu)
16 lovakat elé (1864, NK: lovakat eléjük)
33 cölöpei (NK: cölöpjei)
- 222 : 22 srboltban (D: sirboltba)
25 röpülni (NK: repülni)
31 Európa minden hírlapjai bámulva hirdetik (1864: Európa minden hírlapja bámulva hirdeti)
- 223 : 26 holdatlan (NK: holdtalan)
33 állt (1864: állt)
34 erkélyéről (NK: erkélyéről)

1 sp: Sor:

- 224 : 14 jól láthaták (NK: jól láthatrák)
21 a dobok halk *ronogása* (NK: a dobok halk *robogása*)
27 A várórség hármat lőtt (D: A várórség hármot lőtt)
- 225 : 2 negyedóránként (D: negyedóránként)
- 226 : 7 Midőn látná (1864, NK: Midőn látá)
10 fertelmes (NK: förtelmes)
- 227 : 10 teremében (NK: termében)
15 *ismétli*, ismétli egyre magában, (1864: ismétli egyre magában;
NK: ismétlé egyre magában)
elmerengeni (1864: elmerengni)
22 – Győzelem díját *veszítém* el, hogy Ali meghalt (D:
– Győzelem díját *vesztem* el, hogy Ali meghalt, NK:
– Győzelem díját *veszítém* el, *ha* Ali meghalt,)
- 31 ott állt meg szemeik előtt. (1864, NK: ott állt szemeik
előtt)
- 33 minden szögleteiből (1864, NK: minden szögletéből)
- 228 : 6 s sírja fenekéről (NK: és sírja fenekéről)
7 s midőn legnagyobb (NK: és midőn legnagyobb)
20 álgjuk (NK: ágyuk)
- 229 : 1 rájuk (1864, NK: rájok)
- 230 : 1 E szóból természetesen, *hogy* semmit (NK: E szóból termé-
szetesen semmit)
- 231 : 12 czerenkint (D: ezenként)
13 sóhajta (NK: sóhajtja)
- 232 : 11 pusztítottatok (I: pusztították – sh. –)
24 köntösöd szegélyét (1864, NK: köntösöd szegélyzetét)
- 233 : 1 virágai őfelé fordíták (D: virágai felé fordíták)
20 sebeimbe (D: sebjeimbe)
25 *tepeleni* (NK: *telepeni*)
28 „Nem raboltad-e el (1864: „Nem *te* raboltad-e el)
29 jelenés (I: jellenés)
- 235 : 11 A két testvér (1864: A hét testvér – sh. –)
17 Én *rég* megbocsátottam (1864, NK: Én megbocsátottam)
- 236 : 18 Ali basa (D, 1864: Ali *pasa*)
26 a következő éjszakán *egy* újabb (NK: a következő éjszakán
újabb)
- 237 : 2 ott elhatározák, (NK: ott elhatározták)
5 238 : 10, 14 álgjukat (NK: ágyukat)
8 A szulioták és *albanok* rémülten hallák (NK: A szulioták
rémülten hallák);
19 *így* jár (NK: *úgy* jár)

Lap: Sor:

- 237 : 20 levetkeztették (NK: levetkőztették)
30 előlről (NK: előlről)
33 verekedtek (NK: veszekedtek)
- 238 : 13 ezernyi és ezernyi tömegei (NK: ezernyi tömegei)
15 Mondám, hogy (NK: Mondánk, hogy)
- 239 : 12 egy században egyszer vetődik a kivetett harácsért (NK: egy tizedben egyszer vetődik kivetett harácsért)
- 240 : 18 Ali az epirota kalandorok (D: Ali az epta kalandorok)
22 Khamkó (1864: Kkamkó — sh. —)
- 241 : 6 adni ezt a kardot (NK: adni e kardot)
16 elveré azzal Alit úgy, amíg (NK: elveré azzal Alit, amíg)
- 242 : 11 hová (NK: hova)
- 243 : 7 rajtok levő (D: rajtuk levő, NK: rajtok lévő)
17 neked (NK: néked)
18 közülök (D: közlők)
22 senki sem vette észre (NK: senki se vette észre)
25 el is felejtkezett róla (NK: el is feledkezett róla)
- 244 : 14 becses emlékek (1864, NK: becses emlékek)
18 az ettől (NK: az attól)
- 245 : 21 monda (NK: mondá)
27 szellemeé (Hf: szellemé; NK: szellemée)
32 A toll ezt írta (NK: a toll azt írta)
- 246 : 2 nyugotról (NK: nyugatról)
29 kedvenc nője (NK: kegyencője)
- 247 : 13 ez esztelen (NK: az esztelen)
17 rebegve kérdezé: (NK: remegve kérdezé:)
24 a kerevetre tevé, s sokáig (NK: a kerevetre tevé és sokáig)
33 a tűzbe fogja azt vettetni. (NK: a tűzbe fogja vettetni.)
- 248 : 20 gályával (NK: gályájával)
- 249 : 1 hány katonája a tengeren? (D: hány katonája a tengeren s a szárazon? mennyi piaszter a khaznéban?)
11 félreismerhetlen (NK: félreismerhetetlen)
12 És körülkeríté azt, (D: És miután leírta, körülkeríté azt,)
17 táncolni, énekelni kezdtek (NK: táncolni kezdtek)
18 s eunuch-bohócok (1864: az eunuch bohócok)
21 előveteté (NK: elővéteté)
34 gondolatait (D: gondolatjait)
- 250 : 3 divántanácsot kelle tartani (D: divántanácsnak kelle tartani)
5 Sietett rögtön felkeresni a tollat; s remegve kért tőle választ. (D: Sietett rögtön felkeresni a tollat; egy kerevet vánkosa alá dugta el azt s remegő ajakkal kért tőle feleletet.)

[A továbbiakban olyan mértékű eltérés van a Hf-ban közölt szöveg és a később megjelent kiadások között, hogy 1854. márc. 8., 10., 11., 12. és 13. számban közölt részeket teljes terjedelmükben adjuk.]
250 : 8—258 : 26 A szultán maga elé hivatá Murrissont.

Az angol tengerész már akkor is tudta, hogy a vizek rajta kívül urat nem ismernek, s hosszú kalandozásai kelet és dél országaiban annyira hozzászoktatták őt a barbár tartományok fejedelmeihez, hogy bennök voltaképen nem tekintett egyebet, mint kíváncsisága tárgyait, kiknek balga szer-tartásaikat végignézte, ahol hozzáférhetett, s ha nem lehetett máskép, együtt csinálta azokat velök, csakhogy naplójába írhasson rólok.

A dívánba hivatás semmivel sem volt Murrissonra nézve érdektelebb, mint ha elefántvadászatra hívták volna, vagy a sakker-kvakkerek titkos gyülekezetébe, vagy Mongolfier úr veszedelmes léghajójába. Fölvéve karmazsinpiros öltönyét, tollas háromszegletű kapuját, s lekisértetve magát a tiszteletére küldött idzoglánok által, a pompás mennyezetes hatevezős kájikig (ladik), hagyá magát a szeraljig vitetni.

A szökőkutak kapuján bevezeték, s néhány percig várni engedve az oroszlánfők teremében, megengedék neki, hogy kebléből elővont tárcájába futólagosan lerajzolja a körüle fekvő tárgyakat.

Mire e munkájával készen lett, eléje jött a szultán vezéreinek egyike, Omer basa (nem ez a mostani) s karonfogva bevezeté őt a kupolyterembe, néhány szót mondva hozzá törökül, mellyek nagyon megtetszettek a kapitánynak, kérte, hogy hadd írja föl azokat tárcájába.

Ezalatt elvették kis rövid kardját, minthogy a szultán elé fegyverrel menni nem szabad, s adtak rá egy bő nyusztprémes kaftánt. Észre sem vette a jegyezgetés közben, csak azután csodálkozott el magán, hogy talpig zöldbe van öltözve.

Itt a tolmács baljára állva, bevezeté őt a hét vezérek teremébe, hol a szultán és vezérei ültek félkörben.

Murrisson szép illedelmesen üdvözlé a padisaht, a hogy tán György király őfelségét üdvözölte volna, avagy X. Károlyt, szépen meghajtva derekát s jobb lábát hátracsusztatva.

— Hajolj le egész a földig, egész a földig, uram, —
suttogá fülébe a tolmács.

— God dam. Azt nem teszem; — dörmögé az angol. —
Ezen egyenruhában itt nem szokás a földig fekünni.

— Azért adtuk tetejébe a kaftánt uram; — sugá neki féltréfásan a tolmács. — Ez itt szokás.

— Rossz szokás, — mormoló fogai közt Murrison, s néhány percig gondolkozva, azon öletre jött, hogy kezébe tartott kalapját elejté a földre, s mintha kalapja után nyúlna, hajolt meg a földig, de kárpótlásul azután úgy kiegyenesedék, hogy ha a palota rászakadt volna, sem hajtotta volna meg a fejét.

A szultán néhány rövid szót mondott a tengerésznek, mellyből a tolmács egy köröskörül kicifrázott üdvmondatot tudott lefordítani, bebonyozandó, miszerint ő nemcsak a szultán szavainak, hanem kimondhatatlan érzelmeinek is tolmácsa, s azoknak költői alakba formálója. Elmondá a tengerésznek, miszerint ő egy rettenetes viziló, (valóban a hasonlat magasztos) egy tengeri elefánt, ki dicső agyaraival ama szemtelen krokodilusokat agyondöfte, hatalmas patáival elgázolta és ormányával agyonpaskolta; ezért megérdemli, hogy a felséges ur ohajtásteljes köntösének szárnyai befedjék. Azért kérjen jutalmat, amit kíván, legyen bár az országának fele, megnyerendi, sat. sat." Ha valaki ilyenkor csakugyan az ország felét kérné, kétségkívül azt a felét adnák neki, a mellyik a föld alatt van. Murrison megköszönte az ajánlatot, s azt kérte, hogy *mutassa meg neki a szultán kedvenc-hölgyét.*

A tolmács elsápadt e kívánságot hallva; még sápadtabb lett a szultán, midőn azt megmagyarázta neki, arcának izmain meglátszottak azok a rángások, a mik a rögtöni visszás érzésekre támadnak, azután nagy, sűrű, árnyékos szemöldeit mélyen lehuzva szeméire, halálos sérelemmel tekintte a tengerészre, nagy melle hörgött nehéz sóhajától.

Az angol csak azt restellte, hogy nem viszonzhatja e szemöldök-játékot, az ő szemöldei világos szőkék és igen gyérek voltak, s a mellett nagyon magasra voltak rakva. E miatt viszonzatlanul kelle túrnie a szultán tekintetét.

Mahmud egy szót sem felelt kívánatára.

A tolmács azonban sokat tudott beszélni e hallgatásból.

— Oh dicső gyaur, nemzetek rózsafája, te a tengereken szaladó vizipók, ne kérj illy esztelenséget a nagyurtól, lásd haragvó szeméit, s ne akard magad általok megigéztetni; kérj mást akármit, aranyat, kincseket, kérd ritkaságai közül a legbecsesebbet, rabnőit mind,

csak azt ne kívánd, hogy a kegyencnő arcát lelepezze előtted; oh te nem tudod mi az?

Murrisson vállat vonított.

— Nekem nem kell ajándék, sem rabnő, én a kegyencnőt akarom látni.

Mahmud reszketett, de nem szólt. Nagy, sötét szemeiben lassankint két köncsepet jelent meg, s azután csendesen gördült végig szép férfias arcán.

A vezérek, kik a zultán szemeiből a könnyeket kihullani látták, felugráltak mind, és zavart kiáltásaikból, miket Mahmudhoz intéztek, kivehető volt, miszerint nem kérnek kevesebbet, mint hogy a zultán fojtassa meg legott a vakmerő hitelent.

A tolmács kétségbeesve veté magát a tengerész lábaihoz.

— Oh minden cethalak fejedelme te! Gyaur, hitetlen, kutya! Látnod mint fekszem lábaidnál, én igaz hívő müzülman, a te lábaidnál, borívó tisztátalan! Mért fogsz engemet igéretennél fogva, mellyet a zultán tett általam neked. Nem szégyenled é magadat: lábadat a fejedelmek fejedelmének nyakára tenni? Kivánj mást, kivánj akármit!

Mind nem használt semmit. A tengerész arcán egy szöglet sem lett tompább sem élesebb kérések és fenyegetések miatt. Ujra hidegvérrel ismétélé:

— A kegyencnőt akarom látni.

A vezérek dühödt ordítással rohantak reá, átokkal és fenyegetéssel halmozva el.

Murrisson elégnék tartá e fenyegető roham előtt szétvetni mellén a ráadott kaftánt s előtüntetni félvilágtól rettegett egyenruháját, és mellén a sorba aggatott érdemrendeket, alexandriai és trafalgári diadalok dicső emlékeit.

A zultán lelépett trónjáról, kezével inte a vezéreknek, hogy maradjanak nyugton, néhány szót sugott a Kizlár Aga fülébe, mire az eltávozott.

E sugott szó végig ment a vezérek sorain, egyik a másiknak adá azt át, mire valamennyien meghajták magukat a zultán előtt s a terem három ajtaján háromfelé eltávoztak; a tolmácsok, kapuagaszik, palotaurak mind elhagyták a termet, s helyettök egy hátulsó ajtón, két fekete eunuch lépett be, vörös feszszel, fehér ruhában, kezeikben széles görbe pallosok.

Csak a zultán maradt ott, és a tengerész.

Ez nyugodt phlegmával tevő magában megjegyzéseit a divánterem butorai felett. Magában jegyezteté az egymás mellett álló órákat, a smaragd tintatartót, a gyémánttal kirakott alkoránt s a tizenégy asztalt sorban, a felnyitott alkoránokkal.

Az órák a szeralj minden termeiben három negyedet ütöttek tizenegyre.

A kegyencnőnek a dervis tolla azon kérdésre, hány óráig fog ő még élni? írta ezt:

„1/4”

Azon percben lépett a virágok teremébe a Kizlár aga. A kegyencnő reszketve ment eléje, mint az erdőben eltévedt báránka megy a szemközt jövő farkas elé.

A Kizlár aga mélyen meghajtá magát előtte s azzal a háta mögött álló Kadun Kiet Khudát* előre inté.

— Végzette é a namazát előtti mosódást a zultána?
— kérdé a felügyelőnőhez fordulva.

— Igen uram.

— Nézd meg, hajfürtei ékesen állanak é?

A Kadun Kiet Khuda megvizsgálá a kegyencnő mester-séges hajfonadékait, minden a legszebb rendben volt, a gazdag szőke hajzat négy felé választva, minden tekercs husz ágra fonva s a homlok körül és a fej körül olly kecsesen tekergetve volt, a mint csak a keleti divat kigondolható.

— Övezz dereka körül három sor igazgyöngyöt, és turbánjába tüzz paradicsom madarat gyémántos forgóval. Add rá arany szövetü kaftánját. A kegyencnő engedett magával mindent történni némán. Az egyaránt haladó óra perc ingája mint valami kérlelhetlen dzsin fennhangon látszott számlálni hátralévő perceit. Minek ez a sok ékszer rajta!

— Most adj innia a muskavit nedvből; hogy arca piros és derült legyen. — Monda a Kizlár aga.

Az édes, hevitő nedv italára sebesebben kezdte a kegyencnő szíve dobogni. E nedv az életörömet gerjeszti. E nedv a zultánok titkos itala, mellyet akkor szoktak izlelni és hölgyeikkel izleltetni, midőn szerelmet adnak és vesznek. A ki ezt issza, arra a paradicsom örömei, nem a halál félelmei várnak. Bizonyára nincs itt az idő meghalni. Az érzelem

* Női felügyelő a szeraljban.

gerjesztő nedv édes hevíüléssel oszlott szét az erekben. — Pedig az óra már csak öt percet mutatott.

— És most add fel fátyolát a zultánának, — szólott az eunuch aga. A felügyelőnő arcára voná a lengeteg, apró aranycsillagokkal hintett fátyolt, s elvezeté őt egész azon ajtóig, melly a porcelán terembe nyílt, ott előbocsátá őt a Kizlár aga, mutatva hogy merre menjen. Mindenütt kettős, őrszemek álltak az ajtóknál; a legutolsó, mellyen beléptek csak szőnyeggel volt fedve.

Ez volt a kupolyterem ajtaja, hol a zultán a tengerészt elfogadta. A kegyencnő nem láthatá a tengerészt, mert annak alakja el volt takarva a trón magas emelvényes szárnyai által, csak a zultánt látta ott ülni a divánon.

Odasietett hozzá, de a mint eléje lépett, egyszerre megpillantá az idegent, ki most szemközt fordult vele s hideg kíváncsi szemeit ráfüggeszté.

A hölgy összeborzadt s félsikojjal ejté ki e szót ajkán:

— Gyaur!

És fátyolát sűrűbbre vonva arcán a zultánhoz akart menekülni. Mahmud ekkor megfogá egy kezével a hölgy remegő kezét, másikkal fátyola után nyult s az idegen előtt, a gyaur előtt levevé a fátyolt legkedvesebb hölgye arcáról.

A hölgy felsikoltott, mintha a hitetlen tekintete helyett kigyó csipése érte volna arcát. Majd a zultán térdeihez omlott s két kezével megragadá a leemelt fátyolt, mint a vízbenhaló az utolsó szalmaszálat s irgalomért esdekelve tekinté föl a nagyúr arcába. A minden kalifák kalifájának, az országok urának szemében emberi fájdalom nedve ragyogott. Szegény zultána! Ki ne szánta volna őt!

Murrisson udvarias bókkal hajtá meg magát a szép delnő előtt s tolmács nem létében, jól ismert török üdvözléssel köszönté őt. „Szalám aláküm.” A hölgy ritka szépségei szokatlan bájai semmi egyéb hatást nem gyakoroltak a tengerészre, mint bármelly más szép delnője honának, kivel a Regents Parkban, vagy egy udvari bemutatáson találkozandott, s kinek ép olly udvarias arccal fejezte volna ki hódolatát, mint a háremek legszebb virágának.

A hölgy pedig kinosan vonaglott a zultán lábainál, mint a ki halálos méreg hatását érzi idegeiben.

A zultán megaléglette kinlódását, betakarta őt fátyolával, s inte a Kizlár agának.

Az felemelé kezénél fogva a hölgyet s elvezeté őt a trón függőyei mögé.

Ugyanekkor a két eunuch őr is eltűnt a trón mellől. A zultán hallgatott és eltakarta arcát.

Néhány percig mély csend volt a kupolyteremben, csak az órák számlálták a perceket: egy-kettő, egy-kettő, egy-kettő . . .

A tengerésznek ugy tetszék, mintha egy hosszú-hosszu sohajt hallana a függönyök mögül. A szultán minden tagjai összerándultak . . .

És azután egyszerre elkezdtek a szerelj órái ütni, és ütötték a tizenegy órát.

Ekkor felállt a zultán helyéből és magában felsóhajtva, mondá:

— Allah határozta így!

Azzal leszállt a divánról s tisztán kiejtett olasz nyelven kérdé Murrissontól:

— Láttad őt? Szép volt?

Murrisson meg volt lepetve az által, hogy a szultánt olaszul hallja beszélni, ki különben csak azért szokott tolmácsot használni, mert nem illendő, hogy a világok ura egy hitlennel közvetlen szót váltson. E fölött bámultában nem talált egy hirtelen szavakat a kérdésre.

— Most jer, lásd őt meg még egyszer; — szólt a nagyur.

Azzal odainté őt a függönyökhöz s azokat kétfelé vonta.

Murrisson visszadöbbsent a látvány elöl.

Az egy perc előtt olly rózsapiros hölgy most ott feküdt halványan, élettelen a szőnyegen elterülve; ajkai, szemei bezárva, keble mozdulatlan. Szép gömbölyű fehér nyakán köröskörül egy vékony veres vonal látszott.

A selyemzsinór helye!

— Ah ez kegyetlenség! — kiálta fel, magáról elfeledkezve a tengerész.

A zultán hidegen viszonzá:

— A melly nő arcát keresztyén férfi tekintete éri, meg kell annak halni.

Azzal inte a tengerésznek, hogy el van bocsátva, elmehet.

Murrisson sietett ki a teremből, a szultán egyedül maradt ott halottjával. Az angol pedig rögtön felszedeté horgonyait s éjszaka kivitorlázott az arany szarvból, mindenütt

üldöztetve a szép szultána emlékéitől, kit szemeknek egy tekintetével megölt.

— Lásd, lásd! — mondá a zultán, ölébe véve a meggyilkolt nő hideg tetemét.

— Valót mondott a dzsin. *Mahmud szeretett halálodig, és Mahmud ölt meg.*

E szavakat elmondá kétszer háromszor is a halottnak, azzal leereszté a hullát s trón lépcsőjére, s fölkelve megszakgatá öltönyeit keblén s könnyes szemékkal tekintve föl az égre, sohajta:

— Már most következék a többi!

És azután elkövetkezett a többi.

Jött keletről, jött nyugotról, északról és délről a veszély; nagy, országfölgorgató vihar, mely az erős ozman tölgynek lombjait letördelte s gyökereit megfacsargatá, hogy azt hinné minden ember, most mindjárt ki fog dűlni s keresztülbukik a Pontuson, egyik partot föltépett tövével, a másikat zúzott koronájával takarva.

Janinai Ali basa volt az első, ki meggyujtá az országot nyugoton, az ellene küldött vezérek épen akkor, midőn már kezeik közt hívék, meggyalázva, megverve futottak el az ősz kalandor elől.

Az országégető láng végig borult egész keleten, Moreától Smyrniáig egy vérrel, egy tűzzel festett kép lett az ozmán birodalom, mellyben csak a halottak voltak boldogok.

A vész társas madár, egyedül nem szeret járni, északról Ypsilanti kereszties lobogói hoztak új ellenséget Mahmudra, s a „szent sereg” kiáltása a Duna partjairól visszhangzott Athene falain és Olymp szikláin.

Vér és iszonyat volt Stambul utcáin mindennap. A féktelen jancsárhad minden diadal hírére, mit a föltámadt hellenek nyertek a török hadakon, vérfürdőket készíte magának a sztambuli görögök közt, s midőn a zultán fölszólltá őket, hogy a harcot, mellyet ők kívántak, siessenek kivivni, azt felelték neki: hogy ők „*Begtas kertjének virágai*” csak a próféta zászlója alatt s csak a padisah vezénylete mellett tartoznak harcba indulni.

És midőn tetőpontját érte minden veszély, akkor keletről a persa sah ütött be az omladozó birodalomba, mint üt a villám az égő házba s elfoglalá a kincses Bagdádöt.

És Mahmudnak még volt kedve élni! Élni és uralkodni!

Kisebb lélek hányszor elvetette volna királyi pálcáját, letette volna a *surgádzsált** fejről, s elvonult volna a csendes Arabia boldog pálmái közé, elrejtette volna magát azon boldog árnyak alá, miket a zöld lombokon elvesző napsugár s a kék ködökben elvesző hír támaszt; ott hagyta volna az égő országot harci lármájával, halottszagával.

És Mahmudnak még volt kedve élni.

Tudta, hogy végtelen harc vár mindenünnen reá, tudta azt is, hogy győzni nem fog; senkiben sem lehetett biznia, csak magában, csak egyedül önmagában. A mi legközelebb állt hozzá, az volt legfélelmesebb rá nézve. Az a kard melly oldalán függött, az a kopja melly dívánja fölé volt támasztva, az a janicsár kinek érdemjelét saját kezével tüzte turbánjába. Egy aláasott lóporos verem volt a trón, melly körül őriült emberek szaladgálnak égő csóvával.

És Mahmudnak volt még kedve rajta ülni.

Gyakran éjszakánként kilopózott háreméből. Egyedül, senkitől nem kísérve felment az ó szeráj tetejére. Elnézte órákig a csillagok futását, elhallgatta az éjszakai orditást, verekedést, halálsikoltásokat Stambul utcáin, látta mint támad egyszerre két három helyen tüzgyuladás Perában, vagy Galatában, — a jancsár urak töltik ott kedvüket. És érzette azt a kegyetlen hideg metsző szelet, melly elkezde északról fújni, hogy a szeráj kandallótlan termeiben fázódva ölték magukra takaróikat a gyöngé keblü odaliskok. Sohasem érezte még ember a hideg szelet Stambulban. Honnan jön ez és mit jelent?

Mahmud tudta honnan jön az, és mit jelent!

S volt kedve szemébe nézni a jövőnek, melyből egyetlen sugár sem hozott számára reményt.

A cserkesz és családja.

Kasi Mollak még ez időben nem nevezteték Mursidnak (vallásfőnök). Egyszerű seik volt ő *Himriben* a déli Cserkeszföld egy kis helységében, hol még ekkor a moszkónak csak távolról hallák hírét.

Az egész természet egy megerősített várat képez *Himri* körül. Rengeteg bércek kettős tömör fala huzódik el mellette

* A zultáni fő-ékszer.

két felől, kopáran, végtelenül emelkedve mentül távolabb, annál magasabbra. A legmagasabban járó felhők olykor ketté szelni látszanak az ormokat, miknek csucai felül kilátszanak.

Ez örök árnyékos völgykebelből emelkedik ki egy harmadik sziklatömeg, mely két felől meredek, lépcsőzetes falat képez, s azután hosszan kinyulva a többi bércek közül, végre egy szakadékos ponk (promontorium, székely szó) homorultán végződik, mellyet két rohanó hegyi folyam összetalálkozása védelmez, mély örvényt ásva alatta a kivájt sziklák között.

E bércevonat gerincén végig több ezer holdat képező buja mező vonul el, hosszan, keskenyen, szélessége alig több ezer lépésnél, s a legszélső rekettyebokor már a szédítő mélységbe hajlik alá.

A kinyuló sorok tetején egy több száz lábnyi magas sziklatalajzat látszik olly szabályos, mintha óriási kockákat raktak volna egymás tetejébe, s e sziklatalajzatra a legcsodálatosabb természetjátékkal látszanak bástyák, tornyok, védfalak építve, úgy hogy messziről úgy tűnik az fel, mint egy erős vár, roppant bástyákkal, tornyokkal és egymást védő sáncokkal. S valóban önkénytelen támad az első tekintetre az a gondolat, hogy ha e tetőkre négy ágyút felállítanának, azokkal néhány száz ember hadseregek ellen megvédhetné magát. A helységet csak a keskeny hosszú sziklagerincen át lehetne megtámadni s míg a sáncokig érne, le volna kaszálva, le volna seperve a legerősebb hadsereg onnan; a ponk hátulján pedig, hova a vizeséstől közelíteni nem lehet, nyugodtan ellegelészhetnek évekig a védsereget tápláló juh és tehéncsorda. Bohó gondolatok! Kinek jutna eszébe Himrit megtámadni? ezt a kis cserkeszfalut, alig ötszáz lakosával, kiknek nincs egyéb kincsük, mint teheneik és kecskéik és szép leányaik. Ki jönne ide Himri alá ágyukkal és hadsereggel? a legjámborabb, a legszelidebb emberek ellen, kik életökben egyebet sem tesznek, mint sajtot és szironyos kecskebőrt készítenek, s vitézségüket csupán a nyájaikat pusztító medvék ellenében gyakorolják, s hosszú, messzelövéő puskáikkal csak a kőszáli kecskéket irtják.

Nem is építették ők házaikat oda a természetcsodája vár tetejébe, hanem szépen a sziklák alá; rendszeren összerótt faderekakból, gömbölyű hársfáktól körülvéve, galambducos tetőkkel, virágos kertekkel köröskörül, s nem hogy ágyukkal

Lap: Sor:

kergetnék a jövevényt, sőt elfogják őt az uton, elvezetik falujokba, gödölyét ölnek számára, megvendéglük, megpihentetik, elmarasztják, s ha a jövevény szép fiatal férfi, még titokban könyvet is hullatnak utána ha eltávozik, a legszébb szemek, mik valaha mosolyogtak és könyeztek.

Ki álmodta volna azok közül, kiket Himriben a bűbájos szép cserkesz lánykák dalolása ringatott édes álomba, hogy lesz idő, a midőn e bércfalak itt köröskörül ezer és ezer idegen véretről fognak végig festve lenni, kik idejöttek meghalni, és megtalálták a mit kerestek?

[Az eddig terjedő Hf-variáns után (250 : 8 – 258 : 26) most ugyane sorok egyéb változatait közöljük.]

- 250 : 13 tekintí (1864, NK: tekinté)
24 teremében (1864, NK: termében)
- 251 : 7 mintha az után nyúlma, (I: mintha az után nyulva, — sh. —)
18 ezért (NK: azért)
31 övé (NK: övéí)
- 252 : 6 vállat vonítva (NK: vállat vonva)
24 s előtüntetni (NK: előtüntetni)
27 lelépott trónjáról (NK: lelépett a trónjáról)
31 meghajták (NK: meghajtják)
- 253 : 21 kupolyterem (1864, NK: kupolyaterem)
- 254 : 5 „Szalám aláküm.“ (I: „Szalám alákün.“)
8 megeléglévé (NK: megelégedvén)
23 bámultában (NK: bámulatában)
25 lásd őt még egyszer (NK: lásd még egyszer)
27 Az egy perc előtt (NK: Egy pár perc előtt)
34 viszozza: (NK: viszozzá)
- 255 : 12 azzal letevé (NK: letéve)
16 nyugotról (NK: nyugatról)
20 nyugotról (NK: nyugatról)
24 vérfördőket (NK: vérfürdőket)
- 256 : 2 szaladgálnak (NK: szaladgáltak)
4 éjszakánként (NK: éjszakánkint)
13 Honnan jön ez (NK: Honnan jön az)
- 258 : 14 megvendéglük (NK: megvendéglük)
17 bűbájos szép (NK: bűbájos és szép)
19 közül (NK: közül)

[Innen kezdve közöljük a Hf további változatait is.]

Lap: Sor:

- 258 : 24 elöl két öreg diófa. (NK: elül két öreg diófa. Hf: *Mellette egy másik hosszú épület a házibarmok számára, s háta mögött egy nyitott szin, melyben az elejtett kecskék bőreit szárítják.*)
25 Kasi mollah kinn ül (NK: Kasi Mollah künn ül)
30 Mellette a földre terítve (Hf: Mellette a földre leterítve)
31 kinek ha arcán (Hf: kinek ha arcvonásain)
- 259 : 1 Szmirnából, minden évben (Hf: Szmirnából, ki minden évben)
4 kecskebőrökön szerezte volna. Elég az hozzá, (Hf: kecskebőrökön szerezte volna, vagy igen nagy hirben kell állani kaukázusi szattyánnak, hogy olyan messze földről érte jönnék. Elég az hozzá,)
7 mely áll előtte, (Hf: mely fakupában áll előtte)
- 19 kacskalingos (1864, NK: kacskaringós)
- 260 : 14 — Mért vannak (NK: — Miért vannak)
17 ha ott neveltetnének, (NK: ha ott neveltetnék)
22 betakarni (1864: beletakarni)
25 mintha az isten ellen (NK: mintha Isten ellen)
26 e gyermekekkel (NK: a gyermekekkel)
- 261 : 14 hatalmas görög császárok (NK: hatalmas császárok)
- 262 : 5 gyermekeket (NK: gyermekedet)
10 kicsinyled? (Hf: kicsinled?)
20 arcvonalait, s szavainak (NK: arcvonalait, szavainak)
- 263 : 31 erzerumi kalmárok (NK: erzerumi kereskedők)
- 264 : 11 mégysz (NK: mégy)
19 kezeivel (NK: kezével)
- 265 : 4 sok országok uraival (1864, NK: sok ország uraival)
18 vezéreik szívét (NK: vezércink szívét)
- 266 : 3 felmentek a homlok közepére (1864, NK: felmentek a homloka közepére)
9, stb. közül (NK: közül)
28 hajlásait (NK: hajlását)
30 lányka (NK: lányka)
- 267 : 1 Fölséges (NK: felséges)
- 268 : 31 Hasszán (Hf: Husszán)
- 269 : 9 Óh, gondolatlan gyermekek (1864, NK: Oh, meggondolatlan gyermekek)
19 bármennyire meg volt is lepetve (NK: bármennyire meg is volt lepetve)
- 270 : 17 mint azt (1864: mint ezt)
33 mind a kettőnek (NK: mindkettőnek)

Lap: Sor:

- 271 : 4 villámhulló (1864, NK: villámhullató)
16 lecsillapult a zivatar (Hf: elcsillapult a zivatar)
25 alumnék (NK: aludnék)
- 272 : 6 olyan korán (NK: oly korán)
- 273 : 2 tüdőjét (NK: tüdejét)
5 meg kellene hallani (NK: meg kelle hallani)
11 megerőtette (NK: megerőltette)
12 kis leányka (Hf: kicsi leányka)
- 274 : 5 az ő számára is sósvízben áztat Kasi mollah kötélvéget,
mellyel meg akarja verni. (NK: az ő számára sósvízben áztat
Kasi Mollah kötélvéget, meg akarja verni.)
17 szólt a fiú, *átölelve testvérét*. — *Én elmegyek, de úgy, hogy
téged is magammal viszlek.*
— *Hová?* — *kérdé megrettenve a testvér.*
— *Nagy a világ — szólt a fiú.* — A hegytetőkről sokszor
láttam, (NK: szólt a fiú. A hegytetőkről sokszor láttam.)
- 275 : 2 gyöngye vagy minden fiúknak (NK: gyöngye vagy minden
fiúnak)
23 damaszkuszi acél (Hf: damaszkuszi acélt)
34 akkor fog veled (Hf: akkor *vissza* fog veled)
- 276 : 4 víz hátán (NK: víz a hátán)
9 leugról lovadról (NK: leugrasz lovadról)
11 neked *pedig* bizonyosan (NK: neked bizonyosan)
24 aztán (1864: azután)
34 öszvéreket egyik úton (1864: öszvéreket *az egyik úton*)
- 277 : 14 s *midőn* (NK: s *mikor*)
16 dühével *visszanyargalt*. (Hf: dühével *vissza*.)
21 közeledett feléje (Hf: közeledett felé)
26 kétségbeesett hajha. (NK: kétségbeesett hajsza.)
- 278 : 8 szélesebb, *semhogy* (Hf: szélesebb, *minihogy*)
20 hogy ő eléje futna (NK: hogy eléje futna)
33 Milieva (1864: Miliéva)
- 279 : 7 beszélt *nekik* az úton (NK: beszélt az úton)
14 Thomár az izoglánok közé soroztatott. (Minden kiad.-ban:
 soroztatott — az 1908-as kiadás alapján helyesbítve)
28 Moszkau és Pétervárbán. (1864, NK: Moskauban és Péter-
várott.)
- 280 : 4 éltéből (NK: életéből)
12 megingatá trónján (Hf: megingatá trónjában)
24 görög van *fogva* (NK: görög van)
25 kétszer (NK: kétszerre)

Lap: Sor:

- 281 : 10 nem tudtak a kérdésre (1864: nem tudtak e kérdésre)
12 Ekkor egy szulióta felfedezé (NK: Ekkor egy szulióta *harcos* felfedezé)
16 felkoncolák (NK: felkoncolták)
23 elbocsátásra (NK: elbocsátására)
27 haraggal veté magát közbe (NK: haraggal veti magát közbe)
- 282 : 11 eltértek (NK: elértek — sh. —)
jegyzet * *Lásd az „Augsburgi allg. Zeitung” 1821-ki lapjait.* (NK: hiányzik)
20 szipáhik (NK: szipahi)
- 283 : 5 lépésenként (1864, NK: lépésenkint)
11 s sebesen, mint (NK: és sebesen mint)
12 rohantak alá (1864, NK: rohannak alá)
17 csapatonként (1864, NK: csapatonkint)
21 folyt a harc (Hf: folyott a harc)
27 ő kiáltá (NK: ő kiálta)
29 S most Kleonnak (Hf: És most Kleonnak)
34 Milyen *különös* a sors. (NK: Milyen *szatyrairó* a sors.)
- 284 : 4 egy része elhullt, *más* megadta magát (NK: egy része elhullt, megadta magát)
18 kiálta (NK: kiáltá)
26 sereg *utána* kiálta: (NK: sereg után kiáltá)
28 a két kopja (1864: két kopja)
34 kiáltani (1864: kiáltani)
- 285 : 9 senki *sem* (NK: senki se)
- 286 : 7 én szerettem (NK: én szeretem)
17 jó most ez ősz (NK: jó most az ősz)
19 *megvinni?* (1864, NK: *elvinni?*)
21 gyöngé ember; *Alinak szíve van*, Alinak fáj a szíve, (NK: gyöngé ember; Alinak fáj a szíve)
26 — Mit — kiálta föl (NK: — Mit kiáltá föl)
28 megvédni (NK: megvédeni)
- 287 : 21 adá *fel* reá, (NK: adá reá,)
28 Ali pedig *egy* fekete (1864, NK: Ali pedig fekete)
- 288 : 4 jalkiáltásiból (NK: jalkiáltásaiból)
6 kínos *mártir*halállal (NK: kínos halállal)
10 árulásuk (1864: árulások)
14 kimondania (NK: kimondani)
29 tündérektől, mint az (Hf: tündérektől, *éppen* mint az)
32 itthon (1864: otthon)
- 289 : 6 alá és fel (1864: alá s fel)

Lap: Sor:

- 289 : 17 mind őneki (NK: mind neki)
19 ez ember (NK: az ember)
20 némelyiket (1864: némelyikét)
21 helyet csinál (1864: helyt csinál)
22 nagy könnyeden (NK: nagy könnyedén)
26 azután leszállt (1864: s azután leszállt)
- 290 : 13 Nem illik a szép érzéseket (NK: Nem illik szép érzéseket)
15 Megtiltottam az egész várban, hogy senki róluk ne merjen beszélni; mit ér az, ha magamnak meg nem tilthatom, hogy róluk gondolkozzam, mit ér, (1864: Megtiltottam az egész várban, hogy bárki róluk merjen beszélni, mit ér az, ha magamnak meg nem tilthatom, hogy róluk gondolkozzam, mit ér NK: Megtiltottam az egész várban, hogy bárki róluk merjen beszélni; mit ér)
- 291 : 17 A durazzói kikötőben (Hf: A preveszai kikötőben)
30 — Ki legyen az, uram? (Csak az NK-ban meglévő szöveg)
33 elérsz Durazzóba, (Hf: elérsz Preveszába)
- 292 : 4 hanem horgonyt vetett Anatoli (1864 : hanem Anadolí)
- 293 : 16 vak betűkkel (1864, NK: való betűkkel)
29 kövébe (NK: kövében)
32 e gyűrű (NK: a gyűrű)
- 294 : 3 híven teljesíteni (I: híven teljesíteni — sh. —)
27 de nem jut (1864, NK: nem jut)
34 — Nincsen e gyűrű (NK: — Nincsen a gyűrű)
- 296 : 4 előlről (NK: előlrül)
9 és szép asszonyok (1864: és a szép asszonyok)
12 — És Bublinia szinte, (1864: — És Bublinia szintén)
- 297 : 9 varázslásait (I: varázslásait — sh. —)
17 megengeded tojásából kikelni (Hf: megengeded azt tojásából kikelni)
20 az arany szoroson (1864, NK: az Aranyszarv szorosán)
24 nem köszöntve (NK: nem köszönve)
31 legyen a legelső (1864, NK: legyen legelső)
- 298 : 4 hártýára átvrott sorokat (Hf: hártýára átvott sorokat)
14 adák (NK: adták)
32 védni (NK: védeni)
- 299 : 12 monda (1864: monda)
19 fejeik (NK: fejei)
29 bégek fejeik (NK: bégek fejei)
30 tánc folyott Janina várában (NK: tánc folyt Janina városában)
- 300 : 5 dobogtatva (1864: dobogatva)

Lap: Sor:

- 301 : 1 tizenötödik (I: tizonötödik — sh. —)
7 Begtas mindenütt járt (Hf: Begtas mindenütt *ott* járt)
14 olvasójáról (I: olvasójaról — sh. —)
16 érte *a* zarándokoktól (NK: érte zarándokoktól)
24 megfogá (NK: megfoga)
25 megcsókolgatá (NK: megcsókolgatta)
302 : 29 férfiakkal, s (NK: férfiakkal és)
303 : 16 Az idegen ifjúk, (NK: Az idegen ifjak)
304 : 4 szultánoknak és vezéreknek (NK: szultánok és vezéreknek)
5 kitűzték az Atmeidánon az üstöket, (Hf: kitűzték az Asmádánon az üstöket)
10 piláfot (I: pilávot)
üstöket (Hf: üstököt)
11 rizskásás (I: riskásás)
305 : 23 ezerenként (NK: ezerenkint)
306 : 11 amiként (1864, NK: miként)
19 utóbb szülötteket (1864: utóbb születettek)
32 mert nem értik, mert nem törődnek vele; (Hf: mert nem értik, mert nem *érezik*, mert nem törődnek vele;)
307 : 3 örömmel gondol arra (I, 1864: örömmel gondoló arra)
26 alkoránéra (NK: alkoránéira)
308 : 7 tanácsért (1864: tanácsáért)
309 : 12 *dőlve* (NK: *dőlve*)
16 a hajó *deszkái* (NK: a hajó *pántjai*)
21 néha *száz* öl (NK: néha *húsz* öl)
310 : 9 festett bőr (Hf, 1864: fejtett bőr)
31 Hisz *az* nekik (NK: Hisz *ez* nekik)
311 : 13 menekültek meg *élve* (1864, NK: menekültek meg)
20 erőszakosan *felhúzta* oda. (Hf: erőszakosan *lehúzta* oda)
24 úgy kellett *őt* a gyermekeknek (Hf: úgy kellett a gyermekeknek)
33 ültek *el* (NK: ültek *le*)
312 : 4 a part *tört* gerendákkal (1864, NK: a part gerendákkal)
23 közeleg (1864: közelg)
313 : 9 kiáltozásira (NK: kiáltozásaira)
20 ő *meg* nem látta. (NK: ő *még* nem látta.)
30 ládában szinte egy üveg (1864: ládában *szintén* egy üveg)
314 : 16 legelől (NK: legelől)
20 legirtózatosb (NK: legirtózatosabb)
315 : 7 lányka (NK: leányka)
25 szemeikből (NK: szemeiből)

Lap: Sor:

- 315 : 26 gyermekszokás (1864: gyermek szokása)
316 : 2 oldalamra (NK: oldalomra)
19 stb. monda (NK: monda)
32 rajtuk (NK: rajtok)
34 nézz szét jobban (1864, NK: nézz jobban)
317 : 14 és érezve (1864: s érezve)
22 elvezeték őket. *Ott már zöldebb kezdett lenni a vidék.* A nagy (1864, NK: elvezeték őket. A nagy)
318 : 18 csodás megmenekülésük (NK: csodás menekülésük)
23 – Nem fárasztlak (1864: – Nem fárasztalak)
29 fizetni meg (1864: fizetni ki)
319 : 1 gyermek elől ment (NK: gyermek elül ment)
8 odábbmehetünk ismét. (NK: odább mehetünk innét.)
11 egy várossal odább juthattak (1864, NK: egy várossal tovább juthattak)
13 nevelő apjokat (Hf: nevelő apjukat)
17 jól tarthassák, fáztak (Hf: jól tarthassák, maguk fáztak)
320 : 4 zárdájában nevelteték (1864, NK: zárdájában nevelték)
19 műveltségű (NK: műveltségű)
321 : 2 köntösöket varratott (NK: köntösöket készlttetett)
6 trónörökös (I: trónörökös – sh. –)
13 kesztyűiben s selyem (NK: kesztyűiben és selyem)
322 : 1 meglepetve (1864, NK: meglepve)
33 melyik a fiú, melyik a leány? (Hf: melyik a férfi, melyik a lány?)
325 : 4 kiálta (NK: kiáltá)
15 ne vérezzenek (1864: s ne vérezzenek)
327 : 18 Egyedül állt ott a kapu alatt, (NK: Egyedül állt a kapu alatt,)
22 Nem úgy, mint az idegen öltözetben (Hf: Nem úgy, mint az elébb, midőn az idegen öltözetben)
328 : 34 környülvették (NK: körülvették)
329 : 6 belől (NK: belül)
7 a hírt (1864, NK: e hírt)
8 ostromlók (I: ostomlók – sh. –)
13 vállat vonstott (NK: vállat vont)
330 : 7 arcvonalmait (NK: arconásait)
331 : 10 egy ideig bívős tekintetét (NK: egy ideig vad tekintetét)
11 lassankint (NK: lassanként)
13 „szalamot” (I: „soalamot”; NK: „,saalamot”)
332 : 3 elcsendesült (NK: elcsöndesült)
20 rendfítette-e azt meg? (NK: rendfítette-e ezt meg?)

Lap: Sor:

- 333 : 7 fordult (NK: fordul)
10 törültetni (1864: töröltetni)
16 ha meg nem győzhetsz, teljesítsd azt. (Hf: ha meg nem győzhetsz, teljesítsd.)
- 334 : 29 szabadítsd meg országodat az árulóktól, az idegenektől. (1864, NK: szabadítsd meg országodat az idegenektől.)
- 335 : 25 vagy leszállsz az Omár (Hf: vagy leszállt az Omár)
- 337 : 1 s amint kezével (NK: s amint a kezével)
7 kívülről leskelődő (Hf: kívül leskelődő)
29 gyöngé (NK: gyenge)
- 338 : 13 iratot és trónádat (NK: trónádat és iratot)
22 s a khaznéból (NK: és a khaznéból)
32 milyen (NK: mily)
- 339 : 13 növekedett az. (NK: növekedett azok száma.)
24 Janina felé fordult (Hf: Janinának fordult)
- 340 : 17 roppant kincsek, fegyver és hadkészlet volt (Hf: roppant kincsek, fegyver és hadkészletek voltak)
26 elvesz (Hf: elvész)
- 341 : 3 megvédeni (1864: megvédni)
24 megérte (NK: megérté)
- 342 : 8 elhagyta régi tettereje. Felszólítá Kursid basát. (Hf: elhagyta régi tettereje. Nyolcvanhárom éves volt már, talán még élhetett volna. Felszólítá Kursid basát.)
22 békülő kezét (NK: kibékülő kezét)
26 most maga ül (Hf: most ő ül)
- 343 : 2 hatszor annyi (1864, NK: hússzor annyi)
7 márványteremek (NK: márványtermék)
12 lobbanta fel, röptíve ágyúkat (NK: lobbanta fel, légbe röptíve ágyúkat)
16 bocsátá el többé. (I: bocsátá el többét. — sh. —)
- 344 : 11 fogja-e őt (1864: fogja őt-e)
13 kötelékkal, sebhelyes arcán lelete (1864, NK: kötelékkal, sebhelyes arccal lelete)
30 ordíta (1864, NK: ordítá)
33 gyors tüzelés által (NK: gyors tüzeléstől)
- 345 : 10 azon oldalon ütél (NK: azon az oldalon ütél)
24 mind a négy elrontott (1864, NK: mind a két elrontott)
26 akkor az ellenség behúzta ostromágyúit (Hf: akkor behúzta az ellenség ostromágyúit)
- 346 : 5 szokatlanul (1864, NK: szokatlan)
15 találák (NK: találták)

Lap: Sor:

- 346 : 18 azoknál fogva vontatta (1864: azoknál vontatta NK: azokkal
vontatta)
- 347 : 16 egy találta (NK: egy sem találta)
20 üldözői lövést intéztek feléje (Hf: üldözői lövést lövésre
intéztek felé NK: üldözői több lövést intéztek feléje)
26 Ali basa szinte lerogyott (Hf: Ali basa *elsápadt*, szinte le-
rogyott)
29 vörös (Hf: *veres*)
- 348 : 1 mindazt ismeré (1864, NK: mindazt ismeri)
5 előművein (NK: erőművein)
7 vetették (NK: vetették)
14 egyenként (1864, NK: egyenkint)
17 Tehát már csak (1864, NK: Tehát csak)
- 349 : 12 harcos közül (1864, NK: harcos közül)
16 csak hatan maradtak (I: s csak hatan maradtak — sh. —
NK: és csak hatan maradtak)
- 350 : 5 hatodik meg ottmaradt, s (NK: hatodik még ottmaradt és)
23 Kursid basa szíjhdárja (I: Kursid basa szíjhdárja — sh. —)
34 tartsd meg azt emlékül (1864, NK: tartsd meg ezt emlékül)
- 351 : 3 és én a torony (1864, NK: és én e torony)
14 nem az álom Ali szeméire. (Hf: nem az álom *Ali számára.*)
20 Elcsöndesült minden, sötét az éj ember szeme előtt, (1864,
NK: Elcsöndesült minden, sötét az éj *az* ember szeme előtt,)
26 alaktalan szavát, (1864, NK: alaktalan *szavait*)
30 lelövi a keselyút, (I: lelövi a *keselyút* — sh. —)
- 352 : 9 légy önnem nemzetednek." (NK: légy önnön nemzetednek.")
24 deríté (NK: deríti)
27 teremek ajtóján át (1864, NK: teremek *ajtain*)
29 A basa meglepetve tekint oda; (Hf: *Ali* basa meglepetve
tekint oda;)
- 354 : 15 s selyem (NK: és selyem)
20 Janinában, és Kursid (1864, NK: Janinában. Kursid)
- 355 : 31 salétromos nedvtől (Hf: salétromos nedvtől)
- 356 : 10 nőhez (NK: nőhöz)
- 357 : 11 madarait, s minden (1864: madarait, minden)
- 358 : 11 bánása nem leend (1864, NK: bánása nem leend)
12 Később, *hogy Ibrahim* (Hf; 1864: Később *Ibrahim, hogy*)
31 s keblében hordja (1864, NK: s kezében hordja)
- 359 : 10 tán az ötven (1864, NK: tán ez ötven)
13 setét (1864, NK: sötét)
27 Ali érezni kezdé (1864, NK: *Ali érezni kezdé*)

Lap: Sor:

- 360 : 2 *magányviadalban* (NK: *magányviadalban*)
4 *legjobb harcosát, s hogy azt* (NK: *legjobb harcosát és hogy azt*)
31 *mint a tej.* (1864, NK: *mint a tej.*)
- 362 : 1 363 : 4 *ordítta* (NK: *ordítá*)
16 *játszá ittas szerepét* (Hf: *játszá az ittas szerepét*)
- 363 : 5 *és sebesen* (1864: *s sebesen*)
14 *szökellt felfelé.* (NK: *szökött felfelé*)
16 *másik kezével* (1864, NK: *más kezével*)
- 364 : 6 *lép egyik csillagzat* (NK: *lép egy csillagzat*)
24 *tekintete előtt hosszú* (1864: *tekintete előtt oly hosszú*)
29 *Ruházatja* (NK: *ruházata*)
34 *behunyt* (NK: *lehúnyt*)
- 365 : 25 *éneklé* (NK: *énekli*)
- 366 : 9 *lábtul és fejtül* (NK: *lábtól és fejtől*)
14 *ami a temetőn belől van bánthatlan az, és ami a sírkőre van írva,* (1864, NK: *ami a temetőn belől van írva,*)
- 367 : 11 *Nyugotról* (NK: *nyugatról*)
21 *ajtóján* (1864, NK: *ajtáján*)
- 369 : 2 *tanácskozmányiban* (NK: *tanácskozmányaiiban*)
11 *azután raboltak* (1864: *s azután raboltak*)
14 *szerzetesek bocsátattak,* (NK: *szerzetesek bocsátottak*)
18 *elhatározák,* (NK: *elhatározták*)
21 *eléterjeszté* (1864, NK: *előterjeszté*)
- 370 : 6 *esett már áldozatul* (NK: *esett áldozatul*)
9 *nyári kéjlakában mulatott;* (NK: *nyári hajlékában mulatott;*)
25 *még az éjjel* (1864, NK: *még ez éjjel*)
28 *hideg hullámi közt* (1864, NK: *hideg hullámai közt*)
31 *Óránként, percenként* (1864, NK: *Óránkint, percenkint*)
- 371 : 16 *Be lesz pedig e munka végezve* (1864, NK: *Be lesz pedig e munka fejezve*)
33 *ordítá utána a tömeg* (NK: *ordítá a tömeg*)
- 372 : 11 *a zendülők, s legyilkolák* (NK: *a zendülők s legyilkolták*)
17 *ki szinte menekülve* (1864, NK: *ki szintén menekülve*)
- 373 : 4 *keresztül magukat* (1864, NK: *keresztül magokat*)
ellenségeiken s siessenek (NK: *ellenségeiken és siessenek*)
17 *hegyei körül* (NK: *hegyei közüli*)
- 374 : 13 *fejéhez* (I, 1864: *fejéhez*)
- 376 : 6 *néhány óranegyed* (NK: *néhány óranegyed*)
33 *állják el a kijárásokat.* (1864: *állják a kijárásokat.*)

Lap: Sor:

- 377 : 29 felhívást hozzájuk, (NK: felhívást hozzájok)
33 fejük fölött (NK: fejök felett)
378 : 14 veték magukat (NK: veték magokat)
379 : 9 alapjaikból felforgaták (NK: alapjaikból felforgatták)
10 üstjeiket széthasogatták (NK: üstjeiket széthasogatták)

Végezetül felhívjuk a figyelmet arra, hogy egyazon kiadásnak különböző időben megjelent példányai sem teljesen egyezők. Pl. a szóban forgó regények NK-beli 1894-es és az 1908-as kiadásai között több eltérés van.

168 : 17	1894: haladt	1908: halad
216 : 5	1894: Lepantót	1908: Lepantát
222 : 12	1894: közepébe	1908: közepében
224 : 12	1894: bombát lőtte be	1908: bombát lőttek
254 : 11	1894: a két eunuch	1908: e két eunuch
260 : 9	1894: Kasi Mollah	1908: Kasi Mollach
263 : 27	1894: jó dolguk van,	1908: jó dolgunk van,
279 : 12	1894: állnak,	1908: állanak,
	14 1894: sorozatott,	1908: soroztatott
313 : 7	1894: előbbre	1908: előre
327 : 21	1894: lánnyomokat	1908: libanyomokat
371 : 10	1894: köztük azoknak	1908: közte azoknak

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 163 : cím *Seleucia* — város Kisázsia délkeleti részében, ma: Silifke.
 25 *Simeon Stylites oszlopa* — „oszlopos Simeon”, ókeresztény remete, aki a pusztaságban oszlop tetején vezekelve élt (l. *Carinus* c. elb. NK 8–9.)
- 164 : 7 *üreges száddí* — az üreges külső nyílásai
 22 *rúna* — skandináv rovásírási technikával írt ógermán betűjel, ill. írás. Itt: ismeretlen írásjelek.
kaldeok — Mezopotámia déli részén, Babilon táján élő ókori nép
Mithras — ősi iráni napisten, tisztelete i. sz. II. sz.-ban terjedt el a római birodalomban
- 166 : 19 *Törökország ragyogó korszaka* — a XV. sz. elejétől a XVI. sz. utolsó harmadáig volt leghatalmasabb Törökország.
 33 *ulema* — mohamedán törvénytudó, egyházi jogtudós
- 167 : 3 *A regénynek ez az indítása*, az „ismeretlen lény” körül kialakult hiedelem, nagyban emlékeztet az *Aki a szivét a homlokán hordja* c. regény (1890.) hasonló bevezető részéhez. Ez a hasonlatosság a továbbiakban is megmarad. Alinak a dzsinnel folytatott beszéde, a jóslat, hasonlít az említett mű *Tefik bej és a próféta* c. fejezetére. Lényeges egyezés a továbbiakban, hogy a jóslatok után mind a két műben tulajdonképpen annak ábrázolása következik, hogy miként válik valósággá a jóslat.
 20 *timarióta* — a katonáskodásra köteles török hűbéresek, általában lovasok, akiknek kapott birtokaik, a „timar”-ok után kell szolgálatot teljesíteniök
- 168 : 21 *összeábdál* — nagyjából összeit, összetákol
 24 *hódak* (építésérő) — téves az a nézet, hogy a hódok valóságos építő művészek
- 169 : 10 *abdesztán mosódás* — abdesztán a. m. kézvtz; a mohamedánoknál a test egyes részeire kiterjedő szertartásos mosakodás. Az egész leírást Decsy *Osmanografijájából* vette át Jókai, helyenként szó szerint. (85. §. az 1789-i, 2. kiad. 227–29.)

Lap: Sor:

- 170 : 32 *La illah il Allah, Mahomed rászul Allah* — Egy az isten Allah, Mohamed Allah küldötte
- 171 : 10 *Janina* (Janai) — görög város a hasonló nevű tó partján, valószínűen a volt híres görög jóshely Dodona helyén
- 12 *handzsár* — keresztvas nélküli, 25–50 cm hosszú, kétélű görbe szablya
- 174 : 5 *Aki vétett fegyverrel, meghal fegyver által* — a bibliában is meglevő idézet
- 14 *Mashallah!* (masallah!) — Legyen meg Allah akarata. A csodálkozás és tetszés kifejezése a mohamedán népeknél.
- 15 *szeráj* — a szultáni palota, ennek belső lakosztályai; vendégfogadó
- 176 : 7 *Aphrodite* (Aphrodité) — a szépség és szerelem istennője az ókori görög mitológiában
- 10 *Óta* — hegy Közép-Görögországban, a monda szerint itt halt meg Héraklész
- Ossa* — hegység Thesszaliában. A mitológia szerint itt éltek a kentaurok és gigászok.
- 18 *palikár* — régebben: török szolgálatban álló görög zsoldosok; görög önkéntes az 1821-es görög szabadságharc idején
- 20 *Themistocles* (Themisztoklész) — athéni államférfi, hadvezér, aki a szalamiszi csatában szétverte a perzsa hajóhadat
- 24 *acherúzi tó* — mocsaras tó Epiruszban, amelyet az Akherón folyó képez. A görög mitológia szerint ez a folyó veszi körül az alvilágot, ezen evez át Kharón.
- 177 : 5 *Cocytus* (Kókiütosz) — az Akherón mellékfolyója
- 16 *bombapiramidok* — gúlába rakott ágyúlövedékek
- 27 *A háromkapus épületet a három fiú lakja: Omár, Almuhán és Zaid* — a továbbiakban viszont mindenütt Muhtár, Szolimán és Vely bej a három fiú neve. (L. *Török paradicsom* c. fejezet 195. skk.)
- 178 : 15 *E csodás rejtkehelyen volt Ali paradicsoma* — az Eminah c. fejezetben a janinai vár és környezetének leírása, főként annak titokzatossága, nagyban hasonlít az *Erdély aranykora Azraële* c. fejezet rajzához. Mindkettőben a megközelíthetetlenység a fő jellemző vonás, Janina vára és a Korzár bégé is, jól megerősített, bevehetetlen erősség. Az *Erdély aranykorában* még egy másik hasonló hely van, a Bánfi Dénes „Ördög kertje” a Hideg-Szamos völgyében, amely még kevésbé közelíthető meg, mint a másik kettő.

Lap: Sor:

- 178 : 19 *delvinói basa* — Delvino, törökül: Delonia, város Dél-Albániában.
- 21 *már születése napján eljegyezve* — szokásban a korai eljegyzés (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázataiban 33 : 6)
- 179 : 4 *És Eminah nem tudja azt, hogy ifjak is vannak a világon* — Mária, Bajazid szultán felesége sem tudja, hogy férjén kívül más férfi is van (*A karóvas és villám* c. novella NK 237.).
- 180 : 21 *Mindene volt a szép nőnek* — itt Jókai mindössze egy szakaszba foglalja a hárem belsejének leírását, de nem rajzolja meg annak életét, mint *A fehér rózsza*ban vagy az *Erdély aranykorában*
- 181 : 26 *filigrános* — sodronyozott vagy áttört arany vagy ezüst munka; igen aprólékos, finom kidolgozású ékszer-forma
- 184 : 20 *a hüvelykszorítókat, a spanyolcsizmát, a forró olajat* — e kínzóeszközök nevét és alkalmazásukat valószínűen Pitavaltól kölcsönözte Jókai (l. Rajka László: *Jókai és Pitaval*. ItK 1936.).
- 185 : 7 *Belidil* — az ördög egyik neve (a. m. megrontó)
- 13 *nobili* — főnemes
- 189 : 15 *szattyán* — cserzett, majd festett kecskebőr
- 190 : 16 *bejrárnak ünnep* — a mohamedánok évente kétszer megtartott főünnep (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázataiban 48 : 34)
- 19 *bej* — régiesen: bég; a basák fiainak és a magas rangban levők címe volt. Mai jelentése: úr.
- 22 *Corynth hegyei* — Akrokorinthosz, a Várhegy, a Peloponnészosz kulcsa
- 192 : 11 *Ali basa két talizmánt vesz el egy napon* — a jól őrzött és a természettől is védett várból Eminahnak sikerül megszöknie, akárcsak Azračlenak (*Erdély aranykora*). Azt hangsúlyozza ezzel Jókai, hogy a nőt — ha az egyszer szabadulni akar — nem lehet megkötni, leleményessége átsegíti minden akadályon.
- 23 *szulióták* — albán törzs Epirusz déli vidékén, akiket Ali legyőzött, majd szövetségre lépett velük, akkor meg a törökök győzték le őket, s ezután lettek a görög szabadságharc egyik erősségévé
- 193 : 13 *Mene, mene, tekel ufarszin* — a biblia szerint Belzacar babiloni király lakomáján megjelent ütközatos félfat, jelentése: megszámláltatott, megmértetett, könnyűnek találtatott. Általában fenyegető értelmű kijelentés.
- 194 : 17 *topidzsi* — török tüzér

Lap: Sor:

- 195 : 2 *az építőket . . . eltevé láb alól* — a legrégebb időkben a despoták különösen éltek ezzel, pl. a monda szerint Attila sírjának ásóit is lenyilagták.
- 20 *Mekka fekvését mutató fekete tábla* — „mehráb”, maga Jókai mondja meg *A fehér rózsában* (l. 129. lábjegyzetét.)
- 24 *kába* — a mohamedánok által szentnek tartott fekete meteorkő
- 4 *Mekkában* (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 131 : 30)
- 196 : 1 *Izrafil angyal* — fújja meg a mohamedán hit szerint a fel-támadás kürtjét
- 2 *tubafa* — a mohamedán hit szerint a paradicsom boldogság-fája, amely minden jóval ellátja a meghalt muzulmánt, ágai eledelt, a tövéből fakadó forrás italt ad
- 11 *mozlemin* (mozlim) — muzulmán; a mohamedán vallás híve
- 26 *Monker és Nakir* — számonkérő angyalok a halál után, a mohamedán vallás szerint
- 197 : 17 *atyafiságos osztály* — itt: testvéri megosztozás
- 198 : 29 *muskavit* — csak a kiváltságosak, főként a szultán titkos itala, amely növeli a szerelmi szenvedélyt
- 201 : 19 *ozmanli* — török (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 7 : 8)
- 202 : jegyzet, valamint a *Mahmud tolla* c. fejezet (243 skk.) — az asztaltán-coltatás, szellemidézés nagy szerepet játszik Jókai: *A tábornok és az asztrál szellem* c. elbeszélésében. (*Véreskönyv*. NK 90. skk.)
- 203 : 5 *Szicliába . . . megrakva hajóidat kénkövel* — Szicília szigetén Girgentiben nagy kéntelepek találhatók.
- 207 : 7 *izoglán* (icsoglán) — a palotákban, fejedelmi udvarokban szolgáló apród, rendszerint nem mohamedán szülők gyermeke, később a szultán testőre (l. 279 : 14)
- 15 *farnesi Herkules* (Héraklész) — Lüszipposz szobra, a görög művészet egyik legszebb alkotása
- 208 : 9 *dzsirid* — hosszúnyelű szűrő-hajító fegyver
- 12 *Gökk-sü* — kék víz: általában folyóvíz, különösképpen pedig a konstantinápolyi, a Boszporusz kisázsiai partján levő édes vizek
- 22 *oda* — a janicsárok egy csoportja, az egy helyen elszállásolt egység, néhány száz fő
- 210 : 1 *kapu kija* — a szultán megbízottja, belügyeket intéző magasrangú tisztviselő
- 211 : 8 *díván* — államtanács a régi Törökországban és Romániában is
- 10 *kupolyterem* — kupolaterem
- 13 *arnót* — az albánok török neve
- 28 *Epirus* (Epirusz) — (a. m. szárazföld) Görögország északnyugati széle

Lap: Sor:

- 213 : 1 *teszkeredzsi* — magasrangú tisztséget betöltők írnokai, titkárai; itt: a szultán szolgálatában
20 *aga* — régen magas török tiszti rang
21 *khadun-kiet-kuda* — a hárem női felügyelője
- 214 : 4 *Hiób-hír* — rossz hír; vész hír (a bibliai Jób nevééről)
5 *Edrene* — Drinápoly v. Adrinápoly török neve
- 215 : 5 *Durazzo* — török város az Adriai-tenger partján, ma Durrësi
15 *fermán* — a szultán kézjegyével ellátott s a nagyvezér által kibocsátott parancs vagy rendelet
16 *Lepanto* — görög kikötőváros, birtoklásáért sok harc folyt
17 *Trikala* — volt észak-görögországi török tartomány, kormányzóságát Ali is viselte
- 219 : 4 *vontsövek* — a löfegyverek csövének belső felületébe csavar szerűen bevésített huzagok vannak, amelyek a lövedék biztonságos célbatalálását segítik elő
16 *Azráel angyal* — mohamedánoknál a halál angyala
- 222 : 1 *Alant hegyes karók voltak a mély víz alá rejtve*, — ugyanez *A khámok utóda* c. elbeszélésben (*Véres könyv. NK 67.*)
29 *Ejub-mecset* — mecset Isztambulban (l. *A fehér rózsza* 115 : 27) *Szófia-templom* — Aja Szófia, helyesen: Hagia Sophia
- 223 : 4 *podesta* — a középkori olasz városállamok vezetője; a polgármester olasz neve
- 224 : 5 *talik betű* — elnyújtott, perzsa betű
- 226 : 13 *alattunk tázaknát ásnak, amiatt reszket a föld, s azért vibrálnak a dobverők.* — Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* c. művében borsószemeket raknak a dobokra, hogy a törökök aláaknázási helyeit megtudják (Ötödik rész: 5. fejezet).
19 *musir* — tanácsos; katonaságnál vezéri, tábornagi rangnak megfelelő rendfokozat
- 231 : 8 *Acrocorynth* (Akrokorinthosz) — l. 190 : 22
9 *Parthenon* — Pallasz Athéné istennő temploma az ókori Athénben
11 *Thermopylae* (Thermopülai) — hegyszorosában szállt szembe Leónidasz spártai király Xerxész seregével
- 233 : 25 *Tepelen* — Ali szülőhelye. Jókai következetesen Tepelentinek írja. (Az Allg. Ztg. Depedelenti-nek.)
- 234 : 34 *hetaeria* — a görög szabadságért küzdő titkos társulat, amely a XIX. sz.-ban a török uralom ellen irányult, de jelenti általában is a titkos politikai társulatot
- 235 : 31 *damaszki kard* — damaszkuszi acélból készült, hajlékony, kitűnő pengéjű kard

Lap: Sor:

- 236 : 33 *rajah harcosok* (a. m. nyáj) — a szultán nem mohamedán, főként keresztény alattvalói
- 238 : 1 *alemádrok* — zászlótartók; a próféta zászlóinak vivői a padisah előtt
- 2 *szpahilár aga* — lovas csapat parancsnoka
- 3 *csorbadzsi* — élelmezési katonák, polgárok, innen: házigazda jelentése is
- 239 : 3 *Ulysses* (Ulixesz) — Odüsszeusz másik neve
- Ypsilanti* (Ypszilanti) — görög család, több tagja részt vett a görög felszabadító mozgalmakban. (L. még: *Fejedelem és Fra Diavolo* c. novellában, NK 137.)
- 4 *Kolokotroni* — helyesen: Kolokotronisz, Theodórosz (1770 — 1843) görög szabadságharcos, egy ideig fővezér
- 6 *Dodona ligetei* — Zeusz szentélye és jóshely Epiruszban, valószínűen Janina helyén vagy annak közelében
- 13 *harács* — mohamedán államokban a nem mohamedán alattvalóktól szedett egyik adó
- 240 : 18 *epirótlák* — az albán–görög határon húzódó Epirusz hegység lakói
- 20 *ragadmány* — zsákmány, minden tárgyat, amelyet valaki rabolva szerez
- 243 : 3 *vehabiták* — mohamedán vallási mozgalom hívei, akik a szentek kultusza ellen léptek fel. A mozgalom politikai harccá alakult, nagy területet meghódítottak, később szakadás állott be közöttük, még ma is vannak hívei.
- 16 *eretnekek* — itt: vehabiták
- 244 : 32 *az Irónád félegyenesre volt fölemelkedve, . . . s Irni látszott* — a magától író tollat említi Jókai: *És mégis mozog a föld* c. regényének *Lóháton* c. fejezetében is.
- 245 : 12 *alkörmös* — szárított és porrá tört bibortetűből készített festőanyag
- 246 : 11 *Akkor számláltak ezernyolcszázhuszat [és kilenc esztendeig tartó háborút jósol a toll]* — Megfelel a történelmi tényeknek. A nagyhatalmak a görög szabadságmozgalmak kapcsán beavatkoztak Törökország ügyeibe, angol–francia–olasz flotta támadta meg, 1829-ben az oroszok a drinápolyi békét kényszerítették rájuk, amelynek értelmében Törökország nagy veszteséget szenved. Görögország 1830-ban királyság lett.
- 248 : 11 *Szádi* — perzsa költő (1184–1291), Kelet legnépszerűbb költője
- 18 *Candia* — Kréta szigetének régi neve

Lap: Sor:

- 249 : 9 *Szukumkalé* — város a Fekete-tenger partján
- 250 : 18 *sakker-kvakkerek* — a kvékerek: a XVIII. sz.-ban Angliában keletkezett szigorú önmérsékletet követelő vallási szekta
Mongolfier — francia testvérpár: Jacques (1745–1799) és Joseph (1740–1810), a léghajózás feltalálói
- 22 *kájik* (kaik) — csónak
- 251 : 3 *Goddam!* — teringettét!
- 252 : 25 *alexandriai és trafalgári diadalok* — e helyeken győzött az angol tengeri haderő 1805-ben Napóleon ellen
- 253 : 9 *namazát előtti mosdás* — a mohamedánoknak naponta ötször van kötelező imájuk, melyeket szertartásos mosakodás előz meg.
- 255 : 20 *Morea* — a Peloponnészosz félsziget másik neve
Szmirna (Izmir) — kikötőváros Kisáziában
- 22 „szent sereg” — Görögország felszabadítására Ypszilanti Alexander által 1821-ben alakított sereg. L. még: *Jordaki feje c.* elbeszélést. (*Dekameron* 1. k. NK 193. skk.)
- 256 : 8 *Pera és Galata* — Isztambul külvárosai
- 257 : 1 *mursid* — szellemi, erkölcsi vezető a mohamedán szerzetesek között
- 3 *moszkó* — az oroszok neve a törököknél
- 23 *ponk* — promontórium: előhegy, hegyfok; székely szó, magyarozatát maga Jókai adja meg a D-ban. (L. 463 : 8.)
- 258 : 5 *szironyos kecskebőr* — csfkozott, tarka, cifrázott bőr
- 259 : 2 *Circassia* — Cserkeszország, cserkeszföld. (A *Véres könyv A fegyvertelen c.* elbeszélése teljes egészében vele foglalkozik. NK 222. skk.)
- 8 *latakia dohány* — a dohány egy fajtája; Latakia szíriai kikötővárosnak egyik fő cikke a dohány
- 260 : 17 *Briseis* (Brizzeisz) — Homérosz Iliásának alakja. Akhilleusz legkedvesebb rabnője
- 261 : 3 *Midas* (Midasz) — a görög mitológiában szereplő frígiai király, akit kapzsisága miatt azzal büntettek az istenek, hogy étele is arannyá változott, s éhen halt
- 8 *Isszsnál esett el* (Isszosz) — ókori város Kisáziában. Itt győzte le Nagy Sándor i. e. 333-ban Dareiosz perzsa királyt.
- 9 *satrapa* — teljhatalmú helytartó az ókori perzsa birodalomban
- 12 *Macedó Fülöp* — makedón király, Makedónia nagyságának megalapítója (i. e. 383–336), Nagy Sándor apja
- 13 *Konstantinus Porphyrogeneta* (Konstantinosz Porphyrogenétosz) — „bíborban született Konstantinus” (születésekor

Lap: Sor:

- atyja császár volt: bfborban született), kelet-római császár volt (912–959), VI. Bölcs Leó fia, maga is tudományokkal foglalkozott. Műveiben fontos adatokat közölt a honfoglaló magyarokról.
- 261 : 30 *georgiaiak* — a grúzok régebbi neve
33 *dénár* — sokféle változatban és értékben forgó régi, alacsonyértékű pénz
- 262 : 16 *Rumélia* (a. m. Rum-lli = rómaiak országa) — a török birodalomnak a Balkán hegységtől délre eső területét nevezték így 1864 előtt.
21 *in anima vili* — a hitvány teremtesen
25 *Derbend* — város a Kaspi-tenger nyugati partján
33 *Aristides* (Ariszteidész) — athéni államférfi, szül. i. e. kb. 540-ben, a plataiai csatában az athéniak vezére
34 *areopagus* (areopág) — az ókori Athénben a legfelsőbb törvénykezési hely
- 263 : 1 *archon* (arkhón) — az ókori Athénben a legfelsőbb végrehajtó hatalmat gyakorló személyek egyike
4 *Castor és Pollux* (Kasztór és Polüdeukész) — görög mitológiai testvérpár, főleg a viharba került hajósok segítői
Theseus és Pyri thous (Thészeusz és Peirithoosz) — Thészeusz attikai nemzeti hős Peirithoosz barátja, Lapitha fejedelme
12 *Ganymedes* (Ganümedész) — Zeusz pohárnoka az ókori görög mitológiában
31 *Erzerum* — régi kisázsiai város (ma: Erzurum), magas hegyektől szegélyezett fennsíkon
- 264 : 32 *Pausanias* (Pauszaniasz) — Leónidasz spártai király halála után annak kiskorú fia nevében gyakorolta a királyi hatalmat. I. e. 479-ben leverte a perzsákat, de azután összejátszott velük, amiért a görögök meggyilkolták.
- 265 : 9 *Lysippus* (Lüszipposz) — görög szobrász az i. e. IV. sz.-ban, híres műve a farnesi Heraklész (l. 207 : 15 magyarázatát)
Demosthenes (Demoszthenész) — athéni államférfi, az ókor legnagyobb szónoka, szül. i. e. 384-ben. Leghíresebbek filippikái, a hódító makedón király ellen mondott beszédei.
10 *Solon* (Szolón) — az athéni törvények megalkotója, i. e. kb. 640–559.
Lykurg (Lükurgosz) — a spártai alkotmány megteremtője. (Pontos életrajzát nem ismerjük.)
- 272 : 1 *tiltul felhánnya málhait* — imígy-amúgy tette fel

Lap: Sor:

- 272 : 7 *Szálem alek* (alejkum) — üdv(özlet) nektek! Mohamedán köszöntés.
- 19 *Plataea* (Plataia) — görög város Théba közelében, itt verték meg i. e. 479-ben a spártaiak a perzsákat
- 275 : 2 *Szadmósz* (Szamosz) — nagyobb sziget az Égei-tengerben a kisázsiai partok közelében
- 276 : 2 *csojtár* — nyeregtakaró
30 *kobak* — itt: borostömlő
- 279 : 16 *eskendzsik* — „rohanók”, fiatal újoncok
- 281 : 22 *Ypsilanti Demeter* (Ypszilanti) — görög szabadságharcos (1792–1828)
- 34 *Khiosz* — sziget Kisázsia nyugati partjain, az 1822-i görög felkelés idején a törökök elpusztították
- 282 : 14 *Odyszeusz* — görög szabadsághős, előbb Ali szolgálatában állott, majd a felkelőkhöz csatlakozott. Később a törökökhöz állt, végül ismét a görögökhöz, akik valószínűen megölték.
- 21 *Kasztoria* — görög város a hasonló nevű tó egyik félszigetén
- 283 : 9 *Pindus* (Pindosz) — hegység Görögországban Thesszalia és Epirusz határán
- 284 : 6 *kócsag* — különböző színű tolla a magas (katonai) rang kifejezője
32 *kyrie eleison* — uram irgalmazz! (könyörgési formula)
- 289 : 10 *dirhám* (dirhem) — a régi arab pénzrendszer ezüst pénzegy-
sége, súlya 2,97 g
- 292 : 5 *anatoli hiszdr* — tengeri vár a Boszporusz partján (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 8 : 24)
- 30 *Bublinia* — Bobolina, a görög szabadságharcos nők példaképe, aki saját költségén három hajót szerelt fel, és hőiesen küzdött a törökök ellen
- 295 : 10 *szeraszkiez* — a császári török hadak főparancsnoka, hadügy-
miniszter
- 296 : 8 *Cadix* (Cadiz) — város Spanyolország déli részén, a hasonló
nevű öböl kikötője
- 10 *Izrafil angyal trombitaszaváig* — a mohamedánok szerint Izrafil angyal fújja meg a feltámadás kürtjét.
- 298 : 22 *Ali kezei hosszúk!* — Mikszáth szerint: „röpke szó lett, leginkább a kulisszák mögötti közbelépésre” (Mikszáth Krk 19. k. 122.)
- 27 *reisz effendi* — a török állami kancellária feje, egyúttal külügy-
miniszter. Jókat tévesen belügyminiszternek mondja.
- 299 : 11 *belügyér* — régies kifejezés: belügyminiszter
- 301 : 23 *baskir* — az Ural déli részén lakó tatár nyelvű nép

Lap: Sor:

- 303 : 5 *kuka* — magas, süveg formájú főveg
6 *salavári* — hosszú, bőszárú nadrág (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 89 : 10)
- 304 : 5 *Atmeidán* — széles térség Isztambulban (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 119 : 14)
22 *Ozmán szultánt a szerájából hurcolták elő* — II. Ozmán (szül. 1605-ben, uralk. 1618–1622-ig) a janicsárok felkelésének lett áldozata
- 305 : 28 *Bujukdere* (Böjükdere) — üdülőhely a Boszporusz európai partján, II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai átmenetileg itt kaptak letelepedésre engedélyt
- 306 : 12 *Omár* — mohamedán államot megalkotó kalifa (l. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 7 : 8)
13 ● *Dzsem* — török herceg, II. Mohamed szultán fia, II. Bajazid öccse, üldözött volt. Történetét többen megírták, a Janicsárok megjelenésének idején P. Szathmáry Károly: *Selima* c. elbeszélésében írta meg, amely Hf 1853. évf.-ban jelent meg.
- 307 : 12 *valideh* — az uralkodó szultán anyja
15 *harminc évvel később új élet támadt Törökországban* — belső reformok életbeléptetésével hozzáidomultak Európához az 1850-es években
- 308 : 4 *státusbölcsészet* — állambölcselet
- 309 : 9 *szent Prokopiusz* — Prokop vértanút Diocletianus császár alatt (IV. sz.) fejezték le
10 *szent Demeter* — tisztelete Keleten nagyon elterjedt volt
- 311 : 33 *hojsza kócsag* — a viharmadarak rendjébe tartozó, kizárólag tengeren élő madár
- 317 : 11 *Kaf hegy* — az arab regék égiségő, világot körülvevő hegy-lánca, a szellemek tanyája (*A Véres könyvben* több helyen említve, *A khámok utódában*, NK 14.)
23 *cochenilla kaktuszok* — bíbortermő kaktuszok
- 320 : 3 *Martinique sziget* — a Kis-Antillák egyik szigete
- 321 : 10 *Louvre* — Párizs híres palotája, melyet egykor az uralkodók használtak, ma a világ egyik legértékesebb múzeuma
- 322 : 18 *hajfürtei à la Vallière* — La Vallière asszony (1644–1710) XIV. Lajos udvarának hosszú ideig ünnepeelt szépsége
- 323 : 10 *courtoisie* — lovagiasság, udvariasság
12 *oeil-de-boeuf* — a. m. ökörszem; az építészetben kis kerek v. elliptikus alakú ablak
16 *Estrelles Gabrièle* — Gabrielle d'Estrées (1573–99) IV. Henrik francia király híres kedvese

Lap: Sor:

- 326 : 19 *frank öltözet* — francia öltözet
- 328 : 6 *bosztandzsi* — a szultáni palota kertjének öre; a török császár testőrségének egyik csapata
- 329 : 9 *asszeiki szultána* (hasszeiki) — a szultán kegyencnöje; más értelemben az első fiút v. csak: a fiút szülő kegyencnö
- 332 : 17 *Adramelek* — a biblia szerint vérszomjas asszír istenség
- 334 : 10 *khaznadár* — szultáni kincstárnok
- 33 : *berber basi* — a szultán főborbélya
- 336 : 1 *surgodzsal* — a török uralkodót illető három aranyabroncsos turbán, az uralkodó legfőbb dísze
- 338 : 22 *khazne* — a török szultán kincstára
- 339 : 5 *Thessalonía* — Görögország északi területe (Szaloniki)
- 20 *Arta* — Janinától délre fekvő város, fellegváráról volt híres az 1822-i görög–török harcok színhelye
- 340 : 30 *Bozzari Márk* (Markos) — szabadságharcos görög vezér, a nép sokáig emlékezett hőstetteire
- 344 : 20 *pattantyúsok* — a tüzerek régi elnevezése
- 23 *sugárágyú* — XV–XVIII. sz.-ban használatos hosszúcsövű ágyú
- 346 : 23 *asztrolabium* — régebben használatos csillagászati műszer, amellyel a bolygók pályáját és pillanatnyi helyét határozták meg
- 350 : 23 *szilihdár* — a szultán vagy valamely főméltóság fegyverhordozója, csatlósa
- 353 : 4 *Eminah az, legkedvesebb hölgye* — Eminah a végveszélyben levő Alihoz visszatér, mint nő sose lesz hozzá hűtlen; az *Erdély aranykorának* Azraéléje — mindig amellé áll, aki felemelkedik, és elhagyja azt, aki bukik. Ezzel a vonással Eminahnak valamivel nagyobb szerep jut az események további alakulásában, mint Azraélének, aki nem mozgatója a cselekménynek.
- 355 : 19 *kétszer kezébe vette már az égő fáklyát,* — a puskaporos hordók a várban, amelynek kanóca mindig kéznél van, vagy egy fáklya, amellyel levegőbe lehet repíteni az egész várat, kétszer is előfordul az *Erdély aranykorában*, mindkétszer Azraële ajánlja fel az öngyilkosságot, először Korzár bégnek, majd Bánfi Dénesnek, de mindkétszer cselből.
- 358 : 19 *bajnokai közül ötvenet kiválasztottak* — következetlenség, mert Alit már mindenki elhagyta
- 360 : 15 *pisztácia* — mandulához hasonló növényi termés (l. *A fehér rózsa* tárgyi magyarázatai 16 : 9)

Lap: Sor:

- 364 : 10 *Ali fejét . . . kitevéék a szeráj középkapuja elé közlátványul egy széles ezüst tálcára* — ugyanígy van a *Jordaki feje* c. elbeszélésben (*Dekameron* 1. k. NK 193. skk.). „A kapu alatt bibor állványon volt egy széles ezüst tálca.” (I. h. 202.)
- 365 : 24 *ötödik namazát* — este elmondandó kötelező ima a mohamedánoknál
- 369 : 16 *Május 23-a volt 1826-ban* — helyesen: V. 29-e jelentette a fordulópontot Törökország életében
fõmufti — mohamedán törvénytudók feje (I. *A fehér rózsza* tárgyi magyarázatai 7 : 15)
- 371 : 6 *szofta* — joghallgató v. hittudományi főiskolai hallgató a törököknél
8 *orta* — a janicsárok egy egysége
- 372 : 33 *ferik* — egy hadtest parancsnoka; a „pasa” cím jár vele
- 275 : 22 *jamakok* — a. m. szolga, kisegítő; a janicsár tiszteket helyettesítők; szolgák
- 376 : 10 *Tophána* — Isztambul külvárosa Galatától északra
komparadzsi — bomba- vagy gránátvető török tüzér
- 377 : 12 *Etmeidán* — janicsárnegyed Isztambulban
16 *dülbendár aga* — a szultán belső embere, turbánjának feltevője, ruháinak őre
17 *szandzsák serif* — a próféta zászlója
25 *hatti serif* — a szultán aláírásával megjelent rendelet

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A régi Aja Szófia. Másolat az Abdullah Frère: „Constantinople” c. képsorozatból. (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Török Intézetének birtokában.)
- II. Az anatóli hiszár. Ugyanonnan.
- III. A szeráj egy részlete. Ugyanonnan.
- IV. A kapudán basa öltözete. Miller: *Musztafa pasa Bajraktár* c., Leningrád 1947. orosz nyelvű könyvéből másolva.
- V. Tepeleni Ali basa. Graf Alcaini: *Biographie des Wesirs Ali-Pascha von Janina* c., Wien und Pest 1823. német nyelvű könyv belső címlapján levő könyvomas kép másolata.
- VI. A regény első kiadásának címlapja. Az OSzK-ban levő példány másolata (RE 182).
- VII. Janicsáröltözet. XVII. századi festmény. Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története* c., Bp. 1897. 5. k. 283. l-ről készült másolat.
- VIII. Decsy *Osmanografiájának* címlapja. Az OSzK-ban levő példányról készült másolat (RE 729).

NÉVMUTATÓ

- Ábrahám 424
 Ábrányi Emil 417
 Abu Bekr 415
 Adam, Fred 438
 III. Ahmed 391, 393, 395, 398,
 417, 425-6, 447
 Ahmed vezér 437
 Alcaini, C. 441
 Ali (kalifa) 415, 419
 Ali (Tepeleni) 427-30, 432,
 434-41, 444, 452-4, 461,
 472, 475-7, 479, 483, 485-6
 Andreov, Iván 433
 Ariszteidész 482
 Attila 478
 Azuf 425
- Bain, R. N. 386, 432
 II. Bajazid 421, 484
 Bánfi Dénes 476, 485
 Bánhegyi Jób 435
 Begtas 421, 428, 469
 Bélydy Pál 423
 Belzacar 477
 Berec Károly 428
 Bobolina 483
 Bock, Hermann 402
 Borgia, Cesare 444
 Bozzari Márk 438, 447, 485
 Bölcs Leó 482
 Bujdic, B. Dj. 432
- Buzitai Szeldmayer Imre 390
 Bülau, Friedrich 390
 Byron, George Gordon 417,
 435, 436
- Caretto 429, 437, 439
 Cartouche, Louis-Dominique
 Bourguignon 444
 Czunya Miklós 389, 391-5,
 437
- Damad Ibrahim 422
 Dareiosz 481
 Decsy Sámuel 391-3, 395,
 398, 420, 423, 425, 437-8,
 475
 Demeter (szent) 484
 Demoszthenész 447, 482
 Digo 386
 Diocletianus 484
 Dumas, Alexandre père 399,
 400, 436
 Dzsem (herceg) 484
 Dzsingisz kán 444
- Elek Oszkár 402
 Emich Gusztáv 384, 427, 430
 Emília 442
 Estrées, Gabrielle d' 484

Falk, Maximilian 385
Fáy András 436
Féja Géza 444
Ferenczi Zoltán 385, 432
Festetits Leó 383, 388, 427, 429

Gál János 385, 389, 399, 432, 443
Gárdonyi Géza 479
Gaskho bej 427, 430, 436–8,
440, 443–4, 451
Gáspár Imre 442
Gedeon György 390
Gergely Imre 431
Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 442
György király 455
Győry Vilmos 390, 402

Halil Patrona 383–4, 386–7,
390–1, 393–8, 401–2, 406–
407, 410, 413–4, 430, 447,
Halil Pehlivan 391, 393, 396, 443
Hammer-Purgstall, Joseph 390–
391, 393–6, 398, 400, 425,
435, 441

Hankiss János 435
Harper & Co. 432
Hartleben, Conrad Adolf 385–
386, 441

Heckenast Gusztáv 384, 430
Hegedüs Géza 385, 387, 401,
432, 445

IV. Henrik 484
Hugo, Victor 435–6

Ibrahim-Mansour 438, 440
Ispirizade 391, 395

Janaki 391, 393, 395, 398
Janke, Otto 385, 432

Jarrold & Sons 386, 432
Jósika Miklós 400, 435, 436
I. Justinianus 416

X. Károly 455
Klaics, D. 386, 432
Knoblauch, J. 386
Koeppel Emil 436
Kolokotronisz, Theodorosz 480
Komáromy Ferenc 390
Konstantin 416
Kossuth Lajos 388
Kovács Ágnes 423
Kőrösi Henrik 400
Kranjčić, Stjepan 386
Koupio 386
Kursid basa 429, 436–40, 471–
472

XIV. Lajos 484
Lám Frigyes 402
S. Latvala Otava 386
Leonidasz 447, 479, 482
Linkesch Sándor 391–5, 437–8
Lükurgosz 447, 482
Lüszipposz 478, 487

Macedó Fülöp 447, 481
Machiavelli, Niccolò 444
Machik József 435

II. Mahmud 390–1, 393–5,
397–8, 401, 422, 425, 427,
436–7, 439–40, 456–7, 459
461–2, 478

Maurocordatos 425, 436
Mehemed 439
Mehmed Ali 445
Michel, Hermann 386
Mikes Kelemen 425

Mikszáth Kálmán 386–7, 437
442–3, 483
Miller, A. F. 441
Miltiadész 447
Mohamed 415, 419, 424, 448,
451, 476
II. Mohamed 484
Mongolfier, Jacques és Joseph
455, 481
Morvay Győző 436
Mózes 424
Musszli 391, 413
Musztafa 398, 422

O. Nagy Gábor 423
Nagy Ignác 427–9
Nagy Miklós 385, 401, 431, 445
Nagypál Teréz 433
Nagy Péter (cár) 425
Nagy Sándor (király) 481
Napóleon 436, 481
Négyessy László 434
Nógrádi László 434

Odysszeusz (szabadságharcos)
483
Omár 415, 484
Omer Vrione 428
Oszmán 415, 419, 423
II. Oszmán 484
Ovidius Naso 420

Papracki, T. i S-ka 386
Pauszaniász 482
Pitaval, François Gayot de 476
Plevka, Anton 432
Konsztantinosz Porphürogenné-
tosz 481

Poujoulat, Baptistin 390–1,
393–8, 437–40, 444
Poujoulat, Jean Joseph François
390
Prokopiusz 484
Püklyán 432

Rajka László 398, 400, 441, 443,
477
II. Rákóczi Ferenc 388, 417,
484
Rédey Tivadar 399
Révai Testvérek 384, 430

Sardanapal 444
Seybt, Julius 390
Ślaski, Jan 432
Szolón 482
Sőtér István 389
Solymossy Sándor 400
Stylites Simeon 475
Sue, Eugène 436

Szabó László 435
Szádi 480
Számvald Gyula 384, 430
Szaniawska, K. 432
Szaniawski, K. 386
Szántó Piroska 385, 431
P. Szathmáry Károly 484
Szilágyi Mihály 423
Széchenyi István 436
Szemlér Ferenc 431
Szinnyei Ferenc 388, 392, 402,
425, 432, 444–5
Szokolay István 390
II. Szolimán 418, 447
Szöllösi Benő 445
Sztroganov 447

Themisztoklész 447, 476
Thészeusz 482
Thököly Imre 388
Tolnai Lajos 420
Török Bálint 423
Turóczi-Trostler József 423

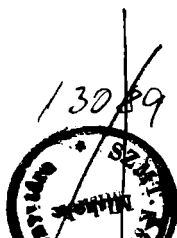
Vallière, La 484
Verne, Jules 436
Vlachovió, C. 432
Vörösmarty Mihály 423

Weitzel, Karl 402

Xerxész 479

Ypszilanti Demeter 461, 480-1,
483

Zehner 435
Zola, Emil 442
Zrínyi Ilona 388
Zsigmond Ferenc 400, 434, 443

TARTALOM

A fehér rózsza

I. A zсібárus	7
II. Gül-Bejáze (Fehér rózsza)	21
III. Ahmed szultán	28
IV. A rabnő rabja	39
V. A tábor	56
VI. A vihar kitörése	70
VII. Tulipánbimbók és emberfők	76
VIII. Felfordult világ	87
IX. Lemenő és felkelő nap	103
X. A halvet-ünnep	117
XI. Látások a jövőndőbe	125
XII. Ember reményei	140
XIII. Az üres hely	158

A janicsárok végnapjai

A seleuciai üregek	163
Eminah	176
Török paradicsom	195
Gaskho bej	207
Férfi a veszélyek között	214
Az oroszlán a rókabőrbén	219
Az albán család	239
Mahmud tolla	243
A cserkesz és családja	257
A bosszúálló	280
„Begtas kertjének virágai”	301

A megáldott leány	309
Táncvigalom a szerájban	320
Kursid basa	339
Caretto	343
Eminah	349
Az ezüst állvány a szeráj előtt	357
A kettétört kardok	367

Jegyzetek

Rövidítések	382
A fehér rózsza	383
Kiadások, fordítások	383
Keletkezése, forrásai	388
Irodalom	400
Szövegváltozatok	403
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	415
A janicsárok végnapjai	427
Kiadások, fordítások	427
Keletkezése, forrásai	434
Irodalom	442
Szövegváltozatok	446
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	475
A képmelléletekről	487
Névmutató	488

A kiadásért felel:
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötetsterv
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1962. I. 17.

Példányszám: 6 200

Terjedelem: 24,6 (A/5) ív + 8 oldal melléklet

✱

62.54721 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

45.-P1

